NAŠE PRAVICE.

Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od g. 1202—1868.)

Sastavio

Dr. Bogoslav Šulek.

U Zagrebu 1868.

Tiskom Dragutina Albrechta.

Više nego ikada treba nam dan danas narodne sviesti, narodnoga ponosa: al upravo sada ima kod nas dosta ljudih, koji misle, da je hrvatski narod kao osudjen biti do vieka tudje podnožje; jer nepoznaju njegove dične državne prošlosti. Pripoviedaj im o njoj — nevjeruju; kažu: izmišljotina je. Treba ih dakle odvesti k samomu vrelu, da okuse žive vode iz kladenca slave hrvatske; treba im pokazati sama ona pisma i dokumente, na kojih se osniva, iz kojih se crpi državno právo trojedne kraljevine — nebi-li se osviestili i sa stranputice povratili na pravi put, vodeći k boljoj budućnosti, osnovanoj na tvrdom temelju prošlosti.

Ovakvim našincem namienjena je ponajviše ova knjiga: u njoj će naći sve zakone, povelje, listine i spise od g. 1100. pa do ljetos, koji dokazuju njegdašnje područje trojedne kraljevine i prostranost njene autonomije, a označuju prvotno odnošenje naše domovine i k Ugarskoj i k Austriji. Ovako se može svatko sám neposredno i podpuno obaviestiti o životnih ovih pitanjih hrvatskoga naroda, i sačuvati, da na tom puklom polju nezaluta ni lievo ni desno.

Buduć da su svi u ovoj knjizi navedeni dokazi do godine 1848. pisani jezikom latinskim i to vrlo hrapavim, nerazgovietnim, tako da ih samo malina može podpuno razumjeti: ponašio sam ih što se može razgovjetnije, negledajuć toliko na pojedine rieči koliko na smisao i stvar; a da se jošte bolje razumiju, razjasnio sam ih u kratkih bilježkah. Što sam pako dodao još i sám original, učinio sam zato, da se vještaci glavom osvjedočiti mogu o vjernosti i prievoda i tumačenja. Upravo zato primetnuo sam i to, odkuda je svaka povelja izvadjena.

Nevalja pako misliti, da ova moja knjiga sadržava sve, što se na državno právo trojedne kraljevine proteže; već tu ima samo najznamenitijih dokazah: ponajviše sam za dokaz svakomu momentu našega državnoga práva priobćio samo po jedno glavno pismo; druga pomanje znamenita naveo sam u kratko u bilježkah. Da sam skupio podpunice sve izvore našega državnoga práva, narasla bi bila knjižurina. A imamo i onako izvrstno takvo djelo, naime „Jura regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, edidit Joannes Kukuljević.“ Ali ova za učenjaka vele znamenita knjiga nije pristupna većemu obćinstvu, jer je odviše obsežna, sadržava samo latinske izvornike bez prievoda i razjašnjenja, a dopire samo do godine 1848., gdjeno se je javni naš život upravo poslje ove dobe iznova počeo sasvime samostalno i bujno razvijati.

Prema tomu sam i svoju knjigu razgodio na dva diela: prvi zahvaća pisane spomenike od godine 1102., kad se je Koloman kralj ugarski ovjenčao krunom Zvonimirovom, do kobne godine 1848., kad je bila sveza s Ugarskom prekinuta. Sva su ovamo zasiecajuća pisma latinski nakićena: zato sam stavio na jednu stranu prievod hrvatski, a na drugu uzpored izvornik latinski; pod svakim pako dokumentom stoji obično bilježka, u kojoj se najvažnije rieči i stvari u kratko razjašnjuju.

Drugi diel, od godine 1848—1868., sadržava samo hrvatski pisane dokumente, tu dakle netrebaše prievoda, a slabo i razjasnitbe: za to nastojah, da bude ova doba u ovoj knjizi obilatije zastupana. Što sam pako mukom minuo patente absolutističke dobe Josipa II. i najnovije istom prošle — neće mi se lje zamjeriti, kad se na um uzme, da ova knjiga govori o našem právu, a ne o bezpravju.

Nadam se dakle, da će ovo moje djelo dobro doći, ne samo kao priručnik onim, koji tjeraju politiku na veliko, po imenu i članovom sabora; nego i kao obavjestnik svakomu štiocu novinah, dapače svim, koji se žele glavom i potanko uputiti o pravnom odnošenju svoje domovine prama državnoj vladi, to jest o državnom právu trojedne kraljevine njekada i sada.

Druge namjere neima ova knjiga. Zato sam se okanio svakoga domišljanja i domnievanja, svakoga zastranjivanja u

sadašnjost; ostavljajuć razboritosti samoga štioca, da vadi pošljedak iz dogodjajah i učinah.

Presretan ću biti, ako se itko, pročitav ovu knjigu, osviesti i zaklikće s Preradovićevim putnikom:

„Tebi opet duša diše,
Tebi srce opet bije
Domovino, majko sreće,
K tebi opet sin se kreće,
Od radosti suze lije!“

Pogled na državno právo troj. kraljevine.

An's Vaterland, an's theure, schliess' dich an,
Das halte fest mit deinem ganzen Herzen,
Das sei dein Stolz, dess' Adels rühme dich!
Hier sind die starken Wurzeln deiner Kraft —
Dort, in der fremden Welt, stehst du allein.
Schiller.

Kad čovjek premeće starostavne knjige hrvatskoga naroda, kao da se šeće po razvalah vele slavnoga grada. Sad zagledaš izpucalu zidinu, koja je odolievala tisuć godinah neprijateljskim navalam; sad ostanke bieloga dvora, koji se je penjao nebu pod oblake, a u dvoru prostranu dvoranu, gdje su njekada sbor sborila hrvatska gospoda. Ovdje leže na tlih ponositi stupovi, na koje se je oslanjala kraljevska palača, ondje strši okrnjak slavoluka, polumrtav svjedok bojne sreće i nesreće. Ukloniš-li malo onu grušinu i ruševinu, namjeriš se svaki čas na junačko oružje, kojim bi se jošt i danas obraniti mogao, da ga izkopaš i popraviš: tu na težku sablju, ondje na tvrd oklop; tu na oštru strielu, ondje na štit željezni. Podješ-li malko dalje, jošte ćeš naći truhli hrek veličanstvene lipe, pod kojom je vesela mladež kolo igrala, i uparloženi otražak cvietnjaka, a u njem po gdjekoji stručak smilja i bosilja, kojim su se stari junaci u sretno doba našega narodnoga slavja kitili.

Pogledaj sada s gradine niz goru u dolinu: vidiš-li ono tužno selo, i u njem kolibe slupane od zasmudjenih kladah

i dasakah, a pokrivene starom slamom i trskom. Samo gdjekoju zidanu kuću vidiš u njem i to od gradje donešene s onih starodrevnih razvalah. Akoprem seljani na svoje oči gledaju, kako im njihove daščare svaki čas vatra hara ili zli ljudi ruše; gdjeno kuće-zidanice prkose i požaru i neprijatelju: opet vole od hitroga susjeda kupovati za skupe novce prhke gradljike, te graditi od njih kukavne klieti i drvene sablje, kojimi će tobož lupeže uzbijati — pa se jošte hvale, da se dobro brane. Začudjen pitaš, zašto ovi ljudi nepograde svoj stari jaki grad, ili zašto se bar nepotrude ovamo na goru, da snose u dolinu živac-kamen, od kojega bi mogli ograditi kuću stanovitu? Zašto neizkapaju sablje demeskinje izpod podrtinah, koje će ih sjegurnije štititi od dušmanina?

Ima tomu više uzrokah. Jedni su seljani mlohavi i tromi, pa im se neće uložiti malo truda i popeti se na strmo brdo, nego vole onako kuburiti, te plesti kotac, ko što im i otac; premda i sami priznaju, da su kamenite kuće sjegurnije i jače od drvenih. Drugi se bore s pameću i dokazuju, da su drvene kolibe bolje i postojanije od mramor-dvora; pa ima u selu trgovacah drvene gradje, koji dakako povladjuju neukoj svjetini, jer bi im nestalo liepa dobitka. „A težko onomu, tko za tudjom pamećn ide!“ — Ima ih, koji ti nevjeruju, da pod onim grmljem i dračem, što je njim gradina obrasla, leži jošt i danas kakva gradja, koja vriedi, da po nju ideš; većina pako i nezna, da ima na gori kakva stara gradina, nego tvrdo vjeruje, da im je ono drveno selo prava domovina, i da samo gdjekoje jogunice i vjetrogonje bulazne o gradu od kamena.

Za oružje i nemare, zadovoljni budući kakvom krivačom, kojom jagnjad kolju, a od tudje sile da će ih braniti susjedova desnica. Ludih glavah! Zaboraviše, il niti neznaju više, kako su im se slavni otci obranili od istoga onoga neprijatelja, od kojega bje onaj tobože jaki susjed grdo postradao. Al dakako predji njihovi mišljahu, da „tko svoj može biti, tudj nek nebude;“ a za obranu ovoga osvjedočenja neoklievahu i na strašnom postojati mjestu. Pa što će napokon ovim seljanom sabljeposjeklice, štono su zakopane podrtinami staroga njihova grada, kad vidiš, da su to malodušni patuljci, da su to nemoćne šušice, za koje pjeva Mickiewicz, da su

„Bez duha, srca — kostur od čovjeka!“

Ovakve misli osvojit će te, kad staneš čitati i učiti stare spomenike hrvatskoga državnoga práva — ove razvale starodavnoga uzmnožitoga grada, štono ga bješe sagradili naši samostalni kraljevi, naši Krešimiri i Držislavi, a krunom ga ovjenčao nesretni Zvonimir, dok se sva ova državna zgrada, po smrti kralja Stjepana, nije do temelja uzdrmala i malo po malo razpala. Gradina, što je iza toga preostala, divna je jošt i sada i veličanstvena u svojih razvalinah; al su ove kao na strmoj brdini, i zato slabo komu pristupne. Zbog toga većina našinacah niti nezna, žalibože, za ovu deset stoljećah hrvanu Troju našega državnoga práva; a tko zna, neće se lasno odvažiti na put do tih razvalinah, jer je taj put bio do sada žalibože vrlo nezgodan i vrletan. Pisani spomenici, iz kojih se mogu razabrati naši državni odnošaji, sastavljani su do god. 1848. jezikom latinskim, no takvim, da ga pokojni Cicero

nebi bio razumio. Negledeć na jezik, težko je i samu stvar shvatiti, ako nisi vješt povjestnici. Napokon nismo do sada nit imali djela, u kojem bi bili skupljeni i protumačeni naši najvažniji državo-pravni dokumenti od nastarijih vremenah pa do danas.

Namjera je ove knjige, da bude kao ljestvica, po kojoj će se moći svatko lasno i bez velike muke popeti do one gradine našega državnoga práva. Potrudite se dakle malko samnom do onih njegovih razvalinah, da ih onako na brzu ruku razgledamo; jer kad bismo htjeli sve potanko proučiti, trebala bi nam posebna i to velika knjiga o državnom pravu trojedne kraljevine, kakve do sada neimamo. Al i ovaj jedan pogled dotječe, da svako srce, u kom se nije utrnula posljednja iskra rodoljubja i narodne sviesti, zaigra od radosti i ponosa. gledajuć, kako su naši predji u svako doba budno čuvali i branili svoju samostalnost i slobodu; kako ih nije mogla niti sila zastrašiti, niti obećana korist zamamiti, da se odreku svoje narodne i državne osobine. Ako su kadšto čestimice i posrnuli za časak, vjerujuć sladkim riečim hitra tudjinca; al su se do mala opet osviestili i dvostrukom snagom pogrešku popraviti nastojali. S ponosom može doista Hrvat motriti stare spomenike našega državnoga života; samo kad pogleda s one visine u dolinu sadašnjega nevoljnoga stanja, zabolit će ga na dnu srca, te će zavapiti s pokojnim Stoosom:

„Pali smo, braćo, duboko pali,
Tko to vidi, pa se neuzpali,
Taj hrvatskog nije sisao mlieka.“

Al da krenemo na put! Neću vam pred oči stavljati najslavniju doba hrvatske poviesti, kad je narod naš pod svojimi kraljevi svoju slavu gradio. Bilo i bitisalo! Taj posao ostavljam našim povjestnikom. Ja sam nakanio potražiti ključ i vrelo našemu sadašnjemu državnomu stanju, kakvo jest, odkada smo s Ugarskom sdruženi. Ključ ovaj bit će mi zakoni, povelje, izprave i druga javna pisma, dakle sve samo nedvojbeni dokazi. Što su o tom napisali privatni ljudi, to neka izpituju historici: ja ću ovdje svaku svoju izreku podkriepiti samo dokazom javnim, o kojega istinitosti nemože se ni posumnjati.

Meni dakle treba početi od Kolomana, prvoga hrvatsko-ugarskoga kralja. Istina, da je bio već njegov kraljevski otac, tako zvani sveti Ladislav, u Hrvatsku provalio, koja onda nije imala kralja; no prije nego njom zavlada, morade se na vrat na nos povratiti s vojskom u Ugarsku, da ju brani od divljih Polovacah (Kumanah), koji su iznenada na nju udarili, te naopako sve žarili, palili. Zato si Vladislav niti nije usvojio naslov hrvatskoga kralja.

Sin njegov Koloman prozva se prvi godine 1102. kraljem Dalmacije i Hrvatske. Kako je hrvatsku krunu dobio, to je potanko razloženo na strani 4. ove knjige. Da trojedne kraljevine nije podjarmio, nego da ga je ova drage volje za svoga kralja priznala, to nam pripoviedaju stari vjerovani pisci; nu prvotne pogodbe neima dan danas, a niti se nezna, da-li je bila ikada napisana. Odtuda su njekoji magjarski mudrijaši izvodili, da je to sve izmišljotina, što Hrvati govore o njekakvoj pogodbi „pacta conventa,“ i da smo mi zbilja od Kolo-

mana preobladani i pod njegovu vlast spravljeni.[1]) Srećom je doprlo do nas njekoliko poveljah Kolomanovih (gledaj na str. 2. itd. ove knjige), koje dokazuju baš protivno. Prva je povlastica ili privilegija, podieljena od Kolomana dalmatinskomu gradu Trogiru. U njoj se naročito kaže, da Trogir neće biti pod porezom, da će zadržati svoje starostavne zakone, birati svoje poglavare, a Magjar da se niti nastaniti nesmie u Trogiru bez njegove privolje. Sam kralj sa svojim dvoranstvom da neće gradjanom u kućah dosadjivati, van koga drage volje prime. Jošte veli, da će se u samoj Hrvatskoj napose okruniti dati i glavom dolaziti na njezine sabore, ter ondje razpravljati državne poslove. Ovu za nas vrlo znamenitu povelju nadje naš povjestnik Lučić (poznati pod imenom Lucius) u pismari (ar-

---

[1]) Naslavniji sadašnji znanac ugarskoga državnoga práva Virožil, napominje prepirku o predmetu ovom u djelu „Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn (II. 385.) i povieda, kako su pisci ono pitanje za naša „pacta conventa“ izvrnuli ovim protupitanjem: „Ob die Ungarn die Originalurkunden ihrer goldenen Bulle, oder der ursprünglichen Constitution des ersten Königs Stephan schon aufgefunden und vorgewiesen hätten? Wo ihr Grundvertrag zwischen Almus oder Arpad, und den ersten Stammfürsten Ungarns geschrieben sei? Ob der ihn zuerst anführende anonyme Notar des K. Bela, der zwei bis drei Jahrhunderte später nach den von ihm angeführten Grundverträgen leben mochte, mehr historischen Glauben verdiene, als der rühmlichst bekannte, kaum ein Menschenalter von dem Zeitalter seiner Geschichte entfernte Thomas? u. dgl. m.

chivu) grada Trogira (u Dalmaciji), gdje se čuva puno važnih a prastarih pisamah.

Njekoji su povjestnici posumnjali o vjerovnosti i autentičnosti ove stare listine; jer su mislili, da posamce stoji, da neima drugoga pisma, koje bi potvrdjivalo ono, što se tu kaže za Kolomana. Sad je to drugčije, našlo se je dosta toga, što posvjedočava istinitost Kolomanove diplome. Tako se na primjer u prastaroj pismari opatičkoga samostana sv. Marije u Zadru čuva druga jedna povelja istoga Kolomana, kojom potvrdjuje stare povlastice toga samostana, te naročito kaže, da je to pismo pisao kao kralj Ugarske, Hrvatske i Dalmacije g. 1102., kad je bio okrunjen za hrvatskoga kralja u hrvatskom Biogradu na moru, i to po svoj prilici krunom hrvatskoga kralja Zvonimira, što mu ju bje poklonio papa Gregur VII. Ovaj Biograd vidi se i dan danas nedaleko od Zadra (u današnjoj Dalmaciji), zato ga i zovu Talijani Zara vecchia. Ali je od onoga negdašnjega glavnoga grada hrvatske zemlje ostalo samo maleno selo, te se i na njem izvršiše žalostne rieče našega Gundulića:

„Mru kraljestva, mru gradovi,
I njih plemstvo trava krije!“

Ni toga nevalja pomisliti, da je Koloman ona primućtva i sloboštine podielio baš samo gradu Trogiru, a ne cieloj zemlji. Jer ima poviše povlasticah, pisanih od Kolomanove djece i drugih njegovih nasljednikah, kojimi ovi potvrdjuju privilegije, podieljene od Kolomana drugim dalmatinskim gradovom, po imenu Zadru, Spljetu (Spalatro), Šibeniku, a valjda i ostalim, al nisu do nas dospjele. Jedna ovakova povelja stoji na str. 8.

Da je Koloman pomenute sloboštine cieloj Dalmaciji podielio, tomu imamo jošt i drugi dokaz. U pismari dalmatinskoga otoka Raba (Arbe) i mletačke republike čuva se zakletva mletačkoga dužda Ordelafa Faledra, kojom se bio zakleo Rabu, da će mu istu slobodu ostaviti, koju bje podielio „vam Dalmatincem Koloman kralj ugarski."

Da se Koloman nije držao osvojiteljem Hrvatske, nego samo pravnim nasljednikom kraljevah njenih, to se vidi jošt i odtuda, što je g. 1111. potvrdio povlastice, podieljene od hrvatskoga kralja Krešimira rabskoj crkvi, te ujedno svemu dalmatinskomu svećenstvu ista práva dao, koja imaše i ugarsko.[2]) I ova se povelja čuva u rabskoj crkvi.

Kao što je Koloman, onako su i njegovi našljednici darivali gradove dalmatinske, po ondašnjem običaju, privilegijami iliti povlasticami, po imenu Stjepan II. (god. 1124.), Gejza (god. 1143.), Stjepan III. (god. 1169.), Andrija II. (g. 1207.) — svi su ovi kraljevi u tih privilegijah izjavili, da će se doći okruniti u Dalmaciju, i razpravljati u saboru (in consilio) javne poslove, što su zbilja i činili.[3]) Jošte godine 1397. javlja kralj Šišman dalmatinskim gradovom, da će na dan sv. Katarine sabor u Senju držati, pa ih poziva, da onamo opreme svoje poslanike, pošto nisu htjeli doći na temišvarski sabor.[4])

---

[2]) Ut qua libertate fruuntur clerici Hungariae, fruantur et clerici Dalmatiae.

[3]) Sve te povelje su diljem naštampane u Kukuljevićevih „Jura regni Croatiae, Dalmatiae Slavoniae" na str. 29. i sliedećih.

[4]) Gratum quidem majestati nostrae non parum exstitisset, ad

Sve ovo dokazuje očevidno, da je medju trojednom kraljevinom i Ugarskom izprva bila samo personalna unija, to jest, da su obje ove zemlje sdružene bile samo osobom vladaoca: imale su istoga kralja; drugčije pako bile su sasvim različite, jer je svaka imala svoju posebnu krunu i krunitbu, posebni sabor i úpravu, dapače i posebni novac, posebnu vojsku, posebni porez; nu o svem tom govorit ću kasnije više.

Isto ovo potvrdjuje i sam ugarski zakonik, corpus juris. Prvih vjekovah naše sveze s Ugarskom neima ondje traga kakvoj podložnosti trojedne kraljevine pod Ugarsku. Kad se u ondašnjih ugarskih zakonih naša domovina napominje, ponajviše se to samo zato čini, da se kakvo njeno preimućtvo konstatuje i potvrdi. Tako se n. pr. pod g. 1222. kaže, da samo nadvorni župan (palatin), ban i dvornici kralja i kraljice (comites curiales regis et reginae) mogu dvie službe obnašati. Pod god. 1351. (za kralja Ludovika I.) kaže se, da plemići medju Savom i Dravom imaju biti prosti od kunovine; al da moraju i oni plaćati dobitak blagajne (str. 40). Ime naše domovine (barem od česti) napominje se u zakonih ugarskih prvi put god. 1403. i to sasvim jednako s Ugarskom. U tom zakonu kaže naime kralj Šišman (Sigismundus), da je spravan pomiriti

---

hanc nostram congregationem Temisiensem oratores vestros, quos non ab re evocari feceramus, advenisse; verum, quod actum non est, reformari potest. Nos quidem Segniae in festivitate b. Catharinae virginis proxima omnino esse decrevimus, quo denuo evocavimus ambaxatores omnium Dalmatiae civitatum etc.

se sa svojimi protivnici „u naših kraljevinah Ugarskoj i Slavoniji i u erdeljskih stranah.“ God. 1435. (za kralja Šišmana) kaže se, da moraju svi vrhovni sudci kraljevine (judices regni ordinarii), medju koje se i ban broji, nastupajuć svoje zvanje, propisanu prisegu priseći.

God. 1439., za Vladislava posmrčeta, kad se je na Turke spremao, kaže se u zakonih samo to, da će morati i Slavonija na vojsku. Kako? U to se ugarski sabor nije odprije nikada pačao, već je to uviek naročito ostavljao našemu saboru. Tako čitamo jošt i u 5. članku ugarsko-hrvatskoga sabora od g. 1808., da kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija imaju ustati na oružje po s v o j e m starom zakonu i običaju.

Kako sam rekao, prvi hrvatsko-ugarski kraljevi dolazili su glavom u našu domovinu, da opravljaju njezine državne poslove (str. 2. itd.); nego buduć da je onda trojedna kraljevina vrlo bila prostrana (kao što ću malo niže potanko opisati): to kraljevi nisu dospievali na sve, nego su postavljali namjestnike kraljevske, vojvodami (duces) zvane, pod kojimi stojahu banovi. Odličnu ovu čast obnašali su obično prvorodjeni sinovi kraljevah, koji su bili ponajviše već za života svojih otacah za kralja okrunjeni, te su zbilja kraljevskom vlašću vladali i uz to kraljevskom gizdom. Za Mirka (sina kralja Bele III.) kaže naročito njeka povelja, koja se čuva u zadarskoj pismari, da je bio dva puta okrunjen, i da je vladao od god. 1194. Dalmacijom i Hrvatskom, te je u Kninu (Tininium) njeku razpru medju božjaci i samostanom Kuzme i Damjana kraljevskom

vlašću (autoritate regia) riešio.[5]) Drugi sin istoga Bele III., Andrija, nadieva si u svojoj povelji od god. 1198. (str. 8.) naslov „vojvode Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Zahumja (sadašnje Hercegovine)." Iz iste povelje razabiremo, da je, kako veli, „u svojoj kraljevini" baš i biskupe postavljao, da kako dogovorno s poglavicami hrvatskimi, to jest sa saborom. Isto tako zove zemlju, kojom vladaše, „svojom kraljevinom" i u povelji od god. 1207. podieljenoj Omišanom u Dalmaciji. Znamenita je i druga povelja istoga vojvode od god. 1198. (str. 12.), kojom potvrdjuje poput kralja darovnice (donationales) svojih kraljevskih roditeljah, podieljene crkvi solinskoj (spljetskoj). Ista ova povelja uči nas, da je Andrija imao osobito dvoranstvo, po imenu i osobite ministre, i kancelara. A povelja vojvode Kolomana od god. 1237. (str. 20.) podieljena vukovskim (to jest vukovarskim) priselicam, dokazuje, da su vojvode imali i svoga posebnoga tovarnika iliti tavernika, to jest blagajnika. Ovakvu od prilike povelju dobila je od njega i Virovitica (Vereuche) god. 1234., u kojoj se pominju dvie domaće daće hrvatskima riečima, naime p o v o z i z a l u ž i n a, koja se je banovom davala. Isti vojvoda Koloman nadario je god. 1240. i Petrinju posebnimi preimućtvi. Turovo polje dobilo je svoje prve povlastice god. 1224. i 1225. takodjer od onakvoga vojvode, Bele, koji se u svojih pismih zove prvorodjenim okrunjenim sinom

---

[5]) Regnante Domino nostro Bela, Ungariae, Dalmatiae, Ramae rege, et Emerico, ejus filio, bis coronato, Dalmatiam et Croatiam feliciter gubernante.

kralja Andrije II. Drugo svoje pismo, kojim dariva crkvu spljetsku, zove naročito kraljevskom darovnicom (donatio regia).

Valjda će se mnogi štioc, koji do sada nije proučio historije naše, začuditi tolikomu gospodstvu naših negdašnjih poglavicah zemaljskih, te zapitati: zašto je tada bila naša domovina tako ugledna i odlikovana? — Jer je to onda bila prostrana i znamenita država, kao što ću malo niže opisati, te su ugarski kraljevi podpuno razabirali i osjećali, kolika je korist za njih, što nose krunu Zvonimirovu: zato su ondje zbilja tako kraljevali, kao što bijahu u svojih poveljah obećali, to jest, nisu vriedjali nit u čem naše državne samostalnosti.

Nu prije nego obilježim medje trojedne kraljevine, što ih je imala u vrieme ono, kad se je bila žazlu ugarskih kraljevah povjerila: treba da kažem koju o njezinu imenu; jer se u starih poveljah svakojako zove, sad „Croatia," sad Croatia et Dalmatia", sad opet „tota Slavonia", a najposlje „Dalmatia, Croatia et Slavonia." Ima-li u ovih imenih razlike, pak ako ima, u čem se razlikuju?

Za vrieme domaćih hrvatskih kraljevah zvaše se Dalmacijom cielo Jadransko primorje, a svakolika ostala zemlja, gdje je hrvatski narod stanovao, bijaše Hrvatska, te su se domaći naši kraljevi u svojih poveljah zvali „kralj Hrvatske i Dalmacije." Ovaj naslov prihvati i Koloman i njegovi prvi našljednici. Prema tomu su se onda svi primorski gradovi od Rieke do Kotora zvali Dalmacijom; u ugarsko-hrvatskom zakoniku „Corpus juris" čitamo jošte pod godinom 1596. (zakon

VII. Rudolfa, članak 32.), da Bakar, Grobnik, Hreljin i druga imanja Zrinskih grofovah leže u Dalmaciji. Usuprot se je prava Hrvatska protezala u današnjoj Dalmaciji sve do rieke Cetine. Odavde se razabire, kolika nam se krivica čini, što nam do sada nije pridružen barem onaj sjeverni diel Dalmacije, koji je prava pravcita Hrvatska, uprav onako kano i Lika. U starih poveljah veli se naročito za mnoge gradove sadašnje Dalmacije, da leže u Hrvatskoj, po imenu za Knin (Tininium) Nin (Nona), Biograd (Zara vecchia) itd.

Imenom „Slavonije“ krstili su tudjinci svaku zemlju, u kojoj stanovahu Slavjani. Inostranci bijahu očevidno uviek veći panslaviste od samih Slavenah, upotrebljavajućih svagdje posebno svoje ime. Tako se već u pisacah grčkih (n. p. u Theophylakta) čita rieč „Slavonia“, po kojoj su razumievali današnju Maćedoniju; isto tako zvali su njemački pisci domovinu Bodrikah i Veletah „Slavonijom“; država Kocelova okolo B(a)latona dobi od njih takodjer ima „Slavonije“, a Toma arcidjakon spljetski govori o Slavoniji u Dalmaciji (Hist. Salonitana Cap. XIII.) — Imenom Slavenah označuju stare naše povelje i Hrvate; tako n. pr. pisac njeke povelje hrvatskoga kralja Krešimira od god. 1069. zove hrvatski jezik prostim slavonskim (vulgaris slavonica); Koloman prvi hrvatsko-ugarski kralj veli u svojoj povlastici, podieljenoj Rabu (Arbe), od g. 1111. da se grad „Murula“ zove slavonski (slavonice) „Stenice“; a sin Bele III. Mirko, dalmat.-hrvatski kralj (kako se sam zove u svojoj gori pomenutoj povelji od god. 1194.) nazivlje hrvatske svjedoke toga pisma „Slavi“; dapače i prastara latinska po-

velja Zvonimirova od god. 1076. kaže za njega, da je bio kralj Slavenah. (Kukuljevićeva Jura I. 38.)

Prvi put nailazimo na ime slavonske kraljevine u njekoj povelji kralja Bele IV. od g. 1246, u kojoj se zove „kraljem Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Srbije, Galiča, Vladimirske." (Jura I. 67).

Od onda su se kraljevi naši obično služili ovim naslovom, nu opet su više putah razumievali po „Slavoniji", osobito po „cieloj Slavoniji", svukoliku trojednicu, kao što se je u obće već u staro vrieme, i to u istom ugarskom zakoniku, po kraljevinah „Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji" razumievala jedna samo država, jedna kraljevina. [6])

Obično pako razumievala se je po rieči „Slavonija" sadašnja Slavonija i Hrvatska do Kupe (Gledaj više o tom na str. 180. i sliedećih).

Zemlja, koju sada zovemo trojednom kraljevinom, prostirala se je u vrieme Kolomana, prvoga hrvatsko-ugarskoga kralja, puno dalje nego dan danas.

Ponajstariji naš povjestnik Toma arcidjakon spljetski (str. 4.) koji je živio okolo god. 1200., opisuje ovako medje kraljevine dalmatinsko-hrvatske:

„Kraljevi Dalmacije i Hrvatske baštinili su od svojih otacah i djedovah gospodstvo u kraljevini dalmatinsko-hrvatskoj, kojoj bijahu ove medje: od iztoka grad Duvno (u Bosni),

---

[6]) Na primjer u 33. zak. članku od god. 1649.; u 15: 1655.; u 105: 1659.; u 71: 1681. itd.

od zapada Koruška sve do Štrigova (u Medjumurju), od sjevera pako Dunav s cielom Bosnom i Zahumjem (današnjom Hercegovinom).“ [7]

Kao što svatko razabire, medje trojedne kraljevine nisu ovdje potanko obilježene; nu ja sam se pozvao na spljetskoga našega povjestnika samo radi njegove starine. A kad pozovemo u pomoć druge pisce i pisma, naći ćemo, da se je trojedna kraljevina u ono doba prostirala na jugu preko Dubrovnika[8]) do Boke kotorske (str. 48.), na zapadu do rieke Raše (Arsia[9]) u Istri, na sjeveru do Mure i Drave, a na iztoku do Dunava i Vrbasa u Bosni (str. 178.)

Kad premjeriš okom na zemljokazu (mappi) prostor ovaj, razabrat ćeš na prvi pogled, da je to bogme bila liepa državica, i da su ugarski kraljevi imali puno razloga, nastojati, kako bi ju pod svaku cienu uzdržali pod svojim žazlom. To su zbilja i postigli: za sve ono vrieme od 800 godinah nikad

---

[7]) Hist. Salonitana Thomae archidiaconi Spalatensis, Caput XIII.

[8]) Godine 1396. saborovao je Nikola ban hrvatsko-dalmatinski u sadašnjem dalmatinskom, onda hrvatskom gradu Ninu, a na saboru tom bili su „universi regnorum Dalmatiae et Croatiae nobiles priores, et de qualibet etiam civitate, videdelicet Tragurio, Ragusa, Spalato, Scardona, Nona, Absarensi, Jadra duo aut tres nobiles viri.“ (Jura II. 13.).

[9]) Da je i zapadni diel sadašnje Kranjske na Hrvatsku spadao, dokazuje osim imena ondašnjih stanovnikah, koji se do danas Hrvati zovu, i zakonski članak 119. od god. 1647., u kojem sabor odredjuje, neka se štiti zagrebački kaptol u pobiranju desetine „in districtu Metlike.“

se nisu Hrvati okrunjenomu svomu kralju iznevjerili, premda su imali sto i sto razlogah pritužiti se na njihovu vladu, kao što ćemo malo niže vidjeti.

No nije se trojedna kraljevina za dugo grijala na suncu svoje sile i veličine, do skora joj za goricu zadje. Najprije ju sudbina pristriže sa zapada, odciepivši od nje onaj diel Istre do Raše. Do mala proguta mletački lav, ud za udom, cielu Dalmaciju. Na sjeveru odpade u 15. stoljeću Medjumurje, a na iztoku poplavi turska sila polovicu ciele trojednice, te je sva Bosna i Slavonija, a Hrvatska do Koprivnice, Une i Primorja pod turskim jarmom kukala. Upravo ljetos bit će 300 godinah, kad su se bili god. 1568. sakupili u sabor stališi i redovi, da viećaju o spasu domovine, pa se u. zapisniku razcviljenim srcem sami nazvali: „mi ostanci kraljevinah Hrvatske i Slavonije.“ [10])

Trista godinah muči se evo izciepana trojednica, da izcieli grdne svoje rane; svatko priznaje, da je ranah tih na pravdi Božjoj dopala; svatko razabire, da je grjehota kod Boga, što joj se nevraća njezino: al koja hasna, kod onaj, koji bi joj imao i mogao pomoći, neće da toga čini, nego joj odmaže? Zato nije, sirota, do danas nijedne rane sasvim izvidala; dapače i one, koje su već ponješto zarasle, opet hoće da se provale. Mislim Rieku i Slavoniju.

Za Rieku imamo nedvojbeno svjedočanstvo već u povelji od Bele IV. od g. 1260., da je onda pripadala Hrvatskoj, [11])

---

[10]) Nos reliquiae regnorum, Croatiae et Slavoniae.

[11]) U toj povelji kaže Bela IV. ugarsko-hrvatski kralj, „nostra

i zato je Marija Terezija u svom odpisu od godine 1776. (str. 210.) posve pravo govorila, kad je kazala, da Rieku opet pritjeljuje (reinkorporira) neposredno Hrvatskoj. Nu sve je to badava, nam se kaže još i dan danas, da ona pripada Ugarskoj.

Slavonija provincijalna bila je na samom ugarskom saboru trojednoj kraljevini opet pritieljena (str. 180), a dan danas nam se ipak veli, da to nemože biti; jer da Slavonija, prije nego što su ju Turci osvojili, nije pripadala Hrvatskoj nego Ugarskoj. Tko pročita povelju Kolomana vojvode slavonskoga od g. 1231. (str. 20.), zatim povlasticu istoga Kolomana od god. 1234., kojom virovitičkim priselicam podjeljuje njeke sloboštine, i kraljice Jelisave od god. 1275., kojom Viroviticu oprašta od svakoga suda preko Drave (Jura I. 83.), nadalje zapisnike naših saborah (n. pr. od god. 1416. gdje se naročito veli, da je ondje bilo i plemstvo virovitičke županije); tko uvaži, da se je odprije i najveći diel današnje Hrvatske Slavonijom zvao (str. 182) — on neće nijedan čas podvojiti, da-li je Slavonija cjelokupni diel trojedne kraljevine. I opet bje odredjeno na ugarskom saboru od god. 1848., da sadašnja Slavonija nepripada k Hrvatskoj nego neposredno k Ugarskoj, a Magjari to jošt i sada potvrdjuju.

Nu najviše jadah zadade trojednoj kraljevini iztočna njezina strana. Kako smo vidjeli, medja je bila Hrvatskoj rieka

---

libera aqua Ričina.“ Onako se zove potok tekući kroz Rieku. (Jura I. 72.) Neima ovdje mjesta za sve dokaze, da je Rieka bila od starine na hrvatskoj zemlji.

Vrbas, a sad je Una i Sava — ostala zemlja izgleda do danas u zalud oslobodjenje od turskoga zuluma. Dapače i ono, što je do sada Turčinu odhrvano, samo je na polak i po imenu naše. Što su na jugu od Hrvatske Mletčani bili Turčinu preoteli i Dalmaciji privalili, to se i dan danas piše u Dalmaciju, samo da se otegne što dulje povratak domovini; a ostala strana oslobodjene od osmanlijah Hrvatske i Slavonije broji se u istinu samo poimence k trojednoj kraljevini, faktično pako je od nje, pod imenom vojničke Krajine, odkinuto i pod austrijsku vladu stavljeno.[12])

Vojnička krajina! — doista krvava haljina trojedne kraljevine. — Zapisnici našega sabora od pošljednjih tri sto godinah pripoviedaju ponajviše samo o tom, kako se je narod naš nečuvenim naporom borio, da otme Turčinu što je od naše domovine osvojio, pa da to opet obrani od nasilja austrijske vojske. Sabor naš je prvašnjih stoljećah bio samo kao ratno

---

[12]) Po današnjem ustrojstvu austrijske monarkije nije dapače moguće točno kazati: pod čijom vlasti stoji vojnička krajina? Vlada trojedne kraljevine ima na nju právo, ali neima vlasti; pod tako zvani nedavno stvoreni „reichsministerium“ nemože spadati, jer Krajina bar nije zajednički posao, niti čest austrijske vojske, niti može imati obći državni ministar vojničtva po novoj nagodbi vlast na zemlju krune ugarske, nego samo na p r a v u v o j s k u; u područje zemaljskih vojnih popečiteljah, ugarskoga i drugih austrijskih zemaljah nespada takodjer; njegovo veličanstvo, kao ustavni vladalac, nemože Krajinom takodjer neposredno vladati: tko je dakle sada gospodar Krajini?

vieće, čineće neprestano priprave za vojnu na Turčina; pa kad je gdje vojska naša uzbila Turčina, morao se je sabor opet boriti s austrijskimi gjenerali, koji su sve od Turakah oprošteno zemljište usvojili i kao svoju gospoštinu (domaine) smatrali, na koju trojedna kraljevina neima nikakva práva.[13]) — Sabor naš, misleći, da samo zato nemože uspjeti sa svojimi pritužbami kod priestola, jer mu je glas preslab, pozvao je u pomoć svoga ugarskoga druga, te su zajednički prosvjedovali, tužili, zakone činili proti samovolji vojničkoj u trojednoj kraljevini. Nu kao što vidimo dan danas, prevarila je nada trojednu kraljevinu. Bjelodana pravda njezina zahtjeva, da se vojnička krajina povrati pod ustavnu vladu, nije se mogla nikako zagaliti i zašuškati: imamo bo neizmjerno množtvo kraljevskih odpisah, zapoviedih, odlukah, zakonah, zavjernicah, dà zakletvih, kojimi se odredjuje, da se sva vojnička krajina povrati pod bansku vlast, ili kojimi se baš i povraća. Pak opet sve to bijaše u tutanj: vojnička krajina ostà što i prije, sjemenište absolutizma, orudje za gušenje svakoga slobodoumnoga ustavnoga pokreta. — Dà neima možebit u Evropi države, u kojoj bi se zakoni, vladalačka obećavanja, dapače iste prisege tako za malo držale, kao što u našem državnom právu.

Komu se to pretjerano učini, neka se potrudi i pročita

---

[13]) Isti grad Varaždin bio je do 200 godinah pod vojničkom vlasti, premda je za sve to vrieme svaki sabor, i naš i zajednički, uz kraljevsku sankciju, odlučivao, da se ima tudja njemačka vojska odanle krenuti. Sravni zakonske članke: 361: 1649.; 99: 1659. itd.

sve kraljevske zavjernice od Ferdinanda I. (god. 1527.) pa do danas; neka prouči navlastito onu osobitu od Ferdinanda II. g. 1622. trojednoj kraljevini napose podieljenu inauguralnu diplomu (str. 128), ili rezoluciju kralja Leopolda I. od godine 1703. 6. Lipnja (str. 142); neka proštije na strani 375. i 416. zabilježene zakone trojedne kraljevine i sabora ugarsko-hrvatskoga: pa neka kaže, nije-li to Bogu plakati, što se od svih ovih svečanih i naročitih obećanjah i zavietah nije izpunilo gotovo ništa!

Samo ću jedan primjer o tom napose navesti. Leopoldo I. opremio je na sabor naš rješitbu od 10. Srpnja 1703., (str. 43.) koja ovako počimlje:

„Najmilija bijaše uviek briga našemu veličanstvu smišljati i nastojati svom snagom o napredku i stalnoj sreći podloženih nam kraljevinah i pokrajinah, osobito pako onih, koje se na široko i daleko preporučuju svojimi većimi zaslugami prama prejasnoj kući našoj, svojom tvrdjom vjerom, postojanijom privrženošću i slavnimi djeli, počinjenimi u ratno i mirno vrieme. Buduć pako da se zasluge vaše oko nas i naše prejasne kuće po cielom gotovo kršćanskom svietu razliežu, i buduć da ste od vjekovah na glasu, što službi našoj žrtvujete svoj zavičaj, imutak, djecu, krv i život, i to uviek, osobito pako u vrieme pošljednjega turskoga rata i meteža, kadno ste se, na neumrlu slavu svoga imena, takodjer iz svih silah trsili, da pribavite junačku sreću našemu oružju i žazlu, te negledajuć na to, da ste više putah svoju propast očima gledati, dapače u nju srnuti morali, ipak voliste sve svoje, dapače i

samoga sebe na kocku metnuti, nego se odmetnuti od svoga starodavnoga i prirodjenoga junačtva, ter od vjernosti i stalnoga posluha prama nam i našoj prejasnoj kući: zato po svom osobitom i otčinskom nagnuću prama vam i po svojoj želji priskočiti vam u svakoj potrebi, dostojno nagradjujemo ovu vašu toliku, nam i cielomu našemu dvoru dobro poznatu kriepost i vjernost, kojoj se i u napredak od vas nadati možemo; nepodnosi bo nam duša, da granice vaše domovine ostanu i nadalje onako stegnute, pošto je Bog blagoslovio naše pobjedonosno oružje; nego milostivno odredismo, kao primjerenu nagradu vaših zaslugah i svega onoga, što ste podnieli i učinili, da se opet pritieli vašoj kraljevini i banskoj vlasti, i to za sve vieke, ne samo svakolika zemlja i krajina medju Unom, Kupom i Savom, štono ste ju s v o j o m hrabrošću predobili i udržali, nego i sve one strane, koje od starine spadah na vašu kraljevinu i na bansku oblast), da š njom priek i viek sdružene ostana."

Ovako je govorio Leopoldo I. god. 1703., te je iza ove svoje rezolucije jošte jedno tri kraljevska odpisa o tom predmetu na Hrvate opremio i tvrdu svoju odluku u njih opetotovao, da će dokinuti svu krajinu, a naročito varaždinski gjeneralat; njegovo obećavanje opetovahu više ili manje direktno svi njegovi našljednici — al je krajina i dan danas svejednako lišena svake ustavne slobode i pritisnuta pod željeznu šibiku vojničkoga absolutizma!

Jošte je veći paradoxon grad Senj, koji se već 300 godinah udivljenja dostojnom postojanošću bori za svoju ustavnu slobodu i za svoju emancipaciju od vojničkog absolutizma, te

bi čovjek posebnu knjigu morao pisati, kad bi htio sve zakone izbrojiti, kojimi se našemu Senju zlatna sloboda navješčuje (gl. str. 366.) — al jê, jadan, opet nije stekao ni do dana današnjega.

Ovako nagradi Austrija vjernost naroda hrvatskoga. A nemojte misliti, da nije bilo zgodne prilike oprostiti se austrijskoga gospodstva; da nije bilo nikada napastnikah, koji bi bili narod naš nagovarali, neka prevrne vjerom; da je njegova vjernost bila kao sliepa i bezsviestna: dapače je trojedna kraljevina vrlo dobro znala, što radi, pa je u punoj sviesti svojim okrunjenim vladaocem zadatu vjeru sdušnije održala, nego oni njoj. Da mučim o turskom caru, koji je Hrvatsku u početku XVI. vieka u svoje krilo mamio, kao što su to poslanici sabora našega Ferdinandu I. izriekom očitovali:[14]) evo izvadak pisma, što ga bje god. 1704. čuveni Rákoczy upravio „na slavne stališe i redove kraljevine Hrvatske."[15])

„Svatko se je mogao uvjeriti, da za drugo nismo oružje ugrabili, nego da oslobodimo kraljevinu ugarsku i pridružene joj strane kano i njihovu slobodu od austrijskoga jarma, pod kojim stenju. Malakšu malo po malo uda, kad u tielu mah uzme težka bolest; pokle je dakle i premoguća njekoć ugarska kraljevina spala u sadašnje nevoljno stanje nečuvenim iztjerivanjem nesnosnih daćah, preotimanjem službih po tudjincih, tiranskim iztrebljivanjem velikašah, silovitim zauzimanjem imanjah i oči-

[14]) Njihove rieči možeš čitati u Kukuljevićevih Jura II. 28.
[15]) Čitavo pismo donose Jura I. 369.

tim gaženjem zakonah — čemu da se nadâ i ova najplemenitija zemlja ugarske krune nego zatoru i rasulu? Tko nevidi, da austrijska politika na to smjera, oslabiti malo po malo domaće sinove, skučiti slobodni narod pod robski jaram i zavesti absolutističko vladanje? — To svjedoči sadašnje stanje Hrvatske, podvržene ponajviše štajerskoj komori; Austrijanci krnje samovoljno njezine medje, primorje i druge kotare privaljuju drugim pokrajinam, i napokon će sve županije stopiti s našljednjimi svojimi zemljami. Očita je nepravda odciepljenje gjeneralatah varaždinskoga i karlovačkoga od vlade kraljevinske, koje tamo smjera, da se slobodan narod ukroti tudjim pukom i da se podvrgne absolutizmu. Najveće časti kod vas preotimlju tudjinci, a opasne podjeljuju se domaćim sinovom; težki vam se nameću porezi; županije stoje u istinu pod oblašću tudjih gjeneralah; starodavna banska vlast, koja se je njekoć protezala na tri kraljevine, stegnuta je sada u istinu samo na tri županije, dà, samo je naslov preostao od njenoga dostojanstva. Osviestite se slavni stališi i redovi! Gdje su vam Zrinovići, kojih slavom proslavio se je po svietu cieli vaš narod? Gdje su vam Frankopani, najjači stupovi njekoč domovine? Nije mirovala despotička austrijska vlada, dok nije od njih načinila mučenike sladke domovine. Pritecite nam dakle u pomoć, slavni stališi i redovi itd.“

Tko će reći, da u ovom pismu neima puno istine? Pak opet odgovori narod hrvatski preko svoga bana Rukoczy-u, da kraljevina hrvatska vjerna želi ostati Bogu, kralju, kraljevini i kruni, te će silu silom odbiti.

Na to stiže saboru hvaleći i obodravajući odpis od kralja Leopolda I., kano i obećanje, da će se njegova odluka glede krajine do skora izvršiti. No nam evo do danas čekajućim malo da nepobieliše oči. Po njegovoj smrti podieli sin mu Josip I. god. 1705. trojednoj kraljevini posebni kraljevski diplom i zavjeri se u njem, da će joj sve pravice i sloboštine koje uzdržati, koje povratiti. (Jura I. 375.) Ovako nam se obećavaše i davaše, zavjeravaše i prisizaše sve do kraljevskog odpisa od 27. Veljače 1866. (str. 473.), koji reče, da je vojnička uredba za našu krajinu „blagoslov,“ i da se ova nemože ukinuti. Preklanjski naš sabor se je zbog toga gorko svomu kralju potužio i ovako zažalio u svojoj adresi:

„Razcviljena bijaha nam srca, kada smo iz kr. odpisa razumjeli: da vaše veličanstvo nije pronašlo zadovoljiti zahtjevom našega državnoga práva glede na cjelokupnost trojedne kraljevine, pače da je u krajiškom pitanju ovaj previšnji kr. odpis daleko zaostao iza istih, veoma umjerenih obećanjah vašega veličanstva, sadržanih u kr. odpisu od 8. Studenoga 1861.

Mi smo se takvomu neuvaženju naših smjernih željah tim manje nadali, što je cjelovitost trojedne kraljevine ne samo svečanimi zavjerami tolikih vladalacah naših osigurana, i po vašem veličanstvu često u načelu priznana, nego i njezino izvedenje nedolazi u sukob sa pravednimi zahtjevi cjelokupne monarkije; što bijasmo nadalje, a i sada jesmo uvjereni, da se bez državne cjelovitosti trojedne kraljevine nedadu ni pravovaljano urediti njezini državo-pravni odnošaji, ni ustavno preustrojiti cjelokupna carevina; što smo je napokon za obranu vele-

vlastnoga položaja carevine izjavili pripravnimi i na takove žrtve, koje nadilaze zahtjev strogoga práva.

Po zahtjevu našega državnoga práva, često priznana počev od kralja Leopolda I., bijasmo vlastni iskati, da se s mjesta dokine iznimno faktično stanje u hrv.-slavonskoj vojničkoj krajini, pa da se na nju bez odvlake protegne starodavni ustav matere-zemlje. Nu mi, povedeni obziri na obranbenu snagu carevine i na odnošaje, koji su se iz krajiškoga sustava tečajem vremena razvili, odustasmo za sada od zahtjevah strogoga práva, ter samo zamolismo preponizno: da se vojnička krajina, bez uštrba njezine oružane sile za prelazno doba, u zakonarstvu i úpravi sjedini s materom-zemljom po zakonskoj osnovi, koja bi se izradila dogovorom izmedju oba zakonotvorna faktora.

Vaše je veličanstvo izvoljelo nadalje izjaviti odlučno, da obziri na obranbenu snagu cjelokupne monarkije nedopuštaju ukinuti postojeći u krajini vojnički sustav. I mi bijasmo prema ovim obzirom udesili svoj predlog; pa nas je zato neugodno i zateklo takvo očitovanje, koje velikomu dielu našega naroda nalaže i nadalje nerazmjerno veće krvne žrtve od onih, štono ih za obranu carevine nose ostali narodi, živući s njim u istoj zajednici državnoj.

Obrana kraljevinah i zemaljah združenih pragmatičkom sankcijom nerazriešivo i nerazdielivo, jest jednaka dužnost za sve narode pod žazlom vašega veličanstva. Ali toj jednakoj dužnosti imadu odgovarati i jednaka práva za sve narode.

Ovomu vrhovnomu načelu, na kojem se osnivaju svekolike prosviećene države, i koje je vaše veličanstvo kod ustav-

noga preustrojenja monarkije veledušno prigrlilo, imadu se podčiniti svikolici obziri ma koje vrsti itd.“

Vriedno je pročitati cielu ovu krasnu predstavku na strani 476.

Sve badava. Kao što je sabor od g. 1568., tako bi mogao sabor i godine 1868. zavapiti: „Mi ostanci kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije!“

Kolika to razlika medju današnjom dvojednom kraljevinom i državom, što ju bje Koloman iza pošljednjega hrvatskoga kralja Stjepana preuzeo! Ova razlika, ovo jenjanje ugleda našoj domovini započelo je već u 14. stoljeću, i bit će valjda uzrok, što od onda nije bilo više kraljevskih vojvodah na čelu naše domovine, nego su se postavljali samo banovi. Banovah je bilo i odprije, al im dostojanstvo nebijaše onoliko za vrieme vojvodah, kao što kasnije, kad su malo ne kraljevskom vlašću trojednom kraljevinom vladali. [16]) Jer ne samo da su imali toliku vlast kod nas, koliku nadvorni župani (palatini) u Ugarskoj, nego su ih u mnogom pogledu nadmašivali, kao što ću malo niže razložiti.

Banska je čast u hrvatskoga naroda starija od kraljevske. Već u najstarije doba, dokle samo dopire luč povjestnice, imala je hrvatska država banovah, te su ovi već onda prvo mjesto za vladaocem zauzimali. Zato je čast banska malo po

[16]) Ivan ban od god. 1320. naročito se služi riečju „auctoritate regia“ u svojoj povelji podieljenoj Nicolao de Rakonok. Jura I. 99.

malo tako prošla u narodnu sviest, da ju je hrvatski narod uviek smatrao kao središte i amanet svoje samostalnosti, svojega samopravja iliti autonomije, i zato ju je uviek čuvao kao oko u glavi. Zakonik, i posebni naš i ugarsko-hrvatski, pun je ustanovah smjerajućih na neokrnjeno uzdržanje banske vlasti i banskoga dostojanstva. Jošte god. 1608. za Matije II. bje na ugarskom saboru odredjeno: „neka se banska čast uz njenu starodavnu i podpunu oblast od Drave do Jadranskoga mora podjeljuje zaslužnomu čovjeku." Ovo bje mnogo putah opetovano i ponavljano. Al pored svega toga prošlo je banstvo pod ugarskom vladom napokon jošte gorje, nego što je Rákoczy u pomenutom pismu austrijskoj vladi u grieh pisao, te se banska vlast u oči godine 1848. nije u istinu niti na tri županije više protezala — tako je bila od jedno stotinu godinah okrnjena i okrhana.

Želeć dakle poznati pravu vlast i područje banskoga dostojanstva, koje je podjedno očit dokaz našega državnoga samosvojstva, treba nam se povratiti u ono staro doba, kad je trojedna kraljevina uzpored Ugarske uživala podpunu svoju autonomiju.

Onda je bio ban u istinu glava zemlja, te je kao pravi namjestnik kraljev kraljevsku vlast izvršivao.

Ban je sazivao sabor trojedne kraljevine i nepitajuć kralja. Stoprv god. 1568. htio si je právo to usvojiti kralj Maksimilijan II., pozivljuć se na to, da ovakvo právo uživa u Ugarskoj. Što uradi sabor? On odgovori kralju, „da je razabrao, kako je nj. veličanstvo sebi pridržalo sazivanje sabora ovih

kraljevinah, onako, kao što u Ugarskoj. Nego saboru se čini, da se tim očevidno krnji njegova sloboda, i da se stanje ovih kraljevinah neima uzporedjivati s Ugarskom, ponajviše već i zato ne, što nj. veličanstvo u Ugarskoj više putah glavom prebiva, a ovamo nedolazi nikad, već se tu sve radi preko banovah: zato se sabor smjerno moli nj. veličanstvu, neka dozvoli banovom, da mogu, kad se kraljevine ove nadjū u velikoj nevolji, sazvati sabor, kao što su to činili banovi prvašnjih vremenah, za vladanja blažene uspomene kraljevah ugarskih, predšastnikah nj. veličanstva; a o tom neka bude ovo milostivno uvjereno, da niti će banovi, niti rečene kraljevine za valjano držati drugo nego što milostivno potvrdi nj. veličanstvo."

Ovako je branio sabor naš svoju staru slobodu i stare svoje pravice jošt i onda, kad je i sam priznavao, da zastupa samo ostanak kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske! — Pa mu je ova vjekovite uspomene dostojna muževnost urodila zbilja povoljnim rodom, jer je kralj odgovorio: da će banove uzdržati u starom običaju, po kojem su do sada sazivali sabor ovih kraljevinah; samo neka ga banovi o tom unapried obavieste i prijave, koji su to poslovi, radi kojih se ima sabor sazvati.

Ovako je bilo do god. 1790-1; kad je na ugarskom saboru pravica ova iznova bila stegnuta, te člankom 58. odredjeno, da ban ima uz kraljevu dozvolju sabor naš sazivati (str. 447.)

Nu banovi nisu samo sabore sazivali i njim predsjedali, nego i njihove odluke sankcionirali. O tom imamo sila doka-

zah: njekoliko ih ima i u knjizi ovoj, po imenu na str. 24, gdje Matija ban god. 1273. potvrdjuje odluke našega sabora.

I ovo je právo stegnuto biio za pomenutoga kralja Maksimilijana II., kako se razabire iz navedenih malo prije riečih; a jošte više na saboru ugarskom od god. 1715. člankom 120. (str. 166.) Ondje se kaže, da odluke našega sabora, ako se tiču kraljevske oblasti, pravosudja ili sudbenoga postupanja, trebaju kraljevske potvrde.

Banovi su dapače saboru njekoje povlastice dielili, oli barem potvrdjivali. Tako ima poveljah od bana Nikole Gorjanskoga (Gara; god. 1398.) i Matka Talovca (str. 50.), kojimi potvrdjuju plemstvu pravicu, da može izabirati prabilježnike; potonju povelju potvrdi kasnije i kralj Matija I. g. 1465.

Banovi imenuju sami podbana kraljevine, samo im naloži Vladislav II. (str. 76.), da podbanom imenuju domaćega sina; jer se je sabor pritužio bio na bana Ivana Korvina, što je bio postavio za podbana inostranca, naime njekoga Magjara Ivana Gyulaya.

Banovi su bili vlastni imenovati velike župane križevačkoga i zagrebačkoga[17]) i dieliti darovnice (donacije) sve do 16 selištah.[18])

---

[17]) Sabor naš odluči i god. 1608. „ut banus denominetur juxta antiquam consvetudinem cum collatione sedecim integrarum sessionum colonicalium.“

[18]) Spisi našega sabora od god. 1744. kažu: „Scriptum est bano, adesse documenta, ex quibus apparet, banos in usu conferendi comitatuum zagrabiensis et crisiensis supremi

Banovi su odprije sa saborom zemljom upravljali, a pod Marijom Terezijom podieljeno im bje g. 1707. predsjedničtvo kraljevkoga namjestničkoga vieća (str. 202.), koju čast sada opet obnašaju.

I u Ugarskoj zauzima ban odlično mjesto, već za najstarijega vremena brojio se je medju kraljevinske zastavnike (jobbagjones vel barones regni). U staro doba sliedio je odmah za nadvornim županom, kao što dokazuje članak 30. zakona kralja Andrije II. od g. 1222., koji podjedno naredjuje, da samo nadvorni župan, ban i dvornici kralja i mogu kraljice obnašati dvie časti. Kod krunitbe nosi zlatnu jabuku, a u kr. namjestničkom vieću imao je odprije mjesto i glas.

Članak 11. zakona od god. 1715. duži kralja naročito, da se u važnih poslovih, tičućih se trojedne kraljevine, posavjetuje s banom njezinim (str. 180.). Ovo su političke odlike banske časti.

U sudbenom pogledu bio je ban od pamtivieka vrhovni sudac trojedne kraljevine (judex regni ordinarius[19]), koju čast i za sada obnaša kao predsjednik vrhovnoga našega suda, stola sedmorice. Svaka odsuda mogla se je u trojednoj kraljevini samo preko bana ili s njegovom privoljom ovršiti. Ugarski sabor je bio god. 1660. naredio, neka u trojednoj kraljevini nadvorni župan ovrši odsudu, kad toga ban nebi htio učiniti

---

comitis officii praefuisse.“ Ovakvoga práva nije imao nikada ugarski palatin.

[19]) De juribus municipalibus regnorum Dalmatiae. Croatiae et Slavoniae. Str. 36.

ili kad bi bio interesiran. Nu sabor naš nehtjede toga nipošto dopustiti, ter odluči protestaciju pred ostrogonskim kaptolom (str. 202.). Kako je sabor naš uviek pazio, da se vlast palatina, pa tim i Ugarske, nebi kako protegla i na trojednu kraljevinu s uštrbom časti banske, o tom sam naveo primjer na str. 200.

U financijalnih poslovih imao je ban u staro doba isto tako odlično područje, te je bio kao načelnik državne blagajne. On je davao kovati osobite novce, poznate pod imenom banskih dinarah (denarii banales; moneta banalis[20]). Obično su ovakvi novci imali na jednoj strani dvogubi križ, sa svake strane pticu, a doli dvie okrunjene glave. Na drugoj pako strani je pod drvetom starinski grb Slavonije, naime kuna, a pod njom zviezda-danica nad mladim mjesecom. (Sadašnji svoj grb dobila je Slavonija od kralja Vladislava II. god. 1496.)[21]) Nadpis je ovim banskim dinarom: „Moneta regis Slavoniae," to jest „novac slavonskoga kralja" (str. 18.)

Al ne samo što su banovi osobite ove novce kovali, nego su i pobirali tako zvani komorski dobitak (str. 40.), što je u Ugarskoj izključivo kraljevsko právo bilo. Osim toga je ban pobirao i pomenuti osobiti porez zalužina zvani, kojega u Ugarskoj nije bilo.

---

[20]) Kovanje novca bijaše u Ugarskoj samomu kralju pridržano.

[21]) Virožil se domišlja (II. 386.), da je ovaj noviji grb kao skupni grb ciele trojedne kraljevine, te su se njim zbilja služili i naši sabori sve do predprošloga. Gledaj str. 74.

Po starinskih zakonih imali bi pod bansku vlast podpadati svikoliki vojnički poslovi trojedne kraljevine, on bo je njezin veliki vojvoda (supremus capitaneus regni), i kao takov imao bi biti i zapovjednik svekolike vojničke krajine, kao što to nebrojeni zakoni naredjuju, te je i Marija Terezija u svojoj rješitbi od 16. Siečnja 1750. odredila, da je ban vlastan imenovati podvojvodu kraljevine, a u Krajini sve častnike do podpukovnika i to izmedju domaćih sinovah; za pukovnike pako da predlaže samo sposobne našince, i da ih imenuje kraljica. Jošte ima ban naslov velikoga vojvode pounskog i pokupskog. To je zato dobio, što su banovi u staro doba morali postaviti osobitu četu (koja se je zvala banderium), kad je kralju ili kraljevini pogibija zaprietila. Ovo su morali činiti i drugi kraljevinski zastavnici (barones regni), pa su od toga i svoje magjarsko ime dobili. Da banovi mogu zadovoljiti ovoj dužnosti, predana im bje današnja banovačka krajina; a kad je ova bila tobože regulirana, podieljen bje banu naslov držca (Inhaber) dvijuh banovačkih pukovinah. — Jošte je bio ban i vojvoda plemićkog ustanka (insurekcije), ovo naredjuje i 5. zakonski članak od god. 1808. Kako je sabor pomnjivo nastojao, da se u tom pogledu banska vlast neozledi, dokazuje 15. članak ugarskoga sabora od god. 1578. Kralj Rudolfo bje postavio na čelo svekolike vojske nadvojvodu Ernesta u Ugarskoj, a Karla u trojednoj kraljevini. Sabor na to pristade uz uvjet, neka nadvojvoda Karlo dogovorno s banom postupa, da se nebi što na uštrb slobode naše počinilo.

Koliko god je bila prostrana vlast naših banovah, opet

nije bila neograničena, nego stegnuta domaćim našim ustavom. Ovdje je živa zgoda, da progovorim malo o tom našem ustavu, u koliko je bio osebina trojedne kraljevine.

Povelje izdane od naših starih domaćih vladalacah, koje su do nas dospjele dokazuju očevidno, da ovi nisu vladali absolutnom vlasti, nego su bili saborom stegnuti. I u pismari trojedne kraljevine čuva se onakva svetinja narodna, povelja posljednjega domaćega kralja Stjepana od god. 1087., iz koje se razabire, da je uz odobrenje svega plemstva hrvatskoga i dalmatinskoga potvrdio povelju podieljenu od prvašnjega kralja Zvonimira samostanu duvnah u Spljetu.

Isto tako povieda Kolomanova povelja (str. 2. itd.), da je onda naše svećenstvo samo izabiralo svoje biskupe, a narod svoje župane, u obće da je domovina naša imala već onda stare svoje zakone. Da se pako izborom ugarskoga kralja Kolomana za kralja Hrvatske i Dalmacije prvašnje naše državno stanje nit u čem nije promienilo, to nam zasvjedočava isti kralj Koloman u svojih poveljah, kadno veli, da neće dirati ni čim u naše državno ustrojstvo, nego dopustiti, da živimo po svojih starih zakonih, pa da će on sám dolaziti k nam glavom, te razpravljati s našim saborom državne poslove. Ovako i bijaše. Ugarski kraljevi su zbilja k nam dolazili, ovdje se napose okrunili, svečanu zakletvu položili, te saboru predsjedali, kao što nam pripoviedaju povelje Stjepana II. Kolomanova sina, Gejze, Stjepanova sina, i Stjepana III., Gejzina sina, koje su do nas doprle. Buduć da pako kraljevi nisu dospjeli na sve, pre-

nesoše svoju vlast obično na svoje prvorodjene sinove, koji su pod imenom vojvodah kraljevsku vlast izvršivali (str. 8. itd.)

U ovo vrieme bila je dakle trojedna kraljevina posve samostalna i od Ugarske sasvim odieljena. Kasnije stoprv počela se presti ona pouzica realne unije, kojom bješe obje ove kraljevine do nedavno svezane. Al je to sve bivalo polako.

Najprije su se ugarski kraljevi kruniti prestali Zvonimirovom krunom, te su pozivali našince na svoju krunitbu u Ugarskoj, koja se je onda ponajviše obsluživala u Stolnom Biogradu (Stuhlweissenburg). Posljednji u Hrvatskoj, po imenu u Zagrebu, god. 1301. okrunjeni hrvatsko-ugarski kralj bijaše Karlo Roberto, koji se je poslje god. 1309. po drugi put krunisao u Budimu krunom sv. Stjepana. Kod ove svečanosti bijahu i našinci, stari Karlovi pristaše, po imenu Pavao Šubić, ban hrvatski i bosanski, nadbiskup spljetski, biskupi zagrebački, bosanski i sriemski itd. Ovo je bio prvi primjer krunitbe u Ugarskoj, na kojoj su i našinci bili, te se je od onda krunitba zbilja uviek i za našu domovinu zajednički s ugarskom obavljala. Ali g. 1490. uzkratiše naši stališi i redovi kralju Vladislavu II. svoje sudjelovanje kod krunitbe, zato što je propustio poimence navesti kraljevine naše u svojoj kraljevskoj zavjernici (inauguralnoj diplomi; gl. str. 68.)

Na sabor ugarski pako nisu našinci obično dolazili sve do XVI. stoljeća. Koliko ja znam, prvi put se napominju u ugarskom zakoniku poslanici trojedne kraljevine pod Maksimilijanom u 5. zak. članku od god. 1575., gdjeno se veli „nuntii regni Slavoniae.“

Kad je Vladislav II. na sabor ugarski u Ostrogonu godine 1510. pozvao hrvatske velikaše, nehtjedoše ovi onamo poći, nego javiše kralju, da po starom običaju kraljevi imaju sami dolaziti u Hrvatsku i predsjedati ondašnjemu saboru. Ovo pripovieda očevidac Petro Pasqualigo, poslanik mletački kod ugarskoga kralja, u svom izvieśću na republiku.

Da trojedna kraljevina sve do XVII. stoljeća nije bila redovito zastupana na ugarskom saboru, to zasvjedočava 1. zak. članak od god. 1608., u kojem se izbrajaju svi oni, koji se imaju pozivati na ugarski sabor; al tu neima jošte poslanikah trojedne kraljevine. Najviše ako su pojedini velikaši ili dostojanstvenici onamo dolazili, da zastupaju interes svoje domovine.

Tako je dakle trojedna kraljevina jošt i pored zajedničke krunitbe uživala podpunu autonomiju, i to u zakonarstvu, u sudstvu, u civilnoj i vojničkoj upravi.

Najbolji su tomu dokaz povlastice ondašnjih kraljevah. Andrija II. naredi, da Hrvati nemoraju primati kraljevskoga novca mjesto banskoga [str. 14.] (Virožil veli u svom gori navedenom djelu [II. 388.], da su se našinci zato uztezali primati ugarske novce, jer je u naših bilo više srebra.)

Karlo Roberto i Ludovik I. (str. 36. 42.) naročito su odredili, da nitko, baš nit ugarski palatin i veliki kraljevski sudac (judex curiae regiae), nesmie nikoga Hrvata ili Slavonca na svoj sud zvati, niti parnicu u trojednoj kraljevini zametnutu razpravljati, nego sve ovo spada pod bana. Samo kada tko nebi zadovoljan bio s banovim sudom, može se uteći samomu kralju. Za onda bo su kraljevi obično sami tužbe rješavali; kas-

nije pako prenieli su tu svoju vlast na svoga kraljevskoga velikoga sudca. Tako se sbude, da su banovi kasnije zauzimali mjesto za velikim kraljevinskim sudcem, zato što je ovaj bio postao zbilja vrhovnim sudcem svih kraljevih zemaljah. — Već god. 1273. izradio je bio naš sabor posebni postupak sudbeni za trojednu kraljevinu (str. 24.), a isto tako je i kasnije naredbe činio glede sudovah.

Uprava iliti administracija trojedne kraljevine spadala je od najstarije dobe pa do g. 1776. u područje našega sabora i bana. Isti kraljevi su se slabo u nju pačali, dapače su više putah sami nagovarali sabor, neka učini potrebite naredbe za kakvu stvar.[22]) Zato je bila na našem saboru odredjena i osnova, kako da se ustroji sadašnja Slavonija, pošto je bila trojednoj kraljevini povraćena. Sabor je dielio i napose državljanstvo ili indigenat trojedne kraljevine (str. 174.)

Prema tomu je sabor i financijalne poslove obavljao: on je nametao svakojake daće i poreze, razrezivao ih i pobirao po svom „exactoru," imao posebnu zemaljsku blagajnu; činio odluke za novce[23]); naredjivao malte, (str. 80.) uredjivao tri-

[22]) Jošte god. 1477. naloži Matija kralj banu, neka sakupi sabor, i ovaj neka učini potrebite naredbe, koje će morati svatko držati. (Jura I. 213.)

[23]) Da je pjenežtvo (Münzwesen) vazda u područje našega sabora spádalo, o tom imamo više dokazah. Već Andrija II. kaže u svojoj povlastici podieljenoj zagrebačkoj biskupiji god. 1217., da kod nas nije nikad išao (kurzirao) ugarski kraljevski novac, nego samo banski. Jošte g. 1620. odredi naš sabor, da se austrijski novci mogu u našoj do-

desetnice iliti harmice, brinuo se za trgovinu soli itd. Sve to dokazuju ustanove njegove od god. 1492. (str. 71.), iz kojih se jošt i to razabire, da je već onda domovina naša, s privoljom samoga ugarskoga sabora, plaćala samo polovicu poreza od svake kuće (porte), što bje Ugarskoj nametnut, i to zato, jer je naša domovina već onda, naprama Ugarskoj, više vojske davala i uzdržavala.[24]) S toga razloga oprosti Leopoldo I. našu domovinu od uzdržavanja druge nego domaće vojske što je i ugarski sabor članskom 48. od godine 1741. naročito odobrio; al kasnije bijahu ove naše pravice od njega samoga neprestano napadane i Slavoniji upravo uzkraćene.

Vojničtvo je takodjer spadalo u područje sabora. On je odredjivao kada i tko ima ići na vojsku (insurekciju); u tom pogledu je sasvime postupao samostalno, i stvorio na saboru od god. 1538. posebno ustrojstvo svoga ustanka (insurekcije), koje je i sam ugarski sabor više putah priznao. Sabor je naredbe činio za oskrbljivanje vojske, za popravljanje tvrdjavah; davao novake (regrute), (str. 193.) itd. Napose pako upravljao je vojničkom krajinom, pa izabirao za nju posebnoga povjerenika, koji ju je s banom pregledao; jer je bila posebnimi zakoni utvrdjena i još od Marije Terezije odpisom od 26. Stud. 1742. potvrdjena oblast sabora i bana na krajinu i njenu upravu. Isto

movini primati pod istu vriednost, pod koju se primahu u samoj Austriji.

[24]) Tako na pr. i g. 1567. ponudi naš sabor polovicu poreza od Ugarske dozvoljena, i dodaje, da to čini „juxta veteranam libertatem et consvetudinem.“

konstatuje i ban Batthyan u svom pismu na sabor od godine 1749.[25])

Osim toga je sabor naš od vremena kralja Matije Korvina vlastan izabirati vojvodu (str. 44.) i prabilježnika (str. 50.), ter predlagati kralju sposobne ljude za upražnjenu bansku čast (str. 186.); koje potonje právo priznato je saboru našemu od česti i kralj. odpisom od 8. Stud. 1861.

Sve ovo područje sabora našega proteže se samo na nutrnje poslove; nego oblast njegova prostiraše se i dalje. Sabor naš izabra u Cetinu godine 1527. u Ferdinandu I. habsburžku kuću za nasljedne kraljeve trojedne kraljevine (str. 86.), i da je on to samosviestno učinio, pokazuju rieči njegova poslanstva: „neka znade vaše veličanstvo, da nije nikada nitko Hrvatske osvojio; već se je ova po smrti svoga posljednjega kralja drage volje pridružila svetoj kruni ugarskoj.“ Ovako se je sabor naš izrazio i god. 1578.: „Slavonska kraljevina bila

---

[25]) Godine 1599. naloži Rudolfo II. osobitim kralj. odpisom (gledaj ga u Jura I. 288.) saboru, neka učini potrebite naredbe za vojničku krajinu.

Čitaj takodjer znamenito pismo bana Batthyana na (str. 136.) u kojem se potanko označuje oblast sabora i bana na Krajinu.

Kad je bio g. 1736. knez Hildburgshausen imenovan zapovjednikom vojske u Hrvatskoj i Slavoniji, izjavio je kralj Karlo III. saboru naročito u kr. odpisu, da bečko ratno vieće (Hofkriegsrath) neće kod nas izvršivati vlasti kakve nit u vojničkih poslovih, nego da će sabor zadržati i u tom pogledu svoja stara práva i preimućtva.

je uviek slobodna, te se je kraljevom ugarskim dobrovoljno podložila.“

Isto tako samosvìestno bijaše sabor naš god. 1712. prvi prihvatio pragmatičku sankciju, kojom se odredjuje nasljedba ženskoga spola kuće habsburžke; al to učini pod uvjeti navedenimi na str. 158. Onda su se takodjer poslanici saborski izrazili: „Mi smo doduše — kako njeki zakoni vele — pridružene strane Ugarske; ali nismo joj podanici. Mi imasmo njekoć svoje domaće kraljeve; a nisu nas Ugri podjarmili, već smo se mi dragovoljno podvrgli, ne ugarskoj kraljevini, nego njenomu kralju“ (str. 157.)

Dapače sabor naš je stupao i u odnošaje sunarodne iliti internacionalne, kad je na poziv kraljevskoga namjestnika pristupio konfederaciji požunskoj (str. 122.), i kad je sa nutrnjom Austrijom posebnu konfederaciju ugovorio (str. 116.) Isto tako su poslanici sabora našega sudjelovali kod bečkoga mira (pacificatio Viennensis, str. 179.), i kod požarevačkoga mira (178); dapače je pod Ferdinandom I. na ugarskom saboru od godine 1536. člankom 48. naročito bilo uglavljeno, da se k ugovaranju mira s Turskom i jedan povjerenik sabora našega pripusti.

Medjutim je ovo naše samopravje malo po malo počelo trnuti i gasnuti, dok nije god. 1848. po gotovu sasvim potamnjelo. Propadanje ovo stare naše autonomije napredovalo je izprva vrlo polako; i kad čovjek čita zakone, kojimi se osjegurava, mislio bi, da će nepovriedjena do vieka trajati. Već godine 1464. utvrdi ugarski sabor člankom 13.: „da se slavonska kraljevina ima u svojih starinskih sloboštinah, pravicah

i običajih uzdržati.“ Isto bje izjavljeno u zakonskih ustanovah slavonskoga plemstva od god. 1492., koje su uvrštene u zakonik ugarski (str. 71.); zatim u članku 27. od 1600., 33: 1649; 47: 1741. i premnogih drugih.

Pored svega toga nestajalo je trojednoj kraljevini jedne sloboštine za drugom; i što se je više stezalo področje njenoga sabora, to se je više širila oblast ugarskoga sabora na našu domovinu, odkada je ova redovito tamo slala poslanike svoje, nazvane „oratores,“ obično dvojicu ili trojicu, koji su ondje zastupali trojednu kraljevinu, kao saveznu državu. A na ovo ju najviše privoli turska sila, radi koje moraše tražiti pomoći u susiedah, jer sama nije bila podobna svladati po gotovu nepredobitnu, jer u zenitu svoje slave vrhujuću, snagu osmanskoga carstva. No skupo je tu pomoć platila.

Izprva su se obje ove kraljevine na zajedničkom saboru dobro pazile: trojedna kraljevina nije mnogo umovala, da-li što spada u področje ugarskoga zakonotvorstva, već kad joj se koji na ugarskom saboru stvoreni zakon nije svidio, na svom ga je saboru promienila, ili baš uklonila; a Ugarska nije toga radi svadje zametala, ostavljajuć trojednoj kraljevini, da sama promišlja za svoj interes. Ovako bje god. 1571. (Jura II. 61.). Ovako g. 1609. naprama članku ob osvajanju i nasilju: sabor naš odluči, da se propisana ondje zakletva ima u našoj domovini po našem običaju položiti. [26]) — U obće prisvojeno bje na-

[26]) Quantum ad articuli Posoniensis de occupationibus et violentiis editi explicationem attinet, SS. et OO. in depositione juramenti hactenus observatum morem observari volunt.

čelo, da ugarski zakoni valjaju u trojednoj kraljevini tek onda, kad se proglase na našem saboru, ter ih ovaj prihvati. Evo samo jednoga dokaza tomu. Na ugarskom saboru god. 1588. stvoreno je 48 članakah, koje i kralj potvrdi; nu kad su ih naši poslanici hrvatskomu saboru predložili, ovaj ih preinači — pa nikom ništa. [27])

Više putah su poslanici naši na prosto izjavili, da ovo ili ono na naš sabor spada, pa je to ugarski sabor u zakonu na prosto konstatirao; n. pr. kad se je radilo ob insurekciji (g. 1662.), ob utvrdjivanju Koprivnice god. 1575. itd.

Kad što je ugarski sabor sám promienio svoj zakon glede naše domovine na njezino zahtievanje, n. p. god. 1500. [28]); ili je domovinu našu naročito oprostio kakvoga zakona. [29])

Ponajprije zavadiše se oko vjere.

---

[27]) B. Krčelić, inače velik prijatelj Ugarske, pripoviedajuć ovo u svom djelu „Historia ecclesiae Zagrabiensis“ na str. 274., morade ipak priznati i sám, da je sabor naš právo to uživao, zato kaže: „ex praemissis credimus, annis his in usu fuisse post reditum nuntiorum e diaeta, articulos diaetales in considerationem accipi, et sub quo sensu et qualitate in Slavonia observandi erant, statui.“

[28]) Vriedno je da rieči samog originala navedem: Buduć da je obdržavanje oktavalnih sudovah odredjeno po prvašnjem zakonu protivno slobodi i običaju Slavonije: odlučeno bje, da se u Slavoniji mogu i drugi oktavalni sudovi držati.

[29]) n. p. god. 1649. člankom 41., u kojem se naročito veli: Salva tamen regni Slavoniae constitutione pro eodem regno in hac parte remanente.

Trojedna kraljevina uživala je od starine autonomiju i preimućtva, ne samo u saboru nego i u crkvi. Već god. 1248. dozvoli papa Inocencije IV. biskupu senjskomu, da može čitati slavensku misu (str. 22.), kao što bijaše u Dalmaciji, a stranom i u ostaloj Hrvatskoj i Slavoniji. [30]) Osim toga je imala trojedna kraljevina u nadbiskupu spljetskom svoga posebnoga prabiskupa iliti primasa, kojega područje se je izprva protezalo do Drave, kao što već svjedoči povelja samostalnoga hrvatskoga vojvode Trpimira. [31])

Trojedna kraljevina je bila odprije posve katolička, i da se ovo jedinstvo vjere uzdrži, o tom se je nastojalo neobičnom revnošću, kojoj bijaše medjutim glavno vrelo valjda to, što se jedinstvom vjere u državi uklanja puno razlogah neslogi, kao što to naročito naglašuje i 23. čl. od god. 1687.

Nu sabor ugarski nastojaše iz petnih žilah podieliti u trojednoj kraljevini i protestantom istu slobodu koju imahu u Ugarskoj. Na to smjerahu ugovori požunski i linački (g. 1608. i 1645.), od ugarskoga sabora prihvaćeni i od kralja potvrdjeni; al u trojednoj kraljevini nedobiše nikada zakonske krieposti, dapače je sabor naš god. 1609. i 1649. sasvim protivne zakone stvorio i kralj ih sankcionirao.

Znamenito je, što se dogodi na ugarskom saboru od g. 1681. I ovdje bje protestantom sloboda potvrdjena za sve pod-

[30]) Ima nedvojbenih svjedočanstvah, da se je glagolska misa čitala ne samo u Istri, nego i u zagreb. i djakov. biskupiji.

[31]) Potanko sam to razložio u svojoj razpravi „Prabiskupi dalmatinsko-hrvatski.“ Gl. „Katolički list“ 1857. br. 1—3.

ručje krune ugarske, a kralj Leopoldo I. podieli toj odluci sankciju. Na to otidje prabilježnik i poslanik trojedne kraljevine Petar Antolčić pred kralja, svečano protestujuć proti saborskoj odluci i kraljevskoj sankciji, jer se tim vriedjaju práva trojedne kraljevine. Ovo energično postupanje tako je djelovalo na cieli sabor, da su ondašnji protestanti, dogovorno sa saborom, posebni zavez (revers) od sebe dali, u kojem očituju, da se odriču svakoga práva u pogledu trojedne kraljevine. Leopoldo je o svem tom izdao posebnu povelju, koja se čuva u našoj kraljevinskoj pismari, a možeš ju čitati u „Jura“ I. 348. (Gl. i str. 226. ove knjige.)

O stezanju autonomije naše počelo se je raditi osobito od XVIII. stoljeća, po imenu od god. 1715., kao što dokazuje ondašnji članak 120. (str. 166.). Dok se je ugarski sabor zvao „diaeta“, našemu se je za razliku nadievalo dosljedno samo ime glavne skupštine (generalis congregatio), premda se je tako odprije i ugarski sabor obično zvao, i premda ima dosta poveljah, gdje se upravo naš sabor dietom zove (str. 84. itd.), te su kraljevi pošiljali i na naš sabor osobite svoje poslanike (oratores) uprav onako kao što i na ugarski (str. 84.) Isto tako su Ugri zakone naše počeli zvati samo „municipalia statuta“, samo da im omale važnost; premda upravo zakonik ugarski priznaje i sám na više mjestih, da su i odluke našega sabora pravi zakoni. [32])

[32]) Tako n. p. kaže se u članku 66. od god. 1681.: Kraljevine Hrvatska i Slavonija neka ustaju na oružje po svojih zakonih (leges) i običajih.

Kako se je nastojalo protegnuti vlast kralj. ugarskoga namjestničkoga vieća i palatina na ove kraljevine, razloženo je na str. 200. i 206.; sve su to od sebe odbili naši saborì, i poznata je svakomu našincu klasička izreka Tome Bakača: „kraljevina nepropisuje zakonah kraljevini“ (regnum regno non praescribit leges) — dok nije nadošla doba Josipa II., koji je ignorovao posve ustav hrvatski i ugarski.

Po njegovoj smrti pomisliše Hrvati, da će svoju ustavnu i državnu slobodu bolje obraniti, ako se što bolje svežu s Ugarskom. Zato su se i sami podvrgli ugarskomu kr. namj. vieću, pod uvjet, da će si stvoriti svoju ovakvu oblast, kad im zatreba (str. 205.); takodjer poželiše, da se hrvatski porez odredjuje na sab. ugarskom.

Naši su otci bili onda uprav u onakvoj situaciji, u kojoj nas zateče godina 1860. poslje dvanaestljetnoga absolutizma, i neda se zanijekati, da je zbilja jedna i druga ova doba samovlašća jednakim urodila rodom.

Al se našinci od god. 1790. do skora pokajaše, i to u pogledu poreza na istom saboru (str. 412.). Sabori ugarski krenuše od god. 1791. posve novim smjerom centralizujućim. Ovim duhom opojeni nastojahu sebi posve nepravedno Rieku prisvojiti (str. LXXIII.) pak isto tako bez razloga i Slavoniju (str. LXI.), da negovorim o narivanju magjarskoga jezika i ugnjetavanju hrvatske narodnosti. Ovako se je sve to više jaz jazio medju ovima družicama, dapače sestricama. Nekažem toga bez razloga; jer je historička istina, da je trojedna kraljevina uviek bila Ugarskoj u zlu i dobru vjerna drugarica, nit je ikada pokušala razvezati svezu vjekovim utvrdjenu; pa nam je opet

Ugarska napokon i ime kraljevinah počela kratiti, te postadosmo „pridružene strane“ (str. 220.)

Nadodje godina 1848. — s Ugarskom se svaka sveza prekide. Spustimo ovdje zastor, da nam se nereče, kao da želimo rane pozledjivati.

Sada stojimo i opet na razpuću svoje budućnosti. O koraku, što ćemo ga sada učiniti, visi sudbina hrvatskoga naroda: sreća ili nesreća, slava ili sramota, blagoslov ili prokletstvo. Stupite dakle napried rukom na srce, okom u prošlost, da se nepokajete, kad bude po nehari!

Nisam ovdje nakanio svjetovati; za države i narode najbolji je savjetnik povjestnica; ja samo mislim, da kad su drugi narodi u sadašnjem stoljeću nova si práva pridobivali, hrvatskomu se narodu nemože zamjeriti, ako uznastoji barem stare svoje pravice oživiti, u koliko su za život podobne. Hoće-li se on na to odvažiti, ili svoju sreću drugdje prisnovati — to će mu odlučiti sudbinu. Bog dao, bila ova odluka prema pravoj koristi trojedne kraljevine, da nezakuka jednoć i hrvatski vajdelota:

„Ach kto (charwatską) duszę mogł ochronić,
Pójdź do mnie, siądziem na grobie naroda,
Będziemy dumać, spiewać i łzy ronić.[33])

[33]) Ove rieči podmeće Mickiewicz vajdeloti, to jest starolitvanskomu svećeniku, i znače:

„Ah, tko (hrvatsku) dušu mogao spasit,
Hajd k meni, na grob sjest ćemo naroda,
Razmišljat ćemo, pojat, suze ronit.“

I. DIEL

od godine 1102—1848.

Koloman, prvi kralj ugarsko-hrvatsko-dalmatinski, potvrdjuje prisegom Trogiru gradu sloboštine god. 1108.

Godine poslje upućenja Gospodnjega 1108. na 25. dan 5. mjeseca, a 12. godine moga kraljevanja. Ja Koloman, kralj ugarski, hrvatski i dalmatinski, kunem se na svetom križu vam Trogiranom, vjernim mojim gradjanom, u tvrdi mir; da neplaćate poreza niti meni, niti sinu mojemu i nasljednikom mojim; a koga izabere svećenstvo i puk vaš za svoga biskupa ili župana, redit ću ga, i dopustiti, da uživate svoje starostavne zakone; samo od dohodka gradske luke, što se pobira od inostranacah, kralj da ima dva diela, a treći gradski župan; biskup pako desetinu. Neću dopustiti, da u vašem gradu stanuje koji Ugrin ili inostranac, van ako bude vam po volji. Kad pako k vam dodjem, da se okrunim, ili da s vami razpravljam državne poslove, neće se nitko gradjanom vašim u kuće pod silu smještati, osim koga sami dragovoljno prime. No ako možebiti njekada gospodstvo moje komu dotežča, i on poželi dalje ići, prosto će mu biti otići kamo ga bude volja, zajedno sa ženom, i djecom, i porodicom, i svim što je njegovo. Ovu pako zakletvu potvrdi kralj, i nadbiskup Lovro, i ugarski župani. Ja Ivan nadvorni župan hvalim i tvrdim. Ja Appa župan hvalim i tvrdim. Ja Toma stolno-biogradski župan hvalim i tvr-

Colomanus, primus Hungariae et Croatiae Dalmatiaeque rex, confirmat jurejurando libertatem Tragurinorum anno 1108.

Anno Dominicae incarnationis M.C.VIII mense V. die XXV. anno XII. regni mei. Ego Colomanus rex Vngariae, Croatiae atque Dalmatiae, juro super sanctam crucem vobis Tragurinis, meis fidelibus ciuibus, firmam pacem; mihi et filio meo aut successoribus meis tributarii non sitis; episcopum vero aut comitem, quem clerus et populus elegerit, ordinabo, et lege antiquitus constituta vos uti permittam, praeterquam introitus portus ciuitatis de extraneis duas partes rex habeat, tertiam vero comes ciuitatis, decimam autem episcopus. In ciuitate quoque vestra neminem Hungarorum vel alienigenarum habitare permittam, nisi quem voluntas vestra expetierit; cum autem ad vos coronandus, aut vobiscum regni negotia tractaturus advenero, nemini ciuium vis inferetur domorum suarum, nisi quem dilectio vestra susceperit. At, si forte aliquando dominium meum aliquem aggravare videbitur et alias ire voluerit, secure cum vxore et filiis et familia et omnibus suis, quocunque sibi placuerit, eat. — Hoc autem sacramentum a rege et ab archiepiscopo Laurentio & comitibus Hungariae confirmatum est. Ego Joannes palatinus comes laudo et confirmo. Ego Appa comes laudo & confirmo. Ego Thomas Albanensis comes laudo & con-

*

dim. Ja Jakov boršodski župan hvalim i tvrdim. Ja Ugudi vašvarski župan hvalim i tvrdim. Ja Slavić novogradski župan hvalim i tvrdim.

(Izvadjeno iz Lučićeva djela De regno Dalmatiae et Croatiae Libro III. cap. IV.)

Bilježka. Od onih starih vremenah, kad je Koloman kralj ugarski na svoju glavu postavio krunu Zvonimira, predposljednjega samostalnoga hrvatsko-dalmatinskoga kralja, (koju ovaj bje za se i za svoje nasljednike primio g. 1076. od pape Grgura VII.), dospjelo je do nas vrlo malo poveljah, a nijedna nerazlaže potanko, kako se je dogodilo, da se je naša domovina s-Ugarskom sdružila. Moramo se dakle zadovoljiti izpravami, koje taj znameniti dogodjaj uzgred napominju. Ovamo ide i navedena ovdje povelja iliti diploma, podieljena od Kolomana dalmatinskomu gradu Trogiru. Osim ove dospjele su do nas samo jošte tri ovakve povelje, od kojih je jedna zato znamenita, što u njoj Koloman spominje, da je god. 1102. krunjen bio u hrvatskom Biogradu kod Zadra napose za kralja hrvatsko-dalmatinskoga krunom Zvonimirovom. Da je pako Koloman kralj podielio bio onakve povelje, kao što je ova Trogiranom poklonjena, i ostalim dalmatinskim gradovom, po imenu Spljetu, Zadru, Šibeniku, Omišanom itd., nego ih je nestalo: to se razabire očevidno iz poveljah, koje su ovim gradovom podielili Kolomanovi našljednici Stjepan, Gejza, Andrija itd., i koje malo ne rieč po rieč onako glase, kao što i ova, te se u njih naročito

firmo. Ego Jacobus Borsodiensis comes laudo & confirmo. Ego Vgudi Wasuariensis comes laudo & confirmo. Ego Slauiz comes Nouogradensis laudo & confirmo.
(Lucius de Regno, Dalm. & Croatiae. Lib. III. cap. IV.)

---

kaže, da se njimi potvrdjuju sloboštine od Kolomana ovim gradovom priznate. Odavde pako izvodimo, da je istina, što piše njeki stari pisac, naime da Koloman kralj nije osvojio i podjarmio Hrvatske i Dalmacije, nego se je š njimi pogodio i u staroj ih slobodi ostavio. Stari taj pisac poznat je pod imenom Tome arcidjakona spljetskoga, koji je živio god. 1200—1266. poslje Kolomana, i ostavio nam poviest i zapiske (memoriale) o poznatih sebi dogodjajih. Evo dakle kako se je, po njegovu poviedanju, sbilo sdruženje naše domovine s Ugarskom:

Po smrti Stjepana, pošljednjega samostalnoga hrvatskoga kralja, ovlada u našoj domovini velik metež, jer se gospoda naša nisu mogla složiti, koga da priznaju za kralja. Doznavši Vladislav (ili kako se obično piše Ladislav) kralj ugarski za to bezvladje, posluži se sgodom, sakupi vojsku i provali u Hrvatsku, koja onda bijaše kao ladja bez kormana. Lasno mu je dakle bilo napredovati, kad nije bilo nikoga, tko bi mu na put stao. Srećom našom stiže mu glas, da su navalili u Ugarsku divlji Polovci (Kumani), ter se brže bolje povrati u Ugarsku, gdje i preminu.

Koloman, sin Vladislava kralja, zasjednuv priestol svog otca, i budući velik junak, odluči takodjer spraviti pod svoju vlast cielu Hrvatsku sve do mora dalmatinskoga, i dodje s voj-

skom do rieke Drave. Hrvati, čuvši za dolazak kralja, osviestiše se medjutim i složiše, te sabrav svoju vojsku spremiše se na boj. A kralj, doznav za njihov okup, posla k njim poslanike, želeć š njimi liepim načinom postupati, i na pogodbu, kakvu bi sami htjeli, pristati. Hrvati, saslušav kraljevske poslanike, učiniše svi skupa viećć i prihvativši kraljevu ponudu, opremiše kralju 12 mudrih plemićah od 12 hrvatskih plemenah. Došavši ovi kralju, smjerno mu se pokloniše; a kralj ih poljubi u znak pomirenja i dočeka ih gospodski. Uglaviše pako, da će svaki Hrvat mirno svoje uživati, nit će morati ikoje pleme hrvatsko ili njegovi ljudi ugarskomu kralju porez plaćati; nego samo kad bi tko provalio u njegovu kraljevinu, dužni će biti, ako kralj po njih pošalje, priteći mu u pomoć, svako pleme barem sa deset naoružanih konjanikah, i to do rieke Drave o svom trošku, a preko Drave u Ugarsku o kraljevu trošku, te će morati ondje ostati, doklegodi rat uztraje. Ovo bje ugovoreno godine spasenja 1102.

Kasnije otidje kralj s vojskom k moru, da osvoji primorske gradove. Došav najprije pod glavni grad Dalmacije Spljet, pozove gradjane, neka dobrovoljno priznaju vlast njegovu. No Spljećani zatvoriše gradu vrata i poletiše s oružjem na obkope, nevjerujuć kralju i bojeć se gospodstva tudjega nepoznatoga naroda; neznadijahu bo, kako kralj za njih mišljaše, niti za ugovor s Hrvatskom uglavljen. Kad to vidje kralj i njegovi knezovi, vrlo se razljute, i zaprietivši Spljećanom, stanu naokolo harati i robiti. To gradjane

utvrdi jošte bolje u njihovoj nakani, ter odluče prije svoju izgubiti glavu nego podleći pod magjarski jaram. Malo je postanulo vrieme, kad al doznadu preko glasnikah, da su i neprijatelji kršćani, da je kralj već uglavio ugovor s hrvatskimi poslanici, i da je voljan liepo s gradjani postupati, ako se njegovu gospodstvu dobrovoljno podadu. Onda Spljećani učiniše vieću i opremiše svoga nadbiskupa Krescencija kralju Kolomanu, da š njime mir ugovori. Kralj ga liepo dočeka i pristane na pogodbu mira, kako ju je Spljet želio. Pošto bje ugovor napisan, zakunu se kralj i njegovi knezovi, da će sve tvrdo držati. A sutradan prisegnu Spljećani, i to najprije starješine, zatim mladji, a najposlje sav puk: da će biti vjerni i podložni do vieka Kolomanu kralju i njegovim našljednikom. Sada stoprv uljeze kralj u grad, a bude od svećenstva i puka s velikim slavjem primljen. Nego dobiv od grada obilat živež, a sastaviv i predav privilegije o sloboštinah, krene isti dan na put. Odanle podje u Trogir i Zadar, koji gradovi ga takodjer liepo primiše, pokle im je sloboštine prisegom potvrdio i povelju o tome predao. I tako se povrati u Ugarsku godine Gospodnje 1103.

Ovako pripovieda pomenuti Toma spljetski arcidjakon. Tko se želi potanje o stanju stvari ove i o vjerovnosti Tomina poviedanja osvjedočiti, neka pročita učenu razpravu našega slavnoga povjestnika dra. Fr. Račkoga, naštampanu u časopisu „Književniku“ god. I. str. 358. Ja ću ovdje za dokaz istinitosti navesti samo evo ovu povelju, kojom Kolomanov sin

Stjepan kralj potvrdjuje prisegom slobodu Trogira i Spljeta god. 1124.

Ja Stjepan, sin Kolomanov, kralj ugarski, hrvatski i dalmatinski, godine 1124. poslje upùćenja Gospodnjega, indikcije II., mjeseca srpnja, moga kraljevanja godine devete, tvrdim i jačim s biskupom i župani i svimi kraljestva moga knezovi slobodu i mir vam trogirski i spljetski gradjani od otca moga namienjen. Ja Marcel ostrogonski nadbiskup hvalim i tvrdim. Ja Grgur bački nadbiskup hvalim i tvrdim. Ja Sime pećuski biskup hvalim i tvrdim. Ja Kledin (župan) hvalim i tvrdim. Ja Marko župan hvalim i tvrdim. Ja Lamberto župan hvalim i tvrdim. Ja Bucko župan hvalim i tvrdim. Ja Nikola hvalim i tvrdim. Ja Jakov župan hvalim i tvrdim. Ja Sergij župan hvalim i tvrdim.

(Lučić: De Regno Dalmatiae et Croatiae.)

Andrija, vojvoda dalmatinsko-hrvatski, služeć se kraljevskom vlašću, podlaže hvarsku biskupiju spljetskoj nadbiskupiji god. 1198.

U ime svetoga trojstva i nerazdieljivoga jedinstva. Godine poslje upùćenja Gospodnjega 1198. prve indikcije. Ja Andrija, sin kralja Bele trećega, Božjom milošću dalmatinski, hrvatski, bosanski, zahumski vojvoda za vieke. Buduć da je prejasnomu vojvodi prosto naredjivati za prava i naredbe svoje kraljevine: zato mi, putujuć po Dalmaciji, pokle smo obna-

Stephanus rex confirmat Tragurinis et Spalatensibus juramento libertatem a. 1124.

Ego Stephanus Colomani filius, rex Hungariae, Croatiae atque Dalmatiae, anno dominicae incarnationis 1124, indictione secunda, mense Julio, nono anno regni mei, eaudem libertatem et pacem a patre meo vobis Tragurinis et Spalatinis ciuibus stabilitam, cum episcopo et comitibus et omnibus regni mei principibus, sub eiusdem sacramenti obligatione confirmo et corroboro. Ego Marcellus Strigoniensis archiepiscopus laudo et confirmo. Ego Gregorius Baacensis archiepiscopus laudo et confirmo. Ego Simon Quinque-Ecclesiae episcopus laudo et confirmo. Ego Cledinus comes laudo et confirmo. Ego Marcus laudo et confirmo. Ego Lambertus comes laudo et confirmo. Ego Buzco comes laudo et confirmo. Ego Nicolaus laudo et confirmo. Ego Jacobus comes laudo et confirmo. Ego Sergius comes laudo et confirmo.

(Lucius de regno Dalm. et Croat. Lib. III. Cap. IV.)

Andreas dux, regia auctoritate episcopatum Pharensem archiepiscopatui Spalatino subjicit a. 1198.

In nomine sanctae trinitatis et individuae unitatis. Anno ab incarnatione domini 1198 indictione prima. Ego Andreas tertii Belae regis filius, Dei gratia Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Chulmaeque dux in perpetuum. Quoniam ducali serenitati jura et dispositiones regni sui licet . . . et disponere; hinc est quod nos in Dalmatiam perambulantes, invenimus episcopatum Pha-

šli, kako biskupija hvarska neima svoga pastira, da se crkveno pravo u čem neokrnji, marljivo iztraživasmo, pod koju nadbiskupiju podpada. Iz poviedanja dalmatinskih biskupah i svihkolikih hrvatskih knezovah doznasmo, da je po starom ustavu stajala pod spljetskom nadbiskupijom. Mi pako, uvaživši njihovo izviešće, podielismo pomenutu biskupiju njekomu spljetskomu kanoniku Miki i potvrdismo, da ta biskupija podpada spljetskoj crkvi. A svjedoci su ustanovi ovoga lista: Andrija ban, župan Josip, župan Marko, župan Andronik, banov sin, komornik vojvode Višeslava, prepošt Gutifred, magjistor Teobaldo. Dato po rukuh Petra Milkova sina, bilježnika vojvodskoga dvora.

(Iz pismare spljetske nadbiskupije.)

Bilježka. Kako pokazuje ova povelja, izvršivao je vojvoda Andrija upravo kraljevsku vlast u trojednoj kraljevini. Ovako je prije njega baš kraljevao u Dalmaciji i Hrvatskoj kralj Mirko, sin kralja Bele, koji ga dade jošte za života svoga okruniti za kralja, kao što to potvrdjuju njegove povelje od g. 1194. i 1195., koje su do nas dospjele. Isto tako su i poslije mladji kraljevi Bela i Koloman za života svojih otacah bili okrunjeni, te su u domovini našoj kraljevsku vlast izvršivali, kad su evo baš i biskupe postavljali i biskupije uredjivali, kao što svjedoči i predstojeća povelja, i kao što će to malo niže posebna povelja dokazati. Odavde se pako razabire, s jedne strane, da je domovina naša za onda uživala podpunu autonomiju i neodvislost

rensem suo pastore vacantem, ne igitur juri ecclesiastico in aliquo derogaretur, diligenti inquisitione, cui archiepiscopatui suffraganatus subjaceret; relatione vero Dalmatiae episcoporum et universorum Croatorum principum percepimus, quod ex antiqua constitutione sub Spalatensi archiepiscopatu fuisset. Nos vero relationi eorum attendentes, praetaxatum episcopatum cuidam Spalatensi canonico M. (Michae) contulimus, ac eundem episcopatum Spalatensi Ecclesiae confirmavimus. Huius autem constitutionis pagina testimonio istorum facta est: Andrea bano, comite Macharia, comite Joseph, comite Marco, comite Andromico filio bani, camerario ducis Venceslavo, praeposito Gutifredo, magistro Teobaldo. Datum per manus Petri filii Milka ducis aulae notario.

(Ex archivo archiepiscopatus Spalatensis.)

---

od Ugarske, s kojom ju je vezala samo istovietnost kralja, to će reći personalna unija; a s druge strane vidi se, koliko su tada ugarski kraljevi cienili trojednu kraljevinu, kad su njenu upravu povjerovali ponajviše svojim prvorodjenim već okrunjenim sinovom, koji su kod nas, posve neodvisno od svake ugarske oblasti, dapače i od istih ugarskih zakonah, kraljevali samo prema odlukam našega sabora. Jer to će reći „dogovorno i s privoljom naših prelatah i barunah,“ koja izreka se vrlo često nalazi u njihovih poveljah iliti diplomah.

Andrija vojvoda potvrdjuje sloboštine crkve spljetske god. 1198.

Ja Andrija, Božjom milošću dalmatinski, hrvatski, bosanski, zahumski vojvoda, potvrdjujem za vieke crkvi blaženoga Dujma, kapele sv. Mojsije i svetoga Stjepana u Solinu sa svim što k njim spada, koje kapele su njekoć naši otci, naime kraljevi Gejza i Stjepan, istoj crkvi kraljevskom vlasti podielili, naredjujemo naime, da nebude prosto niti banu, niti knezu, niti kojemu godi našemu ministru prekršiti ovu našu potvrdu, ili joj se drzovitom smjelošću suprotstaviti, ili pako istu crkvu kakogodi obteretiti, ili njezine pravice umanjiti. A tko se usudi drugčije uraditi, neka se na njega trojedan Bog razljuti, kao što će okusiti i našu srčbu. Godine Gospoda našega Isukrsta 1198. za Andrije bana, Jurja biskupa kninskoga, Mihajla biskupa trogirskoga, Mihajla biskupa skradinskoga, Mateja biskupa krbavskoga, Makarije župana, Josipa župana, Bea župana. Ovaj naš list od potvrde napisa Petar, kancelar vojvodskoga dvora, a za pristava mu bje dan Vratislav Vratislavović iz Zagreba.

(Iz pismare spljetske nadbiskupije.)

Bilježka. Ova povelja potvrdjuje sve ono, što sam primietio pod prvašnjom diplomom, po imenu i to, da su stari hrvatski vojvode izvršivali zbilja kraljevsku vlast, kad su evo potvrdjivali kraljevske darovnice, što je upravo kraljevski posao. Nego ja sam ovu povelju još i zato naveo, što se iz nje doznaje, da je u ono doba vojvoda trojedne kra-

Andreas dux confirmat libertatem ecclesiae Spalatensi anno 1198.

Ego Andreas Dei gratia Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Chulmaeque dux, confirmo B. Domnio capellam s. Moysi et sancti Stephani in Salona, cum omnibus ad eas pertinentibus in perpetuum, quas olim patres nostri, videlicet Geyza rex et Stephanus, eidem ecclesiae auctoritate regia concesserunt, statuentes scilicet, ut non liceat alicui bano, vel principi, seu cuilibet ministrorum nostrorum, hanc nostram confirmationis seriem infringere, vel ei ausu temerario contraire, aut ipsam ecclesiam in aliquo aggravare, sive ejus jura diminuere. Qui autem aliter facere attemptaverit, iratum habeat trinum et unum Deum, et nostram indignationem incurrat. Anno domini nostri Jesu Christi 1198. Bano existente Andrea, Georgio Tiniensi episcopo, Michaele Traguriensi episcopo, Michaele Scardonensi episcopo, Matheo Corbaviensi episcopo, Macharia comite, Joseph comite, Bea comite. Hanc nostrae confirmationis paginam Petrus ducis aulae cancellarius adnotavit, praestaldo huius rei dato Vratislao filio Vratislai de Zagrabia.

(Ex archivo archiepisc. Spalatensis.).

---

ljevine, kojoj tada i Bosna pripadaše, imao svoje dvoranstvo (aula), svoga kancelara i svoje ministre, dakle sve kao kralj. Akoprem ondašnji ministri nisu dakako premci sadašnjim popečiteljem; nu opet se i odavde razabire prostranost autonomije, što ju je onda naša domovina uživala.

Andrija II. kralj potvrdjuje povlastice zagrebačke crkve god. 1217.

Andrija, Božjom milošću kralj ugarski, hrvatski, bosanski, srbski, galički, vladimirski. Učinivši vieću s našimi velikaši, dadosmo sve povlastice zagrebačke crkve pred nas donieti i rieč po rieč pred skupštinom po našem kancelaru Ugolinu pročitati. Buduć da se u njih nije našlo, čemu bi trebalo prigovarati, potvrdjujemo zlatnim našim pečatom sve naše povlastice i sve što se u njih sadržava, obnavljajuć podjedno povlastice naših predšastnikah. Dodajemo takodjer vlašću našom, te tvrdo naredjujemo, da se u napredak nijedan ban, bio on kraljevskoga koljena ili jedan od poglavarah ugarskih, neusudi ljude rečene crkve makar kojom prigodom pred svoj sud dozivati, ili kod njih kojom prilikom odsjedati, ili prieselicu zahtievati, ili kunovinu, ili drugi kakov prilog, zvao se kako mu drago, od njih iztjerivati, već krepko nalažemo i zapoviedamo banu ili vojvodi ondje postavljenomu, da podpuno, bez ikakvoga prigovaranja i odgadjanja, plaća biskupu desetinu od kunovinah i od svih kako godi zvanih prilogah, dokle dopire medja biskupije; a na plaćanje desetine od trgovine (piačevine) iliti desetine od dohodka luke, neka onih, kojim pripadaju, ako nebudu htjeli platiti, natjera težkim sudom, da se drugi slični zastraše. Tvrdo takodjer odlučujemo, da se crkveni puk, bio biskupski ili kaptolski, nesili na nijednoj piaci na plaćanje kakve daće, i da se kraljevski poreznici i solari, za izvršivanje svoga zvanja, proti volji biskupa i njegovih častnikah neusude

Andreas II. rex confirmat privilegia ecclesiae Zagrabiensis anno 1217.

Andreas Dei gratia Hungarie, Croatie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerieque rex — — — habito consilio magnatum nostrorum, omnia privilegia predicte ecclesie (Zagrabiensis) in medio fecimus deduci, et per cancellarium nostrum vgolinum de verbo ad verbum coram multitudine perlegi, et cum nihil contradictione dignum poterat inveniri in eisdem, omnia privilegia nostra et predecessorum nostrorum renovando, secundum quod in eisdem singulis continetur, aureo sigillo nostro confirmamus, et etiam auctoritate nostra adjungendo, firmiter statuimus, ut de cetero nullus banus, sive sit de regali progenie, sive de magistratibus Hungarie, presumat populos predicte ecclesie coram se aliqua occasione in judicium trahere, aut alicujus rei occasione descendere, aut descensum petere, aut etiam marturinas, seu quamcunque collectam, quocunque nomine nuncupatam exigere, sed potius firmiter injungendo bano sive duci pro tempore constituto precipimus, quod decimas marturinarum omnium, seu omnium collectarum, quocunque nomine, episcopo plenarie, et sine contradictione aliqua et dilatione, quantum limes episcopalis contendit, persolvat, decimam etiam omnium tributorum forensium, siue decimas proventus portuum, quorum sunt, si illi solvere nolluerint, cogendo eos cum gravi Judicio, ut ceteris metus in similibus incutiatur, solvere compellat. Statuimus etiam firmiter, populos ecclesie, sive sint episcopi, sive capituli in nullius foro tributum solvere compellan-

dolaziti na koju biskupsku pijacu; ako se pako ondje zateku, neka se uhvate i četrdeset danah u tamnici pridrže, a sve svoje stvari, što su ih ondje imali, neka izgube. Ovo pako napose jošte dodajemo i naredjujemo: da premda nijedan kralj nije kovao kraljevskih novacah u banskoj ili vojvodskoj kraljevini; nu opet, ako bi to učinili naši nasljednici, čega nevjerujemo: ljudi crkve, tako biskupski kano i kaptolski, neka se nesile, da kupuju ili prodaju svoju robu za te novce; a novčari neka se takodjer neusude zaradi svoga posla na koji biskupski trg doći; ako se pako ondje zateku, neka ih biskupski častnici četrdeset danah u tamnici pridrže, i neka im uzmu sve što budu pri sebi imali. Sve dakle ove navedene, od nas i naših predšastnikah učinjene ustanove, koje oni i mi do sada obdržavasmo, želimo tvrdo, da ih onako i naši sinovi i nasljednici priek i viek drže, i da ih ni u čem neprestupe, snujuć što proti rečenim pravicam, darovanim i podieljenim zagrebačkoj crkvi od nas i od brata našega blažene uspomene kralja Mirka, kao što i od utemeljitelja iste crkve presvetoga kralja Vladislava, ili od drugih njegovih nasljednikah i od vojvodah. Kad bi se pako, što nevjerujemo, koji ban ili vojvoda usudio proti rečenim pravicam nješto snovati, ako bude kraljevskoga koljena, neka ga bije do vieka nedokučljiva gorčina otčinskoga prokletstva i neka nikada nedobije krune, koja mu je pravom nasljedstva pripadala, već neka bude za života svoga bjegunac i skitnica, te nemoguć se sa svojimi družiti, neka prosjači kod drugih. Ako pako bude plemić ugarski, i biskup će ga pozvati pred kralja, prije nego bude biskupu odgovarao, neka ga kralj prisili, da

tur, nec etiam tributarii vel salinarii regis, causa exercende sue negotiationis contra episcopi voluntatem, vel officialium suorum ad aliquod forum episcopi accedere presumant et si inventi fuerint, capti in carcere quadraginta diebus detineantur, omnes res suas, quas tunc erga se habent, amittentes. Istud specialius adiiciendo statuimus, quod licet nunquam moneta regis in regno banatus sive ducatus facta fuerit ab aliquo rege, tamen a successoribus nostris si fieri contingat, quod non credimus, populos ecclesie tam episcopi, quam capituli mercimonia sua, emendo vel vendendo, dare non compellantur pro eadem; nec etiam monetarii ad aliquod forum episcopi causa exercende monete accedere aliquomodo presumant, et si inventi fuerint, per quadraginta dies capti ab officialibus episcopi in carcere detineantur, omnes res, quas tunc erga se habuerint, amittendo. Hec igitur omnia predicta a Nobis et predecessoribus nostris statuta, que ab eis et a nobis usque nunc sunt observata, sic firmiter imperpetuum a filiis et heredibus nostris volumus observari, ut in nullo excedere videantur, attentando aliquid contra jura predicta tam a nobis, tam a fratre nostro felicis recordationis rege Emerico, quam etiam a fundatore predicte ecclesie sanctissimo rege Ladislao, vel etiam ab aliis heredibus sive ducibus suis concessa et collata; et si quis banus, sive dux, aliquid contra predicta jura attentare presumserit, quod non credimus, si fuerit de regali progenie, paterna maledictione incomprehensibilis amaritudinis in perpetuum percutiatur et nunquam ad coronam, quam hereditario jure habere debebat, attingere possit, sed toto tempore vite sue sit vagus et profugus, suisque se sociari non

plati petdeset grivanah kraljevskoj blagajni, a drugih petdeset biskupu. Da pako sve ono, što smo mi i naši predšastnici dali i podielili, ostane za sve naše i naših nasljednikah vrieme neopozivno uviek cielo i na vieke nepobitno, dadosmo ovaj naš list utvrditi našim i to zlatnim pečatom. Dato po magjistru Ugolinu, kraljevskoga dvora kancelaru, godine poslje upućenja Gospodnjega tisuću dvjesta sedamnaeste.

(Iz pismare nadbiskupije zagrebačke.)

B i l j e ž k a. Kao što ćemo malo niže dokazati, banovi trojedne kraljevine izvršivali su u ono staro doba jedno od najodličnijih preimućtvah vladalačkih — oni su kovali novce, poznate po svom napisu „moneta regni Slavoniae," kojih jošt i sada ima dosta kod prijateljah narodnih starinah, a zovu se obično banski novac (denarii banales). Ova pako povelja ide još dalje, pa oslobadja ljude zagrebačke crkve od primanja drugih baš i kraljevskih novacah. Povlasticu ovu potvrdiše mnogi kraljevi, po imenu Bela IV. g. 1269., Stjepan god. 1272., Karlo Roberto g. 1318., Ladislav IV. god. 1492. Sve ove povelje čuvaju se do danas u pismari zagrebačkoga kaptola.

Treba da jošte razložim njekoliko nepoznatih riečih, što ih ima u predstojećoj povelji.

K u n o v i n a *(marturina)* bio je porez baš samo u našoj domovini običan. Misle njekoji, da je bilo kod nas u staro doba odviše kunah, koje su puno štete činile, zato je bilo naredjeno, da bi se tomu zlu doskočilo, da mora svatko stanovit

valens, sed semper aliena mendicans. Si autem fuerit de nobilibus Hungarie, et citatus fuerit ab episcopo ad regis presentiam, ante quam episcopo respondeat, quinquaginta marcas fisco regio, et alias quinquaginta marcas episcopo, rege eodem fortius compellente, persolvat. Ut igitur hec omnia que a nobis, et ab omnibus predecessoribus nostris sunt collata et concessa, nostris nostrorumque successorum temporibus irrefragabiliter salva semper et inconcussa in perpetuum possint permanere, sigilli nostri videlicet auree bulle munimine fecimus roborari. Datum per manus magistri Vgolini aule regie cancellarii, anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo decimo septimo etc.
(Originalis membrana in archivo A. Episc. Zagrab.)

---

broj kunah ubiti i krzno poglavarom predati ili pako se odredjenom svotom novacah odkupiti. I u novije doba bila je slična daća u križevačkoj županiji, gdje je morao svaki seljak donositi stanovit broj vrabacah, što su ovi premnogu štetu činili. — Nu vjerovnije je, da su se kune krzna radi ubijale, jer je i kod starih Rusah bilo kunovine, te je ondje rieč k u n a značila novčić, buduć da su drevni Slaveni mjesto kovanoga novca krzno od kune upotrebljavali.

T r g o v i n a *(tributum fori)* zvala se je u staroj dobi daća pobirana na trgu, dakle p i j a c a r i n a.

Što su bili n o v č a r i *(monetarii)*, protumačit ćemo pod poveljom od god. 1334.

Koloman kralj i vojvoda ciele Slavonije, daje njeke sloboštine vukovarskim prišaocem god. 1231.

Koloman, Božjom milošću kralj i vojvoda ciele Slavonije, pozdrav i sve dobro. Da ono, što se radi u vremenu, nepropadne s vremenom, ustanoviše mudri ljudi, utvrditi to pisanom svjedočbom. Želimo dakle dostaviti do znanja svim i svakomu, da smo prišaocem naselivšim se pod gradom Vukovom, naime Niemcem, Sasom i Slavenom, po savjetu i s privoljom svih naših častnikah, podielili takvu sloboštinu, da im ima u svakoj parnici, koja se medju njimi porodi, osim za krv, suditi njihov seoski knez, što će si ga sami izabrati. Nu za krv nemože sam suditi nego s vratarom grada, s kojim će zajedno sud držati. Naredjujemo takodjer, da pošto prišlaci ovi požive tri godine danah na svom novom selu, morat će davati svake godine pol četvrti dinara od svakih vratah (porte), nu tako, da će se o Gjurgjevu svakako plaćati tri dinara, a o Martinju opet tri dinara. Odredjeno je takodjer, ako se desi, da tko od njih umre bez potomka, može svoje novce ostaviti komu hoće. Naredjujemo jošte, da ih nitko bez suda nesmie vezati, ili vezane kamo odvesti. A povrh toga, da neimaju oskudice u čem, podielismo im za stan svukoliku zemlju toga grada, imenom T., zajedno sa šumom iste zemlje, koja se takodjer T. zove, ter im dopustismo, da mogu od nje po svojoj volji kuće graditi i dvorove podizati, pa im jošte dozvolismo, da mogu slobodno i ribu lovit u Dunavu i Vuki. Jošte naredjujemo, da, komu se hoće, slobodno dodje, i opet slobodno da otidje, prodav sve svoje

Colomanus rex et totius Slavoniae dux, hospitibus ad castellum Valkov quasdam immunitates confert a. 1231.

Colomanus, Dei gratia rex et dux totius Slavoniae, salutem et omne bonum. Ne ea, quae aguntur in tempore, labantur cum eodem, prudentum stabilivit providentia, litterarum testimonio roborari. Ad universorum igitur volumus pervenire notitiam, quod nos hospitibus juxta castrum Valkov commorantibus, videlicet Teutonicis, Saxonibus, Hungaris et Sclavis, consilio et consensu omnium jobagionum nostrorum, libertatem talem constituimus, ut omnem causam inter ipsos ortam, praeter effusionem sangvinis, major villae eorundem, quem ipsimet exposuerint, iudicare tenetur. Effusionem tamen sangvinis non per se, sed per janitorem castri possit iudicare, cum quo iudicium habeat commune. Statuimus etiam, quod de qualibet porta annuatim dimidium fertonem, transactis in novitate tribus annis, dare teneantur; ita tamen, quod in festo s. Georgii tria pondera, in secundo festo s. Martini tria pondera persolverent. Statutum est eisdem, quod si quis sine heredibus ex ipsis decedere contigerit, pecuniam suam cuicunque vellet, possit disponere. Statuentes etiam eisdem: quod nullus absque serie iudicii de villa eorum ligatum aut vinctum possit quempiam extrahere. Et insuper ne aliquo indigeant, terram castri ejusdem nomine T. ad habitandum dandam ipsis contulimus integraliter, cum sylva terrae ejusdem nomine T. de qua domos extruendas, et curias praeparandas liberum eis permisimus arbitrium; quibus etiam Danubium et fluvium Valkov piscandos libere per-

stvari i kuće, kadgodi bude htio. I da se ova od nas učinjena naredba nemože osujetiti i poreći, dali smo ovaj naš list, po savjetu i s privoljom naših častnikah, pečatom našim utvrditi, dodajući jošte, da u nijednoj parnici medju njimi nedodje do dvoboja. Nazočni su bili ovi častnici: Jula ban i drugi Jula sin njegov, naš veliki tovarnik. Nikola zaladski, Opoj šimežki, Petar vukovski, Petar baranjski župani, i premnogi drugi. Dato po rukuh magjistra File, našega bilježnika godine upùćenja Gospodnjega 1231.
(Iz Fejérova diplomatara ugarskoga).

Bilježka. Kao što se ovaj Koloman u ovoj povelji zove vojvodom ciele Slavonije, tako se u svojoj trogirskoj crkvi godine 1226. podieljenoj darovnici nazivlje „vojvodom Dalmacije i Hrvatske,“ što je očit dokaz, da se je pod imenom ciele Slavonije razumievala sva neugarska od južnih Slavenah nastanjena zemlja, to jest ciela trojedna kraljevina. Ova povelja dokazuje, da je sadanji Vukovar a š njim i Sriem već god. 1231. spadao pod vlast vojvode slavonskoga, to jest, spadao je na trojednu kraljevinu, i da je vojvoda trojedne

---

Inocencije IV., rimski papa, dozvoljuje biskupu senjskomu, da može slavensku misu služiti g. 1248.

Biskupu senjskomu. Podnešena mi je tvoja molbenica, koja kaže, da u Slavoniji ima osobito pismo, za koje svećenstvo te zemlje tvrdi, da ga ima od blaženoga Jerolima, a tim se pismom

misimus. Statuimus etiam eisdem, quod si quis vult, libere veniat, et libere, cum voluerit, omnibus rebus venditis et domibus recedat. Et ut haec talis a nobis facta dispositio in irritum non possit revocari, consilio et consensu jobagionum nostrorum praesentem sigilli nostri munimine jussimus confirmari; super addentes eisdem, quod nulla causa inter ipsos ad certamen duelli debet pervenire. Istis tamen jobagionibus praesentibus: Jula bano, filioque eiusdem altero magistro tavernicorum nostrorum, Nicolao de Zala, Opoi de Simig, Petro de Valkov, Georgio de Barana, comitatus tenentibus, et aliis quam plurimis. Datum per manus magistri File nostri notarii ab incarnatione domini anno MCCXXXI.

(Fejér. Cod. Dipl. Reg. Hung.)

---

kraljevine imao svoga posebnoga blagajnika iliti tovarnika (tavernicorum magister).

Prišlaci *(hospites)* zvahu se oni, koji su se kamo priselili, dakle priseoci ili doseoci. Porez se je u staro vrieme nametao na vrata, to jest na sgrade koje su imale tolika vrata (porta), da su mogla sjenska kola unići; a koliko dušah ili porodicah u toj zgradi stanuje, na to se nije gledalo.

Innocentius IV. P. M. episcopo Segniensi dat facultatem divina officia slavice celebrandi a. 1248.

Episcopo Sceniensi. Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Sclavoniae est litera specialis, quam ipsius terrae clerici se habere a b. Hieronymo asserentes eam obseruant in

služi kod službe Božje: zato da se prilagodiš njemu i običaju zemlje, u kojoj si biskupom, zamolio si od nas dozvolju, da možeš služiti onim pismom službu Božju. Mi dakle uvažavajući, da je jezik podložen stvari, a ne stvar jeziku, podjeljujemo ti kriepošću ovoga lista željenu dozvolju, nego samo glede onoga, što je do sada bio običaj, i da se razlikom pisma nepovriedi smisao. Dato u Lionu na 4. Travnja godine 5.
(Iz pismare vatikanske.)

B i l j e ž k a. Neprecjenljiva povlastica, podieljena jošte god. 880. od pape Ivana VIII. svim Slavenom, da mogu službu Božju u svom jeziku materinskom obsluživati, bila je s vremenom naišla na tolike neprijatelje, da je napokon samo u njekom dielu trojedne kraljevine valjanost svoju uzdržala

---

M a t e ban ciele Slavonije potvrdjuje saborske odluke god. 1273.

Mi Mate, ban ciele Slavonije, dajemo ovim pismom na znanje svim i svakomu, da su plemići i kraljevski častnici u glavnoj skupštini svekolike kraljevine Slavonije doli popisana prava kraljevine i bana uredili, sastavili i nam podnieli, moleći nas, neka učinimo, da bi ih se sudci naši držali, kada sud sude i kada se izvršuju banska prava. Mi dakle, buduć da se radujemo dobru i koristim kraljevine, usl išasmo i kao što treba izvršismo njihovn molbu, zato što se navedena práva osnivaju na pravih i zakonitih razlozih. Dakle prvo . . . . . . *(Ovdje se nemože pismo pročitati.)* nitko da nemože uzeti za svje-

divinis officiis celebrandis, unde ut illis efficiaris conformis et in terrae consuetudinem, in qua consistis episcopus, celebrandi divina secundum dictam literam a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res est sermoni subjecta, licentiam tibi in illis dumtaxat ubi de consuetudine obseruantur premissa, dummodo sententia ex ipsius varietate litere non ledatur, auctoritate presentium concedimus postulatam. Dat. Lugduni IV. kal. Aprilis a. V.
(E secr. Tabulario Vaticano.)

---

i glede biskupije senjske ovdje navedenom poveljom kao obnovljena bila, gjde se zbilja do današnjega dana hrvatska misa čita, pisana glagolicom — a to je ono pismo, za koje se gore kaže, da ga je sam sv. Jerolim izumio.

Matthaeus banus totius Slavoniae confirmat constitutiones generalis congregationis statuum et ordinum a. 1273.

Nos Matheus banus tocius Sclavoniae, significamus omnibus presencium per tenorem, quod in congregacione regni tocius Sclavoniae generali, nobiles et jobagiones castrorum hec iura regni et Banatus infrascripta, redacta in scriptis, nobis exhibuerunt; petentes, quod ea in judiciis exercendis et banatus juribus ex . . . mus per nostros judices observari. Nos itaque, utpote qui de bonis regni et utilitatibus gratulamur, ipsorum peticionem iustam, eo, quod premissa iura veris et legitimis racionibus fundabantur, admisimus debito cum effectu. Primum siquidem . . . . pristaldum, suum consanguineum, uel cogna-

doka svoga rodjaka, ili svaka, ili slugu, ili svoga župnika. Zatim, ako tko bude pred nas dozvan, treba da dodje petnaesti dan poslje poziva; ako se pako doziva pred naše sudce, poziv treba da bude za rok . . . . Tužitelj će na prvom pozivnom roku tužbu svoju razložiti, da nebude mjesta prevaram; ako tuženik nedodje na prvi rok, podpada pod sudbenu globu od četrdeset dinarah; ako pako propusti ostale sudbene rokove, neka plati obične u našoj kraljevini sudbene globe. Jošte, pozvan u tužbi za posjed, kradju, silu, ubojstvo ili nevjeru, ako dodje na sud glavom ili po svom čovjeku, neka se odlučni odgovor do sedmoga roka odgadja bez osude na globu, a do svakoga sliedećega roka neka prodje petnaest danah; ili neka se mjesto sedam pozivah, kao što bi se zakonito obaviti imali, odredi jedno odrješito (peremtorno) ročište. Ako tko u navedenih slučajevih nedodje pred sud na sedmi rok: neka sudac na osmom ročištu javno učini proglasiti: da krivac treba da se pokori právu, zato neka pokaže pravi i zakoniti razlog, zašto na prvašnja ročišta došao nije. Ako pako i onda jošte izostane, poslat će se tužitelj, za udržanje stvari, u posjed onoga, koji se je suda oglušio, i to prema dugu ili zločinu u sudčevu pismu navedenomu. Osim toga, ako tko pristavu protuslovi ili ga obiedi i potvori krivošću, a nebude ga mogao zakonito ubiediti i obličiti, platit će jednu grivnu sudbene globe. Jošte, ako tko udari pristava ili kaptolskoga čovjeka, datog mu za svjedoka, podpada globi od deset grivanah, pošto se zakonito obliči. Ako pako tko pred licem suda potvori pismo kaptolsko, da je krivo, a nedokaže toga zakonitimi kraljevine dokazi, platit

tum, aut seruientem, uel suum parochialem sacerdotem, pro testimonio recipere nullus possit. Ad hec, si citacio fiat in presenciam nostram, quindena diei citacionis, si vero in presenciam nostrorum iudicum, citacio debet pro termino . . . . gnari et actor in primo citacionis edicto in litteris iudicis suam exprimet accionem, ne locus fraudibus reservetur; et si conventus in primo non comparuerit termino, quadraginta denariorum iudicio subiacebit, pro ceterorum vero obmissionibus terminorum consveta iudicia regni solventur. Item, citatus in causa possessionis, furti, violencie, homicidii, aut infidelitatis, si personaliter, uel per hominem suum comparuerit, responsio peremptoria, sine iudicii grauamine, usque ad septimum terminum debeat prorogari, et in recepcione cuiuslibet termini, quindecim dierum inducie observentur, uel pro septem edictis, que legitime recipi possent, vnus terminus peremptorius assignetur; et si quis in premissis casibus in septimo termino non comparuerit, iudex in octavo termino publice faciet proclamari: quod reus iuri parere debeat; quare in prioribus terminis non comparuerit, ostensurus iustam et legitimam racionem; qui si eciam tunc se absentauerit, actor mittetur causa rei servande in possessionem contumacis, pro modo debiti, uel maleficii, in litteris iudicis declarati. Preterea, si quis pristaldo contradixerit, uel maculam obiecerit falsitatis, si ipsum legitime convincere non poterit, soluet pro iudicio marcam vnam. Item, si quis pristaldum verberaverit, uel hominem capituli, datum pro testimonio, convictus tamen legitime, pene decem marcarum subiacebit. Si quis autem in figura iudicii litteris capituli uicium opposuerit falsi-

će globu od deset grivanah. U ostalom, ako tko, budući osudjen u novčanoj parnici, nezadovolji sudcu ili svomu protivniku do drugoga roka, otići će na trećem roku jedan od sudacah po kraljevini ustanovljenih s čovjekom županije zagrebačke ili križevačke, pridruživ si svjedoka od strane zagrebačkoga ili začesanskoga kaptola, i ovršiti pravednu osudu na stvarih ili imanju oglušnika po primjerenoj procjeni. A kad se zahtieva velik imutak, sudac će, obziruć se na stanje osudjenikah, odrediti po svom razboru rokove, kada da plate. Jošte, ako tko koga potvori zločinom uvrede veličanstva, ili ako komu reče, da kuje krive novce, a nemože toga dokazati, neka se kazni istom kažnju, koju bi bio imao okrivljenik podnieti. Uglavljeno je takodjer, ako tko koga na sudu okrivi, da po kraljevini javnu silu čini, a nedokaže mu toga, platit će po sudbenom postupku polovicu globe za ubojstvo odredjene, naime 60 pjenezah. Ako pako tužitelj okrivi na sudu suparnika, da je sám tat svojih stvarih ili da se je sam porobio, a nedokaže toga zakonito, platit će dvie globe. Akopako tko, budući na sudu, opsuje svoga protivnika pred sudcem, prat će jezik, to jest platit će dvadeset i pet pjenezah. Osudjen u manjih parnicah platit će samo običnu globu. Jošte, ako se tko na sudu okrivi, da je silovitom rukom navalio na čiju kuću, a nedokaže se po pravdi, platit će se dvostruka globa. Dodato je takodjer ovomu, da u svakoj parnici, u kojoj se dosudi dvoboj ili zakletva, ako se stranke nagode i naravnaju, sudac nesmie više zahtievati, nego što bje nagodom uglavljeno. Jošte, u svakoj parnici, u kojoj tužitelj ponudi okrivljenika prisegom, ili ju ovaj povrati tuži-

tatis, et non convicerit regni legitimis documentis, decem marcarum penam soluet. Ceterum, cum quis in causa pecuniaria condempnatus, iudici, uel adversario suo, usque ad secundum terminum satisfacere non curauerit, in tercio termino vnus de judicibus, per regnum constitutis, ibit cum homine comitatus Zagrabiensis, uel Crisiensis, adhibito testimonio capituli Zagrabiensis, uel Chasmensis, et de bonis, seu rebus contumacis, juxta condignam estimacionem iustum exiget judicatum. In peculio autem petito magne quantitatis, judices, inspecta qualitate personarum, secundum suam discrecionem moderabuntur terminos, pro solutionibus faciendis. Item, si quis alteri crimen obiecerit lese maiestatis, uel dixerit, quod falsam incudi faciat monetam, si convincere non poterit, penam pati debeat talionis. Statutum fuit eciam, si quis contra alterum in judicio proposuerit, quod in regno ducat uitam publice violentam, et non conuicerit, secundum juris processum soluet dimidii homicidii judicium, pensas scilicet sexaginta; si vero actor proposuerit contra reum, quod ipse rerum suarum fur exstiterit, siue latro, et legitime non convicerit, judicia duo solvet. Si quis autem in iudicio constitutus, aduersarium suum in presencia iudicis vituperauerit, judicium lingue soluet, scilicet viginti quinque pensas. In minoribus autem causis conuictus, solo judicio aggrauatur. Item, si cui obiectum fuerit in judicio, quod super domum alterius manu venerit uiolenta, et non convicerit justicia mediante, judicium duplex soluet. Adiectum fuit eciam premissis, quod in quolibet genere actoris, adiudicato ad duellum, siue sacramentum, si partes composicionem fecerint, judex ultra formam com-

telju, sudac im nemože dosuditi dvoboja, nego parnica se mora prisegom završiti, van ako stranke dobrovoljno pristanu na to, da se stvar bojem rieši. Bje takodjer odredjeno, da ako se tko u parnici za ubojstvo ili za kradju opere dosudjenom si prisegom, platit će za pranje četrdeset dinarah. I u parnicah za vinograde i mline, ako se dosudi prisega, ima se nametnuti ista globa. Jošte, u novčanoj parnici krivac se nipošto nesmie zatvoriti, osim ako se dokaže bjelodano, da neima novacah niti imutka. U tužbi pako za kradju, ili za silu, ili za drugi kakov zločin, neka se vlastelinu sudi nezahtievajuć od njega poručanstva. Jošte neka se neosudjuje jedan za krivnju drugoga, kano otac za punoljetnoga sina ili obratno, ili brat za brata već odieljenoga, van ako bude znao za zločin ili mu je baš drug i sukrivac; već neka se svatko kazni u svom imanju i dielu. Jošte, ako tko umre bez nasljednika, njegova baština neka ostane njegovu rodu. Ako se pregledaju medje čijoj zemlji, da sudac nemetne ruke na plod ili korist te zemlje, dok nebude parnica medju strankami kako valja završena. Jošte, kad navali neprijatelj u zemlju, ili dodje s vojskom u nju, ili kad gospodin kralj glavom podje na vojnicu, onda su dužni plemići Slavonije, svi i sliednji, otići na vojsku, nego tako, da će im biti sasvim prosto vojštiti s onimi baruni, s kojimi budu htjeli. Jošte, kod dužnikah zalužine, sudbene pristojbe, ili prieselice, ako dug svoj namire, nesmie ban odsjesti, van ako putuje u zakonitom poslu kraljevine. Jošte, ako se tko ogluši i uzkrati plaćanje kunovine, priloga od sedam dinarah, vojnoga poreza ili pako drugoga kakvoga priloga, koji bi se možebiti po kraljevini

posicionis habite, plus petere non valebit. Item, in omni causa, siue actor reo deferat, siue reus actori referat sacramentum, judex inter ipsos duellum non possit iudicare, sed per sacramentum causa debeat terminari, nisi partes examen duelli assumpserint spontanea voluntate. Exstitit eciam ordinatum, quod causa homicidii, uel furti, si quis per sacramentum adiudicatum se purgabit, soluet purgacionis denarios quadraginta, et eciam in causis vinearum, ac molendinorum, si adiudicatum fuerit sacramentum, idem debet judicium observari. Item in causa pecuniaria reus convictus nullatenus debet captivari, nisi pecunia, vel possessione carere inventus fuerit manifeste. In accione eciam furti, sive violencie, vel cuiuslibet maleficii, homo possessionatus, sine caucione fideiussoria iudicetur. Item, alter pro alterius delicto, sicut pater pro filio emancipato, vel e converso, aut frater pro fratre, divisionis titulo separato, non debeat condempnari, nisi fuerint conscii, uel participes criminis perpetrati; sed quisque in bonis propriis et porcionibus, iuxta suum meritum aggravetur. Item, porcio hereditaria, sine herede decedentis, generacioni sue debeat remanere. Nec pretermittimus, quod si terra alicuius reambulatur, judex ad fructus, uel vtilitates eius non debebit mittere manus suas, donec causa inter partes fuerit fine debito terminata. Item, cum hostilis incursus, uel exercitus uenerit super regnum, aut dominus rex processerit in expedicionem personaliter, tunc nobiles regni de Sclavonia, singuli et vniversi, ire in exercitum tenebuntur. Ita tamen, quod iidem cum baronibus, quibus voluerint, exercituandi habebunt liberam facultatem. Item, super debitores zalusi-

pobirao, ili globe, na koju bje osudjen: postupat će ovršbeno proti njemu zagrebački ili križevački župan s jednim sudcem, koji će se za to odrediti, uzevši sobom svjedoka od kaptola zagrebačkoga ili začesanskoga za to, da se više nego što treba neiztjeruje. Na svom putu neka sudac neodsjeda kod kojega plemića ili kod kraljevskoga častnika, već neka trošak, što će ga imati na putu, namiri imutkom oglušnika. Nećemo mûkom mimoići, da plemići u Zagorju i u drugih županijah nisu dužni primiti k sebi velikoga župana ili doći pred njegov sud; nego sudit će im ban, koji bude postavljen. I pobirači kunovine da neputuju sa više od deset ljudih, imajućih četrnaest konjah a ne više, ovim pako mora dati svaki rod živeža, i to jednu ovcu, ili kokoši, ili jednu gusku, četiri mjere vina, svaku od tri pedlja, dvanaest mierah krme, svaku od četiri pedlja, a ne više, kao što se čita u povlastici blažene uspomene slavnoga našega kralja Bele. Pobirače pako sedam dinarah i sudačke plaće ide polovica od one prieselice. Rečeni pako pobirači kunovine neka u plemićkih dvorovih nipošto neištu poreza od kućah njihovih, od kuće kneza seoskoga i glasnika, od mlinovah i stupah; knezu pako neka se u dvoru ostavi jedna kuća za primanje gostih, a kneza i glasnika mora imati, tko ima deset kmetovah a ne manje. Jošte, oni, koje borave na plemićkoj zemlji, da se nepodmiću porezu, nego plemićki kmetovi, ako ih ima. A da se sve, što je ovdje navedeno, kao što treba, drži, o tom će suditi četiri plemića i dva kraljevska častnika sa županom zagrebačkim, pa isto toliko sa županom križevačkim, koje će kraljevina izabrati, pak ako se svi nebudu mogli

narum, uel procuracionum, aut descensuum, exhibita satisfaccione, banus descensum facere non debet, nisi iusta causa regni et legitima imminente, et nobiles ac jobagiones castrorum, de descensibus bani debent usque octauas sancti Martini modis omnibus expediri. Item, si quis in soluendo marturinas, collectam septem denariorum, judicia exercitualia, uel aliam collectam, quam in regno fieri continget, seu judicia, in quibus est convictus, contumax exstiterit et rebellis, comes Zagrabiensis, uel Crisiensis, cum vno de coniudicibus sibi deputatis, ad exigendum procedet, assumpto secum testimonio capituli Zagrabiensis uel Chasmensis, pro eo, ne plus justo debito exigatur, et in processu suo super aliquem nobilem uel jobagionem castri descensum facere non debebit, sed expensas, quas fecerit in eundo, de bonis eciam recipiet contumacis. Nec volumus sub silentio preterire, quod nobiles in Zagoria, et aliis comitatibus consimilibus existentes, comiti parochiali descensum dare non tenentur, nec eius astare judicio, sed banus eos iudicabit, pro tempore constitutus. Sane collectores eciam marturinarum, non cum pluribus procedere debeant, nisi cum duodecim hominibus, habentes quatuordecim equos, et non plures, quibus quidem de qualibet generacione pro uictualibus administrari debeat ouis vna, seu galline, anser vnus, quatuor cubuli de vino, cum cubulo trium palmarum, duodecim cubuli de pabulo, cum cubulo quatvor palmarum, et non vltra; prout felicis recordacionis domini nostri illustris regis Bele in priuilegio continetur. Collectores autem septem denariorum, vel judiciorum exercitus, dimidietatem habebunt descensus memorati, dictique collectores mar-

sastati, dosta će biti za sud dvojica ili trojica uz župana. Da pako ove gori popisane ustanove ili postave dobiju kriepost vjekovite valjanosti, izdasmo o tom ovaj list, utvrdjen našim pečatom. Dato u Zagrebu četvrti dan poslje malog uzkrsa godine upućenja Gospodnjega 1274.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Ova do blizu sedam sto godinah stara povelja znamenita je za nas s više razlogah. Prvo razabire se otuda, da se je sadašnja Hrvatska zvala onda Slavonijom. Drugo pokazuje, koliko je onda sabor naš imao područje, kad je cieli sudbeni postupak sam uredio i to, prema ondašnjemu vieku, doista primjereno. Treće, vidi se odavde, da su se u staro doba odluke našega sabora podnosile za potvrdjenje samo banu, a ne i kralju; te su već potvrdom banovom moć zakona dobile; čemu ćemo malo niže jošte više dokazah navesti. Kasnije stoprv podnosile su se odluke sabora našega samomu kralju na potvrdu, dapače je to bilo posebnim zakonom odredjeno, kao što ćemo kasnije vidjeti.

Sad mi jošte valja protumačiti njekoliko manje poznatih riečih. Grivna je ono, što Latinci zovu *marca*, a Niemci Mark. Jedna grivna imala je obično 100 dinarah *(denarii)*. — Kad sudci nisu znali odlučiti, tko ima pravo, tko li krivo, onda su odsudili, neka suparnici parnicu rieše dvobojem *(duellum)*, to jest neka se potuku, pa tko koga nadvlada, za njega se reče da je prav i nedužan. Ovaj protupravni način sudjenja donešen je k nam iz tudjine. Zalu-

turinarum, in curiis nobilium, uel jobagionum castri, domos aliquas, aut domum villici, uel preconis, molendina et stubas dicare non debeant, ullo modo, villico eciam domus una in curia sua pro recipiendis hospitibus libera relinquatur, et talis debet habere villicum et preconem, qui decem jobagiones possidet et non infra. Item, aliqui commorantes super terris nobilium, uel jobagionum castri, dicari non debent, sed jobagiones eorum, si quos habent. Et quod omnia premissa debito ordine obseruentur, cum comite Zagrabiensi quatuor nobiles et duo jobagiones castri et totidem cum comite Crisiensi, quos regnum eligendos duxerit, iudicabunt, qui si omnes interesse non possent, tres, uel duo, iuxta comitem, sufficiant ad iudicium faciendum. Ut autem hec statuta suprascripta, seu constituciones, robur perpetue obtineant firmitatis, presentes concessimus literas sigilli nostri munimine roboratas. Datum Zagrabie quarta feria proxima post octauas pasce. Anno ab incarnacione domini MCC septuagesimo tercio.

(Originalis membrana in archivo regni.)

žina je bila njeka daća, koja se je banu plaćala. — U staro vrieme putovahu velika gospoda obično s cielim svojim dvoranstvom, nije bila dakle šala primiti k sebi, pa dočekati i podvoriti bana ili drugoga kakvoga velikoga gospodina, kad je putovao. Onakov doček zvao se je priiselica. — Prilog od sedam dinarah zvala se je njeka vrst starinskoga poreza, što su ga plaćali ponajviše prišlaci iliti priseoci.

*

Karlo Roberto, kralj, naredjuje, da stanovnici svekolike Slavonije samo pod banskom oblasti stoje g. 1325.

Mi Karlo, Božjom milosti kralj ugarski, dajemo ovim na znanje svim, kojih se dostoji, da se kraljevsko žazlo i šibika tim više uznosi, čim više se neprilikah oprašta i čim dostojnije učestnike vlade oko sebe gleda. Potaknuti ovim razmatranjem mi, koji po promisli Božjoj upravljamo kraljevinom i o njezinom boljku osobitom nastojimo brigom, pošto smo razabrali iz pisma velmožnoga gospodina Mikića, našega miloga i vjernoga bana ciele kraljevine Slavonije, da je čast banska u toj kraljevini glede svoje oblasti, sudovah i pravah vrlo, dapače sasvim umanjena onimi oprosti i iznimkami, koje smo mi i naši predšastnici na nepriliku samih prosacah malo ne svim slavonskim plemićem podielili, a želeći, da se banska čast uzveliča, i da se uzmnožnošću banstva i samo kraljevsko dostojanstvo nakiti, kao što bijaše u staro doba: zato po savjetu i s privoljom naših prelatah i barunah poričemo i ništimo sve oproste, što su ih plemići banske zemlje od nas i naših predšastnikah dobili, te se njimi bansko sudstvo, oblast i pravo u čemgodi krnji, a poslje promišljena dogovora odredjujemo, da svi i sliednji ljudi, stanujući preko rieke Drave u svojkolikoj banovini, bili plemeniti ili drugoga kakvoga dostojanstva, reda i stališa, podpadaju pod sud i oblast bana, koji je postavljen, i da ih nitko nesmie tužiti ni kod nadvornika ili palatina, ni kod velikoga kraljevskoga sudca (judex curiae regiae), ni kod drugoga suda ili sudca, nit izvan suda, nego samo kod bana, koji će

Carolus Robertus rex statuit, incolas totius Slavoniae jurisdictioni unius bani subesse anno 1325.

Nos Karolus Dei gracia rex Hungarie, memorie commendantes significamus quibus expedit tenore presencium vniuersis: quod tanto magis regale sceptrum extollitur, quanto a sollicitudinibus releuatur, et quanto tribunal ipsius digniores in circuitu conspicit contribuos regionis; porro hac consideracione commoniti, qui de celesti prouidencia regni moderamur abenas, ad reformationem nostri regni precipua reddimur cura solliciti, quia honor banatus tocius Sclavonie, prout ex litteris magnifici viri Mykch bani eiusdem regni Sclavonie, dilecti et fidelis nostri recepimus, per exemptiones, quas per nos, aut predecessores nostros, ad importunitatem petencium fere omnibus nobilibus de Sclavonia scimus esse concessas, in judiciis, jurisdictionibus, et juribus suis valde est, ymmo omnino diminutus; volentes vt ipsius banatus honor sic magnifice moderetur, et ex magnificentia ipsius banatus excellentia regia decoretur, et quiescat, sicut in diebus antiquis, omnes exempciones, si quas quibuslibet nobilium terre banatus a nobis, vel nostris predecessoribus obtinuissent, per quas se a judicio, et jurisdictione, aut jure banatus in aliquo retraxissent; de prelatorum et baronum nostrorum consilio, et consensu revocantes, et cassantes, prouida deliberacione statuimus, quod universi et singuli homines, tam nobiles, quam alii cujuscunque preeminentie, conditionis, et status existant, ultra fluuium Drawa, in tota terra banatus constituti, judicio et jurisdictioni bani pro tempore constituti sub-

biti onda postavljen, ili kod njegovih namjestnikah u sudu, pak ovi neka mjesto kralja i kraljevskom vlašću i po svojoj redovitoj oblasti kroje obilatu pravdu svim, kojim se nanese krivica, ili koji se pritužе. Uz to naredjujemo, da nebude prosto baš nijednomu sudcu protezati svoju oblast i svoj sud na parnice, koje su se porodile u banovini, ili na ljude banovini pripadajuće, i takve parnice neka se po županih ili po kakvom osobitom mandatu neprenose na drugoga sudca. Zato zapoviedamo kraljevskim ovim razglasom svimkolikim sudcem naše kraljevine, nadvorniku, velikomu kraljevskomu sudcu, županom i svim ostalim, koji za sada obstoje, krepko im nalažuć i zapoviedajuć, da sve i sliednje ljude banovine niti pred svoj sud negone, niti se usude svoj sud i svoju oblast pružati i na parnice, koje se medju njimi zametnu. Ako pako koji sudac zapovied ovu prekrši, ili se upusti u pomenute parnice, da mu sud neima nikakve krieposti i valjanosti, te će si povrh toga i našu kraljevsku srčbu naprtiti. Dato u Višegradu petnaesti dan poslje narodjenja blaženoga Ivana Krstitelja godine Gospodnje tisuć trista dvadeset i pete.

(*Iz pismare trojedne kraljevine.*)

Bilježka. Ova povelja dokazuje podpunu našu sudbenu autonomiju, kad evo nije bilo prosto baš nijednomu ugarskomu sudcu, i to niti istomu palatinu i judexu kurije, suditi sud našincu. Povlasticu ovu banske časti potvrdi i kralj Ludovik I., kao što ćemo niže vidjeti.

aceant, et nullus possit aliquem de terra banatus coram palatino, vel judice curie regie, aut coram quouis alio judice in judicio, aut extra judicium convenire, nisi coram bano, pro tempore constituto, vel eius vice-judicibus, per quos volumus vice, et auctoritate regia, ac sui ordinaria potestate, quibuslibet injuriam passis, vel querulantibus, justicie copiam ministrari. Ad hec statuimmus, ut nulli omnino judicum liceat suam jurisdictionem, et judicium in causas, ortas in terra banatus, aut inter homines terre banatus intromittere, nec cause huiusmodi ad presenciam alicuius judicis per comites, vel aliquod speciale mandatum deferantur; vniuersis itaque judicibus regni nostri, palatino, judici curie nostre, comitibus, et aliis quibuslibet pro tempore constitutis, regio edicto precipimus, firmiter precipientes, mandantes, quatenus universos, et singulos homines de terra banatus, nec suo judicio astare compellant, nec etiam in causas inter eosdem ortas suum judicium, et jurisdictionem aliqualiter intromittere presumpmant. Si quispiam autem judicum presentis mandati nostri transgressor extiterit, aut ad premissa se intromiserit, eius sentencia, seu judicium, nullius roboris optineat firmitatem, et insuper indignacionem regiam non evadat. Datum in Wissegrad in quindenis nativitatis beati Johannis Baptiste. Anno domini millesimo trecentesimo vicesimo quinto.

(*Originale in archivo regni.*)

N i k o l a ban daje pod zakup pravo i dobitak banske blagajne god. 1344.

Mi Nikola, ban ciele Slavonije, dajemo na znanje ovim listom svim kojih se dostoji, da smo, uvaživši zasluge iskrene odanosti i postojane vjernosti Jakova sina Volfardova, gradjanina zagrebačkoga, kojimi nastojaše svakomu ugoditi, s privoljom i povladom svega kolikoga skupljenoga plemstva slavonske kraljevine, obnašli dati istomu Jakovu pod zakup blagajnu našu po cieloj Slavoniji sa podpunim njenim právom i dobitkom, banskoj časti pripadajućim, za trista grivanah novih dinarah našega novca od ove godine, računajuć pet pjenezah na jedan dinar, koje će se imati nam platiti, i to počevši od današnjega blagdana svetoga Martina izpovjednika do istoga dana do godine. Dato u Zagrebu na dan svetoga Martina godine tisuću trista četrdeset i četvrte.

(Iz Fejéreva diplomatara.)

B i l j e ž k a. Ugarski kraljevi, da umnože svoj dohodak, kovali su svake godine nov novac, pa lanjski novac nije onda valjao, nego ga je morao svatko zamieniti novim uz doplatu. Onaj prid (agio), što se je plaćao, bio je čist dohodak i zvao se je toga radi d o b i t a k b l a g a j n e *(lucrum camerae)*. Ljudi, koju su hodili po trgovih i zamjenjivali lanjski novac novim, zvahu se novčari *(monetarii)*. O njih govori gori navedena povelja od god. 1217. Ugarski kraljevi su ovo svoje právo obično davali iz arende.

Nicolaus banus jus et lucrum camerae banalis locat anno 1344.

Nos Nicolaus, banus totius Sclavoniae, memoriae commendamus tenore praesentium — — quibus expedit universis: quod nos consideratis — — devotionis sincerae meritis, item ob fidelitatis constantiam Jacobi, filii Vlfardi, civis de civitate Graecensi — — quibus omnibus studuit complacere, ex consensu et declaratione universorum nobilium regni Sclavoniae, nobiscum existentium, cameram nostram per totam Sclavoniam, cum omni plenitudine iuris et lucro eiusdem, ad honorem banatus spectantibus, in festo s. Martini confessoris incipiendo usque ad revolutionem eiusdem, pro tercentis marcis denariorum novorum monetae nostrae anno in praesenti cum quinque pensis computatis — nobis persolvendis, eidem Jacobo — — duximus collocandum. Datum Zagrabiae in festo sancti Martini. Anno domini MCCCXLIV.

(*Fejér. Codex Dipl. H.)*

Kao što dokazuje predstojeća povelja, banovi naši uživahu tu doista kraljevsku pravicu, pa su ju takodjer davali pod zakup.

Ludovika I. kralja povlastica, kojom stanovnike Slavonije oprašta od svakoga osim banskoga suda god. 1377.

Mi Ludovik, Božjom milošću kralj ugarski itd., dajemo na znanje ovim našim listom svim kojih se dostoji, da promišljajući za mirnije stanje vjernih naših plemićah i drugih svihkolikih ljudih u kraljevini našoj Slavoniji, obnadjosmo učiniti im ovakvu milost, da nebude upravo nikomu prosto dozivati ih pred naš kraljevski sud ili pred kojega godier inostranoga s ove strane rieke Drave stojećega sudca, ili im gdje zabaviti njihove stvari i imutak; već ako tko ima kakovu parnicu s ljudma iste ove kraljevine Slavonije, neka ju potjera zakonito pred banom iste ove kraljevine Slavonije ili pred njegovim namjestnikom. Ako pako koji tužitelj posumnja o sudu istoga bana ili njegova namjestnika, onda može i smie odsudu izrečenu od samoga bana ili njegova namjestnika prenieti pred naš sud, a pred nas i naših prelatah i barunah skup, da se odluči ob odsudi toj. Dato u Višegradu na blagdan glavosjeka svetoga Ivana Krstitelja, godine Gospodnje tisuću tristo petdeset i devete.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Pamtiti treba, da se je za onda pod imenom Slavonije, a napose ciele Slavonije *(tota Slavonia)*, razumievala svakolika trojedna kraljevina.

Ludovici I. regis privilegium, quo incolas Slavoniae ab omni alia praeter banalem jurisdictionem eximit a. 1377.

Nos Lodovicus Dei gratia rex Hungariae, memorie commendantes tenore presentium significamus, quibus expedit vniversis: quod nos de statu tranquiliori fidelium nostrorum nobilium videlicet et aliorum quorumlibet hominum in regno nostro Sclavoniae existentium providentes huiusmodi gratiam eisdem duximus faciendam, vt nullus omnino hominum ipsos in curiam nostram, vel in aliquorum aliorum judicum extraneorum, ex ista parte fluvii Drave existentium, presentiam citare valeat, aut alicubi res et bona eorundem prohibere; sed si qui cum eisdem regni Sclavoniae hominibus quicquam habent actionis, in presentia bani ipsius regni Sclavoniae, vel vices eius gerentis, legitime exsequatur. Et si in iudicio ipsius bani, vel vices eius gerentis, aliquis querelantium suspicatus fuerit, nec contentus esse voluerit, extunc seriem judicii per ipsum banum, vel vices eius gerentem facti, in nostram et prelatorum ac baronum nostrorum presentiam in curiam nostram transducere valeat atque possit, pro deliberatione fienda super judicio prenotato. Datum in Vissegrad in festo decolationis sancti Johannis Baptiste. Anno domini millesimo trecentesimo quinquagesimo nono.

(Orig. membr. in archivo regni.)

Matija kralj podjeljuje stališem i redovom kraljevine Slavonije pravo, da mogu izabirati vojvodu kraljevine g. 1467.

Matija Božjom milošću kralj ugarski, češki itd. Milost i pozdrav vjernim našim velmožnim, vitežkim i plemenitim i svim ostalim vlasteljem u kraljevini našoj Slavoniji, bili kojega godier striša i reda. Kad ste ovih danah naše vjernike plemenite ljude Nikolu Dubravskoga, Vladislava Hermanova Grebenskoga i Petra Biksada u svoje ime k nam poslali, razabrasmo iz njihova očitovanja nevolje, tjeskobe i biede vaše, što vam ih je najnovija turska navala naniela. Nas je to vrlo boljelo i mi smo vas u duši tim više žalili, čim više pravom treba, da vaša neprilika veličanstvo naše više nego ikoga drugoga boli. Al nam se osobito i najviše na žao daje, što budući zaokupljeni i zabavljeni drugimi silnimi poslovi našega kraljestva, nemožemo, kao što bismo najviše želili, priteći glavom na obranu vašu i zakriliti vas sami po svojoj živoj želji. Nemojte dvoumiti, da čim nas Bog oprosti ovih ratnih poslovah, na koje nas neprijateljska navala a ponajviše obrana naše kraljevine pobudi, kao što se tomu tvrdo nadamo — nećemo požaliti ni truda ni troška, dapače stavit ćemo na kocku drage volje i život i sile svoje, da vas obranimo i ovoj našoj kraljevini prvašnje stanje povratimo. Da pako dotle, dok nas drugi poslovi zabavljaju i zadržavaju, kraljevinu onu i vas (s nemara) nezadesi jošte veća šteta i kvar, promislismo, kako će moći zajednička vaša pomoć na zajedničku obranu kraljevine priteći, ter sjediniv svekolike sile oteti nevjernikom priliku provaljivanja

Mathias rex Statibus et Ordinibus regni Slavoniae jus eligendi regni capitaneum confert anno 1467.

Mathias Dei gracia rex Hungarie, Bohemie etc. Fidelibus nostris magnificis, egregiis et nobilibus ac alterius cuiusuis status et condicionis possessionatis hominibus in regno nostro Sclauonie constitutis, salutem et graciam. Cum per hos dies fideles nostros Egregios Nicolaum de Dombo, Ladislaum Hermani de Gereben et Petrum Bykzadi, vestro nomine ad nos misissetis, declarantibus ipsis intelleximus tribulationes, angustias et calamitates vestras, quas per Turcorum incursum nouissime percepistis. De quibus licet maxime doluerimus et tanto maiorem conceperimus animo molestiam, quanto vestrum incommodum maiestati nostre magis quam alteri cuipiam iure dolendum sit. Tamen id nobis graue inprimis et molestius est, quod ad alia maxime urgentia regni nostri negocia occupati et distracti, defensioni vestre personaliter non possumus, provt maxime optaremus, succurrere, et nos ipsos iuxta desiderium nostrum exponere in protectionem vestram. Nec dubitetis, quod vbi Deus hisce belli occupationibus, ad quod hostilis insultus et maxime regni nostri defensio nos excitauit, provt spes nobis optima est, liberaverit, non parcemus laboribus, non expensis, sed et personam et vires nostras pro vestra defensione et statu illius regni nostri recuperando libentissime exponemus. Verum ne nobis interea ad alia intentis et occupatis, regnum illud et vos (ex negligentia) maiora suscipiatis dampna et iacturas, prouidendum duximus, vt ad communem regni illius defensionem com-

u onu kraljevinu. Naručismo dakle vjernim našim, velmožnim Ivanu Tuzu Lačkomu i Vladislavu Egervarskomu, kraljevinah naših Slavonije i Hrvatske banu, da vam zakažu glavnu skupštinu i da na dan, što će ga oni sami odrediti, sazovu glavom svekoliko vaše obćinstvo, neizjam baš nikoga. Zahtievamo dakle od vaših vjernostih i zapoviedamo vam svim i svakomu napose ovim pismom, da se, kad za ovo doznate, po zahtjevu i naputku pomenutih, Ivana Tuza Lačkoga i Vladislava bana, na dan i mjesto, što će vam ga oni odrediti, sastanete i u skupštini da vi sami sbrojite svekolike i velikaše i plemenite, bili kojega god stališa i reda, vlastelje, pa da vjerno proračunate i osječete, koliko može svaki od njih, prema svomu imućtvu, postaviti ljudih za obranu i uzdržanje te naše kraljevine. Odredite takodjer pod kazan, da mora i dužan je, po vašem računu i naredbi i u onom broju, što ga vi u istoj skupštini osječete, kadgod uztreba za obranu one naše kraljevine, svatko glavom ustati na oružje. Jošte hoćemo, da u istoj svojoj skupštini složnom voljom i skupnim dogovorom izaberete onoga, koji vam se najsposobniji učini, za osobitoga vojvodu, da bude banu vašemu po boku, te da zajedno s našim banom o vašoj obrani sveudilj nastoji, a kad se učini sgodno, da po vašoj naredbi sve digne na oružje, pa da vas i kraljevinu onu čuva i brani od neprijateljske navale. Da se pako medjutim vi i svikolici stanovnici one naše kraljevine uzmognete što više oporaviti i o zajedničkoj obrani sve to revnije nastojati: iz osobite naše milosti vam navješćujemo, da ćete biti od sada uz četiri godine danah posve prosti i oslobodjeni od plaćanja

munia omnium vestrum auxilia concurrant, vt collatis inuicem viribus facilitas regnum incursandi infidelibus eripiatur. Commisimus itaque fidelibus nostris magnificis Johanni Thuz de Lak et Ladislao Egervara, regnorum nostrorum Sclauonie et Croacie bano, vt vobis vnam generalem congregationem indicant, et ad vnam diem, per ipsos, prefigendam, vniuersitatem vestram, nemine penitus excepto personaliter conuocent. Requirimus igitur fidelitates vestras et mandamus vobis et vnicuique vestrum harum serie strictissime, quatenus habita presencium noticia, iuxta requisicionem et informationem prefatorum Johannis Thuz de Lak et Ladislai bani, ad diem et locum, quem ipsi vobis prefixerint, conuenire, et congregatione habita, vos ipsi vnumquemque tam magnatem quam nobilem cuiusuis status et condicionis possessionatum hominem connumerare, et quot quisque homines ad defensionem et conseruationem eius regni nostri pro facultate disponere possit, fideliter computare et estimare, debeatis, decernatis quoque sub pena debita, vt iuxta connumerationem et disposicionem vestram eo numero, quo vos in ea congregatione indixeritis, quoties pro defensione eius regni nostri opportunum fuerit, vnusquisque personaliter insurgere debeat et teneatur. Volumus autem, vt in eadem congregatione vestra pari voluntate et communi consilio penes banum nostrum vnum eligatis capitaneum specialem, qui vobis magis idoneus videbitur; qui vna cum ipso bano nostro defensione vestre assidue inuigilare, et quoties opportunum foret, iuxta disposicionem vestram omnes ad insurgendum compellere, vosque et regnum illud ab hostium incursionibus precauere de-

svake daće. Dato u gradu našem Korneuburgu na blagdan blaženoga Luke evangjeliste godine Gospodnje tisuću četiri sto šestdesete sedme, našega kraljevanja u Ugarskoj dvadesete.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Ovo pravo izabiranja vojvode *(regnorum capitaneus)* izvršivao je sabor naš i poslije, a Marija Terezija potvrdila je naročito otu našu povlasticu, nego je izjavila nadu, da će stališi i redovi podjeljivati tu čast dotičnomu banu, kao što se i do dana današnjega čini.

Ludovik I. kralj potvrdjuje povlastice grada Kotora god. 1382.

Ludovik, Božjom milošću kralj ugarski, poljski, dalmatinski itd. Vjernim našim sudcem, vieću i obćini grada našega Kotora pozdrav i milost. Poslani od vas pred lice našega veličanstva vaši poslanici i poklisari Damjan i Marko, zamoliše nas od strane vaše, da buduć da je isti naš grad Kotor, koje nenadanim požarom, koje silnim od strane Mletakah, naših za onda takmacah, ratom (štono je sada već utišan i blagim mirom završen), znatne podnio grabeže i pohare, tako da su se mnogi, dapače premnogi iz ovoga našega grada izselili i po tudjih zemljah i pokrajinah razsuli — zamoliše dakle poslanici vaši u vaše ime i za vas, da vašoj obćini, ter istomu vašemu gradu Kotoru izvolimo, za znak naše kraljevske podpore, odobriti i potvrditi povlastice sloboštinah, preimućtvah i milostih, koje su gradjani istoga našega grada Kotora do sada uživali;

beat et defensare. Interea vero, vt vos et vniuersi regnicole eius regni nostri vires eo facilius resumere et defensioni communi eo feruentius intendere possitis et valeatis, id ex speciali gracia nostra duximus vobis annuendum, vt hinc ad quatuor annorum spacium ab omni solucione taxe exempti sitis et penitus supportati. Datum in ciuitate nostra Corneuburgh in festo beati Luce Euangeliste. Anno domini millesimo . . . . agesimo septimo, regnorum nostrorum Hungariae etc. anno vigesimo, Bohemie ve . . . . .

(Originale in archivo regni.)

Ludovicus I. privilegia civitatis Catarensis confirmat a. 1382.

Ludovicus dei gratia rex Ungariae, Poloniae, Dalmatiae etc. Fidelibus suis judicibus, consilio et communi civitatis nostrae Catarensis salutem et gratiam. Missis ad nostrae celsitudinis conspectum Damiano et Marco, nuntiis et ambasciatoribus vestris, ex parte vestra nobis extitit humiliter supplicatum per eosdem, quod quia ipsa civitas nostra Catarensis, tum propter inopinabilis ignis incendia, tum etiam propter maximam guerram Venetorum tunc nostrorum aemulorum, de novo sopitam, et ad pacis pulchritudinem deductam, derobationes et desolationes non modicas perpessa extitisset, imo multi et quamplures ex ipsa civitate nostra ad extraneas provincias et tenutas dispersi extitissent, supplicantes nostrae maiestati vice et nominibus vestris, ut vestrae communitati ac eidem civitati vestrae Catarensi in signum nostri regii adminiculi libertatem praerogativas et gratiarum privilegia, quibus hactenus

jer ako vam to veličanstvo naše milostivno udieli, to da će se vjernosti vaše umnožiti i razploditi moći brojem i imenom, a vaš napredak i vaša dika da će odsievati od vaše obćine na naše veličanstvo. Mi dakle promišljajuć, da kad podielimo vjernim našim podložnikom poželjene milosti i preimućtva, te kad im olakšamo bremena, počivamo u njihovu pokoju i držimo pravi goj š njimi: zato uslišav i primiv rečene molbe, od vaše strane našemu veličanstvu podnešene, potvrdjujemo i odobravamo pomenute povlastice o vaših sloboštinah, preimućtvih i milostih, što ih do sada uživaste, dok s Božjom pomoćju rečeni naš grad Kotor glavom neposjetimo, ili dokle gospodja kraljica, predraga naša supruga, na one strane nepodje, i onda ćemo mi ili ista gospodja kraljica za kakvoću vaših sloboštinah bolje propitati, pa obaviestiv se o tom, zrelije ćemo moći promotriti, koje bi vam se sloboštine i preimućtva prema vašoj koristi i bezbiednosti podieliti imale. Dato u Zagrebu u subotu u oči tri kralja, godine Gospodnje tisuću tri sto osamdesete druge.

(*Farlatti: Illyricum sacrum.*)

Bilježka. Ovu sam povelju samo zato ovamo stavio, da se vidi, kako se je trojedna kraljevina i prije pet sto godinah protezala od Drave sve do Boke kotorske.

Matko Talovac, ban, potvrdjuje stališem i redovom pravo izabiranja prabilježnika, god. 1439.

Mi Matko Talovac, ban kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i ciele Slavonije, dajemo ovim listom na znanje svim, kojih se

cives eiusdem civitatis nostrae Catarensis gavisi fuissent, ratificari et confirmari dignaremur, ut, iis a nostra maiestate graciose concessis, sicut numero sic nominibus possetis fidelitate multiplicari et augeri, profectus et honoris materia a vestra communitate nostrae proveniret maiestati. Nos itaque considerantes quod cum nostris fidelibus subditis in eorum narrationibus gratiarum praerogativas concesserimus, et dum eorum onera removebimus, in ipsorum quiete quiescimus, et fovemus in pace, praemissis supplicationibus, ex parte vestri nostrae porrectis maiestati, gratiose exauditis, admissis, praemissarum libertatum, praerogativarum et gratiarum privilegia, quibus hactenus gavisi extitistis, confirmantes ratificamus, quousque sibi Deo propitio dictam civitatem nostram Catarensem personaliter visitabimus, vel domina regina consors nostra carissima ad illas partes feliciter accedendo visitabit, et tum nos, aut eadem domina regina, super qualitatibus libertatum vestrarum in melius sciscitari, et experti de vestro commodiori et tutiori statu, ac libertatum praerogativis, vestrae fidelitati debendis maturius deliberare possimus. Datum Zagrabiae sabbatho proximo ante festum epiphaniae domini. Anno eiusdem millesimo CCC octuagesimo secundo.

(*Farlatti : Illyricum sacrum*).

Matko de Talovac, banus, jus statuum et ordinum eligendi protonotarium confirmat anno 1439.

Nos Matko de Talloucz, regnorum Dalmacie, Croacie ac tocius Sclauonie banus, memorie commendamus, tenore presen-

*

dostoji, da kad smo dva dana prije sredopostne nedjelje u Križevcu s plemstvom kraljevine bili na skupu, medju drugimi naredbami š njimi ondje za obće dobro učinjenimi, dokazivahu nam isti plemići, da su za vrieme mnogih ugarskih kraljevah, svojih naravskih gospodarah, i banovah iste kraljevine Slavonije, to jest naših predšastnikah, izabirati vikli i zbilja izabirali za opravljanje sudbenih poslovah prabilježnike iliti čuvare pečata banovah za onda postavljenih; nego od njekoliko godinah da su banovi iste kraljevine priečili iste plemiće u izvršivanju toga njihova običaja, naime u navadnom izboru prabilježnikah, te su kod križevačkoga sudbenoga stola sami izabirali prabilježnike iliti svojih pečatah čuvare. A mnogi od ovakvih po banu izabranih prabilježnikah upotrebljavahu više putah u parnicah povjerenje banovah vrlo zlo; buduć pako, plemići lišeni pomenutoga svoga običaja, nemogahu onakve u zloj porabi zatečene prabilježnike po staroj navadi od njihove časti ukloniti, to da su se kod razpravljanja parnicah njihovih velike smutnje i sablazni dogadjale, te su mnogi siromašni plemići iste kraljevine Slavonije pretrpili puno štete, a osobito su bili u svojih pravicah okrnjeni. Ako budu pako i u napredak lišeni svoga staroga običaja, po kojem su, kao što vele, sami izabirali prabilježnike, strah ih je, da bi se u napredak njihovim pravicam jošte veća sablazan nanieti mogla. Pokle su to isti oni plemići, sve kao što je ovdje rečeno, razložili, zamoliše nas, kao zastupnika osobe prejasnoga našega vladaoca i gospodara Alberta, Božjom milošću kralja rimskoga vazda slavnoga, ter ugarskoga, českoga, dalmatinskoga, hrvatskoga itd., našega naravskoga gospodina

cium significantes, quibus expedit vniuersis. Quod nobis feria secunda proxima ante diem diei medie quadragesime Crisii vna cum regni nobilibus existentibus, iidem nobiles inter alias dispositiones per nos cum ipsis ibidem pro communi bono factas, nobis studuerunt declarare: Quod nempe ipsi multorum regum Hungarie dominorum ipsorum naturalium, et banorum eiusdem regni Sclauonie, nostrorum scilicet predecessorum temporibus, protonotarios seu conseruatores sigillorum banorum in ipso regno pro tempore constitutorum pro iusticia comuni ministranda elegerint, et eligere consueuerint; tamen a quibusdam paucis retroactis annorum curiculis . . . . bani ipsius regni eosdem nobiles de huiusmodi eorum consuetudine in electione protonotariorum predictorum modo preuio obseruato excepissent, et ipsimet huiusmodi protonotarios seu sigillorum eorum conservatores, in dicta sede Crisiensi elegissent; ex quorum quidem protonotariorum per ipsos banos electorum fauorosis processibus sepenumero sub confidentia . . . . eorum . . . . ipsi nobiles premissa eorum consuetudine privati et orbati, ipsos protonotarios culpis suis requiren . . . ., de huiusmodi eorum officiis more alias consueto remouendi habuissent facultatem; in discussione causarum ipsorum non modica scandala euenissent, et multi pauperes nobiles ipsius regni Sclauonie dampna et precipue iurium eorum alien . . . percepissent, cum si per amplius prefata eorum antiqua consuetudine in electione ipsorum protonotariorum vt predicitur obseruata priuarentur, formidarentur multis ex eis maiora scandala, peiora prioribus, in futurum in suis iuribus posse euenire. Quibus sic vt prefertur declaratis, iidem

kralja, da im izvolimo u tom pogledu dati pravnu polakšicu. Nam je pako njegovo kraljevsko veličanstvo, uza sve svoje druge skrbi i brige naložilo i osobito nas povlastilo, da se pomnjivo brinemo za sve, što smjera obćemu boljku. Pošto dakle iz pomenutoga očitovanja istih plemićah saznasmo i razabrasmo sve što je i kako je: da bi ovakvi prabilježnici iliti čuvari pečatah, od straha da će izgubiti svoju službu, u parnicah istih plemićah postupali po čistoj pukoj pravdi, pronašli smo uslišati molbu plemićah križevačke županije, ter ju uslišavamo i dopuštamo, da naime od sada u napredak za sve vieke slobodnu imaju vlast, po starom običaju, kojega su, kao što vele, po njekih banovih kraljevine Slavonije odnjekle lišeni, izabirati prabilježnike iliti čuvare pečatah, koje ćemo im mi i budući kraljevine Slavonije banovi odrediti, pak ako to budu zahtievale krivnje istih prabilježnikah, ukloniti ih od te časti. Za veće vjerovanje ovoga podielismo tim plemićem ovaj naš list utvrdjen našim visućim pečatom. Dato u Križevcu treći dan gori rečenoga roka, godine Gospodnje tisuću četiri sto trideset devete.

(Iz pismare trojedne kraljevine).

Bilježka. Čast prabilježnikah *(protonotarah)* bila je odprije vrlo važna, jer su oni bili jedini izvjestitelji *(referenti)* parnicah u sudu. Što pako ovdje ban potvrdjuje kao zastupnik kraljevske osobe plemstvu pravo izbora prabilježnikah, zasvjedočava takodjer veliku vlast banske časti, kao što je s druge strane povelja ova očit dokaz jednoga na-

nobiles nobis tanquam personam serenissimi principis domini nostri Alberti, dei gracia Romanorum regis semper augusti, ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. regis domini nostri naturalis representantem, supplicarunt, vt ipsis circa premissa de remedio iuri consono dignaremur prouidere. Nos itaque, qui inter alias ipsius regie maiestatis solicitudines, curas et curarum peruigiles instantias, per nos de ipsius regie maiestatis commissione et annuentia speciali expedientes, ad huiusmodi rempublicam commune bonum concernentes, curam sollicitam tenemur adhibere. Eorundem nobilium declarationibus premisso ordine factis, auditis et intellectis, pro eo, ut huiusmodi protonotarii seu conservatores sigillorum timore priuationis huiusmodi officiorum suorum percussi in eorundem nobilium causarum processibus communi et mera iustitia ministran . . . magis . . . . eisdem nobilibus comitatus Crisiensis duximus annuen . . . et conceden . . ., imo annuimus et concedimus, vt uidelicet amodo et in posterum futuris temporibus vniuersis iuxta eorum antiquam consuetudinem, qua per quosdam ipsius regni Sclauonie banos vt perfertur a quibusdam precedentibus temporibus priuati et destituti fore perhibentur, protonotarios seu conseruatores sigillorum pro discussione causarum ipsorum eis per nos et futuros eiusmem regni Sclavonie banos assignatorum et assignandorum, eligendi, et tandem culpis huiusmodi protonotariorum exigentibus eosdem de eiusmodi eorum officiis remouendi liberam habeant facultatem. In cuius rei memoriam presentes litteras nostras sigillo nostro in pendenti communitas, eisdem nobilibus duximus concedendas. Datum Crisii predicta

rodnoga práva, koje je za onda, po ondašnjem ustrojstvu države, dakako samo plemstvo, kao jegra naroda izvršivalo.

Vladislava II. kralja krunitbena zavjernica, podieljena napose kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji god. 1490.

Mi Vladislav Božjom milošću kralj ugarski i česki, markgrof moravski itd. Ovim pismom priznajemo i dajemo na znanje svim, kojih se dostoji. Da kad je ovih danah prejasni vladalac, pokojni gospodin Matija, kralj ugarski i česki itd., naš blažene uspomene predšastnik, s ovoga svieta se prestavio neostaviv nakon sebe zakonitoga nasljednika, gospoda prelati i baruni, kao što i ostali starješine, pak i svikolici stanovnici ote kraljevine, kojih naime, po prastarom običaju i slobodi iste kraljevine, zapade pravo izabiranja novoga kralja, videć se lišenimi vladaoca, i videć da nemože lasno i bez velike svoje štete kraljevina ostati bez glave, poslje više dogovorah o izboru i postavljenju novoga kralja, što su ih medju sobom imali, okomiše oko duha svoga na nas i najvoliše nas izmedju svih kršćanskih vladalacah, naših naime suprosacah, to jest koji su takodjer za tim kraljestvom težili, te nas uz popisane niže uvjete, pogodbe i članke za svoga kralja, gospodara i vladaoca izabraše i svečano proglasiše. I napokon poslav nam na susret izmedju sebe njekoliko prelatah i barunah, u samu nas kraljevinu Ugarsku na krunitbu srećno odvedoše. Prvi je od pomenutih članakah: Da ćemo kraljevinu ugarsku s ostalimi kraljevinami, naime Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom, s erdeljskimi stranami i

tertia die termini prenotati. Anno domini millesimo quadringentesimo trigesimo nono.

(*Originalis membr. in archivo regni.*)

Vladislai II. regis diploma inaugurale regno Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae separatim datum anno 1490.

Nos Wladislaus dei gracia Hungarie Bohemieque rex ac Marchio Morauie etc. Recognoscimus et tenore presencium notum facimus, quibus expedit vniuersis: Quod cum his diebus superioribus serenissimus princeps condam dominus Mathias rex Hungarie et Bohemie etc. predecessor noster bone memorie ab hac luce absque heredis legitimi solacio decessisset, domini prelati et barones, ceterique primores et vniuersi incole regni eiusdem, ad quos scilicet ius elegendi novum regem ex vetustissima regni ipsius libertate et consuetudine deuolutum exstiterat, animaduertentes, se principe orbatos esse, nec posse commode et sine regni graui detrimento diutius capite carere: Post plures tractatus de nouo rege eligendo et preficiendo inter se habitos, oculos mentis ipsorum in nos conijecerunt et ceteris omnibus principibus christianis, competitoribus scilicet nostris, qui videlicet regnum ipsum similiter ambiebant, nos pretulerunt, sibique cum infrascriptis condicionibus, pactis et articulis in regem dominumque et principem elegerunt et solenniter pronunciauerunt. Ac tandem missis nobis obuiam de eorum medio nonnullis prelatis et baronibus in ipsum regnum Hungarie feliciter coronandos introduxerunt. Quorum quidem articulornm primus est. Quod regnum Hungarie cum ceteris regnis

s podloženimi joj pokrajinami, gospodu prelate i barune, sve crkve i crkvene osobe, plemiće takodjer i gradove, kao što i ostale stanovnike iste kraljevine uzdržati u starih pravicah, povlasticah, sloboštinah i odobrenih običajih, u kojih su ih naime blažene uspomene kraljevi udržali, i koje su imali i uživali, tako, da nećemo pod nikakvom izlikom uvoditi kakvegodier novštine, smjerajuće na njihovu štetu i ugnjetavanje i naperene proti njihovim starim sloboštinam (kao što uradi pomenuti pokojni gospodin kralj Matija), dapače uvedene po istom pokojnom gospodinu kralju Matiji da ćemo ukinuti. Poreza ili daće od jedne forinte da nećemo nipošto zahtievati, nego starimi redovitimi i običnimi kraljevskimi dohodci se zadovoljiti. Jošte ćemo dobra i druga kakvagod prava, koja bješe pomenuti pokojni gospodin kralj Matija i njeno veličanstvo kraljica posvojili ili koja je drugi tkogod pozlobice i preko puta pravde posvojio, razgledavši i izpitavši takva prava, povratiti ih ili povratiti učiniti po drugih onim, čija bijahu odprije. Jošte da krunu kraljevine nećemo izvaditi iz rukuh gospode prelatah i barunah za nikoji razlog, pod nikakvom izlikom, pak i nikakvom hitrinom ili varkom, nego dopustiti, da istu krunu drže i čuvaju, po njihovom starom običaju i slobodi, njeki, koji će se izmedju njih jednoglasno za to izabrati i odrediti. A grad Višegrad, odredjen od starine za čuvanje iste krune, predat ćemo i doznačiti istim čuvarom ote krune. Jošte obećajemo, da Moravsku, zatim Sležku i obje Lužice nećemo od krune i kraljevine ugarske oddati, nego do odkupnoga roka, prema zapisom i obvezom u saboru olomučkom učinjenim, pri samoj ugar-

scilicet Dalmatie, Croatie et Slavonie, partibusque Transylvanie et provinciis sibi subiectis, dominosque prelatos et barones, omnes ecclesias ecclesiasticasque personas, ac nobiles et ciuitates, nec non ceteros incolas et inhabitatores eiusdem regni conseruabimus in antiquis juribus, priuilegiis, immunitatibus, libertatibus et consuetudinibus approbatis, in quibus scilicet per diuos quondam reges conseruati, quibusque gauisi et vsi fuerunt, ita, quod nullas prorsus nouitates, quemadmodum prefatus quondam dominus Mathias rex fecerat, in eorundem detrimentum et oppresionem, ac contra huiuscemodi antiquas libertates ipsorum sub aliquo quesito colore introducamus, introductas vero per ipsum serenissimum condam dominum Mathiam regem aboleamus, contribucionem autem seu taxam vnius floreni nulla racione exigamus, sed antiquis iustis, ordinariis et consuetis proventibus regalibus contenti esse debeamus, item quod bona et alia quecunque jura aliorum, per prefatum condam dominum Mathiam regem et reginalem maiestatem, ac etiam per alios quoscunque male et preter viam juris occupata, visis et examinatis juribus talium, remittamus et faciamus etiam per alios remitti his, quorum exstiterunt. Item, quod coronam regni de manibus dominorum prelatorum et baronum nulla ex causa, vel quesito colore, nulla etiam industria vel arte auferamus, sed permittamus et patiamur, quod iuxta veterem consuetudinem ac libertatem ipsorum certi de eorum medio per ipsos vnanimiter ad hoc eligendi et deputandi illam teneant et conseruent. Quodque castrum Wyssegradiense pro conseruacione ipsius corone ab antiquo deputatum, ad manus ipsorum eon-

skoj kruni uviek ćemo držati. Ako bi se pako dogodilo, da umremo bez zakonitoga nasljednika, postarat ćemo se još za života, da se te zemlje niti po našoj smrti prije odkupnoga roka pod kakvom god izlikom ili kojimgod putem od iste krune i kraljevine neodvale. Povrh toga izhodit ćemo i izraditi, da se, po pogodbi i naredbi u istom saboru učinjenoj, istoj kraljevini i kruni ugarskoj šest gradovah, onako kao što i ostale one pokrajine, zapiše i obveže, i o tom pismo dade i izdati učini, koje ćemo u tovarničku kuću krune ugarske metnuti i predati. Ako pako s vremenom oni, kojih to po načinjenih o tom zapisih i obveznicah zapada, pomenute zemlje od krune ugarske odkupe: tada da svu onu svotu novacah doznačimo rukam čuvarah krune, neka ju čuvaju u Višegradu polag krune za potrebe kraljevine. Napokon da ćemo te novce po volji i odluci gospode prelatah i barunah uložiti i potrošiti na korist kraljevine; a preko volje i bez odluke i slobodne i naročite privolje gospode prelatah i barunah da nećemo za te novce nipošto naredjivati niti ih rabiti. Jošte, buduć je pomenuti pokojni gospodin kralj privriedio i stekao ugarskoj blagajni Austriju i njekoje dvorove i gradove na Štajeru, Koruškoj i Kranjskoj, zato obećajemo i obvezujemo se, da bez osobite i naročite privolje i bez slobodne volje gospode prelatah i barunah nećemo nikada niti Austrije niti ostalih miestah povratiti carskomu veličanstvu, ili prejasnomu rimskomu kralju, ili njihovim nasljednikom; nego udržat ćemo ih kod krune ugarske, te braniti i štititi od pomenutih veličanstvah, nit ikojim na svietu načinom odieliti od Ugarske. Jošte da se bez savjeta, privolje, te naročite i slobodne volje

seruatorum eiusdem corone dari et assignari faciamus. Item promittamus, quod Morauiam, nec non Slesiam et Lusaciam vtramque a corona et regno Hungarie non alienabimus, sed infra tempus redempcionis iuxta inscripciones et obligaciones alias in dieta Olomucensi factas, ad ipsam coronam Hungarie semper tenebimus, et si nos forte absque herede legittimo decedere contingeret, ita prouidebimus in uita, quod etiam post obitum nostrum ab eadem corona et regno infra tempus redempcionis sub aliquo colore vel via non alienentur. Et insuper elaborabimus et efficiemus, quod sex ciuitates, iuxta pacta et disposicionem in predicta dieta factam, instar illarum aliarum prouinciarum se eidem regno et corone Hungarie inscribent et obligabunt, et superinde litteras eorum dabunt et emanari facient, illasque ad domum thauernicalem corone Hungarie reponi et assignari faciamus; si vero successu temporum prefata dominia a corona et regno Hungarie per illos, quibus iuxta inscripciones et obligaciones superinde factas, competit, redimerentur, extunc illam totam summam pecunie ad manus conseruatorum corone ad Wyssegrad penes coronam pro regni necessitate conseruandam assignemus, tandemque ad defensionem et vtilitatem regni iuxta voluntatem et consilium dominorum prelatorum et baronum exponamus et conuertamus, et de ipsa pecunia preter voluntatem ac consilium et liberum expressumque consensum eorundem dominorum prelatorum et banorum nulla racione disponamus quidpiam vel agamus. Item, quod ex quo prefatus condam dominus rex Austriam et nonnulla castra et ciuitates in Stiria, Carinthia et Carniolia thesauro regni

iste gospode prelatah i barunah nećemo o tom složiti s pomenutimi veličanstvi; ako bi se pako dogodilo, te bi s njihove volje, savjeta i privolje sloga nastala, onda da ćemo sve, što bi nas s ovakove sloge zapalo, ako to bude zemlja ili imanje kakvo, za uviek privaliti, privezati i zapisati Ugarskoj i njenoj kruni, ako pako bude gotov novac, svu onu svotu predati u ruke čuvarah krune, da se na Višegradu uz krunu za potrebe kraljevine čuva, napokon pako novce te uložiti i upotriebiti na obranu i korist kraljevine i po želji i savjetu iste gospode prelatah i barunah; a bez volje, savjeta, te naročite i slobodne privolje iste gospode prelatah i barunah da za one novce nećemo nipošto drugčije narediti. Jošte da većom stranom u Ugarskoj stanujemo, kako bismo zgodnije i laglje doskočiti i pomoći mogli potrebam kraljevine. Ako pako stvari budu zahtievale, da otidjemo iz zemlje, tada da ćemo kraljevinu ostaviti u dobrom redu i uz potrebite naredbe, dok se godj sretno nepovratimo. Jošte, dok budemo u Ugarskoj boravili, da imamo i držimo sve same Ugre za savjetnike, kancelare, posteljnike, stolnika, peharnika, komornike i u obće za sve veće i manje častnike. Jošte kad se bude radilo o stvarih i poslovih, tičućih se kraljevine ugarske ili podloženih joj stranah, nećemo o njih viećati i svjetovati se s drugimi nego ugarskimi savjetnici, a druge inostrane, kao ni druge narode da nećemo pripustiti k takvomu dogovoru i viećanju. Jošte da bez naročite privolje, a slobodne i drage volje gospode prelatah, barunah i kraljevine savjetnikah nećemo moći crkvene časti, navlastito pako nadbiskupije, biskupije, opatije, prepoštije i ostale

Hungarie acquisiuit et obtinuit, ob hoc promittamus et nos obligemus, quod Austriam ipsam et cetera loca cesaree maiestati aut serenissimo domino Romanorum regi vel eorum heredibus absque speciali et expresso consensu et libera voluntate dominorum prelatorum et baronum nunquam restituamus, sed teneamus ad coronam Hungariae defendamusque et tueamur contra prefatas maiestates, nec aliqua mundi via ab Hungaria alienemus. Item quod cum dictis maiestatibus absque consilio, consensu et libera expressaque voluntate eorundem dominorum prelatorum et baronum superinde non concordemus, et si forte contingeret, quod de eorum voluntate, consilio et annuencia concordia sequeretur, id totum, quod ex huiuscemodi concordia nostra veniret et cederet, si id terra aut dominium aliquod fieret, perpetuo ad Hungariam et ejus coronam annectamus, applicemus et inscribamus, si vero parata seu numerata pecunia fieret, illam totam summam ad manus conseruatorum corone ad Wyssegrad penes coronam pro regni necessitate conseruandam, assignemus, tandemque ad defensionem et vtilitatem regni eiusdem iuxta voluntatem et consilium eorundem dominorum prelatorum et baronum exponamus et conuertamus, de ipsa autem pecunia preter voluntatem et consilium, ac liberum et expressum consensum eorundem dominorum prelatorum et baronum aliter nulla racione disponamus. Item quod pro maiori parte in Hungaria maneamus, ut commodius faciliusque regni necessitatibus consulere et prouidere possimus; cum autem causa requirente exire voluerimus, regnum illud bono (in) ordine atque disposicione relinquamus vsque ad felicem nostrum reditum. Item quod dum

prelature podjeljivati drugim nego Ugrom ili onim, koji su odavna kruni podloženi, a da ćemo ih svakako podjeljivati samo ljudem, koji su poštenim življenjem i kriepošću zaslugah stekli. Jošte, da nećemo drugomu nego Ugrinu i to svakako velezaslužnomu, podieliti moći čast erdeljskoga vojvode, sikulskoga, tamiškoga i požunskoga župana, zatim čast bana Slavonije, Dalmacije i Hrvatske, kano i severinskoga, biogradskoga i jajačkoga, i drugih miestah, pak i upravljanje krajiških tvrdjah, kano i kraljevskih gradovah. Jošte da imanja i vlasteoska prava dielimo, ne inostrancem, nego samo dobrozaslužnim stanovnikom kraljevine, podloženim kruni ugarskoj, prema njihovim zaslugam i službam. Jošte, da oktavalne sudove drže glavom redoviti kraljevine ugarske sudci, van ako budu svi ili koji od njih u težkih poslovih i zapriečeni zakonitim razlogom; a sudci sami i njihovi zamjenici i suprisjednici da imaju svakako slobodnu i punu vlast krojiti bez ikakva straha čistu i iskrenu pravdu po starom i odobrenom običaju svim parcem, većim i manjim, bili kojegagodi stališa, reda i dostojanstva, i da nećemo nijednoga sudca nagoniti, ni siliti, neka komu za volju promieni ili naruši običaje, obćenito obsluživanje i pravni red, ili kako bude u novom zakonu kazano. Jošte, da na prostu pritužbu ili krivu dojavu, izvan puta pravde i nesaslušav stranke, nećemo nijednomu našemu državljaninu, bio kojega god stališa i reda, nikako zabavljati, nit osobi njegovoj, nit imanju i stvarim njegovim kakvim god. Jošte, da nećemo niti sami od sebe, niti na čijugodi dojavu i pritužbu tražiti i ugrabiti priliku, kako bismo kojemu našemu državljaninu, bio on kojegagodi stališa

in Hungaria manebimus, consiliarios, cancellarios, thesaurarium, cubicularios, dapiferum, pincernam, comites camararum et generaliter omnes officiales maiores et minores Hungaros teneamus et habeamus. Item quando de rebus et negociis regni Hungarie aut partium sibi subiectarum agetur, non cum alijs, preterquam cum Hungaris consiliariis tractemus et consultemus, et alios forenses aliasque nationes ad talem consultationem, taleque consilium non admittamus. Item quod beneficia ecclesiastica, presertim vero archiepiscopatus, episcopatus, abbatias, prepposituras, ceterasque prelaturas nonnissi Hungaris, vel qui sunt corone ab antiquo subiecti, absque expresso consensu et libera ac spontanea voluntate dominorum prelatorum et baronum, regnique consiliariorum conferre valeamus, conferamus autem personis probitate ac virtutibus benemeritis. Item quod wayuodam Transyluaniensem, et comitatum Siculorum et Themesiensem, Posoniensem, preterea Banatum Sclauonie, Dalmacie et Croacie, nec non Zewriniensem, Nandor Albensem et de Jaycza, aliaque loca et castra finitima, nec non ciuitates regales, non aliis preterquam Hungaris pro officiolatu dare et conferre valeamus, bene tamen meritis. Item possessiones et iura possessionaria non forensibus, sed benemeritis incolis, tamen regni et corone Hungarie subiectis, iuxta eorum merita et obsequia conferamus. Item, quod in celebrationibus octauarum iudices regni Hungarie ordinarii personaliter intersint, nisi ex causa legitima in arduis negociis regni prepediti fuerint, vel alter illorum fuerit; ipsi autem et eorum vicesregentes et coassessores liberam, plenam et omnimodam habeant facultatem

i dostojanstva, nahudili, i to ili njegovoj osobi ili njegovu imutku. Jošte, da se sadašnji novac za sada nemienja, a kad ga bude trebalo promieniti, da se to izvede po savjetu prelatah i barunah, a ne drugčije. Jošte, da štogod gospoda prelati i baruni s ostalimi stanovnici ugarske kraljevine jednoglasno i u zajedničkom dogovoru zamisle, napišu i odluče za slobodu, mir i pokoj ter udržanje iste kraljevine do krunitbe, neka budemo dužni po običaju od starine prihvaćenom i vazda obdržavanom, štono se zove zakon kralj evine, valjanim pismom prihvatiti, potvrditi, ukriepiti, odobriti i p ohvaliti, kao što to uviek činjahu i drugi kraljevi, naši predšast nici, po običaju kraljevine odobrenom i hvale vriednom; pa toga da ćemo se uviek držati, a činiti, da se i svi drugi drže. Jošte, buduć da su gospoda prelati i baruni, natjerani silnom potrebom kraljevine, za plaćanje vojnikah pomenutoga pokojnoga gospodina kralja Matije, koji bijahu u Sležkoj, prisiljeni bili znatnu svotu novacah sastaviti, da nam uzmognu istu kraljevinu uzdržati cielu i čitavu, te su zbog toga njeka mjesta i njeke kraljevske dohodke zapisali i do odkupa založili onim ljudem, koji su im tu svotu novacah uzajmili, i buduć da se povrh toga za prvašnju službu pomenutih plaćenih vojnikah uz stanoviti rok opet mora njeka svota novacah platiti: zato žele ista gospoda prelati i baruni, pak i ciela kraljevina, da preuzmemo i na se primimo pomenuti odkup založenih miestah i dohodakah, kano i platež gori rečene svote novacah, koja će se imati navedenim vojnikom platiti, i to sve da na se primimo sa svimi pogodbami, uvjeti i obvezi odatle izvirućimi, ter ovako iste prelate i barune, pak i cielu

omnibus causantibus maioribus et minoribus cuiuscunque status et condicionis seu dignitatis existant, absque omni timore meram et sinceram, iuxta regni antiquam et approbatam consuetudinem, iusticiam ministrandi, et quod neminem judicum compellamus vel astringamus in fauorem alicuius consuetudines, communem obseruanciam ac iuris ordinem immutare seu perturbare, vel provt in nouo decreto fuerit expressum. Item, quod ad simplicem querelam vel sinistram suggestionem neminem regnicolarum nostrorum cuiuscunque status seu condicionis existat, in persona, possessionibus seu quibuscunque rebus aliquo modo, preter viam iuris et partibus non auditis, impediamus. Item, quod neque motu proprio, neque ad quorumcunque delacionem vel querelam contra quempiam regnicolarum nostrorum, cuiuscunque status seu dignitatis sit, aliquam occasionem nocendi, siue in personis, siue in rebus concipiamus uel exquiramus. Item, quod moneta presens ad tempus non mutetur, quando vero mutari deberet, hoc fiat cum consilio prelatorum et baronum, et non aliter. Item quod quicquid domini prelati et barones cum ceteris incolis regni Hungarie pari voto ac communi deliberacione pro libertate tranquilla quiete atque conseruacione eiusdem regni vsque tempus coronacionis conceperint, conscripserint et concluserint, more ab antiquo consueto et semper obseruato, quod regni decretum appellatur, teneamur litteris efficacibus acceptare, confirmare, roborare, ratificare et approbare; quemadmodum alii reges predecessores nostri, ex laudabili et approbata consuetudine regni semper fecerunt, quodque semper obseruemus et per omnes alios obseruari faciamus.

* **

kraljevinu izvolimo oprostiti toga plaćanja i ugovora. Mi dakle pomenuti kralj Vladislav, uvažavajuć onu osobitu prijazan i priklonstvo pomenute gospode prelatah, barunah i ostalih državljanah, koje su nam ovakvim izborom pokazali, a želeć im zahvalnost svoju donjekle izkazati, ter videć, da je navedena njihova odredba i odluka i onako pravedna i poštena: zato gori navedene članke, i sve što se u njih sadržava, pohvalismo i odobrismo, te hvalimo, primamo i odobravamo, obećavajuć kraljevskom našom riečju i poštenjem našim po vjeri našoj kršćanskoj, da ćemo te članke i sve njihove uvjete i točke vazda nepovriedjene i ni malo nepromienjene obdržavati, a i učiniti, da ih isto tako i njeno veličanstvo kraljica, i svi ostali naši podložnici obdržavaju, čemu da je dokaz i svjedočanstvo ovo naše pismo, kojemu smo pečat naš priliepili. Dato u okolu vojske naše kod zaseoka Farkašhida u subotu u oči blagdana okovah svetoga Petra apoštola, godine Gospodnje tisuću četiri sto i devetdesete, kraljevanja našega u Ugarskoj prve, u Českoj pako devetnaeste.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

B i l j e ž k a. Svaki kralj mora, prije nego bude okrunjen, podpisati tako zvanu kraljevsku zavjernicu *(inaugurale diploma)*, to jest list, u kojem vjeru daje, da će po zakonih obstojećih kraljevati, te práva i sloboštine zemlje uzdržati. — Vladislav II. bijaše predložio g. 1490. stališem i redovom hrvatskim naposeb onu istu krunitbenu diplomu, koja bijaše predložena stališem i redovom ugarskim. Ovi po-

Item, ex quo domini prelati et barones vrgentibus arduis necessitatibus regni pro solucione stipendiariorum prefati condam domini Mathie regis, qui in Slesia fuerant, coacti sunt notabilem summam florenorum conquirere, vt regnum ipsum integrum et illesum nobis manutenere et assignare possint, et proinde certa loca et certos prouentus regales nonnuillis personis, que summam illarum pecuniarum mutuarum inscripserunt et impignorauerunt, vsque tempus redempcionis, et insuper pro preteritis seruiciis prefatorum stipendiariorum infra certum tempus futurum, rursus certa summa pecuniarum persolùi debebit. Quamobrem optant iidem domini prelati et barones, ac totum regnum, vt nos prefatam redempcionem locorum et prouentuum impignoratorum, ac etiam dictam futuram summam pecuniarum dictis stipendiariis persoluendam, cum omnibus pactis, condicionibus, obligaminibusque exhinc factis et secutis in nos recipiamus et assumpmamus, ipsosque prelatos et barones, ac totum regnum ab huiusmodi solucionibus et pactis exonerare et subleuare dignaremur. Nos itaque Vladislaus rex prefatus considerantes singularem illam deuocionem et affectionem prefatorum dominorum prelatorum et baronum, ceterorumque regnicolarum, quam erga nos in eiuscemodi electione habuerunt. Volentes eisdem aliqualem gratitudinem nostram ostendere et alioquin animaduertentes premissam ipsorum ordinacionem ac deliberacionem iustam et honestam esse, preinsertos articulos et omnia in eisdem contenta laudauimus, approbauimus et ratificauimus, laudamusque, acceptamus, approbamus et ratificamus, promittimusque in verbo nostro regio ac fide nostra Christiana mediante

tonji prihvatiše ju; nu naši stališi i redovi nisu je prihvatili s više razlogah, naročito ni zato, što se medju ostalimi u početku veli: „Kraljevina ugarska s ostalimi kraljevinami i pokrajinami sebi podloženimi“, odkuda bi se moglo izvoditi, da je Hrvatska i Slavonija podložena kraljevina. Stališi i redovi trojedne kraljevine, nemogući prije krunitbe izposlovati, da se izpravi ova, po njihovu pravnu sviest i narodni ponos uvredljiva točka, uzkratiše dielničtvo kod krunitbe, i kao što poviest potvrdjuje, nagnuše takmacu kralja Vladislava, Ivanu Korvinu. Videći ovo Vladislav i bojeć se, da mu se ova kraljevina, a š njom i onaj diel Ugarske neodmetne, koji je više naginjao Ivanu Korvinu nego Vladislavu, molio je stališe i redove hrvatske pismom od 16. Travnja 1491., neka se od njega neodvraćaju. Ovo pismo nije bilo kadro prikloniti mu nagnuće stališah i redovah hrvatskih, zahtievajućih medju ostalim, da se ukloni tegoba u krunitbenoj zavjernici ležeća ili izdanjem posebne krunitbene zavjernice ili popravkom već izdane. Ovaj potonji način odabrao je Vladislav, te je na saboru od 1492. taj izpravak ugovoren i diploma ovako izpravljena bijaše uzakonjena ujedno sa riešenjem tegobah u: *Articuli nobilium regni Sclavoniae.*

Članci plemstva kraljevine slavonske, uvršteni po odluci stališah i redovah ugarskih u prvi zakon iliti dekret Vladislava II. god. 1492.

Članak 1. *Kraljevina slavonska neka se udrži u svojih sloboštinah.* Kraljevsko veličanstvo obećaje, da će medju osta-

et sub honore nostro, quod eosdem articulos in omnibus eorum clausulis et punctis, semper inuiolabiliter et absque omni immutacione obseruabimus, et tam per reginalem maiestatem, quam omnes alios nobis subiectos simili modo faciemus obseruari, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in castris exercitus nostri prope villam Farkashyda sabbato proximo ante festum ad vincula sancti Petri apostoli anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo, regnorum nostrorum Hungariae etc. anno primo, Bohemie vero decimo nono.

(Originalis membrana in archivo regni.)

U izpravljenoj krunitbenoj diplomi glasi čl. 1. ovako: „Kraljevina Ugarska s ostalimi kraljevinami, naime Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, s erdeljskimi stranami i s pokrajinami sebi podloženimi.“

Po riečih „striliši i redovi“ razumieva se obično sabor, koji se u staro doba nije sastojao iz zastupnikah narodnih nego iz višega svećenstva *(Prelati)*, iz velikašah *(Barones, Magnates)* i plemstva *(Nobiles)*.

Articuli nobilium regni Slavoniae secundum decisionem statuum et ordinum regni Hungariae decreto primo Vladislai II. inserti, anno 1492.

Articulus I. *Sclavoniae regnum rex in suis libertatibus conservet.* Majestas regia, inter caetera sua regna, dictam

limi svojimi kraljevinami i rečenu kraljevinu slavonsku udržati u njenih starih sloboštinah, oprostih, povlasticah i običajih.

Članak 2. *Od poreza, što ga Ugarska daje, neka se u Slavoniji plaća polovica prema broju portah.* Ako njegovo veličanstvo sada ili u napredak stanovnikom kraljevine svoje ugarske s kojega god razloga nametne kakvu daću: to ima u kraljevini svojoj Slavoniji samo polovinu takve daće pobirati, po njenom običaju, koji se je uviek sve do sadašnjega vremena obdržavao.

Članak 3. *O solarah u kraljevini slavonskoj.* Solare iliti solarnice neka se u ovoj kraljevini ustroje, gdjegod uztreba, kao što bivaše za vrieme blaženoga kralja Šišmana; al neka se ustrojavaju onako, kao što je naredjeno za Ugarsku.

Članak 4. *Kraljevskim solarom nije prosto tražiti sol po kućah.* Solarom nije prosto tražiti sol po kućah stanovnikah, nego ako ju zateku na polju, na trgovih ili sajmovih (vašarih), vlastni su ju uzeti. Mogu ju pako tražiti uza sudca županijskoga, al bez potvore. Drobtinice soli nije im prosto uzeti.

Članak 5. *Kraljevska i morska sol može se zamieniti za žito.* Sol kojegod kraljevske solare, i onu, koja se na ladjah, i onu, koja se na kolih dovozi, da je prosto kupovati, prodavati i upotrebljavati, po imenu pako i morsku sol, koju sirotinja ove kraljevine, zbog oskudice i nestašice novacah, zamjenjuje za žito. Od ove morske soli pripada kraljevskomu veličanstvu tridesetina *(harmica)*, kad bi ponestalo kraljevske soli, i solar nebi mogao državljanom soli dati, drugčije nipošto.

regnum Sclavoniae in antiquis eorum libertatibus, immunitatibus, privilegiis et consuetudinibus conservare pollicetur.

Articulus 2. *Contributionis, quae in Ungaria offertur, in Sclavonia dimidia pars exigatur, pro numero portarum.* Si majestas sua, incolis regni sui Ungariae, quibuscunque ex rationibus, nunc et temporum in successu, aliquas solutiones fieri statuerit, extunc talium solutionum medietatem, in regno suo Sclavoniae, juxta ipsorum consuetudinem, semper et usque ad haec tempora observatam, exigere habeat et teneatur.

Articulus 3. *De salium cameris in regno Sclavoniae.* Camerae salium in illo regno fiant, prout tempore quondam divi Sigismundi regis, ubicunque necessarium fuerit. Fiant tamen secundum hoc; ut etiam dispositum est in Ungaria.

Articulus 4. *Camerarii salis regii, in domibus incolarum, sales non possunt quaerere.* Quod camerarii, in domibus incolarum, sales quaerere non valeant, sed si eosdem in campo, aut foris, vel in nundinis invenire poterint, eosdem auferendi liberam habeant facultatem. Quaerant tamen, sed sine calumnia, et coram judicibus nobilium illius comitatus. Particulas, seu minutas salium, auferre non valeant.

Articulus 5. *Sales regios et maritimos pro frugibus commutare possunt.* Sales quarumcunque camerarum regalium, tam qui ducuntur navibus, quam curribus, ac etiam maritimi, quos scilicet maritimos sales pauperes illius regni, propter eorum inopiam et pecuniarum defectum, solent pro bladis permutare, libere emere, vendere, et eisdem uti possint. De quibus maritimis salibus, tricesimae majestatis regiae proveniunt

Članak 6. *Vino, žito i živina, plativ tridesetinu, mogu se iz kraljevine izvoditi i prodavati.* Vino, žito i živina svake vrsti, pošto se od njih plati tridesetina te pravedna i obična daća, može, kamogodi tko želi, slobodno goniti i prodavati.

Članak 7. *Tridesetine neka se pobiraju starinskim načinom na starih mjestih; a od stvarih malenih, koje nevriede forintu, neka se neištu.* Tridesetina neka se pobira na običnih mjestih, po starinskom običaju, kao što i za vrieme gospode kraljevah Ludovika, Šišmana i Alberta. A od stvarih malenih, manje od forinte vriedećih, neka se tridesetinari neusude zahtievati tridesetinu.

Članak 8. *Da kraljevsko veličanstvo mora potvrditi sve njihove povlastice.* Neka kraljevsko veličanstvo izvoli potvrditi sve pravice i povlastice ove kraljevine slavonske, koje joj bijahu podielili blažene uspomene kraljevi, naime predšastnici njegova veličanstva.

Bilježka. Ovaj znameniti spis sadržava puno toga, što treba razjasniti ili uvažiti. Kao što je napomenuto pod prvašnjom bilježkom, zamjerio se je bio kralj Vladislav trojednoj kraljevini; a da ju opet sebi nagne, podieli joj gori navedenu posebnu kraljevsku zavjernicu i dade uvrstiti (s privoljom ugarskoga sabora) ove zakonske članke trojedne kraljevine u obći ugarski zakonik. Naročito kažem „trojedne kraljevine,“ premda se gori samo o „plemstvu slavonskom“ govori; jer se je za onda i sadašnja Hrvatska zvala Slavonijom, i to za razliku od današnje iliti dolnje Slavo-

ita, si sales regales deficerent, et camerarius regnicolis sales dare nequiret, et non aliter.

Articulus 6. *Vina, blada animaliaque, solutis tricesimis, e regno educere possint et vendere.* Vina, blada et animalia, cujuscunque generis, persolutis tricesimis, ac tributis justis et consuetis, quo volunt et poterunt, libere abigere et vendere possint.

Articulus 7. *Tricesimae, in locis antiquis, more veteri exigantur: De minutis autem rebus, infra valorem unius floreni, non exigantur.* Tricesimae exigántur, juxta antiquam consuetudinem, sicuti temporibus dominorum Ludovici, Sigismundi et Alberti regum, in locis alias consuetis. De minutis autem rebus, infra valorem unius floreni, tricesimatores nullam tricesimam exigere praesumant.

Articulus 8. *Quod regia majestas, omnia eorum privilegia confirmare debeat.* Quod regia majestas, omnia jura et privilegia illius regni Sclavoniae, a divis regibus, suae scilicet majestatis praedecessoribus eidem concessa, confirmare dignetur.

---

nije, zvala se je sadašnja Hrvatska gornjom Slavonijom; prava Hrvatska bijaše onda ponajviše pod turskim jarmom, a Dalmacija pod mletačkom vlašću. Tko bi o tome dvoumio, osvjedočit će ga stari pečat trojedne kraljevine, upotrebljavan sve do prošloga našega sabora i čuvan u zemaljskoj pismari. Na pečatu tom čita se oko slavonskoga grba nadpis: „Sigillum nobilium regni Slavoniae 1496." a nitko nije okljevao držati ga za pečat ciele trojedne kraljevine.

Sada jošte koju o navedenih gori zakonskih člancih. Kako su predji naši revno skrbili, da zadrže stare svoje sloboštine, pokazuje članak 1. i 8., koji oba duže kralja, da trojednoj kraljevini neokrnji njenih osobitih pravicah.

Drugi članak sadržava znamenitu povlasticu, po kojoj je svaka kuća (porta) u našoj domovini plaćala uviek samo polovicu onoga poreza, što je bio nametnut ugarskim kućam. Članak ovaj pozivlje se na stari običaj, koji je u tom pogledu uviek vladao. Možemo dakle izvoditi, da su naši stari od pravieka manji porez plaćali od Ugarske. Ovu njihovu povlasticu potvrdiše i potonji zakoni, po imenu VII. dekret (zakon) kralja Rudolfa od god. 1596. Članak 9. toga zakona veli: „Subsidium slavonicum in usum ejus regni con-

---

Vladislav kralj zapovieda, neka se podbanom imenuje domaći sin, god. 1496.

Vladislav Božjom milosti kralj ugarski i česki itd. Vjernomu našemu svietlomu Ivanu Korvinu, vojvodi opavskomu i liptovskomu, kraljevine naše slavonske banu itd., pozdrav i milost. Vjerni naši skupština plemstva kraljevine naše Slavonije dojaviše nam, da akoprem imaju od starine zakon i običaj, da postavljeni od nas banovi imaju odabirati podbana iz sredine plemstva i to kojega odličnoga i staroga plemića, a ne kakvegod inostrance ili nove plemiće: to da se ipak ovaj njihov stari običaj od njekoliko godinah ponješto mimoilazi, a tim se ugnjetavaju i šteta im se nanosi znatna. Buduć pako mi istu

vertetur, solveturque ibi dimidium more antiquo.“ To će reći: „Porez slavonski uložit će se na korist slavonske kraljevine, a platit će se polovica po starom običaju.“ — Isto naredjuje 14. članak od god. 1609: „In Slavonia, more antiquo, medium solvatur et in usum illius confiniorum convertatur.“ To jest: „U Slavoniji neka se po starom običaju plaća polovica, pa i ta neka se troši na potrebe krajine.“ Kasnije je ugarski sabor oteo Slavoniji i ovo preimućtvo.

Članak treći i četvrti gori navedenih ustanovah naše domovine dokazuje znamenitu povlasticu, koju bijahu naši otci izvojštili, naime slobodno kupovanje morske jevtine soli. Što se u članku 6. i 7. naredjuje za tridesetnice, to dokazuje, da su odprije i harmice pod sabor naš podpadale.

Vladislaus rex vice-banos e medio statuum et ordinum denominandos esse mandat anno 1496.

Wladislaus dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. Fideli nostro illustri Johanni Coruino, Oppauie et Lipthouie duci, ac regni nostri Sclauonie bano etc. salutem et graciam. Expositum exstitit maiestati nostre pro parte, et in personis fidelium nostrorum vniuersitatis nobilium regni nostri Sclauonie. Quod, quamuis ipsi ab antiquo hanc habuerint priuatam legem et consuetudinem, vt vicebani semper in ipsorum medio, de pocioribus et antiquioribus nobilibus per banos nostros pro tempore constitutos electi fuerint, et non externi qualescunque, aut nouiter nobilitati. Tamen his aliquot annis preteritis huiusmodi

ovu našu kraljevinu Slavoniju namjeravamo i želimo uzdržati u starinskih njenih sloboštinah i pravicah: zato vjernosti vašoj ovim listom tvrdo zapoviedamo, da od sada u napredak udržavate rečenu skupštinu plemstva u pomenutih njenih starih običajih i pravicah, pa za podbane da izabirete one izmedju njih, koji su, kao što je rečeno, odličniji i od stare plemenštine iste naše kraljevine slavonske. A želimo da tako rade i budući banovi iste naše kraljevine slavonske, drugčije da nečine. Kad se ovaj list proštije, neka se vrati onomu, koji ga pokaza. Dato u Budimu dva dana prije blagdana blaženoga Nikole biskupa i izpovjednika, godine Gospodnje tisuću četiri sto devedeset i šeste.

(*Iz pismare trojedne kraljevine.*)

Bilježka. Ban Ivan Korvin (nezakonski sin kralja Matije Korvina) imenova god. 1495. podbanom njekoga Magjara Ivana Gyulaya. Striliši i redovi pritužili su se kralju, što je inostranac imenovan za podbana, i kralj, uvjeriv se o pravednosti njihove tužbe, naloži predstojećom poveljom banu, da više neimenuje podbanom drugoga do korjenitoga domaćega plemića. — Sám Ivan Korvin priznade u osobitoj povelji od god. 1495. (koja se čuva takodjer u pismari naše kraljevine), da stvar nije u redu, i zato da će u napredak samo domaćeg sina imenovati podbanom. Banova povelja još je i zato znamenita, što se u njoj naročito zove banom dalmatinsko-hrvatsko-slavonskim, a u predstojećoj samo

ipsorum antiqua consuetudo aliqualiter exorbitasset. Quod cederet in oppressionem et iniuriam eorundem non mediocrem. Quia autem nos ipsum regnum nostrum Sclauonie et eiusdem incolas omnino in antiquis suis iuribus et libertatibus intendimus et volumus conseruare. Ideo fidelitati vestre harum serie mandamus firmiter, vt a modo deinceps dictam vniuersitatem nobilium in eorum predictis antiquis consuetudinibus et iuribus conseruetis, vicebanos tales in medio eorundem, qui sint modo premisso de pocioribus nobilibus et antiquiori familia in ipso regno nostro Sclauonie eligendo. Et hoc volumus etiam per futuros banos eiusdem regni nostri suo modo obseruari. Secus non facturi. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude feria secunda proxima ante festum beati Nicolai episcopi et confessoris. Anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto.

(Orig. membr. in archivo regni.)

---

slavonskim, — što je nov dokaz, da se je u staro vrieme po rieči „Slavoniji“ razumievala ciela trojedna kraljevina. — Jošte se odavde razabire, da su se Magjari u ono vrieme smatrali kao tudjinci *(externi)*, nit su mogli kod nas službe obnašati. S ovim se slaže ono, što je Koloman gori u prvoj povelji Trogiranom obrekao.

Vladislav kralj potvrdjuje stališem i redovom pravo naredjivanja malte god. 1498.

Vladislav Božjom milošću kralj ugarski i českí itd. Vjernim našim velemožnomu Jurju Kanižkomu, sadašnjemu, i budućim banovom kraljevinah naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i njihovim podbanom, sadašnjim i budućim, koji će ovaj naš list gledati, pozdrav i milost. Kazivano je našemu veličanstvu od strane vjernih naših svihkolikih i sliednjih plemićah, kano i od drugih vlasteljah ciele naše slavonske kraljevine, kako su isti plemići u skupu medju sobom složno i jednoglasno odlučili, ter javnim razglasom utvrdili, da nikomu od njih bez njihova naročita znanja i privoljenja, ter bez dopuštenja njihove skupštine nebude prosto od njegova veličanstva moliti ili postaviti kakvu maltu; pa je i predšastnik naš slavne uspomene prejasni pokojni vladalac gospodin kralj Matija zapovjedio, da se ta njihova odredba i naredba tvrdo drži. Nego njekoji velikaši pa i plemići iste kraljevine izmoliše od našega veličanstva proti ovoj odluci i proti obćoj koristi krivim izviešćem list, ter postaviše na svojih imanjih malte, nagoneći sve prolazeće bez razlike na platež malte, čim se nanosi velika krivica i šteta ostalim plemićem. I buduć nam se kaže, da ta kraljevina obiluje mnogimi riekami, da većina plemićah mora na svojih imanjih mostove i nasipe graditi: to dakle, kad bi svaki od njih maltu potrebovao na svoju korist, moralo bi narasti toliko maltah, koliko ima i plemićah. Željeći ovu zlu porabu, smjerajuću na štetu javne koristi, u toj našoj kraljevini ukinuti, zato smo iz

Vladislaus rex confirmat statibus et ordinibus jus telonii constituendi anno 1498.

Wladislaus, dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. Fidelibus nostris magnificis Georgio de Kanysa moderno, futurisque banis regnorum nostrorum Dalmacie, Croacie et Sclauonie, ipsorumque vicebanis presentibus et futuris presentes visuris salutem et graciam. Pro parte et in personis fidelium nostrorum vniuersorum et singulorum nobilium et aliorum etiam possessionatorum hominum tocius regni nostri Sclauonie maiestati nostre expositum exstitit in hunc modum: Quod licet alias ipsi nobiles et tota communitas concordi et vnanimi voluntate et assensu id inter sese ordinauerint et edicto publico firmauerint, vt nullus omnino ex ipsis sine scitu et expressa voluntate, admissioneque ipsius vniuersitatis a maiestate regia aliquod tributum peteret aut institueret. Quam quidem ordinacionem et edictum etiam serenissimus princeps condam dominus Mathias rex predecessor noster gloriose memorie firmiter obseruandum mandauerat, nonnulli tamen essent magnatum et etiam nobilium eiusdem regni, qui contra huiusmodi edictum et publicam vtilitatem, impetratis sibi a maiestate nostra sinistra exposicione litteris, in bonis eorum tributa instituissent, et illic omnes transeuntes sine aliqua discrecione ad solucionem tributariam compellerent, in eorundem exponencium preiudicium et dampnum manifestum. Et quia illud regnum nostrum crebris fluminibus adeo abundare dicitur, vt pro maiori parte quiuis nobilium in bonis suis pontes et aggeres facere cogatur, qui si per hanc

navedenih razlogah, naumice i punoćom svoje vlasti obnašli poreći i natrag uzeti sve one naše dozvolje za postavu maltah, koje smo sve do sada preko volje i privolje pomenute skupštine plemstva podielili kojim našim državljanom, bili oni makar kojega dostojanstva i stališa, dapače ih ovime poričemo i natrag uzimljemo, listove o tom sastavljene ništimo i njihovu im kriepost uzimamo, te naredjujemo, da se malte onakvim načinom postavljene imaju dokinuti i da se za uvjeke dokinu. Zato vjernostim vašim i svakomu od vas ovim listom oštro zapoviedamo, da dobiv ovaj naš list, čas prije date ukinuti sve navedene malte, koje bješe kriepošću pomenute naše dozvolje proti javnoj koristi ostaloga plemstva postavljene, čim to od vas isto plemstvo uzište, a da se to izvede, natjerajte svom silom one, koji su takve malte postavili. Ako se pako unapredak koji naš državljanin, bio on kojega godi stališa i reda, drzovito usudi postaviti malte bez slobodne privolje skupštine plemstva, ili ako koji bude kratio postavljene već malte na vaš zahtjev dokinuti: taj neka se osudi na platež globe od sto forintih, koje ćete vi i državljani naši neoprostno iztjerati imati. Želimo, da se ovaj list, pošto se proštije, uviek povrati onomu, koji ga pokaza. Dato u Budimu u nedjelju invokavit godine Gospodnje tisuću četiri sto devetdesete osme, našega kraljevanja u Ugarskoj osme, u Českoj pako dvadeset osme.

(Iz pismare trojedne kraljevine).

B i l j e ž k a. U pismari trojedne kraljevine čuva se zakon sabora našega od godine 1481., potvrdjen, ili kao što

occasionem tributa pro sua quisque vtilitate habere contenderint, ad numerum nobilium numerum excrescere tributorum necesse esset. Quam abusionem in detrimentum publice vtilitatis vergentem de illo regno nostro tollere volentes, omnes illas concessiones nostras, quas quibuscunque regnicolis nostris cuiuscunque dignitatis, et status existant, preter voluntatem et admissionem dicte vniuersitatis nobilium super institucione tributorum et theloneorum vsque ad hec tempora fecimus, ex causis et racionibus premissis, animo deliberato, et potestatis nostre plenitudine duximus reuocandas et retractandas. Imo reuocamus et retractamus, litterasque nostras superinde confectas cassamus, et nullius firmitatis relinquimus, decernentes, vt amodo huiusmodi tributa modo premisso instituta deposita et abolita sint, ac pro depositis in perpetuum aboleantur. Quapropter fidelitatibus vestris et cuiuslibet vestrum serie presencium strictissime mandamus: vt acceptis presentibus, prescripta tributa vigore prescripte concessionis nostre contra vtilitatem publicam dictorum exponencium instituta ad requisicionem eorundem exponencium quamprimum deponi et aboleri faciatis, et ad id faciendum omnes instituentes per omnia grauamina compellatis. Si qui vero regnicolarum nostrorum cuiuscunque status et condicionis existant, deinceps aliqua tributa preter liberam admissionem dictorum exponencium ausu temerario erexerint, vel post factum requisicionem vestram erecta et instituta deponere recusauerint; tales in onere solucionis centum florenorum per vos et regnicolas nostris irremissibiliter extorquendorum conuincantur et conuicti ipso facta

se ondje naročito veli, sankcioniran od ondašnjega bana Vladislava Egervarskoga, kojim se na široko odredjuje i naredjuje, gdje i tko i koliku da pobira maltu. Kralj Vladislav, budući krivo izviešten, kao što sam priznaje u predstojećoj povelji, dopusti i drugim postaviti maltu. Al na pritužbu stališah i redovah pokori se i sám njihovu zakonu, te poreče i opozove sve svoje povelje zakonu tom suprotivne, a

Ludovik II. kralj šalje svoga poslanika na sabor trojedne kraljevine g. 1525.

Ludovik Božjom milošću kralj ugarski i češki itd. Velmožni, vjerni, nam mili (bane). Na ovaj sabor (dietu) kraljevine naše Slavonije poslasmo vjernika našega častnoga Ivana Statilia, budimskoga prepošta, tajnoga našega savjetnika, kojemu smo naručili, da vašu vjernost o koječem u naše ime obaviesti. Nalažemo dakle, da ono, što ti ovaj naš poslanik *(orator)* kazivao bude, kao nedvojbenu istinu povjeruješ. Dato u Budimu u nedjelju pred blagdanom blaženoga Diviša godine Gospodnje 1525.

(Iz pismare Batthyanah).

Bilježka. Ova na ondašnjega bana grofa Franju Batthyana upravljena vjerodajnica prepošta Statilija zasvjedočava takodjer važnost našega sabora (diete), kad su evo na njega kraljevi slali osobite pouzdanike i poslanike *(oratores)*, da izvješćuju stališe i redove o kraljevih namjerah i

habeantur. Presentes post lecturam reddi volumus semper presentanti. Datum Bude in dominica inuocauit. Anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octauo. Regnorum nostrorum Hungarie etc. anno octauo, Bohemie vero vigesimo octauo.

(Originale in archivo regni.)

---

tim priznade ne samo autonomiju sabora našega u obće, nego i u poslovih trgovačkih napose, što i jeste uzrok, da sam ovu povelju u knjigu svoju uvrstio.

Ludovicus II. rex mittit ad diaetam regni Slavoniae nuntium anno 1525.

Ludovicus, dei gratia rex Hungariae et Bohemiae etc. Magnifice fidelis nobis dilecte. Misimus ad istam diaetam regni nostri Sclavoniae hunc fidelem nostrum venerabilem Joannem Statilium, prepositum Budensem, secretarium consiliarium nostrum, cui commisimus, ut fidelitati tuae nonnulla nostro nomine referat. Committimus itaque, ut in his, que prefatus orator noster dixerit, eidem fidem indubiam adhibere debeas. Datum Budae dominica proxima ante festum B. Dionisij. Anno domini 1525.

(Originale in archivo principum de Batthyan.)

željah. Ovo su kraljevi višeputah činili i u pismari naše domovine čuva se njekoliko ovakvih vjerodajnicah, po imenu jošte god. 1515. od kralja Vladislava izdana. Važnost rieči *diaeta*, kojom se ovdje kralj služi, razložit ću malo niže.

Stališi i redovi hrvatski izabiru u svom saboru Ferdinanda I. českoga kralja za kralja hrvatskoga god. 1527.

Mi Andrija Božjom i apoštolske stolice milošću biskup kninski i opat toplički, grofovi Ivan Torkvat Krbavski, Nikola Zrinski, Krsto i Vuk braća i Juraj Frankopan Senjski, Krčki i Modruški, Stjepan Blagajski, zatim Krsto od Perne, Bernardo Tompić Zečevski, Ivan Kobasić Brikovički, Pavao Janković, Gašpar Križanić, Toma Čipčić, Mihail Skoblić, Nikola Babonožić, Grgur Otmić, sudac županije zagrebačke, Antun Otmić, Ivan Novaković, Pavao Izačić, Gašpar Giezić, Stjepan Simić i svikolici ostali plemići, velikaši, kao što i savkolik narod plemenitih županijah, gradovah i kotarah hrvatske kraljevine izpoviedamo, priznajemo i na znanje dajemo ovim listom svakomu! Pošto je prejasni i premogući knez i gospodin Ferdinando, Božjom milošću česki i hrvatski kralj, španjolski infant, svetoga rimskoga carstva knez-birač, nadvojvoda austrijski, vojvoda burgundski, brabantski, štajerski, koruški, kranjski, sležki, virtemberžki itd., markgrof moravski, burgovski itd., grof tirolski, celjski, gorički itd., gospodar slovenske krajine, luke naonske i solilah, svetoga rimskoga carstva glavni namjestnik itd., vladalac i gospodar naš premilostivni, poslao k nam ovih danah savjetnike svoga svetoga kraljevskoga veličanstva i poslanike, častnoga naime u Isukrstu otca i gospodina Pavla de Oberstain, Božjom milošću bečkoga prepošta, umjetnostih, mudroslovja i obojega prava doktora, Nikolu Jurišića, vrhovnoga vojvodu, vojvode Ivana Kacianera i Ivana Puchlera, zapovjednika grada

Status et ordines regni Croatiae eligunt Ferdinandum Bohemiae regem in suo generali conventu in regem Croatiae anno 1527.

Nos Andreas Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Tiniensis et abbas Toplicensis, Joannes Torquatus Corbauiae, Nicolaus Zrinij, Christophorus et Wolfgangus fratres ac Georgius de Frangepanibus Segniae Vegliae et Modrusiae, Stephanus de Blagay comites, Christophorus de Pernya, Bernardus Thompich de Zechau, Joannes Kobazich de Brikowiza, Paulus Jankowich, Caspar Krysanych, Thomas Chypchych, Michael Zkoblych, Nicolaus Babonosych, Gregorius Othmych Judex nobilium Comitatus Zagrabiensis, Antonius Othmych, Joannes Novakowych, Paulus Isachych, Gaspar Giezich, Stephanus Zymych ceterique vniuersi nobiles et proceres nec non nobilium comitatuum ciuitatum et districtuum populorum vniuersitas regni Croatiae ad perpetuam rei memoriam fatemur et recognoscimus, notumque facimus tenore presentium vniuersis. Cum serenissimus et potentissimus princeps et dominus Ferdinandus Dei gratia Bohemiae et Croatiae rex, infans Hispaniarum, sacri Romani imperii princeps elector, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Stiriae, Carintiae, Carniolae, Slesiae, Wirtenbergiae etc., Marchio Morauiae, Burgouiae etc., comes Tirolis, Celeiae, Goritiae etc. dominus marchie Slauonicae, portus Naonis et salinarum, sacri Romani imperii locumtenens generalis etc. princeps et dominus noster gratiosissimus miserit his diebus ad nos sacrae suae regiae maiestatis consiliarios et

Mjehova, gospodu i osobite naše prijatelje: ovi nas u ime pomenutoga kraljevskoga veličanstva, od kojega imahu dovoljnu punomoć, zamoliše, da priznamo njegovo veličanstvo za našega zakonitoga i naravskoga kralja i gospodara, a prejasnu vladalicu i gospodju Anu, ugarsku, česku i hrvatsku kraljicu, našu premilostivnu vladalicu i gospodaricu, da priznamo za svoju zakonitu i naravsku kraljicu i gospodaricu, pa da o tom položimo prisegu vjernosti i poklonstva. Uvaživši potanko i promotrivši pomnjivo práva, kojimi je isti naš prejasni kralj s rečenom svojom suprugom, prejasnom gospodjom kraljicom podpuno i dovoljno podkriepljen, da dobije ugarsku kraljevinu nasljednim pravom, osobito pako kriepošću više nepobitnih ugovorah, koje smo mi temeljito razgledali, pročitali i proučili, i najposlje kriepošću izbora, dne 16. prosinca prošle godine po zakonih kraljevine ugarske u glavnoj skupštini stališah i redovah iste kraljevine a u gradu Požunu valjano i zakonito obavljenog i proglašenog, pa uzevši na um takodjer tolike milosti, podpomoći i blagodati, kojimi, izmedju tolikih kršćanskih vladalacah, samo njegovo posvećeno kraljevsko veličanstvo nas i kraljevinu hrvatsku evo već više godinah milostivno darivaše, i od biesnih Turakah branijaše, da nas njihovo bjesnilo neprisili odmetnuti se od vjere pravoslavne i države kršćanstva, te kako je isto kraljevsko veličanstvo, druga nebrojena dobročinstva nam podielilo i osobitom svojom milošću i darežljivošću oko svih naših stvarih nastojalo: zato pristajemo smjerno i sa štovanjem na pravedno i pošteno zahtievanje pomenute gospode poslanikah, te danas prije ručka i dok jošte bijasmo na tašte,

oratores reuerendum in Christo patrem et dominum Do. Paulum de Oberstain dei gratia prepositum Viennensem artium philosophiae et utriusque juris doctorem, Nicolaum Juritschiz supremum capitaneum, Joannem Caczianer et Joannem Puchler arcis Mechou prefectum capitaneos, dominos et amicos nostros singulares, et ipsi prefatae regiae majestatis nomine tanquam pleno et sufficienti mandato ab ea suffulti nos requisierint, ut suam majestatem pro nostro legittimo et naturali rege et domino, et serenissimam principem et dominam dominam Annam Hungariae, Bohemiae et Croatiae reginam principem et dominam nostram gratiosissimam pro nostra legitima et naturali regina et domina recognosceremus illisque desuper debitum fidelitatis et homagii juramentum prestaremus, quod nos exacte perpensis et diligenter consideratis juribus quibus idem rex noster serenissimus vna cum dicta serenissima domina regina sua consorte etc. pro sacro regno Hungariae jure hereditario obtinendo ad plenum et sufficienter fulcitus et prouisus est, precipue vigore plurium inconuincibilium tractatuum, quos nos ex fundamento uidimus legimus et relegimus, et postremo uigore electionis iuxta decreta et sanctiones regni Hungariae in generali statuum et ordinum illius regni conventu die XVI. mensis Decembris proxime elapsi in oppido posoniensi rite et legittime factae et publicatae, nec non attentis pariter tot gratiis, opibus et emolumentis, quibus nos Croatiae regnum sua sacra regia majestas sola inter tot christianos principes pluribus annis contra immanissimos Thurcas, ne nos illorum saeua tyrannide a fide orthodoxa et christiana republica deficere compelleremur

bivši u glavnoj našoj skupštini, svi i sliednji u dobri čas jednodušno i jednoglasno izabrasmo i priznasmo, primismo , učinismo, ustanovismo, proglasismo i po ulicah proglasiti dadosmo gori imenovanoga prejasnoga gospodina kralja Ferdinanda za našega i ciele ove slavne kraljevine hrvatske pravoga, zakonitoga, nedvojbenoga i naravskoga kralja i gospodara, kao što i pomenutu prejasnu gospodju kraljicu Anu za našu i ciele kraljevine hrvatske pravu, zakonitu, nedvojbenu i naravsku kraljicu i gospodaricu, kao što ih i po glasu ovoga lista izabiremo, priznajemo, činimo, ustanovljujemo, proglašujemo i poštujemo oba veličanstva za naše, kao što je rečeno, kralja gospodara, kraljicu i gospodaricu, a sve to putem, načinom, pravom, običajem, svečanošću koliko mogosmo i možemo, morasmo i moramo boljom, usrdnijom i uspješnijom. Pod jedno pako prisegosmo s najvećim veseljem i zakletvu dužne vjernosti i poklonstva, i to takodjer javno, glasno i razgovietno, ter dignuv prste i ruke u vis, kao što nam je rečeni častni gospodin bečki prepošt svojim glasom prednjačio. Evo pako rieč po rieč te zakletve: „Prisižemo i obećajemo, da ćemo biti od sada unapredak uviek vjerni i poslušni prejasnomu vladaocu i gospodaru Ferdinandu českomu kralju, i njegovoj suprugi, prejasnoj gospodji Ani, rodjenoj kraljici ugarskoj i českoj itd., gospodarom našim preblagostivnim i premilostivnim, kao pravim zakonitim i naravskim našljednikom ter kralju i kraljici kraljevine hrvatske, kao što i njihovim našljednikom, namjestnikom i vladarom; da ćemo za njihovu korist i sreću promišljati i po svojih ju silah pomagati, a štetu i kvar po mogućnosti našoj

benigne conservavit, ac infinitis aliis beneficentiis et nos et vniuersas res nostras pro singulari sua clementia et liberalitate sibi continue commendatas habuit, idcirco prefatorum dominorum oratorum iustae et honestae requisitioni, tam deuote quam reuerenter annuimus, et hodie ante sumptum prandium, quum adhuc ieiuni essemus, omnes et singuli vnanimitate vna voce et proclamatione nobis in generali nostro conventu existentibus, prenominatum serenissimum dominum regem Ferdinandum in uerum legittimum indubitatum et naturalem nostrum et tocius huius inclyti regni Croatiae regem et dominum, nec non prefatam serenissimam dominam reginam Annam in ueram legittimam indubitatam et naturalem nostram et tocius regni Croaciae reginam et dominam felici omine elegimus et recognouimus, assumpsimus, publicauimus, fecimus, constituimus et proclamauimus proclamarique fecimus per uicos et plateas prout tenore presentium eligimus recognoscimus assumimus facimus constituimus proclamamus et ueneramur ambas suas maiestates in nostrum (ut premittitur) regem et dominum, reginam et dominam omni meliori et alacriori uia forma jure consuetudine et solennitate, quibus melius et efficacius facere potuimus (et) possumus, debuimus et debemus una cum prestatione debiti fidelitatis et homagii juramenti, quod similiter publice alta et intelligibili uoce ut nobis dictus reverendus d. Viennensis prepositus sua quoque voce preibat, eleuatis in altum digitis et manibus cum summo gaudio prestitimus ut forma in de uerbo ad uerbum sequitur et est tale, uidelicet: „Juramus et promittimus, quod ex nunc in antea erimus fideles semper et obedientes se-

od njih odvraćati i priečiti, pak i sve drugo činiti, kako se pristoji i kako je dužnost i obvez dobrim podložnikom i vjernim slugam naprama svomu gospodaru, nit ćemo ikad više u napredak drugoga koga osim njihovih veličanstvah i njihovih nasljednikah za svoga gospodara ili kralja primiti i priznati. Kad bismo pako svi zajedno ili osebice razabrali, da tko, ili više njih, bili duhovnoga ili svjetovnoga starališa i reda, na štetu njihovih veličanstvah a na korist drugoga ili drugih, riečju ili činom uz drugoga pristati namjeravaju, to ćemo, čim za takve ljude doznamo, odmah o tom naša veličanstva ili poglavarstva od njih nam postavljena obaviestiti i opomenuti, ter pomoći, da se svi ovakvi neposlušnici k dužnomu posluhu dovedu, i to sve bez ikakve hinbe i lukavštine, tako nam Bog pomagao i sveto evangjelje!“ Zatim odpjevasmo svečano u crkvi pohodjenja sv. Marije ovdašnjega samostana manje braće u čast, slavu i hvalu svemogućega Boga pjesmu „Tebe Boga hvalimo,“ uz neprestanu tutnjavu i zveku zvonovah. Tako dakle postadosmo svi i sliednji, zajedno s našimi potomci, baštinici i nasljednici, za viek viekah pravi, naravski, zakoniti i nedvojbeni podložnici pomenutoga prejasnoga gospodina kralja i prejasne kraljice naše i njihovih priek i viek nasljednikah, koji će biti porod od srca njihova. Za svega ovoga što rekosmo nepobitno i podpuno vjerovanje kano i za dovoljno svjedočanstvo nakitismo i sastavismo ovo pismo i utvrdismo ga svojimi običnimi stranom vlastitimi, stranom obćimi pečati, da valja za uviek. Dato u gradu Cetinu u glavnoj našoj skupštini, držanoj u gori rečenom samostanu na prvi dan mjeseca siečnja

renissimo principi et domino domino Ferdinando Bohemorum regi, eiusque consorti serenissimae, dominae Annae natae reginae Hungariae et Bohemiae etc. dominis nostris clementissimis et gratiosissimis, tanquam veris legittimis et naturalibus heredibus ac regi et reginae regni Croatiae eorumque heredibus et locumtenentibus siue gubernatoribus bonumque et commodum ac salutem eorum pro posse nostro auertemus et precauebimus, aliaque omnia et singula faciemus quae bonis subditis et fidelibus seruitoribus erga dominum suum conueniunt, et ad quae tenentur et astringuntur, quodque nullo unquam tempore deinceps aliquem alium in dominum aut regem nostrum acceptare uel recognoscere uelimus preter majestates suas earumque heredes. Quodsi uero coniunctim vel diuisim comperiremus unam aut plures personas siue ecclesiastici siue secularis status et conditionis, quae in preiudicium maiestatum suarum uel uerbo aut facto alii uel aliis in bonum eorundem adherere uellent, nos ubi tales resciremus continuo maiestates suas uel superioritatem nobis per eas datam admonebimus et auisabimus iuuabimusque omnes tales sic inobedientes ad debitam obedientiam reducere, omni penitus dolo et fraude remotis, ita nos Deus adiuuet et sancta eius euangelia" — decantato desuper solemniter in ecclesia hic monasterii s. Mariae visitationis fratrum minorum de obseruantia ad omnipotentis dei laudem honorem et gratiarum actionem cantico te deum laudamus etc. cum campanarum frequenti sonitu, et pulsatione. Quo fit inter cetera quod nos omnes et singuli, una cum heredibus posteris et succesoribus nostris in infinitum, sumus facti ueri naturales legit-

godine poslje narodjenja spasitelja našega Isukrsta tisuću pet sto i dvadeset sedme.

(Iz tajne carske pismare.)

Bilježka. Kad je kralj Ludovik II. god. 1526. kod Muhača poginuo i š njim mužka loza vladajuće kuće dospjela i zamrla: nastade pitanje, tko da bude kralj ugarski i hrvatski? Stališi i redovi ugarski izabrali su u svojem generalnom konventu (kao što se je onda sabor zvao), držanom u Požunu iste godine, za svoga kralja, Ferdinanda češkoga kralja i nadvojvodu austrijskoga, klicu habsburžke loze, brata kraljice udovice Marije, a supruga Ane, kćeri pokojnoga kralja Vladislava. Nu Ferdinandu se to neučini dosta glede naše domovine, već posla gori navedene poslanike na hrvatski sabor, da ga ovaj napose prizna za hrvatskoga kralja. Sabor naš mu izpuni želju, te ga izabra za svoga kralja, pa mu naročito samo kao hrvatskomu kralju priseže prisegu vjernosti. I tako zasjedne kuća Habsburžka priestol ugarsko-hrvatski, pošto je Ferdinand hrvatskomu saboru svečano obećao, da

---

Ferdinanda I. kralja zavjernica stališem i redovom hrvatskim namienjena god. 1527.

Mi savjetnici i poslanici prejasnoga i premogućega vladaoca i gospodara, gospodina Ferdinanda češkoga, hrvatskoga itd. kralja, španjolskoga infanta, svetoga rimskoga carstva knezabirača, austrijskoga nadvojvode, burgundskoga, brabantskoga, štajerskoga, koruškoga, kranjskoga, sležkoga, virtemberžkoga

timi et indubitati subditi prefati serenissimi domini regis et serenissimae dominae reginae nostrae ac suorum heredum in infinitum ex lumbis eorum descendentium, in quorum omnium supradictorum inconcussam et integram fidem et sufficiens testimonium has literas fieri fecimus et ereximus, quas sigillis nostris solitis partim propriis partim communibus perpetuo valituras munimine robarauimus. Datum in oppido Cetinensi in generali nostro conventu in supranominato monasterio celebrato die prima mensis Januarii a natiuitate domini Jesu Christi saluatoris nostri millesimo quingentesimo vicesimo septimo.

(Orig. in c. r. secreto aulico archivo Viennae.)

će mu slobodu neoskvrnjenu uzdržati i njegovim potežkoćam lieka dati, što se sve potanko navodi u sliedećem vjerodajnom pismu njegovih poslanikah. — Kao što se pako u njekih više navedenih poveljah pod imenom „Slavonije“ razumieva i sadašnja Hrvatska, tako se ovdje po imenu „Hrvatske“ razumieva i Slavonija.

Ferdinandi I. regis literae promissionales ad status et ordines regni Croatiae datae anno 1527.

Nos serenissimi et potentissimi principis et domini d. Ferdinandi Bohemiae et Croatiae etc. regis, infantis Hispaniarum, sacri Romani imperii principis electoris, archiducis Austriae, ducis Burgundiae, Brabantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae, Slesiae, Wirtenbergiae etc. Marchionis Morauiae, Burgouiae etc. Comitis Tyrolis, Celejae, Goritiae etc. Domini marchiae Slauo-

itd., vojvode, moravskoga, burgovskoga itd. markgrofa, tirolskoga, celjskoga, goričkoga itd. grofa, gospodara slavonske krajine, naonske luke i solilah, glavnoga namjestnika svetoga rimskoga carstva itd., našega premilostivnoga vladaoca i gospodara, naime Pavao de Oberstain, božjom milošću prepošt bečki, doktor umjetnostih, mudroslovja i obojega prava itd., Nikola Jurišić, vrhovni vojvoda, Ivan Kacianer i Ivan Puchler, zapovjednik grada Mjehova, vojvode, priznajemo i na znanje dajemo svim! Kriepošću punomoći istoga našega prejasnoga gospodina kralja, koja rieč po rieč ovako glasi:

„Ferdinand, Božjom milošću kralj česki itd., vojvoda burgundski, sležki i virtemberžki, markgrof moravski itd., carski glavni namjestnik itd. Priznajemo i dajemo na znanje ovim našim listom svim i svakomu, da pošto smo častnim, poglavitim, velemožnim, plemenitim, vitežkim, nam iskreno milim biskupom, prelatom, županom, plemićem i svimkolikim stališem i redovom hrvatske kraljevine pravo naše naprama ugarskoj kraljevini razložili, koje nas i našu prejasnu i premilu gospodju suprugu ide, a zaprosili ih, da bi nas kriepošću toga prava i s više drugih razlogah za svoga gospodara i kralja primili, ter kao takvoga priznali: to su isti stališi i redovi poslanike svoje i besjednike toga radi k nam opremili. Nu ovi nemogoše na svaki svoj zahtjev podpunu odluku dobiti, zato što im nebijaše prosto prekoračiti medje punomoćja, štono su ga dobili od svojih principalah. Mi dakle, obziruć se ponajviše na to, držasmo za zgodno odpraviti k njim svoje poslanike i besjednike, da se o tih zahtjevih konačno pogode. Podpuno dakle budući uvjereni o

nicae Portus Naonis et Salinarum, sacri Romani imperii locumtenentis generalis etc. principis et domini nostri gratiosissimi consiliarii et oratores Paulus de Oberstain Dei gratia prepositus Vienensis, artium philosophiae et utriusque juris doctor etc. Nicolaus Juritschicz supremus capitaneus, Joannes Caczianer, et Joannes Puchler, prefectus in Meichou, capitanei, recognoscimus et notum facimus vniuersis. Quum nos uigore mandati eiusdem serenissimi d. regis nostri, cuius tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis:

„Ferdinandus, dei gratia Bohemiae rex etc., infans Hispaniarum, archidux Austriae, dux Burgundiae, Slesiae et Wirtembergiae, marchio Morauiae etc., imperialis locumtenens generalis etc., recognoscimus et notum facimus tenore presentium vniuersis. Quod cum reuerendis, spectabilibus, magnificis, nobilibus, egregiis, sincere nobis dilectis episcopis, prelatis, comitibus, nobilibus ac uniuersis ordinibus et statibus regni Croacie jus nostrum, quod nobis et serenissime consorti nostrae dilectissimae uersus regnum Hungariae competit exposuissemus, requirendo eosdem, quatenus nos illius vigore aliorumque complurium respectuum intuitu in dominum et regem suum acceptarent et ut talem recognoscerent. Ipsi uero status et proceres nuncios et oratores suos ad nos propterea destinarint, qui tamen plenam super singulis per eos petitis resolutionem reportare nequiuerint, eo quod fines mandati eis a principalibus suis traditi longius excedere non licuerit. Nos itaque his potissimum attentis opere precium duxerimus, nostros nuntios et oratores ad eosdem destinare, qui super petitis eorundem finaliter con-

poštenju i pomnji u obavljanju poslovah častnoga i učenoga Pavla de Oberstain, stolne crkve grada našega bečkoga prepošta, doktora i savjetnika, ter vjernih naših i milih Nikole Jurišića i Ivana Kacianera, vojvodah, a Ivana Puchlera, zapovjednika našega u Mjehovu, poslanikah i besjednikah naših, njih svih ili veću njih stranu, učinismo, postavismo, imenovasmo i odredismo sviestno, načinom, putem, právom, razlogom i oblikom što mogosmo boljim i uspješnijim, za svoje prave, zakonite i nedvojbene, obćenite i posebne zastupnike, odvjetnike i poslovodje doli popisanoga posla, nu tako da posebnost nebude na uštrb obćenitosti, a ne protivno, kao što ih ili veću njih stranu ovim listom činimo, postavljamo i odredjujemo, dajuć i dopuštajuć im vlast, moć i oblast, da mogu s pomenutimi striliši, biskupi, prelati, župani, plemići i njihovimi drugovi sa svimi u skupu ili zajednički u naše ime, mjesto nas raditi, govoriti i ugovarati o svih onih poslovih, koje smo u našem naputku redomice naveli. A kad budu naši poslanici š njimi kriepošću našega naputka ugovarali, ter ih navedu na to, da nam, kao zakonitomu i naravskomu svomu gospodaru, budu htjeli priseći dužnu prisegu vjernosti i poklonstva: to su isti naši poslanici vlastni primiti od njih tu zakletvu vjernosti i poklonstva za nas i mjesto nas, ter ih osjegurati, da želimo i namjeravamo obdržavati i nepovriedjene uzdržati svekolike njihove povlastice, pravice, sloboštine i zakone, štono su ih prejasni prvašnji kraljevi dali i podielili kraljevini toj i njezinim prebivaocem i stanovnikom, i o tom im mogu naši poslanici, ako uztreba, nuždno i primjereno pismo napisati i predati, ter

cludant, unde certam gerentes fiduciam de integritate, rerumque agendarum industria honorabilis docti et fidelium nobis dilectorum Pauli de Oberstain prepositi cathedralis ecclesiae, ciuitatis nostrae Viennensis doctoris et consiliarii, Nicolai Juritschicz et Joannis Caczianer capitaneorum, nec non Joannis Puchler, prefecti nostri in Meichou nunciorum et oratorum nostrorum, ipsos omnes uel maiorem ex eis partem ex certa scientia, omnibusque melioribus modo uia iure causa et forma, quibus melius et efficatius de iure possumus et ualemus nostros ueros legitimos et indubitatos procuratores, actores, factores et infrascripti negocii gestores fecimus, constituimus nominauimus et deputauimus speciales et generales, ita tamen quod specialitas generalitati non deroget, nec e contra sicut eosdem uel maiorem ex eis partem tenore presentium facimus constituimus et ordinamus, dantes et concedentes eisdem facultatem potestatem et autoritatem cum prefatis statibus episcopis, prelatis, comitibus nobilibus et consortibus eorum coniunctim uel in solidum nostro nomine loco et uice super omnibus et singulis que eis per instructionem nostram apud eos seriatim agenda iniunximus, agendi tractandi et proloquendi et postquam uigore instructionis nostre cum eis inter alia egerint, atque in hoc induxerint, quod nobis tanquam legitimo et naturali eorum domino debitum fidelitatis et homagii juramentum prestare uelint, tale juramentum fidelitatis et homagii pro nobis et loco nostri recipiendi, eosdemque assecurandi, quod omnia et singula eorum priuilegia jura libertates et decreta regno illi eiusque incolis et inhabitatoribus a serenissimis retro regibus eorum tradita et concessa salua et

i drugo sve učiniti, kazati, uraditi i izvršiti, što će biti potrebito i zgodno glede napomenutih stvarih i štogod mogu činiti pravi, zakoniti i nedvojbeni odvjetnici i punomoćnici. A napokon, štogod bismo mi sami učiniti mogli, da budemo glavom kod onih navedenih poslovah, makar to bile stvari, zahtievajuće potanju punomoć nego što je ova, obećajemo svojom kraljevskom riečju, da ćemo sve odobriti, štogod naši gori rečeni punomoćnici ili većina njih glede pomenutih stvarih urade i obreku, nit ćemo to ikada ikojom zgodom, putem i načinom napasti i to niti mi sami glavom, niti preko drugih. Za svjedočanstvo toga evo našega lista utvrdjenoga našim visućim pečatom. Dato u gradu našem Beču na petoga prosinca godine Gospodnje tisuću pet sto dvadeset i šeste. Ferdinandus (svojom rukom). Vidio L. de Harrach, kancelar. Po naročitoj zapoviedi prejasnoga gospodina kralja Iv. Maius."

Pokle smo prema ovoj punomoći s prečastnim, s poglavitimi, velemožnimi, vitežkimi, plemenitimi, te sa svomkolikom gospodom, kano i s mudrimi ljudi gospode star sališah i redovah slavne kraljevine hrvatske, s našimi velepoštovanimi i dragimi prijatelji, podulje viećali i ugovarali, da rečenoga prejasnoga gospodina kralja i suprugu njegova posvećenoga kraljevskoga veličanstva, prejasnu vladalicu i gospodaricu, gospodju Anu, ugarsku, česku i hrvatsku kraljicu i premilostivnu našu gospodaricu, priznaju za naravskoga zakonitoga, pravoga i nedvojbenoga svoga kralja i gospodara, kraljicu i gospodaricu, i da im prisegnu dužnu prisegu vjernosti i poklonstva — što su oni sve drage volje, pobožno i veselo učinili, kao što se razabire

illesa conseruare et manutenere uolumus et intendimus, eisdemque iuxta rei exigentiam et qualitatem literas desuper necessarias et oportunas erigendi et concedendi, aliaque omnia et singula faciendi dicendi gerendi et exercendi, que in premissis et circa ea necessaria et oportuna fuerint, queque ueri legitimi et indubitati procuratores et mandatarii facere possunt, et denique que nosmet facere possemus, si premissis omnibus et singulis présentes et personaliter interessemus, etiamsi talia forent, que mandatum exigerent magis speciale quam presentibus est expressum, promittentes in uerbo regio nos habituros ratum et gratum quicquid per supradictos procuratores nostros uel maiorem ex eis partem circa premissa gestum et illorum occasione promissum fuerit nec aliquid contra ea uel eorum aliqua ullo unquam tempore attentaturos siue per nos aut interpositas personas quauis uia occasione uel modo. Harum testimonio literarum sigilli nostri appensione roboratarum. Datum in ciuitate nostra Vienna die quinta mensis Decembris anno domini millesimo quingentesimo vicesimo sexto. Ferdinandus (manu propria). Vidit L. de Harrach cancellarius. Ad mandatum serenissimi domini regis proprium Jo. Maius."

cum reverendissimo, spectabilibus, magnificis, strenuis, nobilibus ac aliis omnibus et singulis dominis et prudentibus uiris statuum et ordinum inclyti Crociae regni dominis et amicis nostris plurimum honorandis et dilectis plura egissemus et tractauissemus ut predictum serenissimum d. regem etc. et sacre suae regiae maiestatis consortem serenissimam principem et dominam dominam Annam Hungariae Bohemiae et Croatiae

iz njihova o tom sastavljena i nam predana pisma. *(Gledaj prvašnju povelju).*

Da ih pak odatle kakva korist zapadne, kao što ju dosta i zaslužuju, obrekosmo im i obećasmo u ime i mjesto pomenutoga našega kralja, kao što im i ovim pismom slobodno obećajemo i obričemo, kriepošću naše pomenute punomoći, ovo što sliedi:

P r v o, da će prejasni kralj naš za obranu svoje kraljevine hrvatske držati u istoj kraljevini jednu tisuću konjanikah s plaćom od tri dukata za svakoga konjanika i dvjesta pješakah, nego tako, da će ove pješake i dvjesta konjanikah slobodno snubiti vrhovni vojvoda njegova kraljevskoga veličanstva ili tko drugi, komu to njegovo veličanstvo naloži, nit će se tomu pomenuti stališi i redovi ili drugi tko opirati moći; a ostalih osam sto konjanikah podielit će se razmjerno medju rečene stališe i redove prema stanju svakoga. Ako pako njegovo kralj. veličanstvo zapovjedi, da se ovi konjanici izvedu izvan kraljevine, dužni će biti samo prvi mjesec služiti takodjer za plaću od tri dukata, a kad ovaj mjesec mine, dobivat će onoliku plaću, koliku i drugi slični konjanici.

D r u g o. Njegovo posvećeno veličanstvo držat će na kranjskoj medji prama Hrvatskoj primjeren broj vojnikah.

T r e ć e. Njegovo će veličanstvo gradove i tvrdje pregledati i oskrbiti dati svim šta im treba.

Č e t v r t o. Uvjeravamo iste stališe i redove, da će isto njegovo kraljevsko veličanstvo svekolike njihove povlastice, pravice, sloboštine i zakone, hrvatskoj kraljevini i njenim prebivaocem i žiteljem od prvašnjih prejasnih kraljevah njekoč date

reginam principem et dominam nostram gratiosissimam in naturalem legittimum verum et indubitatum eorum regem et dominum, reginam et dominam recognoscerent prestarentque eisdem desuper debitum fidelitatis et homagii juramentum, et ipsi id totum libenter deuotè iocunde et reuerenter fecissent, quemadmodum in eorum literis nobis ea propter assignatis clarius intueri licet.

Quod nos idcirco, ut aliquid inde boni iure merito consequerentur, illis vice et nomine prenominati regis nostri promisimus et polliciti sumus, prout tenore presentium libere promittimus et pollicemur pariter uigore dicti mandati haec que infra sequuntur:

In primis quod serenissimus rex noster pro tuitione sui regni Croatie tenebit in ipso regno mille equites cum stipendio trium ducatorum pro singulo equite et ducentos pedites, ita tamen quod eosdem pedites es ducentos equites suae regiae majestatis supremus capitaneus aut quiscunque alius cui sua maiestas id oneris demandabit, libere et sine omni dictorum venerabilium statuum et ordinum aut cuiuscunque alterius contradictione conducere debebit, reliqui autem octingenti equites inter dictos status et ordines diuidentur secundum honestam et convenientem vniuscuiusque conditionem. Quodsi vero regia maiestas eosdem equitus extra regnum conduci iusserit, tenebuntur illi seruire cum stipendio pariter trium ducatorum per primum mensem tantum, quo elapso statim illis tantum stipendii dabitur quantum aliis sibi similibus equitibus.

Secundo. Sacra regia maiestas condecentem bellatorum numerum in confinibus ducatus Carniolae Croatiam versus tenebit.

i podieljene, zajedno š njihovimi starimi hvale vriednimi običaji i navadami nepovriedjene uzdržati, potvrditi i obdržavati, nit će za života svoga iste stališe i redove bez obrane ostaviti, nego će njih i slavnu ovu svoju kraljevinu uviek, što bude moglo bolje, braniti i štititi, kako dolikuje najboljemu i najvećemu vladaocu. Za svjedočanstvo tomu evo ovoga lista utvrdjenoga našimi pečati. Dato u glavnoj skupštini stališah i redovah hrvatske kraljevine u gradu Cetinu na 1. siečnja sretne mlade godine poslje narodjenja Isukrsta spasitelja našega tisuću pet sto dvadeset i sedme.

(Iz tajne carske pismare.)

B i l j e ž k a. Ovaj ugovor, sklopljen medju saborom našim i poslanici Ferdinanda, potvrdio je ovaj potonji u posebnom pismu.

Stališi i redovi slavonski odredjuju porez god. 1538.

Ustanove stvorene u glavnoj skupštini svekolike gospode i plemstva kraljevine slavonske, držanoj u Križevcu god. 1538. na blagdan bogojavljenja.

Č l a n a k 1. *Porez kralju ponudjen.* Ponajprije nudjamo posvećenomu kraljevskomu veličanstvu, našemu premilostivnomu gospodaru, na jednu godinu podpomoć od dvie forinte, koje se imaju na dva puta od svih dobarah platiti.

Č l a n a k 25. *Obći porez za potrebe kraljevine.* Osim toga, buduć da je bilo različitih kraljevinskih poslovah, morali smo više putah poslanike slati ka kraljevskomu veličanstvu i za podmirenje troška na njih zajam učiniti. K tomu dolazi, da su za sudstvo izabrani prisjednici sudbenoga stola, i za taj tro-

T e r t i o. Sua maiestas arces et fortalitia in hoc regno reuideri, et illis de rebus necessariis prouidere faciet.

Q u a r t o assecuramus nos eosdem status et ordines, quod eadem sacra regia maiestas omnia et singula eorum priuilegia jura libertates et decreta Croatiae regno eiusque incolis et inhabitatoribus olim (a) serenissimis retro regibus illis tradita et concessa una cum ipsorum veteribus laudabilibus consuetudinibus et observationibus salua et illaesa confirmabit, conseruabit et manutenebit, nec eos indefensos, uti optimum et maximum principem decet, donec illi uita supersit derelinquet, quin eos et hoc inclitum suum regnum semper sub optima protectione fouebit et tuebitur. Harum testimonio litterarum sigillorum nostrorum munimine roboratarum. Datum in generali venerabilium statuum et ordinum regni Croatiae, conuentu oppidi Cetinensis die prima mensis Januarii foelicis noui anni a natiuitate domini Jesu Christi saluatoris nostri millesimi quingentesimi vicesimi septimi.

(*Orig. in c. r. secreto aulico archivo Viennae.*)

Status et ordines regni Slavoniae contributionem ordinant anno 1538.

Constitutiones, in congregatione generali, universitatis dominorum et nobilium regni Sclavoniae, pro festo epiphaniarum Domini, anno eiusdem 1538. Crisii celebrata, editae.

A r t i c u l u s 1. *Contributio regi oblata.* Inprimis, obtulimus sacratissimae regiae majestati, domino nostro gratiosissi-

šak tręba se takodjer postarati. Radi toga je nametnuta dimarina od deset dinarah, koja će se pobirati od svih dobarah i velikaških i plemićkih, kao što i od plemićah jednoselacah i to po najnovijem poreznom ključu *(dica)*, a predavat će se gospodi podbanom.

(Iz pismare trojedne kraljevine).

Bilježka. Da je našemu saboru pripadalo pravo odredjivati ne samo državni nego i domaći porez, to pokazuju očevidno ove njegove ustanove, koje su i u obći ugarski zakonik uvrštene. — Netreba pako misliti, da se je on tom pravicom nametanja poreza samo ovaj jedini put služio, već je on to právo svoje redovito sve do god. 1790. izvršivao, kao što ću niže dokazati.

Maksimilijan II. kralj, potvrdjuje članke hrvatsko-slavonskoga sabora god. 1571.

Maksimilijan drugi, Božjom milošću izabrani car rimski, vazda uzmnožni, njemački, ugarski, češki itd. kralj itd.

Častni, poglaviti, velemožni, plemeniti, vitežki mudri i obzirni, vjerni nam mili. Vjerni naš velemožni Boltižar Tahy, poslanik vaš, predade nam zakonske članke, koje ste zaključili u svojem pošljednjem saboru *(diaeta)*, državanom u Zagrebu prošloga mjeseca na petoga Travnja. Proučivši ih, osobito zahvalno i blagostivno razabrasmo onu vašu spremnost, kojom živež za krajinu odrediste. A za ostale vaše članke zakonske, sve ih prihvatismo i odobrismo, osim što biste imali bili dopustiti nov popis, i neopirati se u tom odluci požunskoga sa-

mo, subsidium duorum florenorum per anni circulum, in duobos terminis, de omnium bonis persolvendis.

Articulus 25. *Ad expensas regni communis contributio.* Praeterea, diversis negotiis regni instantibus, certis vicibus oratores ad regiam majestatem mittere et pro expensis eorum mutuum contrahere, vel sese obligare fuimus coacti. Accessit etiam, ut pro faciendo judicio, electi sint assessores sedis, quibus similiter de expensis providendum erat. Itaque impositae sunt pecuniae fumales decem denariorum, ut de omnium tam dominorum, quam nobilium bonis, ac etiam a nobilibus unius sessionis, juxta numerum novissimae dicationis exigantur et ad manus dominorum vice-banorum administrentur.

(Originale in archivo regni.)

Maximilianus II. articulos diaetae croatico-slavonicae confirmat anno 1571.

Maximilianus secundus, dei gratia electus Romanorum imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. rex etc.

Reverende, spectabiles, magnifici, egregii, nobiles, prudentes, ac circumspecti, fideles nobis dilecti. Exhibuit nobis fidelis noster magnificus Balthasar Tahy, nuncius vester, articulos, quos in proxima diaeta vestra, quinta die proxime elapsi mensis Aprilis Zagrabiae celebrata, conclusistis. Quos quidem ubi intellexissemus, imprimis grato et clementi animo accepimus promptitudinem illam vestram, qua victualia pro confiniis contribuistis. Deinde quod ad reliquos articulos attinet, omnes

bora državanoga nedavno; nego odluku tu smo i sami za sada ostavili neizvršenu do budućega poreznoga ključa, koji će se prvom prilikom odlučiti. U ostalom vam milostivno nalažemo, postarajte se, da se ono, što bijaste odlučili i zaključili, takodjer drži i ovrši, a drugčije da nečinite. Dato u našem kraljevskom Pražkom gradu, na devetnaesti dan mjeseca svibnja, godine Gospodnje 1571. Maksimilijan v. r. Ivan Listhius s. r. biskup vesprimski.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Naš se je sabor obično zvao „generalis regnorum congregatio," to će reći „glavna skupština kraljevinah;" ugarski sabor pako zvao se je obično *diaeta.* Odavde su njekoji ljudi izvodili, da naš sabor nije pravi sabor, nego samo njeka skupština, zato da i nije premac ugarskomu saboru, i mora se pokoriti njegovim odlukam. Kraljevski odpis, što ga ovdje priobćujem, pokazuje baš protivno, jer zove naš sabor naročito dietom. A da je isti naš sabor sviestan bio svojega zvanja, pokaza tim, što je zabacio njeki

---

Striši i redovi hrvatsko-slavonski pristupaju savezu požunskomu, učinjenomu medju striši ugarskimi te gornjo- i dolnjoaustrijskimi god. 1608.

Zakonski članci gospode, i plemićah, i drugih strišah i redovah kraljevine slavonske, sastavljeni u njihovoj glavnoj skupštini, zakazanoj (buduć da je banska čast upražnjena) varaždinskoj županiji po poglavitom i velmožnom gospodinu grofu Tomi Erdödy de Monyorokerék itd., a zagrebačkoj i križevač-

eos ratos habemus et acceptos, excepto quod novam connumerationem vos admittere oportuisset, neque in hoc pnblicae constitutioni proxime celebratae dietae Posoniensis' contraire, quam tamen et ipsam nunc in suspenso relinquimus ad aliam vsque dicam, quae posthac primitus decernetur; committentes vobis clementer, ut ea quae per vos decreta et conclusa sunt, etiam executioni demandanda et observanda curetis, secus non facturi. Datum in arce nostra regia Pragensi, decima nona die mensis May. Anno domini MDLXXI. Maximilianus m. p. Joan: Listhius, E. Vesprimiensis m. p.

(Originalis membr. in archivo regni.)

---

zakon, stvoren na saboru ugarskom, jer je bio proti interesom trojedne kraljevine. U ostalom ima više kraljevskih pisamah, koja naš sabor dietom zovu, netreba dakle pomisliti, da je to ovdje samo slučajno ili pogreškom učinjeno. I malo niže u povelji od god. 1608. čitat ćemo, kako se saboru našemu nadieva ime d i e t e.

Status et ordines regni Croatiae et Slavoniae confoederationi Posoniensi inter Hungariae et Austriae inferioris et superioris status initae accedunt anno 1608.

Articuli dominorum et nobilium aliorumque statuum et ordinum regni Sclavoniae, in generali ipsorum congregatione, comitatui Varasdiensi, uacante officio banatus, per spectabilem ac magnificum dominum comitem Thomam Erdeödy de Mo-

koj po plemenitom i vitežkom gospodinu Krsti Mrnjavčiću Brezovičkom, podbanu kraljevine Slavonije i županu istih županijah, držanoj u zagrebačkom gradu na 2. i 3. dan mjeseca Svibnja, godine Gospodnje tisuću šest sto osme. (Ostalo izpuštamo.)

Rečeni gospodin grof Toma Erdödy itd. predloži gospodi stališem ove kraljevine njeku zapečaćenu poslanicu prejasnoga kraljevića i gospodina Matije, odredjenoga za českoga kralja, austrijskoga nadvojvode, burgundskoga vojvode, ugarskoga vladara itd. s drugim otvorenim pismom, utvrdjenim pečatom i podpisom njegove prejasnosti, ter stališah i redovah rečene ugarske kraljevine i gornje i dolnje austrijske nadvojvodovine. U zatvorenoj poslanici opominje i nagovara njegova prejasnost stališe i redove, neka u svom saboru prihvate i odobre savez (konfederaciju) požunski, učinjen medju kraljevinom ugarskom i pomenutimi pokrajinami, i neka izvole takodjer u zgodi i nezgodi življeti i mrieti s rečenom kraljevinom i pokrajinami u tiesnom prijateljstvu. A onaj otvoreni list glasi ovako: „Mi Matija, Božjom milošću nadvojvoda austrijski, vojvoda burgundski, štajerski, koruški, kranjski i virtemberžki, posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva vladar u Ugarskoj itd., grof habsburžki i tirolski itd., ter mi prelati, baruni, velikaši i plemići, kao što i ostali stališi i redovi kraljevine ugarske i nadvojvodstva gornje i dolnje Austrije sakupljeni u gradu Požunu, dajemo na znanje svim i svakomu, pred koga ovaj naš list dodje, ter svjedočimo za nas i u ime onih, koji su nas poslali: Kad se bijasmo ovdje sastali, da utažimo i umirimo njeke štetne pokrete

niorokerek etc., comitatibus vero Zagrabiensi et Crisiensi per generosum ac egregium Christophorum Merniauchich de Brezocza, vicebanum dicti regni Sclavoniae ac eorundem comitatuum comitem, indicta et publicata, in arce Zagrabiensi pro secunda et tertia diebus mensis Septembris celebrata. Anno domini millesimo sexcentesimo octavo. (Caeteris exmissis.)

Et quia praedictus dominus comes Thomas Erdeödy etc. certas litteras missiles praefati serenissimi principis et domini domini Mathiae, designati in regem Bohemiae, archiducis Austriae, ducis Burgundiae et inclyti regni Hungariae gubernatoris etc. clausas cum alijs patenter confectis, sigillis ac manuum subscriptione suae serenitatis ac statuum et ordinum praefati regni Hungariae atque archiducatus inferioris et superioris Austriae singulariter roboratis, coram ijsdem dominis statibus huius regni praesentavit; in quibus missilibus clausis sua serenitas eosdem hortatur atque monet, quatenus confoederationem Posoniensem dicti regni Hungariae et praetactarum prouinciarum in generali eorum diaeta approbarent atque ratificarent, vellentque omni fortunae casu arctissima necessitudine cum praetactis regno et provincijs pariter vivere et mori. Quarum quidem literarum patentium tenor talis est. Nos Mathias, dei gratia archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, et Vittembergae, sacrae caesareae regiaeque maiestatis regni Hungariae gubernator etc., comes Hapspurgi et Tyrolis etc., et nos praelati, barones, magnates et nobiles, caeterique status et ordines regni Hungariae, nec non archiducatus inferioris et superios Austriae, nunc in civitate Posoniensi congre-

i domaće razmirice, štono su ih Hajduci, po nagovoru Turakah, zaradi pogodbe turske i ugarske nedavno učinjene opet zametnuli, nismo imali veće brige nego spasiti od sjegurne propasti ne samo kraljevinu ugarsku već i susjedne kraljevine i pokrajine. Zato da se ova kraljevina od kršćanstva neodciepi, i da ostale kraljevine i pokrajine nebudu otvorene turskomu haranju: svidjelo nam se je u ime ostalih izbivajućih締 stališah tiesnim se prijateljstvom svezati, pa tvrd i nepovriedljiv savez učiniti, kao što ga ovime i učinismo i utvrdismo pod uvjet, da kad bi se s vremenom nam, našim kraljevinam, pokrajinam, domovinam ili njihovim sučlanovom i suveznikom iztaknuo kakov neprijatelj ili mutljivac protiva ili zaradi bečkoga nedavno s Turci učinjenoga mira, koji mi namjeravamo držati: onda ćemo mi i svi striliši i redovi, ne samo kraljevine ugarske, nego i nadvojvodstva dolnjo- i gornjo-austrijskoga, uzajamnom pomoćju i podporom priskočiti nam i našim sučlanovom i suveznikom, ter ćemo sebe i svoje svakog učestnika ovoga mira i saveza, kao da je obća pogibija, štititi, braniti, pomagati i toga radi dužni biti zajedno življeti i umrieti. Za veće vjerovanje, sjegurnost i vjekovitu tvrdost ovoga našega ugovora dasmo ovaj list, utvrdjen našimi pečati i podpisi. Dato u Požunu na prvi dan Veljače godine Gospodnje tisuću šesto osme.“ *(Sliede podpisi).*

Gospoda striliši i redovi ovih kraljevinah, pročitavši i razumjevši, što kaže navedeno i zatvoreno pismo, uzradovaše se svi i sliednji velikim veseljem, što su rečeni striliši i redovi ugarski i austrijski uslied otčinskoga nastojanja njegove jasnosti onakov savez učinili, kojim će se ne samo propale naše stare povlastice

gati, universis et singulis, harum nostrarum notitiam habituris, memoriae commendamus, et pro nobis ac eorum nomine, a quibus missi sumus, testatum facimus. Quod cum nos ad sedandos et componendos nocivos quosdam motus et intestina dissidia, denuo ab Haydonibus Turcarum instinctu ratione transactionis Hungaricae et Turcicae, nuper conclusae, exuscitata, hic conuenissemus, nobisque nihil aeque prius vel antiquius habendum duximus, quam non modo regnum Hungariae sed etiam viciniora regna et provincias a praesentissimo eorum interitu vindicare. Ideo ne regnum hoc propterea a Christianitate auellatur, neue Turcarum depopulationi caeteraque regna et provinciae pateant; placuit nobis et in persona reliquorum statuum nunc absentium nos invicem arcta necessitudine confoederare, firmumque et inuiolabile foedus inire, prout praesentibus quoque iniuimus et confirmauimus, ea conditione, quod si nimirum temporis successu, propter, vel contra transactionem Viennensem et Turcicam, nuperrime conclusam, quam seruare intendimus, nobis, regnis, prouinciis et patriis nostris, aut eiusdem commembris et confoederatis, hostis aut turbator aliquis ingruerit: Extunc nos ac omnes status et ordines tam regni Hungariae, quam archiducatus inferioris et superioris Austriae, mutuis auxiliis et suppetijs, nobis et nostris commembris et confoederatis non defuturos, sed, tanquam in communi periculo nos et nostros omnes et singulos ratione pacis et confoederationis huius interessatos, tueri, defendere, juvare, ac propterea simul viuere et mori teneri et obligatos esse. In cuius rei fidem, certitudinem, perpetuamque firmitatem, hasce nostras, sub si-

i sloboštine prema naredbam bečkoga mira obnoviti, nego baš i uzmnožiti, ter nepovriedjene udržati, odobravaju, primaju i hvale i od svoje strane sve točke i uvjete toga saveza, osim slobode vjere, jer neće da u ovih kraljevinah takva sloboda obstoji, kao što je to i pomenutim bečkim mirom utanačeno. U ostalom pako su takodjer spremni s njegovom jasnošću i rečenimi već svezanimi kraljevinom i pokrajinami, ili koje se budu u napredak svezale, u svakoj zgodi i nezgodi, u svakoj pogibiji i proti svakomu neprijatelju i mutljivcu rečenoga saveza, na oružje ustati, življeti i umrieti, nadajuć se, da će isto tako njegova jasnost, kao što i više rečena kraljevina i svezane pokrajine o tom nastojati, da se ovim kraljevinam njene sloboštine čas prije povrate i uviek ciele i nepovriedjene uzdrže. Za veće vjerovanje, istinost i vjekovitu tvrdost pronašli su ovi striši i redovi dati svoj posebni list njegovoj jasnosti i rečenim svezanim strišem i redovom, koji će se onako, kao što je ovdje rečeno, sastaviti, javnim pečatom ovih strišah i redovah utvrditi, ter po istom gospodinu grofu Tomi Erdödiju njegovoj jasnosti i više rečenim strišem i redovom predati imati.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Pol Ugarske stenjaše pod jarmom turskim, a na glavnom gradu Budimu vijao se je barjak paše od tri tuga. Strah, da će Turci još više napredovati, ter ostalu Ugarsku i Austriju osvojiti, pobudi striše ugarske i austrijske, te su se, nastojanjem ondašnjega ugarskoga vladara i doskora kralja Matije, u Požunu sabrali i savez za svoju obranu

gillis et chyrographis, futura pro cautela dandas duximus et expediendas. Actum Posonii prima die Februarii anno domini millesimo sexcentesimo octauo.

Ideo ijdem domini status et ordines huius regni, perlectis et intellectis praenominatis litteris patentibus simul et clausis, omnes et singuli summa recreati letitia, quod sua serenitas pia et paterna cura, ac dicti status et ordines tale foedus sanxerint, quo non solum collapsae antiquae libertates et immunitates nostrae, secundum conclusiones Viennenses, restaurabuntur, verum etiam augebuntur, et illibatae seruabuntur: in singulis punctis et clausulis praelibatam confoederationem, praeter libertatem religionis, cuius usum et exercitium his in regnis, secundum tenorem praefatarum conclusionum Viennensium, liberum esse nolunt, approbant, acceptant et ratificant, parati cum sua serenitate et praedictis regno ac provinciis iam confoederatis, et deinceps confoederandis, in omnibus fortunae casibus et periculis contra quosuis hostes et inimicos atque turbatores praedictae confoederationis insurgere, vivere pariter et mori; sperantes, quod tam sua serenitas, quam etiam saepefatum regnum Hungariae et provinciae confoederatae, eam sint habituri curam, ut horum regnorum libertates quamprimum restituantur, et semper sancte ac inviolabiliter conseruentur. In cuius rei fidem, certitudinem, perpetuamque firmitatem, ijdem domini status et ordines litteras suas sub hac verborum forma, sigillo ipsorum publico muniendas, praefatis suae serenitati et statibus ac ordinibus confoederatis, dandas duxerunt et expediendas, atque per eundem dominum comitem Thomam Erdödy suae

učinili, pak onda i naš sabor pozvali, da k tomu savezu pristupi, a tim ga kao svoga premca iliti sebi ravnoga člana priznali. Sabor naš prihvati uz gori navedeni uvjet drage volje tu ponudu i tim stupi u sunarodni iliti internacionalni odnošaj prama Ugarskoj i Austriji. A nije ovo jedini primjer takvog odnošaja, nego kao što ćemo malo niže vidjeti,

---

Striliši i redovi kraljevine hrvatsko-slavonske stupaju u savez sa striliši štajerskimi, kranjskimi i koruškimi, ter odredjuju obći ustanak na oružje god. 1620.

Zakonski članci glavne skupštine svihkolikih stališah i redovah kraljevinah Hrvatske i Slavonije, zaključeni u saboru, razglasom bana, presvietloga gospodina grofa Nikole Frankopana Trsatskoga itd. zakazanom, a držanom u slobodnom kraljevskom gradu Zagrebu na 26. i sliedećih danah mjeseca Kolovoza, godine Gospodnje tisuću šesto dvadesete.

Odredjeni povjerenici, i to od strane posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva prečastni gospodin Leonardo, labudski biskup, i poglaviti i velemožni gospodin Bogomir Sthodler, veliki vojvoda hrvatske krajine, u ime pako slavne štajerske pokrajine velemožni gospodin Juraj Galler de Svamberg itd., moljahu na temelju svojih vjerodajnicah svekolike stališe i redove rečenih kraljevinah, da dobro uvaživši opasno stanje stvarih u sadašnje doba, neka prema svojoj starodavnoj slavi i vjernosti nepropuste sdruženimi silami odbijati navale neprijateljske tako od sebe kao što i od susjednih pokrajinah Štajerske, Koruške i Kranjske. I budić da isti striliši i redovi misle, da se u sa-

serenitati ac saepedictis statibus et ordinibus transmittendas censent.

(*Originale in archivo regni.*)

---

sabor naš stupi sam sobom u bliži savez sa susjednimi pokrajinami.

Jošte napominjemo, da se i u ovom spisu sabor naš zove *diaeta*.

Status et ordines regnorum Croatiae et Slavoniae confoederationem cum statibus Stiriae, Carnioliae, et Carinthiae ineunt atque generalem insurrectionem decernunt anno 1620.

Articuli generalis congregationis uniuersorum statuum ac ordinum regnorum Croatiae et Sclauoniae, ex edicto illustrissimi d. d. comitis Nicolai de Frangepanibus a Thersacz etc. bani, in libera regia ciuitate montis Graecensis Zagrabiensis, vigesima sexta et alijs immediate sequentibus diebus mensis Augusti celebratae, conclusi. Anno domini millesimo sexcentisimo vigesimo.

Ex parte eiusdem sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis reuerendissimus dominus Leonardus, episcopus Lauentinus et spectabilis ac magnificus dominus Gotfridus Sthodler, confiniorum regni Croatiae generalis capitaneus, nomine autem inclytae prouinciae Styrae magnificus dominus Georgius Galler de Suambergh etc. deputati commissarij, penes credentionales, apud uniuersos status ac ordines praescriptorum regnorum institerunt: ut ijdem status ac ordines, bene ponderato periculoso

dašnjoj od svakuda hujećoj ratnoj buri i oluji zajedničkomu neprijatelju, opirati treba zajedničkimi i sdruženimi silami i oružjem, te razabiru, kako spas i obstanak jednoga visi o spasu i obstanku drugoga: zato isti striliši i redovi, želeć si osjegurati za budućnost i za svaku nevolju brzu pomoć i dobrohotnost rečenih slavnih pokrajinah Štajerske, Koruške i Kranjske, nalaze za vriedno, da se ove kraljevine sdruže s rečenimi pokrajinami Štajerskom, Koruškom i Kranjskom i da š njimi ugovore uzajamni savez (konfederaciju), ali tako, da ostanu uviek nepovriedjena vlast, práva i preimućtva ne samo sadašnjega posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva, kao zakonitoga ugarskoga kralja, nego i budućih kraljevah ugarskih, kao što i svete krune ugarske, pak i ostale svekolike sloboštine, zakoni i povlastice ovih kraljevinah da ostanu nepovriedjene i u svojoj krieposti. Za ugovaranje i sklapanje toga saveza odredjuje se u one pokrajine u ime svihkolikih stališah i redovah ovih kraljevinah prečastni gospodin biskup zagrebački i presvietli grofovi gospoda ban Nikola Frankopan i Toma Erdödy, a kad bi ovaj izbivao, gospodin grof Žiga Erdödy, ter plemeniti i vitežki magjistor Stjepan Patačić, prabilježnik kraljevine, Grgur Petö i Juraj Urnoci. Toga radi su stališi i redovi naputak i punu moć javno sastavili, da mogu ugovarati i ugovoriti, i dali im ju pod pečatom kraljevine. Imat će pako ista gospoda punomoćnici za svoj trošak tisuću ugarskih forintih, pak ako više potroše, nadoknadit će im se.

Potvrdjuje se i obnavlja zakonski članak prvašnje glavne skupštine ob obćenitom ustanku na oružje (insurekcije), zu

praesentis temporis statu, insultus ingruentium hostium tam a se, quam a uicinarum prouinciarum Styriae, Carinthiae et Carniolae ceruicibus, coadunatis uiribus, pro auita ipsorum gloria et fidelitate propulsare non intermittant. Et quia ijdem status et ordines in hisce undequaque saeuientium bellorum turbinibus, communi hosti communibus et consociatis armis et uiribus resistendum esse ducunt, ut intelligant unius salutem et permansionem ex alterius pendere: uolentes de praemissarum inclytarum Styriae, Carynthiae et Carniolae prouinciarum, auxilio, promptitudine et erga se affectu in futurum etiam ingruente quavis necessitate certi et securi esse, opere pretium esse ducunt, ut haec regna cum praenominatis Styriae, Carynthiae et Carniolae provincijs, mutuam unionis er certae confederationis deuinctionem ineant (saluis tamen semper authoritate, juribus ac praerogatiuis, tam modernae sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis, tamquam legitimi regis Hungariae, quam aliorum legitimorum regum Hungariae ac sacrae eiusdem regni coronae, alijsque uniuersis libertatibus, legibus ac priuilegijs horum regnorum illesis et in suo uigore permanentibus). Ad quam quidem confoederationem et coadunationem tractandam et ineundam, ad easdem prouincias destinantur nomine praemissorum vniuersorum statuum ac ordinum horum regnorum, reuerendissimus dominus episcopus Zagrabiensis, nec non illustrissimi comites, dominus Nicolaus de Frangepanibus etc. banus, et dominus Thomas Erdeödi, uel in eiusdem absentia dominus comes Sigismundus Erdeödi, generosi item ac egregij magister Stephanus Pathachich, prothonotarius regni, Gregorius

vojsku njegova veličanstva, proti svakomu navaljujućemu neprijatelju, s dodatkom, da se imaju od svakoga ognjišta dati ne jedan nego dva pješaka-strielca. U skrajnjoj pako nevolji dužni su stališi i redovi kraljevinah ovih ići na vojsku svesebice i svi glavom, i to pod globu navedenu u prvašnjem članku, tako da se ta globa za nedošašće glavom gospode velikašah i plemićah kraljevine nepobira na osobe nego na ognjišta, i to od velikašah za svako ognjište i za svaki dan deset ugarskih forintih, od plemićah pako po tri ugarske forinte od svakoga ognjišta, a globa ova neka se pobira onako, kao što je ustanovljeno u rečenom zakonskom članku. Za svakoga strielca-pješaka i konjanika, koji nedodje na vojsku, neka se bere globa od jedne forinte za svaki dan. Koji pako armalski plemić nedodje, tim samim gubi plemenštinu. Slobodni gradovi imat će po svom starom načinu i običaju vojštiti.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Znameniti ovaj spis potvrdjuje, što sam u prvašnjoj bilježki kazao, da je trojedna kraljevina odprije i sunarodne ugovore sklapala, a po imenu da je prihvatila desnicu braće naše slovenske i š njimi, da kako posredovanjem krune, savez ugovorila, i neobziruć se na Ugarsku.

Jošte je ovdje znamenito, da je sabor naš, kako se vidi, vlastan bio dignuti na oružje sav narod; a da je uprava te vojske takodjer saboru a zapovjedničtvo banu pripadalo, tomu ćemu malo niže dokazah navesti.

Petheo et Georgius Vrnoczy. Quibus instructio cum plenipotentia agendi, tractandi et concludendi, sub sigillo regni, per eosdem status ac ordines publice confecta, data et assignata est. Habebunt autem ijdem domini plenipotentiarij ex aerario regni pro expensis mille florenos hungaricales; et si quid ultra exposuerint, eisdem refundetur.

Confirmatur et renouatur articulus praecedentis congregationis, de generali insurrectione, penes banderium suae maiestatis, contra quosuis ingruentes hostes fiendae; addito hoc, quod a singulis fumis non unus, sed duo pixidarij pedites expediantur. In extrema uero necessitate uiritim insurgere teneantur omnes status ac ordines regni, sub poena in praemisso articulo specificata, ita uidelicet, ut eadem poena, pro personali non comparitione dominorum magnatum et nobilium regni, non a personis, sed a fumis singulis, a magnatibus quidem pro singulis diebus a singulis fumis per decem florenos hungaricales, a nobilibus autem, a singulis fumis per tres florenos hungaricales, modo in praedicto articulo declarato extorqueatur. Pro pixidario autem pedite et equite non comparente, singulis diebus pro singulo unius floreni mulcta accipiatur. Quicunque autem armales nobiles non comparuerint, hoc ipso facto nobilitarem prerogatiuam amittant.

(Orig. membr. in archivo regni.)

Ovaj saborski zapisnik potvrdjuje i to, da su sabore naše banovi sazivali. O tom právu imamo sliedeći osobiti od kralja Maksimilijana sankcionirani zakon našega sabora:

Maksmilijan II. kralj podjeljuje banovom vlast, da mogu sazivati sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije g. 1567.

Mi Maksimilijan drugi, Božjom milošću izabrani vazda uzmnožni car rimski, kralj njemački, ugarski, českí itd., nad-vojvoda austrijski, vojvoda burgundski, grof tirolski. Dajemo na znanje ovim našim listom svim kojih se dostoji. Da vjerni naši gospoda i plemići i ostali striši i redovi naših kraljevinah Hrvatske i Slavonije, sabrani u svojoj glavnoj skupštini, po zapoviedi našega veličanstva držanoj na prošli blagdan Matije apoštola godine Gospodnje šestdeset i sedme u gradu našem Zagrebu, poslaše i predočiše našemu veličanstvu doli popisane članke, koje bješe u istoj svojoj skupštini zajedničkom svih privoljom i jednodušno stvorili, moleć nas preponizno, da sve, što je u tih člancih, prihvatimo odobrimo i pohvalimo, svoju kraljevsku privolju im podielimo, i po našoj vlasti ih milostivno izvolimo primiti, odobriti i potvrditi. Članci ti pako glase evo ovako:

„Članci gospode i plemstva i ostalih stališah i redovah kraljevinah Hrvatske i Slavonije, stvoreni u njihovoj glavnoj skupštini, zakazanoj po posvećenom carsko-kraljevskom veličanstvu u Zagreb na blagdan Matije apoštola godine Gospodnje tisuć pet sto i šestdesete druge. *(Ostalo izpuštamo.)*

Gori navedeni stališi i redovi, vjerni podložnici posvećenoga carskoga veličanstva, razabraše nadalje, da je njegovo veličanstvo sebi pridržalo zakazivanje i sazivanje sabora iliti skupštine ovih kraljevinah, onako, kao što u Ugarskoj. Buduć

Maximilianus rex banis facultatem diaetam regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae convocandi confert a 1567.

Nos Maximilianus secundus divina favente clementia electus Romanorum imperator Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, comes Tyrolis. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod fideles nostri domini et nobiles, caeterique status et ordines regnorum nostrorum Croatiae et Sclavoniae, in eorum generali conventu, maiestatis nostrae aedicto, ad festum beati Mathei apostoli proxime transactum, anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, in civitate nostra Zagrabiensi celebrato, transmiserunt et praesentarunt nostrae maiestati infrascriptos articulos, in eadem ipsorum congregatione communibus ipsorum votis, et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime, ut universos et singulos articulos, omniaque et singula in eis contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrumque regium consensum illis praebentes, nostraque propria authoritate clementer acceptare, approbare, et confirmare dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

„Articuli dominorum et nobilium, aliorumque statuum et ordinum regnorum Croatiae et Sclavoniae, in conventu eorum generali, per sacratissimam caesareo et regiam maiestatem ad festum beati Mathei apostoli proxime praeteritum anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo Zagrabiae indicto conclusi. *(Caeteris exmissis.)*

pako se vjernim stališem i redovom njegova posvećenoga carskoga veličanstva učini, da se tim očevidno krnji njihova sloboda, i da se stanje ovih kraljevinah neima uzporedjivati s Ugarskom, ponajviše već i zato, što njegovo veličanstvo u Ugarskoj više putah glavom prebiva, a ovamo nedolaze kraljevi ugarski nikada ili vrlo riedko, nego sve rade preko banovah i svojih častnikah: zato se smjerno mole carskomu veličanstvu, neka gospodi banovom milostivno dozvoli, da mogu, kad se kraljevine ove nadju u velikoj nevolji, sazvati i zakazati onakvu skupštinu, kao što su to činili banovi prvašnjih vremenah, za vladanja blažene uspomene kraljevah ugarskih, predšastnikah njegova carskoga veličanstva; a o tom neka bude milostivno uvjereno, da nit će oni, nit rečene kraljevine za valjano držati drugo nego što milostivno potvrdi posvećeno veličanstvo. Njegovo posvećeno carsko veličanstvo blagostivno je izjavilo, da će banove milostivno uzdržati u starom običaju, po kojem su do sada sazivali sabor ovih kraljevinah njegova veličanstva, samo neka ih banovi o tom unapried obavieste i prijave, koji su to poslovi, radi kojih se ima sabor ovih kraljevinah sazvati.

(Iz pismare trojedne kraljevine).

B i l j e ž k a. Odavde razabiremo bjelodano, da su banovi od starine sazivali sabor naš, a183 stališi i redovi naši branijahu krepko právo ovo, te im ga evo i kralj Maksimilijan II. naročito potvrdi.

Intellexerunt praeterea status et ordines praescripti, fideles subditi suae caesareae maiestatis, indictionem et publicationem dietae seu conventus horum regnorum instar regni Hungariae sibi reservasse. Cum autem statibus et ordinibus suae sacrae caesareae maiestatis fidelibus libertati apertissime id derogare videtur, neque horum regnorum conditio cum Hungaria conferenda sit, maxime cum maiestas sua in Hungaria frequentius personaliter existat, huc vero reges Hungariae aut nunquam aut admodum raro venire soleant, sed omnia per medium banorum et officialium suorum peragere soleant et dignentur: Idcirco supplicant humillime, maiestas sua caesarea! ingruente summa necessitate regnorum istorum, huiusmodi conventum dominis banis, instar aliorum banorum tempore divorum regum Hungariae praedecessorum suae maiestatis caesareae, libere judicare et pronunciari facere clementer admittat, hoc sibi clementer perswadendo, quod neque ipsi neque regnum praescriptum aliud pro rato sint habituri, nisi quod per suam sacratissimam maiestatem clementer fuerit confirmatum. Quemadmodum sacra eius maiestas caesarea ipsos banos in veteri consvetudine, indicendae regnicolis illorum regnorum suorum dietae, clementer conservare velle sese benigne obtulit, dummodo semper a banis ipsis hac de re prius admoneatur, et quarumnam rerum tractandarum causa generalis ipsa dieta indicanda sit, edoceatur.

(Originale in archivo regni.)

Ferdinanda II. kralja kraljevska zavjernica, trojednoj kraljevini napose podieljena, proglašuje se u njenom saboru god. 1622.

Djela glavne skupštine gospode granišah i redovah hrvatsko-slavonske kraljevine, zakazane po prečastnom gospodinu Petru Domitroviću, zagrebačkom biskupu, kao odredjenou povjereniku posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva za uvod i namještenje u bansku čast presvietloga gospodina grofa Jurja Zrinskoga, viteza zlatne ostruge, posteljnika i savjetnika istoga posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva, držane u slobodnom i kraljevskom gradu Varaždinu na 15. dan mjeseca Studenoga, godine Gospodnje tisuću šesto dvadeset i druge.

Pošto je njegovo posvećeno carsko-kraljevsko veličanstvo milostivno uslišalo tolike tužbe vjernih svojih granišah i redovah ovih kraljevinah na poglavitoga i velemožnoga gospodina grofa Nikolu Frankopana, prije kraljevinah ovih bana, koje tužbe bijahu i na prošlom šoprunskom saboru kraljevine ugarske pomnjivo pretresane, te je rečenoga presvietloga gospodina grofa Jurja Zrinskoga, radi izvrstne njegove naravi i neumrle njegovih predjah za cielo kršćanstvo zasluge, budućim banom ovih kraljevinah imenovalo: to je rečeni prečastni biskup zagrebački, kao povjerenik istoga carsko-kraljevskoga veličanstva, ponajprije novoga bana, zajedno s kraljevskim banderijem, granišem i redovom ovih kraljevinah svečano predočio, pa je onda isti gospodin grof, kao što je običaj, u crkvi samostana reda svetoga Franje, posvećenoj blaženomu Ivanu Krstitelju, zakletvu položio.

Ferdinandi II. regis inaugurale diploma regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae concessum in generali eorum congregatione promulgatur a. 1622.

Acta generalis congregationis dominorum statuum et ordinum regnorum Croatiae et Sclauoniae, ex publicatione reuerendissimi domini Petri Domitrouich, episcopi Zagrabiensis, tanquam sacrae caesareae regiaequae maiestatis hac in parte delegati commissarii, in civitate libera regia Varasdiensi, pro decima quinta die mensis Nouembris, tempore videlicet introductionis et installationis in officium banatus illustrissimi comitis domini domini Georgii perpetui comitis a Zrinio, equitis aurati ac praefatae sacrae caesareae regiaeque maiestatis cubicularii et consiliarii, anno domini millesimo sexcentesimo vigesimo secundo celebratae.

Posteaquam sacra caesarea regiaque maiestas tandem fidelium suorum statuum et ordinum horum regnorum tot tantisque querelis contra spectabilem ac magnificum dominum comitem Nicolaum de Frangepanibus, alias horum regnorum banum, erectis, in praecedenti generali regni Hungariae Sopronienai diaeta diligenter ponderatis et clementer exauditis, praefatum illustrissimum dominum Georgium perpetuum comitem a Zrinio, ob excellentem eiusdem indolem et maiorum suorum immortalia in totam Christianam republicam merita, in futurum horum regnorum banum clementer elegerit: Eundem itaque praenotatus reuerendissimus dominus episcopus Zagrabiensis, tanquam eiusdem caesareae regiaeque maiestatis commissarius, universis

Pokle se je ovo kako valja obavilo, to su sutradan gospoda poslanici kraljevine, bivši na prošli sabor kraljevine ugarske poslani, podnieli i pročitali izviešće o svom poslanstvu i zakonske članke onoga sabora, a zajedno predložili onu osobitu diplomu, koju bijaše pomenuto carsko-kraljevsko veličanstvo prigodom svoje sretne krunitbe stališem i redovom ovih kraljevinah dalo, i koja kraljevska diploma evo ovako glasi:

„Mi Ferdinando drugi, Božjom milošću kralj ugarski i česki, nadvojvoda austrijski, vojvoda burgundski, štajerski, koruški, kranjski, virtemberžki, gornjo- i dolnjo-sležki, markez moravski, gornjo- i dolnjo-lužički, grof tirolski i gorički. Dajemo na znanje svim kojih se dostoji. Kad smo po milostivnoj volji posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva, našega veleštovanoga strica i otca, predsjedali glavnoj skupštini kraljevine ugarske i pridruženih joj stranah, zakazanoj po zapoviedi istoga posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva u Požun-grad na 4. dan prošloga mjeseca ožujka: izabraše nas isti stališi i redovi rečene kraljevine ugarske i pridruženih joj stranah, iz osobite i otčinske blagohotnosti njegova carskoga veličanstva prama nam, kao što valja jednoglasno za svoga budućega kralja i gospodara. Tada su isti stališi i redovi kraljevine rečenomu carsko-kraljevskomu veličanstvu preponizno podnieli njeke svoje potežkoće, da se na sadašnjem saboru, jošte prije naše krunitbe, doista dokinu, i top rema diplomi, što ju je bilo isto carsko veličanstvo rečenim stališem dalo. Izmedju tih potežkoćah ima njekih od strane stališah i redovah kraljevinah hrvatske i slavonske, koje se sadržavaju u zaključcih bečkih i u zakonskih

dominis statibus et ordinibus horum regnorum solenniter un cum banderio regio imprimis praesentauit, tandemque in monasterio fratrum ordinis diui Francisci, in honorem beati Joannis Baptistae sacrato, idem dominus comes, more solito, sacramentum juramenti praestitit.

Quibus rite peractis, sequenti die domini nuncii regni, ad praecedentem diaetam regni Hungariae ablegati, seriem legationis ipsorum, cum articulis eiusdem diaetae, retulerunt et praesentarunt, ac insuper speciale illud diploma praefatae cesareae regiaeque maiestatis, tempore felicis inaugurationis suae statibus ac ordinibus horum regnorum datum, una cum aliquot commissorijs literis, ratione resignationis Valachorum dominis ipsorum terrestribus, restituerunt et exhibuerunt. Cuius quidem regii diplomatis tenor talis est:

„Nos Ferdinandus secundus, Dei gratia Hungariae et Bohemiae rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Vittembergae, supperioris et inferioris Silesiae, marchio Morauiae, superioris et inferioris Lusatiae, comes Tyrolis et Goritiae. Memoriae commendamus et notum facimus quibus expedit universis. Quod cum nos generali congregationi inclytorum statuum ac ordinum regni Hungariae et partium ei annexarum, ex edicto sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis, patruelis et patris nostri obseruandissimi, ad quartum diem proxime praeteriti mensis Martii in ciuitate Posoniensi ultimatum promulgatae, ex benigna eiusdem caesareae maiestatis uoluntate praeessemus; iidemque status et ordines praedicti regni Hungariae ac partium ei annexarum, ex singulari et pa-

člancih sliedećih godinah stvorenih, pa ih niti rečeno carsko veličanstvo, niti mi nemogosmo izvesti. Radi toga uvjeravamo kraljevskom svojom riečju iste hrvatske i redove rečenih kraljevinah Hrvatske i Slavonske, po blagom svom nagnuću, koje uviek prama njim gojimo: da ćemo pomnjivo nastojati i raditi, da se pomenuti zakoni i ustanove izvedu. Ako se to pako, prije nego mi primimo vladu ugarske kraljevine, s kojega razloga izvesti nebi dalo, to ćemo odmah, čim preuzmemo vladu rečene kraljevine ugarske, učiniti sve moguće, da se i pomenute ustanove bečkoga mira i dotični zakonski članci izvedu, a postarati se za sjegurnu i nedvojbenu vojničku plaću i za povratak banovačke krajine. Medjutim pako obzirat ćemo se uviek jednako na državljane onih kraljevinah i drugih naših pokrajinah kod podjeljivanja vojvodstva, zapovjedničtva i drugih častih u vojničkoj krajini hrvatsko-slavonskoj; a vrhovnim zapovjednikom i drugim vojvodam zapovjedit ćemo milostivno al ozbiljno, neka se nepačaju u oblast vlasteljah i slobodnih gradovah. Vlahe, stanujuće na zemlji stališah i redovah rečenih kraljevinah Hrvatske i Slavonije, za koje posvećeno carsko veličanstvo milostivno obeća, da će ih po posebnih povjerenicih, koji se imaju za ovoga sabora imenovati, pod oblast dotičnih vlasteljah staviti i podvrći, mi ih takodjer u tom niti sami, niti po naših gjeneralih ili krajiških vojvodah nećemo priečiti, dapače opremit ćemo odmah pismo na iste gjenerale, da čim stignu na dogovor rečeni povjerenici njegova carskoga veličanstva i kraljevine, neka se okane svake oblasti na rečene Vlahe i neka se pokore odluci istih povjerenikah. Za sve ovo smo osjegurali

terna suae caesareae maiestatis erga nos benevolentia et amore, nos in futurum ipsorum dominum et regem unanimi consensu rite elegissent: extunc iidem status et ordines regni certa quaedam grauamina ipsorum praefatae caesareae regiaeque maiestati, ante felicem coronationem nostram, sub praesenti diaeta, iuxta diploma eiusdem caesareae maiestatis, praedictis statibus datum, effectiue tollenda humillime porrexissent. Ex quibus quaedam statuum et ordinum regnorum Croatiae et Sclauoniae grauamina, utpote conclusionibus Viennensibus et aliis articulis annorum subsequentium comprehensa, ad debitum effectum neque per praefatam caesaream maiestatem, neque per nos deduci potuissent; ob hoc nos eosdem status ac ordines dictorum regnorum Croatiae et Sclauoniae, pro clementi nostra, qua semper in eosdem ducimur propensione, in verbo nostro regio assecuramus: Nos sedulo curaturos ac elaboraturos, ut praemissi articuli et coustitutiones effectuentur, qui si ante susceptionem regiminis nostri regni Hungariae aliquo modo in effectum deducti non forent, nos statim tempore apprehensionis regiminis dicti regni Hungariae omnes modos et rationes inituros et adinventuros, ut tam praetitulatae Viennenses constitutiones et articuli in effectum deducantur, quam uero de certo et indubitato stipendio, et restitutione confiniorum banalium prouisum sit; interea tamen in conferendis capitaneatibus, praefecturis aliisque officiis confiniorum Croatiae aequalem indigenarum eorundem regnorum cum provincialibus nostris rationem habituros semper, atque supremis praefectis et aliis capitaneis benigne ac serio mandaturos, ne se in jurisdictionem dominorum terrestrium

rečene striše i redove kraljevinah Hrvatske i Slavonije ovom našom diplomom, podpisanom vlastitom našom rukom i utvrdjenom pečatom našim. Dato u Požunu na 15. Lipnja godine Gospodnje 1618. Ferdinando s. r.

(*Iz pismare trojedne kraljevine.*)

Bilježka. Već sam gori razložio, kako je kralj Vladislav II. g. 1492. trojednoj kraljevini dao posebnu kraljevsku zavjernicu iliti inauguralnu diplomu. Evo opet jedne onakve diplome. Buduć da u krunitbenu zavjernicu kralja Ferdinanda II. nisu bile uvrštene pritužbe trojedne kraljevine: uzkratiše njeni striši i redovi svoje učešće kod krunitbe; zato im isti kralj podieli ovu posebnu diplomu, što je sabor ugarski u članku 49. od god. 1622. naročito odobrio i pohvalio. Nego priznati moramo, da akoprem je ukinuće navedenih u ovoj diplomi potežkoćah više putah bilo naročitimi zakoni svečano obećano, po imenu zak. člankom 25. od god. 1630., zatim 8. 1635., 36. 1647. i 113. 1715. — ipak nisu ni do dana današnjega sasvim prestale, banovačka krajina nije zemlji povraćena.

Da se razumie ono, što se u početku ovoga saborskoga zapisnika za bana Nikolu Frankopana veli, treba znati,

---

Banska vlast da se povrati i uzdrži god. 1630.

Ferdinanda II. kralja zakon III. članak 25. Striši i redovi su ponizno razumjeli, kako je njegovo veličanstvo do-

et liberarum civitatum intromittant. Denique Valachos, in terris statuum et ordinum praefatorum regnorum Croatiae et Sclauoniae residentes, quos sacra caesarea maiestas jurisdictioni dominorum terrestrium, per speciales commissarios, sub hac diaeta nominandos, applicare et subjicere benigne promisit, nos etiam nec per nos, nec per generales, aut capitaneos confiniorum impediemus, quin potius literas ad eosdem generales capitaneos statim expediemus: ut cum primum dicti commissarii suae caesareae maiestatis et regni ad tractatum descenderint, omnem manum suam a jurisdictione dictorum Valachorum eximant, et determinationi eorundem commissariorum sese accomodent. Super quibus praemissis omnibus dictos status et ordines regnorum Croatiae et Sclauoniae vigore praesentis diplomatis nostri, propria manu nostra subscripti, et sigillo nostro muniti, assecurauimus. Datum Posonii XV. calendas Julias. Anno domini M.D.C.XVIII. Ferdinandus.

(Originalis membrana in archivo regni.)

---

da je ovoga bana sabor sam bio tužio zbog njegova samosilja i bezakonja, uslied čega bude onda od kralja s te časti skinut.

Banalis auctoritas restituenda et conservanda a. 1630.

Ferdinandi II. regis decretum III. Articulus 25. De banali authoritate antiqua in integrum restituenda et illibate conservanda, quomodo nam sua maiestas se ipsam resolvere dignata sit, status et ordines humillime intellexerunt; sperantes

stojalo riešiti, da se starinska banska vlast posvema povrati i neoskvrnjena uzdrži, pa se nadaju, da će za buduće nestati svakoga razloga pritužbi u tom pogledu. Odredjuju dakle: da se zbilja obdržava uvjet sedmi (kraljevske zavjernice) o tom uglavljen i članak 11. od god. 1608. prije krunisanja stvoren i u pomenutom uvjetu naveden, kano i članak 27. od g. 1609. i 31. od g. 1618. I ostale potežkoće stališah i redovah kraljevinah Hrvatske i Slavonije, kojim po dosadašnjih o tom stvorenih javnih ustanovah nije jošte doskočeno, neka se po njihovoj želji dokinu. A vojvode i drugi vojnički častnici, postavljeni u hrvatskoj i slavonskoj krajini, za koje se kaže, da su stanovnikom ondašnjim težkih jadah zadali, neka se u red natjeraju, i neka se po milostivnoj od njegova veličanstva o tom izdatoj rješitbi, pošto se istinitost stvari dokaže, primjereno kazne. Toga radi se ponavljaju zakonski članci 33. od g. 1618. i 49. od g. 1622.

(Corpus juris.)

Bilježka. Bansko dostojanstvo bilo je u trojednoj kraljevini za krunom uviek najviše štovano i zato su predji naši svagda marljivo nastojali, da banska čast bude popunjena i da se banska prava neokrnje. Na to je smjerao i ovaj zakonski članak i ostali u njem navedeni, izmedju kojih

---

Ob ustanku kraljevine Hrvatske i Slavonije god. 1681.

Leopolda I. kralja zakon III. članak 66. Kraljevine pako Hrvatska i Slavonija ustat će na oružje po svojih zakonih i

deinceps omnem superinde conquerendi materiam amputatum iri. Statuunt igitur: ut conditio septima superinde stabilita et articulus 11. anni 1608. ante coronationem editus, in eademque conditione citatus et anni 1609. art. 27. Item 1618 art. 31. cum effectu observentur. Reliqua quoque statuum et ordinum regnorum Croatiae et Sclavoniae gravamina, quae juxta constitutiones publicas, hactenus superinde sancitas, necdum forent effectuata; ut optatum ad effectum deducantur: Sed et capitanei et alii officiales militares in Croaticis et Sclavonicis confiniis constituti, per quos gravissimae injuriae regnicolis illatae esse commemorantur, ut in ordinem redigantur et juxta benignam suae majestatis superinde resolutionem, comperta rei veritate, condigna castigatione errores ejusmodi emendentur; renovantur art. anni 1618. art. 33. et anni 1622. art. 49.

(Corpus juris.)

---

stavljamo ovamo samo onaj prvi, naime 11. od god. 1608, koji naredjuje, neka se banska čast jošte za onoga sabora zaslužnoj kojoj osobi podieli, i neka se starodavna banova vlast, protežuća se od Drave do mora Jadranskoga, podpunoma uzpostavi. (Ut [sua Majestas regia] ipsum banatum sub hac praesenti diaeta, cum vetusta sua plenaria auctoritate a Dravo usque mare Adriaticum, bene meritae alicui personae conferat).

De insurrectione regni Croatiae et Slavoniae anno 1681.

Leopoldi I. regis decretum III. articulus 66. Regna porro Croatiae et Sclavoniae, tempore majoris et minoris impetus ho-

običajih, kad navali više ili manje neprijatelja, prema njegovoj sili. A odredjenó je, da se ove kraljevine uzdrže u svojih pravicah, povlasticah, ustanovah, zakonskih člancih i običajih, koji se ovdje ovime ponavljaju i potvrdjuju.

(Corpus juris.)

Bilježka. Kao što svatko znade, za ono vrieme nebijaše redovite vojske, nego kad je trebalo, otišlo je na vojsku plemstvo s jednim dielom svojih podložnikah, i to se je zvalo obično *insurrectio*, to jest ustanak. Ovu narodnu vojsku je naš sabor sam uredjivao, o čem ima više obširnih zako-

---

Práva na upravu vojničke krajine, podieljena hrvatsko-slavonskim stališem god. 1700.

Mi grof Adam Batthyan, vjekoviti u Németh-Ujváru, veliki kraljevski sudac, ban kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, veliki vojvoda krajine pokupske i pounske u istoj kraljevini Slavoniji, posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva pravi tajni savjetnik, komornik, podunavskih stranah ugarske kraljevine i pridružene Kaniži krajine veliki vojvoda. Dajemo na znanje, da smo promotrili i potanko uvažili tolike, već preko sto godinah trajuće, za slavne kraljeve ugarske i za prejasnu austrijsku kuću, uz neizmjerni kvar na imutku, uz prolievanje potokom krvi, uza smrt tolikih i tako milih sugradjanah, od slavnih stališah i redovah hrvatske i slavonske kraljevine u tolikih naravskoga neprijatelja na iste kraljevine navalah bijene bojeve, kao što i dugotrajno i skupo udržavanje krajiške vojske

stilis, secundum actionem inimici, juxta leges et consuetudines suas insurgent. Quae regna, ut in suis juribus, privilegiis, statutis, articulis et consuetudinibus (quae hoc loci renovantur et confirmantur) conserventur; conclusum est.

(Corpus juris.)

---

nah u našem saboru stvorenih. Ovu vlast sabora našega potvrdjuje ovdje navedeni zakon ugarskoga sabora, pa se povrh toga po želji naših poslanikah potvrdjuju i sve ostale povlastice naše domovine, jer se je svaki čas od strane kraljevske i ugarske u nje diralo.

Jura statibus et ordinibus regnorum Croatiae et Slavoniae in administrationem confiniorum collata anno 1700.

Nos comes Adamus de Batthyan perpetuus in Németh-Uyvár, judex curiae regiae, regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus, confiniorum eiusdem regni Sclavoniae Colapianorum et Unanorum supremus capitaneus, sacrae caesareae regiaeque maiestatis actualis intimus consiliarius, camerarius, partium regni Hungariae Cis-Danubianarum et confiniorum Canisae annexorum generalis capitaneus. Damus pro memoria: Quod nos consideratis et exacte perpensis tot et tantis ultra iam saeculum pro divis Hungariae regibus et Augustisissima domo Austriaca cum amplissimarum fortunarum jactura, copiosissima sangvinis profusione, totque et tam charorum concivium suorum caede, diuturna praeterea et sumptuosa confini-

o svom trošku, pa i na uzdržavanje pokupske krajine obavljene službe, napokon i to, da su isti striliši i redovi drage volje i naročito obećali ter izjavili, kako će i u napredak za uzdržanje ne samo rečene pokupske, nego i pounske i glinske krajine, na korist sadašnjega posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva i njegovih prejasnih nasljednikah, uložiti svoju brigu i svoj trošak. Obziruć se dakle pravom na tako riedke zasluge i na tako dragocjena djela i službe, pa da gospodi sadašnjim stališem i njihovim nasljednikom, mjesto zahvalnosti i priznanja, što su ga svojim radom i zaslugami stekli, dolje priobćenim riešenjem i popuštanjem prinesemo davno zasluženu utjehu u pogledu molbe, koju su nam toga radi ove godine na 29. Svibnja u Beču preko blagorodnoga i plemenitoga gospodina Jurja Plemića, posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva savjetnika i pomenutih kraljevinah prabilježnika, podnieli i u sadašnjoj svojoj u Zagrebu držanoj glavnoj skupštini opetovali: toga radi odredjujemo i naredjujemo, a obećajemo, ter sebe i svekolike svoje u banskoj časti našljednike dužimo, da ćemo, za udržanje sloboštinah i preimućtvah, pripadajućih istoj gospodi stališem i redovom pomenutih kraljevinah, držati za uvjeke sliedeće uvjete. Prvo: da se inostranci nit u vojničku plaću neprimaju, a kamo-li da se, sad ili u napredak, bez naročite privolje rečene gospode stališah i redovah, na krajiške častnike povise; već plaća ovakva i časti da se samo narodnjakom (domaćim sinovom) daju. Drugo: da od sada nijednu krajišku čast, počevši od vojvode pa sve do viših častih, nećemo podieliti mi ni nasljednici naši u banskoj časti, van po želji i predlogu gospode

ariae militiae aere proprio exolutione, per inclytos status et ordines praefatorum regnorum Croatiae et Sclavoniae adversus varios et plurimos naturalis hostis in eadem regna insultus, in conservationem confiniorum suorum Colapianorum praestitis servitiis, et quod deinceps quoque non modo in praefatis Collapianis, sed Vnanis quoque et Glinanis confiniis pro modernae suae sacratissimae maiestatis caesareae et regiae suorumque augustisissimorum successorum servitio conservandis et manutenendis propriis similiter sumptibus, curam ac solicitudinem se impensuros et eo aplicaturos prompte et resolute promisissent et declarassent. Horum itaque tam rari meriti et alti pretii operum atque servitiorum justo ex respectu, et intuitu, et ut hac infrascripta resolutione et condescensione nostra modernis dominis statibus et eorum successoribus in vicem debitae laborum et meritorum suorum gratitudinis et recognitionis, pro ipsorum apud nos propterea in anno currenti, die vero vigesima nona mensis Maii Viennae Austriae, medio perillustris ac generosi domini Georgii Plemich, sacratissimae maiestatis caesareae et regiae consiliarij ac praefatorum regnorum magistri prothonotarii, et in moderna quoque eorum generali hic Zagrabiae celebrata congregatione, facta instantia, eosdem dominos status et ordines justo hoc ipsisque a pridem debito et competenti medio consolaremur, statuimus et resolvimus, promittimusque et obligamus nos et vniversos in praemisso banatus officio successores nostros, pro immunitate et praerogativa eorundem dominorum statuum et ordinum praenominatorum regnorum, conditiones infrascriptas perpetuo observaturos. Primo:

stališah i redovah, koji će predlagati trojicu ratnoj struci vještu, obziruć se i na dosadašnju vojničku službu; ali u tom neka se neokrnji interes gospode podvojvodah. Treće: kad grofa bana neima u kraljevini, savkolik teret i svakolika uprava krajine neka se obavlja po kojem njemu podredjenom državljaninu, koji će imati postupati dogovorno s gospodom stališi. Četvrto: Prosto će biti i dopušteno gospodi stališem po svojih izaslanih povjerenicih pregledati svake godine krajišku vojsku, posadu i cielu krajinu, zahtievati račune od častnikah i od onih, koj upravljaju vojničkom opravom, pak ako tko sfali, ovrhom zahtievati zadovoljštinu (nego toga radi treba se uviek prije banu uteći.) Peto: Da častnici i krajišnici moraju povjerenikom kraljevine u krajini postavljenim izkazivati ono štovanje i čast, što im pripada kao dostojanstvenikom, koji umah za gospodinom banom mjesto zauzimlju. Za vjekovitu tvrdju ovih, koja se imaju nepovriedno obdržavati, obnašli smo dati pomenutoj gospodi stališem i redovom rečenih kraljevinah ovaj naš list pod pravim našim pečatom, a podpisom ruke naše. Dato u Zagrebu na tridesetoga rujna godine Gospodnje tisuću sedamstote. Grof Adam Batthyan.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Evo koliku je vlast naš sabor imao ne samo u vojničkih poslovih u obće, nego i napose glede vojničke Krajine! Za onda bo bijaše naš sabor ne samo zakonotvorna nego i vrhovna upravna oblast naše domovine. Ovako je tiesno svezana bila krajina s provincijalom za vrie-

ne extranei in stipendia, minus in officia confiniaria nunc vel in futurum praeter expressum praefatorum dominorum statuum et ordinum assensum promoveantur; sed stipendia eiusmodi et officia nationalibus duntaxat conferantur. Secundo: ne ammodo officia confiniaria incipiendo a Vayvodatu inclusive altiora ulla, praeterquam cum voto et praesentatione per dominos status et ordines fienda subiectorum trium in re militari expertorum, habita etiam praestitorum servitiorum bellicorum ratione, a nobis comite bano vel successoribus nostris conferantur. Salvo tamen et eo modo dominorum vice-capitaneorum debito interesse. Tertio: ut absente comite bano a regno, confiniorum moles et gubernium integrale per subalternum sibi regnicolam cum cointelligentia et relatione ad dominus status sustineatur et administretur. Quarto: Dominis statibus liberum erit et admissum, medio constituendorum et exmittendorum commissariorum suorum, annis singulis militiam confiniariam et praesidia, confiniaque universa lustrare, cum officialibus, remque militarem et suppellectilem tractantibus rationem inire, de succumbentibus executione mediante satisfactionem (praevio tamen ad dominum banum desuper recursu) sibi impendere. Quinto: ut commissariis regni in confiniis constitutis per officiales et milites confiniarios alter immediate post dominum banum honor et authoritas tribuatur. In quorum omnium firmitatem perpetuam inviolabiliter observandam, praesentes litteras nostras sub authentico sigillo nostro banali ac manus nostrae propriae subscriptione memoratis dominis statibus et ordinibus antefatorum regnorum extradandas esse duximus et concedendas. Datum Za-

me najveće pogibije, za vrieme strašnih turskih ratovah. Svatko se dakle može i sam domisliti, koliko vriedi zanovietanje, da se dan danas, dok je posvuda mir, vojnička krajina nemože sdružiti sa svojom domovinom.

Leopolda I. rješitba, da se vojnička krajina stavi pod oblast kraljevine, a varaždinsko-križevačka krajina da se sasvim ukine god. 1703.

Leopoldo Božjom milošću izabrani car rimski vazda uzmnožni, njemački, ugarski, česki itd. kralj. Častni, čestiti, poglaviti i velemožni, velemožni i plemeniti, mudri i oprezni, vjerni nam mili. Prošlih ovih godinah smo, budući napastovani od Turčina, naravnoga neprijatelja kršćanskog imena, dugotrajni i krvavi rat na njega, pomoćju premoguće desnice Božje, koja pravednu našu i cieloga kršćanstva stvar milostivno zakrili, srećno svršili, i ne samo više putah slavne pobjede održali i neprijatelja slavodobitno porazili, nego i medje kraljevinah naših Ugarske, Hrvatske i Slavonije, od prije vrlo stegnute, osvojivši više tvrdjavah, na široko i daleko pružili i razširili, a napokon Božjom pomoćju i dični mir s otomanskom portom uglavili. Samo uzdržavanje pomenutih kraljevinah, pak i naravni red stvarih zahtieva, da se poslje učinjena mira povrate stare medje tim kraljevinam; al se je medju vašimi vjernostmi i višimi našimi vlastmi nutrnje Austrije razpra njeka zametnula tako o zemljišnoj oblasti kano i o vojničkoj zavislosti, pak i o prenošenju, odnosno ukinuću slavonske i petrinjske

grabiae die trigesima mensis Septembris, anno domini millesimo septingentesimo. Comes Adamus de Batthyan.

(*Originali membr. in arehivo regni.*)

Leopoldi I. regis resolutio de confiniis militaribus jurisdictioni regni subjiciendis et generalatu Varasdinensi abolendo a. 1703.

Leopoldus dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. rex. Reuerendi, honorabiles, spectabiles ac magnifici, magnifici item et egregij, prudentes ac circumspecti, fideles nobis dilecti. Posteaquam his superioribus euolutis annis et temporibus per naturalem christiani nominis hostem Turcam lacessiti, diuturniori cruento contra eundem bello continuato, praepotentique dextra dei justae causae nostrae et totius christianitatis clementer opitulante feliciter superato, non solum gloriosos de eodem hoste triumphos iteratasque solennes victorias reportassemus, verum etiam fines ac limites regnorum nostrorum Hungariae, Croatiae et Sclavoniae, ante hac nimium coarctatos, expugnatis pluribus fortalitijs, longe lateque extendissemus et propagassemus, ac tandem gloriosam etiam cum porta Otthomanica pacem deo propitio inivissemus, qua stabilita, siquidem antiqua praefatorum regnorum nostrorum confinia pariter extendi et translocari, ipsa regnorum conservatio et rerum ordo exigisset, eatenus vero tam ratione jurisdictionis territorialis, quam et dependentiae militaris, nec non translocationis et respective cassationis Sclauonicorum atque Petriniensium confiniorum inter fidelitates vestras

krajine, te su vjernosti vaše toga radi preko našega vjernika, a svoga za taj posao naročito izabranoga poslanika, Franje Črnkoca Črnkovačkoga, našega pukovnika i savjetnika, više putah našemu veličanstvu predstavke podnieli. Da se ova razpra kako valja rieši, odredismo ponajprije premilostivno njeko povjerenstvo na lice mjesta, da ondje pomoćju očevida pronadje pravo pravcato stanje te krajine i da točnim iztraživanjem bolje prouči povorku navedenih potežkoćah i pritužbah. Za podnešeno od toga povjerenstva preponizno izviešće, kano i za ostale uputke i razprave pro et contra, koje su nam o tom predmetu predale i podniele dotične dvorske i pokrajinske vlasti, naime ovdašnje naše carsko-kraljevsko dvorsko ratno vieće kao što i naša tajna dvorska kancelarija, zatim i drugo tajno dvorsko ratno vieće nutrnje Austrije, pak isto tako vaše vjernosti i štajerski stališi, ustanovismo ovdje u Beču novo dvorsko ministarsko povjerenstvo. Napokon po daljem od istoga popečiteljskoga povjerenstva u ministarskom vieću ustmeno i pismeno po dokazih i spisih podnešenoga obširnijega predloga i svestrane izviesti o svih i svakih točkah, okolnostih i motivih ovoga predmeta, riešismo stvar konačnom odlukom evo ovako:

P r v o: Sva ona zemlja medju riekami Kupom i Unom, štono smo ju pravednim svojim i zato pobjedonosnim oružjem natrag uzeli Turčinu, biesnomu neprijatelju kršćanskog imena, sa svimi i sliednjimi, sadašnjimi i budućimi prebivaoci i stanovnici, što ih ondje ima (ovamo računajuć i razumievajuć i one plaćene vojnike, koji su se na rečenoj zemlji naselili i kuće sagradili), neka podpada pod našu ovdašnju carsko-kra-

ab una, nec non Austriae interioris dicasteria nostra ab altera partibus. quaedam lis et controuersia suborta, ac ex parte quidem fidelitatum vestrarum medio fidelis quoque nostri Francisci Csernkoczy de Eadem, colonelli et consiliarij nostri, vestri vero hunc in finem specialiter deputati ablegati, iteratis vicibus maiestati nostrae humillime repraesentata fuisset; pro qua rite complananda, primo quidem certam commissionem ad facies locorum (quatenus eadem inibi mediante oculari inspectione meram atque veram eorundem confiniorum situationis constitutionem, nec non exacta inquisitione peragenda, genuinam adductorum gravaminum seriem melius erueret) clementissime delegassemus. Deinde super eiusdem exmissae commissionis humillime suppeditata relatione, caeterisque per eatenus cointeressata et aulica et provincialia dicasteria, simul atque status, videlicet hujus loci caesareo regium nostrum consilium bellicum aulicum, nec non intimam Austriacam cancellariam nostram itidem aulicam, prot et interioris Austriae alterius intimi et bellici consiliorum pariter aulicorum nostrorum gremia, neque minus fidelitatas vestras, et Styriae status, pro et contra, submissis et intro porrectis informationibus atque deductionibus, novam hic Viennae commissionem ministerialem aulicam instituissemus; tandem ad ulterius, tam scripto, quam oretenus in pleno factam ab hacce delegata ministeriali commissione omnium et singulorum, secundum acta et probata, causae huius punctorum, circumstantiarum atque motivorum uberiorem propositionem et omnimodam relationem, pro finali decisione benigne resolvimus, quatenus:

ljevsku komoru što se tiče posjeda i koristi (u koliko jest ili će postati imutkom državne blagajne, to će reći fiškusa iliti erara), a u svih državnih i duhovnih poslovih pripadat će samo našoj hrvatskoj kraljevini i stojati pod banskom vlašću. Toga radi neka se sva ona iz nova dobivena zemlja (osim zemljišta za krajinu potrebita), zajedno s tvrdjami varaždinskoga gjeneralata, koje se imaju odmah ukinuti, kano i ostali onamo spadajući kotari, neka se predadu rečenoj našoj carsko-kraljevskoj dvorskoj komori za razpolaganje, pa neka se kako valja popišu i na gospoštine iliti imanja podiele. Ova imanja neka se, prodajom ili drugim kakvim god boljim načinom, upotriebe na korist i dobitak naše kraljevske blagajne; al drugčije neka stoje pod porezom i vlašću iste naše kraljevine i grofa bana, i neka daju razmjerno tolik porez i druge daće, koliko i ostali državljani; nego sva ostala naša kraljevska prava neka ostanu nepovriedjena, kao što si naročito pridržavamo i sve obične, zakonite, nam pripadajuće svote. Toga radi i da se ovako ova naša kraljevska rezolucija svestrano izvrši, naložili smo preko rečene naše nutrnjo-austrijske kancelarije dotičnim oblastim, neka sadašnjim častnikom tvrdje i posade varaždinske, koprivničke, gjurgjevačke, začesanske, križevačke i petrinjske zapovjedi odmah i ozbiljno, da se neusude stanujući u onih stranah narod izravno ili neizravno ili kakogod proti banskoj vlasti buniti i poticati, ili ga drugim kakvim načinom na odpor navoditi, a kamo-li iste stanovnike i prebivaoce na svoju stranu mamiti; nego kad bi se koji ili više njih k njim uteklo i pritužilo ili drugo što želilo, dužni su isti častnici na prosto ih

Primo. Totum et omne, Colapim inter et Vunnam fluvios situatum, justissimis ideoque victricibus armis nostris ab immani praefato christiani nominis hoste Turca recuparatum territorium, cum omnibus et singulis in eodem reperibilibus, modernis atque futuris, inhabitatoribus et incolis (quos inter et stipendiarij milites, qui propriae commoditatis et convenientiae suae causa iam dictis in locis, ultronea sponte degentes, sua domicilia fixerunt, etiam intelligendi et computandi sunt) quoad proprietatem et dominium utile (quatenus illud fiscale esset aut fieret) hujati caesareae camerae nostrae aulicae, quo vero ad jurisdictionalia et spiritualia duntaxat praefato Croatiae regno nostro et eiusdem banali potestati cedere et resignari, perindeque totum illud (excepto solo pro confinijs necessario) neorecuperatum territorium, una cum statim tollendis, atque cassandis Varasdiniensis generalatus locis praesidiarijs, et eo pertinentibus districtibus, ad meram praefatae caesareo regiae camerae nostrae aulicae dispositionem omnino transferendum, rite conscribendum, et in dominia subdividendum sit, quae nempe dominia, vel diuenditione fienda, vel alio quouis meliori modo in bonum atque commodum regii aerarii nostri conuertenda, nihilominus sub collectatione et jurisdictione eiusdem regni nostri atque comitis bani (saluis tamen quibusve alijs juribus regijs atque consuetis summis legalibus nobis competentibus per expressum reseruatis) ad contributionem et praestandorum praestationem caeteris regnicolis parem atque communem proportionaliter attrahentur. Quem in finem, et omnimodam huiuscemodi benignissimae resolutionis nostrae effectuationem, per ex-

*

od sebe odpraviti, te grofu banu i njegovim oblastim naputiti. Isto tako smo svomu vrhovnomu petrinjskomu vojvodi oštro dali naložiti, neka svoje vojnike, bili petrinjski ili drugi kakvi god, iz Kostajnice odmah makne, a i sam neka š njimi odanle s mjesta otidje, uzev sobom što uzeti treba. Ako bi pako on sam ili Petrinjani mislili, da imaju na zahtievano, te samovoljno i silovito posvojeno zemljište, što ga do sada uživahu, jače kakvo právo nego što su darovnice biskupom podieljene, i uslied toga ako bi htjeli biskupa i kaptol za to napastovati i na sud goniti: neka prije obje stranke izkažu svoje pravice pred našom dvorskom ovdje u Beču ustanovljenom tako zvanom neoakvističkom komisijom, i to radi interesah kraljevske blagajne, pak onda neka svoja zahtievana práva traže putem pravde pred našim grofom banom, koji je za posjedovne parnice naljеžan sudac; dotle pako neka budu dužni okaniti se sasvime svakoga rečene zemlje pridržavanja, ili uživanja, i svake kakve god sile. Osim toga naloženo je jošte istim vlastim nutrnje Austrije, da petrinjske potutkače odmah premjeste na druga i to što se više može udaljenija krajiška mjesta, pa sadašnje provodiče ili kalauze, po imenu pako njekakvoga Janka Borogonića, Bunjana i Dubreka, a podjedno i sve ostale više častnike do skora odanle krenu; jer će u napredak imati sám ban vlast imenovati ih i ondje postavljati, al će morati uviek potražiti privolju našega ovdašnjega carsko-kraljevskoga dvorskoga vojnoga vieća. A više neka ondje nenamještaju nikoga, najmanje pako Prekokupce i Prekounce, niti neka im nedopuštaju ondje boraviti, da nebi možda (kao što se je bojati), ondje ostav, svakojako sjeme

peditionem praefatae cancellariae nostrae interioris Austriae dicasteria, et medio eorundem modernis commendantibus, caeterisque Varasdinensis, Capronczensis, Sancti Georgij, Chasmensis, Crisiensis, et Petriniensis praesidiorum officialibus indilate quidem et serio demandari jussimus, ut in ijsdem partibus degentem populum directe vel indirecte contra banale dominium quovis modo animare seu concitare, vel alios eidem contrariandi modos suggerere non ausint, multo minus ipsos inhabitatores et incolas ad se suasque partes inducere intendant, quin potius, quod si unus vel plures illorum eo concurrerent, querelas aut alia peracturi, attunc eundem vel eosdem a sese abigere et ad comitem banum eiusdemque instantias simpliciter remittere teneantur; neque minus supremo Petriniensi capitaneo firmiter iniungi commisimus, quatenus suos Costaniczae existentes stipendiarios, Petrinienses, sive quoscunque alios ibidem haberet milites, abinde mox avocet, seque pariter cum ijsdem, eductis educendis, statim inde proripiat, casu autem quo vel ipse, vel ipsi Petrinienses respectu praetensi istius, propria authoritate et potentia mediante occupati, et hactenus usuati territorij, meliorem quam episcopales donationales in se continerent, titulum sese habere et docere posse existimarent, per consequens episcopum et capitulum eatenus infestare et in causam attrahere vellent, ut tunc huiuscemodi praetensa jura sua (posteaquam utraque pars interessata superinde suos titulos hic Viennae coram instituta sic dicta neoacquistica commissione nostra aulica, respectu interessentiae fisci regij produxerit) via juris ordinaria coram dicto comite bano, tanquam in realibus

razdora i nezadovoljstva sijali ili baš u narodu nemir ili opasan pokret zametnuli. Dojavljeno bje takodjer našemu veličanstvu, da kod rečenoga našega nutrnjo-austrijskoga dvornoga vojnoga vieća leže zalih i bez potrebe (gdjeno bi toga drugdje više trebalo) njeki naš zaštitni list, što ga je naš vrhovni namjestnik knez Ludovik, badenski markez, Vlahom podielio, a ovi ga grofu Erdödy-u predali, zatim kostajnički inventar, te zavez rečenoga grofa bana i podbana. Buduć da smo pako, što se Kostajnice tiče, tvrdjavu ovu, kao što i sve ostale gori navedene, medju Kupom i Unom ležeće, zajedno s Jasenovcem, s pripadajućimi tamo krajišnici, pak i sva mjesta s ove strane Save, u kojih ima posade, već odprije banovini ove kraljevine milostivno podielili i povjerili, a drugo će sve kako sada i u napredak visjeti o našem carsko-kraljevskom dvorskom vojnom vieću: milostivno odredismo, da mu se imaju i pomenuta četiri pisma predati, i zapovjedismo preko rečene naše austrijske dvorske kancelarije istomu našemu dvorskomu vojnomu vieću, da to izvede.

Drugo: Da se ima ne samo isti varaždinski gjeneralat i tvrdje gjurgjevačka i ivanićka, nego i koprivnička, začesanska, križevačka i petrinjska, dakle u obće sva bez razlike varaždinska zapovjedničtva ukinuti, i sve višje vojničtvo čas prije odanle ukloniti; a varaždinski prostaci i ostali vojnici od posade, koliko ih bude treba i koliko ih se bude htjelo preseliti, da se, po volji i naredbi ovdašnjega našega carsko-kraljevskoga dvorskoga vojnoga vieća, mogu i imaju premjestiti na druga izvanjska mjesta, osobito u krajiške tvrdje, koje su već

actionibus ibidem competente judice, prosequi, interea vero ab omni eiusdem retentione, propriaque usuatione, seu alia quacunque violentia prorsus abstinere debeant sintque obligati. Praeterea ijsdem Austriae interioris dicasterijs pariter commissum est, ut Petrinianos instigatores ad alia quoquo potest fieri modo remotiora confinia illico transferant, modernosque viarum ductores, et signanter quidem illos sic nominatos Janko Borogonich, Bunyan et Dubrek, simul et reliquos omnes officiales superiores (utpote quos imposterum solus ipse banus, ad praehabitum nihjlominus et semper requirendum praefati huiatis nostri caesareo regij consilij aulico-bellici consensum, denominandi et inibi constituendi facultatem haberet) inde mox amoveant, nec ullos alios, praesertim Trans-Collapiano-Vunnanos adhibeant, aut inibi diutius commorari patiantur, ne forte (prouti metuendum est), ibidem permanentes, omnis generis fomites hinc inde seminando, inter populum disturbia quaedam aut motus periculosos excitent. Similiter cum maiestati nostrae relatum exstitisset, certas quasdam, a generali locumtenente nostro principe Ludouico Marchione Badensi ijsdem Valachis impertitas protectionales nostras, per eosdemque comiti Erdeödy assignatas, nec minus inventarium Costaniczense, simul atque dicti comitis bani et vice bani reuersales, prae manibus praefati interioris Austriae consilij aulico-bellici nostri etiamnum supervacaneas iacere, alibi magis necessarias; praesertim quia (Costaniczam quod concerneret), hocce fortalitium unacum omnibus praerepetitis, Colapim inter et Vunnam adjacentibus, sicut et Jassenouecz, pariter cum eo spectantibus confiniarijs caeterisque

ustrojene, ili će se u napredak ustrojiti. Koprivnička pako tvrdjava, buduć da je jošte u dobru stanju, te leži kao u sredini one slavonske zemlje, neka se i od sada, kao njeko shranište ili utočište domovine, uzdržava u stanju u kojem je sada; al opet neka stoji pod vladom, zapovjedničtvom i vlašću rečenoga grofa bana, podbana, pak i ciele one kraljevine Slavonije, nego zajedno pod vrhovnim ravnanjem ovoga našega carsko-kraljevskoga dvorskoga vojnoga vieća.

Treće: Buduć da se više putah napomenuta vanjska krajiška mjesta od zemljišne oblasti nemogu odieliti, zato neka se gori navedenim načinom za vazda utiele i podvrgnu vladi i vlasti kraljevine i iste ove tvrdje, u buduće banske, zajedno sa svom vojskom, onamo od same kraljevine ili grofa bana smještenom i plaćanom, ili što će se po naredbi pomenutoga ovoga našega dvorskoga vojnoga vieća, prema potrebi, iz varaždinskoga gjeneralata možda još izvaditi, pak i s ostalimi onih krajevah prebivaoci i stanovnici, dapače i s istim zemljištem, po imenu i sa svimi u njegdašnjem varaždinskom gjeneralatu ležećimi mjesti. Neka se dakle ova i ostala medju Kupom i Unom ležeća krajiška i sva druga u pomenutom toliko putah varaždinskom gjeneralatu preostala mjesta s istih razlogah i uzrokah istoj banovini privale i neprekidno pod banskom vlašću stoje; a u vojničkih poslovih, glede na vrhovno ravnanje, neka rečeni grof ban sa svojimi mladjimi stoji pod ovim našim carsko-kraljevskim dvorskim vojnim viećem i neka od njega s posluhom prima premilostivne rješitbe i naredbe našega veličanstva. Pronašli smo pako oznaniti milostivno ovu našu

locis Cis-Savum praesidiarijs, iam antea per maiestatem nostram banatui regni benignissime collatum atque confisum est, quae omnia siquidem nunc et in futurum . . . . regio consilio nostro aulae bellico dependerent, eidem quoque praerecensita quatvor instrumenta literalia mox con- et assignanda fore clementer determinavimus, ac mediante praefata cancellaria nostra Austriaca aulica dictae interioris Austriae bellico itidem aulico consilio nostro efficaciter committendum esse decrevimus.

Secundo. Quod non solum ipse mentionatus generalatus Varasdinensis, et praesidia sancti Georgij et Ivanicziense, sed etiam Capronczense, Chasmense, Crisiense et Petriniense, adeoque indifferenter omnes commendae Varasdinenses, cum integro superiore statu eiusdem militari quamprimum inde remoueri atque cassari, e contra autem gregarij Varasdinenses, et reliqui milites praesidiarij, quotquot eorundem necessarij seseque eo transferre intentionati fuerint, prae caeteris ad alia, tam constituta, quam adhuc constituenda exteriora loca seu praesidia confiniaria, ex beneplacito et dispositione huiatis caesareo regij consilij nostri aulico-bellici translocari possint ac debeant; Capronczense vero fortalitium, siquidem hoc ipsum adhuc in bono defensionis statu reperiatur, quasi in Sclauonici illius territorij meditullio situatum, pro aliquo receptaculo vel patriae istius asylo, etiamnum in statu quo, sed tamen sub gubernio, commenda atque jurisdictione saepefati comitis bani et vice bani totiusque illius Sclavoniae regni, sed et cum suprema huius caesareo-regij consilij nostri aulico-bellici directione omnino conservetur; et quia

rješitbu vjernostim vašim ravnanja vašega radi ponajviše zato, da se vjernosti vaše budu mogle ravnati u pogledu naše kraljevske i provincialne oblasti i vlade, pa da ovu našu premilostivnu odluku kao što valja drže i izvršuju. U ostalom im našom carsko-kraljevkom milošću blagostivno ostajemo nagnuti. Dato u gradu našem Beču u Austriji na 6. dan mjeseca Lipnja, godine Gospodnje tisuć sedam sto treće. Leopoldo s. r.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Nikad nebi čovjek poželio bolje i odrješitije zapoviedi za ukinuće vojničke krajine i pridruženje majci kraljevini, nego što je ova rješitba cara i kralja Leopolda I. upravljena saboru našemu već prije sto šestdeset i pet godinah za ravnanje i vršenje. Onda se je dakle pronašlo, da je ne samo pravedno nego i moguće izvršiti vruću želju hrvatskoga sabora, čeznućega neprestano za sdruženjem s braćom krajiškom, akoprem su turski ratovi istom ponješto jenjali. — A nije ovo jedina zapovied Leopoldova u tom poslu, nego imamo ih više, koje malo ne od rieči do rieči onako glase kao što ova. Jedna od njih izašla je na 10. Srpnja iste godine 1703., druga na 24. Siečnja godine 1704., treća na 27. Siečnja iste godine. A koji je bio rasultat svih ovih svečanih obečanjah? — Da se dan danas, pošto je nestalo turskih ratovah, dokazuje nemogućnost onoga, što je Leopoldo I. kao stvar posve moguću riešio.

Tertio. Siquidem mentionata illa exteriora loca confiniaria a territoriali jurisdictione haud bene separari quirent, ea ipsa praesidia in futurum bannalia pariter cum omni per ipsum regnum atque comitem banum inibi collocata atque stipendiata, seu ex generalatu Varasdinensi, iuxta mentionati huius consilij nostri aulico-bellici dispositionem, pro exigentia rerum forsan adhuc extrahenda atque desummenda uberiore militia, nec non caeteris districtuum eorundem inhabitatoribus et incolis, ipsoque territorio, signanter et cunctis in suprafato Varasdinensi quondam generalatu adjacentibus locis, modalitate praerecensita regni jurisdictioni ac gubernio constanter incorporentur, adeoque, et haec et reliqua, Collapim inter et Vunnam fluvios situata confiniaria aeque ac caetera omnia et singula in toties memorato prius generalatu Varasdinensi residua loca, ex ijsdem principijs et causis, eidem banatui co . . . . . imperturbate subiaceant; in militaribus autem quoad supremam directionem praedictus comes banus cum suis subalternis, ab hocce caesareo-regio consilio nostro aulico-bellico plane dependeant, vnde benignissimas maiestatis nostre resolutiones et ordines obsequenter accipiant.

Quapropter benignam in praemissis resolutionem nostram pro directione sui eum omnino in finem fidelitatibus quoque vestris clementer notificandam esse duximus, quatenus eidem tum in passu regiae nostrae, tum etiam provincialis jurisdictionis atque gubernij semet conformare, clementissimamque determinationem nostram rite obseruare et exequi noverint ac debeant eadem fidelitates vestrae, gratia in reliquo nostra cae-

Celiši i redovi kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske primaju pragmatičku sankciju god. 1712.

Djela i članci gospode stališah i redovah kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije stvoreni na glavnoj njihovoj skupštini držanoj na 9. i sliedećih danah mjeseca Ožujka 1712. u biskupskom gradu u Zagrebu, pod predsjedjom presvietloga i prečastnoga gospodina grofa Mirka Eszterhazya de Galantha, biskupa zagrebačkoga, opata b. d. Marije topuske. posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva savjetnika i banske časti namjestnika.

Članak sedmi. Stališi i redovi, pobudjeni brigom i požudom za osjeguranje svoje domovine, a promišljajući sve i tolike minule pogibije, pa i opasne prevrate, koji bi naspjeli u vrieme bezkraljevja, osim toga pako želeći ovim svojim činom zaslužiti veću blagost i blagu vladu prejasne austrijske kuće, i želeći, da kad joj zamre mužka loza (kojoj dobrota Božja neka na sve vieke dâ živiti i cvasti), ženski spol zadržati i na njega prenieti kraljevsko právo i preimućtvo, neka ga izvršuje právom kralja i kraljevine, želeći se dakle povjeriti onoj ženskoj lozi prejasne krvi austrijske, koja će držati ne samo Austriju nego i pokrajine Štajersku, Korušku i Kranjsku, a stolovati u pomenutoj Austriji: odredjuju, očituju i odlučuju iskreno i jednoglasno, ter uglavljuju, neka se poslanici, koji će se poslati k njegovomu posvećenomu carsko-kraljevskomu veličanstvu, poglavito o tom napute, dapače ih odmah napućuju, da ovu od rečene gospode stališah i redovah o njihovoj domisli, samohotno

sareo regia eijsdem benigne propensi manentes. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die sexta mensis Junij, anno domini millesimo septingentesimo tertio. Leopoldus m. p.

(Orig. membrana in archivo regni.)

Status et ordines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae pragmaticam sanctionem acceptant a. 1712.

Acta et articuli dominorum statuum et ordinum regnorum Croatiae et Sclauoniae, in generali eorundem congregatione, Zagrabiae, in arce episcopali, praesidente illustrissimo et reverendissimo domino comite Emerico Eszterhazy de Galantha, episcopo Zagrabiensi, abbate B. Mariae Virginis de Thopuszka, sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliario, et officij banalis in politicis locumtenente, pro die 9. et sequentibus mensis Martij anni 1712. celebrata, conclusi.

Articulus septimus. Solicitudine atque zelo, quo domini status et ordines ad assecurandam patriam suam, consideratis tot et tantis eiusdem praeteritis periculis, et periculosis, euenibili quo casu interregni tempore, reuolutionibus, et praeterea ad promerendam ampliorem hoc suo facto benignitatem atque benignum regimen augustissimae domus Austriacae, cujus deficiente masculino (quem ut divina bonitas in omne aevum superesse et florere admittat, optant), foeminini etiam sexus retinendum in eosdem regium jus, praerogatiua, et jure regis et regni exercendum subire cupiunt, eidemque se confidere, illius nimirum et talis foeminini sexus, augustissimi sanguinis Austriaci, qui uidelicet non modo Austriae, sed provinci-

i slobodno izraženu i očitovanu odluku i povjerenje predoče i podnesu posvećenomu carsko-kraljevskomu veličanstvu u ime gospode stališah i redovah, i opet da nepropuste moliti i izhoditi milost posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva i njegovih uzmnožitih nasljednikah, ter blagostivno izvršenje milostivnih riešenjah, obećanjah i osjeguranjah uzmnožite uspomene austrijskih vladalacah i ugarskih kraljevah, štono su uvrštena u javne spise sabora kraljevine ugarske i pridruženih joj stranah, pa i u sukromne svjedočbe izdate rečenoj gospodi stališem i redovom; pod jedno neka zamole i diplomatično osjeguranje, da će se sve ovo držati i uzdržati, kao što i sve ostalo, što im se svidi moliti za dobro, korist i sjegurnost stališah i redovah.

Članak dvadeset deveti. Naputak za pomenuta četiri poslanika, odredjena k posvećenomu carsko-kraljevskomu veličanstvu i k prejasnomu dvoru, skupiše gospoda stališi u sliedećih tačkah; a drugoj gospodi poslanikom, opremljenim za nastajući požunski sabor, podieliše opet drugi naputak u pogledu svojih molbah. Prvo: Neka podnesu i preporuče odluku gospode državljanah, učinjenu na ovoj glavnoj skupštini o nasljedstvu prejasne kuće austrijske, s dužnom poniznošću prama njegovu veličanstvu, a vjernošću prama svojoj domovini, i njenoj sjegurnosti i koristi. Drugo: Neka dokažu posvećenomu veličanstvu potrebe krajiške i nerazmjerje silah i imutka gospode državljanah naprama tim potrebam, i toga radi neka mole podpomoć od posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva. Treće: Moliti treba od njegova veličanstva vjekovitu sjegurnost i sloboštinu, da gospoda stališi i redovi nebudu morali

arum etiam Styriae, Carinthiae, et Carnioliae possessionem habebit, et in modo fata Austria residebit: sinceris et unanimibus uotis moti et dispositi, statuunt, declarant, et resoluunt, suosque dominos ablegatos ad suam sacratissimam maiestatem caesaream et regiam exmittendos, in eo etiam et principaliter se instructuros decernunt, imo protinus instruunt; vt nimirum hanc eandem praefatorum dominorum statuum et ordinum, motu eorum proprio, atque liberi arbitrij sensu, expressam et manifestatam resolutionem ac fiduciam sacratissimae caesareae et regiae maiestati, nomine dominorum statuum et ordinum praesentent et offerant; et uicissim sacratissimae caesareae et regiae maiestatis, suorumque augustissimorum haeredum gratiam, et pro tenore clementissimarum resolutionum, promissionum, et assecurationum, augustae reminiscentiae Austriacorum principum, et regum Hungariae, publicis diaetalibus regni Hungariae et partium eidem annexarum actis, et priuatis quoque, pro parte mentionatorum dominorum statuum et ordinum emanatis testimoniis insertis, benignam effectuationem, cum assecuratione diplomatica, manutenendorum et conseruandorum horum omnium, et quae praeterea pro bono et emolumento, atque interesse securitatis, petenda ipsis occurrerint, petere et obtinere non intermittant.

Articulus vigesimus nonus. Instructionem pro memoratis dominis ablegatis quatuor, ad sacratissimam caesaream et regiam maiestatem et augustam aulam deputatis, his punctis domini status comprehendunt (siquidem de aliis, alios dominos ablegatos, ad imminentem diaetam Posoniensem exmis-

ikada nositi terete gospode ugarske, kao što su to ova i na izmaku prošle godine 1711. zahtievala. Četvrto: Nastojat će, da se izvrši milostivna rješitba blagopočivšega cara i kralja Leopolda, zamoljena i obećana i od blažene uspomene cara i kralja Josipa, kojino je nedavno preminuo. Peto: Zahtievat će diplomu vjekovite sjegurnosti o tom, da će njegovo veličanstvo i njegovi prejasni nasljednici i baštinici obojega spola nepovriedjene držati i uzdržati, štititi i braniti svekolike gospode stališah i redovah pravice, povlastice, preimućtva i primljene običaje. Šesto: Što im se osim toga svidi, da bi moglo podići korist i sjegurniji bitak gospode stališah i redovah, kamo ide i dobročinstvo soli, potreba, da se ban uvede, i da se izvrši ono, što stališi i redovi na saboru kraljevine zaključe, negledeć na prigovor izbivajućih; pak ako se što u saboru ugarskom neizvede, neka to oni potjeraju i pospješe.

(Iz pismare trojedne kraljevine).

Bilježka. Kad je po zlokobnoj smrti kralja Ludovika II. na Muhačkom polju izabrala najprije Ugarska, pa za njom i trojedna kraljevina (gl. gori pod god. 1527.) Ferdinanda Habsburžkoga za svoga kralja, preneseno bje nasljedstvo krune samo na potomke mužkoga spola. Neimajuć dakle kralj Karlo III. mužkoga djeteta, zabrinu se veoma da nepriedje kruna ovih zemaljah na koju drugu vladajuću kuću; jer buduć da osim njega nije bilo u životu nijedne mužke glave od porodice Habsburžke: to bi se poslje

sos, alia pariter instructione informassent, de suarum instantiarum numero et qualitate). Primo: Vt debita erga suam maiestatem humilitate, erga patriam uero suam et eiusdem interesse saecuritatis fidelitate, resolutionem dominorum regnicolarum, de successione augustissimae domus Austriacae, sub decursu modernae congregationis institutam et statutam offerant et commendent. Secundo. Vt necessitates confiniariae, uirium autem et facultatum dominorum regnicolarum erga eosdem improportio, suae maiestati sacratissimae demonstretur, adeoque succursus a sacratissima caesarea et regia maiestate petatur. Tertio. Ne quanto onerum dominorum Hungarorum, uti ipsi toties et anni etiam praeteriti 1711 sub finem ursissent, domini status et ordines subjiciantur, petenda a sua maiestate perpetua securitas et immunitas. Quarto. Solicitabunt executionem benignae resolutionis diui olim Leopoldi imperatoris et regis, a nouissime defuncto etiam augustae reminiscentiae Josepho imperatore et rege petitae et promissae. Quinto. Petent diploma securitatis perpetuae, super uniuersis omnium dominorum statuum et ordinum juribus, priuilegiis, praerogatiuis et receptis consuetudinibus, inuiolabili conseruatione et manutentione per suam maiestatem et augustissimos haeredes et successores suos utriusque sexus tuendis et protegendis. Sexto. Vt quae praeterea pro commodo et vtiliori atque securiori dominorum statuum atque ordinum permansione et conseruatione promouenda iudicauerint, inter quae occurrat etiam salis beneficium, bani quoque inducendi necessitas, et de eorum, quae in regni congregationibus per dominos status et ordines praesen-

njegove smrti povratilo bilo i Ugarskoj i trojednoj kraljevini právo izabiranja novoga kralja. Karlo III. smišljaše dakle, kako će prenieti našljedstvo krune na kćer svoju Mariju Tereziju. Stališi i redovi trojedne kraljevine, da kralju svomu posao taj olakote i podjedno da zapriečе strašan nered i bune, s kojih nam domovina u prvašnje vrieme postradaše, kad nije bilo naravskoga nasljednika kralju, već ga je trebalo stoprv izabrati: uglaviše o svojoj domisli, prenieti právo nasljedstva krune i na žensku lozu vladajuće kuće, ter izvedoše nakanu svoju u svom saboru od god. 1712., nego dodaše i uvjet. neka ih kralj u svoje i svojih nasljednikah ime osjegura, da će se njihove sloboštine nepovriedjene uzdržati. Rieči besjednikah na onom saboru liep su nam dokaz narodne samosviesti naših predjah. Medju ostalim bje ondje kazano: „Mi smo doduše — kako njeki zakoni vele — pridružene strane Ugarske, ali nismo joj podanici. Mi imasmo njekoć svoje domaće a ne ugarske kraljeve. A nisu nas Ugri zasužnjili, niti silom sebi podložili, već smo se samohotno i svojom voljom podvrgli, ne ugarskoj kraljevini, nego nje-

---

Karlo III. kralj daje osjegurnicu stališem i redovom kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije god. 1712.

Karlo VI., Božjom milošću izabrani car rimski vazda uzmnožni, kralj njemački, španjolski, ugarski, česki, dalmatinski, hrvatski, slavonski, nadvojvoda austrijski. Častni, poštovani poglaviti i velemožni, plemeniti, vjerni nam mili! Kako nam je

tes concluduntur, manutentione, non obstante absentium reclamatione, et si quae in diaeta non effectuarentur, promoueant et solicitent.

(*Originale in archivo regni.*)

---

zinomu kralju. I sada priznajemo njezinoga kralja za svoga, dok bude austrijskoga koljena. Nedajmo se zavesti zamamljivom slobodom izbora ili izborom slobode; nemislimo, da se moramo svakako za Ugarskom povesti. Mi smo ljudi slobodni, a ne robovi.“ Ove su rieči djelovale na sabor, i kao što zasvjedočava gori navedeni zapisnik, utanačeno bje jednoglasno, da ima u obće i ženska loza vladajuće kuće právo nasliediti krunu, kad pomru mužkarci.

Odluka ova dobro je došla Karlu III., ter on odmah podieli domovini našoj malo niže navedenu diplomu, i sastavi red našljedstva, kojemu nadjenu ime „pragmatičke sankcije,“ te ga je sabor ugarski g. 1723. primio, a ja ću ga pod onom godinom priobćiti.

Caroli III. regis literae assecuratoriae, statibus et ordinibus regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae datae a. 1712.

Carolus sextus divina favente clementia electus Rom. imperator semper augustus, Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae rex, archidux Austriae. Reverendi, honorabiles, spectabiles ac magnifici, generosi, fideles dilecti! Quam grata nobis fuerit declarata rur-

*

drago bilo starovječno poklonstvo prama nam i cieloj prejasnoj kući, očitovano iznova od prevjernih stališah slavnih naših kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i nedavno na skupštini zagrebačkoj i po svečanom poslanstvu, kao što i briga vaša, da se odvrate, koliko se može, buduće pogibije: to će vam zasvjedočiti moći isti vaši poslanici, častni, poglaviti i velemožni, pa plemeniti, naime grof Mirko Eszterházy de Galantha, biskup zagrebački, opat bl. djevice Marije topuske, odprije carski savjetnik i namjestnik banske časti u poslovih političkih, Ivan Drašković Trakošćanski, nedavno carski savjetnik i veliki komornik ugarski, general major, veliki župan vukovski i baranjski, najposlje Juraj Plemić Otočki, odprije takodjer carski savjetnik i kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prabilježnik. Oni će vam kazivati, što nam se je svidjelo potrebito, da se izvede i što čvršće utvrdi stvar toli spasonosna; zato i nedvojimo, da ćete o tom zajedno s nami nastojati, gdjegod uztreba. A mi vam opet tvrdo obećajemo, ne samo da ćemo vam mi i naši nasljednici, vaše pravice, povlastice i sloboštine, uviek nepovriedjene uzdržati, al i drugčije da nećemo ništa propustiti, čimgod uzmognemo dokazati prirodjenu austrijskoj krvi blagost i milost, te pospješiti korist ovih vele zaslužnih kraljevinah. Neostaje nam drugo, nego da vam vraćajuće se poslanike, koji su posao svoj kod nas izvrstno obavili, i tako vašemu mnenju o njih zadovoljili, svojimi takodjer riečmi preporučimo, a podjedno da vas o našoj vjekovitoj carsko-kraljevskoj milosti osjeguramo, što ovim drage volje i s blagostivim prama svim i svakomu nagnućem sada činimo. Dato u Beču u

sum et in nuperno conventu Zagrabiensi, et per solennem legationem a fidelissimis inclytorum regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae statibus in nos totamque augustam domum avita devotio, providaque avertendorum, quantum fieri queat, futurorum discriminum solicitudo, ipsi ablegati vestri, reverendus, spectabiles et magnifici, generosusque comes Emericus Eszterhazy de Galantha, episcopus Zagrabiensis, abbas B. Mariae Virginis de Thoputzka, consiliarius olim caesareus et officii banalis in politicis locumtenens, Joannes Draskovich de Trakostain, consiliarius nuper quoque caesareus et camerariorum per Hungariam magister, generalis vigiliarum praefectus, comitatuum Valkowar et Barona supremus comes, denique Georgius Plemich de Ottok, consiliarius antea pariter caesareus, regnorumque Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae prothonotarius, testimonium perhibere poterunt. Referent vobis ijdem, quid ad rem tam salutarem omnino perficiendam et quam solidissime stabiliendam nobis necessarium visum fuerit, neque adeo dubitamus, quin una nobiscum, ubicunque usus postulaverit, vos porro sedulo incubituri sitis. Vobis vicissim firmissime spondemus, non solum vestra vobis jura, privilegia, et immunitates a nobis successoribusque nostris inviolabiliter semper conservatum, sed nec praeterea quidquam omissum iri, quod ad ingenitam Austriaci sanguinis benignitatem et clementiam demonstrandam, regnorumque optime meritorum commoda ulterius provehenda facere queat. Superest, ut probatos iam luculento judicio vestro ipsosmet ablegatos vestros, obita apud nos egregie functione, reduces, nostris quoque verbis commendemus, vosque simul de pe-

Austriji na 16. Svibnja godine tisuć sedamsto dvanaeste, kraljevanja našega rimskoga prve, španjolskoga devete, ugarskoga pako i českoga druge. Karlo s. r.

(*Iz pismare trojedne kraljevine.*)

Ustanove kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije g. 1715.

Karla III. kralja zakon I., članak 120.

Buduć da su se za sadašnjega (ugarskoga) sabora zametnule česte i različite prepirke o potvrdjivanju i obdržavanju ustanovah sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije: zato je po obćoj želji posvećenoga kraljevskoga veličanstva te stališah i redovah odlučeno: Prvo: Valjanost njihovih municipalnih statutah, potvrdjenih posebice od same kraljevske vlasti, neka se nikada više neizpituje. Drugo: Isto tako neka se drže za valjane i tvrde one njihove municipalne ustanove, koje su bile člankom 66. od godine 1681. u obće potvrdjene (nego prosto je sukromniku, kojemu bi se njimi krivica nanosila, uteći se toga radi njegovu veličanstvu). Treće: One municipalne ustanove, koje nijednim od ovih načinah nisu do sada potvrdjene, a naredbe njihove obstoje i mogle bi i u napredak vezati: onakve ustanove neka se uz godinu danah podnesu njegovu carsko-kraljevskomu veličanstvu, da ih izpita i potvrdi ili zabaci. Četvrto napokon: One municipalne ustanove, koje će se u napredak stvarati, ako se budu ticale kraljevske oblasti, pravosudja ili sudbenoga postupanja, neka se takodjer podnesu kralju za potvrdu, inače neće nikoga vezati, kao ni one, koje su malo više pod trećim navedene. Ustanova pako stvorena

renni gratia nostra caesareo regia quam certissimos reddamus, quod et lubentissimo animo ac benignissima in vos omnes et singulos voluntate nunc agimus. Dabantur Viennae Austriae die 16. May anno millesimo septingentesimo duodecimo. Regnorum nostrorum, romani primo, hispanici nono, Hungarici vero et Bohemici secundo. Carolus m. p.

(Originale in archivo regni.)

Statuta regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae a. 1715.

Caroli III. regis decretum I. articulus 120.

Cum occasione confirmationis et observationis statutorum municipalium praefatorum regnorum, sub decursu praesentis diaetae plures et variae subortae fuissent quaestiones; sacrae majestatis regiae, atque communi statuum et ordinum voto decisum est: Ut Primo: Statuta eorundem municipalia, regia authoritate specifice confirmata, in nullam amplius de sui validitate veniant quaestionem. Secundo: Pariformiter etiam per articulum 66. anni 1681. generice confirmata (salvo duntaxat privati cujuspiam ex eorum aliquo gravati, ad regiam majestatem recursu) itidem pro validis et firmis habeantur. Tertio: Quae neutro modo praedeclarato hactenus firmata fuissent; dispositio tamen eorum adhuc duraret; et pro futuro obligare posset: ea, et talia, intra anni unius spatium, suae majestati caesareo-regiae producenda; examini et confirmationi, vel reprobationi regiae subjiciantur. Quarto demum: In futurum condenda, si jurisdictionem regiam, aut justitiae administrationem, vel quoscunque causarum processus concernent; ad regiam

u posljednjoj skupštini istih stališah i redovah, naime, da nije prosto utjecati se obćemu saboru kraljevine Ugarske i pridruženih joj stranah, mimoišav prvu molbu; i ona druga, da se podžupani izključe od prisjedničtva banskoga stola, podpasti će pod isti postupak i uvjet, pod koji su stavljene ostale ustanove navedene u trećoj točki ovoga članka, a glede one potonje ustanove treba da se sasluša i mnenje banovo.

(Corpus juris.)

B i l j e ž k a. Kao što potvrdjuju nebrojeni zakoni od sabora našega stvoreni, (od kojih su i ovdje njekoji navedeni, n. p. pod godinom 1273.), odluke iliti ustanove (constitutiones) našega sabora dobivahu moć zakona, kad ih je ban potvrdio, zato su se onakve ustanove podnosile samo iznimicê kralju za potvrdu. Ovim zakonom ugarskoga sabora bje pravo ovo banovah okrnjeno i bude odredjeno, da za obću valjanost saborskih naših odlukah, tičućih se kraljevske vlasti i pravosudja, treba kraljevske sankcije, a kojoj ustanovi se ova podieli, za tu se onda nemože ni posumnjati ima-li zakonske moći. Tako odluči ugarski sabor jošte g. 1715.; al od onda neprodje nijedan ugarski sabor, u kojem se nebi bila pobijala zakonska moć istih ovih sankcioniranih ustano-

---

Sankcija pragmatička god. 1723.

Karla III. kralja zakon II., članak 2.

Akoprem vjerni posvećenomu carsko-kraljevskomu veličanstvu stališi i redovi ugarske kraljevine i pridruženih joj stranah, gledajuć njegovu krepku i cvatuću i najbolju dobu, kano i

pariter deducantur confirmationem; alioquin, tam haec, quam supramentionata alia, sub classe tertia comprehensa; obligatoria non sint. Statutum vero, in novissima eorundem statuum et ordinum congregatione, de non recurrendo ad generalem regni Ungariae, et partium eidem anexarum diaetam, praeterita prima instantia; prout et aliud, de vice-comitibus, ab assessoratu tabulae banalis excludendis; in medio eorundem statuum recenter conditum; eidem considerationi ac conditioni (percepto tamen, respectu posterioris, etiam voto comitis bani) subjacebit, quibus reliqua statuta hujus articuli puncto tertio comprehensa subjecta sunt.

(Corpus juris.)

---

vah našega sabora, ili tako zvanih „municipalnih statutah." Ovako prozva ugarski sabor naše posebne zakone; a ovo se ime obično nadieva onim ustanovam, koje nevaljaju za cielu državu nego samo za jedan diel njezin. U staro pako doba zvahu se i odluke našega sabora zakonim, jer se je onda uzimalo, da je trojedna kraljevina država za se, sdružena s ugarskom krunom, a ne s ugarskom kraljevinom. Dokaze tomu navesti ću niže. U ostalom su se odprije i ugarski zakoni više putah zvali samo „javne ustanove kraljevine" (publicae regni constitutiones), n. p. u članku 18. od g. 1741.

Sanctio pragmatica anni 1723.

Caroli III. regis decretum II. articulus 2.

Tametsi suae sacratissimae caesareae et regiae majestatis fideles status et ordines regni Ungariae, partiumque eidem an-

snagu, i zdravje, ter uzdajuć se što više u blagoslov Božji, podpuno se nadaju, da će ga Bog obilato nadariti velikimi i slavnimi mužkoga spola potomci, i to već na molitvu vjernih njegovih stališah, koje ovi toga radi Bogu upravljaju i upravljati neprestaju, i da će njegovo veličanstvo obradovati vjerne svoje stališe neprekidnim redom svojih mužkih potomakah; nego znadu opet i to dobro, da su kraljevi i vladaoci onako kao i ostali ljudi smrti podvrženi. Uvažavaju takodjer zrelo i promišljeno tolika preslavna djela i predšastnikah posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva, pokojnoga naime Leopolda otca i Josipa brata, preslavnih kraljevah ugarskih, a najviše vlastita djela sada premilostivno vladajućega posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva, počinjena u miru i ratu za napredak obćega dobra domovine i za vječiti spas vjernih svojih državljanah; jer ne samo da je ovu svoju nasljednu kraljevinu i pridružene joj strane, kraljevine i pokrajine udržalo u onom stanju, u koje ga bijahu postavili njegovi pomenuti preslavni predšastnici, već ju je i u pošljednjem turskom ratu od najžežćih neprijateljskih navalah hrabro obranilo, ter svojim pobjedonosnim i sretnim oružjem razširilo u pridruženih joj kraljevinah i pokrajinah, a sve to na neumrlu slavu svog imena i na vjekovitu sjegurnost stališah i redovah, pak i svih sukromnih državljanah, tako da će se moći za sva buduća vremena sačuvati od svakoga izvanjskoga i domaćega meteža i pogibije, ter u prkos svakoj i izvanjskoj sili, sretan viek vjekovati u blagom i neprestanom miru i u iskrenoj slozi. Želeć nadalje pomnjivo zapriečiti i svaku domaću smutnju, pa sve jade bezkraljevja, koje

nexarum, vividam et florentem, optimeque constitutam aetatem, vires, et valetudinem conspicientes; divinaeque benedictioni quam optime confisi; eandem magnis, et gloriosis sexus masculini successoribus, ad praeces quoque fidelium suorum statuum, eo fine ad Deum ter optimum fusas, et incessanter fundendas, largissime benedicendam; et indesinenti masculorum haeredum suorum ordine fideles status regni consolandos fore, vel maxime confiderent; quia vero apprime etiam perspectum haberent, reges pariter, et principes, aequali aliorum hominum mortalitatis sorti subjectos esse; mature proinde, et consulto perpendentes, tot et tanta, cum praedecessorum suae sacratissimae caesareae, et regiae majestatis, divorum olim Leopoldi genitoris, et Josephi fratris, gloriosissimorum Ungariae regum; tum vel maxime propria clementissime regnantis suae sacratissimae caesareae, et regiae majestatis, pro incremento boni patrii publici, prove fidelium civium suorum perenni salute, bello aeque ac pace, exantlata gloriosissima acta, et facta; dum non modo haereditarium regnum hoc suum Ungariae, partesque, regna, et provincias eidem annexas, in statu per praeattactos gloriosos praedecessores suos positum, conservavit; sed occasione etiam novissimi Ottomanici belli, contra ferventissimos eiusdem impetus idem animose tutata; victricibus, felicibusque armis, in annexa eidem regna, et provincias, cum immortali sui nominis gloria, statuumque et ordinum, ac privatorum regni civium perenni securitate protenderit: ut successivis quibusvis temporibus, ab omnibus externis, et etiam domesticis confusionibus, et periculis praeservari; imo in alma, et continua tranquillitate, ac sincera

se lasno radjaju, kao što to sami stališi i redovi kraljevine od starine najbolje znaju; potaknuti takodjer hvale vriednim primjerom svojih predjah i želeć se pokazati zahvalnimi i vjernimi prama posvećenomu carsko-kraljevskomu veličanstvu, svomu premilostivnomu gospodaru: prenose i na ženski spol prejasne svoje austrijske kuće pravo nasljedstva glede kraljevine i krune ugarske, kano i glede stranah, pokrajinah i kraljevinah na nju spadajućih, koje su već Božjom pomoćju predobljene, ili koje će se jošte predobiti, ako (nedao milostivni Bog!) nebude mužkoga poroda posvećenomu carsko-kraljevskomu veličanstvu. Prenose pako to pravo ponajprije na potomke pomenutoga sada vladajućega posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva; ako tih nebude, na potomke pokojnoga Josipa; pak ako ni tih nebi bilo, na potomke pokojnoga Leopolda, carevah i kraljevah ugarskih, i na njihove zakonite, rimo-katoličke obojega spola nasljednike, nadvojvode austrijske, i to po redu prvorodstva, ustanovljenom od posvećenoga carsko-kraljevskoga sada vladajućega veličanstva i za druge svoje kraljevine i pokrajine nasliedne, u Njemačkoj i izvan nje ležeće, koje će po navedenom právu i redu nerazdiono i nerastavno, zajedno i skupa, i to i s kraljevinom ugarskom i sa stranami, kraljevinami i pokrajinami njoj pridruženimi nasljedstveno posjedovati, vladati i upravljati.

I pomenuti red nasljedstva primaju, ter ovako isto ovo nasljedstvo ženskoga spola, u prejasnu austrijsku kuću uvedeno i priznano, po navedenom gori redu takodjer ustanovljuju (protegnuv nanj sada za onda 2. i 3. članak od god. 1687. i 2. i 3. članak od god. 1715). Odredjuju takodjer, da taj red

animorum unione, adversus omnem vim etiam externam felicissime perennare possit; Quosvis praeterea etiam internos motus, et facile oriri solita, ipsis statibus et ordinibus regni ab antiquo optime cognita interregni mala, sollicite praecavere cupientes; Majorum suorum laudabilibus exemplis incitati; Volentesque erga sacratissimam caesaream, et regiam majestatem, dominum dominum eorum clementissimum, gratos, et fideles semet humillime exhibere; In defectu sexus masculini sacratissimae caesareae et regiae majestatis (quem defectum Deus clementissime avertere dignetur) jus haereditarium succedendi in Ungariae regnum et coronam, ad eandemque pertinentes partes, provincias, et regna, jam divino auxilio recuperata, et recuperanda; etiam in sexum augustae domus suae Austriacae foemineum, primo loco quidem ab altefata modo regnante sacratissima caesarea et regia majestate; Dein' in hujus defectu; a divo olim Josepho; His quoque deficientibus: ex lumbis divi olim Leopoldi, imperatorum, et regum Ungariae descendentes, eorundemque legitimos, romano-catholicos successores utriusque sexus Austriae archiduces, juxta stabilitum per sacratissimam caesaream, ac regiam regnantem majestatem in aliis quoque suis regnis et provinciis haereditariis, in, et extra Germaniam sitis primogeniturae ordinem, jure et ordine praemisso, indivisibiliter, ac inseparabiliter, invicem, et insimul, ac una cum regno Ungariae, et partibus, regnis, et provinciis eidem annexis, haereditarie possidendis, regendam, et gubernandam transferunt.

Et memoratam successionem acceptant, taliterque, eandem successionem foemineam, in augusta domo Austriaca intro-

imaju gori navedenim načinom proglašeni baštinici ženskoga spola iste prejasne kuće, kao što i njihovi obojega spola nasljednici, nadvojvode austrijski, primiti, odobriti i držati, pa gori navedene od posvećenoga carsko-kraljevskoga veličanstva takodjer načinom rečenim premilostivno potvrdjene diplomatičke i druge sloboštine i povlastice slavnih stališah i redovah kraljevine i pridruženih joj stranah, kraljevinah i pokrajinah, onako, kao što naredjuju gori navedeni zakonski članci, u sve vieke prije krunitbe potvrditi. Samo kad bi i rečenoga ženskoga spola posve nestalo, pridržavaju si stališi i redovi svoj drevni, starovječni, odobreni i primljeni običaj i preimućtvo, da mogu izabirati i kruniti svoje kraljeve.

(Corpus juris.)

Bilježka. Pragmatička sankcija sadržava red, po kojem kuća habsburžka nasliedi krunu ugarsku i pridruženih joj kraljevinah, i ona je podjedno ugovor, koji nalaže prava i dužnosti vladaocu našemu i domovini. Zato je i sada vladajući kralj naš priznao pragmatičku sankciju za temelj svoje kraljevske vlasti.

Stališi i redovi kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije podjeljuju državljanstvo god. 1723.

Djela i članci gospode stališah i redovah kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, stvoreni u glavnoj njihovoj skupštini dana 23. Kolovoza 1723.

Članak trinaesti. Carsko-kraljevska povelja, milostivno podieljena presvietlomu gospodinu grofu Dižmi Auers-

ductam, et agnitam (extensis ad eam nunc pro tunc articuli 2. et 3. anni 1687. et pariter 2. et 3. anni 1715.) juxta ordinem supradictum stabiliunt; Per praeattactum foemineum sexum augustae domus ejusdem, praevio modo declaratos haeredes, et successores utriusque sexus archiduces Austriae, acceptandam, ratihabendam, et una cum praemissis, aeque modo praevio per sacratissimam caesaream et regiam majestatem clementissime confirmatis diplomaticis, aliisque praedeclaratis statuum et ordinum regni, partiumque, regnorum, et provinciarum eidem annexarum libertatibus, et praerogativis, ad tenorem praecitatorum articulorum, futuris semper temporibus, occasione coronationis observandam determinant. Et nonnisi post omnimodum praedicti sexus defectum avitam et veterem, approbatamque, et receptam consuetudinem, praerogativamque statuum, et ordinum, in electione, et coronatione regum, locum habituram; reservant intelligendam.

(Corpus juris.)

Status et ordines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae indigenatum conferunt anno 1723.

Acta et articuli dominorum statuum et ordinum regnorum Croatiae et Slavoniae in generali ipsorum congregatione dto. 23. Augusti 1723. conclusi.

Articulus decimus tertius. Diploma caesareoregium, illustrissimo domini comiti Dismae ab Averspergh clementer elargitum, in praesenti congregatione statibus et ordi-

pergu bje u sadašnjoj skupštini stališah i redovah podnešena, proglašena i, pošto nije nitko prigovorio, primljena, te budu isti gospodin grof, pokle je pred licem skupštine običnu svečanu zakletvu položio, kao što i njegovi potomci obojega spola za državljane (indigene) primljeni.

Članak četrnaesti. Isto tako bje i velemožni gospodin barun Josip Sermage, što ima uza svoju gospodju suprugu posjeda u ovoj kraljevini, pak i na preporuku velikih muževah, on i njegovi baštinici primljeni za državljane ove kraljevine, pošto je prisegao svečanu prisegu vjernosti.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Izmedju premnogih naveo sam ovaj samo jedan primjer, da se vidi, kako je sabor naš, onako kao i ugarski, državljanstvo iliti indigenat dielio, pak i tim svoju autonomiju zasvjedočavao.

Stališi i redovi kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije mole, da se jedan od njih prizove k dogovoru o miru s Turci, god. 1737.

Djela i članci gospode stališah i redovah kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije stvoreni u glavnoj njihovoj skupštini dana 4. Rujna 1737. u Glini.

Članak jedanaesti. Pošto je pismo uzvišenoga vojnoga vieća u Beču, pisano preuzvišenomu gosp. banu, gospodi stališem i redovom priobćeno, razabraše iz njega, da u kraljevini poljskoj, u mjestu Nemirovu, priegovori o miru s portom

nibus praesentatum, publicatum, et nemine contradicente acceptatum est. Ipseque dominus comes (deposito in facie congregationis solito et solenni juramento) suique haeredes et posteritates utriusque sexus in indigenas recepti sunt.

Articulus decimus quartus. Similiter etiam magnificus dominus Baro Josephus Sermaghe, qui penes dominam coniugem suam in hoc regno possessionatus esset, ad magnorum etiam virorum recommendationem, deposito solenni fidelitatis juramento, in indigenam regni, haeredesque sui acceptati sunt.

(Originale in archivo regni.)

Status et ordines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae instant, ut unus de gremio eorum ad tractatum pacis cum Turcis adsciscatur anno 1737.

Acta et articuli statuum et ordinum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae in generali eorundem congregatione ddo. 4. Sept. 1737. conclusi.

Articulus undecimus. Litteras excelsi consilii bellici Viennensis, suae excellentiae banali perscriptas, domini status et ordines communicatas habentes, tractatum pacis cum porta Ottomanica in regno Poloniae, loco quippe Nemirov dicto, si non jam inchoatum, proxime certo inchoandum, posteaquam intellexissent; quando quidem ea, quae partes hujus regni Turcis vicinas, consequenterque salutem et majorem regni subsistentiam respiciunt, non tam aliis, quam ipsismet regnicolis constent: ut sensu etiam articuli 41. anno 1715 ibidemque

otomanskom, ako se već nisu započeli, to da će se do skora sjegurno započeti. Buduć da ono, što se tiče stranah ove kraljevine, Turskoj susjednih, dakle dobro i obstanak kraljevine, nikomu nije tako točno poznato, kao što samim državljanom njenim: zato odlučiše stališi i redovi moliti njegovo posvećeno veličanstvo, neka izvoli njekog izmedju njih k tomu ugovaranju odrediti, kao što bje i kod posljednjega Požarevačkoga ugovaranja i kao što to naredjuje i članak 41. od god. 1715., te navedeni ondje članak 4. od god. 1681.

Članak dvanaesti. Priobćujuć pomenuto pismo, izjavi preuzvišeni gosp. ban, da kao što se razabire iz poviedanja pisacah, protezale su se njekada medje ove kraljevine do rieke Vrbasa, a tvrdjica Novi na Uni, sastojeća se odprije samo iz palanke, u vrieme pako mira kao iznova sazidana i utvrdjena, leži na pravac s našimi tvrdjicami, ter od nje počevši medju čini rieka Una sve do Bihća; pa i Kozarac, sastojavši se odprije samo iz čardaka u najnovije vrieme bje, unatoč ugovoru mira, tik do dubičke naše medje, opet sazidan i sagradjen. Preuzvišeni g. ban obreče, da će to posvećenomu veličanstvu prijaviti i pod jedno zamoliti, da se pomenutim ugovorom mira protegnu medje ove kraljevine barem dotle, ako ne dalje, to jest, da nam se ono zemljište opet privali. Stališi i redovi preporučiše takodjer toplo ovaj posao njegovoj preuzvišenosti.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Evo nova dokaza, kako je prostrano bilo područje našega sabora, kad je zahtievao, da sudjeluje preko

citati 4. 1681., ac exemplo ultimae pacificationis Passarovicensis, sua majestas sacratissima unum de gremio hujus etiam regni, ad eundem tractatum benignissime ordinare dignetur, instandum determinant.

Articulus duodecimus. Cujus litterae communicationis occasione, sua excellentia banalis, quod, quemadmodum ex traditione authorum colligere esset, regni hujus metales ad fluvium Verbaz olim extensae habebantur, praesidium vero Novi, in ripa Vunnae, prius ex palanka duntaxat constans, tempore pacificationis noviter quasi muro errectum et fortificatum, in linea praesidiorum nostrorum recta situatum exstaret, abindeque metales per fluvium Vunna, Biachinum usque exclusive observatae fuissent, Kozarecz quoque, prius ex chardaka saltem constans, priori bello ignis voragine consumptum, contra puncta pacificationis, in proxima confinii nostri Dubicensis vicinia novissimae sit ex muro exstructum atque errectum: semet suae majestati sacratissimae repraesentaturum, simulque, si non ultro, saltem eousque regni hujus fines, cum reincorporatione nimirum ejusdem terreni, occasione praemissi pacificationis tractatus, extendi instantiam formaturum declaravit. Quod ipsum negotium domini status et ordines eidem suae excellentiae ultro quoque obnixe recommendant.

(Originale in archivo regni.)

---

svoga člana kod ugovaranja mira s inostranimi državami. A zahtjev ovaj osnivao se je i na običaju i na zakonu. Pozvan bivši naš sabor na ugovaranje bečkoga mira od god. 1606.

(pacificatio Viennensis) opremi onamo od strane svoje bana, podbana Krstu Mrnjavčića i učenog Ivana Kitonića; isto tako je sudjelovao i kod mira požarevačkoga god. 1718. po svojih poslanicih. Sve je ovo bivalo prema zakonu, po imenu prema pomenutomu 4. članku od god. 1607., koji naredjuje, da se ima mir s Turskom uglaviti i svi ugarski poslovi obavljati s ugarskim viećem, te se ima u Carigradu uz carskoga i osobiti ugarski poslanik namjestiti. — A čl. 11. od god. 1715. odredjuje, da će kralj obavljati sve poslove kraljevine preko Ugarah; pa kad bude važnih i mučnih poslovah, da će k sebi na vieću dozvati i prabiskupa (primasa),

---

Opetovno pritieljene Dolnje Slavonije god. 1741.

Marije II. kraljice zakon I., članak 50.

Ono od Dolnje Slavonije, što će se načinom u 18. članku naznačenom opet privaliti oblasti svete krune, podpadat će, uz milostivnu privolju posvećenoga kraljevskoga veličanstva, oblasti kraljevinskoj i banskoj, kao što to naredjuje i članak 118. od god. 1715. A pod jedno postavit će njegovo posvećeno kraljevsko veličanstvo, po glasu gori pomenutoga 18. članka, i velike župane, u koliko do sada nisu imenovani.

(*Corpus juris.*)

Bilježka. Pokle je bila današnja Slavonija, i to ponajviše hrvatskim oružjem, oslobodjena od turskoga jarma, nastojaše i opet ponajviše hrvatski sabor, da ju otme i izpod vojničke oblasti, pod koju bje stavljena poslje svog

i nadvornika (palatina), i druge velemože, naročito pako i bana Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, navlastito onda, kad se bude radilo o stvarih i sjegurnosti onih kraljevinah. — Buduć da se je našincem na žao dalo, što se u svih ovakvih zakonih samo Ugri spominju: zato bje uglavljeno člankom 61. istoga sabora: „Odredjeno je po stališih i redovih (ugarskih) s privoljom njegova veličanstva, da se pod imenom Ugarah (Hungari) imaju razumievati i domaći sinovi pridruženih Ugarskoj kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kad se govori o častih i službah duhovnih i svjetovnih."

Reincorporatio Inferioris Slavoniae anno 1741.

Mariae II. reginae decretum I. articulus 50.

Illud, quod formalitate supra in articulo 18. denotata, ex inferiori Sclavonia jurisdictioni sacrae regni coronae reincorporabitur; jurisdictioni regni et bani, clementer annuente sacra regia majestate, juxta etiam art. 118. anno 1715 subordinabitur. Ac una quoque supremi comitis (in quantum denominati non essent) per suam sacram regiam majestatem, pro tenore etiam suprascripti articuli 18. constituentur.

(*Corpus juris.*)

---

oslobodjenja. Zakonski članak 118. od god. 1715. kaže naročito, kako je kralja Karla III. i sabor ugarski samo prepoponizna molba sabora hrvatsko-slavonskoga privolila, da se Dolnja Slavonija opet spoji s ostalom trojednom kraljevinom. A što će reći Dolnja Slavonija? Kako sam već gori

razložio, na cielu Slavoniju spadaše sva današnja Hrvatska do Kupe i sva današnja Slavonija: ova potonja zvaše se „Dolnja“ i sastojaše se iz županijah sriemske, virovitičke i požežke; a ona prva bijaše „Gornja,“ a na nju spadahu županije zagrebačka, varaždinska i križevačka, koje su stoprv u novije doba, i to više običajem nego zakonom, ime Hrvatske prihvatile, valjda s toga, što u kraljevini hrvatskoj i slavonskoj stanuje samo jedan narod, i to hrvatski. Odavde se razabire, kako su smiešni oni ljudi, koji misle, da samo sadašnjoj Slavoniji pripadaju one pravice i sloboštine, koje zakoni cieloj Slavoniji u obće podjeljuju, i zato da bi se ona mogla i imala odciepiti od Hrvatske; a po ovoj razumievaju županije zagrebačku, varaždinsku i križevačku, dakle Gornju Slavoniju. Po ovakvom umovanju imala bi se dakle Slavonija odieliti od Slavonije, da uzdrži slavonske sloboštine.

Nego povratimo se k reinkorporaciji Dolnje Slavonije. Kako rekoh, kralj Karlo III. pristade jošte god. 1715. na tu reinkorporaciju; ali Dolnja Slavonija ostà ipak pod vojničkom oblasti sve do godine 1741., kadno sabor hrvatski iznova i tako žestoko zahtievaše izvršenje članka 118. od god. 1715., da njegovu navaljivanju protivnici reinkorporacije nemogoše više odoljeti, te bude Dolnja Slavonija napokon sdružena s Gornjom, i to opet posredovanjem našega sabora, koji bje na 27. Travnja 1745. pozvan, da izabere svoje povjerenike za taj posao, a kraljica imenova od svoje strane takodjer svoje povjerenike, te bude ovo pritieljenje

iste godine izvedeno. Nastojanje hrvatskoga sabora oko reinkorporacije priznavahu onda i županije sadašnje Slavonije, i pokle su se prvi put u skupštinu sabrale, prva im bijaše briga, izjaviti našemu saboru u posebnih adresah duboku hvalu za njegovo nastojanje i neizmjernu radost radi toga, što su opet sdružene s majkom domovinom. Za uspomenu navesti ću malo niže predstavku županije virovitičke, jer isto tako od prilike glase i predstavke ostalih dviju županijah.

Akoprem navedene u ovoj knjizi i nebrojene druge povelje nedvojbeno dokazuju, da je Slavonija bila od pamtivieka nerazdružna sestrica Dalmacije i Hrvatske; akoprem to natuca i sama riеč *reincorporatio*, to jest opetovno pritieljenje iliti sdruženje jednog uda s tielom; akoprem i gori navedeni u saboru ugarskom stvoreni zakon izriekom veli, da se Dolnja Slavonija ima privaliti oblasti svete krune, a ne Ugarskoj, i staviti pod vlast bansku i kraljevinsku (to će reći civilnu), a ne palatinovu; akoprem i sve druge o reinkorporaciji govoreće izprave naročito kažu, da će se Dolnja Slavonija banovini pritieliti; akoprem se i na novo ustrojene županije uviek smatrahu djelovim trojedne kraljevine: pored svega toga ubi si Ugarska u novije doba u glavu, da je sadašnja Slavonija diel Ugarske, te zahtieva neprestance, da joj se povrati ono, čega nikada imala nije. S toga su i vikla govoriti ugarska gospoda samo o Hrvatskoj, ili o pridruženih stranah, kad o nas govore, a Slavonije i nespominju. Kolika se tim krivica nanosi trojednoj kraljevini, netreba

jošte više dokazivati onomu, koji je proštio, što je o tom predmetu kazano u ovoj knjizi.

Čestitka županije virovitičke saboru kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije podnešena radi opetovnoga pridruženja Dolnje Slavonije god. 1745.

Uzvišeni velemože, slavna gospodo stališi i redovi kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, gospodo nam osobito milostivna i poštovana! Božjom pomoćju je Dolnju ovu Slavoniju jedva jedanput zapalo željno izgledano oslobodjenje, te je staru svoju slobodu opet dobila, i kraljevskom milošću opet je zbilja i sretno, kao što željkovaše, pridružena prvašnjemu svomu tielu, naime banskoj oblasti kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; a priznati moramo, da je to izvedeno uslied neumornoga nastojanja uzvišenih velemožah i slavne gospode stališah i redovah. Kao što pako ovo na 8. dan tekućega mjeseca obnovljeno obćinstvo virovitičke županije od svoje strane čestita ovime uzvišenim velemožam i slavnoj gospodi stališem i redovom, što su evo opet zadobili svoju odnikle izgubljenu kćerku: isto tako čestitamo i samim sebi i radujemo se svim mogućim veseljem, što smo opet našli sladku majku svoju Gornju Slavoniju, ter ponavljamo ovime ponizno svu onu hvalu i slavu, koju smo izjavili presvietlomu i poglavitoj gospodi povjerenikom vašim za učinjena ovoj našoj domovini dobročinstva od uzvišenih velemožah i slavne gospode stališah i redovah. Prosimo dakle, da nas u materinsko krilo primite, a svemogućemu Bogu

Universitas comitatus Veröczensis de reincorporatione Inferioris Slavoniae generali regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae congregationi gratulatur anno 1745.

Excelsi proceres, inclytiqua domini regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae status et ordines, domini domini nobis gratiosissime colendissimi! Cum jam tandem Deo auspice diu expectata inferiori huicce Sclavoniae, fateri debemus, infatigabili excelsorum procerum inclytorumque dominorum statuum et ordinum cooperatione, promota acciderit salus et pristina denique restituta sit libertas, ita, quod ejusdem priori suo corpori, banali nempe inclytorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae regnorum jurisdictioni reaplicatio, de gratia et clementia regia desideratum feliciter sortita sit effectum, sicut nos octava delabentis instaurati comitatus de Verőcze universitas parte nostra excelsis proceribus inclytisque dominis statibus et ordinibus super recuperata deperdita hactenus filia sua, ita nobis de reobventa dulcissima matre superiori Sclavonia omni possibili jubilo et applausu hisce gratulamur, et porro etiam pro exantlatis in patriam hancce excelsorum inclytorumque dominorum statuum beneficijs, deprompta isthic coram illustrissimo et spectabilibus dominis eorundem commissarijs praeconia et gratiarum actiones, praesentibus obsequenter repetimus, nosque in maternum suscipi precamur sinum; Deum caeteroquin omnipotentem ardentibus orantes votis, ut id, quod benignitate sua conjunxit, usque ad mundi persistentiam nullis unquam temporibus amplius separari patiatur; verum sicut virtus unita fortior est, et concordia res

se vruće molimo, neka nedopusti, da se ono, što je milost njegova svezala, ikada više rastavi, dok bude sunca i mjeseca; nego buduć da je sdružena kriepost jača i buduć da slogom rastu male stvari, to neka nam Bog milostivno udieli obojega na veću svoju slavu, te na korist kraljevske službe i javnoga dobra. A mi ćemo medjutim nastojati, da sva svoja djela tako udesimo, da u svačem, u koliko dopuste slabe naše sile i sposobnost, zadovoljimo milostivnim kraljevskim zapoviedim, pak i pravicam, povlasticam i starim običajem.

Preporučujuć se toplo vašoj zaštiti, ostajemo uzvišenih velemožah te slavne gospode stališah i redovah preposlušni i obvezane sluge Občinstvo županije virovitičke.

Dato iz naše velike skupštine držane u Osieku na 9. i sliedećih danah mjeseca Prosinca 1745.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Stališi i redovi kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije predlažu kralju kandidate za bansku čast g. 1741.

Djela i članci stališah i redovah dalmatinsko-hrvatsko-slavonskih na glavnoj skupštini 27. Stud. 1741. stvoreni.

Članak šesti. Pokle je njegovo posvećeno veličanstvo preuzvišenoga i presvietloga gospodina grofa Josipa Eszterházya Galanthskoga od banske časti ovih kraljevinah premilostivno povisilo na velikoga državnoga sudca, i to radi njegovih izvrstnih kriepostih i radi prehvaljenih zaslugah, štono ih je kao vojnik i državnik stekao oko posvećenoga veličanstva, oko prejasne njegove austrijske kuće i oko svete krune ugarske

parvae crescunt, ita pro majori sui gloria, alti item regij servitij et publici emolumento utriusque praemissi clementer impertiatur nobis incrementum; nos interea omnia nostra ita dirigere satagemus acta, ut in quibusvis, quoad debiles vires et capacitas nostra indulserit, benignis regijs mandatis, juribus item, praerogativis et avitis consvetudinibus satisfiat.

Quibus protectioni eorundem nosmet impense recommendantes manemus excelsorum procerum, inclytorumque DD. statuum et ordinum obsequentissimi et obligatissimi servi Universitas comitatus de Veröcze.

Dabantur ex generali nostra die 9. et sequentibus mensis Decembris 1745. Esseki celebrata congregatione.

(*Originale in archivo regni.*)

Status et ordines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae candidatos banalis dignitatis regi proponuunt a. 1741.

Acta et articuli statuum et ordinum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae in generali eorundem congregatione ddo. 27. Novembris 1741. conclusi.

Articulus sextus. Post clementissimam per suam majestatem sacratissimam excellentissimi et illustrissimi domini comitis, domini Josephi Eszterhazy de Galantha, ex officio regnorum horum banatus ad officium judicatus curiae regiae, eximiarum ejusdem virtutum laudatissimorumque de sua majestate sacratissima, augustissimaque ejusdem domo Austriaca sacroque regni Hungariae diademate, comparatorum sibi sago et toga

kraljevine; a što je njegovo posvećeno veličanstvo, pokraj tolikih svojih previšnjih kraljevskih brigah, nastojeć premilostivnim svojim nagnućem i više nego materinskom brigom i o uzdržanju ove kraljevine, imenovalo banske časti namjestnikom presvietloga i prečastnoga gospodina Jurja Branjuga, zagrebačkoga biskupa, i to radi njegova vjerna i koristna, s najvećom revnošću i gorljivošću očitovana napora i nastojanja oko previšnje službe posvećenoga veličanstva i obćega dobra, kao što i oko koristi i uzdržanja svetę krune ugarske, a osobito domovine ove, čim je osobitih zaslugah stekao za posvećeno veličanstvo i za kršćanstvo, te je po njem njegovo veličanstvo i ovu glavnu skupštinu ureći dalo, a do nje premilostivno imenovanje drugoga kraljevinam bana odgoditi se dostojalo: za sve ovo stališi i redovi izjavljuju njegovomu posvećenomu veličanstvu s podložničkim poklonstvom svoju preponiznu i vječnu hvalu. Poslje toga prešav na ostale važne poslove, tičuće previšnju kraljevsku službu njegova veličanstva i iskreno uzdržanje ovih kraljevinah, dodjoše i do molbe, koju bi trebalo podnieti posvećenomu veličanstvu, da podieli kraljevinam ovim glavu, to jest, da im imenuje pravoga bana; jer kao što su prvašnjega željkovali, tako žele i sada, da bi ovimi kraljevinami vladao i upravljao pravi ban, koji će ponajviše u zemlji stanovati. Toga radi predlažu posvećenomu veličanstvu sliedeće muževe, da izvoli jednoga izmedju njih premilostivno imenovati i postaviti za pravoga bana ovih kraljevinah, i to: preuzvišenu i presvietlu gospodu grofove, koji se odlikuju isto tako sjajnošću svoga porekla, kao što i znamenitimi zaslugami oko posvećenoga veli-

meritorum intuitu, sublimationem; quod majestas sua sacratissima in tanto altissimarum regiarum curarum suarum concursu, in regni quoque istius conservationem benignissima propensione et plus quam materna cura et solicitudine intenta, illustrissimum ac reverendissimum dominum Georgium Branyugh episcopum Zagrabiensem, ob fidelia et utilia ejusdem in altissimi suae majestatis sacratissimae servitii bonique publici promotionem, atque sacrae regni Hungariae coronae, praesertim vero patriae hujus utilitatem et conservationem, cum omni zelo et fervore exhibita studia et conatus, exindeque comparata sibi de sua majestate sacratissima et republica christiana eximia merita, pro officii banatus locumtenente denominare, medioque ejusdem praesentem generalem congregationem nostram praefigi curare atque ad eam usque benignissimam alterius regnorum horum bani denominationem differe dignata fuerit, suae majestati sacratissimae in summa subditali devotione status et ordines humillimas et immortales agunt gratias; et hinc ad instar reliqua principaliora, altissimum majestatis sacratissimae servitium regium, nec non in sinceram regnorum horum conservationem respitientia negotia, occurrebat etiam formanda supplex ad suam majestatem sacratissimam pro benignissime preficiendo regnis istis capite, resolvendo quippe reali eorundem bano, instantia; sicuti etenim antecedentem desiderando desiderarunt, ita et de facto realem et actualem banum, a potiori in gremio regni mansurum, regi et gubernari unice desiderant: Eapropter majestati sacratissimae excellentissimos et illustrissimos dominos comites, non minus natalium splendore, quam et eximiis de

čanstva i oko cieloga kršćanstva, po imenu Ludovika Battyana Németh-Ujvárskoga, dvorske ugarske kancelarije posvećenoga veličanstva kancelara, i Jurja Erdödya Monyorokerečkoga, dvorske ugarske komore predsjednika, obojica posvećenoga veličanstva pravi tajni savjetnici i komornici, isto tako presvietloga i prečastnoga gospodina Jurja Branjuga, zagrebačkoga biskupa i sadašnjega banskoga namjestnika, osim toga preuzvišenu i presvietlu gospodu grofove Karla Battyana i Franju Eszterházya, obojica gjenerali konjaničtva, a povrh ovih još i onu dvojicu, koju bijasmo preponizno predložili, kad je bila banska čast prvašnji put upražnjena, ako možebiti nisu potrebiti drugdje za kraljevsku službu, naime, preuzvišenoga i presvietloga gospodina grofa Ludovika Erdödya, njegova posvećenoga veličanstva pravoga tajnoga savjetnika, komornika i pukovnika, presvietloga g. gr. Aleksandra Patačića Zajezdskoga, dvorsko-ugarskoga savjetnika njegova posvećenoga veličanstva i šimežkoga velikoga župana, koji budući vješti narodnomu jeziku i imajući posjeda, priličnije će im biti u zemlji prebivati.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

B i l j e ž k a. Kao što pripada ugarskomu saboru právo, te izabire izmedju četvorice od kralja mu predložene jednoga za nadvornika iliti palatina: onako je od prije predlagao naš sabor kralju njekolicinu, da izmedju njih imenuje jednoga banom trojedne kraljevine. Nehajstvom naših predjah bijaše ovo pravo zanemareno, dok ga nije opet kao oživio naš sabor od god. 1861. podnesavši toga radi predstavku svomu

sua majestate sacratissima totaque republica christiana meritis conspicuos, Ludovicum utpote Batthyan de Nemet Uivar, Georgium Erdödy de Monyorokerek, priorem quidem cancellariae suae majestatis sacratissimae aulico-Hungaricae cancellarium, posteriorem vero camerae aeque Hungarico - aulicae praesidem, utrumque suae majestatis sacratissimae actualem intimum consiliarium et camerarium, sic et illustrissimum et reverendissimum dominum Georgium Branyugh, episcopum Zagrabiensem et actualem locumtenentem banalem, excellentissimos praeterea et illustrissimos dominos comites dominum Carolum de Battyan et Franciscum Eszterhazy, utrumque generalem equitatus, ac ultra hos, jam prioris etiam vacantiae banalis occasione humillime submissos, et ne fors regio servitio ulterius et respective necessarios duos adhuc alios, utpote excellentissimum et illustrissimum dominum comitem Ludovicum Erdödy, suae majestatis sacratissimae actualem intimum consiliarium, camerarium et colonellum, et illustrissimum dominum comitem Alexandrum Pathachich de Zajezda, suae majestatis sacratissimae Aulico-Hungaricae consiliarium et comitatus Simegiensis supremum comitem (qui patriae linguae et consvetudinum gnari, ex ratione etiam possessionis commodius residere valerent) regnorum horum realem banum clementissime denominare et constituere dignetur.

(Originale in archivo regni.)

---

kralju. Kraljevskim odpisom od 8. Stud. 1861. bilo nam je to právo u toliko barem povraćeno, što je kralj dozvolio, da je saboru prosto preporučiti sposobnjake za bana, ako je banska čast izpražnjena, kad se saboruje.

Stališi i redovi kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske odobravaju novu razgodu poreza god. 1749.

Članci glavne skupštine kraljevine dalmatinsko - hrvatsko-slavonske od god. 1747.

Članak dvadeset i osmi. *O novoj razgodi kraljevinskoga poreza.* Za novu razgodu (reparticiju) kraljevinskoga poreza, izradjenu po gori pomenutom odboru, a javno pročitanu i odobrenu, bje zaključeno, da se uvrsti u javni zapisnik kraljevine i da se namjestnomu g. računovodji kraljevine predade toga radi, da se bude znao ravnati, koliko ima zahtievati i utjerati.

(Iz pismare trojedne kraljevine).

Bilježka. Ovaj kratak članak izvadio sam zato iz zapisnika saborskoga trojedne krajevine, da se vidi, kako je onda domovina naša uživala podpunoma pravo budgeta, i to ne samo domaćega nego i obćega, to će reći, da je odredjivala i porez za troškove obće državne, n. p. vojsku. Ovim se je pravom služila sve do god. 1790., kadno bude članom 59. ugarskom sabora, nego po želji našega sabora, za-

---

O davanju novakah god. 1759.

Djela i članci gospode stališah i redovah kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, stvoreni u glavnoj njihovoj skupštini dana 8. Siečnja 1759.

Status et ordines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae novam contributionis regni repartitionem approbant a. 1749.

Articuli generalis statuum et ordinum regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae congregationis de anno 1749.

Articulus vigesimus octavus. *De nova contributionis regni repartitione.* Nova contributionis regni repartitio, per supramemoratam deputationem elaborata, et in publico relata applacidataque, publico regni prothocollo inserenda, et domino substituto regni exactori fine eo extradanda decernitur, ut semet in exigendorum exactione, et incassandorum incassatione, sciat regulare.

(*Originale in archivo regni.*)

---

ključeno, da se ima porez naš uviek na saboru ugarskom, al ne s ugarskim zajedno, nego osebice odlučivati, a izvan sabora ugarskoga da se nesmie povećati. Sabor naš to poželi, jer je mislio, da ćemo onda manje poreza plaćati. Izkustvo nas nauči, da smo se i u tom prevarili ,jer je porez od onda svejednako rastao.

De statutione tyronum anno 1759.

Acta et articuli statuum et ordinum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae in generali eorundem congregatione 8. Januarii 1759. conclusi.

Articulus secundus. *De iterata tyronum statutione.* Erga benignum suae majestatis sacratissimae rescriptum sub

Članak drugi. *O opetovanom davanju novakah ili regrutah.* Na 22. Studenoga prošle godine upravljen bje na stališe i redove milostivni odpis njenoga posvećenoga veličanstva, da bi gospoda striliši i redovi, kao što su do sada velikodušnim danjem pješakah novakah zasvjedočili svoju usrdnost u podupiranju previšnje službe posveć. veličanstva, tako da bi i sada, danjem opet novakah, obćoj potrebi svesrdno priskočili u pomoć, buduć da to zahtieva svejednako biesneći rat. Striliši i redovi odlučiše uslied toga, da imaju oni, koji su do sada propustili staviti novake nedavno njezinu veličanstvu ponudjene, ove novake doista postaviti, a navlastito da to imaju učiniti i primorske strane, kojih novaci jošt i sada kod kuće borave; oni pako novaci onda stavljeni, koji su od onda možebiti uskočili, u koliko se dozna, da se u kraljevini skrivaju, neka se opet stave i to do svrhe ovoga mjeseca Siečnja, te će se ovdje u Varaždinu po povjerenicih asentòvati i dalje odpraviti. Gledajuć pako na velik broj vojske iz kraljevine u tabor odpremljene, a uvažavajuć premnoge pustoši, kao što i težinu i množinu bremenah ubogomu puku naprćenih: to gospoda striliši i redovi neimaju načina, kojim bi mogli namaći više novakah posvećenomu veličanstvu, koje ih je i onako milostivno osjeguralo, kad su pošljednji put novake dali, da se odtuda neće izvoditi nikakve pošljedice. Mole se dakle ovi striliši i redovi posvećenomu veličanstvu, da izvoli milostivno prihvatiti 130 novakah, što su ih privatni ljudi ponudili, te ih oni posvećenomu veličanstvu opet smjerno nudjaju, a negledati na malen ovaj broj, nego milostivno uvažiti sve one vjerne službe, koje su gospoda

dato 22. Novembris anni recens evoluti in eo ad status et ordines emanatum, ut quemadmodum hactenus per generosam tyronum peditum statutionem suam in altissimum suae majestatis sacratissimae servitium promovendum alacritatem testati sunt domini status et ordines, ita in perdurante adhuc pristina atrocis belli hujus necessitate ejusmodi tyronum statutione in subsidium causae publicae alacriter succurrant, determinatum est: ut, qui nuper oblatos tyrones statuere hactenus omisissent, ac in specie partes etiam maritimae, quarum tyrones eotum statuti adhuc domi morarentur, ejusmodi tyrones effective statuere; illi autem, quorum tyrones eotum statuti medio tempore fuga nefors elapsi forent, in quantum in gremio regni delitescere comperirentur, eos restatuere, idque usque ultimam mensis hujus Januarii teneantur, hic Varasdini comissarialiter assentandos, hincque ultro expediendos. In reliquo vero siquidem spectato magno militiae ex hoc regno in castra missae numero, consideratis item desertis copiosioribus, uti et onerum miseram plebem manentium pluralitate gravitateque, dominis statibus et ordinibus modus non suppetat, numerosioribus tyronibus suae majestati sacratissimae, a qua alioquin de non trahendo in consequentiam nupernae tyronum statutionis exemplo clementer assecurati exstiterunt, subveniendi, supplicant suae majestati sacratissimae humillime, dignetur 130 tyrones a privatis oblatos, quos suae majestati sacratissimae noviter demisse offerunt, benigno animo suscipere, et non hujus numeri exiguitatem pensare, sed iterata sub actuali bello per dominos status et ordines praestita fidelium servitiorum merita gratia sua caesareo

*

stališi i redovi za vrieme ovoga rata prinieli, a to dotle, dok nebudu mogli izviestiti o podpomoći slavonskih županijah, koje taj posao kod kuće obavljaju.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Krv i novac su najveće žrtve, štono ih državljani državi prinose. Blago narodu, koji sam odredjuje, kada i koliko da bude tih žrtvih, kako i na što da se upotrebljavaju! Da je i trojedna kraljevina ovo právo odprije uživala, i to sviestno uživala, tomu je dokaz ista ova povelja.

Stališi i redovi kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske pozivlju se, neka daju od svoje strane palatinu punomoć, da može uzajmiti deset milijunah forintih god. 1762.

Djela i članci stališah i redovah, stvoreni u glavnoj skupštini danah 22. Veljače i sliedećih god. 1762.

Članak prvi. *O deset miliunah forintih, koji bi se imali uz obću vjeresiju uzajmiti.* Gospoda stališi i redovi razabraše, na veliku utjehu svojih vjernih srdacah, iz milostivnog odpisa posvećenoga veličanstva od 28. Siečnja ove godine, upravljenoga na njih uza zasvjedočavanje osobite carsko-kraljevske milosti, materinsko prama sebi srce prejasne gospodarice svoje, kojim primi vjerne službe njihove, štono su ih i odprije uviek, i na pose za vrieme ovoga pruskoga rata nagomilali. Njegovo posvećeno veličanstvo očituje stališem i redovom, da će oni ova svoja dobra djela uvršiti, ako u sadašnjoj težkoj oskudici carsko-kraljevske blagajne vjeresijom svo-

regia complecti, atque hoc eousque etiam, donec a comitatibus Sclavoniae, negotium hoc domi pertractaturis, de succursu eorundem relatio fieri possit.

(*Originale in archivo regni.*)

Status et ordines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae invitantur, ut plenipotentiam suam ad mutuo levandos decem milliones florenorum palatino dent a. 1762.

Acta et articuli statuum et ordinum in generali congregatione ddo. 22. Febr. 1762. conclusi.

Articulus primus. *De decem millionibus florenorum ad fidem publicam mutuo levandis.* Magna fidelium animorum cum consolatione perceperunt domini status et ordines ex benigno suae majestatis sacratissimae rescripto, sub dato 28. mensis Januarij anni labentis, singulari benignitatis caesareo-regiae cum testificatione ad se emanato, maternum illum augustissimae dominae suae erga se animum, quo complecti dignatur fidelia eorundem servitia, et antea semper, et a tempore belli hujus Borussici cumulata. Supremam bene gestis manum imposituros declarat sua majestas sacratissima status et ordines, si in moderna gravissima aerarij caesareo-regij necessitate interposita fide publica tantum argenti in aerarium suum inferri posset, quantum pro futuro campi ductu adhuc desideratur. Desiderat nempe sua majestas sacratissima, ut suae excellentiae domino comiti regni Hungariae palatino plenipotentia nomine dominorum quoque statuum et ordinum detur, de levandis mutuo,

jom pomognu blagajni toj pribaviti toliko novacah, koliko ih treba za buduću vojnicu. Želi naime njegovo posvećeno veličanstvo, da i stališi i redovi od svoje strane daju preuzvišenomu gospodinu grofu nadvorniku (palatinu) kraljevine ugarske punomoć o tom, da može uzajmiti deset miliunah forintih uz pet ili šest po sto kamatah. A da budu gospoda stališi i redovi što sjegurniji za povratak te svote, zato njeno veličanstvo obećaje, da će i njim dati autentički priepis svoje kraljevske osjegurnice, koja će se imati čuvati u pismari ugarske kraljevine; podjedno naznačuje kao osobit zalog tomu zajmu tridesetinu i dohodak solarah, neželeć ništa vrućije, nego da joj se ova želja izpuni. Težke misli osvojiše gospodu stališe i redove radi toga posla, osobito kad su promislili, da bi se dug ovaj zajedno s kraljevinom ugarskom preuzeti imao, a za Ugarsku se novo breme izvan sabora nemože preuzeti: ako se dakle stališem i redovom preotimlje svaki način, po kojem bi izpuniti mogli želju njenoga veličanstva, ponajviše i tim, što se porez ovih kraljevinah nemože pomiešati s porezom ugarskim, i zato stališi i redovi nemogu povjeriti gospodinu grofu nadvorniku dužnost, neka se on za njih obveže, jer to nemože biti, a da se grdo nepovriedi bansko dostojanstvo. K tomu dolazi jošt i to, da zajedničko jamstvo i zajedničku (solidarnu) dužnost nameće. Kad bi dakle trebalo platiti kamate ili glavnicu, morao bi nastati jedan od ova dva slučaja: il da bi ubogi preterećeni puk pod tolikim bremenom iznemogao, il da bi vjerovnici onakvih glavnicah dirnuli u preimućtvo plemstva, te bi zahtievali, da ovaj dug leži na zemlji. Nu najveći od svih

erga quinque vel etiam sex per centum interusurium, decem millionibus florenorum; de hujus autem summae renumeratione quo securiores esse possint domini status et ordines, regias assecuratorias litteras, in archivo regni Hungariae conservandas, ac in authentica copia dominis quoque statibus et ordinibus extradandas, se extradaturam spondet; simulque pro speciali hypotheca vectigal tricesimae et proventus salis designat obligatque; nihil magis anxie cupiens, quam ut hac in re voti compos reddatur. Gravia dominis statibus et ordinibus succurrerunt circa rem hanc rationum momenta, quando praeprimis reputarunt, quod, cum obligatio haec communi cum Hungariae regni nomine assummi deberet, respectu Hungariae vero negocium novi oneris assummendi extra diaetam tractari conficique nequeat, modalitas omnis dominis statibus et ordinibus subtraheretur, vota augustissimae explendi, praecipue vero cum contributionis regnorum horum negocium cum contributione Hungarica permisceri non possit, hujus obligandi provincia excellentissimo domino comiti palatino sine gravi authoritatis banalis praejudicio deferri per dominos status et ordines nequeat. Accedit, quod cum fidejussoria cautio in solidum obligationem importet, in casum solvendorum aut interusuriorum aut capitalium alterutrum sequi deberet, vel quod praegravata misera plebs tanto oneri succumberet, vel quod per creditores ejusmodi capitalium praerogativa nobilitaris in discrimen adduceretur onerisque fundo inhaesio praetenderetur. Sed his omnibus major est impossibilitatis ratio, quod domini status et ordines, ut maxime cuperent, in statu non sint, modernis suae majestatis

razlogah je sama nemogućnost, što stališi i redovi u tom stanju, u kojem su, nemogu, kao što bi želili, podpomoći posvećeno veličanstvo u sadašnjoj njegovoj potrebi; jer negovoreć ob onih 12.000 forintih, što su ih uzajmili njegovu veličanstvu, imaju 27.000 forintih pasivnoga duga, 4000 for. namienjene su plemićkoj tjelesnoj straži, te tako neima u blagajni ništa do plaća vojnikah i provincialnih častnikab, koja zaklada, budući namienjena ovakvim sukromnikom i budući posve primjerena broju osoblja, nemože se više založiti drugomu komu, a da se neošteti javna vjeresija. S ovih velevažnih razlogah odlučiše gospoda stališi i redovi, neka se posvećenomu veličanstvu odpiše, da njihovoj podložničkoj spremnosti na putu stoji nemogućnost same stvari, i zato neka se posvećeno veličanstvo preponizno zamoli, da bi milostivno izvolilo gospodu stališe i redove oprostiti ovoga novoga tereta.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Ova saborska odluka liepo dokazuje i veliko područje našega sabora, kad su mu evo državne zajmove na privolju podnosili; i ustavnu sviest naših predjah, koji su uz podložničko priklonstvo odvraćali od zemlje sve, za što su mislili, da bi moglo domovini nahuditi. Ovako uradiše i kod pomenutoga zajma. Stoprv onda, kad im je kraljica novim odpisom od 4. Ožujka iste godine stvar razjasnila, brige im zapršila i napomenula, da su županije virovitička i požežka već napose jamstvo za taj zajam dale, pa stališe i redove osjegurala, da će ih u svih njihovih pra-

sacratissimae necessitatibus ea ratione subveniendi; nam quia praeter 27 millia florenorum capitalium passivorum, quatvor item millia in usus nobilis turmae praetorianae designata, (ne quid de duodecim millibus suae majestati sacratissimae mutuo elocatis adducatur) nihil sit in cassa reliquum, nisi stipendiorum tum militarium, quam provincialium exolutio: qui fundus, quia privatis ejusmodi jam obnoxius foret, statuique personali adaequate admensus atque adrepartitus haberetur, alteri cuipiam sine periculo fidei publicae obligari nequiret. Ex his proinde ponderosissimis rationum momentis determinarunt domini status et ordines, suae majestati sacratissimae rescribendum esse, quod homagiali eorum promptitudini impossibilitas rei obstet, atque ideo altefatam suam majestatem sacratissimam humillime exorandam venire, ut dominos status et ordines a novo hocce onere clementer immunes conservare dignetur.

(Originale in archivo regni.)

---

vicah i povlasticah uzdržati — pokoriše se opetovanomu zahtjevu kraljice; nego u svojoj predstavci naročito izjaviše evo ovo: „Kad smo stvar potanko razmatrali, zabrinulo nas je zahtievanje, da na svoje ime damo od sebe zadužnicu, i to već i zbog toga, što je rukovanje (manipulacije) toga posla povjereno ugarskomu kraljevskomu namjestničkomu vieću; jer je ovakva naredba temeljnim zakonom ovih kraljevinah i osnovanomu na njih banskomu dostojanstvu tako protivna i štetna, da neima baš nikakva načina, kako bi moglo isto ono kraljevsko namjestničko vieće poslom ovim upravljati, a da nam se nepovriedi bansko dostojanstvo. — Molimo

dakle na koljenih vaše veličanstvo, neka stvar izvoli tako udesiti, da se rukovanjem kraljevskoga ugarskoga namjestničkoga vieća bansko dostojanstvo ni malo neokrnji." — Eto kako su sviestno predji naši braniti znali autonomiju trojedne kraljevine!

A nije ovo prvi put bilo, da je sabor naš odbijao od trojedne kraljevine svaku vlast ugarskoga palatina na nju: evo za dokaz tomu jošte jedan zaključak sabora našega o tom i to još od godine 1660.:

„U njeki članak posljednjega (ugarskoga) sabora ob ovrhi zakonitih odsudah uvršten bje i njeki dodatak, naime,

---

Kraljevsko vieće u kraljevinah Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji ustrojava se g. 1767.

Djela i članci slavne gospode vališah i redovah kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, stvoreni u glavnoj njihovoj skupštini, koju bješe zakazao i njoj predsjedao preuzvišeni i presvietli gospodin grof Franjo Nadasdi, istih kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ban itd., i to na 13. Srpnja 1767. u slobodnom i kraljevskom gradu Zagrebu.

Članak prvi. *Ob ustrojavanju novoga političkoga dikasterija.* Pošto je gospodin prabilježnik izviestio o svojem poslanstvu slavne stališe i redove, od kojih bje u Beč poslan, pročita se odpis posvećenoga veličanstva, izdan na 7. Srpnja, kojim pomenuto previšnje veličanstvo izvoli gospodu i stališe i redove obaviestiti, da namjerava u ovih kraljevinah ustrojiti

da kad nebi htio gospodin ban, ili kad bi bio interesiran, to da može gospodin nadvornik ovršiti onakve odsude i u ovoj kraljevini; ovaj pako dodatak tumačili su tako gdjekoji, da je na uštrb i gospodinu banu i ovoj kraljevini. Zato neka se pred kaptolom crkve ostrogonske proti tomu dodatku protestuje, u koliko bi bio na uštrb dostojanstvu i oblasti gospodina bana ili slobodi ove kraljevine. Isto ovo neka se prijavi i njegovu veličanstvu, ako uztreba."

Pa sada neka tko kaže, da naši predji nisu odbijali od svoje domovine svako gospodstvo Ugarske!

Regium in regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae consilium erigitur a. 1767.

Acta et articuli inclytorum dominorum statuum et ordinum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, in generali eorundem, ex edicto et sub praesidio excellentissimi et illustrissimi domini comitis Francisci de Nadasd, eorundem regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bani (tit.), 13. Julii, in libera regiaque civitate Zagrabiensi, anno 1767. congregatione conclusi.

Articulus primus. *De erigendo novo dicasterio politico.* Facta per dominum prothonotarium, qua Viennam per inclytos dominos status et ordines deputatum relatione, lectum est suae majestatis sacratissimae de dato 7. mensis Julii emanatum rescriptum, quo mediante altefata sua majestas benignam suam, de erigendo regio in his regnis consilio, politico oeco-

kraljevsko vieće, koje će, onako kao i (ugarsko) namjestničko vieće, obavljati poslove političko-gospodarstvene i odnosno vojničke. Evo kako glasi taj milostivni odpis:

„Mi Marija Terezija, Božjom milošću rimska carica-udovica, i apoštolska kraljica ugarska, česka, dalmatinska, hrvatska, slavonska itd., nadvojvodinja austrijska itd. Častni, čestiti, poglaviti i velemožni, velemožni i takodjer plemeniti i vitežki, kao i mudri i oprezni, vjerni nam mili. Od onoga vremena, kad smo vladanje preuzeli, sve smo brige i misli svoje u to uprli, kako bismo u svako doba i svakom prilikom korist i hasnu vjernih naših podložnikah svakim mogućim načinom pomogli, a kad što i umnožili. Zato spominjuć se i sada zahvalnim srcem, kako su vjerni striliši i redovi naših kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije kao drugda tako i u najopasnije vrieme rata izkazali, na osobito naše i blago zadovoljstvo, poklonstvenu revnost, velik trud i pomnju u izvršivanju milostivnih naših zapoviedih, pa gledeć na izredno junačtvo naroda: odlučismo milostivno, za uzdarje i dokaz pokazane krieposti, za osobitu utjehu istoga naroda i za vrhunac sreće ovih naših kraljevinah, ustrojiti u njih milostivno politički dikasterij pod naslovom „kraljevskoga u kraljevinah Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji vieća“ za valjano upravljanje i opravljanje političko-gospodarstvenih i odnosno vojničkih poslovah, onako kao što biva kod našega kraljevskoga namjestničkoga vieća u Ugarskoj, koji dikasterij bi do vieka visio o veličanstvu našem i o zakonitih naših našljednicih, kraljevih ugarskih. Ovomu vieću predsjedat će sadašnji poglaviti i velemožni grof ban istih kraljevinah, naš

nomicorum et respective militarium ad normam consilii locumtenentialis curam babituro, intentionem iisdem significare dignatur. Benigni rescripti tenor:

„Maria Theresia, dei gratia Romanorum imperatrix vidua, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiac, Sclavoniaeque etc. regina apostolica, archidux Austriae etc. Reverendi, honorabiles, spectabiles ac magnifici, magnifici item egregij et nobiles, nec non prudentes ac circumspecti, fideles nobis dilecti. Ex quo inde a tempore suscepti regiminis nostri curas cogitationesque nostras omnes eo defixissemus, ut fidelium subditorum nostrorum commoda et emolumenta, pro quibusvis temporis et occasionum circumstantijs omni possibili ratione procurare subindeque augere valeamus; ideo nos grata etiamnum recolentes momoria fidelium statuum et ordinum regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, cum alias tum periculosissimo belli tempore, singulari cum benigna satisfactione nostra contestatum homogialem zelum, impensam in exequendis benignis jussis nostris operam et diligentiam, eximiam denique ipsius nationis bellicam virtutem, clementer decrevimus, in praemium et testimonium exhibitae virtutis, pro peculiari ejusdem gentis solatio, ad cumulum denique felicitatis horum regnorum nostrorum, in iisdem dicasterium politicum sub titulo regij in regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae consilij, politico-oeconomicorum et respective militarium, secundum benignas dispositiones nostras rite administrandorum et exequendorum, ad normam consilij nostri locumtenentialis regij in Hungaria, curam habiturum, a majestate nostra legitimisque successoribus

vjerni, iskreno ljubljeni, i njegovi u toj časti našljednici, a postavit će se kod njega, osim podredjenih častnikah, pet savjetnikah od nas imenovanih, i to jedan izststališa višega svećenstva (prelatah), jedan iz stališa velikaškoga i tri od plemstva, a medju ovimi jedan od strane komorske. U napredak pako da ih takodjer imenuje naše veličanstvo i naši gori pomenuti zakoniti nasljednici, kraljevi Ugarske i pridruženih joj stranah, obziruć se kod imenovanja osobito na sposobne domaće sinove. Vieće ovo neka za sada i do dalnje naše naredbe stoluje u slobodnom kraljevskom gradu Varaždinu. Kao što nedvojimo ni malo, da će naši vjerni stališi i redovi ovih kraljevinah primiti ovu našu odluku s poklonstvom i uz izjavu duboke zahvalnosti svoga srca: isto tako im i za buduće ostajemo našom carsko-kraljevskom milošću blagostivno naklonjeni. Dato u našem nadvojvodskom gradu Beču u Austriji na 7. dan mjeseca Srpnja, godine Gospodnje tisuć sedam sto šestdeset i sedme. Marija Terezija s. r.“

(*Iz pismare trojedne kraljevine.*)

Bilježka. Ugarsko kraljevsko namjestničko vieće bješe jošte kralj Karlo III. god. 1723. člankom 97. ustrojio, al se oblast njegova nije protezala na trojednu kraljevinu, gdje su i nadalje ban i sabor administrativne poslove opravljali. Kako su stališi i redovi naši u tom pogledu budno čuvali svoju neodvislost i kako su krepko odbijali svaki pokušaj kraljevskoga ugarskoga namjestničkoga vieća, protegnuti svoju oblast i na trojednu kraljevinu, tomu je

nostris Hungariae regibus in perpetuum dependens, ita clementer erigere, ut ad idem sub praesidio moderni regnorum istorum spectabilis ac magnifici comitis bani fidelis nobis sincere dilecti, et ejus in officio successorum, praeter subalternos, quinque consiliarij, signanter quidem unus e statu praelatorum, unus e statu magnatum, tres denique e statu nobilium, et hos inter unus ex parte camerali, per nos denominati, et in futurum etiam per majestatem nostram ac praementionatos successores nostros legitimos Hungariae et partium eidem adnexarum reges, habita praeferenter nationalum idoneorum subjectorum reflexione, denominandi applicentur. Consilium vero hoc regium pro hic et nunc, ac usque ulteriores dispositiones nostras in libera regiaque civitate Varasdinensi consideat.

Cujusmodi clementissimam resolutionem nostram, quemadmodum minime ambigimus, fideles regnorum istorum nostrorum status et ordines homagiali, eaque devotissimi gratissimique animi cum significatione esse accepturos; ita iisdem ulterius quoque gratia et clementia nostra caesareo-regia benigne atque jugiter propensae manemus. Datum in archiducali civitate nostra Vienna Austriae die septima mensis Julij, anno domini millesimo septingentisimo sexagesimo septimo. Maria Theresia m. p."

(*Originale in archivo regni.*)

---

dokaz 4. i 5. zakonski članak našega sabora god. 1725. na 12. Travnja u Varaždinu držanoga. Evo ih:

Članak četvrti. U poslu izpravka medjah stiže gospodi stališem i redovom pismo od uzvišenoga vieća ugar-

ske kraljevine; stališi sciene, da se ima nanj odgovoriti, da su oni sami u tom poslu preuzvišenomu gospodinu banu pisali i njega naputili.

Članak peti. Da pako uslied ovakvih naredabah isto ugarsko vieće nebi moglo zahtievati njeku podložnost ili zavislost stališah i redovah ovih kraljevinah (koje podložnosti ili zavislosti nebi medjutim pomenuti stališi priznali, dapače bi ju i na saboru i kod posvećenoga veličanstva preko svojih poslanikah odmolili): odlučiše, da će to sada i u buduće svakako zapriečiti, nevriedjajuć u ostalom kraljevske vlasti toga vieća."

Marija Terezija, videć da uprava (administracija) sabora i bana u trojednoj kraljevini nije prema državnim potrebam, opremi na sabor naš gori navedenu svoju rezoluciju. Sabor izabra odbor, da mu podnese mnenje o njoj, koje onda i sabor prihvati. U predstavci na kraljicu se razloži, da bi se ovakvim viećem okrnjila oblast i sabora, i bana, koji sami opravljaju poslove tomu novomu kraljevskomu vieću namienjene. Ako medjutim kraljica svakako želi takvo vieće ustrojiti, neka mu podloži u svačem i dolnju Slavoniju; za bana neka se imenuje uviek samo rodjeni krune podložnik, koji je stekao zaslugah oko vladaoca i krune, te se je izkazao i svojim junačtvom. Ako i bude ban predsjednik toga kraljevskoga vieća, neka ipak ostane uviek i zapovjednikom vojničke krajine, kao što naredjuje kraljevska diploma od god. 1750. Kraljevsko ovo vieće neka se uredi onako, kao što naredjuje 101. članak od god. 1723., toga radi neka

nevisi o nijednoj drugoj dvorskoj oblasti, već o samam kralju (preko dvorske kancelarije); neka opravlja poslove onako, kao što biva u Ugarskoj (jer je Hrvatska diel svete krune ugarske); neka se ustrojenjem kraljevskoga vieća nepovriede povlastice bana i stališah, zato ovi imaju i nadalje predlagati kandidate za bansku čast, izabirati vojvodu i podvojvodu, postavljati podbana, slati poslanike na ugarski sabor, birati prabilježnika, računovodju i povjerenika kraljevine, služiti se kraljevinskim pečatom, ustajati na oružje itd. U poslovih vojničkih neka neima većega područja nego ugarsko namjestničko vieće; neka se namještaju kod njega sami domaći sinovi i neka mu se pomnoži broj savjetnikah sa dvojicom; u obće neka mu se i područje i plaća osječe onakva, kao što ju ima ugarsko namjestničko vieće. Bnduć da Zagreb leži gotovo u sredini kraljevine, neka se ondje sagradi primjerena kuća za to kralj. vieće. Neka se sve ovo na saboru uzakoni (inartikuluje), i neka napokon nj. veličanstvo osjegura stališe i redove osebice, da će ih uzdržati u svih njihovih pravicah i povlasticah.

Odavde se razabire, da se je sabor naš njekako plašio toga kraljevskoga vieća, i to zato, što je mislio, da bi se njim uvukla u zemlju birokracija ili baš absolutizam i bezustavje. Toga radi opremi kraljica nov odpis saboru našemu, u kojem razpršavaše njegove brige i strah, ter uvjeravaše, da će se to kraljevsko vieće uprav onako ustrojiti, kao što je i kralj. ugarsko namjestničko vieće. Uslied toga pristà i sabor na to, te bude novo kraljevsko vieće iste one

god. 1767. otvoreno. Al nije za dugo viećalo. U Hrvatskoj bo nije znalo popularnosti steći, a ugarska gospoda gledala su ga uviek poprieko, dok im napokon god. 1779. nepodje za rukom sasvim ga ukinuti. Nu prevariše se hrvatska gospoda, misleća, da će sada svoju staru saborsku autonomiju natrag dobiti, već bude trojedna kraljevina stavljena pod ugarsko namjestničko vieće. Nastalo je do skora doba Josipa II. Povratkom ustava god. 1790. pristà sabor hrvatski na to, da nam domovina dodje pod ugarsko namjestničko vieće, nego pod taj naročiti uvjet, da kad bi se trojednoj kraljevini shodno i

---

Marije Terezije kraljice rješitba, da se ima Rieka neposredno kraljevini hrvatskoj pritieliti i županija severinska ustrojiti god. 1776.

Marija Terezija, Božjom milošću rimska carica-udovica, i apoštolska kraljica ugarska, česka, dalmatinska, hrvatska, slavonska itd., nadvojvodinja austrijska itd. Častni, čestiti, poglaviti i velemožni, velemožni i takodjer plemeniti i vitežki, kao i mudri i oprezni, vjerni nam mili. Pokle se je nam milostivno bilo svidjelo ukinuti dvorsko-trgovinsko vieće i ustanoviti, da u napredak trgovinske predmete razpravljaju u naših nasliednih pokrajinah dotične političke pokrajinske i dvorske oblasti: riešismo blagostivno carsko-kraljevskom našom milošću, po materinskoj našoj brižljivosti za obću korist i veći napredak trgovine dosadašnje u kraljevini ugarskoj i pridruženih joj stranah, i da to osobitim dokazom zasvjedočimo, neka se grad i luka

koristno po nju svidjelo, može opet zahtievati posebno svoje kraljevsko vieće. Člankom 58. od godine 1790 l. bilo je to razširenje područja ugarskoga kralj. namjestničkoga vieća uzakonjeno; nego pokle smo uz pol vieka gorko izkusili, kako maćehinski isto kralj. namjestničko vieće s našom domovinom postupa, to je sabor naš godine 1845. člankom 10. odlučio, da se za trojednu kraljevinu ustroji osobito kralj. namjestničko vieće. Al nebje uslišan, već je trebalo godine 1848., da se otresemo tih okovah i povratimo domovini, barem od česti, prvašnju autonomiju.

Mariae Theresiae reginae resolutio de Flumine immediate regno Croatiae incorporando et comitatu Severinensi constituendo anno 1776.

Maria Theresia, dei gratia Romanorum imperatrix vidua, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. regina apostolica, archidux Austriae etc. Tempore eodem, quo clementer nobis visum fuerat constituere, ut dehinc objecta commercialia (consilio commerciorum aulico cessante) in haereditariis nostris provinciis per respectiva politica provincialia et aulica dicasteria pertractentur, pro materna nostra in publica regni Hungariae et partium eidem adnexarum commoda et incrementum hactenus etiam praehabiti in iis commercii sollicitudine, ac peculiari hujus documento, ex clementia nostra caesareo-regia benigne resolvimus: ut urbs et portus Fluminensis, nec non bona Buccariensia, in quantum illa Carlostadio Flumen

Riečka, kano i ona bakarska imanja, koja, iduć iz Karlovca put Rieke, leže na desnoj strani Karlove ceste (Bakar, Bakarac i Kraljevica, ležeći na lievoj strani rečene Karlove ceste, neka se zadrže za vojničku krajinu), nadalje i sám grad Karlovac, koji se ima na slobodni kraljevski grad povisiti, neka se to sve opet neposredno pridruži hrvatskoj kraljevini, iz ovih pako stranah, koje se imaju reinkorporovati, neka se ustroji nova županija i podloži, poput drugih županijah, kraljevskomu hrvatskomu vieću, a pod njegovom oblašću neka stoji u svem, osim onih trgovinskih poslovah, koji će se pridržati gubernijalnomu ravnateljstvu, štono se malo niže opisuje. Po istoj napomenutoj materinskoj našoj brižljivosti i promisli, želeći naime, da se dovede trgovina u ovom kotaru i luki riečkoj u stanje bolje cvatuće uredjenim i sustavnim uredovanjem: svidjelo nam se je milostivno postaviti plemenitoga vjernoga našega Josipa Mailátha de Székhely, odprije savjetnika i izvjestitelja dvorske naše komore, za vladara (gubernatora) gradu i luki riečkoj, podieliv mu isto onako područje i preimućtvo, kao što ga ima u Trstu grof Zinzendorf, podjedno pako imenovati ga milostivno i velikim županom županije, koja će se stvoriti iz ovoga nanovo pridruženoga kotara, te će se zvati severinskom.

Da se ovaj kotar s jedne strane preda, a s druge preuzme, zapovjedismo takodjer milostivno, da naša česko-austrijska dvorska kancelarija opremi povjerenike, koji će prema ovoj našoj rješitbi predati grad i luku Rieku sa svimi pripadališti onoga primorja, kao što će imati povjerenici dotičnih oblastih predati ostale strane, što će se k novomu kotaru privaliti, po-

versus proficiscendo ad dexteram viae Carolinae sita sunt (Bucari, Buccaricza et Porto Re, tanquam ad laevam dictae viae Carolinae sitis, pro statu militari relictis), ipsa praeterea civitas Carlostadiensis in liberam regiamque civitatem evehenda, immediate regno Croatiae reincorporentur; ex taliter porro neoreincorporandis partibus novus comitatus erigatur, idemque in omnibus ad normam aliorum comitatuum (iis, quae mox declarandae directioni gubernali in puncto commerciali immediate reservarentur, exceptis) consilio regio Croatico subordinetur, ejusque jurisdictioni subsit. Pro eadem porro praedeclarata materna nostra solicitudine atque providentia, volentes nimirum, ut res commercii in districtu et portu hoc Fluminensi, ex ipsa ordinata atque systematica manipulatione ad statum florentiorem evehatur, benigne visum est nobis urbi et portui huic Fluminensi egregium fidelem nostrum Josephum Mailáth de Székhely, antehac cameralem consiliarium aulicum nostrum et referendarium, in qualitate gubernatoris, et cum pari, ac comes Zinzendorff Tergesti obtinet, activitate, iisdemque praerogativis praeficere, simulque eum pro comitatus ex reincorporando hoc districtu efformandi et nomine comitatus Severinensis insigniendi supremo comite clementer denominare.

Cohaerenter autem ad praemissa quoad resignationem et receptionem districtus hujus id quoque clementer jussimus, ut commissarij ex parte cancellariae Bohemico-Austriacae aulicae exmittendi, urbem et portum Fluminensem, omnesque hujus littoralis appertinentias, quemadmodum etiam reliquae ad districtum hunc applicandae partes per respectivarum jurisdictio-

vjerenikom, koji će se poslati od strane ugarske oblasti, navlastito iz sredine našega hrvatskoga vieća, te smo ih već milostivno imenovali, naime grofu Stjepanu Nickomu i Nikoli Škrlcu, i to na oči samoga istom imenovanoga vladara (gubernatora) i na rok, što će ga medju sobom isti povjerenici kano i vladar naš riečki i kraljevsko hrvatsko vieće dogovorno odrediti.

Za istu pako svrhu, naime za napredak trgovine u kraljevini ugarskoj i pridruženih joj stranah, odredismo i riešismo takodjer milostivno: da se s riečkom lukom isto tako postupa kao što i s tršćanskom, to jest, da ima iste polakšice, i da se i nadalje dopušta izvoz one vrsti plodinah, kojimi obiluje naša ugarska kraljevina, i kojih prodaja i izvoz u inostranstvo neće nahuditi ostalim našim nasliednim pokrajinam. U tom pogledu neka se i u napredak dozvoli izvažanje ugarskih plodinah k moru, i to i preko tršćanske i preko riečke luke, po imenu neka se od vune i pepeljike (potaše), koja roba je i onako carini podložena, plaća pristojba samo od tri i odnosno od jedne forinte, kad se doveze na Rieku, van ako se tko izkaže, da je ovakvu izvoznu pristojbu već platio.

Isto tako neka se od sada u napredak dokine zabrana izvoza šiške (gubače) i zečjih kožah i neka se dopusti izvažanje te robe preko riečke i tršćanske luke, pokle se u ime izvozne carine plati 12 krajcarah od svakoga vagana hrastove šiške i 9 forintih od svake stotine zečjih kožah. U ostalom naredjivanje carine neka spada i nadalje u područje viših financijalnih oblastih, nego ove neka taj posao tako opravljaju, da, kad im se god svidi, da bi se carina imala povisiti ili obaliti,

num commissarios, in cohaerentia benignae nostrae resolutionis resignabuntur, commissarijs ex parte jurisdictionis Hungaricae, signanter autem ex gremio consilii nostri regii Croatici exmittendis, ac in specie per nos in personis comitis Stephani Niczky et Nicolaj Skerlecz clementer nominatis, in praesentia ipsius etiam denominati gubernatoris Fluminensis in termino, se inter et gubernatorem nostrum Fluminensem, nec non consilium regium Croaticum concertando, resignarent.

Ad hunc vero ipsum finem et scopum, incrementum videlicet in regno Hungariae et partibus eidem adnexis commercii, id pariter clementer decrevimus atque resolvimus: ut portus Fluminensis pari, qua Tergestiensis ratione et modo tractetur, seu favorem eundem obtineat, et evectio illius sortis productorum, quibus regnum nostrum Hungariae abundaret, quorumve distractio et exportatio in exteras ditiones caeteris nostris provinciis haereditariis nociva haud esset, porro quoque indulgeatur, atque hoc sensu productorum Hungaricorum mare versus, tam per portum Tergestiensem, quam Fluminensem evectio ultro etiam admittatur; in specie autem a lana, clavellatisque cineribus, velut caeteroquin vectigali obnoxiis mercibus, taxa nonnisi trium et respective unius floreni occasione invectionis Flumine dependatur, nisi quis super ejusmodi jam facta depensione per esito expeditionem semet legitimare valuerit. Non absimiliter

Inhibitione evectionis gallarum quercinarum et pellium leporinarum amodo imposterum sublata, evectio earundem per passus Fluminensem et Tergestiensem erga depensionem esito vectigalis in 12 xr. a metreta gallarum quercinarum, et 9 flo-

neka svaku takvu namjeravanu promjenu dojave prije našoj kraljevskoj dvorskoj ugarskoj kancelariji, i neka se š njom isto tako dogovaraju, kao što su se odprije dogovarati morali s trgovinskim viećem.

Kao što smo podpuno uvjereni, da će državljani naši zahvalnim srcem primiti ovu našu milostivnu kraljevsku nakanu i rješitbu, isto tako ju i vam, milim i vjernim, znanja i ravnanja vašega radi dojavljamo, ter milostivno zapoviedamo, da okružnicom razglasiti date opetovno pridruženje riečkoga ovoga kotara rečenoj našoj kraljevini hrvatskoj, ustanovljenje gubernije na Rieci za upravu, olakoćenje i podizanje trgovine, kano i to, da je pomenuti naš vjernik plemeniti Josip Mailáth de Székhely premilostivno imenovan i vladarom riečkim i velikim županom nove severinske županije, koja će se od onoga kotara stvoriti, pa sve ovo neka se već i zato razglasi, da se mogu po tom ravnati domaći trgovci i tržci, i da znadu, kamo se imaju obratiti u ovom trgovinskom izvozištu. U ostalom ostajemo vam blagostivo nagnute našom carsko-kraljevskom milošću. Dato u Beču na 9. Kolovoza 1776. Marija Terezija s. r. Grof Franjo Eszterházy s. r. Ferdinando Scultety s. r.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

B i l j e ž k a. Naša primorska ili (kao što narod veli) Senjska Rieka leži nedvojbeno na hrvatskoj zemlji; nego upravo zato, što leži povoljno po trgovinu, otimahu se za nju već u staro doba razni vladaoci, dok nije napokon dospjela u ruke austrijskih nadvojvodah, koji su ju prozvali

renis a centenario pellium leporinarum, deinceps admittatur. Caeterum regulatio vectigalium ultro etiam ad financialium dicasteriorum sphaeram et activitatem pertineat, ab iisdemque, ea tamen ratione suscipiatur, ut quoties illa elevanda aut diminuenda viderentur, instituendam hanc vectigalium alterationem cancellariae nostrae regiae Hungarico aulicae praevie communicare, et cum eadem parem in hoc merito, quae antea cum commerciorum consilio observata fuerat, cointelligentiam fovere teneatur.

Atque in his explicitam benignam mentem ac resolutionem nostram regiam, quemadmodum grato suscepturos animo regnicolas plene confidimus, ita dilectioni ac fidelitatibus vestris haec ipsa pro congruo notitiae statu suique directioni significantes, una clementer mandamus, quatenus tam reincorporationem districtus hujus Fluminensis praefato regno nostro Croatiae, quam vero officii gubernatorialis et ratione manuducendi, facilitandi ac provehendi commercii Flumine constitutionem, et tam pro hoc gubernatoris, quam vero supremi comitis neo efformandi ex hoc districtu comitatus Severinensis officio clementissimam in personam antelati egregii fidelis nostri Josephi Mailáth de Székhely nominationem fine etiam et scopo illo, ut in commerciis partem habentes et trafficantes regnicolae sese dirigere, et quonam se in hoc commercii videlicet passu convertere possint, scire valeant, circulariter publicare noverint. Quibus in reliquo gratia et clementia nostra caesareo-regia benigne jugiterque propensae manemus. Datum Viennae die 9. mensis Augusti, a. 1776. Maria Theresia m. p. Comes Franc. Esterhazy m. p. Ferd. Scultety m. p.

(Originale in archivo regni.)

obćinom Rieke sv. Vida (communitas terrae Fluminis S. Viti), a ovo je ime dobila od potoka onuda tekućega, i nazvanoga Rieka ili Rječina. Ostalo hrvatsko Primorje držahu knezovi Krčki, poznati pod imenom Frankopanah, dok nisu g. 1760. zamrli, te je njihova imanja posvojio kr. fiškus, koji ih napokon založi nutrnjo-austrijskoj dvorskoj komori. Kraljica Marija Terezija, da izpuni vruću želju naše domovine i ciele Ugarske, povrati gori navedenom svojom rješitbom Rieku i cielo naše Primorje neposredno kraljevini Hrvatskoj. Ona to kaže u toj svojoj povelji njekoliko putah, pa jošte naročito dodaje, da se Rieka i Primorje ima opet pritieliti

---

Nezavislost kraljevine ugarske i pridruženih joj stranah, god. 1790.

Leopolda II. kralja zakon I. članak 10.

Na ponizni predlog stališah i redovah kraljevine izvolilo je i njegovo posvećeno veličanstvo milostivno evo ovo priznati: Akoprem nasljedstvo ženskoga spola prejasne kuće austrijske, ustanovljeno člankom 1. i 2. od god. 1723. u kraljevini ugarskoj i pridruženih joj stranah, zapada istoga onoga vladaoca, kojega će to nasljedstvo, po ustanovljenom redu nasljedbe, zapasti i u ostalih nasliednih kraljevinah i zemljah, ležećih u Njemačkoj i izvan nje, te se imaju sve nerastavno i nerazdiono posjedovati: to je ipak Ugarska s pridruženimi stranami kraljevina slobodna, neviseća o drugoj zemlji u pogledu cieloga svoga zakonitoga načina vladanja (ovdje razumievajuć i

(reincorpare) kraljevini hrvatskoj; odkuda se očevidno razabire, kako je i sama kraljica uvjerena o tom bila, da je Rieka od pamtivieka cjelokupni diel Hrvatske, inače se nebi moglo reći, da joj se opeta pridružuje. Rieka i Primorje podpadaše zbilja pod hrvatsko kraljevsko vieće, doklegod je ovo obstojalo, a kasnije priedje i s ostalom Hrvatskom pod kraljevsko ugarsko namjestničko vieće. Kako se to dogodi, te je Ugarska počela Rieku i cielo Primorje smatrati kao neposredni diel Ugarske, to ću razložiti malo niže pod godinom 1808., kad je bila reinkorporacija Rieke na našem saboru uzakonjena.

Independentia regni Hungariae partiumque eidem annexarum anno 1790.

Leopoldi II. regis decretum I. articulus 10.

Erga demissam statuum et ordinum regni propositionem, sua quoque majestas sacratissima benigne agnoscere dignata est, quod licet successio sexus foeminei augustae domus Austriacae per articulos 1. et 2. a. 1723 in regno Hungariae, partibusque eidem adnexis stabilita, eundem, quem in reliquis regnis et ditionibus haereditariis, in et extra Germaniam sitis, juxta stabilitum successionis ordinem inseparabiliter possidendis, principem concernat, Hungaria nihilominus cum partibus adnexis, sit regnum liberum et relate ad totam legalem regiminis formam (huc intellectis quibusvis dicasteriis suis) independens, id est nulli alteri regni aut populo obnoxium, sed propriam habens consi-

sve svoje oblasti), to jest, da nije podložna nijednomu drugomu kraljestvu ili narodu, nego ima svoj vlastiti bitak i ustav. Radi toga mora u njoj njezin zakonito okrunjeni nasliedni kralj, dakle i njegovo posvećeno veličanstvo sa svojimi nasliednici, ugarskimi kraljevi, kraljevati i vladati po vlastitih zakonih i običajih Ugarske, nipošto pako onako kao u drugih svojih pokrajinah; što zapoviedaju i članci 3. od god. 1715., ter 8. i 11. od god. 1741.

(*Corpus juris.*)

Bilježka. Ovim se zakonom ujamčuje samostalnost Ugarskoj i pridruženim joj stranam. Zato sam ga ovamo, kao temeljni zakon, stavio; jer ako osjegurava Ugarskoj vladu, nevisjeću o nijednoj drugoj vladi: to osjegurava i pridruženim stranam, da će se ondje upravljati po njihovih vlastitih zakonih i običajih. A žalibože moramo priznati, da se ovdje po „pridruženih stranah" razumieva trojedna kraljevina. Ovdje je zgoda razložiti, kako smo od „kraljevinah" postali „pridružene strane."

Kad se je u staro vrieme naznačiti htjelo cielo područje krune ugarske, kazalo se: „kraljevina ugarska, dalmatinska, hrvatska i slavonska" ili pako „Ugarska i Slavonija." Pokle je Ugarskoj i jedan diel (partes) Erdelja pripao, kazivalo se je obično „regnum Ungariae et Slavoniae et partes Transylvaniae." Ovako piše n. p. kralj Šišman u svom zakonu od god. 1403. Slavni Matija Korvin služi se u svojih zakonih (na pr. III. 6. od g. 1471.) ovim izrazom: „regna

stentiam et constitutionem, proinde a legitime coronato haereditario rege suo, adeoque etiam a sua majestate sacratissima, successoribusque ejus Hungariae regibus, propriis legibus et consvetudinibus, non vero ad normam aliarum provinciarum, dictantibus id articulis 3. an. 1715. item art. 8. et 11. anno 1741., regendum et gubernandum.

(Corpus juris.)

Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, partesque Transylvaniae." Kralj Vladislav II. piše u svojoj (gori pod. 1492. priobćenoj) kraljevskoj zavjernici; „regnum Ungariae cum caeteris regnis, scilicet Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, et partibus Transylvanis, ac provinciis sibi subjectis," to će reći: „kraljevina Ugarska, s ostalimi kraljevinami, naime Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom, sa stranami erdeljskimi, i pokrajinami podloženimi." Tko ima i malo soli u glavi, razabrat će, da se ovdje po riečih „strane" i „podložene pokrajine" nemože razumievati trojedna kraljevina, jer se ona malo više napose navodi. A ovako se piše sto i sto putah u starih zakonih. U kraljevskih zavjernicah čita se jošt u novije doba sve do Ferdinanda V. ovaj izraz: „regnum Hungariae et alia regna partesque eidem annexae" to jest: „kraljevina Ugarska i druge joj pridružene kraljevine i strane." U istoj pragmatičkoj sankciji gori pod g. 1723. navedenoj čita se više putah, „Ugarska i pridružene joj strane, kraljevine i pokrajine." Ako se dakle strane i kraljevine razlikuju, pak ako smo mi kraljevine,

onda nemožemo biti strane. Stoprv u zavjernici kralja Ferdinanda V. uzkratiše nam Magjari ime „kraljevine“ i okrstiše nas „pridruženimi stranami,“ kojim za trojednu kraljevinu nedostojnim izrazom služe se postojano sve do danas.

Izvršivanje zakonarske i ovršne vlasti, god. 1790.

Leopolda II. kralja zakon I., članak 12.

Njegovo posvećeno veličanstvo priznaje drage volje, da u ovoj kraljevini ugarskoj i pridruženih joj stranah vlast stvaranja, ukidanja i tumačenja zakonah (uz naredbu članka 8. 1741) izvršuju zajedno zakonito okrunjen kralj i stališi i redovi kraljevine, zakonito u sabor sabrani, a nipošto izvan sabora. Njegovo posvećeno veličanstvo izjavilo je milostivno, da će ovo právo nepovriedjeno udržati i kao što ga je od svojih blagopočivših predjah preuzelo, onako netegnuto i na svoje prejasne nasljednike prenieti. Uvjerava takodjer stališe i redove, da neće nikada u kraljevini i pridruženih joj stranah vladati pomoćju ediktah ili tako zvanih patenatah, kojih i onako nijedan sud kraljevine primiti nebi mogao. Izdavanje patenatah pridržava si samo za onaj slučaj, kad se u stvarih i onako zakonu primjerenih razglašenje samo ovako s dobrim uspjehom može postići.

Toga radi neće se sudstvo, kako je zakonom ustanovljeno ili kako se u napredak ustanovi, kraljevskom vlašću promieniti, niti ovrha zakonitih odsudah mandatom priečiti ili drugim priečiti dati, nit će se zakonite odsude sudištah preinačivati, dapače niti podvrći kraljevskomu ili kojega političkoga dika-

Legislativae et executivae potestatis exercitium, anno 1790.

Leopoldi II. regis decretum I. articulus 12.

Leges ferendi, abrogandi, interpretandi potestatem in regno hoc Hungariae, partibusque annexis: salva art. 8. anno 1741. dispositione: legitime coronato principi et statibus ac ordinibus regni, ad comitia legitime confluentibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse, sua majestas sacratissima ultro ac sponte agnoscit, ac se jus hoc statuum illibatum conservaturam, atque prout illud a divis suis majoribus acceperat, ita etiam ad augustos suos successores inviolatum transmissuram, benigne declaravit, status et ordines regni securos reddens, nunquam per edicta, seu sic dictas patentales, quae alioquin in nullis unquam regni judiciis acceptari possunt, regnum et partes adnexas gubernanda fore, expeditione patentalium ad eum duntaxat casum reservata, ubi in rebus legi alioquin conformibus, publicatio debito cum effectu hac unica ratione obtineri valeret. Proinde

Forma judiciorum lege stabilita aut stabilienda, authoritate regia non immutabitur, nec legitimarum sententiarum executiones, mandatis impedientur, aut per alios impediri admittentur, nec sententiae legitimae, fororum judiciariorum alterabuntur, immo nec in revisionem regiam, nec ullius dicasterii politici pertrahentur, sed secundnm conditas hucusque, aut in futurum condendas leges, receptam regni consuetudinem, judicia per judices, absque discrimine religionis deligendos, cele-

sterija pregledu, nego će se sudovi držati po zakonih stvorenih do sada ili koji će se stvoriti u napredak, kano i po primljenom od kraljevine običaju, a sudit će sudci, koji će se izabirati bez razlike vjere. Ovršnu pako vlast izvršivat će kraljevsko veličanstvo samo po zakonih.

(*Corpus juris.*)

Bilježka. Ovo je takodjer temeljni zakon, jer se na njem ponajviše osniva ustavno načelo, da je u državi

---

Uzakonjuje se opetovno pridruženje primorja Hrvatskoj god. 1790.

Leopolda II. zakon I., članak 61.

Slavne uspomene carica i kraljica apoštolska, da izvrši premnoge o tom stvorene zakone kraljevinske, pridružila je primorje opet Hrvatskoj, na koju od vieka spadaše, a preko nje svetoj kruni kraljevine Ugarske. Zato se s milostivnom privoljom njegova veličanstva odredjuje, da se uspomena toga čina prenese i na kasne potomke, a grad Bakar s Kraljevicom i s bakarskom lukom, da se uzdrži u svom povlašćenom stanju kao trgovački grad i slobodna luka.

(*Corpus juris.*)

Bilježka. Kako sám već pod godinom 1776. napomenuo, sadašnje naše Primorje bijaše do ove godine upravljano dvorskom komorom austrijskom: one pako godine povrati ga kraljica Marija Terezija Hrvatskoj, a preko ove svetoj kruni

brabuntur, executiva autem potestas, nonnisi in sensu legum, per regiam majestatem exercebitur.

(Corpus juris.)

---

samo ono zakon, što su odlučili dogovorno kralj i sabor, a patenti, izdani od vlade bez privoljenja sabora, da neimaju u zemlji nikakve valjanosti.

Inarticulatio reincorporationis partium maritimarum Croatiae anno 1790.

Leopoldi II. decretum I. articulus 61.

Cum gloriosae memoriae imperatrix et regina apostolica, ad effectum numerosarum eatenus sancitarum regni legum, partes maritimas regno Croatiae, ad quod ab olim spectabant, ac per eam sacrae regni Hungariae coronae postliminio reincorporaverit, ut itaque hujus memoria ad seros posteros transmittatur, urbs vero Buccari cum Portu Regio et Buccariensi, tamquam urbs commercialis et portus liber, in statu suo privilegiali conservetur, cum benigno suae majestatis annutu statuitur.

(Corpus juris.)

---

ugarskoj, to će reći, da je Primorje diel Hrvatske, al podpada pod onoga vladaoca, koji nosi krunu ugarsku. — Reinkorporacija Rieke bila je stoprv god. 1808. uzakonjena.

Slobodni i kraljevski grad Senj da se oprosti vojne oblasti i da se doskoči njegovim pritužbam god. 1790.

Leopolda II. kralja zakon I., članak 60.

Da se izvrši članak 56. od god. 1741. u pogledu slobodnoga i kraljevskoga grada Senja, obriče milostivno njegovo posvećeno veličanstvo, da će, kako se ovaj sabor završi, odrediti mješovito povjerenstvo od vojničkoga i političkoga stališa, pred kojim će grad onaj izkazati moći, koja mu je zemljišta i blagodati vojnički stališ presvojio; pa će se onda posao ovaj grada Senja nadalje razpravljati na budućem saboru; medjutim pako naredit će krepko njegovo veličanstvo, da stanovnici rečenoga grada nebudu imali neprilikah od vojničke oblasti karlovačke krajine, zato što su se saboru utekli.

(*Corpus juris.*)

Bilježka. Ima možebiti dvadeset zakonskih članakah, kojimi se gradu Senju već jedno 200 godinah osjegurava oslobodjenje od vojničke oblasti; ali kao što svatko

---

Prosvjed grofa Ivana Erdödya bana saboru ugarskomu podnešen god. 1790.

Slavni stališi i redovi kraljevine ugarske ustanoviše na sadašnjem svom saboru u diplomatičkom članku, koji se tiče sljedbenikah augsburžkoga i helvetskoga izpoviedanja, neka se pomenute vjere uzpostave u stanje, koje bijahu stekle mirom bečkim i linačkim, dapače neka se izjavi, da su u istinu već uzpostavljene, a kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija nisu

De libera regiaque civitate Segniensi a jurisdictione militari eximenda, complanandisque ejus querelis anno 1790.

Leopoldi II. decretum I. articulus 60.

Ad effectum articuli 56. an. 1741. sua majestas sacratissima, intuitu liberae regiaeque civitatis Segniensis, benigne addicit, se mixtam e statu militari et politico commissionem, coram qua civitas, occupata per statum militarem seu tenuta, seu beneficia edocere possit, mox finita hac diaeta ordinaturam, negotiumque dictae civitatis in ulteriorem pertractationem in proxima regni diaeta assumpturam; interea vero, apud militarem jurisdictionem confinii Carolostadiensis efficaciter dispositum, ne praefatae civitatis incolae, propter sumptum ad diaetam recursum, ulla molestia afficiantur.

(*Corpus juris.*)

---

znade, nije Senj vruće svoje želje ni do dana današnjega postigao, te su svi zakoni i sva kraljevska obećavanja ostala bez uspjeha.

Protestatio bani comitis Joannis Erdödy, in comitiis regni Hungariae interposita anno 1790.

Siquidem occasione praesentium comitiorum per diplomaticum in merito Augustanae et Helveticae confessionis addictorum ab inclytis statibus et ordinibus regni Hungariae conditum articulum id constitutum sit, ut memoratae religiones ad statum pacificationum Linciensis et Viennensis reponantur et pro repositis ipso facto declarentur, quin ulla regnorum Dal-

izvadjene i iznimljene. Da iz napomenute odluke slavnih stališah i redovah kraljevine ugarske nepolegne kakva šteta za pomenute kraljevine, u kojih sljedbenici augsburžkoga i helvetskoga izpoviedanja nit su ikada mogli vjeru svoju obsluživati, niti zemlju posjedovati: zato ja, kao ban rečenih kraljevinah, ovime očitujem, da se čvrsto držim odredbe baš i diplomatički potvrdjene, članakah naime 46. od godine 1741., 23. 1687., 125. 1715. i 86. 1723., kao što i zavezah (reversalah), koje su gospoda sljedbenici augsburžkoga i helvetskoga izpoviedanja na saboru šoprunskom godine 1681. od sebe dala. Prema navedenim člankom i zavezom pako neću i nemogu nipošto na to pristati, da se polakšice gori navedenim člankom sadašnjega sabora gospodi protestantom podieljene protegnu dalje nego do medjah kraljevine Ugarske, dakle nerazumievajuć po tom kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju. Buduć pako uzprkos opetovanim prigovorom i mojim i poslanikah od strane rečenih kraljevinah na ovaj sabor poslanih, nisu spašeni članci gori navedeni i za kraljevine ove glaseći: zato ja, da uklonim od kraljevinah mojemu ravnanju povjerenih svaku štetu (a za njihova prava postarat ću se i onako svojim načinom), svečano ovime prosvjedujem i protuslovim, te molim, da mi se ob ovom prosvjedu i protislovljenju izdade autentička svjedočba. Dato u Budimu na 2. Rujna godine Gospodnje 1790. Grof Ivan Erdödy s. r. ban kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

matiae, Croatiae et Sclavoniae facta fuerit exceptio: Hinc, ne dictis regnis, in quibus memoratae Augustanae et Helveticae confessioni addicti nec religionis exercitium, neque possessionum capacitatem unquam habuerunt, ex supracitato II. statuum regni Hungariae deciso imminere possit praejudicium, ego, qua praerepetitorum regnorum banus, hisce declaro: me tam positivae articulorum utpote 46. 1741, 23. 1687, 125. 1715 et 86. 1723, diplomatice quoque confirmatae dispositioni, quam et reversalibus dominorum augustanae et helveticae confessioni addictorum, in diaeta Sproniensi de anno 1681 de se extradatis, firmiter inhaerere, ac in conformitate memoratorum articulorum et reversalium nullatenus consentire posse aut velle, ut favores praelibatis dominis per supracitatum articulum praesentis diaetae concessi, ultra quam infra ambitum regni Hungariae, adeoque huc non intellectis regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, extendantur. Et siquidem non obstante iterata tam mea, quam et ablegatorum, ex parte dictorum regnorum ad hanc diaetam exmissorum, interpositione, supradicti de regnis his sonantes articuli salvati haud essent, ad aboliendum omne in regnis directioni meae creditis praejudicium (juribus caeteroquin praelibatorum regnorum sua via prospecturus), solemniter protestor et contradico praesentium vigore, petendo super hujusmodi protestatione et contradictione authenticas litteras testimoniales extradari. Datum Budae die 2. Septembris anno domini 1790. Comes Joannes Erdödy m. p. Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae banus.

(*Originale in archivo regni.*)

B i l j e ž k a. Ugarski sabor od godine 1790. htio je svom silom, da protestanti i u trojednoj kraljevini dobiju ona práva, koja dobiše u Ugarskoj. Buduć da je takva odluka naročito protuslovila odluci sabora hrvatskoga: to je ban trojedne kraljevine podnio ugarskomu saboru predsto-

---

O pritieljenju kraljevine Dalmacije god. 1802.

Članci glavne skupštine kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane u Zagrebu na 7. i sliedeće dane mjeseca Travnja 1802.

Naputak za kraljevinske poslanike u pogledu potežkoćah.

6. Pošto je Dalmacija, koju je odprije mletačka republika posjedovala, za slavnoga vladanja njegova veličanstva natrag dobivena, te bi se sada imala povratiti k svetoj kruni kraljevine ugarske prema krunitbenoj zakletvi, štono ju bje njegovo posvećeno veličanstvo položilo: nastojat će gospoda poslanici iz sve snage, da se ovaj cjelokupni diel kraljevinah opet njim pridruži i pod zakonitu oblast bansku stavi i tako sa svetom krunom ugarskom opet sjedini.

(*Iz pismare trojedne kraljevine.*)

B i l j e ž k a. Sadašnja Dalmacija, njekoć glava trojedne kraljevine, bila je od nje malo po malo već u 15. stoljeću odkinuta i to stranom od Turčina, stranom od Mletakah, dok nisu napokon Mletčani svu Dalmaciju i velik diel Hrvatske pod svoju vlast spravili. Kad se je na izmaku prošloga stoljeća mletačka republika razpala, zapade austrijskoga cara i

jeću krepku protestaciju, koja je očit dokaz, kako je naša domovina, buduć sviestna svoje autonomije, i u novije vrieme odbijala od sebe svaku odluku ugarskoga sabora, koja nije bila prema zaključkom sabora trojedne kraljevine.

Preklani pako je sabor naš i sám podielio protestantom podpunu slobodu vjere.

De reincorporatione regni Dalmatiae anno 1802.

Articuli generalis anno 1802. 7. et sequentibus mensis Aprilis diebus Zagrabiae celebratae regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae congregationis.

Instructio regnicolaris circa gravamina.

6. Quoniam sub glorioso suae majestatis regimine Dalmatia, per rempublicam prius Venetam possessa, revindicata foret, et nunc ad sacram regni Hungariae coronam pro tenore juramenti inaugurationalis, a sua majestate sacratissima nuncupati, redire deberet: domini ablegati omni conatu adhibito agent, ut integrans haec regnorum pars iisdem jure postliminio sub legali ab authoritate banali dependentia reapplicetur, sicque sacrae regni Hungariae coronae reuniatur.

(*Originale in archivo regni.*)

---

sva ona zemlja trojedne kraljevine, što su Mletčani posjedovali, i to upravo zato, jer se je dokazalo, da je to diel trojedne kraljevine, a tim i krune ugarske. — Kao što je prije sto godinah hrvatski sabor najviše o tom nastojao, da se Dolnja to jest sadašnja Slavonija opet povrati i pritieli materi domovini, a tim i kruni ugarskoj (gl. gori pod godinom 1745.):

isto tako se i sada sabor naš najviše o tom brine, da se opet s Dalmacijom sdružimo. Zato je već god. 1802. naputio svoje poslanike na ugarski sabor, neka zahtievaju i preko ugarskoga sabora pritieljenje Dalmacije, isto pako su činili i naši potonji sabori sve do 1866. — Ugarski sabor podupiraše takodjer našu pravednu želju, podnoseć ju kralju kao potežkoću, koju bi trebalo dokinuti. Ovako uradi već

Uzakonjenje opetovnoga pridruženja grada i luke Rieke god. 1808.

Djela glavne skupštine kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije god. 1808. na 29. Veljače i sliedećih danah u Zagrebu držane.

Članak osmi. U četvrtom članku pošljednjega sabora ugarskoga očituje se, da grad Rieka s lukom, što ga je prejasna carica i kraljica Marija Terezija osobitom diplomom kraljevini privalila, spada k istoj kraljevini. Buduć pako da je milostivnom onom diplomom, koja se u članku napominje, i odpisom dne 5. Studenoga 1777. od iste neumrle carice i kraljice upravljenim naststališe i redove ovih kraljevinah rečeni grad bio pridružen neposredno kraljevini Hrvatskoj, a privaljen bivšoj severinskoj županiji: zato slavni striliši i redovi smatraju grad i luku riečku cjelokupnim dielom ove kraljevine, pa vodjeni ovim razmatranjem podjeljuju preuzvišenomu gospodinu riečkomu vladaru u skupštinah kraljevinskih mjesto za velikimi župani, a poslanikom istoga grada mjesto i glas medju ostalimi slobodnimi i kraljevskimi gradovi. Preuzvišeni gospodin

god. 1802., pa isto tako i god. 1825.; al od kralja neima niti odgovora sve do god. 1830., kadno je Franjo I. na predstavku ugarskoga sabora odpisao, da tvrdo obećaje saboru pritieljenje Dalmacije kruni ugarskoj, i da će ga u svoje vrieme izvesti.

Našim saborom bje isto obećavanje prošlih ovih godinah više putah ponavljano, al nikad održano; akoprem je velik diel današnje Dalmacije prava pravcita Hrvatska.

Inarticulatio reincorporationis civitatis et portus Fluminensis anno 1808.

Articuli generalis anno 1808. die 29. Februarii et sequentibus Zagrabiae celebratae regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae congregationis.

Articulus octavus. Ex incidenti, quod medio articuli 4. novissimae diaetae civitas Fluminensis cum portu, per augustissimam imperatricem et reginam Mariam Theresiam peculiari diplomate jam regno incorporata, ad idem regnum pertinere declaretur; cum per provocatum in articulo benignum diploma et rescriptum, ab eadem immortali imperatrice et regina ad regnorum horum status et ordines sub 5. Novembris 1777 dimissum, praelibata civitas immediate regno Croatiae incorporata et praeexistenti Severinensi comitatui ingremiata sit: civitatem et portum Fluminensem pro integrante regni hujus parte considerant inclyti status et ordines, hacque consideratione ducti excellentissimo domino gubernatori sedem in regni congregationibus post supremos comites, ejusdem vero civitatis ablegatis inter liberas regiasque civitates sedem et votum tri-

grof ban bude pozvan, da izvoli opremati pozivnice na buduće skupštine kraljevinske i preuzvišenomu gospodinu vladaru i rečenomu gradu; podjedno pako su stališi i redovi odlučili izjaviti posvećenomu veličanstvu preponiznu svoju hvalu, što se je dostojalo uzakonjenjem grada i luke riečke dopuniti milostivno ono dobročinstvo, koje bje kraljevini izkazala njegova prejasna babica neumrle uspomene.

Istom prigodom odrediše gospoda stališi i redovi mjesto i glas poslanikom grada Bakra medju slobodnimi i kraljevskimi gradovi, prema 27. članku posljednjega ugarskoga sabora. A molbu po gospodi poslanicih istoga grada predloženu, da im se podieli mjesto pred ostalimi slobodnimi i kraljevskimi gradovi, zato što zastupaju bakarsko satničtvo, odputiše gospoda stališi i redovi na budući ugarski sabor.

(*Iz pismare trojedne kraljevine.*)

Bilježka. Kao što je razloženo pod god. 1776., povratila je kraljica Marija Terezija Hrvatskoj Rieku i cielo Primorje. Da ovo njezino djelo steče ustavnu zakonitost, trebaše ga uvrstiti u zakon. Sabor naš je, počevši od g. 1790., sve svoje poslanike za ugarski sabor napućivao, neka o tom nastoje; al je kralj Franjo I. oklievao sa svojom privoljom sve do god. 1807., kadno je na to pristao, te bude na saboru ugarskom stvoren ovaj 4. članak. Evo ga: „S privoljom njegova veličanstva, nehotećeg još dulje zatezati vruće želje stališah i redovah kraljevine, očituje se ovim članakom, da grad i luka riečka, već od prejasne carice i kraljice Ma-

buerunt, excellentissimo domino comite bano interpellato, ut invitatorias pro futuris regni congregationibus tam ad excellentissimum dominum gubernatorem, quam et praedictam civitatem dimittere dignetur; suae majestati sacratissimae, quod per civitatis et portus Fluminensis inarticulationem beneficii per immortalis memoriae augustissimam aviam suam regno exhibiti complimentum benigne procurare dignata sit, humillimas grates agendas status et ordines decreverunt.

Eadem occasione ad effectum articuli 27. postremorum comitiorum ablegatis civitatis Buccaranae inclyti domini status et ordines sessionem et votum inter liberas regiasque civitatis assignarunt. Petitum vero per dominos ablegatos ejusdem civitatis propositum, ut iisdem qua capitaneatum Buccaraneum repraesentantibus sessio ante reliquas liberas regiasque civitates tribuatur, ad futura regni comitia inclyti domini status et ordines relegarunt.

(*Originale in archivo regni.*)

---

rije Terezije osobitom diplomom k r a lj e v i n i utieljena, pripada i s t o j k r a l j e v i n i." — Sabor trojedne kraljevine dosjeti se dvoličnosti ovoga članka; nekaže bo se u njem, kojoj je kraljevini pritielila kraljica Marija Terezija Rieku; nego se samo u obće kaže, da kraljevini, a to zato, jer su Magjari već onda na to išli, da bude Rieka neposredan diel Ugarske. Na to se je smjeralo već u pomenutoj diplomi, što ju je Marija Terezija god. 1779. Rieci podielila; jer se nit ondje nekaže, da je Rieka neposredno Hrvatskoj privaljena,

(kao što to naročito veli kraljevski odpis od godine 1777.), nego samo „da je osobit diel svete ugarske krune.“ Odavde se je kasnije zbilja izvodilo, da Rieka nije Hrvatskoj pritieljena nego Ugarskoj. Već gori navedeni 61. zakonski članak ugarskoga sabora od god. 1790. pokazuje, da umovanje ovo nestoji, da može jedan kotar upravo tim postati dielom ugarske krune, što je pridružen Hrvatskoj. Isto dakle valja i za Rieku; jer nikad nije bila porečena kraljevska rješitba

---

Franje I. kraljevski odpis, kojim se potvrdjuje 8. članak glavne skupštine kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1808.

Franjo prvi Božjom milošću car austrijski, apoštolski kralj ugarski, česki, galički i vladimirski itd. nadvojvoda austrijski itd. Častni, čestiti, poglaviti i velemožni, velemožni i plemeniti, i vitežki, kao što i mudri i oprezni, vjerni nam mili! Razabrasmo milostivno iz dvijuh predstavakah, naime od 29. Veljače i 15. Ožujka o. god., štono su nam ih ponizno podnieli vjerni stališi i redovi onih naših kraljevinah, kako su osmim člankom glavne istih naših kraljevinah skupštine, držane na 29. Veljače i sliedećih danah mjeseca Ožujka o. g., odlučili, da se ima luka i grad Rieka smatrati za cjelovit diel kraljevine hrvatske, osnivajuć svoju odluku ponajviše na milostivni kralj. odpis, izdan na 5. Rujna 1777. Uslied toga pako odlučiše dati glas i mjesto u saboru riečkomu vladaru i poslanikom grada Rieke. Da se ukine svaka dvojba za sada i za buduće, koja bi se mogla poroditi krivim tumačenjem zakonah o tom

od god. 1776., kojom se Rieka privaljuje neposredno hrvatskoj kraljevini.

Stališi i redovi trojedne kraljevine, želeć u tom pogledu ukloniti svaku sumnju i dvojbu, odlučiše sliedeće god. 1808. u svom saboru uzakoniti Rieku kao diel Hrvatske, te stvoriše gori navedeni članak. Ovaj njihov članak dobi iste godine kraljevsku sankciju sliedećim saboru našemu opremljenim kraljevskim odpisom:

Francisci I. regis rescriptum regium, quo articulus 8. generalis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae congregationis anni 1808. confirmatur.

Franciscus primus divina favente clementia Austriae imperator, Hungariae, Bohemiae, Galliciae et Lodomeriae etc. rex apostolicus, archidux Austriae etc. etc. Reverendi, honorabiles, spectabiles ac magnifici, magnifici item egregii et nobiles, nec non prudentes ac circumspecti, fideles nobis dilecti! Quum ex duplicis ordinis, et signanter sub 29. Februarii et 15. Martii a. c. ad nos demisse perlatis fidelium regnorum istorum nostrorum statuum et ordinum repraesentationibus clementer perspexerimus, quod per articulum 8vum generalis eorundem regnorum nostrorum congregationis die 29. Februarii et subsequis mensis Martii a. c. diebus celebratae, fundamento potissimum benigni rescripti regii ddto. 5. Septembris 1777. elargiti, portum et civitatem Fluminensem pro integrante regni Croatiae parte considerandam, hocque motivo tam gubernatori Fluminensi, quam et civitatis huius ablegatis sessionem ac votum tribuendum

predmetu stvorenih: svidjelo nam se je milostivno odgaliti o tom svoju carsko-kroljevsku pomisao vjernim stališem i redovom istih kraljevinah, da pošto je luka i grad Rieka pritieljena kraljevini ugarskoj člankom 4. od god. 1807., koji se pozivlje na diplomu Terezijinu, i pošto je podjedno pribrojena stališem iste kraljevine i pridruženih joj stranah: zato milostivno dopuštamo, da se vladaru riečkomu i ugarskoga primorja kano i poslanikom grada Rieke podieli mjesto i glas u glavnoj skupštini kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, i to prema gori navedenomu članku; a gradu Bakru prema 27. članku istoga sabora. Ovu našu milostivnu kraljevsku rješitbu dojavljamo ovime milostivno vjernim stališem i redovom istih kraljevinah znanja i ravnanja radi, a ostajemo im u ostalom blagostivno nagnuti carsko-kraljevskom našom milošću. Dato u našem nadvojvodskom gradu Beču u Austriji dne devetnaestoga Kolovoza, godine Gospodnje tisuć osam sto osme. Franjo s. r. Grof Josip Erdödy s. r. Josip Vlašić s. r.

(Iz pismare trojedne kraljevine.)

Bilježka. Rekao bi čovjek, da je ovim kralj. odpisom stvar za uviek riešena, i da više nitko nemože dvoumiti, da je Rieka samo posredno Ugarskoj, a neposredno Hrvatskoj pridružena — pak opet Magjari svejednako svojataju Rieku i Primorje kao neposredan diel Ugarske; akoprem i ovaj kralj. odpis naročito veli, da se tim neniječe pravo hrvatsko na Rieku, kad zakon veli, da je Rieka pritieljena ugarskoj kraljevini i pridruženim joj stranam. Da

effective determinaverint. Hinc ad sufferendum omne, quod e sinistra legum hac in materia conditarum interpretatione in futurum etiam enasci posset dubium, benigne visum nobis est eatenus mentem nostram caesareo-regiam fidelibus regnorum istorum statibus et ordinibus benigne adaperire, quod quippe portu et civitate Fluminensi regno Hungariae tenore articuli 4. 1807. provocative ad diploma Theresianum incorporata, ac una statibus eiusdem regni et partium adnexarum adnumerata existente, benigne admittamus, ut gubernatori Fluminensi et littoralis Hungarici, prout et ablegatis civitatis Fluminensis etiam in generali regnorum istorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae congregatione sessio et votum, in sequellam praecitati articuli, civitati vero Buccariensi in sequellam articuli 27. eiusdem diaetae tribuatur. Quam benignam nostram resolutionem regiam fidelibus regnorum istorum statibus et ordinibus pro sui directione et notitia hisce clementer significamus. Quibus in reliquo gratia et clementia nostra caesareo-regia benigne, iugiterque propensi manemus. Datum in archiducali civitate nostra Viennae Austriae, die decima nona mensis Augusti, anno domini millesimo octingentesimo octavo. Franciscus m. p. Comes Josephus Erdödy m. p. Josephus Wlassits m. p.

(Originale in archivo regni.)

Ugarska za svoj zahtjev neima práva, to dokazuju na široko razprave kraljevinskog odbora o dogovaranju s Ugarskom, koje donosim pod godinom 1866.

II. DIEL

od godine 1848.—1868.

Izborni red za sabor od god. 1848.

Naredba o pozivanju i zastupanju sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije imajućeg se držati dana 5. i sliedećih i mjeseca Lipnja 1848.

I. O onih, koji će imati na budućem kraljevinah ovih saboru mjesto.

§. 1. Na budući kraljevinah ovih sabor, koji će se dana 5. Lipnja 1848. ovdje u Zagrebu otvoriti, pozvat će se banskimi listovi, da dodju u osobi, a ne kroz kredencionaliste: *a)* Karlovački mitropolit i ovih kraljevinah vladike iliti biskupi jedne i druge crkve, koliko diecezanski toliko naslovni. *b)* Podkapetan ovih kraljevinah. *c)* Svi u kraljevinah ovih prebivajući ili imanja posjedujući, zakonom medju sinove ove domovine uvršćeni punoljetni velikaši, t. j. knezovi, grofovi i baruni. *d)* Gubernator riečki. *e)* Svi veliki župani ili županske časti namjestnici trojedne kraljevine. *f)* Komorskih imanjah oba upravitelja u Zagrebu i Rieci. *g)* Podban, prabilježnik i prisjednici banskog stola. *h)* Predsjednik sudbenog stola kraljevinah ovih u Zagrebu, tako isto predsjednici sudovah mienbenih u Karlovcu i Rieci. *i)* Župan turopoljski.

§. 2. Na sabor ovaj izabrat će i poslat svaka županija od svakoga svoga kotara iliti distrikta po jednoga zastupnika. Po-

slat će ih dakle županija: križevačka 7, varaždinska 10, zagrebačka 16, požežka 7. Županijam pako sriemskoj i virovitičkoj u pogledu velikog broja njihovog stanovničtva, s kojim se broj kotarah njihovih nikako neslaže, dopušta se, da prva u mjesto 6 može poslati 8, a druga u mjesto 7, 10 poslanikah. Poslat će dakle županije: sriemska 8, virovitička 10.

§. 3. Hrvatske i Slavonske krajiške regimente izabrat i poslat će svaka po četiri zastupnika, skupa dakle 44.

§. 4. Slobodni i kraljevski gradovi, tako isto kotari: turopoljski, riečki, bakarski i vinodolski iliti primorski, nemanje varoši, slobodna poveljena trgovišta i obćine, budi provincijalne, budi krajiške, vlastitim svojim uredjenim magistratom providjene, napokon sva štopska mjesta po regimentah i onakve poveće obćine u Slavoniji, koje svojim pučanstvom, trgovinom i inteligencijom žiteljah svojih se odlikuju, izabrati će i poslati, ako imadu manje od 3000 stanovnikah, po j e d n o g a zastupnika; ako imadu više od 3000, a manje od 5000 stanovnikah, svaka po d v a zastupnika, ako imadu više od 5000 a manje od 8000 stanovnikah, po t r i zastupnika, a ako imadu više od 8000 stanovnikah, izabrat će i poslati po č e t i r i zastupnika. Izabrat će ih dakle i poslati: Bakar, sl. mors. grad sa svojim kotarom 3, Belovar, povelj. sl. vojn. obćina 1, Brod, povelj. sl. vojn. obćina 2, Djakovo 1, Glina, štopsko mjesto 1, Gospić, štopsko mjesto 1, Gradiška Nova, štopsko mjesto 2, Ireg povelj. obćina 2, Ivanić tvrdja, povelj. sl. vojnička obćina 1, Jastrebarsko povelj. sl. obćina 1, Kaptol s Novom vesju i vlaškom ulicom u Zagrebu 1, Karlobag povelj. sl. vojnička obćina 1,

Karlovac gornji i sl. kr. grad 3, Karlovci dolnji, povelj. sl. obćina 3, Koprivnica, sl. i kr. grad 2, Kostajnica, povelj. sl. vojn. obćina 1, Krapina, povelj. sl. i kr. trgovište 1, Križevac, sl. i kr. grad 2, Mrkopalj, Ravna Gora, i Vrbovsko, povelj. sl. trgovišta 1, Mitrovica, štopsko mjesto 2, Ogulin, štopsko mjesto 1, Osiek, sl. i kr. grad 4, Otočac, štopsko mjesto 1, Petrinja, povelj. sl. vojn. obćina 2, Požega, sl. i kr. grad 2, Rieka, sl. i kr. grad sa svojim slobodnim kotarom 4, Ruma 3, Samobor, povelj. i sl. trgovište 2, Senj, sl. i kr. grad 2, Sisak, povelj. slob. trgovište 1, Turopolje, slob. kotar 2, Petrovaradin, povelj. sl. vojnička obćina 2, Varaždin, sl. i kr. grad 4, Vinkovci, štopsko mjesto 2, Vinodol, t. j. hrvatsko primorje sa svojim kotarom 2, Vukovar 2, Virovitica 1, Zemun 4, Zagreb 4.

§. 5. Isto tako izabrat će i poslati po jednoga zastupnika svaki kaptol ili konsistorija jedne i druge crkve, i imanja posjedući pravoslavni manastiri svi skupa jednoga. Te tako će poslati: djakovački kaptol 1, karlovačka dolnja konsistorija 1, karlovačka gornja konsistorija 1, križevački kaptol 1, manastiri pravoslavni skupa 1, modruški ili krbavski kaptol 1, pakračka konsistorija 1, riečki kaptol 1, senjski kaptol 1, začesanski kaptol 1, zagrebački kaptol 1.

§. 6. Akademija znanostih zagrebačka izabrat će i poslati zastupnika 1. — Ukupno 192.

§. 7. Sve ove dosadašnje naredbe protežu se i na D a l m a c i j u izvan 1. i 2. §., ako tamošnji žitelji budu htjeli pravom svojim se već na ovom saboru poslužiti. Način izbiranja se posve njima pušta na volju.

§. 8. Osim ovih pozvanikah i zastupnikah dat će se pristojno mjesto zastupnikom kojegod druge austrijansko-slavjanske pokrajine, ako bi sabor naš svojom nazočnošću ukrasiti htjeli.

II. O načinu izbora.

§. 9. Izbor zastupnikah u svakoj županiji bivat će na sliedeći način: *a)* U svakoj obćini ili sudčiji jednoga kotara iliti distrikta izabirat će starješine iliti gospodari kućni za onu obćinu ili sudčiju po razmjerju velikoće po jednoga ili dva izbornika, a ovi izbornici za onaj kotar po jednoga poslanika. *b)* Ako se u kojem kotaru nahodi koji sl. i kr. grad, ili povelj. sl. trgovište, ili obćina, koja već sama po sebi uslied 4. §. za se zastupnika na sabor poslati imade, takvo mjesto ima se prilikom kotarskoga izbora od izbiranja izključiti. *c)* Izbor u kotarih ima se preduzeti pod nadgledanjem dotičnog županijskog poglavarstva.

§. 10. Varoške zastupnike i obćinske budi provincijalne budi krajišničke izabirat će samo oni stalni stanovnici, koji posjeduju u onom mjestu negibući kakav imetak, ili pravo gradjanstva uživaju; zatim u onom mjestu stalno prebivajući diplomatici i javni činovnici.

§. 11. U pogledu izabiranja zastupnikah regimentskih ustanovljuje se, da svaka kumpanija, izuzamši ipak ona mjesta, koja kao obćine u smislu 4. §. predidućega osobite svoje zastupnike pošilju, sazove sve gospodare kućne one kumpanije, da od svakih 500 dušah izaberu po volji jednog izbornika, izbornici ovi sastat će se zatim čim prije na urečeni dan kod štopa i izbirat će za svaku regimentu po četiri zastupnika.

III. O vlastitostih zastupnikah.

§. 12. Zastupnik može biti bez razlike roda ili stališa, svaki domovine ove sin jedne ili druge crkve, samo ako je pismen i ako je navršio 24 godine.

IV. O glasovanju na saboru.

§. 13. Na budućem kraljevinah ovih saboru brojit će se svakomu kraljevinah ovih zastupniku i svakomu pozvaniku glas pojedini.

14. Zastupnici će glasovati po svojem nutrnjem osvjedočenju u svakom onom slučaju, gdje osobitoga naloga imali nebi.

V. O trajanju vlasti zastupnika i kreposti naredbe ove.

§. 15. Vlast zastupnika trajat će samo za vrieme ovoga bližnjega sabora.

§. 16. Ova naredba ima kao provizorna samo za dojdući sabor kraljevinah ovih krepost i valjanost.*

---

* Godine 1848., kad je bila zakonarska vlast na cieli narod protegnuta, nismo imali zakona, po kojem bi se bio mogao sakupiti sabor na tom novom svenarodnom temelju: zato Jelačić-ban sazva sa svih stranah domovine najvrstnije rodoljube, da izrade primjereni izborni red, ter oni sastaviše evo ovaj. Sabor ondašnji nije dospio izraditi mjesto ovoga privremenoga drugi definitivni izborni red. Po njem dakle sabrani bješe i sabori od godine 1861. i 1865.; jer drugoga ustavnoga zakona neima, a ovaj bje odobren barem od sabora našega od g. 1848. člankom 3., te je ovako donjekle moć ustavnoga stekao, akoprem je bio naročito samo god. 1848. namienjen. Zato je i bilo kod

Zapisnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držanog 5. i sliedećih mjeseca Lipnja i Srpnja danah godine 1848.

Godine 1848. na 5. i sliedećih danah mjeseca Lipnja i Srpnja u Zagrebu najprije na pijaci svete Katarine, poslje pako u kazalištnoj dvorani pod predsjedničtvom preuzv. gosp. baruna Josipa Jelačića Bužimskoga, bana od Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, c. kr. feldmaršallajtnanta, tajnoga savjetnika i komornika, istih kraljevinah vrhovnoga kapetana, dvijuh pješačkih regimentah banskih vlastnika, i banskoga stola predsjednika, držanoga sabora

Članak I. *O umještenju bana.* Budući da se je sila naroda iz dalekih i bližnjih krajevah domovine sakupila, za da dionikom može biti narodne svečanosti umještenja bana, da gleda zviezdu preporodjenja i prave slobode svoje, a inače dosta prostrana kazalištna dvorana za toliki narod odviše bila bi tiesna, — odredjena bi za tu svrhu pijaca svete Katarine, gdje sakupljene zastupnike naroda, duhovne čąstnike i velikaše

saziva ovih drugih saborah izpušteno sve ono, što se proteže na krajinu, a preinačeno ono, što su zahtievale izvedene od onda promjene u našoj domovini; n. p. uvrštena je riečka županija, a izpušten riečki gubernator, predsjednici sudbenog i mjenbenoga stola itd.

Sabor od godine 1866-7. bijaše izradio osnovu izbornoga reda, koju ću na svome mjestu priobćiti; al osnova ta nije zadobila sankcije, a sabor za god. 1868. izabran je po novom oktrojisanom izbornom redu (gledaj ga na kraju knjige).

presvietli g. varaždinske županije vrhovni župan Mirko Lentulaj u kratkom govoru pozdravi, i polag starodavnoga običaja kao najstariji vrhovni župan sjednicu otvori. — Poslje toga čitano bijaše vlastitom rukom kralja podpisano naimenovanje preuzv. g. baruna Josipa Jelačića za bana trojedne kraljevine, koje u prievodu ovako glasi:

„Ferdinand itd. Častni, poštovani itd. — Buduć da smo čast bana kraljevinah naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, izpražnjenu ostavkom velemožnoga grofa Franje Hallera, milostivno podielili našemu vjernomu i milomu barunu Josipu Jelačiću, u našoj c. kr. vojsci pukovniku, na obilni dokaz naše kraljevske naklonosti, koju zahtievaju zasluge njegove, osobite i znamenitije službe, i naše kraljevsko zvanje, smjerajuće samo na obće države dobro i korist, i ujedno ga na čast našega general-majora uzvisili, i čašću pravoga tajnoga savjetnika ukrasili: zato to vašim vjernostim ovime javljamo i milostivno zapoviedamo, da nepropustite rečenoga baruna Josipa Jelačića, za kojega umještenje u nazočnosti vaših vjernostih osobito smo odredili našega takodjer vjernoga, nam iskreno miloga, častnoga Jurja Haulika, zagrebačkoga biskupa, za pravoga i zakonitoga rečenih kraljevinah bana priznati, dužnu mu čast izkazivati, u svih na bansko zvanje spadajućih stvarih i poslovih, njemu poslušni i podložni biti, i u svestranom promicanju obćega blagostanja i previšnje službe zajedno viećati, pomnjivo ga pomagati, i sveudilj se š njim savjetovati. Koji u ostalom itd. Dato u Beču 23. Ožujka 1848. Ferdinand m. p. Ladislav Szögyény."

Zatim naimenovao je presvietli g. predsjednik po želji zastupnikah naroda jedan odbor pod čeoničtvom presv. gosp. biskupa biogradskoga Josipa Šrota, da svetejšega gosp. patriarku Josipa Rajačića u sredinu naroda pozove i dovede, za da preuzvišenoga gospodina bana, kako je predtečno opredieljeno bilo, na banski stolac umjesti i zakune.*

S uzhićenim srcem primili su gg. zastupnici naroda svetejšeg gosp. patriarku, i na radost njihovu ništa nije više falilo, nego pribiće preuzv. gosp. bana. — Iskrenu radost ovu izpuniti želeći gg. zastupnici naroda odabrali su tri odbora, jednoga pod čeoničtvom presv. g. biskupa senjskoga Mirka Ožegovića, drugoga pod čeoničtvom presv. gosp. vladike pakračkoga Kragujevića, a trećega pod čeoničtvom presv. gosp. karlovačkoga vladike Eugenija Joanovića, da preuzv. gosp. bana, ovoga ljubimca naroda, u krilo naroda dovedu.

Uz gromki živio, uz miloglasnu muziku, uz pucnjavu topovah dodje preuzv. g. ban u sredinu sakupljenoga naroda, stupi na začelje stola, i pozdravi narod u srce dirajućim govorom.

Sad se je još jedanput pročitalo najvišje naimenovanje, zatim se postave razpelo i dvie goruće svieće pred svietloga bana, koji, dignuvši tri prsta u vis, za svetejšim patriarkom izreče sliedeću po posebnom odboru na temelju stare banske prisege izradjenu i po saboru odobrenu prisegu:

„Ja Josip Jelačić, ban kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, prisižem na živoga Boga, blaženu dievu bogorodicu Mariju i sve svete i izabrane božje, te tvrdu vjeru zadajem, i

* Jer ondašnji biskup Haulik nije došao na sabor.

obećajem prejasnome, premoćnome i nepredobitnome principu Ferdinandu I., caru od Austrije, od Ungarije, Česke ovoga imena V., Dalmacije, Hrvatskė i Slavonije kralju apoštolskomu, nasljednome države principu i gospodinu našemu premilostivnomu: da ću njegovomu posvećenomu carsko-kraljevskomu veličanstvu vazda vjeran, poslušan i odan biti, njegovih baštinikah i nasljednikah čast, dostojanstvo i korist vazda paziti i promicat nastojati, štetu pak po mogućnosti odvraćati. U ostalom ću za nj. veličanstvom po svetoj dužnosti mojoj kao iskreni domovine sin i kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ban, ove kraljevine i vas narod, koji u njih prebiva, u njegovoj slobodi i njegovih pravicah, zatim ustav zemaljah ovih, kao što i moram, u svakoj prilici bez ikakvoga obzira proti svakom nasilju, nepravdi i uvriedi, i proti svakom neprijatelju krepko braniti, štititi i čuvati. Izvan toga ću zakone državne obdržavati, i svim, koji bi preda mnom pravdu tražili, kao i u svakom poslu, koji će na moju dužnost spadati, negledeći na osobu, bogata i siromaha, kao ni na razliku stališa ili vjere, i zametnuvši molbe, mite (darove), nagnuće, strah, mržnju, ljubav i dopadnuće, kako po Bogu i pravdi njegovoj pronadjem, da činiti moram, pravedan i istinit sud po mogućnosti mojoj učiniti, i kao što sada nijednomu tajnomu družtvu ili pobratinstvu, niti medju granicama državah njegovoga carskoga veličanstva, niti izvan njih nepripadam, tako niti od sada u buduće u kakovo god takovo tajno družtvo pod kojom god izlikom upustiti se neću — tako mi Bog pomogao, blažena dieva Maria i svi sveti i izabrani božji.“

Poslje dovršene zakletve bi svietli gosp. ban uz gromki živio i pucnjavu topovah triput u vis dignut. — Na što se umješteni svietli ban krasnim i punim domoljubja govorom narodu predstavi, koj ga gromkim živio zaglavi i opet triput u vis digne.

Banu odzdravi u ime sakupljenoga naroda svetejši patriarka. — Srdačni govor svetejšeg g. patriarke sliedio je dugotrajni gromoviti „živio!“ i zatim budu svietli ban i patriarka od uzhićenoga naroda u znak iskrene ljubavi, i neograničenoga strahopočitanja na rukama u crkvu svetoga Marka odnešeni, gdje je presv. g. biskup senjski Mirko Ožegović na slavu i diku Boga otca misu u narodnomu jeziku odpojio. Konačno odoše svi skupa u iztočnu crkvu, da se i tamo svemogućemu zahvale na toj milosti, što im je takovoga otca udielio, i svietu pokažu, da su braća zapadne i iztočne crkve jedno srce i jedna duša.

I tako bi dovršen čin svečanoga umještenja preuzv. g. bana. — Slava mu viek do vieka!

Članak II. *O izboru vrhovnoga kapetana kraljevinah ovih.* Narodu trojedne kraljevine po starodavnih zakonih i starom običaju pripada pravo izabrati si svoga vrhovnoga kapetana (vojvodu): pravom ovim nije se od stoljećah narod s tolikom radošću poslužio, gdje si može izabrati za kapetana muža, u kojega domoljubje, mudrost i krepku desnicu sve svoje i domovine nade s punim pravom položiti može, muž taj je svietli gosp. ban Josip Jelačić, kojeg je narod jednodušnim uzklikom za vrhovnoga kapetana trojedne kraljevine izabrao i imenovao.

Članak III. *O odobrenju i potvrdjenju privremenih banskih naredbah.* Sabor ovaj sa blagodarnosti i srdačnom zahvalnosti opominjući se svijuh naredbah, koje je svietli ban kraljevinah ovih barun Josip Jelačić prije umještenja svojega učinio, i uvažavajući njihovu neobhodnu potrebu, vriednost i korist za domovinu, priznaje sve za svoje, i posve ih odobrava i potvrdjuje. *

Članak IV. *O izboru privremenoga prabilježnika.* Budući da je uredni prabilježnik Nikola Mikšić prigodom sabora ovoga sfalio, prinudjen je bio sabor ovaj izabrati privremenoga prabilježnika, koji će kroz tečaj saborskih sjednicah pero voditi, i zato je izabrao narod jednodušno za privremenoga prabilježnika Franju Žigrovića, velikoga bilježnika križevačke županije, koji takodjer odmah mjesto prabilježnika u saboru zauze.

Članak V. *O zahvalnici na milostivoga kralja i predstavki glede Dalmacije i vojnoga vrhovnoga zapovjedničtva banskoga u Dalmaciji i Slavoniji.* Pošto je nj. c. kr. veličanstvo naimenovanjem g. Josipa baruna Jelačića Bužimskoga za bana trojedne kraljevine, jednu od najvećih i najvrućijih željah naroga jugoslavjanskoga otčinskom svojom milosti izpunilo: to sabor ovaj zaključi, da se jedna zahvalnica na njih. c. kr. veličanstvo sa izraženjem istinite sinovlje blagodarnosti upravi, i zajedno izjavi, da je sabor sve od svietloga bana do

* Medju ove naredbe Jelačića-bana ide, osim drugih, malo prije navedeni izborni red, banski list, kojim se osjegurava ukinuće tlake i desetine itd.

sad učinjene naredbe i korake, za potrebite i nuždne ih priznavši, odobrio, i za svoje priznao; — nadalje, da se nj. veličanstvo umoli, da i po zakonih i historiji, i po srodstvu kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji pripadajuću kraljevinu Dalmatinsku, istim kraljevinam kao njihov cjelokupni od njegda dio reinkorporira, i tako ju pod vlast bana, koj je zajedno i ban od Dalmacije, stavi; — konačno, da se istome banu kao vrhovnoj poglavici trojedne kraljevine vrhovno zapovjedničtvo nad vojskom i u Slavoniji i Dalmaciji, kako i u Hrvatskoj, polag starodavnih pravah opet podieli.

Članak VI. *O pozivu i proglasu na braću Dalmatince.* Sa žalošću opazivši sabor ovaj, da dočim su ovi sabor braća Česi, Srblji i Slovenci posjetili, i sakupljeni narod hrvatsko-slavonski po svojih poslanicih pozdravili, od braće Dalmatinah, akoprem pozvanih, na ovomu saboru niti jedna se duša ukazala i pojavila nije — zaključi i opet na nje izdati jedan bratinski proglas, i pozvati ih, da kao cjeloviti dio trojedne kraljevine sve sile upotriebe, da se što prije s braćom hrvatsko-slavonskom slože i stope.

Članak VII. *O savezu vojvodine srbske sa trojednom kraljevinom.* Želje i zahtievanja srbskog u novo ustrojenoj vojvodini srbskoj živućega naroda po jednom pod predvodjenjem nj. svet. g. patriarka Josipa Rajačića izaslanom srbskom odboru saboru ovomu saobćena i u tom sastojeća, da trojedna kraljevina ova u tiesni političnі, na temelju slobode i savršene jednakosti osnovani, vojvodinu srbsku sa trojednom kraljevinom u jedno čvrsto državno tielo stapajući savez stupivši, i srbske želje

i zahtievanja, naime: potvrdjenje vojvodine srbske iz Sriema s granicom, Baranje, Bačke s bečejskim distriktom i šajkaškim batalijunom, i Banata s granicom i distriktom kikindskim sastojeće, potvrdjenje patrijarke i vojvode, priznanje nezavisnosti i slobode naroda srbskoga, obezbiedjenje vlaške narodne samostalnosti, i ostala iskanja njezina za svoje želje prizna, i tako ih ukupno svuda podupire i u život uvesti trudi se, — našavši u srcih naroda hrvatsko-slavonskoga najsrdačniji i najistinitiji odjek, i pobudivši osjećanje, da je savez taj i medjusobna tvrda i neporušna sloga za postignuće velikoga opredieljenja naroda trojedne kraljevine posve nuždna i potriebna:

S toga sabor ovaj trojedne kraljevine, po smislu 4. točke zapisnika sbrskog narodnoga sabora od $^{1}/_{13}$. i $^{3}/_{15}$. Svibnja t. g., savez trojedne kraljevine sa vojvodinom Srbskom, iz Sriema s granicom, Baranje, Bačke s bečejskim dištriktom i šajkaškim bataliunom, i Banata s granicom i dištriktom kikindskim sastojećom, na temelju slobode i savršene jednakosti osnovani, prima, i sve želje naroda srbskog za svoje sobstvene priznaje, čega radi će ih i kod priestola njih. veličanstva i na svakom mjestu podupirati i u život uvesti truditi se.

Nadalje će se odrediti jedan odbor, koji će po primjeru srbskog u 5. točki pomenutog zapisnika od srbskog narodnog sabora izaslanog odbora, ustav medjusobnih odnošenjah vojvodine prama trojedne kraljevine izraditi, i saboru ovom za odobrenje podnieti.

Članak VIII. *O imenovanju odbora za izpitivanje vjerodajnih pisamah od narodnih zastupnikah, i za izradjenje*

osnovah budućega postojanja i odnošenja sproću Ugarske i Austrije. Za popisanje, izpitivanje, kao i uredjenje vjerodajnih pisamah od narodnih zastupnikah, kao takodjer za izradjenje odnošenjah sproću Ugarske i Austrije, imenovao je preuzvišeni gosp. ban sliedeću gospodu, i naime: Za prędsjednika gosp. Mirka Lentulaja. Za ostale pako članove: gg. Adamovića Nikolu, Arnolda Ivana, Blažekovića Živka, Bogdanovića Kostu, Brebrića Andriju, Bujanovića Stjepana, Bunjevca Josipa, Bunjika Josipa, Bužana Hermana, Čegela Ivana, Čivića Šimu, gr. Draškovića Janka, Ergotića Peru, Gaja Ljudevita, Georgievića Mojsiju, Gjurgjevića Todora, Halu Josipa, Horvata Petra, Ilića Sebastiana, Ivanovića Eugena, Josipovića Stjepana, Katkića Stjepana, Kerležu Josipa, Klarića Šimu, Klobučarića Dragutina, Komenda Martina, Koščeca Mihalja, Kraljevića Miroslava, Kružića Franju, Kukovića Janka, Kukuljevića Ivana, Kuševića Svetozara, Lazića Gavru, Maljevca Petra, Matića Petra, Mažuranića Ivana, Muravića Antuna, Niemčića Antuna, Novaka Franju, Novića Jurja, Ožegovića Metela, grofa Pejačevića Petra, Petrovića Pavu, Sabljara Matiju, Šandora Mirka, grofa Sermage-a Otona, Sliepčevića Vasiliju, Smičiklasa Gavrilu, Stojčevića Janka, Stanisavljevića Danilu, Šuplikca Janka, Vranjicana Ambroza, Vukmanića Matu, Vukotinovića Ljndevita, Vukovića Dimitriju, Zidarića Ivana i Žigrovića Franju.

Članak IX. *O izvieśću poklisarah na ugarskom saboru.* GG. Herman Bužan, Metel Ožegović i Josip Bunjik bivši poklisari kraljevinah ovih na posljednjem ugarskom saboru, podnieli su saboru ovomu svoje izvieśće vrhu djelovanjah saborskih,

koje bi u saboru javno pročitano, i kako je sabor preimenovanim poklisarom svoje zadovoljstvo, hvalu i pohvalu za njihovo i muževno i dostojno postupanje i revno branjenje narodnosti, pravah i slobode ovih kraljevinah proti nasilju i navalam Magjarah na minulom ugarskom saboru u zapisnik radi vječne uspomene staviti odlučio, — zajedno bje isto izvješće državnom odboru za izradjenje osnove odnošenjah sproću Ugarske i Austrije člankom 8. izaslanom predano, da ga u svomu djelovanju upotriebi.

Članak X. *O uzajamnosti slavjanskoj, i izboru poklisarah na slavjanski kongres i česki sabor.* Na bratinski poziv braće Čehah, koji sabor ovaj po svojih poslanicih Dušanu Lamblu i Jaromiru Erbenu pozdraviše, za pokazati uzajamnu ljubav sabor ovaj odluči, poslati takodjer od strane naroda hrvatsko-slavonskoga poslanike na sabor česki, koji bi se imao u Zlatnom Pragu obdržavati, i kao takove opunovlasti gg. Dragutina Kušlanda, Maksimilijana Pricu, Josipa Prausa i Stanka Vraza, koji se za sada i onako u Pragu na slavjanskom kongresu kao poklisari nalaze.

Nadalje narod po Hrvatskoj i Slavoniji svu svoju sreću i nesreću stavlja u nesreću i sreću drugih slavjanskih plemenah pod austrijskim žezlom živućih, želeć sa svimi jednu sudbinu dieliti, i nemože, da mirnim srcem gleda, kako mu tudjinac gdje drugdje brata slavjanskoga ugnjetava — zato medju uvjete mogućega kakvoga pomirenja s Magjari sabor ovaj staviti odlučio je, da se svi radi branjenja i promicanja slavjanske svoje narodnosti pozatvoreni Slavjani odmah izpuste, i oni,

kojih se imena znadu, po imence u [illegible] radi česa podan je shodni nalog odboru člankom VIII. izaslanomu, koji osnovu odnošenja sproću Ugarskoj izraditi ima.

Članak XI. *O osnovi odnošenja sproću Ugarske i Austrije po odboru člankom VIII. izaslanom podnešenoj.* Na predlog odbora člankom VIII. ovoga sabora izaslanog, sabor ovaj želeći cjelokupnost austrijske monarkije uzdržati, slobodu naroda svoga političnimi granicami osjegurati, razciepljene udove njegove u jedno skopčati, i u prijateljskom savezu s ugarskim pukom i nadalje ostati, zaključio je u jednoj predstavki nj. veličanstvu sliedeće želje i zahtievanja naroda trojedne kraljevine predložiti, i naime: 1.) Budući da trojedna kraljevina, kao država od uviek slobodna i od Ugarske nezavisna, sadašnju vladu ugarsku priznati niti može niti hoće, zato sve odluke po ministeriju ugarskomu s uvriedom pravah ovih kraljevinah i porugom banske časti izdate, da se unište, — sadašnja pako privremena trojedne kraljevine vlada potvrdi. — Za buduće pako da se pod predsjedom bana za ove kraljevine pod imenom „državnoga vieća“ iz više viećnikah, tajnikah i ostalih potrebitih osobah sastavljeno i saboru ovomu odgovorno vladanje ustroji, kojega viećnike imenovati bi imalo na predlog bana nj. veličanstvo, a ostale članove sám bi ban namještao. 2.) Za financije, bojna i trgovačka djela, da se ustroji jedan ukupni odgovorni ministerij za čitavu monarkiju. Kod istoga pako ministerija da za zastupanje interesah ovih kraljevinah bude od nj. kr. veličanstva naimenovan s potrebitim brojem pomoćnih osobah jedan državni, saboru kraljevinah ovih

odgovorni viećnik, koji bi sve naredbe centralnoga ministerija, koje bi se kraljevinah ovih ticale, protubilježio. 3.) Državno vieće ovih kraljevinah da vlada u duhu ustavne slobode svomkolikom krajinom ovih zemaljah u svakom poslu koji nije strogo i čisto vojnički, u kom bi ista samo od centralnoga ministerija zavisila; zapovjedničtvo pako nad svom vojnom silom ovih kraljevinah po starodavnom pravu i običaju neka bude svagda povjereno banu. 4.) Službeni jezik u svemkolikom javnom životu bez svake iznimke u trojednoj kraljevini da bude narodni tako, da i oni središnjega vladanja dopisi, koji bi se zemaljah ovih ticali, izključivo se u narodnom ovih kraljevinah jeziku izdaju. 5.) Svi predmeti, koji se unutarnjih zemaljah ovih poslovah tiču, neka spadaju u okrug sabora ovih kraljevinah; — a glede onih posalah, koji se tiču skupnoga odnošenja kraljevinah ovih prama ukupnoj monarkiji, neka se podvrgnu kraljevine ove zaključkom središnjega sabora, kojemu će i središnji ministerij glede naredbah svojih pod odgovorom biti. 6.) Da se kraljevina Dalmatinska kao cjeloviti dio sa trojednom kraljevinom sjedini, a ostale jugoslavjanske pokrajine monarkije austrijske, kao što je novoustrojena vojvodina Srbska, zatim dolnja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istrija i Gorica, da se u bližnji savez s onima kraljevinama metnu. 7.) Prijateljski savez sa ugarskimi puci u smislu pragmatičke sankcije i na temelju slobode, jednakosti i bratinstva neka se i nadalje uzdrži; — ali kako da se to proizvede, želi narod trojedne kraljevine tek onda odrediti. kad mu se pravedne želje od nj. kr. veličanstva izpune, i kada pravo odnošenje Ugarske prama cjelokupnoj

Austriji jasnije poznato bude. 8.) Sve politične i juridične državne častnike, kojih naimenovanje jedino u vlasti nj. kr. veličanstva stoji, neka ban sad samo privremeno naimenuje, i njih. veličanstvu potvrdjenja radi podnese. 9.) Dok se novi sudbeni red neuvede, neka se prizivanje parnicah iz ovih kraljevinah na prizivne sude u Ugarskoj nedopušta. 10.) Za promicanje izpunjenja željah trojedne kraljevine izabran je jednoglasno g. baron Franjo Kulmer, neka se kao zastupnik državah ovih kod priestola nj. kr. veličanstva primi. 11.) Da narod trojedne kraljevine požežku, virovitičku i sriemsku županiju, kao i graničarske regimente, gradišku, brodsku i varadinsku, pod imenom dolnje Slavonije poznate, nemanje i kotare, riečki, bakarski i primorski ili vinodolski, smatra kao cjeloviti dio trojedne kraljevine, i da će ih kao svoje suprot svakomu, makar kojega protivnika nasrtanju krepko čuvati i braniti.

Buduć da je nj. preuzvišenost gosp. ban preduzeo njih. veličanstvo osobno posjetiti, da u važnom i pogibeljnom domovine ove položaju lieka potraži, umolio ga je sabor ovaj, da gore napomenute želje naroda sa pridruženim sebi odborom nj. veličansvu osobno podnieti izvoli, što je nj. preuzvišenost gosp. ban dragovoljno učiniti i obećao i jasno izpovjedio, da on želje naroda uviek kao svoje smatra i štuje, i da će ih kao dosad i u buduće tako kao svoje nj. veličanstvu preporučiti, i svagdje, u svako doba svom silom svojom podupirati.

Za pokazati pako djelom, da se trojedne kraljevine ukupnoj državi ozbiljno prislanjaju, i da se izpunjenje željah naroda trojedne kraljevine u obziru užjega saveza sa cjelokupnom

*

austrijskom monarkijom laglje postići može, izabrani su jednodušno u saboru gg. Ljudevit Vukotinović, Ivan Kukuljević, Mojsija Georgicvić i Josip Žuvić za poklisare na bližnji sabor ukupne austrijske monarkije, da tamo želje i interes ovih kraljevinah u smislu glavnih po saboru ovom izrečenih načelah zastupaju.

Zajedno je sabor istim sada izabranim poklisarom opredielio svakomu 6 for. u sreb. na dan, izvan putnih troškovah, o kojih će u svoje vrieme posebni račun podnieti, i zato bi državnoj pjeneznici u tom poslu podan shodni nalog.

Članak XII. *O podnešenom djelu verifikacijalnom.* Uslied djela od odbora člankom VIII. za izpitivanje i popisanje vjerodajnih pisamah od strane zastupnikah narodnih izaslanoga i po njem učinjenoga predloga zaključio je sabor ovaj: 1.) Da se zastupnici iz Siska, Daruvara i Pakraca, iz Cvietkovića, Draganića i Petrovine, kojim je po njihovom zahtievanju vieće bansko to pravo poslie izdanoga poziva podielilo, kao zakoniti smatraju. 2.) Da zastupnici, koji još dosada svojih vjerodajnih pisamah predali nisu, bilježniku saborskomu, predadu, usljed čega su Pavao Petrović rumski, Stjepan Koos i Josip Krilčić turopoljski zastupnici odmah svoja vjerodajna pisma predali. 3.) Buduć da Belovar i Karlobag više od 3000 stanovnikah broje, zato ista mjesta po dva, a Bakar s kotarom bakarskim više od 8000 stanovnikah brojeći u mjesto pozvane trojice četiri, — vinodolski pako kotar više od 5000 stanovnikah imajući, u mjesto dvojice tri poslanika po izrečenom u 4. § izdane iz vieća banskoga o pozivanju i zastupanju sabora

našega naredbe mjerilu poslati pravo imaju — i tako se njihovi u tom broju došavši zastupnici kao zakoniti smatraju. 4.) Budući da nijedno poglavarstvo neima vlasti ukidati pravo izbora narodu, po izdanoj iz banskoga vieća o zastupanju u saboru trojedne kraljevine naredbi dano, zato se poslana od dolnje osiečke varoši oba poslanika kao zakonita priznaju. — Odluka pako osiečkoga poglavarstva, kojim se pošiljanje narodnih zastupnikah obustavlja, kao nezakonita uništava se i naredjuje, da gornji varoš u zajedini sa gradom ostala dva zastupnika pošalju. — Koje naredbe izvršenje se gosp. banskomu komisaru grofu Albertu Nugentu, uz saobćenje ove odluke i protestacije osiečkih dolnjo-varoških gradjanah, nalaže, s tim, da izviestivši narod o ovoj saborskoj odluci izbor zastupnikah odredi i preduzme. 5.) Slavni grad Rieka sa kotarom, kaptol riečki i vojnička obćina Petrovaradin, koje ovdje zastupljene nisu, da se odmah pozovu, neka po izdanoj naredbi banskoga vieća opredieljen im broj zastupnikah pošalju i uzrok dadu, zašto to već dosada učinili nisu.

Članak XIII. *O zadržanju vojske kod kuće.* Budući da od reda i mira u domovini u sadašnjih okolnostih zavisi uzdržanje cjelokupnosti monarkije austrijske, a mir i poredak kraj neprijateljskoga duha magjarskoga ministerija prama trojednoj kraljevini nadalje uzdržati se nebi mogao, kad bi se i ova još doma nalazeća vojska graničarska iz zemlje krenula, — zaključio je sabor ovaj nj. c. kr. veličanstvo u jednoj posebnoj predstavki umoliti, da se više vojske iz domovine naše, koja je po surazmjerju i onako već dosada za talijanski rat

više nego ikoja druga država, akoprem mnogo veća, vojničtva dala, kretalo nebi, nego da se i ona narodna domaća vojska nadvojvode Leopolda, koja se sada u Ugarskoj kao posada nalazi, u domovinu što prije povrati.

Članak XIV. *O predupredjenju lažljivih glasovah, kao da rimokatoličanskoj crkvi kakova opasnost prieti.* Pošto se po ustmenom, dostovjernom izviešću mnogih narodnih zastupnikah i samih rimokatoličanskih svećenikah doznalo, da mnogi zloradi i opaki ljudi po narodu glasove raznose, da je sveta rimokatoličanska vjera i crkva u opasnosti, i da se je osobito od iztočne crkve bojati, da joj kakova vrieda neučini, što se takodjer mnogi svećenici u crkvah javno potvrdjivati usudjuju: — sabor ovaj znajući i držeći, da je vjera već i po samoj prirodi svetinje svoje takova osjetljivost, da ni najmanjega dušmanskoga dodira trpjeti nemože, i da bi se tako narod rimokatoličanske vjere, koji je po istinitoj svojoj, na unutarnje uvjerenje, kao na najtvrdjem temelju, osnovanoj ljubavi svojoj crkvi privržen, lahko uznemiriti, sa rodjenom braćom svojom iztočne crkve zavaditi, ter tako na žalost i propast obću naroda trojedne kraljevine medjusobnu ljubav i slogu porušiti mogao, ako bi lažljivim tim prorokom za rukom pošlo sviet za sobom povući: — s toga narodni sabor ovaj za predupredjenje toga zla odlučio je svim domaćim biskupom rimokatoličke vjere naložiti, da okružna pisma svuda po svih parokijah odmah s tim nalogom razšalju, da duhovnici pod najstrožim odgovorom svuda i odmah narod o netemeljitosti tih lažnih glasovah, kojim neprijatelji domorodne sloge i jakosti neslogu i razdor medju

narod siju, i kroz to propast naroda pripravljaju, izvieste, i ujedno narod pouče, da svetoj rimokatoličanskoj vjeri nikakva opasnost neprieti, niti prietiti može, jer je ona na tvrdom temelju, temelju istine Isukrstove i ljubavi čovječanske osnovana, i da u tom duhu vjere katoličanske, u duhu ljubavi sa braćom iztočne crkve u slozi i sporazumljenju o utvrdjenju slobode i uveličenju slave domovine rade i djeluju.

Članak XV. *O državnih odborih.* Radi unapredjenja i uskorenja djelah saborskih izašilju se od strane sabora sliedeći državni odbori za izradjenje naznačenih im predlogah, naime:

Odbor 1. Za izradjenje osnove buduće vlade trojedne kraljevine, za uredjenje sabora i zastupanja onaj isti odbor, koji je člankom VIII. sabora ovoga naimenovan, i na dalje izašilja se. Odbor 2. izraditi će najpotrebitije popravke zakonika gradjanskoga, mjenbenoga i zaglavnoga, naznačiti će najpotrebitije popravke postupanja sudbenoga i uredjenja sudovah. Odbor 3. predložit će mnenje svoje o financijah, o štibri, nadalje o trgovini, željeznicah i obrtnosti. Odbor 4. imati će predložiti predmet o ukinuću daćah urbarijalskih i o poljodjelstvu. Odbor 5. za izradjenje najpotrebitijih popravakah u školah, naucih i vjerozakonih. Odbor 6. za izradjenje osnove za obranu domovine. Odbor 7. za uredjenje županijah. Odbor 8. za uredjenje krajine.

Članak XVI. *O izvanrednoj saborskoj sjednici.* Dok se je preuzv. g. ban u Inspruku sa pridruženim odborom bavio, da liek razcviljenoj i bolujućoj domovini kod priestola najmilostivijega vladaoca potraži, pojavili su se tako važni i

za domovinu pogibeljni dogodjaji, koje zastupnici naroda do povratka nj. preuzv. g. bana bez očevidne pogibelji domovine odgoditi nisu mogli, niti smjeli. Sakupili su se dakle pod predsjedničtvom presv. gosp. Mirka Lentulaja, komu je preuzv. g. ban prije odlazka svoga upravljanje domovine povjerio, dana 21. Lipnja t. g. u kazalištnoj dvorani, i učinili su, kako dotični posebno izradjeni zapisnik kaže, sliedeće zaključke i naredbe, naime:

1. Uljed službenoga pisma srbsko-narodnoga odbora od 5/17. Lipnja t. g. br. 327 iz Karlovacah na državni ovdašnji upravljajući odbor poslanoga, kojim braća Srbi, želeći sve važnije dogodjaje s narodom trojedne kraljevine saobćivati, o napadu zapoviedajućega generala Hrabovskoga, o svojoj pobjedi, kao i učinjenomu u tom poslu koraku kod nj. veličanstva izvješćuju, ujedno moleći, da bi se i trojedna kraljevina potrudila kod nj. veličanstva i shodnih mjestih njihovim ranam lieka poiskati, bi zaključeno, odboru srbskomu sve naroda ovoga korake radi medjusobnoga sporazumljenja saobćivati, žalost o postupanju Hrabovskoga, a radost o pobjedi nad njime izjaviti, i zajedno ih izviestiti, da se je već sabor ovaj na prvi glas, kojega je privatnim putem o žalostnom dogodjaju karlovačkom dobio, na nj. veličanstvo muževno i odvažno obratio.

2. Drugi predmet pretresivanja u izvanrednoj sjednici bijaše službeno pismo istoga srbskoga odbora karlovačkoga od 5/18. Lipnja t. g. br. 333 na upravljajući ovdašnji odbor državni poslan, u kojem isti odbor saobćuje jedan manifest s podpisom nj. c. kr. veličanstva u Insbruku 10. Lipnja t. g. na graničare

izdan, u kojem razloženo stoji, da je preuzv. g. ban svih svojih dostojanstvah lišen, i zapovjedničtvo nad granicom generalu Hrabovskomu predano. — O istom manifestu osvjedočio se je narod trojedne kraljevine iz bečkih novinah i iz štafete obustavljene, koju je bivši turopoljski župan Antun Jozipović na njegdašnjega zagrebačke županije sudca Franju Pogledića s manifesti takovimi, da ih razglasi, poslao.

Usljed izdajskih i svako čuvstvo čovječansko vriedjajućih dogodjajah ovih, zaključeno bi u istoj izvanrednoj sjednici, — da se na njegovo veličanstvo odmah po jednom skoroteči jedan ultimat pošalje, u kom da se odvažno i muževno zahtieva, da se svietlom i čestitom od neprijateljah podlo i posve netemeljito opadnutom banu ne samo odmah sve njegove časti i vlasti povrate, nego da mu se i zapovjedničtvo nad cielom vojskom Slavonije i Hrvatske podieli, da njeg. veličanstvo na predložena mu od strane sabora zahtievanja pojedince udje, i odmah ih ispuni; — dalje bi opredieljeno, da se na primjer srbskih poslanikah u Zagreb poslanih, radi medjusobnoga sporazumljenja, i od strane naroda hrvatsko - slavonskoga jedna osoba kod odbora srbskoga naimenuje.

Budući da domovina za taj nesretni slučaj, kad bi se glas o smetnuću svietlog bana potvrdio, bez upravljajuće glave bi ostala, naimenovan je u istoj izvanrednoj sjednici jedan vladajući odbor, kome se podpuna vlast i diktatura daje, da svimi djeli kao vrhovna zemaljska vlada upravlja, i za sva svoja djela saboru odgovorna bude.

Svi ovi zaključci izvanredne sjednice bijahu na novo preduzeti pod predsjedničtvom preuzvišenoga g. bana u urednoj 26. Lipnja t. g. držanoj sjednici, — koje zaključke su zastupnici naroda i nadalje odobrili, za svoje priznali, potvrdili i ujedno izjavili, da ako bi se baš nesretno razglašeno smetnuće svietloga bana i obistinilo bilo, narod hrvatsko-slavonski volio bi prije izčeznuti, nego ljubimca svoga, s kojim život naroda najuže je skopčan, u biedi ostaviti.

Članak XVII. *O manifestu na sve austrijansko-slavenske grane.* Da bi se oni, koji su po opadanju neprijateljah trojedne kraljevine djela naroda hrvatsko-slavonskog osudjivali, i Bog zna kako opasna za austrijsku monarkiju teženja u činih naroda hrvatsko-slavonskoga vidjeli, koliko o netemeljitosti i podlosti tih opadanjah, toliko o pravom stanju i pravdi stvari naroda trojedne kraljevine uputili i uvjerili, a pakostni dušmani, posramivši se od hudih svojih svjetlošću istine oborenih lažih, prestali narod hrvatsko-slavonski u silu Boga pred svietom grditi, odredio je sabor ovaj izdati jedan manifest, kojim će se objaviti svietu, da trojedne kraljevine ništa drugo netraže, nego što im po prirodnom i historičnom pravu pripada t. j. narodnu slobodu i cjelokupnost monarkije austrijske.

Članak XVIII. *O privremenom namjestniku banskom i privremenoj upravljajućoj vlasti.* Za vrieme odsutnosti nj. preuzvišenosti gosp. bana naimenovan je gosp. Mirko Lentulaj, varaždinske županije vrhovni župan, za namjestnika banske vlasti, koji u zajedini sa velikim, člankom VIII. izaslanim, odborom, podpunu moć i vlast ima, sva djela kraljevinah ovih

upravljati, i onaka pitanja u nuždnom slučaju riešiti, kojih bi riešenje inače jedino od sabora ili gosp. bana zavisilo.

Članak XIX. *O posredovanju nj. c. k. visosti nadvojvode Ivana.* Na izviešće preuzvišenoga gosp. bana o uspjehu odbora, od strane sabora ovog nj. veličanstvu za predloženje i potvrdjenje saborskih zaključakah i željah u trojednoj kraljevini i vojvodini Srbskoj živućeg naroda izaslanog, kako je nj. veličanstvo primivši svečano odbor, na veliku i neočekivanu žalost domovine ove izjavilo, da isti odbor kao zakonit priznati nemože, pošto je od sabora izaslan, koji je nj. veličanstvo kao nezakonit razpustit odredilo, i da je isto za posrednika izmedjn trojedne kraljevine i Ugarske nadvojvodu Ivana naimenovalo: odlučio je sabor ovaj njegovoj c. kr. visosti nadvojvodi Ivanu sliedeća uslovja staviti, bez kojih uslovjah izpunjenja narod trojedne kraljevine od njegovog visokog posredovanja upotrebljenja učiniti i u ugovaranje s Ugarskom ili s ostalim austrijskim zemljama nikako se upuštati nemože, naime: 1. Da se oni za cieli narod hrvatsko-slavonski i obćeljubljenog i štovanog bana puni nezaslužene i najgore uvrede manifesti od 10. i 16. Lipnja t. g. kao i svi od strane ugarskog ministerija proti banu izdani reskripti bezuslovno i onim istim putem opozovu, kojim su u život stupili, i tako svietlomu banu, kao vrhovnom poglavici slobodnoga naroda, svečano zadovoljština učini. Da se posredovanje nj. c. kr. visosti i na Srbsku sa trojednom kraljevinom u savez stupivšu vojvodinu razprostre. 3. Da se zakonitost ovoga sabora, koja se i u istom kraljevskom reskriptu od 23. Rujna god. 1845. osniva — nadalje nenapada. 4. Da se

na želje od sabora ovoga 8., 9. i 10. Lipnja 1848. tako i od srbskog narodnog sabora od $^1/_{13}$. i $^3/_{15}$. Svibnja t. g., koga se zakonitost takodjer priznati ima, na nj. veličanstvo upravljene, kraljevska odluka izda, i tako put ugovoru i pomirenju otvori. 5. Da se naredba učini, da do rezultata ovog posredovanja nijedna strana drugu napadati nesmije, i da se odmah sva magjarska vojska iz ovih kraljevinah ukloni, a u Ugarskoj nalazeća se narodna regimenta nadvojvode Leopolda u domovinu povrati. 6. Da se vojničtvo u trojednoj kraljevini nalazeće se, u koliko je dosad pod vlast ugarskoga ministerija stavljeno bilo, od iste vlasti oslobodi, i pod sveobći austrijski ministerijum ratni stavi, i od istoga uzdržava.

Izradjenje dotične representacije, kao i daljih uvietah, pod kojimi pomirenje s Magjarima preduzeti bi se moglo, povjerio je sabor velikomu odboru članom VIII. iz sabor ovoga pod predsjedom gosp. Mirka Lentulaja izaslanomu.

Medjutime prispije na preuzvišenoga g. bana od prejasnog nadvojvode Ivana ručno pismo, u kojem prejasni nadvojvoda, uz priloženo ručno pismo nj. veličanstva, g. banu službeno javlja, da je za posredstvenika izmedju trojedne kraljevine i Ugarske naimenovan, pozivajući svietloga bana, da dodje u Beč i sve shodne naredbe učini, da se posao pomirenja što prije i sjegurnije preduzeti može. Previšnji dopisi ovi na veliku utjehu služe trojednoj kraljevini, jerbo kao poslje pogrdnog onog proti svietlomu banu od 10. Lipnja t. g. izdatog manifesta izaslani, za dokaz služe, da isti manifest voljom nj. veličanastva proizišao nije, i kao spletka neprijateljah kraljevinah

ovih smatrati se mora. Zato sabor ovaj prije toga na posredovanje privolivši, tim pripravnijim se je izkazao na pomirenje kod uvietah ipak gore navedenih, dočim posrednim takovim liekom zadovoljiti se nemože, i na dalje ostaje, i izvan onih jošte sliedeće učini zaključke, koji se takodjer u odredjenoj na prejasnog nadvojvodu representaciji navesti imadu, naime: *a)* Da se tečaj obavljanja javnih poslovah unutar granicah ovih kraljevinah obustavio nebi, neka se potrebit savez medju priestoljem i svietlim banom, kao neograničenom punovlašću od naroda providjenom vrhovnom zemaljah ovih poglavicom, uzdrži. *b)* Da se potraži previšnje opunovlašćenje svietloga bana za podignuće hvrvatsko-slavonskog državnog vieća, koje jur dosad privremeno državne poslove upravlja. *c)* Da se pozovu na dogovaranje i zastupnici Dalmacije, koja je cjeloviti dio trojedne kraljevine. *č)* Da se narod magjarski putem sabora svojeg za posredovanje izjavi, koje bi se od strane Magjarah pod čeoničtvom nj. c. kr. vis. palatina, a od strane trojedne kraljevine pod čeoničtvom svietloga bana na neutralnomu mjestu preduzeti imalo. *ć)* Da magjarska stranka odustane od svakoga progonjenja Slavjanah u Ugarskoj, osobito pako da se odmah izpuste izpod zatvora svi oni, koji su zbog slavjanstva pozatvoreni.

Odbor, komu je izradjenje reprezentacije u poslu pomirenja s Magjarima povjereno bilo, podneo je reprezentaciju, koju je sabor odobrio, i nj. c. kr. visosti nadvojvodi Ivanu podnieti odlučio.

Članak XX. *O pogodbah s Ugarskom.* Buduć da su kraljevine ove primile posredničtvo nj. c. kr. visosti nadvoj-

vode Ivana izmedju njih i kraljevine Ugarske, imajućega po nalogu kraljevskom medjusobno sporazumljenje uvesti; a smatrajući veliku važnost toga predmeta, o kom možda visi sva bližnja budućnost ove domovine, i koji se toga radi, kako ga je odbor člankom III. za izradjenje uvietah izaslan, saboru podneo, u podpunoj i javnoj sjednici saborskoj po tanko podnipošto nemože pretresivati; pa smišljajući na to, da ako se ono podpunoma izpuni, što su ove kraljevine u reprezentaciji svojoj, podnešenoj nj. c. kr. visosti nadvojvodi Ivanu, u tom posredovanja poslu već prije zahtievale, potrebit je svakako i na dalje jedan odbor, koji će pod predvoditeljstvom svietloga bana, a u družtvu sa zastupnici naroda srbskoga, zahtievanja ovih kraljevinah i vojvodine Srbske sredstvom hvaljenoga nadvojvode Ivana ugarskomu narodu priobćiti: to je sabor trojedne kraljevine zaključio, da

§. 1. Svietli ban, kao glava ovih kraljevinah, u koga one sve svoje neograničeno pouzdanje položiše, imenovat će i sebi pridružiti jedan odbor, koji će pod njegovim predsjedničtvom izraditi zahtievanja ovih kraljevinah, u pogledu budućega položaja njihova prama Ugarskoj i Austriji.

§ 2. U poslu tomu držati se ima rečeni odbor sliedećih načelah: *a)* Neka se na svaki način povrati i uzdrži ukupne monarkije austrijske jedinstvo, i neka se uvedu institucije političke, kao poručanstvo tomu. Sadašnji dakle dualizam vladah ima se koncentrirati u jednomu jedinomu vladanju i kongersu centralnom, kao simbolu i nosiocu jedinstva; *b)* neka se ište sloboda i jednakost svih pod krunom ugarskom živućih naro-

dah i jezikah, a osobito jezika i narodnosti trojedne kraljevine, i neka se ištu institucije političke kao poručanstvo tomu; — po institucijah tih u pogledu kraljevinah ovih i vojvodine srbske razumieva sabor iznad svega vlastitu administraciju i zakonotvorstvo za trojednu kraljevinu.

§ 3. Ako se ono izpuni, što su kraljevine ove već prije od hvaljenoga nadvojvode Ivana zaiskale, upustit će se gori odredjeni odbor pod predvoditeljstvom g. bana, posredovanjem opunovlašćenoga prejasnoga posrednika, s punovlastnici naroda ugarskoga u dogovore tako, da prije nego ikoju točku zahtievanjah svojih narodu ugarskomu predloži, od zastupnikah naroda ugarskoga zaište, neka priznaju: *a)* da se odbor taj upušta u dogovore ne samo kao hrvatski narod, nego kao kraljevina hrvatsko-slavonsko-dalmatinska i sjedinjena š njom vojvodina srbska; *b)* da se upušta u dogovor kao narod slobodan i od ugarske kraljevine nezavisan.

U smislu ovih načelah izraditi će gori rečeni odbor pod predsjedničtvom g. bana uvjete odnošenja trojedne kraljevine prema Ugarskoj i Austriji, i predložiti će je posredovanjem prejasnoga nadvojvode Ivana poklisarom naroda ugarskoga, — u kojem svemkolikom poslu daje se g. banu, i po njem odboru, punovlašće podpuno, da u ime kraljevinah ovih s narodom ugarskim, i ako potrebno bude, s vladanjem austrijskim dogovarati se i gore rečeni posao k podpunoj svrsi privesti može.

Članak XXI. *O podieljenoj presv. banu izvanrednoj neograničenoj vlasti.* Narod hrvatsko-slavonski sa žalošću uvidivši, da je vlast nj. c. kr. veličanstva milostivoga kralja kroz

nesretne i sebi neprijateljne okolnosti tako ograničena, da milostivi vladalac po svom sproću svih svojih narodah jednakom ljubavi plamtećem srcu i unutarnjem nagonu na obću i jednaku njihovu sreću djelovati nemože, i da prieteća narodu trojedne kraljevine opasnost i prirodni nagon sobstvenoga uzdržanja zahtieva, za predupredjenje nereda i bune u domovini i zlih posljedicah, koje bi za cielo austrijsko carstvo proiztećі mogle, da se vrhovna zemaljska vlast koncentrira, — imajući ujedno neograničeno pouzdanje u srce i dušu, volju i namjeru, kriepost i vještinu svoga svietloga bana, odlučio je njemu sreću svoju povjeriti, i privremeno izvanrednu neograničenu vlast i punomoć predati, kojoj se sve vojne i gradjanske oblasti u čitavoj domovini bezuslovno pokoriti imadu.

Članak XXII. *O državnom zajmu.* U izvanrednih domovine okolnostih opunovlastio je narod hrvatsko - slavonski preuzv. g. bana, da za olakšati narodu nošenje novčanoga tereta, koji bi se od vremena do vremena polag okolnostih ponoviti imao, jedan milijun forintih u srebru s koje god strane moguće bude, pod garancijom državnom uzajmi, koju garanciju sabor ovaj u ime naroda, kojega zastupa, na se uzima, i sebe obvezuje, da će dug taj za 10 godinah iz dohodakah svojih državnih izplatiti.

Članak XXIII. *O gradu Senju.* Zastupnici grada Senja, pozivajuć se na stare kraljevske povelje zakonom 77. 1681 potvrdjene, kao i mnoge druge zakone, po kojih se isti grad u sva svoja starodavna prava i sloboštine kao slobodan i kr. grad umješta — mole, da se istomu gradu, nezgodom kasnijeg

vremena iz istih pravah izpadnuvšem, stara i zakonita práva odmah podiele.

Na temelju dakle poveljah kraljevskih i državnih zakonah osnovanu istoga grada molbu uvažavajuć i sabor ovaj, a uvažavajuć i to, da je zakonitost molbe ove jur više putah priznao, i državnomu saboru za izvršenje po poslanicih svojih podnio, — odredju je:

§ 1. Da se grad Senj u smislu čl. 128. 1715, 56. 1741, 60. 1790 i 11. 1802 u starodavna svoja prava umjesti, medju druge slobodne i kr. gradove uvrsti, i jedino u vojnom odnošenju od vlasti vojne, koja u civilnom pogledu odmah prestaje, zavisan bude.

§ 2. Pitanje pako territorijalno, kao i druge tegobe istoga grada proti vlasti vojnoj, do dojdućega sabora odgoditi, u nepovoljnih sadašnjih okolnostih, za shodno našao je sabor.

Članak XXIV. *O preduzimanju svih djelah u zajedini sa vojvodinom srbskom.* Na saobćeni od grofa Alberta Nugenta list 3/15. Lipnja t. g. iz Karlovacah od srbskoga narodnoga odbora na sabor ovaj upravljeni, u kom srbski narodni odbor, napominjuć savez izmedju trojedne kraljevine i vojvodine srbske, koji je već s obje strane primljen, i javljajuć, da je srbski narod već napadnut, zahtieva, da se grof Albert Nugent dolje izašalje, da stanje naroda srbskoga izloži, i o načinu, što sada činiti i kako se braniti valja, posavjetuje se, kao i na ustmeno izvješće i predlog istoga grofa odlučio je sabor trojedne kraljevine, na temelju primljenoga s obje strane saveza i iskrene bratske ljubavi postupajući, vojvodini srbskoj

u svako doba za postignuće njezinih željah i fizično i moralno u pomoć priteći, i sve korake, koji bi se u smotrenju postojanja i utvrdjenja trojedne kraljevine i vojvodine srbske i odnošenja ovih medju sobom sajuženih zemaljah sproću Austrije i Ugarske preduzeti imali, jedino u zajedini i sporazumljenju s braćom srbskom preduzimati.

Članak XXV. *O obaljenoj cieni soli.* Odbor poslove financijalne upravljajući predložio je, da se ciena soli u domovini na nižje stavi. Razlozi po istom odboru navedeni, naime da od onoga vremena, što je presvietli kralj, vlastoručnom odlukom od 23. Travnja t. g. izdanom, cienu soli u Dalmaciji obaliti blagoizvolio, čitava skoro gornja vojna krajina na štetu domaćih solarah sol iz Dalmacije pribavlja, i da bi se u sadašnjem uzbunjenom vremenu narod, videći manju cienu soli u susjednoj Dalmaciji, kao državi jednoga i istoga vladaoca, uznemiriti mogao, tako su temeljiti, da sabor, uvažavajuć zajedno pravednost molbah državljanah sa svijuh stranah sebi podnešenih, uvažavajuć nadalje, da kroz uvoz inostrane soli novci u druge pokrajine izlaze, s druge pako strane, da će se uslied polakšanja ciene soli veći kvantum soli u obće prodavati, i tako onaj deficit naknadjen biti, koga bi manja ciena soli prouzročiti mogla, za shodno je pronašao, da se:

§. 1. Ciena soli u Primorju hrvatskom polag razmjerja polakšane ciene soli u Dalmaciji odmah privremeno obali.

§. 2. Uslied odluke ove, koja će se po dotičnih oblastih odmah proglasiti, obaljena je ciena biele soli za 1 for. 23 kr., a crne za 1 for. 43 kr. u srebru.

§. 3. Polag takovoga razmjerja stajati će centa biele soli: u Bakru 3 for. 16 kr., u Senju 3 for. 7 kr. Crne pako soli centa: u Bakru 2 f. 12 kr., u Senju i Karlobagu 2 f. 7 kr. u sr.

§. 4. Da se pako svakomu nedostatku doskoči, koji iz uzkraćenoga iz Ugarske uvoza kamenite soli proizići bi mogao; odredjeno je, da prodaja morske soli nesamo u Primorju hrvatskom, već i u čitavoj Hrvatskoj i Slavoniji u buduće slobodna bude.

§. 5. Isto tako odobrava se naredba odbora financijalnog u tom učinjena, da se u buduće po domaćih solarah sol sicilijanska pribaviti i u cieloj domovini slobodno prodavati može.

Članak XXVI. *O ustavu krajiškom i polašticah Krajine.* **Ustav. krajiški** (Uvod.) Sabor trojedne kraljevine pretresavši buduća odnošenja vojničke krajine naprama ostaloj domovini, uvidio je, da za sada i do mirnijih vremenah nije doba za radikalne reforme krajiške, i odlučio je, da vojnička krajina, stupivši kao i ostale pokrajine svega carstva austrijanskoga na ustavni temelj sa trojednom kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom, za sada samo po načelu polašticah uredi se, i da se zato iz njezine dosadašnje sisteme samo sve ono izostavi, što se s ustavnimi načeli i potrebоćom polašticah neslaže.

Ovaj zakon dakle, po izrečenom načelu polašticah izradjen, ima se kao prelaz na ustavni temelj do obćeg uredjenja ciele domovine u mirnije vrieme smatrati, po njemu Krajina upravljati i tako u svom posebnom svojstvu samo u organični savez sa provincijalom pod vrhovnim praviteljstvom ovih kraljevinah stupiti.

I. Obće naredbe. §. 1. Vojnička krajina ostaje nerazdruživi dio trojedne kraljevine hrvatske, slavonske i dalmatinske.

§. 2. Ustav istih kraljevinah proteže se i na svu vojničku krajinu, u koliko ga neograničava sliedeći iz posebnoga svojstva krajiškog zavoda iztekao zakon.

§. 3. Jezik narodni uvodi se u sve javne, izvanjske i unutarnje poslove i učione.

§. 4. Za vrieme, dok se u trojednoj kraljevini zakonici nesatvore, imadu se u Krajini sliedeći zakoni upotrebljavati: *a)* Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch des österreichischen Kaiserstaates vom Jahre 1811, 1. Juni. *b)* Das Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizei-Uebertretungen in den Erbländern. *c)* Die allgemeine österreichische Gerichtsordnung und summarisches Verfahren.

§. 5. Zakoni, koji se krajine vojničke tiču, mogu se samo na sveobćem saboru trojedne kraljevine satvoriti. — Sve dosadašnje instruktivne uredbe krajiške, u koliko se sa ustavnimi načeli i ovim zakonom neslažu, ukidaju se.

II. Posebna prava i dužnosti krajiških žiteljah. A) O pravu na negibivi imetak. §. 6. Sav imetak krajiških žiteljah jest njihova prava svojina, i po tom prestaje dosadašnje právo vrhovnoga vlasteostva.

§. 7. Tko se god ovim zakonom podvrgne, ili tko je njima već od prije podložen, imade pravo negibiv imetak steći.

§. 8. Inostrancem, koji u krajini pravo trgovati i fabrike zavoditi steku, dopušteno je sgradišta (mjesta) za magazine i

fabrike tu nabaviti. — U primorju krajiškom mogu i gradjani obližnjih miestah vinograde posjedovati.

§. 9. Za obće potrebe dužan je svaki vlastnik zemljišta u krajini ustupiti ga za primjerenu naknadu.

§. 10. Za ukloniti osiromašenje uredjuje se, da svaka kuća do tri rali zemlje kao podkućnicu upisati ima, koja se bez zamjene umaliti, ni bez kuće prodati nesmie.

§. 11. Ova podkućnica može se samo sudbenim putem najprije založiti, onda tekar u najam dati, i ako se dug inače namiriti nemože, s kućom prodati.

§. 12. Obćinski pašnici vlastiti su imetak obćinah. Mogu se s privoljenjem ciele obćine na korist obćinske blagajnice prodati, u najam dati, ili potrebnijim pokloniti, kako takodjer i drugim obćinam za napasanje blaga ustupiti.

§. 13. Šume krajiške su državno dobro vojničke krajine, s tim uvjetom, da nikakova špekulacija bez dozvoljenja obćinah (kao suposjedovateljah) dopustiti se nemože. Iz šumah krajišnici po starom običaju imadu právo za kućnu porabu bezplatno gradju, daske i drva dobivati, i u njih, izim branjenicah, koje će se s privoljenjem obćinah odrediti, svoju marvu pasti i žiriti.

§. 14. Svaki ugovor o prodaji, zamjeni, prikazu, založtvu, naimanju i obterećenju zemljišta mora se pred okružnim poglavarstvom učiniti, utvrditi i zajedno u zemljišne knjige upisati. Ugovor bez toga potvrdjenja pred sudom nikakve valjanosti imati neće.

§. 15. Kod prodaje zemaljah iz ruke imadu medjaši kroz

osam danah právo, istu zemlju za pogodjenu cienu prekupiti. Okružno poglavarstvo ima, kad je više medjašah, po razmjerju družine i zemljišta odlučiti.

§. 16. Založenje gibivog i negibivog imetka pod pogodbom, da založena stvar u ime duga ostane, neima valjanosti.

§. 17. Za kućansko gospodarstvo potrebiti alat i blago imade se smatrati kao i podkućnica.

§. 18. Kad se voćar ili vinograd na novo zasadi, ima se to radi povećanja poreza dotičnomu poglavarstvu prijaviti.

§. 19. Družina kućanska, izim slugah, ima na kućanski imetak i svu buduću kućansku stečevinu jednako pravo, i prema kući jednake dužnosti. — Kada koji član iz kuće izstupi, njegovo právo prelazi na sve ine kućane.

§. 20. Kad sva družina jedne kuće izumre, i oporuke ili testamenta nebi bilo, tada nastaje bez razlike spola obće právo nasljedbeno za rodbinu zadnjeg posjedatelja. Nasljednici mogu imetak pod pogodbom §. 7. zadržati, inače moraju ga se za dvie godine lišiti. Gibiv imetak mogu bezuvjetno zadržati.

§. 21. Samo posljednji član takove kućanske družine može negibiv imetak testirati (oporučiti).

§. 22. Kad osobah bilo nebi, koje nasljedstvo (baštinu) po právu nasljedbenom primiti imaju, i kad oporuke (testamenta) nebi bilo, tada se imetak po obćem pravu na državnu korist okrenuti ima.

§. 23. Razpre zemljišne imadu uredna sudišta po ovom posebnom ustavu, a gdje ovaj prepisa nebi imao, po obćem gradjanskom právu suditi.

b) O právu na trgovinu, obrtnost i znanstveno izobraženje. §. 24. Krajiški žitelji imadu právo, bez uštrba vojničke službe, trgovini, obrtnosti, zanatom i umjetnosti podati se.

§. 25. Cehovne povelje ukidaju se.

§. 26. Pravo trgovanja podjeljuje se po obćem trgovnom zakonu.

§. 27. Krajiška mladež ima, bez iznimbe, právo nižje i višje nauke učiti.

c) O družini kućanskoj. §. 28. Patriarkalni družtveni život krajiškoga naroda kao historički narodni običaj slavjanski stavlja se pod zaštitu zakonsku.

§. 29. Kao družina kućanska smatraju se sve osobe, koje su na kuću upisane i dužnosti kućanske izpunjavaju ne kao sluge, bile si te osobe u rodu ili u kuću upisani prihodnici.

§. 30. Za mir, poredak, slogu i vjerozakonsku ćudorednost medju kućanskom družinom uzdržati, ima najstariji ili drugi tomu sposobni čovjek u kući, po vlastitom kod poglavarstva javljenom izboru družine, njezin gospodar biti, koji kućanskim dobrom upravljati ima. Gospodarova ili druga u kući najstarija zato sposobna žena neka bude planinka ili majarica.

§. 31. Kod kupovanja, prodavanja, zamjene, naimanja, založtva ili obterećenja zemlje, kao takodjer kod svakoga važnoga posla, koji se ciele družine ili kućanskog imetka tiče, mora gospodar privoljenje svakoga člana družine, koji je 17. godinu navršio, imati i pred poglavarstvom osvjedočiti. Bez go-

spodarova dozvoljenja nemože nijedno družinče kućanskim imetkom upravljati.

§. 32. Nijedan kućanin nesmije posebno zemljište imati.

§. 33. Nijedan kućanin nesmie bez dozvoljenja gospodara na sluge ići, a kad kuća zahtieva, mora od zasluge tre ćinu u kuću dati.

§. 34. Sve što pojedini kućani pravičnim putem ili posebnom zaslugom bez uštrba kuće, kanoti novac, glavnicu, alati, blago, sgrade i drugi gibivi imetak steku, svojina je njihova posebična.

§. 35. Dioba družine ima se dopustiti: 1) Ako većina družine obojeg spola od navršene 13. godine tomu privoli. 2) Ako svaka strana najmanje 3 rali zemlje ima, u koliko pomanjkanje zemljišta u primorju, i u drugih krajevih to dopušta, gdje inače i na manja zemljišta dioba se dopustiti može. 3) Mora se u napred sav imetak po volji kućanah podieliti, i zemlja pred poglavarstvom omedjašiti. — Ako se u tom složiti nebi mogli, ima se pet obće poznatih poštenih ljudih za posredovnike izabrati, što oni odluče, onome se pokoriti ima. 4) Da se nove kuće s dozvoljenjem obćinah na opredieljenom mjestu načine. 5) Da se dio za oficire i činovnike, koji iz kuće služe, samo na njihovu glavu kod jedne ili druge strane opredieli.

§. 36. Kod svake takove diobe imade se u sjednici kod kumpanijskoga poglavarstva pismeni ugovor načiniti, od sve družine podpisati, od kumpanijskog poglavarstva potvrditi i u zemljišnu knjigu upisati.

§. 37. Gdje je potrebito, mogu se i stranjske pojedine

osobe ili obitelji u kuću primiti i kao družina upisati, ako dužnosti krajiške na se primaju, samo mora svaki inostrani od svoga gospodarstva odpust imati. Potvrdjenje ovakvog upisa zavisi od regimentskog praviteljskog vieća.

§. 38. Svaki krajišnik može iz jedne kuće u drugu bez zapreke s privoljenjem obadvijuh družinah i s dozvoljenjem okružnog poglavarstva preći i tamo se upisati.

§. 39. Tko posve iz krajine odseliti se želi, mora mu to upraviteljsko vieće regimentsko pod tom pogodbom dopustiti, ako je svoju kapitulaciju odslužio, ili ako to bez uštrba dužnosti vojničke u urednoj vojsci biti more, i ako od one strane, gdje se naseliti želi, svjedočbu donese, da će tamo primljen biti.

§. 40. Krajišnički žitelji, koji iz svoje kuće u drugu, ili posve iz krajine odlaze, neimadu prava na kućanski negibivi imetak.

§. 41. Kod udaje nije kuća dužna izim ruha i svatbarine druge troškove činiti.

č) O v o j n i č k o j d u ž n o s t i. §. 42. Svi krajiški ikakov negibivi imetak posjedujući mužki žitelji u obće, koji su kadri oružje nositi, i u drugoj kakovoj javnoj službi nestoje, podvrženi su vojničkoj službi.

§. 43. Svi takovi za vojevanje sposobni mužki žitelji krajiški diele se u dva razreda. U prvi razred spada uredna krajišnička vojska, koja kod kuće i na kordunu službu obavljati, i ako sabor trojedne kraljevine na to pristane, i izvan domovine poći ima, što pako u jednomu razmjerju sa vojničtvom inih pokrajinah austrijanske carevine polak broja žiteljah

kao kontingent opredieliti se bude. U drugi razred spada narodna obrana, koja će se po obćem zakonu ustrojiti.

§. 44. U urednu vojsku uzimati će se sposobni momci od 18. do 34. godine. Za narodnu obranu pako dužan je svaki sposoban momak od 20. do 50. godine, ako u urednoj vojsci nesluží, zapisati se i kad uztreba oružjem služiti.

§. 45. Kapitulacija za urednoga vojnika u vrieme mira jesu četiri godine.

§. 46. Svi za urednu vojsku sposobni momci imadu se u četiri razreda, prvi razred od navršene 18. do navršene 22., drugi od 22. do 26., treći od 26. do 30., četvrti od 30. do 34. godine upisati, a za urednu vojsku pod dotičnim odborom regimentskoga i kumpanijskoga praviteljskoga vieća najprije iz prvoga, zatim drugoga, trećega, te četvrtoga razreda javno na kocke vaditi.

§. 47. Svaki može mjesto sebe zamjenika staviti, zamjenik taj morao je već kapitulaciju odslužiti.

§. 48. Uredna vojska krajiška nemože se bez dozvoljenja sabora trojedne kraljevine umnožiti.

§. 49. Na kordunu, na muštri i na svakoj službi, dobiva krajiški vojnik plaću i mjesto porcije kruha obični relutum u novcu.

§. 50. Svaki vojnik dobiva od strane države sav mondur, oružje, municiju i sve što k tomu spada.

§. 51. Pod uvjetom §. 49. imadu se potrebiti krajiški vojnici na 14 danah na kordunsku službu odpravljati, da ostali boljim uspjehom gospodarstvom baviti se mogu.

§. 52. Kada vojnik od narodne obrane službu uredne vojske u nuždi obavlja, imade kao i ovaj plaću i relutum za kruh.

§. 53. Kad krajišnici u službi vojničkoj stojeći proti vojničkim prepisom što sakrive, neka im se po vojničkom zaglavnom zakoniku sudi. Inače imade im se po sveobćem zakonu suditi.

ć) O raboti. §. 54. Dosadašnja carska rabota sasvim se ukida. Potrebita sredstva za javna djela kao graditeljski fond, imati će se iz obćih dohodakah mjesto rabote opredieliti.

§. 55. Potrebite djelače za posebnu korist obćine, ili za podporu osiromašenih njezinih članovah opredjeljivati će obćine same.

d) O porezu zemljišnom. §. 56. Za unutarnje potreboće krajine ima se od svake rali zemlje po 1600 □ hvatih bez iznimke stališa danak platiti.

§. 57. Svi oni, koji u krajini zemljišta posjeduju, te tako vojničke dužnosti neizpunjavaju, imadu od svake rali zemlje trostruki porez i od svake kuće posebni danak, na svaku tisuću forintih vriednosti po jedan forint, plaćati.

§. 58. Pustoseline, koje si nitko nebi htjeo pripisati, imadu se, ako je moguće, na državnu korist u najam dati.

§. 59. Kad se koja platna zemlja povodnjom ili drugom kakvom nepogodom posve obatali, da više uzploditi nemože, mora regimentsko vieće dopustiti, da se takova zemlja iz plaćenicah izvadi.

dj) O porezu za obrtnost i obrambu. §. 60. Tko u krajini kakov korist donoseći zanat vodi, i obrambu zakonah zakonah uživa, dužan je prilični porez u krajišku kasu dati.

§. 61. Najmanji trgovački porez biti će 20 for., najmanji kramarski u Slavoniji od 12 for., u Hrvatskoj od 6 for. sr. na godinu. Povećanje tih porezah prinadleži dotičnomu odboru, koga će regim. poglavarstvo na popis naroda svake godine izaslati, i koji po predlogu okružnoga vieća, u koje takodjer i prisežnici po §. 76. spadaju, i po mjestnoj okolnosti porez opredjeljivati ima.

§. 62. Tko više zanatah ili uza zanat trgovinu vodi, ima od svake vrsti posebni porez plaćati.

§. 63. Od trgovine za solju neplaća se nikakov porez.

§. 64. Krajiške obitelji, koje zanata nevode i nikakva zemljišta neposjeduju, imadu za zakonsku zaštitu četiri forinta, a inostrani slugani. koji nisu rodjeni krajišnici, po jedan forint na godinu plaćati.

§. 65. Od mlinovah, koji na ujam ili za plaću melju, plaća se od svakoga vitla sliedeći porez: *a)* kad ciele godine mlieti može: od mlina na ladji (kladi) 12 for., od mlina na rieci 12 for., od mlina na potoku 6 for., od žličnjakah 6 for., od suvače 4 for. 30 kr., od stupe i pilane (žage) 4 f. 30 kr. *b)* Kad samo kad i kad mljeti može: od žličnjakah 2 for., od svake druge vrsti 3 for.

§. 66. Oni krajiški žitelji, koji od svojih glavnicah živu, a zanate i trgovinu nevode i zemaljah neimadu, plaćaju pored poreza za obranu posebni porez na svaku stotinu po forint na godinu.

III. *Upraviteljstvo.* (Uvod.) Po istom gore navedenom načelu, da se u krajiškom uredjenju za sada samo one točke,

koje se s vrhovnim načelom ustavnim i načelom polakšanja krajiškoga stališa neslažu, ukinu, a druge shodne uredbe uvedu, učinjene su, po smislu gore navedenoga nj. veličanstvu potvrdjenja radi podnešenoga saborskoga članka, njekoje promjene i što se praviteljstva krajiškoga tiče, koje dakle na sliedeći način u ustavnom duhu obavljati se ima.

§. 67. Urednoj vojsci od regimenta kao i dosad zapovieda obrstar ili njegov namjestnik.

§. 68. Uredna pako vojska i narodna obrana svijuh regimentah stoji pod vrhovnim zapovjedničtvom bana; koji sve oficire do štopskih na predlog od svijuh štopskih oficirah podpisan naimenuje, a za štopove sposobne osobe nj. veličanstvu predlaže.

§. 69. Upravljanje krajine spadati će odsele na odgovorno državno vieće trojedne kraljevine. Kod toga državnoga vieća imadu se sposobni ljudi, koji su u krajini služili i tamošnja obstojateljstva dobro poznadu, u svakom odsjeku za krajiške poslove po veličini službe naimenovati.

§. 70. Političko - ekonomičko upravljanje svakoga regimentskoga kotara spada na regimentsko praviteljsko vieće pod predsjedničtvom obrstara.

§. 71. Regimentsko praviteljsko vieće sastoji iz predsjednika i četiri vrhovnomu praviteljstvu odgovorna savjetnika.

§. 72. Svaki savjetnik ima svoj odsjek: 1) voditi će političke, 2) pjenezne, 3) sudbene, a 4) poslove graditeljstva.

§. 73. Regimentskom praviteljskom vieću pridodat će se pomoć: *a)* kod političkoga odsjeka: 1 tajnik, 1 nadziratelj šu-

mah, 1 liečnik za ljude, a drugi za marvu i 1 babica; *b)* kod pjeneznoga odsjeka: 1 tajnik i 3 područnika (asistenta); *c)* kod sudbenoga odsjeka: 2 sudca, 1 aktuar i 1 profoz; *č)* kod graditeljstva: 1 inžinir i 1 palir; *ć)* u obćoj pisari: 1 protokolist, 6 pisarah i 4 poslužitelja. — Poslužitelje i pisare imenuje si regimentsko vieće samo, sve ine činovnike kod vrhovnoga i regimentskoga praviteljstva naimenovati će od domaćih u krajini služećih osobah, polag sposobnosti na izpitu pokazanoj, vrhovno odgovorno praviteljstvo.

§. 74. U okružju kumpanijskom zapovieda urednoj vojsci kapetan ili njegov namjestnik.

§. 75. Sva sela kumpanijskoga okružja čine jednu cjelokupnu obćinu.

§. 76. Političko-ekonomičko upravljanje okružja voditi će okružno vieće kumpanijsko, koje pod predsjedničtvom kapetana ili u njegovom nebiću samoga upravitelja, iz upravitelja, pet po narodu izabranih prisežnih starešinah i jednoga pomoćnika kao bilježnika, koji upravitelja u njegovom odsustvu zastupati ima, sastoji. Onomu okružnomu vieću pridodati će se 1 ranarnik, 1 babica i 1 pisar, a za poslove policajne sedam momakah.

§. 77. Prisežne starešine imadu se svake treće godine pod predsjedničtvom poslanika regimentskoga praviteljskoga vieća, ako se mogu, iz pismenih, a inače poštenih ljudih birati. Pisara i rečene policajne momke imenovati će si okružno vieće samo, pravitelja i bilježnika naimenuje vrhovno praviteljstvo od domaćih u Krajini služećih osobah, kako takodjer i ranar-

nika, a babicu praviteljsko vieće regimentsko. Nadziranje svakoga posebnoga sela voditi će seoske starešine, koje će si gospodari svakoga sela izabirati. Svako selo, koje ima do 500 dušah bira jednoga, koje ima više ili 1000 dušah, bira 2 starešine, i tako na svako 500 dušah po jednoga starešinu.

§. 78. Sve političko-ekonomičke odluke u prvoj instanciji ovršuje kumpanijsko vieće, u drugoj regimentsko praviteljsko vieće, a u trećoj vrhovno odgovorno praviteljstvo trojedne kraljevine.

§. 79. Parnice gradjanske i zaglavne voditi će se po sudovih, koji se u obće po načelu porotah jednako onim u trojednoj kraljevini urediti imadu.

§. 80. Uredna vojska neka zadrži nadalje svoj vojeni sud, koji će po zakoniku ukupne vojske austrijske suditi.

IV. Posebni zaključci. Uslied prošnjah, po zastupnicih krajiških saboru podnešenih, učinjeni su nadalje posebni slie-deći zaključci: §. 1. Uslied §. 13. novog ustava krajiškog prosto je krajišnikom gorski kesten u državnoj šumi bezplatno kupiti, izim branjenicah bujad kositi i roviti.

§. 2. Proplanci u šumah smatraju se kao šuma ista, i zato na njih paša, košenje i rov bujadi bezplatno se dozvoljava.

§. 3. Izvoženje ležećih drvah iz šumah dozvoljava se za svaki dan u nedjelji.

§. 4. Siečenje bukove gradje i ljeti se dopušta.

§. 5. Marva nekrajišnikah nipošto se bez dozvoljenja obćinah u šume, ni obćinske pašince krajišničke na pašu puštati nesmije.

§. 6. Krajišnici mogu s privoljenjem obćinah i regim. poglavarstva, gdje to okolnosti nuždno čine, stanove graditi i imati.

§. 7. Izkrčeni okrajci šumski izvan hunkah, mogu se krajišnikom pripisati.

§. 8. Lugari nesmiju bez dovoljnog uzroka poradi šumskoga kvara, kad im se svidi, kuće preiskavati.

§. 9. Pečati (cedulje) na pašu i žirovinu ukidaju se.

§. 10. Na vlastitoj zemlji mogu krajišnici šume podizati.

§. 11. Ženitbe se imadu krajišniku ne kao dosad, već kod okružnog kumpanijskog poglavarstva dopuštati.

§. 12. Ciena morske soli obaljena je posebnim članom saborskim XXV. na cienu kako je u Dalmaciji.

§. 13. Predprege (Vorspann) imadu se u arendu dati.

§. 14. Siečenje i izvoženje drvah za oficire i činovnike, svećenike, škole, pisare, straže itd. neka se u arendu dade.

§. 15. Krajišnici nisu ni za plaću dužni, pod moraš na javno djelo kakovo ići; nego sve, što se je dosad carskom rabotom djelalo, imade se imenice privatnim osobam povjeriti, koje će djelo za pogodjenu plaću iz državne kase (graditeljskog fonda) učiniti.

§. 16. Pravo bezplatnoga drvarenja, paše, žirovine, proteže se na sve stanovnike u krajini.

§. 17. Krajišnici mogu bez običnе pratnje vojničke na kordunu na svoje zemlje ići.

§. 18. Obćinski magazini, gdje to obćine zahtievaju, mogu se ukinuti, žito i magazini prodati i iz tih novacah shodne fundacije po želji obćinah utemeljiti.

§. 19. Mjerne zemlje slunjskih krajišnikah na kordunu neka im se kao pravedna stečevina predadu i porezu podvrgnu.

§. 20. Tamničare (reštante), koji pod sudom stoje, neka hrani država.

§. 21. Žitni dugovi, koje su siromašni krajišnici dužni, neka im se poklone.

§. 22. Dugovi, koje je Francezka za krajiške žitelje Austriji predala, neka se državnom vieću povjere, da ih ono onim, kojim spadaju, izplati.

§. 23. Naknadé već ustanovljene za požare od turske strane uzročene, neka se priličnim putem izposluju.

§. 24. Cienicu kvarovah neka plati onaj danguba, koji je kvar učinio.

§. 25. Služeći krajišnici neka nadalje o trošku državnom lieke dobivaju.

§. 26. U službi nemoćnimi (invalidi) postavšim krajišnikom i podoficirom, koji su dugo služili, neka se primjerena podpora dade.

§. 27. Svi siromašni krajišnici imadu pråvo u toplicah prve banovačke regimente bezplatno u obćinskom kupalištu se kupati.

§. 28. Straženje na kordunu ima se bolje urediti, i gdje moguće broj poštah umaliti.

§. 29. Krajiški kapitali (Grenzvermögens-, Grenzbildungs-, Religions-, Arbeits- und sonstige Fonds) neka se našem domaćem državnom vieću na upravljanje predadu, tako isto neka se u Beču ležeće obćinske i crkvene glavnice izplate, i našoj domovini na kamate dadu.

§. 30. Izpisane zemlje neka onaj, tko ih je izpustio, opet si pripisati dati može.

§. 31. Izplaćenje mondura, kog su krajišnici sami nabavili, i u Italiju ponieli, neka se po bečkom ministeriju što prije izposluje.

§. 32. Mjerenje zemaljsko (kataster) ima se što prije moguće bude učiniti.

§. 33. Krajina magjarskoga ministerija nepriznaje, ni priznati hoće. —

Tako ustav krajiški, kao i posebni gore navedeni zaključci podnešeni su posebno putem reprezentacije njegov. cr. kr. veličanstvu za potvrdjenje, dok ipak očekivano potvrdjenje stigne, po krieposti izrečenog po saboru načela povjerena je vlast svietlomu banu, da posebnom zapovjedju odmah u život uvesti učini sve ono od gore izbrojenih polašticah, što se bez temeljnog uzdrmanja krajiške sisteme uvesti može, buduć da je sabor radikalne reforme do mirnijih vremenah odgoditi odlučio. — O dalnjih potežkoćah Krajine nastavit će sabor viećanje svoje, naime o školah, harmicah, plaćanju svega svećeničtva, o sudištih, ženitbi oficirah i činovnikah bez kaucije, o šumskom gospodarstvu itd., odmah kako dotični odbori operate svoje sastave i sabor ovaj se opet sazove.

Članak XXVII. *O ukinuću urbara i urbarskih službah.* §. 1. Sve urbarske dosadašnje službe i daće prestaju za uvjek. Isto tako izjavlja se nezavisnost tako pojedinih podajnikah (kmetah) kano i čitavih obćinah od dosadašnje oblasti vlastelinske (gospodske, spajinske.)

§. 2. Krepost i valjanost banske povelje, kojom bi uki-

nuće urbarskih službah i daćah i crkvenoga desetka predtečno osigurano, potvrdjuje se zakonom ovim. *(Gledaj ju niže.)*

§. 3. Svaki dosadašnji kmet jest neograničeni vlastnik svoje urbarske zemlje, i može je u cielo ili na komade zamieniti, založiti ili prodati.

§. 4. Tako nazvana manja kraljevska prava (jura regalia) naime: krčmarenje, lovina, ribarija, ptičarija i mesarenje neće od sada uživati samo vlastelji (gospoda zemaljska, spaije); zato: *a)* Dosadašnje pravo krčmarenja od Miholja do Gjurgjeva zadržati će i u buduće svaka obćina; osim toga moći će svaka obćina i od Gjurgjeva do Miholja isto pravo na jednomu mjestu uživati. *b)* Po právu krčmarenja razumieva se točenje svake vrsti pića, naime: vina, piva i rakije. Právo ovo pripada samo čitavoj obćini zajednički, a obćina imati će ga u najam (iz arende) dati na korist obćinske pjeneznice. *c)* Ribarija, ptičarija i mesarenje dozvoljuje se svakomu na njegovoj zemlji ili gruntu. *č)* Lovina je takodjer svakomu slobodna, samo ne u šumi, izključivo vlastelinskoj, iliti alodijalskoj.

§. 5. Država jamči vlastelinom, da će dobiti naknadu za ove urbarske službe i daće kao i za štetu, koju imadu, što se je právo krčmarenja na obćine proteglo. Posebni državni odbor opredielit će način i izvor ove naknade, i podnieti će svoje djelo bližnjemu saboru.

§. Svaka obćina i svaki stanovnik njezin ima právo na svom zemljištu bez svake daće rakiju peći, opeke (cigle), vapno (kreč) žgati i mline svake vrsti i pilane (žage) u smislu obstojećih zakonah graditi i posjedovati. Ako bi se pronašlo, da

je koji mlin bližnjim zemljam na štetu, to će ga samo dotična oblast (jurisdictio), a ne vlastelin (spaija) ukinuti moći.

Članak XXVIII. *O drvarenju, paši i žirovini.* §. 1. U onih mjestih, gdje se urbarsko uredjenje ili odieljenje paše jošte do sada izvršilo nije, zadržava se glede drvarenja i paše dosadašnji običaj i nadalje.

§. 2. U mjestih, gdje je odieljenje paše i urbarsko uredjenje (regulacija) medju vlastelinom i bivšimi njegovimi podajnici putem pogodbe ili urbarske parnice već i činom dovršeno, nemože se više takovo odieljenje ili uredjenje razriešiti.

§. 3. U onih mjestih, gdje je obstojeća radi uredjenja ili odieljenja paše medju vlastelinom i bivšimi njegovimi podanici parnica (pravda) prije proglašenja ovoga zakona konačnom odsudom zaglavljena, a takova konačna odsuda od pregleda prizivnoga, apelacionalnoga ili od sudbenoga izvršenja (exekucije), zavisi, — takove će parnice banski stol pregledati, — a izrečenu odsudu dotični podžupan izvršiti. Ako bi se takova parnica putem mirnoga poravnanja medju strankama dokončala, onda će takovo poravnanje takodjer podžupan izvršiti morati.

§. 4. Parnice radi urbarskoga uredjenja i odieljenja paše, koje u vrieme proglašenja ovoga zakona već teku, ali konačnom odsudom zaglavljene nisu, ili koje bi tko hotio poslje proglašenja ovoga zakona započeti, imaju se pred sud podžupanski prenieti, ili dotično pred njim podići. Nu sud ovaj ima u svakom slučaju najprije pokušati, nebi li se stranke mirno poravnale.

§. 5. U onih mjestih, gdje dosadašnji podajnici u šumah vlastelina po naredbi urbarskoga zakona drvarenje, žirovinu, sabiranje šišakah (gubača) ili makar kakovu drugu korist uživaju, te u ovom obziru odieljenu stranu šume neimaju, mogu za odieljenje uživanja drvarenja, žirovine, šišakah i drugih koristih ili vlastelji ili pako bivši njegovi podanici osobitu parnicu pred sudištem podžupana podići, kojemu se strogo nalaže, da i u takovoj parnici najprije pokuša stranke mirnim putem poravnati.

§. 6. Pomenute u §. 3. i 4. parnice imaju se po sudištu varmedjskom (sedriji) i banskom stolu prije izvršenja odsude pregledati.

§. 7. Sve ostale parnice, koje su radi urbarskih tužbah, radi urbarske službe ili desetine u vrieme proglašenja ovoga zakona tekle, ovim se ukidaju.

§. 8. U ostalom 21. zakonski članak godine 1807. ovim se opet potvrdjuje, i varmedjam se i nadalje strogo nalaže, da nastoje o uzdržanju šumah u dobrom stanju.

§. 9. Odbor upravljajući ima glede uspješnijega obradjivanja i uzdržavanja šumah bližnjemu državnomu saboru potanku zakonsku osnovu predložiti.

§. 10. Za Slavoniju, po imence za županije požežku, virovitičku i sriemsku, koje su se od negda svojom urbarskom uredbom od Hrvatske razlikovale, odredjuje se na pose: *a)* Gdje regulacija urbarska dovršena nije, ondje je slobodno pasti vlastelinu (spaiji) na zemljah podajničkih, a bivšim podanikom na zemljah i šumah spajinskih, u smislu poljskog zakona članka

9. 1840: *b)* u mjestih, gdje je paša već po zakonu uredjena, zadržava se i u buduće dosadašnji običaj; *c)* dok se drvarenje zakonom konačno neopredieli, dobivat će svaki bivši podložnik u šumah, u kojih je dosad urbarske koristi uživao, na priličnom mjestu drva za potrebu domaću, za krov i za plotove; nu za plotove dobivat će ležeća drva svake vrsti, i stojeće osim hrastovoga i bukovoga; *č)* gdje su bivši podložnici žirovinu u šumah spajinskih do sada imali, tu će ju i u napredak do buduće regulacije uživati i to dovoljno osam nedjeljah danah bez svake daće; al nipošto za trgovinu i špekulaciju, već samo za domaću potrebu, koju će dotični varmedjski sudac opredieliti.

Gore navedene članke XXVII. i XXVIII. podnjeo je sabor ovaj radi previšnjega potvrdjenja nj. veličanstvu putem reprezentacije, nu zajedno takove kao dosljedne i naravne posljedice najnovijeg ukinuća urbara odmah u život uvesti i po državi proglasiti, u nadi najvišjega odobrenja, zaključio je isti sabor.

Članak XXIX. *O nošenju obćinskih teretah.* §. 1. Nošenje obćinskih teretah proteže se na sve državljane bez razlike roda i stališa.

§. 2. Ključ porezanja (podieljenja štibre) za dosadašnje štibraše ostat će i nadalje onaj, koji je dosad vladao; za one pako, koji su dosad od poreza prosti bili, izraditi će ključ porezanja privremeno jedan odbor, koga će zastupnici narodni u velikoj skupštini izabrati i zakleti, dok se obći ključ po saboru neopredieli.

§. 3. Porezanje po takovom ključu započeti će se prvim danom mjeseca Studenoga godine 1848.

Članak XXX. *O naredbi, da se vlastelinu dug odpovjediti nemože.* Takovim zemaljskim gospodarom, kojih posjedovanju prije proglašenja najnovijeg članka urbarskog urbarstvo je pripadalo, izvan mjenicah (Wechsel) iz odnošenja trgovačkoga proiztičućih, do buduće zakonske naredbe, nikakov drugi dug odpovjediti se nemože, i samo neplaćene za doba zakonske kamate mogu se od njih sudbenim putem potrebovati.

Članak XXXI. *O odboru u poslu pomirenja s Ugarskom izaslanog.* Izravnanje razprah s Ugarskom krepošću članka XX. ovoga sabora povjereno je presvietlomu g. banu i pridruženomu njemu odboru, kojega članove naimenovati sabor izručio je hvaljenomu presv. banu.

Članak XXXII. *O izvanrednoj novčanoj pomoći.* Časovi pogibelji, koja otačbini od dana do dana sve većma prieti, iziskuju, da narod svu snagu svoju razvije. Akoprem narodu, koji za svoju slavu i narodno obstojanje vojuje, neograničeno pripada právo, sva moguća sredstva upotrebiti, za da najsvetiju tu svrhu postigne, ipak prije sredstva takova, koja ljubav i oduševljenje narodno prama miloj otačbini pruža, upotrebiti želi, i tek onda, ako bi ovaj najplemenitiji izvor državne pomoći u dalje vrieme nedostatan bio, ona će sredstva pokušati, koja prirodjena dužnost svakome domovine sinu bezuvjetno nalaže. — Ljubav dakle domovine neka bude prvi izvor pomoći, koju će narod na žrtvenik domovine položiti, pomoć zahtieva otačbina, za da se uzdrži upravljanje državnih poslovah,

naime obskrbljenje vojske, koja sada već blizu do 200.000 for. u srebru svakoga mjeseca zahtieva. — Na temelju dakle snage narodne i ljubavi prama domovini zaključio i odredio je sabor ovaj: 1) Da se u ovom vremenu obće pogibelji i izvanredna novčana pomoć od naroda potraži. 2) Pomoć ova sastojat će u 254.250 for. u srebru, i izpisat će se polag portah tako, da se na svaku portu 1000 for. nametne. 3) Buduć da su podajnici, tako nazvani seljaci, za ovu godinu porez jurve izplatili, a u uzbunjeno ovo doba bez stražnje nužde ove terete njima, koji sadašnji interes narodni ozbiljno prosuditi nemogu, naložiti, ne samo nespasonosno, veće opasno bi bilo, neka se novčana ova pomoć prije svega onim naloži, koji su dosad od poreza urednog prosti jedino troškove saborske nosili, kao takodjer gradjanom varoškim, kod kojih je i veće imućtvo i veći državni interes. 4) Podajnici ipak, t. j. seljaci, neka se pozovu, da od pojedine kuće u ime iste pomoći po jedan forint bez svakoga silovanja dobrovoljno prinesu. 5) Porez vojnički, na koliko izplaćen nebi bio, neka se uzme u račun one sume, koja bi se polag portah u županijah i varoših izpisati morala, s tim ipak dodatkom: 6) Da se porez vojnički na toliko upotrebi, za da se suma, koja bi se polag portah sakupiti imala, s tim laglje i brže sabere. 7) Takov ipak porez vojnički i nadalje kao dug državne pjeneznice voditi se bude imao, buduć da jur dosad izvan ove nove novčane pomoći svoje posebno opredjeljenje imade, s druge pako strane mnoge izmedju oblastih takav porez jurve većom stranom izplatile jesu. 8) Novčana pomoć, koju će žiteljstvo sada platiti, uzet će mu se u račun

poreza dojduće godine. 9) Novčana pomoć ova imade se po dotičnih oblastih bez odvlake po jednom zakletom iz obće povjerenje posjedujućih sugradjanah sastojećem odboru razpisati, i do 4 nedjelje u jednoj, a do 4 druge nedjelje u drugoj polovini pod strogim odgovorom poglavarstva bez osobitih troškovah državnoj pjeneznici u Zagreb predati; u ostalom kako se pomoć ta, naime u kakovom razmjerju, razpisati može, razboritosti i pravednosti oblastih ostavlja se. — Državljani za time oni, koji su u opasno ovo doba domovinu nevjerno ostavili, ili pako izvan domovine bez koristi države živu, neka se dvostručno pod porez metnu. 10) Na koliko su po kojem imedju rodoljubah dobrovoljni prinesci jurve učinjeni, imadu se u račun nove ove pomoći uzeti onim, koji su takove učinili. 11) Polag broja dakle portah imade platiti, naime: požežka županija od 27$^{1}/_{2}$ port. 27.500 for., Požega varoš od 1 port. 1000 for., virovitička županija od 40 port. 40.000 for., Osiek grad od 5$^{1}/_{2}$ port. 5.500 for., sriemska županija od 40$^{1}/_{2}$ port. 40.500 for., zagrebačka županija od 66 port. 66.000 for.; varaždinska županija od 31$^{2}/_{8}$ port. 31.250 for., križevačka županija od 22$^{2}/_{8}$ port. 22.250 for., Zagreb grad od 3 port. 3.000 for., Varaždin grad od 2$^{1}/_{2}$ port. 2.500 for., Križevac grad od $^{7}/_{8}$ port. 875 for., Koprivnica grad od 2 port. 2.000 for., Karlovac grad od 4 port. 4.000 for., Bakar grad od 2 port. 2000 for., Rieka grad od 4 port. 4000 for., Vinodol od 1$^{7}/_{8}$ port. 1875 for. — Ukupno 254$^{2}/_{8}$ port. 254.250 for.

Zastupnici naroda o sredstvih novčanih i načinu, kako bi se najbrže pribaviti mogla, savjetujući, uvažavajuć zajedno,

da izvori novčani, sveudilj tekućim svagdašnjim troškovom ozbiljno neodgovaraju, za da u vremenu domovini u pomoć priskoče, jednodušno zaključili jesu, da se u svakoj oblasti jedan središnji comitée imenuje, koji će jače glavničare pozvati, da novce svoje na spasenje domovine pod garancijom narodnom u zajam dadu; s druge pako strane su, u pobožnom uzhićenju za narod i dom, dobrovoljne prineske po čitavoj domovini sabirati odlučili, i zajedno takove odmah toli u gotovom novcu, toli u dragocjenih stvarih i hrani na žrtvenik domovine položili. Plemeniti i velikodušni primjer ovaj uzplamtio je i slušateljstvo i ostalo ovdašnje žiteljstvo na toliko, da u kratko vrieme više hiljadah u novcu i vriednosti sakupljeno bijaše. — Čin taj domorodni priobćit će se sa imenoslovom darovateljah svim oblastim kraljevinah ovih, za da se i ostalo domorodno žiteljstvo u njega ugledati i otačbini u pomoć priskočiti može. — Nadâ se napokon tvrdo sabor ovaj, da će i poveljene obćine i štopska mjesta, kojih žiteljstvo pod oružjem nestoji, iz prirodjene ljubavi i narodnog oduševljenja prama otačbini, dobrovoljne darove polag mogućnosti na žrtvenik domovine prinieti.

Članak XXXIII. *O tegobah i zahtievanjih pojedinih oblastih.* Tegobe i zahtievanja pojedinih oblastih, koje su dotični zastupnici saboru podnieli, izručio je sabor velikomu odboru člankom VIII. izaslanomu s nalogom, da takove izvidi, u jedno tielo sastavi i radi konačnoga pretresivanja bližnjemu saboru podnese.

Članak XXXIV. *O uredjenju županijah i varoših,*

kao i poveljenih krajiških obćinah. Priznao je sabor, da se županije, varoši i poveljene krajiške obćine radikalno urediti moraju, uredjenje ipak do mirnijih vremenah odgoditi je morao; ali da zajedno put k uredjenju predtečno prokrči, osnovu uredjenja izraditi i bližnjemu saboru podnieti, povjerio je dotičnomu odboru članko m XV. sabora ovoga izaslanomu; na koliko ipak medjutim pojedine oblasti u pogledu obnove, umnožanja službah i drugih u isto uredjenje zasiecajućih pitanjih na temelju pučkoga zastupanja privremene kakove promjene učiniti bi želile, takove presv. g. banu podnieti imadu, koji će moćju člankom XXI. njemu podieljene izvanredne neograničene vlasti takove privremeno opredieliti.

Članak XXXV. *O odgodjenju sabora.* Presvietli gosp· ban, uvažavajući volju naroda, koji je zaključio, da se prije razići neće, dok mu se pravedne njegove želje po najvišem mjestu neodobre: sabor ovaj uz jednodušnu želju zastupnikah narodnih za permanent je proglasio, nu s druge strane uvažavajuć i to, da spasenje domovine u ovo doba više od fizičnoga, nego od moralnoga lieka zavisi, odgodio je uz ljubezni i otčinski pozdrav na cieli narod sabor ovaj do sretnijih vremenah.

Bilježka. Sve ove odluke sabora našega od g. 1848. bile su podnešene njegovu veličanstvu kralju Franji Josipu za potvrdjenje; nego sabor ovaj nije bio više nikada sazvan. Godine pako 1850. izadje na svjetlo kraljevski odpis, kojim se ovi saborski predlozi rješavaju, te budu njeki odobreni, drugi promienjeni, a opet ini zanećani. Kraljevski taj odpis donosim malo niže pod god. 1850.

Predstavka, koju su podnieli zastupnici naroda nj. veličanstvu u obziru cjelokupnosti monarkije kao i odnošenja trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj i Austriji iz saborske sjednice držane dana 10. Lipnja god. 1848.

Vaše Veličanstvo! Poznata je stvar, da je kraljevina Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska, premda je već kroz sedam i pol stoljeća s Ugarskom u sreći i nesreći skopčana, sa svim tim svoja njegdašnja prava i narodnu slobodu neprestano sačuvala, ter da do dana današnjega nikada magjarskoga gospodstva nad sobom nije priznala. Jer već u prvom početku znamenitoga saveza ove kraljevine s Ugarskom, bio je Koloman prvi obćeni kralj ugarski i hrvatski, hrvatskom krunom napose krunjen, a sliedećih poslje toga vremenah uzdigla je ova trojedna kralj. na ugarski priestol više kraljevah svojom vlastitom voljom izabranih, a naime Karla Roberta i Karla Maloga. U Zadru izabra sebi narod ove kraljevine na saboru zakupljen za kralja Vladislava Napolitanca i Tvrtka I. Bosanskoga. U ono odlučno doba, kad je kuća Hasburgska počela iskati svoja prava na priestol Ugarski, izabraše Hrvati u Cetinu g. 1526. još prije nego to Česi i Ugri učiniše, za svoga kralja Ferdinanda I., po čem su takodjer sreću i slavu svoje slavno vladajuće kuće prvi utemeljili. Uprav tako dokazao je naš narod svoju narodnu i saborsku neodvisnost, kad je pod Karlom VI., njekoliko godinah prije nego što Ugri, ili koji mu drago drugi narod sadašnjega carstva austrijanskoga, pristao na sankciju pragmatičku, radi česa je od istoga kralja mnoge pohvale do-

bio; kao što je neodvisno od Ugarah i njihova sabora podpisao i tako zvanu bečku pacifikaciju i traktat pragmatičke sankcije. Na ovaj način vladala se je ova trojedna kraljevina kao slobodan i s ugarskim sasvim jednak narod, kako to nesamo gore napomenuti dokazi svjedoče, nego još i ona okolnost potvrdjuje, da je ova kraljevina od više Ugarskih kraljevah posebne diplome krunjenja dobila, i da su naši kraljevi na to prisizali, da će ne samo ugarske nego i trojedne kraljevine prava i slobođe braniti.

Samostalnost naše kraljevine još jasnije dokazuje to, da je do danas sačuvala svoj vlastiti od Ugarskoga neodvisni sabor, na kojem su njegda, do vremenah Ferdinanda I., kraljevi glavom predsjedali, i gdje su se obično za kraljeve Hrvatske, Slavonske i Dalmacije izabirali i proglašivali. Na ovom saboru ima ova kraljevina još i sada svoje zakonotvorstvo; a imala je do najnovijih vremenah svoje vlastito upravljanje, koje je povjereno bilo njegda vojvodam iz kraljevske krvi rodjenim, poslje pako banom, koji su samo i jedino od kralja zavisili.

Poklisari trojedne kraljevine nisu više putah ni dolazili na ugarski sabor; a kad bi došli, smatrali su se kao zastupnici ove kraljevine samo u obziru obćenitih ugarsko-hrvatskih državnih odnošenjah, a zakoni ondje načinjeni bili su za našu kraljevinu bez svake sile dotle, dok se nebi na posebnom saboru naše kraljevine kao valjani priznali. Radi česa se je često dogadjalo, da su se takvi zakoni za našu zemlju i na samom ugarskom saboru samo po naših zastupnicih s našim prabilježnikom napose sastavljali, a odande kralju na odobrenje pod-

nosili. Odatle se lako može razumjeti, zašto oni zakoni, koji izključivo na kraljevinu Hrvatsku, Slavonsku i Dalmatinsku spadaju, u zakoniku ugarskom „corpus juris“ uviek napose odieljeni stoje. Upravo tako su i takvi zaključci našega posebnoga sabora često kao zakoni priznati, koji na ugarskom saboru niti su načinjeni, niti u pretresanje uzeti bili, kako to zadosta svjedoče naši zakoni od godine 1492. i 1538., koji se pod imenom „Constitutiones et Articuli Slavoniae“ u zakoniku ugarskom nalaze.

Banska vlast protezala se je, kako to nebrojene diplome i zakoni svjedoče, od Drave i Dunaja do Jadranskoga mora, bani pako jedinomu kralju podčinjeni obnašali su svoju vlast u ovoj zemlji uviek sasvim neodvisno od ugarske kraljevine i njezinih makar kako imenovanih častnikah. Dapače istina je neoprovrziva, da su naši vojvode i bani sasvim različne od ugarskih novce kovali, dočim je ugarskim sudcem zabranjeno bilo svoju službu na ovoj strani Drave obnašati. Političko upravljanje unutarnjih poslovah ovih zemaljah, premda se je namjestničtvo za Ugarsku mnogo prije po zakonu ustrojilo, bilo je sa svim tim uviek neodvisno od Ugarske do ukinuća posebnoga za trojednu kraljevinu uvedenoga kraljevskog vieća t. j. do god. 1779.; a do god. 1767., t. j. do hrvatsko-slavonskoga upraviteljstva, imali su banovi sa saborom právo zemljom upravljati.

Tek pod Marijom Terezijom i Josipom II. počela je banska čast i sabor ove kraljevine gubiti malo po malo svoju moć i sjajnost. Ali još i onda, kad se je po članku 58. od g. 1790-1.

vlast sada ukinutoga ugarskoga namjestničtva na kraljevinu hrvatsku, slavonsku i dalmatinsku protegla, ostadoše sasvim tim poslovi, koji se naše kraljevine napose tiču, u području našega sabora, i tim načinom bila je priznata, a i nadalje potomstvu predata samostalnost naše kraljevine, tako na temelju uvjeta medjusobnoga saveza, kao takodjer na temelju mnogih zakonah, a navlastito onoga od god. 1715 : 120.

Ali najbolje poručanstvo za narodnu samostalnost ove trojedne kraljevine bijasmo uviek navikli gledati u naših uzvišenih kraljevih, koji su tako po svojem prirodjenom pravdoljubju, kako po svojoj pri krunjenju svečano učinjenoj zakletvi, vazda dužni bili, ne samo kraljevinu ugarsku, nego i ove š njome sdružene kraljevine u svojih zadobljenih pravih i slobodah uzdržati. I tako bi, da je upravo ta neoslabljena kraljevska vlast, koja se želji Magjarah za odciepljenjem pogibeljna činjaše, bila za nas sveto utočište, gdje smo u svako doba suprot tlačiteljem našim pomoć izmoliti mogli. Ovoj pomaganja mogućnosti odgovarao je vazda naš vjerni narod junačkim požrtvovanjem svagdje, gdje je trebalo braniti práva, sjajnost i slavu vladajuće kuće, kakono to nebrojene od kraljevah naših zadobljene i u državnoj pismoshrani spravljene pisane pohvale izobila svjedoče.

Ali, vaše veličanstvo! ljetošnjega Ožujka dani lišiše nas, vjerne Hrvate, Slavonce i Dalmatine, i ove naše jedine, istina, ali mogućne podpore. Njegdašnji tlačitelji naši, tlačitelji su sad i iste kraljevske vlasti vašega veličanstva. Starinska Ugarska razprša se pred duhom novoga vremena, i š njom izčeznu

stara sveza Austrije s Ugarskom. Austrija i Ugarska nisu više jedna država; nego izmed jedne i druge nalazi se samo još ona slaba i malotrajna sveza, da bi, to jest, jedan vladar nad Austrijom i Ugarskom mogao vladati samo onda, kad bi mu fizično bilo moguće stanovati u isto doba u Beču i zajedno u Pešti ili Budimu. Trgovina ugarska dapače i financije i vojska ugarska, pošto bijahu kroz više vjekovah pod neodgovornim vladanjem austrijskim, čudnim doista kontrastom imade sada, gdje je u Austriji kao temeljni zakon izrečena odgovornost vlade, svoje posebne, od obće-austrijanskih posve različne ministre. I buduć da je fizično nemoguće u isto doba na dva različna mjesta najedanput stanovati, s toga imade Ugarska u nadvorniku svom kralja faktičnoga, a u djedinskom vladaocu svom (da ono što jest, otvoreno svojim nazovemo imenom) samo još kralja po naslovu i sjenu od njega, s kojim ona još suviše, za da neposumnja tkogod o istini izrečenoga pojma, obći po izvanjskih posalah ministru, koji u istinu obsjeda posvećenu osobu vašega veličanstva iz toga jedinoga uzroka, da nijednoj želji, koja se s ideami magjarskimi nebi slagala, bila ona kojega mu drago drugoga Austriji vjernoga slavjanskoga naroda, do otčinskoga srca veličanstva vašega doprieti neda.

Vaše veličanstvo! Čvrsto se drži narod naš slobode, koju mu od toliko vjekovah otci dočuvaše, a i zahtievanja i duh vremena sadašnjega razumije i pojmuje dobro, tako da mu se na ino i nemože, da vašem veličanstvu kao vladaocu svomu iza svega srca zahvali za velike one, pameti dostojne popustke koje je veličanstvo vaše mjeseca Ožujka pukovom ukupne dr-

žave podielilo. Ali, otvoreno izpovjediti moramo, groza nas je uhvatila i kobne slutnje napuniše nam dušu, kad smo pod kraj prošastoga Ožujka iznenada razumjeli, da se je Ugarska, ne s Austrijom podpunoma stopila, (kako se je svaki pametan pri sadašnjoj ustavnosti Austrije za cielo nadao), nego od nje kao država posve neodvisna i samostalna sasma odciepila. A lasno je ovu našu brigu dokučiti. Jer ako se Austrija prispodobiti može jakoj stieni, nadkučenoj nad kraj morski, tako se Ugarska i združena š njom trojedna kraljevina naša smatrati mogu kao dva različita, nejednake veličine, ali zato samostalno upravljana broda, koja su jakim konopom svezana, ne samo medju se, nego i drugim užem debelim uhvaćeni za stienu, koja jim svojom jakošću obećaje jednaku zaštitu, jednaku sigurnost. Dajmo, da pri uzkolebanom i uzburkanom moru veći od ona dva broda pokuša od kraja se odvezati i u uzbunjenu zajedriti pučinu, spoznat će lako svaki, da bi u tom slučaju manji od ona dva broda, premda je on od većega posve različit, ako je konop saveza njihova jači nego onaj, koji je s kraja, došao u očevidnu pogibelj, da ga veći drug njegov nepovuče sobom u uzpjenjenu pučinu, ili pak, ako su oba konopa jednako jaka, pa da jednomu od njih nepriteče u pomoć sjekira, da se nerazciepi po sred sriede. U položaju tako pogibeljnu, vidjet će svaki, dužnost je broda manjega ozbiljno zaviknuti većemu, neka stane, dapače ako to ništa neuzprudi, zahtieva od njega vlastiti njegov samouzdržanja nagon, da u tako golemoj i očevidnoj pogibelji dohvati šakom sjekiru i medjusobni onaj vez jednim mahom prosječe, za da tako pogibeljni onaj susjed, kad je na

silu tako navalio, od njega se udaljiti, on pako ožidanu sigurnost svoju od stupa onoga, što ga s kraja drži, i nadalje uživati može.

To je, vaše veličanstvo, pogibeljni položaj trojedne kraljevine ove. Mi vjerni Hrvati, Slavonci i Dalmatini nemožemo i nećemo u obziru ovih naših zemaljah da priznamo ikoji ministerij, koji bi dosadašnje veze naše s ukupnom državom makar ikoliko kanio popustiti. Ako hoće ili može, neka se ciepa Ugarska od ukupne države, dakle i od ovih naših kraljevinah; ali Hrvatska, Slavonija i Dalmacija zemlje su neodvisne i kao takove ne samo da neće da razkinu dosadašnjega veza s Austrijom, nego posve otvoreno i bez svakoga primisalja javno izjavljuju: da ne samo žele, da se Ugarska u jedinstvo ukupne monarkije povrati, nego da su nakanile s ustavnom sada austrijanskom carevinom na temelju podpune jednakosti svih narodnostih u užji savez stupiti.

Jer ako je nas i otce naše od koraka toga odvraćalo njegda to, što u staroj Austriji neomedjašeno vladanje bijaše, to sada, gdje se je tako jako od temelja pretvorila, mi, što se nas tiče, nevidimo približenju tomu više zapreke nijedne.

S toga iz državnoga sabora našega, u koji se dne 5. Lipnja t. g. skupiše izabrani od puka našega zastupnici, predlažemo u svoj poniznosti veličanstvu vašemu potvrdjenja kraljevskoga radi sliedeće zaključke:

1. Budući da mi iz gori navedenih uzrokah sadašnjega ugarskoga vladanja nepriznajemo, zato sve odluke po istom ministeriju s uvredom právah naših i porugom časti banske

dosad izdate, već u istom izvoru za nepravedne i za nezakonite smatrajuć, i od vašeg veličanstva molimo, da spomenute ministerija magjarskoga za nas uvredljive čine uništiti, i nas u buduće od ubitačnoga njegovoga u naše poslove upliva občuvati dostoji, uslied česa, želeći da sadašnja provizorna iliti privremena vlada naša, njekojimi osobami osobito iz dolnje Slavonije pomnožana, neka djelovanja svoja i nadalje produži, odobrenje ovoga našega zaključka od vašeg veličanstva pouzdano očekivamo, za buduće pako prosimo, da se pod predsjedom bana za ove kraljevine pod imenom „državnoga vieća" neka načini jedno iz više viećnikah, tajnikah i ostalih potrebitih osobah sastavljeno i saboru našemu odgovorno vladanje, kojega viećnike imenovati će na predlog banov veličanstvo vaše, a ostale članove sam bi ban namještao.

Za dostići ništanemanje tim lašnje ukupne države jedinstvo, pripravni smo i to naše vlastito pokrajinsko vladanje, u obziru posalah tičućih se ukupne države, odgovornoj središnjoj vladi svekolike carevine podvrći.

Potvrdjenje kraljevsko zaključka ovoga nadaju se kraljevine tim lašnje od veličanstva vašega zadobiti, jer se već iz gori napomenutih vidi, da su se one već od prastarih vremenah neodvisno od Ugarske upravljale, dapače od god. 1767. do 1779. i svoje vlastito kr. vieće imale, kojega povraćenje, ako bi trebalo, naročito si priuzdržaše g. 1791., kada vlast ugarskoga namjestničtva i na ove zemlje pružena bijaše. Odatle se vidi, da kraljevine ove ništa novoga neištu, nego jedino da žele uvesti opet u život starinska svoja neizgubljena i neza-

starana práva, a to tim više, što su se uprav sada njegdašnje skupne ugarsko-hrvatske dikasterije, po kojih je veličanstvo vaše sa svimi tako zvanimi ugarskimi pokrajinami upravljalo, ukinule.

2. Nastojanje financijah, vojenih i trgovačkih posalah rukovodit će odgovorni ukupni ministerij svekolike velike cesarevine. A da se pokrajinski interesi naši pri ministeriju tom kako treba zastupe, pokorno molimo, da veličanstvo vaše za ove naše kraljevine imenuje kod središnje vlade s potrebitim brojem pomoćnih osobah jednoga, saboru ovih kraljevinah odgovornoga državnoga viećnika, koji će sve naredbe središnje vlade, koje bi se zemaljah ovih ticale, protubilježiti.

3. Predloženomu ovomu državnomu vieću ovih kraljevinah bit će podvržena u duhu podpune ustavne slobode svakolika vojnička krajina ovih zemaljah u svakom poslu, koji nebude strogo i čisto vojnički, i samo u čisto vojničkih poslovih zavisna će biti od središnjega ratnoga ministerija. Nego zapovjedničtvo nad svom vojenom silom ovih kraljevinah po starodavnom pravu i običaju neka bude svagda povjereno banu.

4. Službeni jezik u svemkolikom javnom životu bez svake iznimke neka bude za nas slavjanski, kraljevinah ovih narodni jezik, tako da i oni središnjega vladanja dopisi, koji se zemaljah ovih ticali budu, imat će se izključivo u našem jeziku izdavati.

5. U okrug sabora kraljevinah ovih spadat će svi oni predmeti, koji se unutrnjih zemaljah ovih posalah dotiču. A glede onih posalah, koji se tiču skupnoga odnošenja kraljevi-

nah ovih prema ukupnoj državi, podvržuju se kraljevine ove zaključkom središnjega sabora, kojemu će i središnji ministerij u ime naredbah svojih pod odgovorom biti.

Za pokazati pako djelom, da se ukupnoj državi ozbiljno prislanjaju, izabraše kraljevine ove već sada za najbližnji dojdući središnji državni sabor velike cesarovine, koji se 26. Lipnja t. g. obdržavati imade, svoje poklisare, koji će, u imenu svega naroda, zastupnikom ostalih nama srodnih narodah Austrijanskih naše u tom poslu pravedne i iskrene želje za pretresanje i podkriepljenje podnesti.

6. Buduć da je to naravno, da se srodni puci príljubljuju, i kraljevina dalmatinska tako po starih, zakonom ukriepljenih právih, kako takodjer po prisegi, koja se prigodom krunjenja polaže, i po svečanih obećanjih vašega veličanstva cjeloviti dio ovih kraljevinah sačinjava, imade se rečena kraljevina dalmatinska tako glede zakonotvorstva kao i glede administracije iliti upravljanja s ovimi kraljevinami posve sjediniti, a ostale jugoslavjanske pokrajine velike cesarevine, kao što je novouzkrsnuvša srbska vojvodovina, za koju mi ovime želimo, da ju vaše veličanstvo po starih naroda srbskoga právih premilostivo potvrditi dostoji se, zatim dolnja Štajerska, Koruška, Krajnska, Istrija i Gorica, da se u bližnji savez sa ovimi kraljevivinami metnu.

7. Prijateljski savez sa ugarskimi puci, u smislu pragmatičke sankcije i na temelju slobode, jednakosti i bratinstva svijuh pod krunom Ugarskom živućih narodnostih, žele ove kraljevine i nadalje takodjer uzdržati. Ali kako da se to proiz-

vede, odredit će narod ovih kraljevinah onda, kada mu se pravedne želje po vašem veličanstvu izpune i kada pravo stanje Ugarske naprama cjelokupnoj cesarevini jasnije poznato bude.

8. Sve politične i juridične državne častnike, kojih naimenovanje jedino u vlasti vašega veličanstva stoji, neka ban privremeno naimenuje i takovo naimenovanje vašemu veličanstvu potvrdjenja radi podnese.

9. Dok se nov sudbeni red nêuvede, neka se prizivanje parnicah iz ovih kraljevinah na prizivne sude u Ugarsku nedopušta.

10. Za promicanje izpunjenja željah našega naroda izabran je jednoglasno baron Franjo Kulmer kao zastupnik ovih kraljevinah kod priestolja vašega veličanstva, koji izbor da vaše veličanstvo premilostivo potvrditi dostoji, ovime smireno molimo.

11. Konačno svečano očitujemo: jer se po smislu 11. čl., godine 1608. vlast banska proteže od Drave do mora jadranskoga, da mi županije požežku, virovitičku i sriemsku, kao i graničarske regimente, gradiški, brodski i varaždinski, po zakonih i dogodovštini pod imenom dolnje Slavonije poznate, na dalje kotare riečki, bakarski i primorski ili vinodolski, koji po smislu privilegijah kraljevskih, dogodovštine i tolikih zakonah k Hrvatskoj spadaju, smatramo za cjeloviti dio ovih kraljevinah i da ćemo jih kao svoje suprot svakom makar kojega protivnika nasrtu krepko čuvati i braniti.

I to su odluke i želje našega naroda, koje je dosad u saboru svom učinio, i za koje se nadamo, da će ih vaše veličanstvo premilostivo potvrditi i izpuniti.

Vaše veličanstvo! Već više putah od znamenitih danah Ožujka pošiljasmo mi svoje poklisare sa željami i tegobami k vašemu posvećenomu veličanstvu.

Ali vaše veličanstvo dostoja nas uviek na državni sabor ovih trijuh kraljevinah sa naputkom premilostivo odgoditi, za da odovuda svoje rane otčinskomu srcu vašega veličanstva odkrijemo, gdje bi se zatim od vašega veličanstva za cielo izvidati mogle.

To sada uprav biva u ovoj našoj najpokornijoj representaciji i mi se nadamo za stalno, da će vaše veličanstvo nuždne i pravedne odluke vjernoga i hrabroga naroda našega previšnjim odobrenjem svojim u istinu potvrditi. Jer ako i uzmemo, da se je vaše veličanstvo kao kralj ugarski više putah na velikodušne koncesije sklonjeno poćutilo i radi toga kao takov bez ugarskoga naroda vrhu ničega naredbe učiniti nije smjelo: to ponajprije neobstoji ipak ovaj ravno posve istiniti, premda takodjer i žalostni razlog glede trijuh sjedinjenih kraljevinah podnipošto. Jer kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija imadu takodjer svojega vlastitoga kralja, koji se je i njim kao i kraljevini Ugarskoj svečanom zakletvom obvezao, da će práva i slobode njihove bez ikakva uštrba čuvati i braniti, i koji, buduć da nigdje i nigda jošte s našim privoljenjem svoje starinske kraljevske moći lišen nije, jošte svukoliku silu imade, da po svojoj prisegi i po želji svojih kraljevinah, gdje i kako mu se uzvidi, otčinski u pomoć priteče. A toga kralja dalmatinskoga, hrvatskoga i slavonskoga štujemo i prizivamo mi u pomoć u okrunjenoj i uzvišenoj glavi vašega veličanstva. — Koji u ostalom s najvećim počitanjem ostajemo vašega veličanstva itd.

Manifest naroda hrvatsko-slavonskoga. *

Narod hrvatsko-slavonski u državnom svom saboru 5. Lipnja t. g. sakupivši se i o budućem svom postojanju i obezbiedjenju svoje narodne samostalnosti dogovorivši se, osjeća da je dužan djela i teženja svoja pred cielim svietom očitovati i u pravoj boji pokazati ih, da se i oni, koji su po samom opadanju naših neprijateljah naša djela osudjivali, koliko o netemeljitosti i podlosti tih napadanjah, toliko o pravom stanju i pravdi naše stvari uvjere i po tome o naših činih sude.

Dva gledišta ima, s kojih se gibanja svih narodah smatrati mogu: jedno je gledište naravnoga, a drugo historičkoga práva.

Glavna je naša namjera slobodnim narodom u slobodnom austrijskom carstvu biti.

Ma s koga od rečena dva gledišta se naša stvar uzela, svakako se odobriti mora, jer je na temelju i prirodnoga i historičkoga práva, kako takodjer i novoizrečenih glavnih načelah ustava austrijske monarkije osnovana.

Prirodno pravo uviek ostaje najveće pravo, jer je u prirodi osnova i temelj svakoga práva. Ono je uviek jedno i isto, ali ga svaki viek nije kadar u pravom njegovom značaju ponjati i shvatiti. Ono je do sada samo na čovjeka ograničeno

---

* Ovaj proglas bje sastavljen po članku 17. sabora 1848 (gledaj str. 266.), da opravda pred svietom postupanje trojedne kraljevine.

bilo, i tek u najnovije vrieme počelo se i na ciele narode, kao osobe u sebi svoju ograničenu nezavisnu cjelost imajuće, razprostirat. Teženje pojedinih politično razciepljenih udovah talijanskoga i njemačkoga narodah za sjedinjenjem u jedno tielo, u oči ove reforme očitovano, oslutilo je tako rekavši samo, a duh najnovijega vremena i obći pokreti narodah evropskih jasno su izkazali, da ima još neko právo narodah, po kome svaki narod kao jedna cjelost ima právo na slobodu i na savršenu jednakost medju ostalim narodim.

Tako su istom u ovom obćem pokretu evropskih narodah one velike rieči: sloboda i jednakost pravo svoje značenje dobile i baš to ponjaće o pravom značenju tih riečih pokazati će, koji su narodi za slobodu dozreli, koji ne. Sloboda i jednakost hoće prije svega pripoznanje tih právah u svih narodah, jer je dostojanstvo narodne osobnosti u svih narodah jednako. S toga narodi, koji nad drugim narodom hoće da gospoduju, isto su tako udaljeni od pravoga ponjaća slobode i jednakosti, kao oni, koji i nadalje hoće drugomu podložni da ostanu. Ni jedni ni drugi nisu dozreli za veliku ideju slobode i jednakosti.

To je našega naroda ponjaće o tim velikim riečima. Za tu novu, slobodu i jednakost svih narodah priznavajuću politiku, politiku, koja je jedina na pravdi osnovana i na kojoj se jedinoj dugotrajni mir osnovati može, izjašnjuje se naš narod. S toga želi, da svi austrijski narodi, opredielivši se po jeziku, slobodni i medju sobom posve jednaki budu. Ovo je načelo jedini jamac mira u Austriji, a ono, po kojem sad u Austriji

hegemonija njemačkoga i magjarskoga naroda postoji, nikomu na veću štetu nemože biti nego baš njima. Jer ako smije biti hegemonija jednoga naroda nad drugim, onda ta mora slavenskomu narodu kao najvećem i u Ugarskoj i u cieloj Austriji pripasti. Ali mi, mi Slaveni, koje vi robskim i tiranskim narodom nazivljete, stidimo se toga načela, jer se to sa dostojanstvom čovječanstva i duhom vremena ne slaže, i zato nećemo nikada gospodstva nego samo sloge i ljubavi. Zato i vas bratski i ozbiljno pozivljemo, da odrekavši se gospodovanja prestanete druge narode gnjesti, jer smo mi gotovi prije sve pokušati, nego što bi se opet u stare verige okovati dali. Mi, koji smo se toliko za tudju stvar bili, mi koji smo uviek najviše za uzdržanje naše obće otačbine i za priestol vladalački učinili, mi, kojih krv sad, gdje u isti mah naš narod u najvećoj opasnosti stoji, na hiljadu ranah u Italiji jedino za uzdržanje cieloga carstva teče, mi ćemo pokazati, da se i za naš život, za našu narodnu čast i poštenje boriti umiemo. Mi nećemo boja, ali pozovemo li se na to, onda ćemo primiti poziv, kao što se junačkomu narodu pristoji, počet ćemo ideju čovječnosti u život uvoditi, pa što kome bog i sreća dade.

Ludo su i na svoju sobstvenu štetu i propast uviek radili narodi, koji su druge narode podjarmivali i gnjeli, a najludje rade, koji misle, da se to još i sada može činiti. Kucnuo je čas narodima, oni će se po jeziku opredieliti i medjusobnom pomoći proti nasilju neprijatelja svoga osigurati. Tom pozivu sliedujući primili smo mi sjedinjenje novouzkrsnuvše vojvodine srbske sa našom trojednom kraljevinom, i očekujemo pridruže-

nje još i ostalih južnoslavenskih austrijskih pokrajinah, da tako kao jedno tielo s ostalim na isti način sastavljenim narodima u savezu na temelju jednakosti osnovanom carstvo austrijsko uzdržimo. Drugim pako slavenskim austrijskim narodima, kao našoj nesamo po jeziku, nego i po jednim tegobam najbližoj braći, obećali smo mi, njihove želje za svoje priznavši, podpomagati, i narodnosti svoje medjusobno braniti.

Mi znamo, da se narodi i bez narodnosti svoje materijalno pomoći, trgovinu i industriju podići i obogatiti se i na glas doći mogu, svejedno kao što se i pojedini ljudi mogu obogatiti, znanja si i nauke pribaviti, dà za njeko vrieme i proslaviti se i srećni biti, bez da su ljudi od karaktera i poštena srca. Ali se ovdje o časti i poštenju radi, bez kojih ni prave sreće ni cielji bića našega, ni čovječnosti neima; pa kao što god čovjek stalnoga i častnoga karaktera voli poginuti, nego svoju čast pogaziti dati, tako i cieli narodi, koji svoje narodno dostojanstvo osjećaju, koji su stalnoga karaktera, vole propasti nego li si narodnu svoju čast okaljati dati. Tako su radili uviek narodi tvrde volje, i tako su ili se spasili ili slavno poginuli. Tako je i naš narod raditi odlučio, te poprima initiativu poštene prirodne politike i raditi će, jer je odlučio, i jer mu je čast narodna vrhu svega zemaljskoga blaga.

To neka je rečeno onim boljim ljudma, koji vrh svega slobodu i jednakost poštuju, i koji znaju, da narodom nikakvi traktati slobodu oduzeti nemogu, jer ona nije izvanjsko što izvan njih postojeće, nego je unutrašnjost njihova i duša od njinog bića nerazlučna. To neka je rečeno ljudma, koji se za

slobodna načela sadašnjega vieka bore i koji će nadjačati, jer uza njih vojuje duh vremena, koga je sila neodoljiva i koga je moć nepobjedna. To ljudma sadašnjosti i budućnosti.

Sad se obraćamo na diplomate, ljude, koji za svako pravo historični temelj traže: mi ih uvjeravamo, da smo mi i s te strane osigurani, i tako prelazimo sad na drugo, historičko gledište.

Ko historiju našega odnošenja sproću Ugarske u svakom vieku poznaje, ko zna, da je Koloman prvi ukupni Ugarske i Hrvatske kralj, kao i mnogi njegovi nasljednici, posebnom našom krunom krunjen; da je naš narod bez ičijeg upliva u Zadru na saboru svome izabrao si za kralja Vladislava napuljskoga i Tvrdka I., bosanskoga; da smo mi u odlučno ono doba, kad je kuća habsburžka počela tražiti právo svoje na ugarski priestol, god. 1526. u Cetinu prije Ugarah Ferdinanda I. za kralja svoga izabrali i tako najprvi sada vladajućoj kući temelj postavili; da smo mi kao slobodan i od Ugarske nezavisan narod sami za sebe i to na njekoliko godinah prije Ugarske i prvi izmedju svih narodah austrijskih sankciju pragmatičnu primili i podpisali; da je naš narod bez Ugarah i njihovog sabora tako nazvanu pacifikaciju bečku podpisao; da su se naši, još dan današnji zakonito postojeći sabori do Ferdinanda I. pod predsjedničtvom kraljevah obdržavali; da je naš sabor uviek imao moć zakonotvornu, što narav sabora pod predsjedničtvom kraljevah obdržavanog, i iste „Constitutiones et Articuli Slavoniae“ od god. 1492. i 1538., koje su u svoj svojoj obširnosti bez pretresivanja od strane Ugarske u zakonik

Ugarski ušle, dovoljno svjedoče; da su naše kraljevine, kao jedno posebno tielo samo radi sporazumljenja obćih naših odnošenjah, i to istom od 15. vieka, pa i to ne uviek na ugarski sabor poklisare šiljale; da su na Ugarskom saboru načinjeni zakoni samo u toliko silu u našim kraljevinama imali, u koliko su se s našom samostalnosti slagali; da je vlast banska posve nezavisna od Ugarske, nikog drugog do kralja nad sobom neimajuć, od Drave i Dunava do jadranskog mora uviek prostirala se; da političko upravljanje ovih državah, akoprem je namjestničtvo za Ugarsku mnogo prije uvedeno, ipak do ukinuća našeg posebnog zemaljskog vieća t. j. g. 1779. nikad od Ugarske zavisilo nije, već da je u stara vremena izključivo u banskoj vlasti i našim zemaljskim saborima stajalo, i da su i onda, kad je 1790-1. po članku 58. vlast Ugarskog namjestničtva na ove takodjer kraljevine razprostrta, djela na kraljevine ove spadajuća ostavljena našem zemaljskom saboru, čim je istim kao i 120. člankom od god. 1715. naša narodna samostalnost priznana; da palatini i drugi sudci zemaljski Ugarske nikako u ovim kraljevinama nisu suditi mogli, da se kraljevi naši još i dan današnji ne samo Ugarske nego i ovih kraljevinah práva uzdržavati, zaštićavati i braniti prilikom krunisanja zaklinju; tko to, ostavljajući još ostala nebrojena svjedočanstva naše samostalnosti zna: tome je jasno, da su kraljevine ove Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kao jedno posebno nezavisno tielo, naporedo sa Ugarskom, a nikako ovoj podčinjene, pod krunom Ugarskom, kao simbolom saveza izmedju nas postojećeg stajale. Tako mi u obdržanju naše narodne ne-

zavisnosti nećemo ništa novog da tražimo, nego samo ono što je od uviek naše bilo zadržimo.

To o odnošenju našem sproću Ugarske; obazrimo se sad i na odnošenje sproću cjelokupnog Austrijskog carstva.

Po primljenoj od svih Austrijskih zemaljah sankciji pragmatičnoj pripadaju sve bez razlike cjelokupnom Austrijskom carstvu, dakle i naše kraljevine i Ugarska. Svaka je zemlja imala osebno njeko upravljanje i njeko kakvo takvo zakonotvorstvo, s tom samo razlikom, što su jedne na ustavnom, druge na absolutističnom temelju stajale, a sve su skupa imale za djela u obće cielog carstva tičuća sve obće jedno stočište, obću vladu. Mi kao vjerni sinovi otačaskog svog vladaoca i kao prijatelji postojanja carstva Austrijskog hoćemo i nadalje u tom savezu, ali kao što se slobodnu i samostalnom narodu pristoji sa podpunom garancijom naše slobode i pod uvjeti koji se po duhu vremena sa dostojanstvom slobodnog naroda slažu, da ostanemo. T. j. za djela cielog carstva tičuća se, kao što su izvanjska, vojena, financijalna i trgovačka, hoćemo mi jedan obći iz svih Austrijskih državah sastavljeni u to ime sabor, sa obćim istom saboru odgovornim ministarstvom, od koga bi samo u rečenim strukama svaka pojedina zemlja jednako zavisila, u ostalima pako djelima, da svaki narod i zemlja, nezavisna od istog obćeg sabora i ministarah, svoj sobstveni zakonotvorni sabor sa vladom istom saboru odgovornom da ima, i sama sobom upravlja i vlada. Tako ni što se toga saveza tiče mi nećemo ništa novog, jer je taj savez i prije postojao, i samo se sad u formi mienja i duhu vremena i načelima slobode prilagodjuje. Magjari pak, učinivši kraljevsku vlast od njegovog u

Ugarskoj prebivanja zavisnu i namjesto njega namjestnika sa neograničenom kraljevskom vlasti postavivši, i u ministarstvu svom odsjeke i vojenih i izvanskih djelah ustrojivši, ukinuli su taj savez, bez da su prije pokušali u istom, sa podpunom garancijom svoje unutrašnje nezavisnosti, koju svaki narod pravedno zahtievati može, ostati. Odtuda se vidi, da su se oni upravo od ostalih Austrijskih zemaljah odciepili i nas od istih odtrgnuti namjerili. Tako ona osudjenja zbog separatističnih teženjah, koja su oni proti nama podigli, upravo na njih padaju, jer smo mi pod stavljenim uvjetim gotovi i dalje ne samo sa Ugarskim nego i s ostalim narodima carstva Austrijskoga u savezu ostati.

Tko postupanje Magjarskog naroda sproću drugih nemagjarskih osobito sproću slavjanskih narodah poznaje, morao bi naše teženje za slobodom odobriti, da i nije na tako nazvanom zakonitom historičkom temelju osnovano. Jer je svakog naroda prva najveća dužnost svoju slobodu, svoju narodnost t. j. svoj život braniti i uzdržati. Oni su tiranskim svojim postupanjem oneprijateljili si sve ine narode, oni su nas, koji smo kroz 7 i više stoljećah š njima bratski sreću i nesreću dielili, koji smo uza njih s ponosom za slavu naše obće otačbine vavjek vojevali, od sebe otudjili, nehoteći nas kao svoju sebi jednaku braću priznati. Oni su sve narode gnjeli i gonili narivajući jim u silu boga svoj jezik, oni u Ugarskoj nikog drugog naroda do magjarskoga priznavali nisu, ime Slaven dobilo je u njih značenje poruge, poruge, koja je padala na narod za našu ukupnu otačbinu najzaslužniji, jednom rieči oni su propast i grob svim

inim narodima i narodnostima pripravljali, nad kojim se gospodujuće kao od Boga jedino na to pozvano i izabrano magjarstvo u triumfu podiglo.

Tako je bilo do predposljednjeg ugarskog sabora.

Ogorčenje svih ugarskih narodah došlo je već do najvišjega stupnja, i cio sviet je to tiraniziranje narodah javno osudio. Kod samih Magjarah pojavilo se njekoliko boljih razumnih ljudih, koji su na umjerenost opominjali i zasliepljene od nepravde, koju čine, odvraćali. Svi su se pametni nadali, da će Magjari tu svojsku opomenu uvažiti i uvidivši, da što se na nepravdi zida pasti mora, za vremena od svoga magjariziranja prestati. S toga su svi sa pouzdanjem očekivali, da će ugarski sabor boljim putem poći i pitanje narodnostih na zadovoljstvo svih narodah riešiti. Ali se odmah u početku sabora vidjelo, da je glas opominjućih rodoljubah bio glas vapijućega u pustinji. Magjarski je sabor pokazao, da u sebi više sklonosti ima pretjerane magjaromane, nego li umjerene i praktične ljude slušati, i da se od svoje čudnovate narodne za sve ine narode pogibeljne politike nikako neće da odreče. Magjari su na naše poslanike s najvećim ogorčenjem napadali i pakosno jih u svakoj prilici ujedali, oni su Slavoniju iz reda postojećih zemaljah sbrisavši, i Sriem, Viroviticu i Požegu kao ugarske županije uzevši, s Ugarskom posve stopiti ih i tako njihovu narodnost posve utamaniti namjerili, tvrdeći da „partes adnexae“ samo sadašnju Hrvatsku znače, oni su u predlogu zakona „O magjarskom jeziku i narodnosti,“ još u oči reforme učinjenom, „magjarski jezik za jedini jezik zakonotvorstva i javnoga uprav-

ljanja, i za službeni kako kod crkvenih tako i kod gradjanskih oblastih proglasili, tako, da ni jedno poslje proglašenja toga zakona u drugom kom jeziku sastavljeno službeno ili svjedočbeno pismo nikake vriednosti imalo nebi. Za Rieku, gdje se osim našega nešto i taljanski — i za hrvatsko, od njih tako nazvano „magjarsko“ primorje, gdje se samo naš jezik govori, nit se, kao ni u Rieci, rejčice magjarske čuti može, opredielili su oni takodjer magjarski jezik za službeni, a osim toga, čujte neizkazane pakosti sproću našega naroda! — osim toga samo još taljanski; a Sriemu, Virovitici i Požegi dali su još kao iz milosti 6 godinah života, poslje koga roka bi se sladkoga svoga jezika odrekavši, pod jaram magjarstva podvrći morali. Tako bi se i Slavonija i Rieka sa primorjem od Hrvatske via facti odciepila i s Ugarskom stopila, tako bi nas sve komad po komad nesito magjarstvo progutalo, i u toj su namjeri već u napred tvrditi počeli, da oni nikake Hrvatske kraljevine kao god ni Slavonske nepripoznaju.

To je postupanje Magjarah do mjeseca ožujka t. g. U to kucnu čas reforme i novoga vieka. Veličanstvenost novoporodivše se idee slobode narodah, izpred koje svi sebični interesi treba da izčezavaju, dala nam je na novo nadu, da će se Magjari na pravi put povratiti i ostale narode kao sebi jednake priznati. Ali smo se i opet ljuto prevarili. Oni su sad poslje reforme, staroj svojoj magjarizirajućoj politici vjerni, istim zakonima potvrdili, da Slavoniju i Rieku sa hrvatskim primorjem od Hrvatske hoće da odciepe, i tako njinu do sad postojeću narodnu slobodu i narodnost da utamane; oni su

ukinuvši §. 53. članka 5. 1848. god., kraljevsku odluku od 14. rujna 1845., na porugu slobode i tako na najveću sramotu svih svojih gibanjah, našem svemkolikom plemstvu posebni glas na našem saboru dati naumili, sad, gdje je već svuda, dà i u istoj Ugarskoj, razlika stališa prestala; dà, oni su, hotjevši razprostrti vlast jednostranoga bez privoljenja našega ustrojenoga izključivo magjarskoga ministarstva i na našu zemlju i razdielivši naše kraljevine u pojedine vlasti, koje bi posebice, a ne ukupno kao kraljevine, u dolnjoj komori ugarskoga sabora predstavljane i tako sa Ugarskom posve sjedinjene bile, narodnu našu samostalnost sasvim ukinuti i naše kraljevine iz reda postojećih zemaljah izbrisati naumili, čega radi nam ni zakone od zadnjega ugarskoga sabora, po dosadašnjem zakonitom običaju, kao kraljevinama ni saobćili nisu, nego su jih samo na pojedine vlasti razaslali. Oni našemu saboru svaku vriednost i silu odriču, tvrdeći, da on neima druge vlasti do samo poslanike za ugarski sabor birati i zakone ugarske proglašivati; oni su izdali i po odboru jednom poslali na nas jedan proglas, u kom nam javno očituju, da se naša narodnost njinoj podvrći mora; oni su sveto ime našega vladaoca u ručnim sa obmanom izmamljenim biljetima, na koje su oni, kao tobožnji ustavni gradjani, uvjek vikali, i s kojim sad javnu sprdnju sbijaju, protiv našega svietloga i čestitoga bana i našega naroda glasećim zloupotrebili; njino je ministarstvo na porugu našega naroda namienilo mu poglavice najmrže i najpoznatije njegove neprijatelje; oni su, poslavši Hrabovskoga u naše kraljevine kao komisara, uvriedili

dostojanstvo našega naroda i bana, koji kao postavljeni od naroda i kralja poglavica naš nikom više do narodu i kralju hrvatsko-slavonsko-dalmatinskomu odgovarati neima; po nalogu njinoga ministarstva izdao je isti komisar na naš narod proglas, kojim se naš narod javno pred cielim svietom vara, da su njegovi najsvetiji interesi, njegov jezik i narodnost zakonom osigurani, i da mu za to zakletva kraljeva jamči; oni u istom proglasu obećavaju, da će sinovi naroda našega svake službe dobiti moći, kao da bi se mogao zvati sin naroda svoga, koji bi narodnost svoju za službu prodati mogao — i na to se sve posvećeno kraljevo ime zlo upotrebljuje, koji sve svoje podajnike jednakom ljubavi ljubi i koji nepoznaje druge želje i težnje do jednaku sreću svojih narodah.

Ovo su samo nekolike, mi opetujemo, samo nekolike od nebrojenih onih uvriedah i ranah, koje su Magjari nama učinili i zadali. Iz ovih neka se naši koraci sude. Po ovim neka slobodni evropejski narodi izreku, jesu li naše rane take, da bi jih mi jednim mahom zaboraviti mogli, spada li magjarski narod u red dozrelih za slobodu narodah, te imamo li mi pravo slobodnim narodom u slobodnom austrijskom carstvu biti!

Iz sabora trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dana 5. lipnja i sliedećih danah godine 1848. držanoga.

Banska povelja osjeguravajuća ukinuće tlake i crkvene desetine. g. 1848.*

Mi baron Josip Jelačić od Bužima, ban hrvatski, slavonski i dalmatinski, nj. apostolskoga veličanstva Ferdinanda I. cesara Austrianskoga, kralja Ugarskoga, Českoga, Lombardskoga, Mletačkoga, Dalmatinskoga, Hrvatskoga, Slavonskoga i Galičkoga, Vladimirskoga i Ilirskoga itd., pravi tajni savjetnik, feldmaršal-lajtnant, i u kraljestvu hrvatskom nad cielom vojskom i vojnom krajinom zapoviedajući general, svemu hrvatskomu i slavonskomu narodu i puku od Boga pomoć i pozdrav. „Akoprem je već u kraljevinah Hrvatskoj i Slavo-

---

* Prosti narod hrvatsko-slavonski pobojao se je bio godine 1848., da se tlaka i crkvena desetina, po svoj austrijskoj monarkiji one godine ukinuta, kod nas namjerava zadržati, zato što u ono vrieme neimasmo ni bana ni sabora, koji bi tu obću sloboštinu proglasio bio. Zato novo imenovani Jelačić-ban opremi, po običaju starih banovah (gl. u početku ove knjige) ovaj banski list svakoj hrvatsko-slavonskoj obćini, da ju u tom pogledu umiri. Ovako je i god. 1278. Nikola ban potvrdio sloboštine turopoljske (gledaj povelju u Kukuljevićevih Jura I. 87.). Isto tako potvrdi g. 1398. ban Nikola Gara plemstvu pravo, da može izabirati prabilježnike. (Jura I. 78.) Sabor naš je odobrio naročito ovaj banski list, članko m 27.

nii proglašeno, da je svaka urbarialska daća, robota i desetina crkvena dotrgnuta, vi bi ipak sumnjati i bojati se mogli radi ove vaše novo zadobljene pravice, iz toga uzroka, jer vrhu toga u vaših rukah nikakvoga pisma još dosad neimate, zato mi, ban hrvatski, slavonski i dalmatinski, kano vaš od svietloga kralja naimenovani i postavljeni vrhovni poglavar, i vaših pravicah branitelj, želeći vas umiriti i osigurati, dajemo svim vam od hrvatsko-slavonskoga naroda, koji ste dosada bili spajinski iliti gospodski podložnici, ovo naše otvoreno bansko pismo, s kojim vam novo zadobljene vaše pravice i sloboštine, po kojih vi skupa sa svim vašim pokoljenjem za na vieke od robote gospodske i svake daće urbarialske i desetine crkvene oslobodjeni jeste, po jakosti i krieposti naše banske časti i oblasti osjeguravamo, obećavajući, da vam nitko ove vaše sada zakonom dane i od premilostivoga kralja potvrdjene pravice i sloboštine nikada više do viek vieka uzeti nemore niti smije. Vrhu česa vam i vašem obojega spola odvjetku ovo naše vlastitom rukom podpisano, velikim banskim pečatom potvrdjeno odprto pismo dajemo i podjeljujemo. U Zagrebu na dan svetoga Marka, to jest, dvadeset petoga Travnja, godine hiljadu osam sto četrdeset i osme.

Franje Josipa I. kralja kraljevski odpis, kojim se zahvaljuje hrvatsko-slavonskomu narodu i potvrdjuje njekoje zakonske članke sabora od g. 1848., izišao g. 1850.

Mi Franjo Josip Prvi, po božjoj milosti cesar austrijanski; kralj ugarski i česki, kralj lombardezki i mljetački, dal-

matinski, hrvatski, slavonski, galički, vladimirski i ilirski; kralj jeruzolimski; arkiherceg austrijanski; veliki vojvoda toskanski i krakovski; vojvoda lotarinžki, salcburžki, štajerski, koruški, kranjski i bukovinski; veliki knez erdeljski; markgraf moravski; vojvoda gornjo- i doljno-sležki, modenski, parmanski, piačentinski i gvastalski, osviećimski i zatorski, tiešinski, furlanski, dubrovački i zadarski, pokneženi grof habsburžki, tirolski, kiburžki, gorički i gradiški, knez tridentinski i briksenski; markgraf gornjo- i doljno-lužički i istrijanski; grof hohenembski, feldkirhski, bregenski, sonnenberžki itd.; gospodar Trsta, Kotora i slovenskoga kraja; veliki vojvoda vojvodine srbske itd. itd. Odanošću vjernih naših narodah, koja žrtve štedila nije, i hrabrostju i neumornim naporom vojskah naših pošlo nam je božjom pomoćju za rukom, povratiti mir u svojkolikoj našoj cesarevini, i učvršćenju javnih razmierjah protrti stazu na temelju reda i zakonitosti tako, da smo sad već u stanju stalnu svoju brigu obraćati na to, da se veliko, nam po providnosti povjereno djelo: organičkoga razvitka uredbah u državnom ustavu od 4. ožujka 1849. narodom našim darovanih, i svestranoga promicanja njihovih duševnih i materijalnih koristih dovrši uz zrelo uvaženje svih okolnostih, koje se pri tom u obzir uzeti moraju.

Upravljajući osobitu svoju pozornost na kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, nahodimo prije svega za shodno: djela i zaključke njihova godine 1848. sakupljenoga sabora, koji su pred priestolje naše donešeni, podvrći potankomu razsudu, i riešenjem njihovim označiti pobližje položaj, za koji su zemlje one odredjene, da ga u cesarevini našoj zauzimaju.

Za kobnih onih pripećenjah nedavno minule dobe sačuvali su stanovnici Hrvatske i Slavonije prirodjenu vjernost priestolju našemu, i nesamo na zemaljskom svom saboru izišli su na mejdan sa svom odvažnošću za najvažnije interese carstva, nego su i uzhićenom odanošću skočili na oružje u provincijalu i u krajini, da brane i štite proti izvanjskim i unutrnjim neprijateljem i pogibeljim cjelost skupne države i prava cesarskoga našega doma. Izvršujemo vladarsku dužnost, koja nam srcu godi, dočim narodom ovim za njihovu toli sjajno osvjedočenu vjernost i privrženost, za hrabro njihovo postojanstvo i za neizmjerne za dobro države dragovoljno prinešene žrtve i čine očitujemo cesarsku svoju zahvalnost, a nemanje proslavljenomu banu kao i ostalim zaslužnim muževom, koji su u vieću i na bojnom polju krepko sudjelovali, pravedno svoje priznanje za osvjedočenu hrabrost, razboritost i domoljubje.

S toga i radja se u nama ćut osobite zadovoljnosti, što smo po predlogu ministarskoga našega vieća u stanju, zaključke hrvatsko-slavonskoga zemaljskoga sabora od g. 1848. riešiti na način, koji odgovara ukupnomu dobru naše cesarevine, kao i potreboćam onih kraljevinah.

Najznamenitiji od onih zaključakah odnose se na načela u člancih XI., XVII. i XX. izrečena o jedinstvu Austrije i jednakopravnosti svih narodnostih.

U smislu ovih upravo načelah, koja su stupovi carstva našega, dobile su želje i prošnje, koje je hrvatsko-slavonski zemaljski sabor po članku XI. u osobitoj reprezentaciji podnio

cesarskomu našemu odobrenju, državnim po nami darovanim ustavom, što se bitnosti tiče, povoljno riešenje.

Kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, uklopno s hrvatskim Primorjem i s gradom Riekom zajedno sa zemljištem njegovim, uvrstili smo §om 1. i 73. državnoga ustava, posve nezavisno od Ugarske, medju krunovine našega carstva, i tim upravo ojamčili jim vlastito, neposrednomu državnomu našemu ministarstvu podčinjeno zemaljsko upravljanje, vlastito zemaljsko zastupanje, i na uzporedjenju s ostalimi krunovinami osnovano udioničtvo na obćem državnom saboru.

S time je skopčano bilo naročito izjavljenje volje naše, da se vlastovite uredbe Hrvatske i Slavonije sačuvaju i uzdrže unutar granicah državnoga ustava, pak ako smo pri silnoj potreboći, da se zemlji što skorije dade uredjeno pravno stanje i uredno obavljanje javnih poslovah, i opunovlastili na temelju §§. 87. i 120. državnoga ustava naše ministarstvo, da uvede privremeno organičke uredbe i reforme, zato je ipak volja naša, da se konačno uredjenje istih po §§. 68. i 104. priuzdrži sudjelovanju zakonotvorstva zemaljskoga.

Što se tiče izvanrednih upravnih naredbah, što su uz priuzdržanje odobrenja našega u člancih XI., XVIII. i XXI. zemaljskoga sabora učinjene u tjeskoći ondašnjih vremenah, prestaje s povratkom uredjenih razmierjah svaki razlog dalnjega njihova obstanka, i glede zamjenitoga odnošenja i področja organah izvršujuće vlasti imadu u buduće pravilom biti ustanovljenja državnoga ustava i imenito u X. njegovom odsjeku izražena načela, unutar kojih i hoćemo da se starodavno

dostojanstvo i vlast bana hrvatskoga i slavonskoga uzdrži u svih poslovih zemlje u smislu §. 73. ustava državnoga.

Naredjujući, da u Hrvatskoj i Slavoniji jezik narodni ima i u buduće valjati kao jezik poslovni kod tamošnjih zemaljskih vlastih, moramo ujedno želiti, a i očekivamo to od zdravoga uma vjernih naših Hrvatah i Slavonacah, da poslovno obćenje tamošnjih zemaljskih vlastih sa vlastmi u ostalih krunovinah i sa vlastju centralnom svagda biva na način, koji potreboćam javne službe odgovara.

Položaj i uredjenje vojvodine Srbske, o kojom govore članci VII., XI. i XXIV. zapisnika saborskoga, ustanovljeno je privremeno u suglasju s §. 72. državnoga ustava u našem patentu od 18. studenoga 1849., a konačno uredjenje razmierjah njezinih i imenito konačna odluka o sjedinjenju ove zemlje s drugom kojom krunovinom priuzdržano je, da se rieši putem ustavnim.

Zavod krajine vojničke uzdržan je državnim ustavom unutar svoga dosadanjega zemljištnoga prostora, a mi priuzdržavamo sebi, po mjeri §. 75. državnoga ustava i ručnoga našega pisma od 31. ožujka 1849., uredit ga do skora osobitim štatutom tako, da će hrvatsko-slavonska vojnička Krajina kao i dosada ostati u savezu sa svojom materom zemljom Hrvatskom i Slavonijom, i da će ujedno sačinjat jednu zemlju, nu s razlučenim provincijalnim i vojničkim upravljanjem, i s razlučenim zastupanjem.*

---

* Budući da taj krajiški ustav nije bio i onako nikada uveden, suvišno mi se učini ovdje ga potanko priobćiti.

O priklopljenju Dalmacije kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji, i o uvjetih priklopljenja istoga volja je naša, da po §. 73. državnoga ustava poslanici Dalmacije i zemaljski sabor Hrvatske i Slavonije pod posredovanjem izvršujuće vlasti viećaju o predmetu tom, i posljedak da se podnese cesarskomu našemu potvrdjenju.

Što se tiče u člancih XXVII., XXVIII. i XXX. sadržanih predlogah glede razmierjah urbarskih i služnostih, priuzdržavamo sebi, riešenje istih izdati u osobitih naredbah.

Ustanovljenja o cieni i prometu soli učinit će se osobitom naredbom.

U članku XXIX. zemaljskoga sabora izrečena dužnost obćenitoga plaćanja danka odgovara u ustavu sadržanomu načelu jednakoga razdieljenja javnih teretah na sve državljane, i mi smo tomu zadovoljili jurve u poreznom patentu od 31. listopada 1849. izdanom za Hrvatsku i Slavoniju.

Nevidi nam se potrebno, ostale članke zapisnika zemaljskoga sabora naročito napominjati, što ili sadržaju historičke samo čine i povremene minuće naredbe, ili se tiču predmetah, koji će se stranom obistiniti po organičkom razvitku državnoga ustava, stranom pako, zamienjeni budući na potreboću tadašnjega stanja, u sadanjih promienjenih razmjerjih praktičkoga znamenovanja neimaju.

Ujedno proglašujemo, da god. 1848. sakupljen bivši zemaljski sabor hrvatsko-slavonski i sve po njem postavljene odbore razpuštamo, i priuzdržavamo si, po privremenom iz-

bornom redu, koji će se do skora imati izdati, sazvat nov zemaljski sabor.

Napokon poručujemo našim milim i vjernim stanovnikom Hrvatske i Slavonije cesarski naš pozdrav, i uvjeravamo jih na novo o našoj milosti i naklonosti.

Tako dato u našem cesarskom glavnom i stolnom gradu Beču, na sedmi dan travnja mjeseca godine hiljadu osam sto i petdesete, vladanja našega godine druge. Franjo Josip. L.S. Schwarzenberg, Krauss, Bach, Bruck, Thinnfeld, Schmerling, Thun, Kulmer.

Naputak za privremeno uredjenje županijah, slob. kotarah, slob. i kr. gradovah, povl. trgovištah i seoskih obćinah u kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. *)

Glava I. O municipijah i njihovih medjusobnih granicah.

§. 1. Za posebne municipije u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji imadu se smatrati: a) županije; b) slob. kotari; c) sl. i kr. gradovi; d) povl. trgovišta; e) seoske obćine.

---

*) Kad je bio carskom diplomom od 20. Listopada 1860. i našoj domovini povraćen ustav, barem od česti, trebaše preurediti županije i ostale municipije, donde po absolutističkih patentih upravljane. Toga radi bude sazvana banska vieća, te je izradila sliedeću osnovu preustrojstva, koju i naša ondašnja vrhovna oblast, dvorski dikasterij, većinom potvrdi, te valja do danas osim §§. 37. i 39.; jer neima do sada druge ustavne organizacije.

§. 2. Županije i njihove granice imadu biti sliedeće: 1. županija križevačka sa svojimi granicami od godine 1848; 2. županija zagrebačka sa svojimi sadašnjimi granicami, izuzamši one krajeve, koji joj u posljednje vrieme bijahu dodani od županijah križevačke i požežke; 3. županija varaždinska sa svojimi sadašnjimi granicami, izim onoga, što joj u posljednje vrieme bijaše dodano od županije križevačke; 4. županija riečka sa svojimi sadašnjimi granicami, dodavši joj sl. i kr. grad Senj; 5. županija požežka; 6. županija virovitička; 7. županija sriemska; ove tri posljednje sa svojimi granicami od 1. siečnja 1848. Ako vojvodina srbska, po zaključku članka VII. hrv.-slav. sabora od godine 1848. s kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom stupi u tiesan savez, mogu biti opet medju njom i Slavonijom granice iste, koje su danas.

§. 3. Sl. i kr. gradovi, izim Rieke i Bakra, tako isto i povl. trgovišta, ostaju u sadašnjih svojih granicah.

§. 4. Sl. gradovi Rieka i Bakar sa svojimi kotari, tako isto i sl. kotar turopoljski stupaju u svoje granice od 1. siečnja 1848.

§. 5. Obćine seoske, na temelju starih sudčijah iliti knežijah, uredit će u prvoj skupštini svojoj županije same. Dok to bude, imadu sadašnje političke obćine seoske ostati netaknute, i sve, što se u ovom naputku govori o obćinah, ima se razumjeti o postojećih sada političkih obćinah seoskih.

Sabor godine 1861. popunio je ponješto i preinačio ovaj naputak; al ovako preradjen nezadobi do sada kraljevske sankcije.

§. 6. Pomenute u prediducih paragrafih granice svakoga municipija imadu se postaviti i u život uvesti medjusobnim sporazumljenjem dotičnih poglavarah i skupštinah.

Glava II. O unutrnjem razdieljenju županijah i slobodnih kotarah.

§. 7. Županije u unutarnjosti svojoj diele se, po starom običaju, na okružja (procese), kojim su granice one iste, koje su bile do 1. siečnja 1848. Županiji varaždinskoj pridjeljuje se osim toga okružje medjumursko.

§. 8. Za županiju riečku odredjuju se dva okružja: jedno vinodolsko, a drugo gorsko. Okružje gorsko dieli se u sadašnje kotare: vrbovski, delnički i čabarski. A okružje vinodolsko sadrži u sebi svu ostalu županiju riečku, izim sl. gradovah Rieke i Bakra s njihovimi kotari.

§. 9. Okružja (procesi) u županijah diele se na kotare, kojih broj i granice, u koliko nisu odredjene ovim naputkom (§. 8.), odredit će po starom običaju županije same. Odredjene po županijah kotare, s naznačenjem spadajućih u svaki kotar obćinah, podniet će svaka županija bez odvlake namjestničtvu, da se službeno i javno proglase.

§. 10. Sl. gradovi Rieka i Bakar sa svojimi kotari diele se u nutarnjosti svojoj na obćine one iste, koje su bile 1. siečnja 1848.

§. 11. Slobodni kotar turopoljski vraća se u unutarnje svoje razdieljenje od 1. siečnja 1848., s tom ništanemanje ustanovom, da u dotičnu obćinu imadu odsada spadati i oni stanovnici slob. kotara, koji prije pravah poli ičkih nisu uživali.

Glava III. O poglavarstvih municipijah.

A. Županijskih: §. 12. Na čelu svake županije stoji veliki župan s prvim i s drugim podžupanom. Broj i kategorija ostalih činovnikah županijskih, izim županije riečke, bit će u obće oni isti kao 1. siečnja 1848., s tom samo primjetbom, da županija varaždinska uzme obzir na broj činovnikah, potrebitih za Medjumurje, i županija zagrebačka da izostavi broj činovnikah, potriebnih negda za okružje gorsko (processus montanus).

§. 13. Poglavarstvo županije riečke bit će sliedeće: a) veliki župan, ujedno kapitan gradjanski (Capitane civile) riečki i bakarski; b) dva podžupana; c) jedan veliki bilježnik s jednim podbilježnikom i arkivarom, ujedno registratorom; d) jedan županijski odvjetnik s jednim pododvjetnikom; e) jedan blagajnik s jednim podblagajnikom; f) dva velika sudca i dva kotarska sudca; g) četiri pristava; h) jedan računar; i) jedan fizik sa četiri ranarnika i s inim potrebitim zdravstvenim osobljem; k) jedan mjernik; l) jedan povjerenik sigurnosti s potrebitom municipalnom stražom; m) četiri pisara; n) jedan nadzornik svilarstva; o) jedan marvinski liečnik.

B. Ostalih municipijah: §. 14. Poglavarstva municipijah sl. i kr. gradovah, sl. kotarah, povl. trgovištah i občinah seoskih sastojat će iz onoga broja i iz onih kategorijah činovnikah, koje su bile 1. siečnja 1848. Broj zastupnikah (vanjskoga magistrata), odabrane občine, izim slob. kotarah riečkoga i bakarskoga, ima bit onaj isti, koji bijaše g. 1848. U slob. kotarih riečkom i bakarskom zastupat će gradjanskoga

kapetana, u zapreki ovoga, dotični prvi sudac (judex capitanealis).

Glava IV. O skupštinah municipalnih.

A. U obće: §. 15. Nitko nemore imat mjesta ni glasa u škupštini municipalnoj: a) koji nije Hrvat, Slavonac ili Dalmatinac budi rodom, budi indigenatom zakonitim, budi napokon naturalizacijom; ili b) koji se po zakonu nemore smatrat za člana dotičnoga municipija; ili c) koji nije punoljetan i samostalan; ili napokon d) koji nije neporočan, ili koji se pod stečajem nalazi.

§. 16. Smatra se, da je tko steko pravo gradjanstva naturalizacijom u trojednoj kraljevini samo onda, ako u njoj prebiva kroz tečaj od deset godinah i ako je primljen za člana koje obćine.

B. U županijah: §. 17. Pravo učestvovanja u skupštinah županijskih ovršava se ili osobno ili putem zastupa.

§. 18. Pravo mjesta i glasa u skupštini županijskoj, ako nije izključen §-om 15-im, ima osobno bez razlike vjeroizpoviedanja: 1) Svaki punoljetan, samostalan mužkarac, koji u području županije, dakle izvan sl. i kr. grada ili slobodnoga kotara, posjeduje negibivo dobro, od kojega plaća barem četrdeset forintih zemljarine bez prireza; za izvršivanje toga prava u županiji riečkoj, dosta je petnaest forintih zemljarine bez prireza; 2) arcibiskup, biskup, opat, kanonik, arkimandrit, ako stanujuć u obsegu županije plaća bez prireza petnaest forintih zemljarine ili dohodarine; župnik, pastor ili diplomirani rabin, ako stanujuć u obsegu županije, plaća bez prireza

pet forintih zemljarine ili dohodarine. Za izvršivanje toga prava u županiji riečkoj dosta je, ako župnik plaća dva forinta makar kakova izravna poreza; 3) činovnik kraljevski, advokat, doktor prava, doktor liečničtva, diplomiran mjernik ili patentiran pomorski kapetan, koji je ujedno brodovlastnik (armatore), ako, stanujuć u Zagrebu ili Rieci, plaća bez prireza dvadeset forintih, stanujuć u drugom kojem gradu, petnaest forintih, a stanujuć u selu, deset forintih dohodarine. Činovnici županijski izvršuju to pravo već po samom uredu, bez svakoga poreza; 4) fabrikant, trgovac ili brodovlastnik (armatore), ako, stanujuć u području županije, dakle izvan slob. i kralj. grada ili slob. kotara, protokoliranu firmu vodi i barem četrdeset forintih dohodarine bez prireza plaća.

§. 19. Putem zastupa imadu právo mjesta i glasa u skupštini županijskoj: a) po dvih zastupnicih: 1) slobodni i kralj. gradovi; 2) slob. gradovi Rieka i Bakar sa svojimi kotari; 3) slob. kotar turopoljski; 4) sadašnje političke obćine seoske; 5) kapituli, i to samo oni, kojih nijedan član neuživa već po sebi prava osobnoga (§. 18. točka 2.). b) Po jednom zastupniku: 1) povl. trgovišta; 2) seoske obćine, kad budu ustrojene (§. 5.); 3) kr. akademija naukah zagrebačka; 4) samostani iztočnoga vjeroizpovjedanja.

C. U ostalih municipijah. §. 20. U slob. i kr. gradovih, u slob. kotarih, i povl. trgovištih i u seoskih obćinah imadu u skupštinah pravo mjesta i glasa samo oni, koji po zakonu spadaju na zastupstvo ili vanjski magistrat (odabranu obćinu) dotičnoga municipija.

Glava V. O izborih municipalnih.

§. 21. U obće, u svih vrstah municipijah, podvržena su izboru samo ona službena mjesta, koja mu bijahu podvržena god. 1848. Izbor se obavlja onim načinom, kojim po zakonu ili zakonitom običaju od god. 1848.

§. 22. Službe municipalne izboru podvržene, tako isto i zastupstva iliti vanjski magistrati smatraju se na dan prvoga dojdućega izbora svi za izpražnjene, i nitko poslje izbora nije vlastan, na stariji se izbor pozivati.

§. 23. Právo izabiranja činovnikah u županiji i u slob. kotaru turopoljskom ima svaki, koji u njih ima právo glasovanja (§§. 18., 19. i 20.).

§. 24. U slob. i kralj. gradovih, u slobodnih kotarih bakarskom i riečkom, tako isto u povl. trgovištih, imadu právo izabiranja činovnikah samo oni, koji su članovi zastupstva (vanjskoga magistrata iliti odabrane obćine) municipija.

§. 25. Način izabiranja činovnikah u obćinah seoskih odredit će kod ustrojivanja njihova županije same (§. 5.)

§. 26. Právo izabiranja vanjskoga magistrata (§. 20.) ima, bez razlike vjere, svaki gradjanin ili stanovnik municipija, ako nije izključen §. 15., i ako plaća barem pet forintih izravnoga kojega poreza. Izabran u vanjski magistrat sa obzirom na §. 15. može bit samo onaj, koji u obsegu municipija posjeduje negibivo kakovo dobro, ili koji je diplomiran honoracior (§. 18. točka 3.), ili duhovnik priznanoga kojega vjerozakona, ili koji bez vlastitostih izbrojenih do sad, stanujuć u Zagrebu, u Rieci, u Osieku ili u Karlovcu, plaća pet-

deset forintih, a stanujuć u kojoj drugoj obćini plaća trideset forintih izravna kakova poreza.

§. 27. U nijednom municipiju (§. 1.) nemože bit izabran za činovnika, ni administrativnoga, ni sudbenoga, nitko, ako neima sposobnostih za onu službu, za koju hoće da bude izabran.

§. 28. Za slob. gradove Rieku i Bakar s njihovimi kotari odredjuje se privremeno što sliedi: 1. sadašnji patriciji zadržavaju svoj naslov; 2. patriciji viećnici (patrizi consiglieri), u koliko nisu izključeni §. 15., i ako u kotaru za stalno stanuju, imadu osobno pravo mjesta i glasa u skupštinah svoga kotara. U napredak se nesmiju više patriciji imenovati; 3. Pravo glasovanja kod izbora zastupstva kotarskoga imadu: a) oni, kojim to pravo pripada po §. 26.; b) patriciji viećnici (§. 28. točka 2.); c) patentirani pomorski kapetani i kapetanski namjestnici (tenenti), ako nisu izključeni §-om 15-im; 4. broj zastupnikah odredjuje se na svakih tristo dušah kotara po jedan; 5. svaka obćina kotarska izabire napose spadajući na nju po razmjerju dušah broj zastupnikah (§. 28. točka 4;) 6. izabran za zastupnika, u koliko nije izključen §. 15., može biti samo onaj, koji ima sposobnosti propisane u §. 26.; 7. činovnike kotarske, u koliko su izboru podvrženi, izabire samo zastupstvo; 8. glede sposobnostih činovnikah valja propis §. 27.

Glava VI. O vlastih sudbenih.

§. 29. Povl. trgovišta i obćine seoske za obseg svoj imadu samo vlast sudbenosti mjestne.

§. 30. Slobodni kotar turopoljski ima ne samo vlast sudbenosti mjestne u svakoj obćini, nego za vas kotar i sadašnju vlast gradsko-delegiranih kotarskih sudovah.

§. 31. Sl. gradovi Rieka i Bakar, sa svojimi kotari, imadu: a) za obseg svake obćine vlast sudbenosti mjestne; b) za vas obseg sl. kotara vlast sudačku sadašnjih gradsko-delegiranih kotarskih sudovah; c) za vas obseg sl. kotara sadašnju vlast postojećih županijskih sudovah, izim sudbene vlasti mjenbeno-trgovačko-morske, naznačene u paragrafu sliedećem.

§. 32. Za obseg sve županije riečke i za sve sudbene poslove mjenbeno-trgovačko-morske povraća se u prvašnje stanje svoje od 1. siečnja 1848. mjenbeno-trgovačko-morski sud prve molbe u Rieci.

§. 33. Slob. i kralj. gradovi imadu za vas svoj obseg sve tri vrsti sudbenosti, izbrojene u §. 31.

§. 34. Županije imadu: a) za obseg svake obćine (§. 29.) vlast sudbenosti mjestne; b) za obseg svakoga kotara (§. 9.) vlast sudbenu sadašnjih gradsko-delegiranih kotarskih sudovah; c) za obseg sve županije vlast sudbenu sadašnjih sbornih (zemaljskoga ili županijskih) sudovah, izim za riečku županiju sudbenosti mjenbeno-trgovačko-morske, podieljene za ovu županiju mjenbeno-trgovačko-morskomu sudu prve molbe u Rieci (§. 32.).

§. 35. Sborni (kolegijalni) sudovi u županijah i u sl. kotarih riečkom i bakarskom nose ime sudbenih stolicah; a u sl. i kr. gradovih ime sbornih sudovah gradskih.

§. 36. U svih sudačkih poslovih, spadajućih na područje kotarskih županijskih sudacah, služit će se sudac, po starom zakonu i običaju, vazda pristavom (jurassor, adjunctus).

§. 37. Prisjednike stolicah sudbenih u županijah, imajući obzir na potrebite sudačke sposobnosti i na uredne članove postojećih sada sudovah sbornih, do daljega zakonitoga uredjenja, na predlog velikoga župana, izabire skupština.

§. 38. Broj prisjednikah kod sudbenih stolicah i sbornih sudovah gradskih odredjuje se po potreboći, propisanoj sadašnjimi zakoni; ništanemanje, manji od četiri, a veći od deset biti nesmie.

§. 39. Predsjednik sudbene stolice u županijah jest jedan od podžupanah. U sl. i kr. gradovih i u slob. kotarih riečkom i bakarskom čast i dužnost ta pripada prvomu sudcu.

§. 40. Ostalo osoblje stolicah sudbenih u županijah, a tako i svekoliko osoblje sbornih sudovah gradskih postavlja se po običaju i zakonu ustavnom.

§. 41. Odvjetnici županijski i gradski obavljaju u kaznenih stvarih službu obstojećih odvjetnikah državnih i podvrženi su, kao takovi, nadodvjetniku državnomu, namještenu kod stolice banske.

§. 42. Gruntovnice gradske imadu se predati dotičnim sbornim sudovom gradskim; a ostale dotičnoj sudbenoj stolici u županiji.

§. 43. Sadašnji urbarski sudovi prve molbe imadu prestati i na njihovo mjesto ima stupiti osobiti odsjek kod svake sudbene stolice u županijah.

§. 44. Sadašnja sudbenost rudarska zemaljskoga suda u Zagrebu prelazi, za vas obseg Hrvatske i Slavonije, na sudbenu stolicu županije zagrebačke, usuprot pako ona nadležnost, koju pomenuti zemaljski sud ima u zločinstvih političkih za svu kraljevinu, prestaje i prelazi za obseg svake županije, svakoga grada i svakoga sl. kotara (riečkoga i bakarskoga) na dotični sborni sud (sudbenu stolicu, sborni gradski sud) toga municipija.

§. 45. Ako koji municipij nebude ili mogo ili htio podnositi tereta za vlastitu sbornu sudbenost, prosto mu ostaje, uz odobrenje višjih oblastih, složit se u sudbenosti s inim kojim susjednim municipijem.

Glava VII. O prisegi i plaći činovnikah i o ostalih troškovih municipalnih.

§. 46. Nijedan činovnik, ni političnì ni sudbeni, nesmie nastupit službe, prije nego položi prisegu, propisanu običajem ili zakonom ustavnim.

§. 47. Svi činovnici municipalni polažu propisanu prisegu ili pred skupštinom dotičnoga municipija, ili, u slučaju potrebe, pred načelnikom istoga.

§. 48. Plaće činovnikom municipalnim, a tako i ostale troškove municipalne, odredit će municipiji sami, uz odobrenje višjih oblastih po prvašnjem ustavnom zakonu i običaju.

§. 49. Plaća činovnikom municipalnim naznačuje se kod dotične blagajnice po starom običaju. Plaća se svakom činovniku naznačuje od onoga dana, kad zbilja nastupi službu.

Glava VIII. O grbovih, pečatih, zastavah i imetku municipijah.

§. 50. Županija riečka odredit će u prvoj svojoj skupštini svoj grb, svoj pečat i svoju zastavu, sve ovo uz odobrenje dotičnih višjih oblastih.

§. 51. Sve ostale županije i slob. kotar turopoljski, a tako isto i svi ini municipiji, u koliko bi bili izašli iz porabe svoga njegdašnjega grba, svoga pečata ili svoje zastave, vraćaju se opet u uživanje istih.

§. 52. Imadu se, čim prije, vratiti županijam njihove njekdašnje kuće i ostali gibivi i negibivi imetak; tako isto i njihovi arkivi, zaklade i oni gotovi novci, koji su iz domaćih blagajnah županijskih onom prilikom unišli u blagajnu državnu, kad su oblasti cesarske preuzele županije.

Glava IX. O službovanju političnih oblastih municipalnih.

§. 53. Svi municipiji i njihove skupštine stupaju u svoj dotični djelokrug i u svoja ustavna prava po starom zakonu i običaju.

§. 54. Kako, kada i od koga imadu municipalni uredi primit dotične poslove, odredjuje samo municipalna skupština.

§. 55. Blagajničtvo županijsko rukuje domaću blagajnu županije i pobire pomoćju obćinskih glavarah vas izravni porez, i domaći i državni, u svem obsegu županije.

§. 56. Ni u županijah, ni u kojem drugom municipiju, nesmiju se važniji, osobito novi kakovi predmeti nikad drugčije rješavati, nego u skupštini municipija. A i o riešenju

manje važnih predmetah dužan je svaki municipalni ured prvoj dojdućoj skupštini račun položiti.

§. 57. Sjednice skupštinah municipalnih vazda su javne. Uzdržavanje mira i reda u istih dužnost je dotičnoga predsjednika.

Glava X. O zakonih i propisih za vlasti municipalne.

§. 58. U koliko ovaj naputak nečini iznimke, ili, u koliko dojdući zakoni neodrede što drugoga, imadu se sve vlasti municipalne u službovanju svom sudbenom držati strogo obstojećih sada zakonah i propisah.

Glava XI. O sl. i kr. gradu Senju i o kraljevini Dalmaciji s Dubrovnikom i Kotorom.

§. 59. Sl. i kralj. grad Senj, kad bude odriešen od vlasti vojene, imat će uredjenje municipalno ono isto, koje po zakonu imadu ostali sl. i kr. gradovi u kraljevini.

§. 60. Za uredjenje municipalno kraljevine Dalmacije s Dubrovnikem i Kotorom, za sad, dok nisu čuvene želje stanovnikah i zastupnikah tamošnjih, postavlja se načelo, da se njihov municipalni život, s obzirom na stara njihova práva i slobode, ima osnivat na historičnom temelju njihovih municipijah.

Glava XII. O izvedenju ovoga naputka i njegovoj kreposti.

§. 61. Naputak ovaj imadu izvesti: *a)* u županijah veliki župan; *b)* u slobodnih kotarih riečkom i bakarskom veliki župan riečki kao dotični kapetan gradjanski; *c)* u sl. i kralj. gradovih povjerenici izaslani od namjestničtva; *d)* u slobodnom kotaru turopoljskom, tako isto u pogl. trgovištih i seoskih ob-

ćinah, kad budu ustrojene (§. 5.) povjerenik, izaslan od dotične županije.

§. 62. Odmah, kako budu izabrane, preuzet će municipalne oblasti od obstojećih vlastih administrativnih i sudbenih, propisane za njih ovim naputkom poslove. Dok to bude, ostaju sve obstojeće javne vlasti u svojoj podpunoj kreposti.

§. 63. Dotični izvoditelji ovoga naputka imat će, pod vlastitom svojom odgovornošću, osobit obzir na to uzeti, da u vrieme prelaza javni poslovi bez potrebe nezapnu.

§. 64. Naputak ovaj ima služiti za strogo ravnanje svih municipijah sve dotle, dok nebude zamienjen drugom kojom zakonitom ustanovom.

Kraljevski predlog za sabor od god. 1861. o svečanom umještanju bana, o izboru prabilježnika i vrhovnoga kapetana, zatim o odnošenju troj. kraljevine prama Ugarskoj, i o sjedinjenju Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom.

Mi Franjo Josip prvi itd. Častni, poštovani itd. Pošto smo mi na temelju naše, u obziru uredjenja državopravnih odnošenjah monarkije od 20. Listop. 1860. izdane diplome ustavne inštitucije naših kraljevinah Hrvatske i Slavonije opet u život priveli, i tome primjereno previšnjim riešenjem našim od 23. Veljače t. g. na temelju članka 58. od god. 1790-1. odredili, da se hrvatsko-slavonski sabor sazove: nalazimo u savezu s našim na bana tih kraljevinah baruna Josipa Šokčevića od 20. Listopada 1860. ručnoga pisma našega, uputiti

vas, da preduzamši svečani uvod bana, i obavivši zakonito izbor prabilježnika, te vrhovnoga kapetana tih kraljevinah, ponajprije u saborni pretres uzmete pitanje o odnošenju kraljevinah naših Hrvatske i Slavonije naprama kraljevini našoj Ugarskoj, kao i način na koji da se u tom obziru propisano u rečenom ručnom pismu našem sporazumljenje sa saborom ugarskim u djelo privede, te da po tom uspjeh savjetovanja vašega našemu kraljevskomu riešenju i potvrdjenju podnesete.

Budući pako mi, koji smo time, što se je preuzmnožni gospodin stric naš, nj. veličanstvo car i kralj Ferdinando I. u Ugarskoj, Českoj, Hrvatskoj i Slavoniji ovoga imena peti, priestolja odrekao, a prejasni gospodin otac naš, nadvojvoda Franjo Dragutin, priestolnoga nasljedstva odkazao, krepošću pragmatične sankcije na vladanje u državi našoj pozvani, te koji smo nastupljenje naše na priestol dne 2. Prosinca 1848. svim narodom države naše proglasili, u sljedstvu odlukah naših od 20. Listopada 1860. proizvoljeli, u svrhu našega u smislu ustavnih zakonah obaviti se imajućega kraljevskoga pomazanja i svečanoga krunjenja, te u svrhu izručenja kraljevske inauguralne diplome naše na dan 2. Travnja t. g. u sl. i kr. grad naš Budim sazvati sabor, koji ćemo, pomoćju božjom, glavom upravljati: zato vas, dočim se krunjenje kralja ugarskoga, te dalmatinskoga-hrvatsko-slavonskoga jednim i istim činom obavlja, nadalje pozivamo, da k nastajućemu krunjenju zastupnike kraljevinah otih iz sredine vaše izaberete, i za doba u Budim odpravite.

Pošto smo mi napokon opetovano jur izjavili sklonost

našu, da ćemo predložene nam želje kraljevinah Hrvatske i Slavonije radi sjedinjenja Dalmacije uvažiti, te u tu svrhu riešenjem našim od 21. Veljače t. g. odredili, da doskora sastati se imajući sabor dalmatinski prije svega izabere izaslanike, koji će sa saborom hrvatsko - slavonskim razpravljati pitanje glede sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom, — to vas pozivamo, da pitanje glede sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom u sporazumljenju sa izaslanici dalmatinskimi uzmete u pretres i zajedničke zaključke u tom obziru našemu kraljevskomu potvrdjenju podnesete.

Pridržujuć si u ostalom, polag okolnostih, daljnje takodjer na vas upraviti predloge kraljevske, ostajemo vam našom carskom i kraljevskom milošću blagonakloni.

Dano u našem carskom, priestolnom i glavnom gradu Beču u Austriji dne dvadeset i šestoga mjeseca Veljače godine hiljadu osam sto šestdeset i prve. Franjo Josip s. r. Ivan Mažuranić s. r. Franjo Žigrović-Potočki s. r.

Ogradba sabora trojedne kraljevine radi zakletve i imenovanja bana, god. 1861.

(Članak 1. sabora od god. 1861.)

Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ubaviešten pročitanim u prvoj saborskoj sjednici sadržajem stigavšeg na nj. uzoritost stožernika rimske crkve i nadbiskupa zagrebačkoga Jurja Haulika, kao za umještanje svečano novoimenovanoga bana baruna Josipa Šokčevića odredjenoga kra-

ljevskoga povjerenika, putem brzojava kr. odpisa: da se neima preinačiti formula zakletve, na koju se je i pokojni ban Jelačić zakleo i koju je nj. veličanstvo već odobrilo, sudio je, da će biti bolje po narod i po njegove u glavnom gradu trojedne kraljevine sakupljene zastupnike kao i po ustavnu slobodu, ako se prepirkom o formuli zakletve umještaj novoimenovanoga bana, a time i početak saborskoga djelovanja neotegne, i zato je zaključio što sliedi:

§. 1. da se ostane pri formuli zakletve po pokojnomu banu Jelačiću položene i po nj. veličanstvu već odobrene, i novoimenovani po nj. veličanstvu kralju ban Josip bar. Šokčević da se po starodavnom ustavnom običaju u bansku čast svečano umjesti; nu za uzčuvanje ustavnih ovomu saboru i trojednoj kraljevini hrvatskoj od starine pripadajućih pravah ogradjuje se sabor: *a)* proti zapreci, koja mu smeta, te nemože slobodno i po svom razsudu ustanoviti formulu zakletve, koju novoimenovani ban položiti imade; a nadalje *b)* proti povredi starodavnoga prava ove trojedne kraljevine, po kojem je njezin sabor vlastan predlagati kralju njekolicinu sposobnih za bansku čast osobah; usljed čega

§. 2. očituje se ovdje naročito: da izmedju ostalih i na odpisu kralja Ferdinanda I. upravljenoga g. 1527. na stališe i redove kraljevine Hrvatske, kao i na čl. 6: 1741 i 61: 1756, saborah trojedne kraljevine osnovano starodavno právo istih kraljevinah glede predlaganja osobah za bansku čast sposobnih uzkrsnuti i kod prve dojduće sgode oživiti imade.

Saborski poslovnik g. 1861.

(Članak 5. sabora od g. 1861.)

Odsjek prvi. *O obćih i prelaznih poslovih.* §. 1. Ovaj poslovnik imade valjati dotle, dok se po saboru trojedne kraljevine drugim nezamieni.

§. 2. Vjerodajna pisma, u kojoj god formi izdata, imadu za sad onu istu moć i krepost kano i izborni zapisnik; ali u napredak morat će se svaki zastupnik izbornim pravovaljano sastavljenim i udostovjerenim zapisnikom izkazati.

§. 3. Gospoda prelati, velikaši i ostali pozvanici banski morat će se pred dotičnim odborom verifikacionalnim izkazati: 1) izvornom pozivnicom banskom, 2) velikaši na pose izvadkom iz corpus juris-a ili spisah pismohrane trojedne kraljevine, da su kao takovi u zakonik ugarski ili trojedne kraljevine sa glasom i sjedalom uvršćeni, 3) da su punoljetni i kao takovi da o svom hljebu živu, 4) da u zemlji prebivaju ili imanja posjeduju. Dokazala pod 2. 3. 4. navedena mogu se za slučaj nužde nadoknaditi: *a)* obćim znanjem, *b)* ujemčenjem i svjedočbom pet velikašah i pet zastupnikah, a ona pod 1) imenikom vjerodostojnim banske pisare sadržavajućim imena i prezimena osobah na ovaj sabor trojedne kraljevine banskimi pozivnicami pozvanih.

Odsjek II. *O privremenom ustrojenju sabora i o verifikaciji.* §. 4. Pošto se sabor otvorio, zauzeti će ban, a u njegovu odsuću ili prepriečenju najstariji veliki župan predsjedničku stolicu; četiri bilježnika pako izabrat će sabor privre-

meno putem tajnoga glasovanja izmedju sebe. Nakon toga prelazi se na verifikaciju.

§. 5. Članovi, koji su predali svoja vjerodajna pisma ili izborne zapisnike ili pako pozivnice banske, podielit će se na pet jednakih odsiekah žrebanjem, koje će narediti predsjednik.

§. 6. Prvi odsjek izpituje valjanost izborah članovah drugoga odsjeka, drugi trećega, treći četvrtoga, četvrti petoga, a peti prvoga.

§. 7. U tu će se svrhu predsjedniku predati vjerodajna pisma ili zapisnici izborni i pozivnice banske, kao i pismeni prigovori i tužbe proti valjanosti izbora.

§. 8. Predsjednik će ova pisma u smislu §. 6. podieliti medju odsjeke.

§. 9. Svaki odsjek izabira sebi nadpolovičnom većinom glasovah predsjednika i izvjestitelja.

§. 10. Ako je koji izmedju članovah verifikacionalnoga odsjeka bio sukandidat drugoga kojega člana, o kojem se u istom odsjeku iztražuje, onda onaj član neima glasa, kad se vieća o pravovaljanosti izbora bivšeg njegovog sukandidata.

§. 11. Oni izbori, o kojih nastanu razpre, razpravljat će se uslied mnenja, za koje je bila absolutna većina odbora, istom poslje kako se je sabor konstituirao.

§. 12. Neprepornimi izbori smatraju se oni, koji su po izbornom redu obavljeni, o kojih je vjerodajno pismo ili izborni zapisnik u redu i proti kojim neima nikakove tužbe.

§. 13. Tužbu glede zastupnikah mogu podnieti samo kandidati dotičnoga izbornoga kotara, ili izbirači, a glede pozva-

nikah svaki član sabora, i to samo pismeno, dodavši ujedno svoje razloge.

§. 14. Za verifikaciju onih članovah, koji nisu prispjeli na početak sabora, te s toga u spomenutih pet verifikacionalnih odsiekah podieliti se nisu mogli, izabrat će sabor iz svoje sredine povjerenstvo od pet članovah.

§. 15. U svakom verifikacionalnom odsjeku mora kod izpitivanja biti nazočna barem polovica članovah u njega spadajućih.

§. 16. Ako se o valjanosti kojega izbora ili poziva banskoga sumnja porodi, o tom odlučuje sabor. Ovaj, ako pronadje za potrebno, može odrediti i iztraživanje na trošak onoga, koji će sa svojom tužbom ili prigovorom pasti. Sabor na tu iztragu može poslati i svojih članovah; ali dok traje iztraga, nemože uzkratiti prava onomu saborskomu članu, radi kojega se iztražuje. Iztražiteljem predat će se sva pisma protežuća se na izbor. Kad dodje red na glasovanje o valjanosti kojega izbora, najprije će se dignuti na predsjednikov poziv oni, koji su mnenja izvjestitelja odsječnoga, zatim oni, koji su proti tomu mnenju. U slučaju dvojbe pokuša se ovakovo glasovanje i po drugi put. Ako ni onda nebude jasna većina, pozovu se već verificirani članovi abecednim redom, da glasuju krugljicami (balotažom).

§. 17. Poslje kako svi verifikacionalni odsjeci svoje djelovanje svrše i sabor o tom izvieste, imade se iz izvjestiteljah dotičnih pet odsiekah sastaviti središnji verifikacionalni odbor. Ovaj, izabravši iz svoje sredine predsjednika i izvjestitelja, imati

će zadaću: *a)* iz sravnjivanja imenikah svih pojedinih odsječnih članovah sastaviti glavni imenik prispjevših saborskih članovah abecednim redom, *b)* na temelju ovog glavnog imenika sačiniti imenik onih članovah, koji su po izbornome redu doći imali na sabor, nu došli nisu; *c)* izkaz onih članovah dotično municipijah ili čestih kraljevine, koje na naš sabor spadaju, nu izbornim redom amo pozvati nisu; *d)* motivirani predlog za svaki od prepomenutih slučajevah.

§. 18. Pošto je izrečeno, da je sabor sastavljen [§. 23.[(konstituiran), neprima se više nikakova tužba proti verificiranim članovom. Proti izborom, koji se za vremena verifikacije obaviše, prima se prigovor do 14 dana poslje obavljena izbora.

Odsjek III. *O konstituiranju sabora.* §. 19. Pošto je predsjednik izjavio, da su jur dvie trećine na temelju izbornog reda izabranih zastupnikah narodnih kao i pozvanikah banskih verificirane i da su već svi odsjeci verifikacionalni na pose, a i napomenuti u §. 17. središnji odsjek svoja izvješća podnieli, onda se verificirani članovi sabora laćaju izbora svojih častnikah.

§. 20. Najprije se glasuje redomice za dva podpredsjednika ovako: jedan izmedju privremenih bilježnikah čita po abecednom redu imena verificiranih članovah; ovi jedan po jedan dolaze te meću cedulje u škrinjicu, koja stoji pred najstarijim velikim županom kao dobnim predsjednikom. Imena onih, koji kod prvog čitanja odsutni bijahu, za da i oni mogu glasovati, pročitat će se još jednom i onda pod nadzorom najstarijeg velikog župana broje bilježnici javno pred licem sabora glasove, a dobni predsjednik proglašuje resultat izbora.

§. 21. Ako nebude absolutne većine, onda se opetuje glasovanje za onu dvojicu, koji su imali najviše glasovah. Kad se obavi izbor prvog podpredsjednika, prelazi se na izbor drugog podpredsjednika na posve isti način.

§. 22. Zatim se na taj isti način, ali ne posebice već na jedanput, izabiru četiri bilježnika, koji će izmjenice perovodne poslove za vremena sabora obavljati.

§. 23. Kada izabrani častnici svoja mjesta zauzmu, izjavljuje ban ili prvi novo izabrani podpredsjednik, da je sabor sastavljen (konstituiran.)

§. 24. Imena podpredsjednikah i bilježnikah daju se putem kraljevskog dvorskog dikasterija njeg. veličanstvu na službeno znanje.

Odsjek IV. *O redu viećanja.* §. 25. Za pripravu viećanjah podielit će se sabor, izuzam bana i prvog podpredsjednika, žrebanjem na pet odsiekah.

§. 26. Svaki si odsjek izabire absolutnom većinom glasovah predsjednika i izvjestitelja.

§. 27. O svakom predmetu saborskom ima se predbježno viećati u ovih odsjecih, a predlozi, koji nesmjeraju na stvaranje zakonah, mogu se preduzeti i bez predbježnoga pretresivanja u odboru.

§. 28. Svaki član sabora vlastan je predmet koji predložiti saboru viećanja radi. Ako ovaj predlog podupru 15-torica inih članovah, ima se predloženi predmet uvrstiti u broj onih predmetah, o kojih će viećati sabor, ter odpratiti u odsjeke.

§. 29. Ako je predlogu svrha, da se zakon stvori, onda

ga treba pismeno u slici zakonskoga predloga predati, i zakonski predlozi, ako se uvrste u broj predmetah saborskih (§. 28.), moraju se natiskani razdieliti medju članove sabora.

§. 30. Kada se odsjeku predade koji zakonski predlog, onda on o njem vieća, i kad misli, da je stvar dovoljno izcrpio, javi to banu i ujedno prvom, a u zapriečenju ovog, drugom podpredsjedniku.

§. 31. Kad ovu prijavu učine tri odsjeka, onda prvi podpredsjednik pozove izvjestitelje u centralni odbor, i izviestivši o tom bana, doglasi to onim odsjecima, što su još zaostali.

§. 32. U centralnom odboru, bez odlučnog ipak glasa. predsjedava ili prvi podpredsjednik sabora, ili pako po njem povlašćeni drugi podpredsjednik.

§. 33. Kada je centralni odbor dovršio viećanje, izabere si izmedju sebe absolutnom većinom glasovah izvjestitelja, koji izvješćuje o mnenju centralnoga odbora. Izvjestitelji onih odsiekah, kojih je mnenje u centralnom odboru ostalo u manjini, mogu ovom prilikom takodjer podnieti svoja mnenja.

§. 34. Ako se saboru bude svidjelo, može mimoići ovo viećanje u odsječnih sjednicah, te može neposredno kojemu odboru ad hoc povjeriti pripravu kojega predmetu. Ovaj odbor izabire izmedju se predsjednika i izvjestitelja.

§. 35. Na zahtievanje predsjedničtva ili 15 članovah pretvara se sabor u odbornu tajnu sjednicu, u kojoj se najprije vieća i odlučuje o tom: da li ima dovoljna uzroka držati takovu sjednicu? Ako se je sabor pretvorio u odbornu tajnu sjednicu, može odrediti, da se nevodi nikakav zapisnik.

§. 36. Predsjedničtvo je držano priobćiti u svakoj sjednici prispjele medjutim predloge, prošnje i odborna izviešća, a sabor ustanovljuje dnevni red. Bezimene podneske neprima sabor.

§. 37. Kada prispie dan, odredjeni za pretresivanje kojega predloga, onda onaj, koji predlog čini, razvije ga potanje, a sabor odlučuje glasovanjem, da li će se pustiti u pretresivanje ovoga predloga ili ne?

§. 38. Za razjasnjenje dotičnih predmetah viećanja vlastni su odbori svakoga pozvati i poslušati.

§. 39. Odbori se drže u svom poslovanju dnevnoga reda, što ga je sabor ustanovio.

§. 40. Izim izvanrednih slučajevah imaju se odborna izviešća i predlozi barem 3 dana prije čitanja natiskani podielit medju članove.

§. 41. Kad se pročitaju izviešća kojeg odbora, sabor o njih vieća ili odmah, ili u tu svrhu odredi vrieme.

§. 42. Poslje odbornoga izvjestitelja ide najprije rieč onoga, koji je predlog načinio, i njemu je slobodno još jedanput govoriti prije nego se pretresivanje svrši.

§. 43. Pošto je izvjestitelj centralnoga ili posebnoga odbora podnio predlog, onda se u vrieme, koje će sabor odrediti, započne viećanje o načelu predloga.

§. 44. Zatim se pretresuju redom pojedini članci i na nje se protežući izpravci (amendements). I pri tom može svaki član samo jedanput govoriti.

§. 45. Ako sabor koji izpravak odputi na odbor, može zato ipak nastaviti pretresanje glede ostalih članakah.

§. 46. Kada se svrši pretresivanje po člancih, onda se drugi dan iza toga dana glasuje o cielom zakonskom predlogu.

§. 47. Ostali članovi, koji žele o predmetu govoriti, imaju kod prijave za ubilježenje naznačiti, hoće li govoriti „za“ ili „proti“ predlogu. Kada do rieči dodju, to ima biti po pravilu izmjenice tako, da za govornikom, koji je prozborio „za“ odborni predlog, sliedi onaj, koj se „protiv“ njega dao ubilježiti. U ostalom članovi sabora govore redom kako su ubilježeni.

§. 48. Izuzamši slučaj spomenut u 42. §. nije slobodno glede načela i bitnosti predmeta više nego jedanput govoriti.

§. 49. Govornike upisuje bilježnik, kojega je na to predsjednik odredio, i on ih po imenu redom onim, kojim su se prijavili, poziva, da prozbore.

§. 50. Za viećanja o kojem predmetu mogu u svako doba za rieč prositi oni, koji žele: 1) predložiti dnevni red, 2) odgovoriti na osobna napadanja, ili 3) pozvati se na ovaj poslovnik.

§. 51. Onaj, koji što predloži, ima pravo opozvati svoj predlog; nu ako je tko drugi taj predlog posvojio, onda se nastavlja viećanje.

§. 52. Govore s pisma čitati nije slobodno.

§. 53. Izim odbornoga izvjestitelja, kojemu se ima odrediti prikladno mjesto u sabornici, prosto je svakomu sa svoga mjesta govoriti.

§. 54. Sjednica se počima čitanjem zapisnika prošle sjednice.

*

§. 55. U zapisniku ima biti: 1) točno i od slova do slova naznačeno pitanje, o kojem se je glasovalo, 2) resultat glasovanja.

§. 56. Ako se proti redakciji zapisnika učini kakav prigovor, kojeg dotični bilježnik nemože pobiti, onda predsjednik upita sabor, je li se slaže s učinjenim prigovorom. Ako većina pronadje, da je prigovor temeljit, onda se mora zapisnik još u istoj sjednici izpraviti.

§. 57. Zapisnik se verificira podpisom predsjednika i dotičnoga bilježnika.

§. 58. Bez privoljenja sabora, nije slobodno govoriti o predmetih, koji nespadaju na dnevni red.

§. 59. Izpravci imaju se predsjedničtvu pismeno predati. Ako se nov predlog predade, onda se ima najprije o izvornom predlogu viećati i glasovati; zatim ide prednost novi predlog pred izpravkom propaloga prvoga predloga.

§. 60. Nije slobodno govorniku rieč prekidati.

§. 61. Samo predsjednik imade pravo govornika na red uputiti, i ako se to tečajem jednoga govora dvaput dogodi, onda sabor, uslied opravdanja govornikova, može na predsjednikovo pitanje govorniku uztegnuti rieč i prema okolnostim odlučiti, da mu se ukor ubilježi u zapisnik.

§. 62. Kada se svrši viećanje, predsjednik formulira pitanje, o kojem se glasovati imade. Ako se proti ovoj formulaciji učini prigovor, ima o njem sabor prije odlučiti, nego što će se glasovati o samom pitanju.

§. 63. Kad bi pitanje, članak ili predlog, o kojem se

ima glasovati, sastajao iz više čestih, onda se može zahtievati, da se te česti jedna od druge odiele.

§. 64. Prije nego se počme glasovati, treba da predsjednik ili jedan izmedju bilježnikah još jedanput pročita pitanje, članak ili predlog.

§. 65. Glasuje se tako, da se ustaje ili ostaje sjedeć. U svakom slučaju odlučuje absolutna većina. Ako je resultat dvojben, još se jedanput glasuje, i većina se sbraja po osobah.

§. 66. Na zahtievanje 15 članovah prije ili poslje predsjednikova izjavljenja, ima se glasovati javno, tako da se po imenu svaki član pozove.

§. 67. Pitanje se ima tako staviti, da se nanj može prosto odgovoriti sa „da" ili „ne."

§. 68. Kad se glasuje, nije slobodno držati govora, niti svoje glasovanje razlozim podupirati.

§. 69. Kad se vieća i odlučuje, treba da budu prisutne najmanje $^2/_3$ verificiranih zastupnikah.

§. 70. Proti svojim zaključkom neprima sabor nikakovih prigovorah.

§. 71. Kad se radi o novčanih ponudah, glasuje se vazda o svoti najvećoj.

§. 72. Ako koji član sabora red smućuje, predsjednik će ga po imenu na red uputiti. Ako li isti član i nadalje red smeta, sabor će odrediti ono, što mu se shodno svidi.

§. 73. Ako u saboru zavlada velika buka i nemir, kojega nemože predsjednik utažiti, tada je vlastan izjaviti, da će

sjednicu odgoditi. Ako ni onda nenastane mir, to će predsjednik odgoditi sjednicu i to najdulje na vrieme od jedne ure.

§. 74. Sabor može odrediti, da se sva pisma, protežuća se na pretresivanje, naštampaju i medju članove podiele.

Odsjek V. *O prošnjah.* §. 75. Svaka se prošnja daje pismeno ili predsjedniku, ili kojemu članu, koji će ju saboru predložiti.

§. 76. Ovakovu prošnju imade bilježnik, pošto ju je saboru u izvadku priobćio, predati za izpitivanje prošnjah po saboru izabranom, svaki mjesec obnovit se imajućem odboru od 11 članovah, koji svakoga tjedna po svom izvjestitelju svoja obznanjenja čini. Prije nego se takovo obznanjenje učini, treba da barem tri dana prije toga predmet prošnje u sabornici javno izpostavljen bude, s dodatkom, tko je podnio prošnju, gdje stanuje, i kada će se prošnja pretresivati.

§. 77. Pojedinci ili poslanstva iz onih krajevah domovine, koji su poslali zastupnike na sabor, neće se pustiti pred lice sabora. Iz onih ipak krajevah trojedne kraljevine, koji neimadu zastupnikah na saboru, mogu se pojedinci i poslanstva primiti, ako to 15 članovah saborskih zaište.

Odsjek VI. *O predsjedniku.* §. 78. Predsjednik otvara i zaključnje sjednicu. On rukovodi red, držeći se ovog poslovnika.

§. 79. Premda se po dnevnom redu sabora nebi stanoviti koji dan sjednica držati imala, to ipak na zahtjev 15 članovah mora predsjedničtvo sjednicu urećí, i to običnim načinom proglasiti.

§. 80. Predsjednik može glasovati samo onda, kad se

je već po drugiput glasovalo, pa vazda bijahu glasovi jednako podieljeni.

§. 81. Članovi se nesmiju bez dozvolje sabora na dulje vremena udaljiti. Koji se misle udaljiti na kraće vrieme, dužni su najaviti se kod predsjednika, a ovaj to mora saboru priobćiti.

Odsjek VII. *O bilježnicih.* §. 82. Bilježnici vode zapisnik sabora, čitaju spise, bilježe one, koji žele govoriti, sbrajaju glasove, napokon kontroliraju brzopisce u vodjenju dnevnika i tiskanje saborskih spisah.

§. 83. Zapisnici se tiskaju od vremena do vremena, i od toga kao i od svake tiskanice saborske dobiti će svaki član po jedan iztisak.

Odsjek VIII. *O javnosti.* §. 84. Sjednice saborske su javne.

§. 85. Za izvjestitelje novinah i brzopisce bit će u sabornici shodno i dovoljno mjesto.

§. 86. Obćinstvu je mjesto samo na galeriji.

§. 87. Jedna strana galerije svakomu je odprta, druga je pričuvana onim, koji imadu ulaznice, i tu je posebno mjesto za gospodje ostavljeno.

§. 88. Svaki član može na svoju odgovornost dati jednu ulaznicu, a predsjednik 10.

§. 89. Obćinstvu nije slobodno dopadnost ili nedopadnost izjavljivati.

§. 90. Za red i mir na galerijah pobrinut će se predsjedničtvo.

§. 91. Ako tko red buni, te jedna opomena predsjedni-

kova nebude imala uspjeha, to se u drugom slučaju pojedinac ili obćinstvo dotičnoga odjela galerije može odpraviti na polje.

§. 92. Ako je obćinstvo iz ciele galerije odstranjeno, onda se viećanje po odluci sabora ili još onaj isti dan, ili drugda, nu opet javno drži.

§. 93. Smutljivci mira mogu se osim odstranjenja na poziv predsjedničtva po saboru i kazniti.

§. 94. Izbor rednikah i pomoćnoga osoblja saborskoga spada na predsjedničtvo.

§. 95 Ovog poslovnika članci 90. do 95. imadu se posebno naštampati i kod svakoga ulaza i u svakom odsjeku galerije na zid priliepiti.

§. 96. Na predlog 15 članovah sabora ima se ovaj poslovnik u novi pretres uzeti i onda po zaključku većine promieniti.

Preinake ovoga saborskoga poslovnika.

(Članak 38. sabora od g. 1861.)

Obzirom na to, što je 13. Srpnja t. g. znamenit broj zastupnikah narodnih kolektivno iz sabora izstupio i mandat svoj položio, da nebude time sabor u svojem poslovanju zapriečen, zaključio je isti:

§. 1. Da se članak V., uzakonjenog poslovnika saborskog §. 69., glasom kojega kod viećanja i odlučivanja $^2/_3$ ovjerovljenih zastupnikah nazočne biti moraju, ovako promieni: „kad se vieća i odlučuje, treba da bude prisutna najmanje absolutna

većina ovjerovljenih zastupnikah." — Isto tako bude, za da se uvede jednoličnost u postupanju sa zastupnici naroda, koji bi iz kakovih god uzrokah mandat svoj položiti htjeli, zaključeno:

§. 2. Da narodni zastupnici, položivši mandat, nisu vlastni uzkratiti svoje sudjelovanje u saboru prije, nego njihovi zamjenici nastupe saborsko poslovanje.

§. 3. Da se prije navedene ustanove kao sastavni dio poslovnika sabora trojedne kraljevine smatrati i uzdržati imadu.

(Zapisnik saborske sjednice od 28. Veljače 1866.)

Viećalo se je o promjenah saborskoga poslovnika sada postojećega, obzirom na novostvoreni zakonski članak ob uredjenju sabora i u obće potrebitih, koje je u smislu izviešća odbora za uredjenje sabora od 19. Siečnja o. g. izvjestitelj odbora gosp. Ivan Perkovac ustmeno predložio i obrazložio, te je viećanjem ovim zaključeno:

a) da se §. 2. tako promieni, da sada glasio bude ovako: „svaki se zastupnik mora izbornim pravovaljano sastavljenim i ovjerovljenim zapisnikom izkazati": *b)* da §. 3. glasiti ima: „gg. prelati i velikaši morat će se pred dotičnim odborom verifikacionalnim izkazati u smislu §. 4. i 10. zakona ob uredjenju sabora." Ostalo u istom paragrafu ima se izpustiti; *c)* da §. 4. glasiti ima: „pošto se je sabor otvorio, zauzeti će najstariji član sabora predsjedničku stolicu itd." sve do kraja; *d)* da se §. 11. posve izpusti, a u §. 12. da se samo izpuste rieči „vjerodajno pismo"; *e)* da se §. 16. iz odsjeka II. pre-

mjesti u odsjek III. i da se stavi ondje za §. 24., te da mu se u predzadnjoj linii rieč: „već“ izpusti, pa mjesto iste uvrsti rieč: „u odsjecih“; *f)* da se §. 18. iz odsjeka II. premjesti u odsjek III. i ondje za §. 16. onamo premješćeni postavi; *g)* da se u §. 20. u prvoj linii za riečju: „za“ uvrsti rieč: „predsjednika i“ i da se izbrišu u petoj i šestoj linii rieči: „najstarijim velikim županom“ kao i u 9. i 10. linii rieči: „pod nadzorom najstarijega velikoga župana“; *h)* da §. 21. ovako glasiti ima: „ako nebude absolutne većine, onda se opetuje glasovanje za onu dvojicu, koji su imali najviše glasovah. Kad se obavi izbor predsjednika, prelazi se na izbor prvoga podpredsjednika, zatim na izbor drugoga podpredsjednika na posve isti način“; *i)* da §. 23. ovako glasiti ima: „kada izabrani častnici svoja mjesta zauzmu, izjavljuje izabrani predsjednik, da je sabor sastavljen (konštituiran)“; *j)* da se §. 24. ovako promieni: „imena predsjednika, podpredsjednikah i bilježnikah daju se nj. veličanstvu na znanje;“ *k)* da §. 25. glasiti ima: „za pripravu viećanjah podielit će se sabori, izuzam predsjednike, žrebanjem na pet odsiekah“; *l)* da u §. 28. linii trećoj mjesto rieči: „15torica“ ima stajati rieč: „desetorica“ i da se izbrišu u §. 30. rieči „banu i ujedno prvomu a u zapriečenju ovoga drugomu podpredsjedniku“; pa da se mjesto toga uvrsti rieč: „predstojniku“; napokon da se u §. 31. mjesto riečih: „prvi podpredsjednik“ postavi rieč: predsjednik, i da se rieči: „izviestivši o tom bana“ izbrišu; *m)* da §. 32 glasiti ima: „u centralnom odboru bez odlučnoga ipak glasa predsjeda jedan od podpredsjednikah sabora“; *n)* da se u §. 35. u prvoj

linii mjesto: „15“ stavi „10,“ a u linii drugoj da se rieč: „odbornu“ izbriše; kao i da se u §. 36. izbriše: „bezimene podneske neprima sabor“; *o)* da se u §. 66. mjesto „15“ stavi „10,“ da se §-u 69. za riečju: „većina“ pridoda: „verificiranih zastupnikah“, i da se poslje §. 74. stavi nov paragraf ovog sadržaja: „o zastupnicih vlade odredjuje što treba zakon o saboru (§. 16. 17. zak. o uredjenju sabora)“; nadalje *p)* da mjesto §. 75. ima stajati ovo: „prošnje na sabor mogu se dati, samo ako su poduprte po kojem članu saborskom. A druge ili dapače bezimene prošnje i neprima sabor“. A mjesto §. 76. sliedeće: „ovakove prošnje upućuju se molbenom odboru od 5 članovah“; *r)* da se u §§. 77. i 79. ima mjesto „15“ staviti „10“; napokon *s)* da se §. 93. posve izpusti, a u §. 96. da se mjesto „15“ stavi „10“ članovah.

Predstavka sabora na njeg. veličanstvo kralja za povratak cjelokupnosti trojedne kraljevine, god. 1861.

Vaše posvećeno c. k. apoštolsko veličanstvo, kralju i gospodaru naš milostivi! Hrvatsko-slavonski sabor, sastavši se iza dvanaestgodišnjega neustavnoga života u glavnom gradu Zagrebu, nemože se žalibože prozvati imenom inim, van onim, kojim su se već od preko dva vieka često nazivali njegovi prednjaci: „nos reliquiae Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae.“

Sa žalošću naime opažujemo, da uzprkos tolikim ugovorom i obećanjem sjajnih predjah vašega veličanstva, uzprkos stavnomu i prirodnomu právu neima u ovom saboru zastupni-

kah iz jedne polovice kraljevine Hrvatske i Slavonije, i iz čitave kraljevine Dalmacije.

Pa što je skrivio taj veći dio našega naroda, a vjernih podanikah vašega veličanstva, da nesmie viećati sa svojom braćom o zajedničkoj sudbini?

Vaše veličanstvo! U ovoj poli Hrvatske i Slavonije, koja je izključena iz naše sabornice, jur od tri vieka, puna jada i nevolje, bdije narod pod oružjem i prolieva riekomice svoju krv za dom i priestol vašega veličanstva i za obranu carevine i Europe.

Ovo je njegova zasluga! Hrvatsko-slavonska krajina, stojeć pod puškom danju i noćju, živuć u neprestanom obsadnom stanju bez gradjanskih právah, daleko je zaostala u razvitku svojih duševnih i materijalnih silah, pače svaki dan sve to više gine u pučanstvu, a raste u siromaštvu.

To joj je nagrada! Knjiga, umjetnost, obrtnost, trgovina, umno ratarstvo, — poluge prosvjete i blagostanja — mogu biti samo po imenu poznate u zemlji, u kojoj mač svedj nad glavom visi.

Vaše veličanstvo! Sve ove ogromne i bezprimjerne žrtve naš je narod rado nosio, dok mu je domovini i priestolu vašega veličanstva od zakletoga neprijatelja kršćanstva pogibelj prietila.

Nu čim ova pogibelj minù, vriedno je i pravedno, da slavom ovjenčani al i ranami posuti junak odpočine, i da se jedared stane s inimi prosvietljenimi narodi natjecati na polju svakovrstnih gradjanskih kriepostih.

Svietla kruno! Pradjedovi sadašnjih krajišnikah sjedili su god. 1527. i 1712. u Cetinu i u Zagrebu, te su s ostalom svojom braćom krvnom i ustavnom digli Tvoje slavne predšastnike spola jednoga i drugoga na priestol dalmatinsko-hrvatsko-slavonski.

Oni viećahu na naših saborih još za kraljice slavne uspomene Marije Terezije; a god. 1848. natjecahu se u zajedničkom saboru, kako da carevinu spase od propasti.

Vaše veličanstvo! Zar bi vjernost, odanost i privrženost hrvatsko-slavonske krajine naprama priestolu vašega veličanstva manja bila, da ona u našem saboru vieća?

To niječe poviest i stvar ista.

Slobodan je narod najčvršći i nepomičan stup kraljevskoga priestola.

Zato — valja nam iskreno izpovjediti — razcvililo se je srce vjernoga naroda hrvatsko-slavonskoga, kad je dočuo, da se plemenito srce vašega veličanstva, koje je diplomom od 20. Listopada 1860. i naredbami od 26. Veljače t. g. svim zemljam svoje prostrane carevine ustavnu slobodu obreklo, podielilo i odnosno povratilo, nije obazrelo na jedinu vojničku krajinu, koja si ju je krvavo zaslužila, pače da joj je previšnjim ručnim pismom od 21. Veljače t. g. na bana trojedne kraljevine barona Josipa Šokčevića naročito uztegnulo i uzkratilo samu priliku, da na saboru svoje potrebe, želje i nade očituje.

Vaše Veličanstvo! Ovi crni glasovi, ove gorke odluke, razžalostile su tim više sav narod hrvatsko-slavonski, što je vaše veličanstvo opetovano izjavilo pred svietom, da je hr-

vatsko-slavonska krajina cjeloviti dio kraljevine Hrvatske i Slavonije, da svim državljanom prostrane carevine vašega veličanstva ima biti jednaka dužnost vojnovanja, da se medju pokrajinami istoga carstva obstojeće razlike imadu izravnati i da im se svim ima ujamčiti uživanje jednakih právah.

Jednake dužnosti, jednaka práva.

Na temelju ovih riečih i ovih očitovanjah vašega veličanstva imala bi se junačkoj krajini, kojoj je naložena najteža dužnost, dužnost žrtvovati život svaki čas za svoga vladara, širom otvoriti vrata sabornice trojedne kraljevine

U obsegu hrvatske krajine leži primorski grad Senj.

Vaše veličanstvo! Gradu Senju podieljene su od njekada sve one povlastice, koje uživaju ostali slobodni kraljevski gradovi u našoj domovini. Ove povlastice potvrdjene i umnožane su od mnogih predšastnikah vašega veličanstva toli posebnimi poveljami koli zaključci hrvatsko-ugarskih saborah, naročito čl. 12: 1608., 23: 1630., 42: 1638., 50. 57: 1647., 32: 1649., 69: 1655., 96: 1659., 77: 1681., 128: 1715., 57: 1741., 39: 1751., 60: 1790., 11: 1802. te hrvatskih saborah čl. 10: 1827., 39: 1845., 23: 1848.

Nu ove povlastice, koje si grad Senj vjernošću i hrabrošću steče, ostaše mrtvo slovo, odkada on stenje pod upravom krute vojničke vlasti.

Od onoga vremena grad Senj, koji ista narav, uzkrativši mu jednom rukom plodne poljane, a drugom otvorivši mu sinje more, k pomorstvu i trgovini uputi, u brodarstvu i trgovini, a s toga u blagostanju ne samo nenapreduje, nego pače nazaduje,

te dočim se oni pomorski gradovi, kojim samouprava u dio pade, dižu, grad Senj svaki dan to više pada.

Grad Senj zače se nadati boljoj budućnosti, kada vaše apoštolsko veličanstvo, potvrdivši naputak o uredjenju hrvatsko-slavonskih municipijah, predložen po banskoj konferenciji, blagoizvoli čl. 19. riešiti: „da kr. slob. grad Senj imade pravo zastupničtva sa siedom i glasom skupštinah županije riečke.“

Nu ona ista oblast, koja toli bodrim okom nad Senjom bdije, znala je do sada prepriečiti, da mu se neoživotvore práva, koja bi imao uživati kano sl. i kr. grad. A da anomalia grada bude veća, propustiv gradske zastupnike u hrvatsko-slavonski sabor, naloži mu, da poprimi i uvede obćinski zakon od 7. Studen. 1860. propisan za krajinu.

Zastupnici indi sl. i kr. grada Senja u saboru hrvatsko-slavonskom viećaju o zakonih, koji nebi imali vezati niti njih istih, niti njihovih sugradjanah!

Vaše veličanstvo! Kraljevina Dalmacija s kvarnerskimi otoci od starine je nerazdruživa sestra kraljevinah Hrvatske i Slavonije. Ona je puna najugodnijih uspomenah slavnije prošlosti hrvatske.

Slavni predšastnici vašega veličanstva onim istim právom, kojim stekoše Hrvatsku i Slavoniju, dobiše i Dalmaciju, te se jednim istim dvostranim ugovorom obvezaše braniti cjelovitost trojedne kraljevine, a osakaćenu izcieliti kada god uzmognu. Odavlje právo našega naroda na cjelovitost svoga zemljišta nikada nezastari.

Poslie tolikih zahtievanjah i moljakanjah, učinjenih teča-

jem ovoga vieka u hrvatsko-ugarskih i hrvatsko-slavonskih saborih, napokon vaše veličanstvo opetovano riečju i pismom odluči izvesti željeno sdruženje kraljevine Dalmacije s kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom; a što saboru hrvatsko-slavonskomu najveće jamstvo daje, jest isto ručno pismo vašega veličanstva nanj dne 26. Veljače t. g. upravljeno, kojim je pomenuto sdruženje izrečeno, te se jedino način sdruženja ostavlja dogovoru ovoga sabora sa zastupnici dalmatinskimi.

Na otčinsku želju vašega veličanstva i na poziv svoje jednorodne braće odazva se u prvi mah slavni Dubrovnik i junački Kotor. Oba ova grada s dotičnimi kotari, sačinjavajući njekada vlastite oblasti, izjaviše se za sdruženje, ma bilo ono proti namjeram i željam inih dvajuh kotarah Dalmacije u užjem smislu.

U izvedenju ovoga sdruženja pojaviše se do sada, žalibože, najveće zaprěke od one strane, od koje bi se bili najmanje nadati mogli i kralj i njegovi vierni podanici.

Vaše veličanstvo! Izim malo Talijanah i potalijančenikah, koje drugamo srce vuče, najviše se opirahu i sada se opiru oživotvorenju práva hrvatskoga naroda i zadate mu kraljevske rieči isti organi vlade vašega veličanstva.

Nečuveno ali istinito! Pravi i vjerni podanici vašega veličanstva, iskreni prijatelji svoje otačbine i svoga roda sumnjiče se, obtužuju, proganjaju i zatvaraju, jedino radi toga, što nastoje, da se izpuni kraljevska rieč i da se jedared sdruži, što sjedini stavno i prirodno právo.

S toga nije čudo, što je po onakovu, za narod hrvatski

u Dalmaciji, Dubrovniku i Kotoru nepravednom izbornom zakonu, uz birokratičke, hrvaštini neprijazne spletke i svakojaka nasilja kod samoga sabora, protivnikom sdruženja pošlo za rukom, te su u saboru stekli većinu.

Svietla kruno! Ako vaše veličanstvo vlada Dalmacijom na temelju ugovorah od godine 1527. i 1712., ako je Dalmacija po historičkom pravu zbilja čest trojedne kraljevine, tada se vaše veličanstvo neće jamačno odvratiti od rieči ovomu hrvatsko-slavonskomu saboru zadate i na temelju pomenutih ugovorah i pravah osnovane.

Vaše veličanstvo! Ovaj je sabor tako uvjeren o tom, da se ukriepljenjem i ojačanjem troj. kraljevine okrjepljuje i jača vis. priestolje vaš. velič. ovdje na jugu Evrope, da se usudjuje bistromu umu vašeg velič. ovom istom prigodom predstaviti: kakó bi se oživotvorenje pravah troj. kraljevine na ine pogranične predjele moglo liepo spojiti s interesi vašega prejasnoga doma.

K Hrvatskoj spadaše njekada pokrajina Metlička (provincia Metlika) dio Štajerske s one strane Sutle, njekada čest zagorske županije; isto tako veliki dio Istre.

Prvi kralj dalmatinsko-hrvatsko-slavonski iz prejasnoga doma vašega veličanstva, Ferdinando I. obrekao je bio, da će u zgodno vrieme utjeloviti Hrvatskoj ove predjele, pridružene jur tada nasljednim austrijanskim pokrajinam: „Concernenter unionem patriarum Austriacarum et Croatiae Majestas sua respondet, quod nunc propter ingens negotiorum sarcimen super illa in praesenti deliberare nequeat, sed congruo tempore deliberabit."

Ovo obećanje dosada još nije izpnnjeno, a ovaj se sabor hrvatsko-slavonski nada, da će ga vaše veličanstvo izpuniti, čim to dopuste postojeći za sada medjunarodni ugovori, u koliko oni ove austrijanske priedjele vežu.

Vaše veličanstvo! S one strane rieke Une i Save žive narod, koji je njekada istu sudbinu dielio s trojednom kraljevinom, ter ima ne samo po svezi prošasnosti, nego i po svezi zemljopisnoga položaja i jedne krvi istu i u buduće dieliti.

Kad se ondje počme rušiti, što nije osnovano na pravdi i na istom temelju, na kojem stoje ostale kršćanske države, vaše će veličanstvo steći velike zasluge za naš narod, za čovječanstvo i svoj dom, ako nit narodne i dinastičke politike, od koje se je od njeke dobe žalibože odstupilo, ondje nastavi, gdje bi prekinuta, i opet sjedini, što bi po pravcu poviesti i naravi imalo sjedinjeno biti.

Radi toga pristupa u taj par sabor hrvatsko-slavonski k otčinskomu priestolju vašega veličanstva preponizno moleć, da vaše veličanstvo izvoli što skorije premilostivo odrediti: da hrvatsko-slavonska krajina pošalje već na sadašnji naš sabor, slobodnim načinom, na temelju izbornoga reda od god. 1848., izabrane svoje zastupnike, i da se ustav starodavni hrvatsko-slavonski na istu krajinu odmah protegne; da se grad Senj od vojničke oblasti neodvlačno odciepi i kao sl. i kralj. grad ustavno ustroji; — napokon da se polag zadate rieči kraljevina Dalmacija s Dubrovnikom i Kotorom, isto tako Kvarnerski otoci s kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom sdruže.

Vaše veličanstvo! Naš sadašnji sabor ima riešiti toli

važne predmete, da se sa sabori od god. 1527. i 1712. punim pravom uzporediti može. — Zato da ga nebude moglo potomstvo obiediti, dostojno i potrebito je, da bude u njem zastupano svekoliko pučanstvo svekolike trojedne kraljevine.

Ovaj sabor s neograničenim pouzdanjem stupa pred priestolje vašega veličanstva, jer je osvjedočen, da će onaj milostivi kralj, koji je vriedan baštinik svojih krunjenih predšastnikah, ocieniti žrtve po narodu trojedne kraljevine za njega doprinešene, i da će saslušati njegove temeljite i pravedne molbe, a tiem si podići u njegovih grudih živ zalog pouzdanja i nepokoljebive vjernosti, kojom ostaje — u Zagrebu 1. svibnja 1861. — Vašega posvećenoga veličanstva prepokorni i vazda vjerni podanici: Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.*

* Uslied ove predstavke stiže saboru sliedeći kralj. odpis:

Kraljevski odpis, kojim se vojničkoj krajini dozvoljava zastup na saboru trojedne kraljevine, g. 1861.

Mi Franjo Josip prvi itd. Častni, poštovani, itd. Uslied preponizne predstavke, koju su nam vjernosti vaše poradi zastupstva vojničke Krajine na hrvatsko-slavonskom saboru putem deputacije podniele iz saborske sjednice držane u Zagrebu 1. svibnja 1861., uvažavajuć, da se državo-pravna pitanja, koja saboru tome nadleže, i koja se jednako tiču teritorija tako provincijalnoga kano i krajiškoga kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, nemogu pravovaljano riešiti bez sudje-

lovanja vojničke krajine, spadajuće na cjelovitost tih kraljevinah, obnašli smo premilostivo dozvolit i izdat u tom smislu shodne naloge na ratnoga ministra našega, da se u tu svrhu zastupnici dotičnih teritorijah vojničke Krajine u smislu izbornoga reda, što je bio u porabi godine 1848., bez odvlake pozovu na sakupljeni već hrvatsko-slavonski sabor.

Po dovršenom pretresivanju tih državopravnih pitanjah neće zastupnici vojničke Krajine sudjelovati pri daljnjih viećanjih hrvatsko-slavonskoga sabora, već će se povratiti u svoj zavičaj, buduć da se zaključci provincijalnoga sabora, kako smo to u ručnom našem pismu od 21. veljače 1861. na bana baruna Josipa Šokčevića izrikom očitovali, pogledom na inovrstni posvema značaj úprave u krajini vojničkoj, nemogu protegnuti na taj teritorij, bez da bi se ukinulo vojničko njegovo ustrojstvo, i jerbo s druge strane pučanstvo krajine vojničke nemože uzet odlučna upliva na političnu djelatnost, koje resultati zanj neimadu valjanosti.

Nalazimo dakle vašim vjernostim premilostivo naložiti, da smatrate i primite zastupnike vojničke krajine kao cjelovite članove hrvatsko-slavonskoga sabora u pomenutih državo-pravnih pitanjih.

Dajući tim načinom ovim kraljevinam našim nov dokaz otčinske naše skrbi za uzčuvanje pravah njihovih, ostajemo vam našom c. kr. milošću blagonaklonjeni. Dano u našem c. kr. glavnom i stolnom gradu Beču dne 9. svib. 1861. Franjo Josip s. r. Iv. Mažuranić s. r. Franjo Žigrović Pretočki s. r.

O podupiranju predstavke krajiških narodnih zastupnikah na njegovo veličanstvo, g. 1861.

(Članak 36. sabora od g. 1861.)

Povodom podnešene saboru trojedne kraljevine molbenice krajiških zastupnikah na njeg. veličanstvo kralja, kojom svim tegobam, koje iz vojnoga sustava izviru, konačni liek traže, s prošnjom, da se ova molbenica putem ovoga sabora osobitim poslanstvom pod predvodjenjem svietloga bana na podnožje priestola njeg. c. kr. apošt. veličanstva položi, i da sabor ovaj istu molbenicu krepkom predstavkom na njeg. veličanstvo podupre, bude po saboru uz sveobće oduševljenje ova molbenica prisvojena, te zaključeno: upitnu molbenicu uz krepku predstavku od strane sabora njeg. veličanstvu putem poslanstva u ono isto doba podnieti, kada će se adresa ovoga sabora njeg. veličanstvu odpraviti.

Molbenica zastupnikah krajiških na njegovo veličnstvo kralja, za ukinuće krajine, god. 1861.

Vaše carsko kraljevsko apostolsko veličanstvo! Diplomom od 20. listopada 1860. prosulo je Vaše Veličanstvo izobilje svoje milosti na svekolike zemlje prostrane monarkije, po imenu i na kraljevine Ugarske krune, povrativ im njihov starodavni ustav, a podieliv ostalim zemljam nova ustavna práva. Naročito se u njoj kaže, da ćemo biti po sada svi jednaki pred zakonom, da ćemo svi jednako vojnovati i porezovati, da će sve zemlje sudjelovati kod stvaranja, preinačivanja i ukidanja zakonah.

Svi su se, narodi obradovali tomu glasu milosti i pravde, a zaigralo je srce i vjernoj Krajini; jer se je previšnja ova diploma

protezala na sve narode, nit je tu bilo kakve iznimke u pogledu Krajine.

Krajina je dakle povjerovala, da je i nju obasjala milost posvećenoga vladaoca; krajina je povjerovala, da za neporušivu vjernost, za tristogodišnje žrtve, za bezprimjernu krvarinu mora i nju zapasti bar onoliko ustavne blagodati, koliko su dobile one zemlje, koje bijahu vjerom prevrnule i bile su upravo pomoći Krajine na posluh natjerane. Krajina je povjerovala, da je i njoj previšnjom diplomom ogranulo sunce starih njenih pravicah, kad su njom naročito i kraljevini dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj povraćene sve prvašnje pravne uredbe, a Vaše Veličanstvo dostojalo je više putah premilostivno izjaviti, po imenu i u Grenz-Grundgesetzu od godine 1850., da vojnička Krajina čini s provincialom jednu zemlju (Landesgebiet). Isto se je dostojalo opetovati u premilostivnom pismu na svietloga bana barona Šokčevića od 21. veljače 1861., naime, da će vojnička Krajina ostati skopčana sa svojom materom domovinom Hrvatskom i Slavonijom, i da će biti š njom jedan teritorij, to će reći, da će vojnička Krajina ostati i u napredak cjelokupni diel trojedne kraljevine. Krajina je povjerovala, da će blage zrake listopadske diplome i na nju sijati, kad se je Vaše Veličanstvo jošte godine 1849. dostojalo otčinski izraziti, da će Krajina dielnica biti svih pravicah, koje će se podieliti ostalim narodom.

Vaše Veličanstvo dostojalo se je ovimi blagostivnimi riečmi samo povratiti starinska práva vojničkoj Krajini, jer je ova doista od pamtivieka bila cjeloviti diel svoje domovine hrvatsko-slavonske, i š njom uživala sve blagodati ustavne slobode. Vaše Vel. dostojalo je ovim milostivnim priznanjem samo potvrditi nebrojene zakone, stvorene na saborih ugarsko-hrvatskih i sankcionirane od Vaših preslavnih pradjedovah, koji konstatiraju svi iza glasa nedvojbeno teritorialno právo kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na vojničku granicu i očito právo Krajine na blagodati

ustava, što ga uživa njezina mati-domovina. Jošte godine 1593. bilo je članikom 20. na ugarsko-hrvatskom saboru uglavljeno, da će se banu povratiti vlast na sve zapovjednike Krajine; a člankom 11. od godine 1608. da će se sve vojne časti u svoj Hrvatskoj i Slavoniji samo domaćim sinovom davati. — Kraljevskom zavjernicom podieljenom trojednoj kraljevini godine 1622. vjeru daje kralj Ferdinando II., da će povratiti banovačku Krajinu banskoj vlasti. Člankom 39. od godine 1635. podlažu se naročito svi vojni častnici zakonom trojedne kraljevine, a člankom 56. od godine 1647. jošte na pose i županijskomu sudu. Kralj Leopoldo I. je odlukom od 10. srpnja godine 1703., opremljenom na sabor trojedne kraljevine, izriekom ukinuo varaždinsku Krajinu, i podvrgao njezino područje kao i svu ostalu Krajinu banskoj vlasti; što je potvrdila kraljica Marija Terezija člankom 116. od godine 1715, i posebnom odlukom opremljenom saboru ovih kraljevinah od 17. siečnja 1750. Isto učini blažene uspomene pradied Vašega Veličanstva kralj Leopoldo II. odlukom od 13. siečnja 1791. i died kralj Franjo I. člankom 18. od godine 1792. Obojica obrekoše, da će sjediniti varaždinsku Krajinu s provincialom, čim rat francezki prestane; ovako su bila priznana, ako i ne izvršena práva Krajine na ustav matere domovine neprekinutom povorkom zakonah, sve do vladanja njegova c. k. veličanstva kralja Ferdinanda V. God. 1848. počela je Krajina i opet uživati, barem od česti, blagodat ustava, pokle je bila, na zapovied istoga premilostivnoga vladaoca, na sabor trojedne kraljevine pozvana, te je ondje pomagala stvarati zakone ne samo za provincial nego i za krajinu. Sistema dakle, koja je donde u Krajini vladala, vriedjaše očevidno naša starostavna ustavna práva, vriedjaše zakone potvrdjene od slavnih pradjedovah Vašega Veličanstva, vriedjaše po imenu §. 3. inauguralnih diplomah. Ovim tristoljetnim grdim ranam donese lieka godina 1848., povrativ nam ono, što bijaše naše od starine, povrativ nam naš ustav.

Kad je dakle previšnja diploma od 20. Listopada svim narodom austrijanskim, po imenu pako i kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji povratila prvašnji ustav: Krajina je imala takodjer razlog veseliti se novomu suncu slobode, jer je bila vlastna po riečih previšnje diplome domišljati se, da će i nju sunce to ogrijati, jer se je sjećala zlatnih riečih Vašega Veličanstva, štono ih izusti sa svoga sjajnoga priestola, kadno se oko njega bješe lani sabralo državno vieće, naime, da će sva plemena starovieke Austrije imati po sada jednaka práva i jednake dužnosti.

U tome mišljenju utvrdi nas lani jednoglasna odluka banske konferencije, da se ustavna práva, povraćena Krajini jošte godine 1848., i sada na nju protegnu, da se pozove na sabor kao i onda.

Nemili stražari nedadoše, da ova jednoglasna želja svega naroda trojedne kraljevine prodre do posvećenoga priestola Vašega Veličanstva, dapače izviestiše Vaše Veličanstvo, da je ta želja protivna interessom monarkie, i tako izadje previšnje pismo na svietloga bana barona Šokćevića od 21. Veljače 1861., koje kaže, da Krajina nemože biti zastupana na saboru dalmatinsko-hrvatsko-slavonskom radi svoje osobite úprave.

No baš administracija Krajine, protivna, kao što već gore razložismo, svim zakonom, potvrdjenim od blažene uspomene praotacah Vašega Veličanstva, glavni je izvor naših jadah i zalah, s kojih pogibosmo, i kojih opet nemožemo i nesmiemo drugdje odkriti i lieka im potražiti, nego na saboru.

Zato, kada bješe glas pukao, da Krajina nesmie na sabor, sva njezina djeca proplakaše i u crno se zaviše. Stroge naredbe, koje bješe uza to izašle, da se zaprieči svako očitovanje boli, što nam ju glas onaj zadade, učiniše, da sve ostade mirno. Samo sretnija naša braća u provincijalu čula su naše otajno uzdisanje i vidjela naše gorke suze, pa sakupiv se u sabor, zamoliše i umoliše Vaše Veličanstvo, te dopusti premilostivno, da možemo evo zajedno s braćom provincijalnom riešiti sudbinu domovine.

Ponajprije pako izvršujemo ugodnu dužnost srca svoga, izjavljujuć preduboku svoju i ciele Krajine hvalu, što se je Vaše Veličanstvo dostojalo uslišati vruću želju vjernih Krajišnikah i toplu molbu sabora trojedne kraljevine. Blagost carska pita nas sladkom nadom, da će Vaše Veličanstvo milostivno dokinuti i ostale potežkoće vazda vjerne i lojalne Krajine.

Naše zastupničko zvanje stegnuto je, istina, na viećanje o državopravnih pitanjih, što no ih ima riešiti sabor ovih kraljevinah.

No sabor ovaj nemože podpuno riešiti ovih pitanjah, dok neustanovi svoje područje, dok nezakruži medje trojedne kraljevine, dok nerieši pitanje o njezinoj cjelokupnosti. Kako će, da rečemo, utanačiti nov ugovor s Ugarskom, ako nezna, što u istinu spada na kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju? Spada li Krajina takodjer na nje, ne samo virtualno (jer o tom neima dvojbe) nego i faktično? Kaže se, istina, da je svezana s trojednom kraljevinom, da š njom čini jedan territorij, jednu zemlju; al je ova sveza u istinu samo nominalna.

Krajina se svojimi državnimi uredbami i cielim ustrojstvom više razlikuje od trojedne kraljevine nego ikoja druga austrijanska pokrajina: mi stojimo pod šibikom vojničkoga absolutizma, a braća naša u provincialu griju se na suncu ustavne slobode. Tu dakle o državnoj cjelokupnosti i svezi nemože biti govora, kad nas eto diele planine od državnih sistemah, kojih golemu razliku sada osobito točno razabiremo, gledajuć svojima očima blagodat ustavnosti i sravnjujuć ju s ubitačnimi posljedicami sliepa posluha, dolikujućega samo vojniku pod oružjem, a neprijatelja svakomu državnomu napredku i razvitku.

Cjelokupnost kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske zahtieva ne samo skupnost teritorialnu nego i zajednicu državnoga života, kao što je njekoč postojala, a godine 1848. opet bje obnovljena; ali ove cjelokupnosti, ovoga jedinstva neima medju Kraji-

nom i njezinom materom domovinom; nam se zabranjuje i viećati o njem, a kamo li ga izvesti. Mi smo se toga radi u velikoj našli neprilici naprama braći našoj u provincialu. Po milostivnom odpisu Vašega Veličanstva od 9. Svibnja 1861. okaniti nam se valja viećanja o onih predmetih, kojimi bi se okrnjilo vojničko ustrojstvo Krajine, mi se dakle moramo strogo držati naših krajiških zakonah i na samom saboru. Ako to, morat ćemo i kod viećanja o odnošajih naše domovine k Ugarskoj i k cjelokupnoj Austriji prema krajiškomu državnomu ustrojstvu glasovati, te ovako braću našu provincialnu okovati u gvoždje absolutizma, koji je i nam crni grob izkopao. — Al je naročitá volja Vašega Veličanstva, da se ova državno-pravna pitanja na ustavnu rieše. S druge strane dostojalo je Vaše Veličanstvo u svome milostivnom odpisu od 9. svibnja 1861. izjaviti, da nemožemo viećati ni odlukah činiti, koje u Krajini nebi valjale; — nego državno-pravna odnošenja ovih kraljevinah prama Ugarskoj i svojkolikoj monarkiji svakako treba da pomažemo i mi rješavati.

U to ime pozvani smo, da sklopimo nov savez s Ugarskom, koji će ustanoviti ustavno odnošenje medju nami i njom, ustanoviti zajednička prava i dužnosti. Samo se kaže, da se taj savez, kad ga mi pomognemo sklopiti, mora i na nas protegnuti; jer se protivno nebi slagalo ni s milostivnimi riečmi gore pohvaljenoga odpisa, ni s načeli državnoga práva. Kada tko što ugovora, treba da je vlastan ugovarati i ugovor držati. Prema tomu bi se načelo ustavnosti prostrlo i na Krajinu; al tu opet zapinje, jer ondje ima ostati vojničko ustrojstvo, koje se nesudara nimalo s ustavnosti, mi dakle nebi mogli izvršavati ni právah ni dužnostih, koje će nam taj ugovor nametnuti.

Jošte bismo imali na saboru ustanoviti odnošenje naše domovine prema cieloj monarkiji, koja je previšnjom diplomom od 20. listopada 1860. takodjer na ustavnu preustrojena. Ovdje u sličnu dolazimo koliziju: il za nas neće imati valjanosti ono, što

odluči vieće carevine, pa je onda protupravno naše utjecanje u dotične odluke; il će se to i na nas protezati, pa onda nećemo znati, čega da se držimo, zar onoga, što odredi ustavno vieće carevine, il drugoga, što nam zapovjedi absolutna vojnička vlast. — Mi smo pozvani, da izberemo s ostalim saborom zastupnike zemlje za carevinsko vieće. Ako to, onda će ovi zastupnici zastupati morati i Krajinu, inače taj izbor nebi smisla imao; onda će moći sjedjeti i Krajišnici u vieću carevine i uživati blagodati ustava. Nu svemu tomu protivi se faktićno postojeća vojnička sistema, koja nepodnosi nikakva viećanja; „die Armee debattirt nich."

U ovom vrtlogu protivnih državnih načelah neima za nas druge, nego il stupiti u kolo ostalih sretnih narodah, koji su krenuli veselim korakom ustavnim putem napried k ljepšoj budućnosti, il se odreći svih blagodatih konštitucije i pogibati, mi jedini, pod težkim teretom absolutnog jarma. Mi gledamo sinovljim pouzdanjem u Vaše Veličanstvo i tvrdo smo uvjereni, da otčinsko Vaše crce, koje se jednakom ljubavju za sve svoje zemlje brine, neće ostaviti težko breme, skinuto sa svih ostalih austrijskih narodah, na jedinom jadnom Krajišniku, svom najvjernijem podložniku; tvrdo smo uvjereni, da Vaše Veličanstvo neće iz kola srećnih narodah cjelokupne austrijanske monarkije izturiti jedini onaj narod, koji je za istu ovu monarkiju i njezinu cjelokupnost u svako doba najviše žrtvih prinio, koji evo već trista godinah svojima prsima svaki juriš od nje odbija, koji je za nju svako zlo podnio, rieke krvi prolio, dà i život svoj za njezino blagostanje priložio. Krajišnik je dakle (smjelo to kažemo) zaslužio za svoje žrtve više nego itko drugi, da bude nagradjen. Al mi netražimo nikakve osobite plaće i izključive povlastice, mi samo ponizno molimo, da nebudemo kao pastorci, da nam Vaše Veličanstvo istu onu milost udieli, koju uživaju ostali austrijanski narodi, po imenu pako braća naša u provincialu — mi ćemo onda biti sretni i presretni.

Jer golema je u tom pogledu razlika medju Krajinom i ostalimi mogućemu žezlu Vašega Veličanstva podloženimi zemljami,

pa kao što nam dokazuje previšnji kraljevski odpis na naš sabor od 9. svibnja 1861., nije ni Vaše Veličanstvo potanko obavieščeno o svih potežkoćah i bremenih, kojih nepodnosi nijedna austrijanska zemlja, do jedne Krajine. A da nedopru ni sada jadi naši do Vašega Veličanstva, nesmiemo eto o njih ni prozboriti u našem zemaljskom saboru, a kamo li primjerene za nas zakone predložiti; akoprem se je Vaše Veličanstvo u previšnjem pismu na našega svietloga bana od 20. listopada 1860. dostojalo izjaviti, da će po sada sve zemlje bez iznimke sudjelovati kod stvaranja zakonah.

Budući daklem lišeni svakoga drugoga puta, kojim bi mogla Krajina do znanja staviti Vašemu Veličanstvu žalostno svoje stanje, koje joj je već dotežčalo: povlasti krajiški narod nas svoje zastupnike na saboru kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, da položimo u svoj podaničkoj poniznosti, neposredno na podnožje svietloga priestola Vašega Veličanstva, sve njegove tegobe; a mi to činimo smjerno i mirnom krvi, jer smo osvjedočeni, da je podložnička naša dužnost, iznieti na vidik tajne naše rane, a Vaše Veličanstvo izvidat i izcielit će ih otčinski svojom oko sreće svih svojih narodah bdijućom brigom.

Želeć nabrojiti na broj sve ono, što nam se na žao daje, neznamo po gotovu gdje da počnemo: jer nas neboli samo ovo ili ono udo, već kudgod pogledamo, sve samo crna nevolja; cielo naše državno tielo boluje i treba okrjepe.

Ponajprije zakonarstvo. Nestradamo mi s nedostatka zakonah, nego s preobilja. A kako da ih neima premnogo, kad je dokazano, da je Krajina bila od g. 1703. do 1850. trideset i dva puta preustrojena? Već ovo golemo množtvo organizacijah pokazuje, da stvoreni zakoni nisu bili prema potrebam Krajine, kad su ih svaki čas drugimi zamjenjivali. A. drugčije nemogaše ni biti; jer su svi ovi zakoni skrojeni bili stranom od ljudih, koji su samo po svom umu potrebe Krajine mjerili; stranom od ljudih, koji su

samo svoju korist i gospodovanje gledali, i zato nastojali, da puku nametnu što više dužnostih, a sebi da pridrže što se više može právah. Ovako je bilo sve do godine 1848., kad je sam narod Krajiški, s dopuštenjem dobrostivoga vladaoca Ferdinanda V., na saboru u Zagrebu preustrojio Krajinu, stvoriv ondje krajiški ustav, koji bijaše prvi put doista prema potrebam našim, i zato je bio s veseljem dočekan od svekolike Krajine.* Da je bio ustav taj izveden, bila bi Krajina dan danas sretna, a carstvo jače; — no žalibože ustav onaj neugleda nikada biela svieta, već mjesto njega dobismo god. 1850. novi „Grenz-Grundgesetz,“ koji ne samo da prvašnjih naših potežkoćah nije dokinuo, nego ih je u mnogom umnožio. Prvotno zvanje Krajišnikah bijaše samo obrana njihove zemlje od Turčina; no §. 3. „Grenz-Grundgesetza“ kaže, da je po sada svakolika Krajina cjelovit diel carevinske vojske; dakle malo i veliko, žene i djeca, kljasto i staro sve se to kod nas broji u vojsku, sve podpada pod vojni zakon. S toga smo mi u vjekovitom obsadnom stanju, i što se drugdje nameće kao kazan za nemir i bunu, to je kod nas usred mira i pokoja normalno stanje

§. 7. istoga zakona naredjuje, da je njemački jezik uredovni u vojničkih poslovih; no buduć da je po prvašnjem paragrafu u Krajini sve vojska, to se dakle i svi poslovi u vojno područje vuku, a narodnomu našemu jeziku nigdje neima traga u javnosti.

Po §-u 10. predaju nam se u pravu i stalnu s v o j i n u naše kuće i zemlje. Nu ovo je dobročinstvo samo nominalno; jer je s držanjem zemlje spojena vjekovita dužnost vojnovanja, koja s dvadesetom godinom počimlje i (buduć neima kapitulacije) do smrti traje; jer Krajišnik nesmie ovu svoju tobožnju svojinu prodati komu hoće, dapače nesmie ni zadužiti. Mi smo dakle u istinu, što bijasmo i prije god. 1848. — nasljedni uživaoci svoga selišta; gdjeno je svaki seljak u provincialu podpuni gospodar svog imutka, premda ga nije tolikom krvi odkupio, kolikom mi.

---

*) Gledaj ga gori na strani 276.

§om 62. ukinuta je erarialna tlaka, nu koja fajda po nas, kad je mjesto nje uvedena obćinska tlaka u tolikom razmjerju, da sada na ime obćine malo ne sve radimo, što smo prije radili na ime erara! Na ime obćine gradimo suše za exerciranje, gradimo pute, kojih nam gotovo netreba.

Tim biva, da mi sada na mnogih mjestih dajemo puno veću tlaku, nego što ju davasmo do g. 1848 eraru, samo što se sada nezove erarialna, nego obćinska.

Al ni pol našega jada, kad bi se barem ovi zakoni držali; nego se svagdanjimi Verordnungi tako mienjaju, da se napokon nezna, što valja, što nevalja. Tako n. p. ukinuti g. 1851. Verwaltung bio je g. 1858. opet namješten.

Ove neprestane promjene postojećih zakonah uzrok su, da si napokon svatko prisvaja pravo tumačenja i preinačivanja zakona, kako je po njega bolje: koliko častnikah, toliko ima zakonikah, i buduć je u vojsci sliep posluh, nitko nesmie radi toga ni biela zuba pomoliti, nego trpi, pa muči. Tako je u Krajini od prevelika množtva svakojakih zapoviedih i zakonah zavladalo bezakonje.

Uza sve terete pako, koje nam nametnu ovaj Grundgesetz, ne samo da je zadržao sva prvašnja bremena, nego jošte udari na nas sila nečuvenih donde daćah i nametah, što ćemo malo niže sve potanko izbrojiti.

Svemu ovomu zlu ima samo jedan liek — sudjelovanje Krajine, kad se stvaraju zakoni za nju. Ovo sudjelovanje, podieljeno milostivno u diplomi od 20. listopada 1860 svim austrijskim zemljam, bilo je i nam u §. 2 „Grenz-Grundgesetza" od g. 1850. obećano, al nikada izvedeno; akoprem pravda božja i pamet uči, da krajišnici, stojeći pod zakonom t. j. dužni izvršivat zakone, bolje osjećaju i njihovu polašticu i njihovu tegotnost, nego onaj, koj stoji nad zakonom.

Nije bolja ni Krajiška u p r a v a. Sva je Krajina maloljetna

širotčad, stojeća pod neograničenom tutelom vojničke vlasti. U tom pogledu nestoje bolje ni komuniteti od ostalih miestah: sve se naredjuje i zapovieda, te ima čovjek toliko svakojakih nalogah izvršivati, da napokon ni neradi drugoga nego ono, što mu se zapoviedi. Ovim neprestanim komandiranjem ubijena je u Krajini svaka svojstvena djelatnost, svaki spontaneitet.

Pored svega svestranoga zapoviedanja nemožemo se doista pohvaliti, da se s obćinskim dobrom na našu korist postupa, a kamoli da se umnožava. Naše žito, što ga moramo davati u obćinske žitnice, obično propada. Obćine moraju graditi i uzdržavati o svom trošku i djelu erarialne ceste, kao što n. p. državnu cestu što vodi u Dalmaciju. Na ime obćine grade se magazini za carski mondur, grade se bolnice, kancelarije. Na ime obćine belovarske i petrinjske uzdržavaju se ondašnje realke za cielu varaždinsko-gjurgjevačku i banovačku Krajinu. S našimi obćinskimi glavnicami postupa se kojekako. Zemaljska zaklada „proventenfond" smatra se kao državno dobro: sama obćina nesmie za njega ništa narediti. — U njekih mjestih pobira obćinski magistrat od više godinah za obćinsku robotu novce; no kamo ti novci dospievaju, toga obćinari neznadu, jer računah nikada vidjeli nisu; a isto tako ni od drugih dohodakah i troškovah nepriobćuju nam se računi.

Neima u zemlji materijalnoga blagostanja bez dobre uprave; a neima dobre uprave bez obćinske autonomije, bez slobodne obćine. Zato je slavni ministar Stadion premudro kazao, da je slobodna obćina temelj slobodnoj državi. I nam je obećao Grenz-Grundgesetz od g. 1850. u §. IV., da će nam se naše obćine na slobodnu urediti: tim se je dakle naročito priznalo, da i Krajina treba za njezino blagostanje slobodnih obćinah. Nu obćinski zakon, što smo ga poslje desetgodišnjega čekanja dobili, nije drugo nego organizacija birokracije; autonomiji, bez koje se slobodna obćina nemože ni pomisliti, neima traga u njem. Za dokaz svo-

jih riečih nećemo da ga sravnimo s obćinskim zakonom ovih danah od g. državnoga popečitelja Schmerlinga carevinskomu vieću za pretresanje podnešenom, nu samo se pozivamo na §. 43. toga našega obćinskoga zakona, koji kaže: „Vojno popečiteljstvo, zemaljsko vojno zapovjedničtvo, krajiške brigade, krajiška zapovjedničtva pukovinah, zapovjedničtva satnijah i postajah — svi ovi nadgledaju obćine, opravljanje obćinskih i javnih poslovah, namienjenih mjestnim obćinam. — U obće je centralizacija svih strukah državnoga života u pukovnicih, i njihova kao svemoć obilato vrelo mnogih nepodobštinah. Ova gospoda, budući poplavljena svakovrstnimi poslovi, nemogu doista pored najveće svoje revnosti i pomnje na sve i najmanje dospjeti: no uprav ovom nemogućnosti služe se njihovi področni organi na svoju korist, a na štetu puka.

Posljedica je svemu tomu, pak i prekomjernim podankom svake vrsti — propadanje dobrostanja Krajine. Dočim drugdje vriednost zemlje raste, u Krajini joj na mnogih mjestih pada ciena; dočim drugdje broj svakovrstnoj marvi raste, u Krajini je po gotovu sa svime nestalo stadah svilorunih ovacah i vitorogih govedah, kojimi se je odprije ponosila; nestalo je ubavih kućah i liepih haljinah, pa sada svako proljeće čitave hrpe gladne i bose sirotinje iz gornje Krajine skita se i prosjači po provincijalu. Gospodarstvo je uslied toga (jer se bez marve nemože uspješno ratariti) svagdje ubijeno, gdje zemlja sama sobom neradja, pak je Krajina opet poglavito ratarska zemlja.

Jošte gore stoje u Krajini drugi zaradni striliši (Nährstand): obrtnost i trgovina nemože kod nas nipošto procvasti, ne samo zato, što neima prava selitbe, nego i zato, što krajišniku nije prosto drugo šta biti, nego što mu otac bješe, naime ratar i vojnik. U ovom pogledu stoji dakle uzporedo s Chinom. S toga se u Krajini nemože razviti srednji stališ, gradjanstvo, bez kojega se opet nemože država dan danas materijalno razvijati.

Naše materijalno stanje nazaduje u Krajini očevidno, a kud kamo gorje zastupani su naši duševni interesi. U cieloj Krajini od 1 miliuna stanovnikah imamo samo dvie gimnazije i 4 niže realke, pak u ovih se takodjer sve nauke predaju na njemačkom jeziku; dapače njemačka je gramatika glavni i po gotovu jedini predmet iste normalne škole. Narodni naš jezik izključen je iz javnoga života, iz pisarnicah, sudovah, školah. Slabo koje diete nauči u njih latinicom nješto malo čitati i pisati, ćirilicom ni to. Budući ovako narodni naš jezik, jedino obrazilo narodu, svagdje zapušten i povržen, nije čudo, što kod nas neima učenjakah ni književnikah, što neima ni jednoga časopisa, nijednih novinah, ni jedne poveće knjižnice, dapače nijedne prave knjižare, a samo jedna jedina slabačka štamparija u Zemunu za službene tabele i oglase.

U pravosudju smo takodjer silno zaostali za ostalimi austrijanskimi pokrajinami. Ne samo što su svi naši sudci tudjinci, nepoznavajući osobitih odnošajah Krajine, nego neznaju niti našega jezika, i zato neuzdajuć se u auditora, il moramo plaćati za skupe novce i u stvarih posve jednostavnih odvjetnika, koji umie njemački, il se sud sudi preko tumača, koji neznajuć pravah, obično rieči zlo prevodi, te se onda osuda, koja bi se imala osnovati na tvrdom temelju jasna práva, ljulja na plitku resuméu riečih tumačenih.

No sve je ovo smilje i bosilje prema kaznenomu postupku, gdje jedan isti sudac i tuži, i brani, i sud izriče. U Krajini je sve od djeteta u povoju do starca stojećega jednom nogom u grobu pod strogim vojničkim zakonom. A dočim civilni kazneni zakon tjelesnu kaštigu dopušta samo iznimice kao izvanrednu kazan: §. 30. vojnoga kaznenoga zakona od g. 1855. naredjuje, da se tjelesna kazan može udariti krajišniku kao samostalna kaštiga. Jošte dalje ide „Circulare des Armee-Oberkommandos vom 10. März 1855„ po njem se imaju krajišnici de regulà za sve zločine i

prekršaje odsudjivati, ne na tamnicu, nego na tjelesnu kazan, t. j. na batine; a to jošte nije sve, nego vojnički častnici imaju osim toga vlast batinanja za disciplinarne prestupke, kojom se žali bože tako prekomjerno služe, da slabo prodje nedjelja danah, u kojoj se nebi malo ne u svakoj kompaniji dielilo batinah stotinami, ne samo pravim vojnikom, nego i onim, koji nisu pod puškom, dapače i starcem, dà istim kuće gospodarom. Toga sijaseta neima u nijednom austrijanskom Zuchthausu, u nijednoj europejskoj državi — do zloglasne Turske.

Pak opet uči službena statistika, da u Krajini neima više zločinah nego drugdje; neima dakle razloga, zašto baš mi stojimo pod batinom. A strašne su tomu moralne posljedice, što se ljudi batinaju za svaku potrkušicu.

Ne samo što onako osramoćeni kuće gospodari gube ugled i važnost, bez koje zvanje svoje nemogu uzpješno izvršivati; nego i u ostalih utušuje ova sramotna i grozna kaštiga svako moralno čuvstvo, i tako upravo tjera ljude na stranputice, s kojih bi ih imala odvraćati. — Ako je ovakva kazan potrebita vojsci, da se uzdrži neobhodno potrebita disciplina, al je lje netreba za mirnoga ratara i bezazlenu mladež. — Batinanje i jest pravo vrelo indolencije, kojom se krajišnik tako često kori: u kom se utrnu najplemenitija čuvstva, stid i poštenje — taj dakako nemari za ništa na svietu; nu tomu nije on sám kriv, nego onaj, koji ga je dotjerao do te bezsvjestice.

Sve ovo pokazuje, kako se s nami maćehinski postupa prema svim ostalim austrijanskim pokrajinam, gdje načelo čovječnosti zavlada. Al najvećji su nam jadi — prekomjerna vojnička služba.

Vojnička Krajina sa svojih 1.082,000 stanovnikah daje odsjekom 60,000 vojnikah. Prema tomu je dakle svaka 18. glava vojnik. Ako se od broja svega stanovničtva odbiju ženske glave, djeca, staro i kljasto, to onda, osobito u ratno vrieme, od dvojice jedan mora u vojsku, od trojice dvojica i. t. d.

Da se prema ovomu razmjerju u ostaloj monarkiji novači, imala bi austrijska država preko dva miliuna vojske. Al se u drugih austrijskih zemljah jedva svaki 140. u vojsku piše: zato ima naša država samo od prilike jedno pol miliuna vojske. Prema drugim austrijskim zemljam imala bi dakle Krajina samo jedno 10—15000 vojnikah postaviti. Krajina dakle daje šest putah više vojske nego ostale austrijske zemlje, zato i gine u ratu uviek šest putah više krajišnikah nego ostalih Austrijanacah. A nije ovo prazan račun, već je dokazano, da je magjarski i talijanski rat godine 1848. jedno 30,000 udovicah ojadio i 50 do 60,000 sirotah u crno zavio; tako se evo ovim prekomjernim davanjem vojnikah ne samo sila porodicah tamani, nego buduć u ratu uviek propada cviet od naroda, i naše se pleme tamani naprema ostalim austrijanskim narodom, ubija se naša narodna snaga, pa ovako o našem trošku druga se plemena šire i jačaju.

To je uzrok, da se stanovničtvo Krajine neumnožava, dapače ga sve to više nestaje. Nas je bilo g. 1847. do blizu 1.100,000. Po pravilih statistike imalo bi nas sada biti preko 1.244,000 dušah, a nas imade 1.074,000, dakle za 170,000 glavah manje nego što račun nosi. To je doista strašna krvarina, a mi ju neplaćamo od jučer nego od 300 godinah!

Kaže se, da nam se ova prolievena krv drugimi materijalnimi polašticami dovoljno naknadjuje. Nećemo da iztražujemo, može-li se novcem naplatiti život čovječji, već samo napominjemo, da mi za svoju krv ne samo što nedobivamo nikakve materijalne nagrade, nego da osim ove strašne krvarine nosimo porazmjerno jošte više javnih teretah nego ostali austrijanski narodi.

Krajiški vojnik nosi mundur i dobiva plaću baš samo dotle, dok služi na kordunu i kod štopa, a kompanijsku službu obavlja badava. Čim službu svrši, mora otići u magazin, ondje se svuče do košulje, pa gologlav i bos mora kući svojoj odstrugati, te ga onda kuća opet hrani i odieva, dok na njega red nedodje da stražu

straži. — Svatko znade, da se prosti vojnik običnom svojom plaćom nemože prehraniti, i to najmanje na kordunu, gdje se sve skupim novcem plaća.

Tim biva, da prosti regulaš stoji državnu blagajnu svaku godinu 161½ for., a graníčar samo 40½ for.

Ako uzmemo samo 40,000 krajiške vojske, tim prištedjuje državna blagajna do 4 miliuna forintih svake godine; ovamo neračunajuć trošak za stan, posvjet i ogrjev. To će reći, da austrijanski narodi plaćaju za 4 miliuna manje poreza nego što bi morali, da se troši na krajišnika kao i na regulaša, da se krajišnik drži u kasarni.

A tko doplaća ova 4 miliuna na izdržavanje krajiške vojske? Tko hrani i odieva graničara, kad nestraži stražu? Tko mu daje hranu, kad ide na kordun? tko mu namiruje pomanje potreboće, za koje nedotječe njegova malena plaća? Sve to čini sama Krajina. Ona dakle već u tom pogledu više podnosi tereta od ostalih zemaljah, koje su oproštene svake brige za svoju vojsku.

Nu golem broj vojnikah naših zadaje nam još i drugu ranu tim, što nas lišava najjačih rukuh, te nedospievamo svagdje za ratarske poslove.

Ako stavimo, da Krajina postavlja 40,000 momakah preko svoga kontingenta: kolika to šteta za naše narodno gospodarstvo! Da rečemo, da svaki momak samo 300 danah kod kuće radi i svaki dan samo 20 novč. zasluži: eto golema gubitka od 2.400,000 for. za godinu danah. I ono vrieme, kad je krajiška vojska kod kuće, toliko joj posla zadaju vojne dužnosti, da slabo kad i može vojnik kod kuće pomagati, a kad bi i mogao, neće mu se, jer misli, da mu je prosto odpočinuti od vojničkih štrapacah. Šta su prama tolikoj šteti naše polaštice, — za njekoliko krajcara jeftinija sol? Pa ovoliku svakoljetnu štetu težakah podnosi Krajina već 300 godinah! Jel dakle čudo, što je Krajina odsjekom siromašna, i što mora bivati svakom godinom sve to siromašnija?

Puno tomu doprinose jošt i drugi javni tereti, što ih mora Krajina nositi. Netužimo se mi na poreze, što smo ih plaćali do godine 1850., premda smo prvobitno od svakoga poreza oprošteni bili; već nam se daje na žao, što nam samo bremena rastu uzporedo s provincialom, a prâvah njihovih nepostajemo ni malo dionici; dapače nit ono nije bilo nikada izvršeno, što nam obeća „Grenz-Grundgesetz" od godine 1850. Da mučimo o obećanu na prazno zastupničtvu i slobodnoj uredbi obćinah. §. 8: istoga zakona kaže, da će se poštivati prâva narodnoga jezika u političkoj upravi, na sudu i u viših i nižih školah. U §. 9. veli se, da graničar samo u vojničkih zločinih i prestupcih podpadati neće pod obćenite državne zakone; u §. 17. obećaje nam se, da će se izpisati nerodkinje zemlje itd. Od svega ovoga nije se sve do danas niti jedna titla izvršila, a mjesto toga bje nam ove godine 1850. nametnuta biljegovina, monopol duhana, zatim dohodarina, potrošarina, svakojake pristojbe, ciena soli podignuta, a freipassi za morske luke i Tursku ukinuti. Osim toga je nam nametnut osobit porez od zajedničkih mlinovah, kojega od prije nismo plaćali. Do g. 1848 platilo se je na turskoj medji carine od govedčeta 1 for. 20. kr., á sada se plaća 6 for. i to u srebru, kojega baš nemamo, što je osobito za gornju siromašnu Krajinu težko breme. — Silne predprege zatiru nam našu marvu. Ove moraju davati nesamo zadruge ratarske nego i trgovci u komunitetih, kojim se ovom tražbom silna šteta nanosi trgovini. Osim toga moramo badava obavljati tolike radnje, očevidno erarialne, u ime obćinskih. Od g. 1859. plaćamo povrh svega toga jošt i ratni prirez na sve podanke. A dočim ovako težke daće dajemo od svačega, jošte nam se preotimlje ono, što je naše. Mislimo šume. Po §. 18 „Grenz-Grundgesetza" sve su šume u Krajini državno dobro, a odprije bijahu krajiška svojina. Sad se drže silni šumari, da stežu krajišniku porabu šumah, te može samo kad i kad potrebu svoju ondje namiriti; a od komunitetah zahtieva se

od njekoliko godinah osobita taxa za drva, žirovina pako i paša sa svime im se krati. — Nebi nam se sve ovo na žao dalo, da se iste ove naše šume, pored tolikih skupo plaćenih šumarah, u dobru redu drže i pomladjuju; nego se haraju na ime erara bezobzirce, a posječene slabo se gdje opet sade. Zato gdje je bilo odprije krasne šume, sad je nestaje sve to više, n. p. u Petrovoj gori i na mnogih mjestih je pustoš.

Ponajviše se prodaje ovo naše negdašnje dobro, ne krajišnikom, da se pomognu, nego kojekakvim špekulantom, i to u bezcjenje, tako n. p. zetu pokojnoga ministra Brucka, Scarpi.

Vaše Veličanstvo! Tolika nejednakost, tolika samovolja, tolike nepravde podnošene od vajkada, ovlašćuju nas u državi osnovanoj na právu, kao što je Austrija, u državi, koja je prigrlila načelo ravnopravnosti, kao što je naša pomladjena monarkija, da tražimo ukinuće ove pravne i državne nejednakosti, da tražimo ukinuće instituta vojničke krajine.

Prigovara se, da uz to nebismo mogli dovršiti svoje zvanje. svoju missiu. Nu povjestnica dokazuje baš protivno, ona pripovieda, da smo uprav onda najviše slobode uživali, kad smo zvanje, naše najuspješnije obnašali.

Što je bilo zvanje vojne Krajine? Odbijati turske navale; čuvati našu domovinu, dapače svukoliku Austriju, od tjelesne i duhovne propasti, od kuge i korana. A mi smo ovo svoje zvanje u podpunoj ustavnoj slobodi izvršivali, dobivajuć sve zakone i zapoviedi od sabora trojedne kraljevine, i stojeć vazda pod njezinim banom. Zakonici ugarsko-hrvatski i dalmatinsko-hrvatsko-slavonski, puni su naredbih protežućih se na Krajinu; po imenu su i u našoj Krajini (kao što uvjek u bivšoj erdeljskoj) civilni sudci sudili, kao što dokazuje jasno članak 56. od godine 1617.

A blažene uspomene kralj Leopoldo I. podielio je patentom od 6. Travnja 1690. tolikih povlasticah krajišnikom, kolikih ni ustavni provincial nije uživao, gdje za onda bijaše vlastele i podložnikah.

Kralj Leopoldo obeća nam podpunu slobodu vjere, oprost od svake daće, osim dobrovoljna priloga za obranu domovine, podieli nam právo, da možemo sami izabirati svoje vojvode, i da će biti zemlja, što ćemo ju oteti od Turčina, naša prava svojina. I doista smo mi ova práva uživali, na sabor dalmatinsko-hrvatsko-slavonski svoje poslanike pošiljali, sve do god. 1754., kad su bili „Gränitzrechte“ posve neustavnim putem Krajini za temeljni zakon nametnuti; a slobodni kraljevski grad Senj pošiljao ih je od pamtivieka do danas. Al isti onaj oktroirani zakon nit nas je izriekom lišio našeg ustava, nit nas je sve stavio pod vojni zakon. Dapače Art. I. §. 3. kaže naročito, da samo pravi vojnici podpadaju pod vojni zakon, a ne i ostali ljudi, koji neslužе u vojski. U §. 4. imaju i vojnici samo dotle biti pod vojnim zakonom, dok su u službi.

Pored svih ovih povlasticah graničari su nečuvenim požrtvovanjem i klasičkim junačtvom boj bili s Turčinom, te napokon silu njegovu sretno skršili i za vazda razbili. Krajina je dakle svršila svoju historičku zadaću, i za tu prestaje nadalje potreba tako velike krajiške vojske, tim više, što, kako je gore dokazano, dovoljnih silah za najveći broj uredne vojske imade u carevini, lojalnost i hrabrost pako njezina dovoljna je za obezbiedjenje priestola carstva. O čem posumnjati nitko nesmie.

Sada može zvanje Krajine biti samo širenje kršćanstva i prosvjete; oslobodjenje braće naše pod turskim jarmom uzdišuće. A u izvršivanju ove zadaće ne samo da nam neće smetati povratak ustavne slobode, dapače ona će nas oduševljavati i nadahnuti istim duhom hrabrosti i požrtvovanja, kojim su se i naši predji odlikovali; istim duhom lojalnosti, kojim smo se podigli god. 1848. pod barjakom ustavne slobode za cjelokupnost monarkije. Na glas Vašega Veličanstva svi ćemo se listom dignuti na oružje i natjecati se sa slavom svojih pradjedovah, da izvršimo svoju sadanju missiju.

Prvobitno smo se obvezali na borbu s Turčinom, al opet smo spremni drage volje i sada na svaku žrtvu za cjelokupnost monarkije, koja nas zapane prema ostalim austrijanskim zemljam. Nezahtievamo mi samo jednaka práva š njimi, već smo připravni izvršivati i jednake dužnosti. Al više dužnostih nemožemo već podnositi, van ako nam je sudjeno, da žalostno propanemo. Ako je dakle prekomjerni teret, pod kojim sada stenjemo, za obću monarkiju svakako potrebit, a mi molimo preponizno, da se naše pretežko breme, pokle smo ga toliko vjekovah mirno i strpljivo podnosili, naprti sada drugoj kojoj pokrajini. Ta ni siromašni Žumberak i Marindol neleži na turskoj medji nego na kranjskoj, a Krajina varaždinsko-križevačka na ugarskoj, zato niti nehodi na kordun, kao ni vojnički komuniteti, u kojih stanuju sami nevojnici, i opet stoje pod vojničkom regulom. — Neima dakle razloga, zašto nebi mogle i druge pokrajine taj vojni teret nositi, ako je potrebit za carevinu.

Vaše Veličanstvo dostojalo se je u svom previšnjem priestolnom govoru dne 1 svibnja o. g. veledušno ovako izjaviti: „tvrdo se držimo uvjerenja, da će slobodne uredbe, uz dušno štićenje i izvodjenje načelah svenarodne ravnopravnosti, jednakosti svih državljanah pred zakonom i sudjelovanja narodnih zastupnikah kod zakonarstva, spasonosno preobraziti svukoliku monarkiu.“ Milostivne ove rieči Vašega Veličanstva potresle su dušom svakoga krajišnika, i probudile nadu davno izgledane sretnije sudbine.

Sve bi se naše želje izpunile, kad bi se Vaše Veličanstvo dostojalo ove svoje očevidno svim austrijskim narodom namienjene rieči i na ubogu Krajinu podpunoma protegnuti. Jer nam pojedinimi polašticami neće biti pomoženo; a postić ćemo vrhunac sreće, kad se i kod nas zavedu slobodne uredbe, po imenu pako slobodne obćine; kad se i na nas protegne načelo ravnopravnosti, i kad po njem krajiški narod dobije ravna prava

i dužnosti s ostalimi austrijskimi narodi, to jest, kad se i kod nas odieli vojničko od gradjanskoga, te odredi primjerena kapitulacija i kontingent; kad dobijemo jednake zakone s braćom našom u provincijalu, i kad s njimi zajedno budemo sudjelovali kod zakonarstva i uredjivali svoju zajedničku domovinu: jednom rieči, kad nam se opet povrati naša stara konštitucija.

U Zagrebu, dne 5. Svibnja 1861.

Preponizni i vazda vjerni zastupnici Krajine na saboru kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

O ukinuću hrvatsko-slavonske krajine i njezinom uredjenju na ustavno, god. 1861.

(Članak 74. sabora od godine 1861.)

Na temelju izviešća, što ga je izaslani člankom XXI. §-om 5. odbor ad hoc u pogledu preustrojenja vojničke krajine hrvatsko - slavonske ovome saboru podneo, bi pod gore naznačenim naslovom stvoren sliedeći zakonski članak, koji se ima nj. kralj. veličanstvu potvrdjenja radi ujedno sa adresom ovoga sabora podnieti:

Pošto hrvatsko-slavonska vojnička krajina sačinjava cjeloviti dio trojedne kraljevine, te kao takov imade isto pravo na prastari i podpuni ustav trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije kao što i ostalo iste kraljevine tielo; pošto je hrvatsko-slavonska vojnička krajina neustavnim načinom, dà uzprkos protestacijam naših saborah od ostaloga tiela trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske odkinuta; pošto su i predji njegovoga veličanstva sada vladajućega našega kralja

nezakonitost odciepljenja vojničke krajine od ostaloga tiela kraljevine dalm. hrv. slavonske, ter uzkraćenja vojničkoj krajini po zakonu pripadajućeg joj prastarog dalm.-hrv.-slavonskog ustava priznali, i više putah dokinuće nezakonitoga ovoga stanja u vojničkoj krajini po glasu čl. 11, 12: 1608; čl. 39: 1635; čl. 56 i 63: 1647; čl. 113 i 116: 1715; čl. 18: 1792, zatim rezolucije kralj. od 10. Srpnja 1703 i 24. Siečnja 1704, obećali, to sabor trojedne ove kraljevine zaključuje:

§. 1. Sustav hrvatsko-slavonske vojničke krajine ukida se za uviek.

§. 2. Prastari i podpuni ustav trojedne kraljevine dalm. hrvat. slavonske proteže se ovim na zemljište, koje sačinjava hrv.-slavonsku vojničku krajinu.

§. 3. Ustrojstvo županijah ima se odmah uvesti. Okoliš dosadašnje ličke pukovine, te satnije krmpotska, brinjska i jezeranska od ogulinske pukovine, sačinjava jednu županiju pod imenom županije krbavske; ostali okoliš ogulinske pukovine, osim selah Tuk i Begovo-Razdolje, koja će spadati na županiju riečku, zatim okoliš dosadašnje slunjske pukovine, osim Žumberka, koji će spasti pod županiju zagrebačku, onda kotari ribnički i bosiljevački od županije zagrebačke, sačinjavaju županiju pod imenom županije slunjske. Okoliš dosadašnje prve banske pukovine osim satnije Lasinske, koja će spadati pod slunjsku županiju, zatim okoliš dosadašnje druge banske pukovine, osim Jasenovca, Drenboka, Krapja i Puške, koje će spasti pod županiju požežku, te vojničkog Siska, koji će se spojiti s provincijalnim Siskom, a podpadati županiji zagre-

bačkoj, sačinjava jednu županiju pod imenom petrinjske županije. Okoliš dosadašnje gradiške pukovine spaja se sa županijom požežkom; okoliš dosadašnje brodske pukovine sa sadašnjom županijom virovitičkom, a okoliš dosadašnje varadinske pukovine sa sadašnjom sriemskom županijom. Okoliš dosadašnje križevačke i gjurgjevačke pukovine spaja se sa županijom križevačkom, izim satnije križke i kloštarske, koje će ujedno sa kotari moslavačkim i prečečkim od županije križevačke, spadati pod županiju zagrebačku, kotari napokon podravski županije križevačke, i to naime kotar ludbrežki i koprivnički, odcjepljuju se od žup. križevačke te spajaju se sa žup. varaždinskom.

Novopodignutim, dotično preuredjenim županijam podjeljuje se právo, da u prvoj skupštini svojoj ustanove mjesto županijskog sjedišta, i da verificiraju, ili ako uztreba, poprave svoje zemljišne medje. Dotični pako veliki župani sazvat će prvu skupštinu na mjesto, koje im se za najpriličnije svidilo bude.

§. 4. Za novo ustrojene županije imenovati će nj. veličanstvo odmah velike župane, i to izključivo sinove trojedne kraljevine, koji će donle, dok nebude po saboru naputak izdan, ustrojiti novo uvedene županije po načinu sadašnjih županijah.

§. 5. Svi dosadašnji politički ili upravni i sudbeni propisi, obstojeći u vojničkoj krajini, imadu svoju valjanost tako dugo, dok sabor trojedne kraljevine neizradi dotične zakone; no ukida se odmah vojnički kazneni zakon, te se mjesto njega uvadja privremeno onaj, koji valja u provincijalu hrvatsko-slavonskom; zatim ukidaju se odmah svi oni propisi i naredbe u vojničkoj krajini, koje se neslažu s uvedenim ustavom.

*

§. 6. Od krajiške momčadi sada pod oružjem stojeće imade se odlučiti broj momčadi, koji će stajati u razmjerju sa brojem služeće momčadi u provincijalu trojedne kraljevine, ustavnim zakonom ustanovljenim. S ovom vojskom postupati će se kao i s ostalom vojskom iz dosadašnjega hrvatsko-slavonskoga provincijala. Ostala krajiška momčad imade se odmah dužnosti vojevanja riešiti i kući odpustiti. Nov način novačenja izraditi će za cielu kraljevinu još ovaj sabor.

§. 7. Svi obćinski pašnjaci postaju neograničenim vlastničtvom dotičnih obćinah. Iz državnih šumah odielit će se obćinam kolikoća razmjerna njihovim potrebam, a preostatak sačinjavati će državno dobro trojedne kraljevine.

§. 8. Sve javne sgrade, koje sada pod upravom državnom stoje, postaju dobrom dotičnih obćinah ili županijah, na koliko su t. j. troškom obćinah ili pukovinah sagradjene.

§. 9. Tako zvani „Grenz-Proventen-Fond“ i „Approvisionirungs-Fond“ imade se pretvoriti u zemaljske zaklade.

§. 10. Svaka dosadašnja krajiška kuća postaje neograničenim vlastnikom sve svoje pokretnine i nepokretnine.

§. 11. Porez, koji se u provincijalu plaća za odštetu urbarskih zemljištah, nesmie se nikada protegnuti na dosadašnju vojničku krajinu. *

---

* Ovaj zakonski članak nije dobio kraljevske sankcije.

Kraljevski odpis, kojim se saboru dostavljaju priestolne odreke njegova veličanstva kralja Ferdinanda V. i nadvojvode Franje Karla, god. 1861.

Mi Franjo Josip I., po božjoj milosti cesar Austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni naši!

Kraljevskim našim odpisom od 26. Veljače t. g. ubaviestili smo vas o tom, da je njeg. veličanstvo kralj Ferdinand V. krunu položio, a gospodin roditelj naš, njeg. c. kr. visost nadvojvoda Franjo Karlo, priestolja se odrekao.

Budući pako sabor kraljevinah naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije iz sjednice svoje od 29. Travnja t. g. prošnju nam predstavio, da mu se abdikacionalne izprave, napomenute u gore navedenom našem odpisu. istim načinom priobće, kako su rečene izprave državne ugarskomu saboru izručene: to nalazimo ovime dostaviti vam više putah spomenute državne izprave u prevodu, legaliziranom po našem kraljevskom hrvatsko-slavonskom dvorskom dikasteriju, i dozvoljujemo ujedno, da sabor, ako bi to želio, izaslavši deputaciju, njemački izvornik rečenih izpravah, u našem kućnom, dvorskom i državnom arkivu se nalazeći, sa legaliziranim prevodom sravni.

Koji u ostalom našom c. kr. milošću vam blagonakloni ostajemo. Dano u našem stolnom i glavnom gradu Beču u Austriji na jedanaesti dan mjeseca Svibnja godine hiljadu osam sto šesdeset i prve. Franjo Josip s. r. Ivan Mažuranić s. r. Franjo Žigrović-Pretočki s. r.

O izdajstvu domovine, god. 1861.

(Članak 13. sabora od god. 1861.)

Povodom priobćenih po banu barunu Šokčeviću, dopisom od 1. Svibnja 1861. ovomu saboru dvadeset i osam pozivnicah kraljevskih, dospjelih na njega odpisom kr. privr. dvorskog dikasterija od 29. Trav. t. g., a namienjenih njekim hrvatsko-slavonskim velikašem, imenito grofovom: Auerspergu Gustavu, Draškoviću Gjuri, Draškoviću Stjepanu, Erdödy-u Antunu, Jelačiću Gjuri, Kegleviću Samuelu, Kulmeru Miroslavu, Nugentu Arthuru, Nugentu Lavalu, Oršiću Ferdinandu, Oršiću Stjepanu, Oršiću Eugenu, Oršiću Mavru, Oršiću Rudolfu, Oršiću Robertu, Oršiću Viktoru, Oršiću Vilimu, Palfy-u Ljudevitu, Palfy-u Dragutinu, Sermage-u Dionisu, Sermage-u Rikardu, Zichy-u Ivanu; i baronom: Hellenbachu Lazaru, Kavanagh-u Emilu, Rauchu Levinu i Rauchu Gjuri, za da s istimi po obstojećem javnom právu kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije razpolaže, ubilježio je sabor izjavu, po baronu Lazaru Hellenbachu u imenu prisutnih i odsutnih velikašah učinjenu a po grofu Miroslavu Kulmeru poduprtu, da su oni čvrsto odlučili ovih pozivnicah ni neprimiti, dok se državopravno odnošenje s jedne strane izmedju kraljevine Ugarske, a s druge strane izmedju kraljevine Hrvatske i Slavonije ustavnim putem nerieši, i zaključio što sliedi:

§. 1. Da je po jednoglasom sudu naroda krivac zločinstvu izdaje domovine svaki prelat, velikaš, municipij ili posebnik, *a)* koji budi činom budi riečju što god uzradi proti cjelo-

kupnosti, zakonitoj neodvisnosti i ustavnoj slobodnosti trojedne kraljevine u sadanjem njenom obsegu, razumievajući ovamo ne samo grad Rieku s njegovim kotarom i ostalim primorjem, spadajućim sada pod novoustrojenu županiju riečku, nego i vaskoliki tako zvani provincijal hrvatsko-slavonski sa sadašnjom vojnom krajinom hrvatsko-slavonskom, zajedno sa županijom sriemskom i s regimentom petrovaradinskom, *b)* koji podje, da udioničtvuje budi na kojem bilo to ustavodavnom ili zakonodavnom saboru izvan trojedne kraljevine prije, nego narod trojedne kraljevine svoje državo-pravno odnošenje tako naprama kraljevini ugarskoj kao i naprama Austriji zakonito ustavnim putem i slobodnom odlukom rieši, i takovo udioničtvovanje naročito dozvoli.

§. 2. Da se banu Josipu barunu Šokčeviću zahvala izjavljuje od strane sabora, što mu je gore navedene kraljevske pozivnice priobćio i time ga u položaj stavio, te je saznao za spletke, koje se snuju proti njegovoj slobodnoj odluci.

§. 3. Da se gore napomenute kraljevske pozivnice povrate onim istim putem onamo, od kuda su i došle.

(Članak 60. sabora od god. 1861.)

Obzirom na žalostne i u posljedicah svojih zlokobne pojave, koji su se u trojednoj kraljevini u pogledu njezine samostalnosti i cjelokupnosti od njegda sbivali, a stranom se i sada jošte sbivaju, bi ustanovljeno:

§. 1. Krivac je zločinu izdaje domovine, te ima se kazniti težkom tamnicom od 1—5 godinah i gubitkom svih svo-

jih gradjanskih pravah: *a)* koji budi činom, budi savjetom, ili nagovorom, ili kojim god drugim načinom o tom nastoji, da se koji god cjeloviti diel kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od ovih kraljevinah odciepi ili razdruži; *b)* koji suprot javnomu pravu ovih kraljevinah, bez odluke njihova sabora, bude dionikom sabora koje ine pokrajine, zemlje ili grada. Ovamo nespadaju oni, koji bi kao posjednici u inoj kojoj državi, kraljevini ili pokrajini udioničtvovali na takovom saboru, kao ondašnji posjednici, a ne kao članovi trojedne kraljevine.

§. 2. Sudovnost o zločinu izdaje domovine podjeljuje se ovim županijskomu sudbenomu stolu u Zagrebu.

Odnošenje trojedne kraljevine prama kruni i kraljevini ugarskoj god. 1861.

(Članak 42. sabora od godine 1861.)

Povodom kraljevskoga predloga od 26. Veljače 1861. br. 152 i na temelju podnešenog po središnjem odboru predloga, iza višenedjeljnog viećanja u pogledu odnošaja trojedne kraljevine naprama kruni i kraljevini ugarskoj i iza predbježnog za uzčuvanje narodne svoje slobode stvorenog zaključka: da se svaki na ustanovljenje ovog odnošaja smjerajući zaključak za ništetan i kao neučinjen smatrati ima, ako bi se o specijalnih pitanjih i izpravcih, odnosećih se budi na predlog središnjega odbora, budi na onaj zagrebačkih zastupnikah ili zastupnika Eugena Kvaternika, nenadanim nu ipak mogućim razpuštenjem ili odgodjenjem sabora prepriečila potanja razprava; zaključio je sabor trojedne kraljevine što sliedi:

§. 1. Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjem svom teritorialnom obsegu, brojeć ovamo županije: riečku sa gradom Riekom, njegovim kotarom i ostalim primorjem, zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požežku, virovitičku i sriemsku, i sadašnju vojničku krajinu, to jest: osam hrvatskih i tri slavonske pukovine, imenito: ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku, prvu i drugu bansku, križevačku i gjurgjevačku; zatim gradišku, brodsku i petrovaradinsku; tako isto razumievajuć ovamo právo na Medjumurje i ostala virtualna i teritorialna práva ove kraljevine, izjavljuje i očituje putem svoga u glavnom gradu Zagrebu rokujućega sabora, da je uslied dogodjajah g. 1848. svaka druga ma kakva, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske pravno posve prestala, osim što se nj. veličanstvo, zajednički kralj njihov, po njihovih do god. 1848. zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu Ugarsku posebnih krunitbenih diplomah, ima kruniti za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, i to po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine jednom te istom krunom i jednom te istom krunitbom, kojom i za kralja ugarskoga, i što ovoj trojednoj kraljevini, osim njezinih posebnih temeljnih, državnih i ustavnih pravah, pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do konca god. 1847., u koliko se ona gori izjavljenoj samostalnosti i neodvisnosti njezinoj posredno ili neposredno neprotive.

§. 2. Nu uvažavajuć zajedničku s ugarskom kraljevinom

prošlost svoju i prijašnji š njom zajednički ustavni život, a tako isto uvažavajuć zajedinstvo interesah glede uzdržanja i razvitka ustavne slobode, trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, pretresivajuć previšnji kralj. predlog od 28. Veljače 1861 br. 152, kojim je pozvana, da izjavi svoje želje i misli glede odnošenja svojega prema kraljevini Ugarskoj, očituje krepošću ovoga svojega saborskoga zaključka: da je ona pripravna prema koristi i potreboći zajedničkoj s kraljevinom Ugarskom stupit u još užju državo-pravnu svezu, čim od kraljevine Ugarske gori naznačena neodvisnost i samostalnost, a tako i gori pomenuti realni i virtualni teritorialni obseg trojedne kraljevine, pravnovaljano budu priznani.

§. 3. Navedena državo-pravna sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije imala bi na temelju njihovoga podpunoga starodavnoga ustava, te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti, osnovana biti na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj upravi, stegnutoj na one državne poslove, koji će se saveznim ugovorom potanje opredieliti.

§. 4. Zakonarstvo i vrhovna uprava u poslovih političnih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosudja, kao i sudbenost u svih molbah, nemogu biti predmetom užje sveze medju troj. kraljevinom i kraljevinom Ugarskom, te u pitanju medjusobnog odnošaja ovih kraljevinah u pretres i nedolaze.

§. 5. Čim se sabor kraljevine Ugarske za načela ovoga zaključka izjavi, bit će od jedne i druge strane odredjeni jednakobrojni, od saborskih članovah sastojeći odbori u tu svrhu, da,

sastavši se na osobitu, medjusobnim dogovorom odredjenu mjestu, potanki o državo-pravnoj toj svezi ugovor izrade, ter ga dotičnim saborom na odobrenje predlože.

§. 6. Obzirom na previšnji odpis njeg. veličanstva pod 20. Listopada 1860. na bana baruna Šokčevića, kano i na medjusobno 700-godišnje drugovanje, imat će se taj zaključak saboru ugarskomu znanja radi priobćiti, a isto tako njeg. veličanstvu prigodom podastiranja ovosaborske adrese podnieti, s molbom, da ga poput kralj. predloga ugarskomu saboru na viećanje, ili ako bi isti sabor po pripadajućem si právu iniciativu poprimio, njegovu predstavku dalnjeg pretresanja radi ovomu saboru dostaviti blagoizvoli.*

O namjestničkom vieću i o preustrojstvu privrem. dvorskog dikasterija kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u kralj. dvorsku kancelariju god. 1861.

(Članak 44. sabora od godine 1861.)

Obzirom na kralj. odpis od 14. Ožujka t. g. br. 209, kojim nj. veličanstvo saboru ovome do znanja stavlja, da je premilostivo odlučilo za mile mu nasljedne kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju poput namjestničkoga vieća ugarskoga ustrojiti i umjestiti politični dikasterij pod imenom kralj. namjestničkoga vieća za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, bi sliedeći zaključak stvoren:

* Ovaj članak bje sankcioniran kraljevskim odpisom od 8. Stud.; gledaj ga niže.

§. 1. Sabor trojedne kraljevine priznaje ustrojenje i umještenje kralj. namjestničkoga vieća za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, kao privremenog političkog dikasterija za ove kraljevine, s time, da je isti dikasterij po ustavu ovih kraljevinah, i to po temeljnom članku 14. i 18. §. 1. g. 1790-1 tielo narodu odgovorno, koje je dužno svakoj neustavnoj, dakle nezakonitoj naredbi oprieti se sa svom moralnom snagom, te da se isti dikasterij imade, na temelju članka 1. i 2. sabora trojedne kraljevine od god. 1767., u svakom obziru ustrojiti i vladati po propisih izdatih ustavnim putem za kralj. ugarsko namjestničko vieće.

§. 2. Isto tako priznaje i odobrava sabor trojedne kraljevine zavedenje privremenog dalm.-hrvatsko-slavonskog kralj. dvorskog dikasterija s time, da se naslov pomenutog privremenog kr. dvorskog dikasterija zamieni sa naslovom privremene kralj. dalm.-hrvat.-slavon. dvorske kancelarije, pa da se privremenoj ovoj dvorskoj kancelariji opredieli isti djelokrug, kojeg je imala ugarska dvorska kancelarija do god. 1848., te po tom da se njoj povjeri i vrhovno upravljanje primorsko-hrvatskih lukah i morskoga penzionalnoga fonda, štono su sada pod vlašću tršćanske gubernije; u ostalom da privremena kraljevska dalmatinsko-hrvatsko-slavonska kancelarija stoji u istom odnošenju naprama centralnih popečiteljstvah., u kome je zakonito stajati imala i ugarska dvorska kancelarija do g. 1848.

§. 3. Nu buduć da saboru trojedne kraljevine, glasom članka 18. §. 1. god. 1790-1., pripada právo privremeno namjestničko vieće, kao i privr. dalm. hrv. slav. dvorsku kance-

lariju zamieniti sa ustavnom saboru trojedne kraljevine odgovornom vladom: to će sabor ovaj još u ovogodišnjem svom zasjedanju stvoriti zakonski predlog o vlastitoj saboru trojedne kraljevine odgovornoj vrhovnoj i zemaljskoj vladi.

§. 4. Premda je trojedna kraljevina po primljenoj 9. Ožujka g. 1712. pragmatičkoj sankciji svojim načinom postala nasljedna kraljevina, to ipak ona nespada pod smisao drugih austrijanskih pokrajinah, poznatih pod imenom „Erbländer,“ štono spadaju pod njemački savez, kamo trojedna kraljevina nikada spadala nije, a niti spadati nemože, te se s toga u tom smislu nasljednom kraljevinom nazvati neima.

§. 5. Sadržaj ovoga zaključka imat će se u svoje vrieme u adresu sabora trojedne kraljevine uvrstiti, te tako nj. veličanstvu za potvrdjenje podnieti.*

O namještenju banskoga stola i ustrojenju kraljevkoga stola sedmorice za trojednu kraljevinu, god. 1861.

(Članak 45. sabora od god. 1861.)

Uslied previšnjega kralj. odpisa ddo. 27. Ožujka t. g. br. 258., kojim je njeg. kralj. apošt. veličanstvo odredilo: da se za mile mu nasljedne kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju opet uvede i umjesti banski stol kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji će dotle, dok se njegovo ure-

* Ovaj članak bje odobren kralj. odpisom od 8. Stud. 1861., gledaj niže.

djenje ustavnim putem neustanovi, sve poslove, koje su dosadašnjemu c. kr. banskomu stolu pripadali, a tako i poslove hrvatsko-slav. višjega urbarialnoga suda, kojega razpuštenje se podjedno odredjuje, obavljati, bude zaključeno:

§. 1. Da se ima uredjenje kr. banskoga stola privremenim smatrati, što će valjati dotle, dok se sudovi ustavno nepreustroje, te se proti naslovu nasljednih kraljevinah opeta onako ograditi, kao što to bijaše u članku XLIV. §. 4. učinjeno;

§. 2. Umoliti nj. kralj. apošt. veličanstvo, da bi s obzirom na prošlost, u kojoj je troj. kraljevina imala vlastito svoje sudstvo u svih granah i prizivnih molbah, zatim s obzirom na članak XLII. ob odnošaju troj. kraljevine prama kraljevini ugarskoj, napokon s obzirom na to, što se parnice, kao i u obće svi parbeni i izvanparbeni poslovi u troj. kraljevini već sada posve u narodnom jeziku vode i rješavaju, a sijaset od njih gledom na doba, kad su se sbile, u hrvatsko-ugarski zakonik i napose u urbarski zakon zasieca, te se tako u trećoj molbi samo po sudcih jeziku i zakonu trojedne kraljevine posve vještih suglasno s právom i pravicom rješavati bi mogli, blagoizvolilo ustrojiti u Zagrebu kralj. stol sedmorice, kao privrem. vrhovno sudište kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.*

* Odobreno kraljevskim odpisom od 8. Studenoga; gledaj ga niže.

Adresa sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na kraljevske predloge od 26. Veljače, 12., 14. i 27. Ožujka godine 1861.

Vaše c. kr. apoštolsko veličanstvo! Kralju i gospodaru nam premilostivi! Narod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, duboko razcviljen prežalostnom, i u svakom obziru zlokobnom dvanaestgodišnjom obustavom svoga tisućljetnoga ustava, začu napokon utješnu rieč vašega veličanstva, blagoizvolivšega previšnjim svojim na bana trojedne kraljevine dne 23. veljače 1861. upravljenim pismom odrediti, da se sabor trojedne kraljevine ponajglavnije zato sazove, da se državopravni odnošaji iste kraljevine i prama Ugarskoj i prama Austriji ustanove.

Ali prije nego što mi, povjerenjem naroda od 13. Travnja 1861. u glavnom gradu Zagrebu saborujući zastupnici uzmognemo odgovoriti na ove previšnje predloge i njekoje s ovimi u savezu stojeće odpise, što je Vaše Veličanstvo glede državopravnih odnošajah trojedne kraljevine na ovaj sabor odpravilo: držimo za potriebno, pred licem Vašega Veličanstva u kratkih crtah navesti sve one temelje i nazore, koji se u svemkolikom narodno-političkom životu naroda trojedne kraljevine neodoljivom silom vazda iztiču, da tako naznačimo stanovište, kojega smo se i mi morali u svemkolikom djelovanju svojem nepomično držati, ako smo htjeli, da, odgovarajuć duhu i zahtjevom naroda našega, budemo mu vjernim glasilom.

Stožerni pako ti života našega državnoga temelji, za kojimi je narod trojedne kraljevine kao najdražimi svojimi svetinjami uviek težio i teži, jesu: ustav i na njem se osnivajuća samostalnost i neodvisnost državna, kao i cjelokupnost zemljišna trojedne kraljevine dalm.-hrvat.-slavonske.

Vaše Veličanstvo! Ustav trojedne kraljevine, niknuvši u dalekoj davnini iz njezinoga domaćega i javnoga života, preživio je domaće joj vladaoce, pa slobodnom vòljom naroda trojedne kraljevine prešao je pod žezlo ugarskih kraljevah i prejasnoga doma Vašega Veličanstva.

Jer kad se je početkom 12. vieka, po izumrću Trpimirovićah i Držislavovićah, svidjelo našemu narodu pozvati na svoj priestol Arpadovca kralja Kolomana i njegove zakonite nasljednike: trojedna kraljevina nežrtvova ništa budi od temeljnih pravah svoga ustava, budi od državne svoje cjelokupnosti i neodvisnosti; svakolika bo odatle nastala sveza medju njom i medju kraljevinom Ugarskom obstojaše u osobi skupnoga vladara tako, da se početkom državnoga drugovanja naroda trojedne kraljevine s narodi ugarskimi osobna ona sveza nije izražavala niti simbolom jedinstvene zajedničke krune, dočim su se Arpadovci okrunjeni za kralje ugarske krunom sv. Stjepana, po prisegi i primjeru kralja Kolomana, krunili i za kralja dalm.-hrv.-slavonskoga krunom Zvonimirovom pape Grgura VII.; — niti se nije izražavala skupnim zakonarstvom ili zajedničkom upravom, pošto je s jedne strane trojedna kraljevina imala svoj posebni, posvema samostalni sabor, na koji bijahu obvezani glavom dolaziti ugarski vladaoci kano kraljevi trojedne kraljevine, zavjerivši se svaki njih: „quum ad vos coronandus, aut vobiscum regni negotia tractaturus venero“, i pošto je s druge strane na čelu kraljevine stajao vojvoda ili ban kao kraljevski namjestnik (prorex), neodvisan od palatina kao vrhovnoga poglavara Ugarske, upravljajući trojednu kraljevinu kraljevskom vlašću.

Ovu državnu neodvisnost i samostalnost ujamčiše trojednoj kraljevini ne samo Arpadovci, nego i ostali ugarski kraljevi u izborno doba, pa tomu na dokaz pozivamo se u kratko na kralja Matije zakon II. od god. 1464. čl. 13. [1]) i kralja Vladislava II.

zakon od god. 1492. čl. I.[2]) te na čl. I. i VIII. Art. nobilium regni Slavoniae, god. 1492. [3]).

Kada su zatim otci naši, saborujući poslje nesretne smrti svoga kralja Ljudevita II. u Cetinu dne 1. siečnja 1527. utanačili ugovor s punomoćnici Ferdinanda I. kralja ugarskoga i českoga, a nadvojvode austrijskoga, pa na temelju toga ugovora istomu kralju Ferdinandu I. i njegovim zakonitim nasljednikom podielili krunu i priestol trojedne kraljevine: tada bude sudbina, ustav, cjelokupnost, neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine skopčana sa prejasnim domom Vašega Veličanstva, koji se je onim dvostranim ugovorom u previšnjoj osobi svoga preslavnoga praotca obvezao: „quod omnia et singula praefati Regni privilegia, jura, libertates et decreta salva et illaesa confirmabit, conservabit et manutenebit.“

Nadalje, kad su otci naši u svom saboru, držanom u Zagrebu mjeseca travnja god. 1712., odlučili na tanku krv prejasnoga vladajućega doma prenieti právo nasljedstva na priestol i krunu trojedne kraljevine, učiniše to slobodnom voljom i u čvrstom osvjedočenju svoje državne, znamenitimi onimi na kralja Karla III. u predstavci od 15. Ožujka 1712. upravljenimi riečmi: „nulla vis, nulla captivitas nos Hungaris addixit, sed spontanea nostra ultroneaque voluntate, non quidem regno, verum eorundem regi nosmet subjecimus“ izražene samostalnosti i neodvisnosti, te prije svega zahtievahu po svojih poklisarih: „Diploma securitatis perpetuae super universis omnium dd. SS. et OO. horum regnorum juribus, privilegiis, praerogativis et receptis consuetudinibus inviolabili conservatione et manutentione per modernam quoque, SS. et Reg. Majestatem, ejusdemque Augustissimos haeredes et successores utriusque sexus manutenendis, protegendis et conservandis.“ Pa zbilja proslavljeni vladar, primivši blagohotno ovaj sjajni znak velike podaničke privrženosti našega naroda naprama

svomu prejasnomu domu, previšnjim svojim odpisom ddo. 16. Svibnja 1712. dade trojednoj kraljevini u ime svoje i svojih zakonitih nasljednikah zaželjeni „diploma securitatis perpetuae,“ u kom se svečano zavjeri „vobis vicissim firmissime spondemus, non solum vestra vobis jura, privilegia et immunitates a Nobis, successoribusque nostris inviolabiliter semper conservatum, sed nec praeterea quidquam omissum iri, quod ad ingenitam austriaci sangvinis benignitatem et clementiam demonstrandam, regnorumque optime meritorum commoda ulterius provehenda facere queat.“

Vaše Veličanstvo! Toli pravomoćnimi ugovori, utanačenimi medju našim narodom i njegovimi slavnimi vladari, posvećen je državni život trojedne kraljevine, i ojamčena joj podpuna državna samostalnost i neodvisnost. Temelj dakle, na kom se osniva ustav trojedne kraljevine, jesu jedino državopravni ugovori, koji obima strankama daju pravah, ali nameću i dužnostih.

Na ovom uprav temelju, koji jednakom mjerom brani i vladalačku vlast i narodnu slobodu, vazda se kretahu sabori trojedne kraljevine to glede obsega, to glede krieposti svoga zakonarskoga djelovanja, tako, da su u područje njegovo spadale sve struke državnoga života, ticale se one uprave ili sudstva, novčanstva ili vojstva, ili kojih god inih državnih zadatakah, glede kojih su sabori suverenim pravom, podieljenim izmedju naroda i kralja, vazda pravnovaljano odlučivali.

Budi nam dozvoljeno ovdje u kratko progovoriti o djelovanju tih naših saborah obzirom na sve rečene struke državnoga života, i to osobito za sretnoga vladanja prejasne kuće habsburžko-lorenske. — Sabori trojedne kraljevine za ovo takodjer doba posvema samostalno opredjeljivahu porez, što su ga budi umnažali, budi umaljivali, ili uzkraćivali; stvarahu zakone o načinu razporezivanja i sabiranja poreza itd., kao što se bjelodano vidi iz mnogobrojnih zaključakah dotičnih saborah, imenito iz

čl. 1. god. 1538. [4]), god. 1567. [5]); čl. 2, god. 1748.; čl. 28. god. 1749.; čl. 25. g. 1755.; 9. g. 1757.; 5. g. 1761.; 4. g. 1767. [6]); itd. saborah u Križevcih, Zagrebu i Varaždinu držanih. — Sabori trojedne kraljevine činjahu zajmove na korist trojedne kraljevine, a bez njihova privoljenja nebijaše kralj vlastan činiti jih u ime trojedne kraljevine, kao što svjedoče čl. 1. g. 1762 mjeseca Veljače u Varaždinu, te čl. 1. iste godine mjeseca Ožujka u Zagrebu držanih saborah. — Sabori trojedne kraljevine po svjedočanstvu čl. 5. 1608; 22. 1620.; 15. 1660. itd. stvarahu zakone tičuće se zemaljskih mitnicah, carinah i tridesetnicah.

Na jednaki način sabori trojedne kraljevine samostalno rješavahu vojne poslove, dižuć po vlastitih zakonih i običajih narodni ustanak i narodnu vojsku, podjeljujuć ili uzkraćujuć zahtievane novake, stvarajuć zakone o novačenju, o obrani domaćih tvrdjavah itd. Amo idu osobito zaključci sabora godine 1537. 1538. čl. 2—15 u Križevcih, godine 1567. u Zagrebu, decr: Rudolph a. 1601. artic. 12.; decret. III. Leopoldi I. a 1681. artic. 66.; decr. I. Mariae Theresiae a. 1741 art. 59.; čl. 1—2. god. 1757.; čl. 1. g. 1758.; čl. 2—3 g. 1759. [7]) saborah držanih u Zagrebu i Varaždinu.

Sabori trojedne kraljevine neodvisno sklapahu saveze s inimi pokrajinami po primjeru saborah držanih g. 1608. mjeseca Rujna [8]) i god. 1620. [9]) mjeseca Kolovoza u Zagrebu. Napokon sabori trojedne kraljevine u smislu takodjer Decr. I. Leopolda I. god. 1681.: 4. uticahu u vanjsku politiku, na koliko se je ona ticala koristi i pravah njihove domovine. S toga zahtievahu po svjedočanstvu čl. 11. sabora g. 1737. [10]) u Glini držanoga, da kod svakoga ugovaranja mira medju kraljem ugarskim i dalm. hrv. slav. i medju portom otomanskom učestvuje po jedan zastupnik trojedne kraljevine.

Obseg zakonarskoga djelovanja saborah trojedne kraljevine stiesni se s vremenom, te gotovo sve gore navedene struke držav-

noga života predjoše u područje zajedničkih ugarsko-hrvatskih saborah, iz toga ponajviše razloga, što su stališi i redovi trojedne kraljevine, pritisnuti desetgodišnjom samovladom Josipa II., veće jamstvo svomu starodavnomu ustavu tražili u što užjoj svezi s kraljevinom Ugarskom, uvjereni, da će sjedinjenimi silami lasnije i uspješnije odolievati svim novim navalam samovlastne austrijske politike. Ali ni sred velikih nepogodah onoga vremena nesmetnuše otci naši s oka neodvisnost svoju, jer si ne samo zadržaše právo zakone na skupnom saboru stvorene u saboru trojedne kraljevine proglasiti, i one samo za valjane priznàti, koje bi bez prigovora primili, nego i o tom krepko nastojahu, da si pripadajuće o najvažnijih pitanjih samostalno odredjivanje takodjer na skupnih ugarsko-hrvatskih saborih neoskvrnuto sačuvaju. Jasnim je tog revnovanja dokazom, što su na ustanovu, da se u buduće porez trojedne kraljevine pretresuje u zajedničkih ugarsko-hrvatskih saborih, samo uz dodatak pristali „ali svedjer oddieljeno od poreza kraljevine Ugarske“ (art. 59. g. 1790/1.[11]), odkale se bjelodano vidi, da trojedna kraljevina nije se tim odrekla svoga starodavnoga prava razporezivanja, već ga htjede izvršivati jedino na zajedničkom saboru ugarsko-hrvatskom. Nu pošto su se u istom saboru stališi i redovi kraljevine Ugarske ustručavali priznati trojednoj kraljevini pravo starodavno na pol poreza, opredieljenoga za Ugarsku: sabor trojedne kraljevine niti časa nepočasi, već u svom mjeseca Lipnja g. 1791. u Zagrebu držanom zasjedanju odredi, da se u buduće trojedne kraljevine na ugarskom saboru imadu neposredno sa samim kraljem sporazumjeti o porezu trojedne kraljevine.

Navedenomu saboru trojedne kraljevine od g. 1790. dne 12. i sliedećih mjeseca svibnja svidi se iz istoga razloga solidarnosti interesah stupiti u zajednicu s kraljevinom ugarskom takodjer u višjoj upravi. Netražeći naime, da se trojednoj kraljevini povrati vlastito kr. namjestničko vieće, koje bijaše ukinuto 30. Srpnja 1779., isti sabor u naputku naloži svojim poklisarom, da nastoje

oko ustrojenja državnoga vieća za Ugarsku i trojednu kraljevinu, sastojećega iz ugarskih i hrvatskih viećnikah, odgovornih dotičnim saborom, koji da ih i biraju. Nu pošto nije ovaj predlog našao u tom saboru odziva, poslanici naši pristadoše privremeno uz ugarsko kr. namjestničko vieće s tim uvjetom, da se kod njega umjesti dovoljan broj sinovah trojedne kraljevine (art. 58. 1790/1.[12])

Vaše Veličanstvo! Dočim je trojedna kraljevina, bez povrede ipak svojih starodavnih pravah, u užoj državopravnoj svezi s kraljevinom ugarskom tražila jamstvo zajedničkomu ustavu i svojoj narodnoj slobodi, zaprieti joj velika pogibelj od nastale uprav tada centralistične težnje u Ugarskoj. Ova težnja postade za nju tim pogibeljnijom, čim se više od dana do dana uplietaše u nju idea prevlade magjarske narodnosti. Odatle nastaše trenja medju kraljevinom ugarskom i trojednom kraljevinom, koja radi svoga obstanka poče čeznuti za povratkom svoga njekadašnjega državopravnoga odnošaja naprama pomenutoj saveznoj zemlji.

S toga već sabor trojedne kraljevine od g. 1845. čl. 10.[13]) odredi moliti, da se trojednoj kraljevini povrati kr. namjestničko vieće, a tim i vrhovna zemaljska uprava, i da se za istu ustroji posebni odsjek u kr. pridvornoj kancelariji ugarskoj, u ostalih pako zajedničkih dikasterijih i vrhovnih sudištih da se namjesti dovoljan broj našinacah vještih narodnomu jeziku; dočim sliedeći sabor od god. 1847. čl. 6.[14]) zaište, da se već jednom preustroji i uredi sabor dalm.-hrv.-slavonski.

Nu baš ova posvema pravedna i zakonita težnja trojedne kraljevine naidje na odpor u magjarskoj centralizaciji, koja napokon u zakonih sabora god. 1847/8. izvrši podpuno svoju za samostalnost i narodnost trojedne kraljevine pogubnu osnovu. Uprav zato nije narod trojedne kraljevine tih zakonah nikada niti za valjane priznao, već je na temelju svojega pod blagim dahom sveobće slobode europejske uzkrsloga državnoga práva po slobodoumnijih još načelih ustrojio svoj državni život. Kobna državami i

priestoljem silno drmajuća god. 1848. i nastala poslie nje u carevini austrijskoj desetgodišnja samovlada tako je poremetila državopravne odnošaje trojedne kraljevine, tako je do temelja uzrovala i podkopala sve ustavne, s narodom trojedne kraljevine već odavna srasle institucije, tako je obustavila na navedenih temeljih osnovano državopravno preporodjenje kraljevinah ovih, da neimade riečih, kojimi bismo izjavili neizmjernu žalost i tugu, koja je narod naš poklopila, kada se je vidio samovlastno lišen svojega prastaroga, zakletvom tolikih i tako sjajnih kraljevah potvrdjenoga i dvostranimi državnimi ugovori osiguranoga ustava, te nemilice potisnuta u onaj zlosretni sustav absolutizma, koji mu je sve oduzeo, što mu je milo i drago, koji mu je sve oduzeo, što mu je vazda najsvetije bilo, koji ga je i materialno i moralno ubijao, te napokon dotle dotjerao, da je skoro ugasio i posljednju iskricu povjerenja, kojim je ovaj narod uz svojega kralja vazda stajao.

Ulažuć svečani prosvjed proti samovlastnoj, ničim nezakrivljenoj obustavi ustava našega i ogradjujuć se proti svim posljedicam, koje su odatle proiztekle, ili koje bi se odatle na štetu pravah naših ma kada ili ma kako dovodile ili dovoditi mogle, rado bismo u ovaj par, kada poslie toli dugoga neustavnoga razdobja pristupamo k prejasnomu priestolu Vašega Veličanstva, odustali od ponavljanja golemih inih ranah, s kojih tuži naš narod, da se nećutimo dužne samo nješto progovoriti i o drugoj, narodu trojedne kraljevine uz ustavnost najmilijoj svetinji, cjelokupnosti naime zemljišnoj.

Vaše Veličanstvo! Po primjeru mnogih predšastnikah svojih obratio je i ovaj sabor od početka svoga djelovanja glavnu pozornost na cjelovitost trojedne kraljevine, al ni u ovom pravednom nastojanju nije nimalo uspio. — Dalmacija je već od 17. Listopada 1797, odkada je čl. V. mira u Campo Formio spala pod žezlo prejasnoga doma vašega veličanstva, neprestanim predmetom tegobah svih saborah trojedne kraljevine, kano i skupnih saborah

hrvatsko-ugarskih, koji starodavna svoja prava na nju dokazujuć, zahtievahu, da se pridruži kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji. Tako je sabor trojedne kraljevine, držan u Zagrebu mjeseca Travnja 1802, naložio u naputku svojim poklisarom na zajednički ugarski sabor „quoniam sub glorioso suae Majestatis regimine Dalmatia „per Rempublicam prius Venetam possessa, revindicata foret, et „nunc ad s. Regni Hungariae coronam pro tenore juramenti inau„gurationalis a sua Majestate ss. nuncupati redire deberet: domini „ablegati omni conatu adhibito agent, ut integrans haec Regnorum „pars iisdem jure postliminio sub legali ab autoritate banali dependentia denuo reapplicetur.“ Ovu državopravnu svezu priznao je neumrle uspomene kralj Franjo I., te previšnjim svojim odpisom od 17. Listopada 1802, samo oživotvorenje njezino odgodio na mirnije doba. — Sliedeći takodjer sabori trojedne kraljevine, imenito od g. 1807. čl. 5.[15]), g. 1840. čl. 15., g. 1845. čl. 9.[16]) i g. 1848. čl. 5. zahtievahu, da se Dalmacija sdruži s Hrvatskom i Slavonijom.

Zahtjeve saborah trojedne kraljevine podupirahu skupni sabori ugarski. Tako sabor g. 1802. uvrsti utjelovljenje Dalmacije medju svoja „gravamina“ na treće mjesto. Sabor od g. 1825—1827, stavi ga medju 14. „preferentialia gravamina“ na prvo mjesto. Ovo isto ponoviše stališi i redovi na saboru od g. 1830. predstavkom od 17. Listopada, na koju dodje ovo previšnje riešenje: „kao što je njegovo veličanstvo posvjedočilo svoju spremnost, da 3. točku inauguralne diplome izpuni, pridruživši ili utjelovivši prekosavske predjele: isto tako danas s obzirom na predstavku od 17. Listopada o. g. dostojalo je i utjelovljenje (Dalmacije) tvrdo obećati, tako, da će to utjelovljenje u svoje vrieme sliediti.“ Vjeran svomu obećanju kralj Franjo I. imenovao je po svjedočanstvu čl. V. odbor ad hoc, koji bi imao izraditi osnovu o načinu, kako da se Dalmacija i njeke ine česti sv. kruni utjelove.

Vaše Veličanstvo, priznavajući po primjeru svojih nezabo-

ravnih predšastnikah državopravnu svezu kraljevine Dalmacije, Dubrovnika i Kotora s Kvarnerskimi otoci, izvolilo je i ovomu saboru u svom previšnjem predlogu od 26. Veljače t. g. prijaviti, da je dalmatinsko zastupničtvo upućeno, neka izabere poklisare u sabor trojedne kraljevine, gdje bi se imalo viećati o načinu često pomenutoga sdruženja. Ali ono se zastupničtvo oživotvori na temelju takova, i za hrvatski narod u Dalmaciji toli nepravedna izbornika, da se je već u napried slutilo, što se zbilja i dogodilo, da će u njem stranka protivna sjedinjenju nadvladati stranku narodnu, zastupajuću želje i korist od 400,000 čisto slovjenskih stanovnikah, nespominjuć ni toga, da je protivnička stranka bila poduprta svemogućom birokracijom.

Od ovo doba, premda smo ponovili posebnom predstavkom od 1. Svibnja t. g. pravedne svoje želje, uzalud očekujemo, da se i u tom pogledu zadovolji starodavnomu právu i tvrdim nadam trojedne kraljevine, kano i tolikim prisegam i zavjernicam kraljevskim.

Na jednaki način odciepljena je do danas hrvatsko-slavonska krajina od matere zemlje, te je samo po imenu njezin cjeloviti dio. Predjeli oni, koji sada stoje pod vojničkom zapoviedju, bivši njekada slobodne županije, postaše iz vlastite nužde naroda našega oružànom i predvojem kršćanske civilizacije proti muhamedanskomu barbarstvu. U ime sv. križa, u ime svoje slobode rado je naš narod više vjekovah ondje stražu stražio i krv prolievao. Ali čim je nestalo prave potrebe vojničke krajine, čim tursko carstvo i samo trebuje pomoći za svoj obstanak, poželio je i naš narod u ovih krvavih stranah blagodati mira i gradjanskoga žića. Jedva se je karlovačkim mirom turska poplavica bila slegla u dublje korito, kada je kralj Leopoldo I. svojim previšnjim dopisom od 10. Srpnja 1703. [17]) saborujućemu narodu hrvatskomu radostnu viest oglasio, da mu za nagradu zaslugah i žrtvah pripaja svu banovačku, karlovačku i križevačku krajinu. Isto je tako bila

slavne uspomene kraljica Marija Terezija g. 1741. člankom 49. obećala utjeloviti s Hrvatskom Liku i Krbavu, a Leopoldo II. odlukom od 13. Siečnja 1791. i Franjo I. čl. 18. god. 1792. varaždinsku krajinu, te predjel medju cestami Josipinom i Karolinom.

Nu pored svih onih najsvečanijih obrekah hrvatsko-slavonska krajina stoji još danas kao spomenik vojničke samovlade u Europi, i kano neustavna oaza u ustavnoj državi. Mi nehoteći ovdje obširnije opisivati crnimi bojami nevoljno stanje naše Krajine izjavljujemo samo, da je ovaj sabor u svojoj 42. sjednici dne 15. Srpnja t. g. jednodušno posvojio krajišničku molbenicu od 5. Srpnja, te da ju u ime svoje i čitavoga naroda cielom sviesti práva i pravde svojski podupire, kao što će se o tom obširnije obaviestiti Vaše Veličanstvo iz posebne predstavke, koju Vašemu Veličanstvu u tu svrhu podnieti odredismo skupa sa zakonskim člankom o ustavnom preustrojenju vojničke Krajine.

Upiruć se na zakone, na dvostrane državopravne ugovore i na kraljevske prisege, kojimi smo bjelodano dokazali neporecivo pravo trojedne kraljevine na ustavnost, samostalnost državnu i cjelokupnost zemljišnu, i uzdajuć se u sveto pravdoljubje svoga milostivoga kralja i gospodara, koji se nemože oglušiti toli pravednim željam i zakonitim zahtjevom svedj vjernoga naroda trojedne kraljevine: to mi njegovi zastupnici u ime njegovo i svomkolikom njegovom snagom pred Bogom i svietom zahtievamo i zahtievati prestati nećemo, da se trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji hiljadugodišnji ustav i cjelokupnost zemljišna već jedared prizna i odnosno povrati.

To je želja, to je glas svegakolikoga naroda, to su najprešniji zahtjevi njegovi, od kojih odustati niti neće, niti nemože, doklegod mu bude vjernih sinovah.

Držeći se neoborivih tih ustavnih načelah, nemože nam se na ino, već da na previšnje predloge i odpise, štono ih je Vaše Veličanstvo na ovaj sabor odpraviti blagoizvolilo, onom iskre-

nošću i muževnošću odgovorimo, koje najbolje odgovaraju tako ustavnim zahtjevom naroda, kao i dobro pojmljenim interesom prejasne vladajuće kuće.

Previšnje kraljevsko pismo od 26. Veljače t. g. br. 152., kojim je Vaše Veličanstvo ovaj sabor sazvalo, počimlje izrekom, „da je Vaše Veličanstvo na temelju diplome od 20. Listopada 1860. ustavne inštitucije kraljevinah Hrvatske i Slavonije opet u život privelo.“

Vaše Veličanstvo! Pripoznavajući s radošću, da su ovim kraljevinam doista njeke ustavne inštitucije bar koliko toliko povraćene, s neizmjernom žalošću opažujemo, da se istim kraljevinam stožerna njihova ustavna prava: dozvoljavanje poreza i vojakah, koja su se u saborih i domaćih i ugarskih uviek izvršivala, ne samo nevraćaju, nego se sa velikom povredom starodavnih njihovih pravah upravo uzkraćuju, i uvedenomu u novije vrieme carstvenomu viećù priuzdržuju.

Dokazasmo jur gore, da trojednoj kraljevini po starodavnom njezinom ustavu pripada podpuno zakonarstvo i tomu odgovarajuća autonomna uprava; te pozivom na dotične po kraljevih potvrdjene zakone i zaključke obrazložismo, da se je u saborih trojedne kraljevine samostalno o vojstvu, financijah, izvanjskih odnošajih, upravi zemlje, jednom rieči, o svem viećalo i rješavalo, što može spadati na državni život slobodna naroda i slobodne zemlje. Mogli bismo u tu svrhu navesti množinu zakonah stvorenih tako na domaćih god. 1396., 1434., 1492., 1527., 1538., 1567., 1571., 1604., 1609., 1635., 1643., 1681., 1700., 1712., 1717., 1723, 1725., 1733., 1737., 1739., 1741., 1749., 1755., 1757., 1759., 1770., kao i na skupnih ugarsko-hrvatskih saborih god. 1504., 1537., 1542., 1601., 1622., 1625., 1630., 1635, 1638., 1647., 1649., 1655., 1659., 1681. 1715., 1723. itd., kojih je svih jedna težnja, jedna misao, jedna jezgra, jasno izraženje one u svih promjenah našega javnoga života sačuvane i djelotvorno izvršivane državopravne axiome „nihil

de nobis, sine nobis." — Nu budi dovoljno pozvati se na čl. 12. g. 1790/1. ugarsko-hrvatskog sabora, kojim je prije navedena izreka, sačinjavajuća najglavnije načelo i jamstvo našega starodavnoga ustava, postala posebnim postavnim zakonom, opredjeljujućim: »legum ferendarum, abrogandarum et interpretandarum pote-»statem legitime coronato principi et SS. et OO. ad comitia le-»gitime confluentibus communem esse, nec extra illa exerceri posse«, te se onda neće moći ni najmanje dvojiti o temeljitosti navedene tegobe naše.

Odatle se vidi, da ponajbitnije ustavno pravo razpolaganja o imutku i krvi nije ovim kraljevinam povraćeno; da i nenapomenemo, da se ni županijam — ovim temeljnim stupovom ustave i ustavnosti, — niti ostalim slobodnim kotarom i gradovom nije podpuno povratila zakonito jim pripadajuća autonomija; da i prešutimo, da se u oči ustavno sakupljenoga i viećajućega sabora vojničkom ovrhom utjeruju narodu našemu nepoznati, nezakonitim putem razpisani porezi; da i mûkom mimoidjemo ono abnormalno stanje, što u ovih kraljevinah i dan danas uz ustavne postoje i neustavne oblasti, koje ustavnu djelatnost onih prieče, dà, nemogućnom čine. U takovom položaju nemožemo nikako uvidjeti, da su ovim kraljevinam povraćene ustavne njihove institucije; pače napomenutu u predlogu Vašega Veličanstva diplomu od 20. listopada 1860. nemožemo inako smatrati, van kao izhodište i prielaz iz samovladanja u ustavnost, kano povod, kojim su kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija prešle na polje ustavnosti in principio, uztegnuto im prošlih 12 godinah.

Nu kada dublje promotrimo, da se u istoj diplomi prošlo 12-godišnje neustavno stanje smatra kao faktična iznimna obustava práva ustavnoga radi prelaznih svrhah; kada pomislimo, da se ista diploma pozivlje i osniva na pragmatičkoj sankciji, kao na temeljnom právu i prejasne dinastije, i podredjenih joj zemaljah: tada nemožemo pojmiti, kakovom se je dosljednosti upravo

ovom diplomom stegnuo i stisnuo višestoljetni ustav trojedne kraljevine. — Zato se na temelju neoborivoga postavnoga práva ustavni život ovih kraljevinah nemože inače uzkrisiti, van da im se podpuno povrati prijašnje ustavno právo. Svaka ina povrata njihovoga prava ustavnoga nije povrata ustava, već produženje osudjenoga i po samom Vašem Veličanstvu stanja iznimnoga uz njeke samovlastne koncesije. Takovo pako izvraćanje našega javnoga práva u očitom je protuslovju sa često navedenimi, najsvečanijimi prisegami tolikih sjajnih vladarah potvrdjenimi ugovori; s toga izpovjediti moramo, da kao što su praotci naši sve ovimi ugovori označene dužnosti točno izpunjavali, tako ćemo i mi iz svih silah nastojati, da iste i u buduće što revnije i što točnije izpunimo; ali kao godj što su naši praotci práva, koja po istih ugovorih ovim kraljevinam pripadaju, svom snagom čuvali i branili, tako smo i mi iste čuvati i braniti dužni i pripravni.

Blagoizvolilo je vaše veličanstvo istim previšnjim kr. predlogom od 26. Veljače t. g. nas nadalje ubaviestiti o tom, da je na temelju čl. 58. 1790/1[18]), sazvanje ovoga sabora odrediti pronašlo. — Nu i u ovoj odredbi vašega veličanstva leži povreda našega starodavnoga ustava, pa to će dostojati Vaše Veličanstvo uvidjeti iz odpisa blage uspomene kralja Maksimiliana od 29. Studen. 1567., kojim saborske članke ovih kraljevinah od iste godine 1567, potvrdjuje. Ovaj odpis glasi: »Intellexerunt Status et Ordines indictionem Diaetae seu conventus horum Regnorum instar Regni Hungariae suam Caesaream Majestatem sibi reservasse. Cum autem id libertati SS. et OO. apertissime derogare videatur . . Quemadmodum Sacra Majestas Caesarea ipsos Banos in veteri consvetudine, indicendae regnicolaris Regnorum suorum diaetae clementer conservare velle sese benigne obtulit, dummodo semper a Banis ipsis hac de re prius admoneatur, et quarumnam rerum tractandarum causa Generalis ipsa Diaeta indicenda sit, edoceatur.« Ovu zakonsku ustanovu nije čl. 58. 1790/1. ugarsko-hrvatskoga sabora

u ničem pobio; jer se uprav iz sadržaja njegova: „Generalis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Congregationes cum praevio annutu regio celebrandae veniunt“ vidi, da je pravo uricanje i sazivanje sabora ovih kraljevinah banu ostavljeno, koji bi to samo kralju predhodno javiti imao. — Vrhu toga sa žalosti navesti moramo, da je protiva ustanovam i ovoga čl. 58. 1790/1. samo hrvatsko-slavonski sabor sazvan, dočim se u njem i Dalmacija naročito u istu svrhu navodi. — Kao revnim čuvarom svegakolikoga državnoga našega práva nemože nam se na ino, nego da se u toliko svečano ogradimo proti dohvatu i smislu pomenutih u ovom kr. predlogu izrazah, u koliko bi se ovi osnivali na predpostavi protivnoj samostalnosti i cjelokupnosti trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, i právu s banskom časti skopčanomu.

Neote se ni to budnosti našoj ustavnoj, paće veoma nas neugodno dirnu, što se diplomatički izraz „trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ u upitnom kraljevskom predlogu neupotrebljava, i što se ustav ovih kraljevinah na Dalmaciju sa Dubrovnikom i Kotorom u smislu gore navedenih državnih ugovorah i zakonah od god. 1527., 1712., 1790/1. već sada neproteže.

Prisiljeni u obranu naših kako ustavnih tako i državnih pravah i u tom obziru uložiti svečani prosvjed, molimo Vaše Veličanstvo u podaničkoj poniznosti, da pravedne želje i zakonite zahtjeve vazda vjernoga naroda trojedne kraljevine u obojem obziru, osobito pako glede sjedinjenja Dalmacije, kao što smo to prepokornom svojom već gore navedenom predstavkom od 1. Svibnja t. g. molili, izpuniti blagovoli. Molbe i zahtjeve u pomenutoj predstavci obširnije razložene ponavljamo i sada, čvrsto svoje uvjerenje i opet izražujući, da se kriepljenjem i jačanjem trojedne kraljevine kriepi i jača visoko priestolje Vašega Veličanstva.

Istim previšnjim kr. predlogom od 26. Veljače upućeni, da preduzamši svečani uvod bana, i obavivši zakonito izbor prabil-

lježnika i vojvode ovîh kraljevinah, ponajprije u pretresivanje uzmemo državo-pravne odnošaje trojedne kraljevine naprama kraljevini ugarskoj: podaničkom pokornošću evo javljamo, da je sabor ovaj ravno privolio, da se imenovani po Vašem Veličanstvu ban Josip barun Šokčević po starodavnom ustavnom običaju u bansku čast umjesti, ali da si je i ujedno pridržao oživotvoriti i izvršivati prvom već prigodom ono kraljevinam ovim pripadajuće právo, kriepošću kojega vlastan je ovaj sabor Vašemu Veličanstvu za bansku čast predlagati njekolicinu sposobnih za istu čast osobah, kao što se to izmedju ostalih odpisom kralja Ferdinanda I. od god. 1527., čl. 6.[19]) sabora trojedne králjevine od god. 1741 i čl. 61.[20]) 1756. dokazuje.

Izbor vrhovnoga kapetana iliti vojvode obavismo po starodavnom običaju i právu, koje saboru trojedne kraljevine pripada, te za vojvodu u saborskoj sjednici 20. na 15. Lipnja jednoglasno izvikasmo bana baruna Šokčevića; koji je opet po právu, koje mu kao vojvodi ovih kraljevinah pripada, podvojvodom trojedne kraljevine imenovao podmaršala grofa Gjuru Jelačića, a podbanom Ivana Zidarića, koja oba položiše pred licem naroda zakonom propisanu zakletvu. — Što se pako tiče izbora prabilježnika trojedne kraljevine, pridržao si je sabor právo istoga u svoje vrieme prema potrebi izabrati.

Što smo napokon zaključili ob odnošaju trojedne kraljevine Dalm. Hrv. i Slavon. prama kruni i kraljevini Ugarskoj, uvjeriti će se premilostivo Vaše Veličanstvo iz sadržaja zaključka, koga podjedno posebnom predstavkom Vašemu Veličanstvu podnosimo, očito izjavljajući, da svi zahtjevi i preduvjeti, koji se u pomenutom zaključku predlažu, logičnom dosljednosti sliede iz javnoga državnoga práva trojedne kraljevine, za koje nam je bilo najsvetija dužnost, da ga se i tom prigodom točno i vjerno držimo. — Obzirom na previšnji odpis Vašega Veličanstva pod 20. Listopada 1860 na bana baruna Šokčevića, kano i prema našemu medjusob-

nomu 700-godišnjemu drugovanju odlučeno je ujedno, da se pomenuti zaključak saboru ugarskomu znanja radi priobći, Vaše pako Veličanstvo u podaničkoj smjernosti umoli, da ga poput kraljevskog predloga ugarskomu saboru na viećanje, ili ako bi isti sabor po pripadajućem si právu initiativu poprimio, njegovu predstavku nam daljnjega pretresanja radi dostaviti blagoizvoli. — Nu pošto smo tužnim srdcem razabrali, da je Vaše Veličanstvo sabor ugarski razpustilo, to umoljavamo Vaše Veličanstvo, da bi ugarski sabor već i radi našega dogovaranja što prije na novo sazvati blagouzhtjelo.

Previšnjim odpisom Vašega Veličanstva od 11. Svibnja t. g. bjehu ovomu saboru uslied prepokorne njegove predstavke, koju je iz sjednice saborske od 29. Travnja t. g. Vašemu Veličanstvu podneo, priobćene abdikacionalne izprave nj. veličanstva kralja Ferdinanda V. od 2. Prosinca 1848. i prejasnoga nadvojvode Franje Karla od 1. Prosinca 1848., te je sabor pretresav jih ravno pripoznao, da poslie odreknuća nj. veličanstva kralja Ferdinanda V. i prejasnoga nadvojvode Franje Karla, glasom pragmatičke sankcije, koju je trojedna kraljevina samostalno, kao što smo gore naznačili, primila, právo nasljedstva u njemačko - slavenskih nasljednih pokrajinah i š njimi personalno sjedinjenoj trojednoj kraljevini Vašemu Veličanstvu pripada; ali nam je ujedno opaziti, da bi se pomenute abdikacionalne izprave po zakonitom običaju, dokazom čl. 28. 1740. sabora trojedne kraljevine, i po propisu čl. 3. 179°/₁ imale bile u roku od 6 mjesecih saboru kraljevine ugarske i trojedne kraljevine predložiti, i krunisanje Vašega Veličanstva obaviti; jer što se je to propustilo, položio se je temelj nesretnomu i državu do skrajnje propasti dovedšemu absolutizmu. Nepovoljnim srdcem čusmo njekoliko izrazah u tih abdikacionalnih izpravah, te bojeći se, da se iz ovoga imenito izraza „krune cesarovine austrijske i svihkolikih pod njom sjedinjenih kraljevinah“ nebi izvodilo, da je trojedna ova kraljevine njekako

podčinjena, žalimo, što se u njih napose nespominje kruna i priestol kraljevine Ugarske te kraljevine Dalm. Hrv. i Slavonije, koje su kraljevine po naročitom sadržaju pragmatičke sankcije i naše i ugarske sa nasljednimi pokrajinami austrijskimi stupile samo u personalnu svezu, i koje su po smislu prev. akta kralja i cara Franje I. od 17. kolovoza 1804. u svojih „naslovih, preimućtvih, povlastih, svezah i právih" ostale netaknute podignućem carevine austrijske, izvedenim protiustavno bez privolje sabora našega i ugarskoga. Povodom tim prisiljen je sabor ovaj svečano se ograditi i proti svim posljedicam, koje bi odatle proizticati mogle, i proti sličnomu u buduće postupanju, moleći Vaše Veličanstvo, da zakonita práva trojedne kraljevine i u ovom obziru u podpunoj svojoj krieposti uzdržati blagoizvoli.

Pozvani napokon istim često-pomenutim previšnjim kralj. predlogom od 26. Veljače t. g., da za predstojeće krunisanje Vašega Veličanstva zastupnike izaberemo i za doba jih u Budim odpravimo, obradova se sabor trojedne kraljevine sa one Vašim Veličanstvom tom prigodom učinjene izjave, da će se Vaše Veličanstvo u smislu ustavnih zakonah za kralja ugarskoga, a ujedno dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga krunisati, i u tu svrhu ponajprije inauguralnu diplomu, i to za trojednu kraljevinu u smislu čl. 49. 1622.[21]) posebice ugovoriti i izručiti. — Budući pako da bi se krunisanje Vašeg Veličanstva moglo samo uz izdanu to krunitbenu zavjernicu preduzeti, a ova tek poslie povratka pripadajućega trojednoj kraljevini ustava i cjelokupnosti zemljišne izdati: to mi Vaše Veličanstvo najpokornije opeta molimo, da trojednoj kraljevini i podpunu ustavnost i cjelokupnost zemljišnu povratiti, a tim zapreke odstraniti blagoizvoli, koje toli željeno krunisanje Vašega Veličanstva sve dosada nemogućnim čine. Za slučaj pako, ako se krunitba nebi iz kojega god uzroka mogla zajednički sa Ugarskom obaviti, pridržava si trojedna kraljevina právo, Vaše Veličanstvo na temelju svojih državopravnih ugovorah

i svoje vlastite pragmatičke sankcije uz gore pomenute uvjete posebice kao svojega kralja okruniti.

Najvišjimi ručnimi pismi od 14. i 37. Ožujka t. g. blagoizvolilo je Vaše Veličanstvo sabor ovaj premilostivo ubaviestiti, da je za povratak starodavne uglednosti Dalmacije, Hrvatske i Slavonije blagoizvolilo na način kralj. namjestničkog vieća ugarskog ustrojiti politički dikasterij pod imenom kralj. namjestničkog vieća kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, — a tako isto dostojalo i banski stol kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije opet uvesti i umjestiti.

Primivši ove premilostive odluke Vašega Veličanstva za dokaz, da ovoj trojednoj kraljevini po starodavnom právu pripada vlastito i sudbena i politička kao zemaljska, tako i vrhovna uprava, držimo za svetu svoju dužnost, ponajprije opaziti, da ustrojenje i umješćenje kralj. namjestničkog vieća samo za privremeno smatramo, nu tako ipak, da je isto po ustavu ovih kraljevinah, naročito po propisu čl. 14. i 18. §. 1. g. 1790/1. narodu, dosljedno saboru trojedne kraljevine, odgovorno, i da se na temelju čl. 1. i 2. sabora našega od god. 1767. u svakom obziru ustrojiti i vladati ima po propisih izdanih ustavnim putem za kralj. ugarsko-namjestničko vieće. Isto tako i u privremenom dalm.-hrv.-slavonskom dvorskom dikasteriju nesmatramo ino, nego privremeni vrhovni zavod, koji u svojem sadanjem ustrojstvu samo tako dugo ostati imade, dok se ustavnim putem ino nenaredi. — Premda je pako sabor trojedne kraljevine na temelju práva, koje ga ide glasom čl. 18. §. 1. god. 1790/1. i čl. 1. i 2. sabora domaćeg od god. 1767., odlučio, da će još u ovogodišnjem svom zasjedanju zakonski članak o vlastitoj vrhovnoj i zemaljskoj vlasti, koja bi saboru trojedne kraljevine odgovorna bila, sačiniti, i Vašemu Veličanstvu kraljevskoga potvrdjenja radi podnieti: to je medjutim pohitio kod Vašega Veličanstva posebnom predstavkom izprositi, da se odmah privremeni dalm.-hrv.-slavonski dvorski

dikasterij pretvori u kralj. dalm.-hrv.-slavonsku dvorsku kancelariju, koja ima naprama središnjemu carsk. popečiteljstvu stojati u onom istom nezavisnom odnošaju, u kojem je zakonito stajati imala i ugarska kancelarija do god. 1848., i kojoj bi se uz odgovornost, čl. 18. g. 1780/1. ustanovljenu, onaj isti djelokrug, što je imala i ugarska dvorska kancelarija do god. 1848., opredielio, te po tom u smislu dotičnoga našega zaključka saborskoga povjerilo i vrhovno upravljanje primorsko-hrvatskih lukah i morskoga penzionalnoga fonda, štono su sada u vlasti tršćanske gubernije.

Istim posve načinom smatramo uvedenje stola banskoga za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju samo privremenim, valjajućim dotle, dok se sudovi ustavno nepreustroje. Prigodom ovom nemože nam se na ino, već posebnom predstavkom najsmirenije umoliti Vaše Veličanstvo, da bi obzirom na prošlost, u kojoj je trojedna kraljevina, kao što smo to gore razložili, imala vlastito svoje sudstvo u svih granah i prizivnih molbah, i obzirom na zaključak, koji smo o odnošaju trojedne kraljevine prema kraljevini ugarskoj satvorili, i u kom smo si svekoliko pravosudje pridržali, blagoizvolilo ustrojiti u Zagrebu kralj. stol sedmorice, kano privremeno vrhovno sudište kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije dotle, dok se sudstvo istih kraljevinah putem ustavnim nepreustroji.

Jedna jošte imade u navedenih previšnjih ručnih pismih okolnost, koje nikako mûkom mimoići nemožemo. Videći naime, da se njihove kraljevine prosto nazivlju nasljednimi kraljevinami, opažujemo, da je trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija po primljenoj godine 1712. pragmatičkoj sankciji svojim načinom ravno postala nasljednom državom, nu ipak ne u smislu ostalih austrijskih pokrajinah, koje pod imenom „Erbländer“ sačinjavaju cjeloviti dio njemačkoga saveza, kojemu trojedna kraljevina nije nikada spadala, nitì sada nespada, niti se može u tom smislu zvati nasljednom pokrajinom.

Najvišjim kraljevskim predlogom od 12. Ožujka 1861. pozvani, da devet sposobnih i miroljubivih zastupnikah od strane Hrvatske i Slavonije iz sredine svoje izaberemo, i na carstveno vieće u Beč pošaljemo, a podjedno da u saborski pretres uzmemo i pitanje o konačnom ustavnom uredjenju načina, kojim će se u napried birati i pošiljati na carstveno vieće zastupnici ovih kraljevinah; nakon zreloga viećanja i svestranoga uvaženja svih državopravnih i političkih razlogah u sjednici držanoj 3. Kolovoza jednodušno zaključismo: „da kraljevina Hrvatska i Slavonija neudioničtvuje na carstvenom vieću."

Vaše Veličanstvo, premilostivi naš kralju!

Gojeći što tvrdje osvjedočenje, da je trojedna kraljevina glasom državopravnih ugovorah od god. 1527., 1712, i zakonah od god. 1790/1. od svake druge kraljevine i pokrajine i glede zakonarstva i glede úprave neodvisna; držeći se zatim toga, da starodavni ustav trojedne kraljevine, koja sa ostalimi kraljevinami i zemljami monarhije stoji samo u personalnoj uniji, nije pravno nikada prekinut; obziruć se napokon i na to, da se na tom ustavu, kojega, sve da bi i stajala njeka ovamo spadajuća pogubna načela, barem narod trojedne kraljevine nije nikada izgubio, osnivaju práva ne samo naroda, nego i priestolja: nemogosmo ino izjaviti, nego da u oktroirano, i već toga radi svemukolikomu našemu ustavno-zakonitomu životu toli pogibeljno carstveno vieće zastupnikah šiljati nemožemo.

Ovaj naš zaključak neprotivi se ni najmanje podaničkoj vjernosti i lojalnosti našoj toliko putah tako sjajno posvjedočenoj. Jer kao narod i svomu ustavu i svomu kralju vjeran, držasmo i držimo za najsvetiju dužnost braniti práva, kako vladaocu tako i narodu ustavom i zakonom podieljena, znajući, da svaka pogibelj, koja nam ustavu prieti, prieti i právu ne samo naroda, nego i priestolja. — Stojeći uz ustav svoj, stojimo mi uz vladaoca, braneći právo svoje i zakon, branimo ujedno najčvršće i právo Va-

*

šega Veličantva kralja našega. Učinismo to vazda, a činimo to i u ovo uzrovano doba, u koje se toli zlouporavljeni onaj politički axiom „salus reipublicae suprema lex esto“ ori u sabornicah iz ustijuh prvih državnikah, teorija pako „svršenih činah“ u Europi životom postaje.

Budi nam dozvoljeno, da s onoga gledišta, s kojega smo pred svieśću i narodom dužni smatrati sve pojave u državnom životu, u kratko naznačimo nazore, kako mi previšnju diplomu od 20. Listopada 1860., na koju se Vaše Veličanstvo i u ovom kraljevskom svom predlogu pozivlje, prosudjujemo.

Rado bismo mi tu najvišju diplomu takovom smatrali, kojom se narodu trojedne kraljevine ustav njegov i sva na njem se osnivajuća državna práva vraćaju; jer ako je ikoji narod pod suncem, koji kano svoga ustava bez svake svoje krivnje lišen, može punim právom zahtievati, da mu se povratkom ustavnosti u obće povrati ustav u cielom obsegu i podpunoj krieposti: to je doisto narod trojedne kraljevine, koji je za obranu svoje državne neodvisnosti i narodnosti god. 1848. listom na oružje ustao, braneć tim i ustavni priestol Vašega Veličanstva. Nu sadržaj previšnje diplome o protivnom nas upućuje, ter ju zato možemo smatrati samo za čin vladarske dužnosti, kojom bi se dokinut imao nezakonito postojavši 12-godišnji absolutizam, za čin, kojim je priznana neprekidnost ustavnoga práva ovih kraljevinah.

Svevlastno naime razpolažuć, naredjuje Vaše Veličanstvo, da se upitna diploma ima smatrati temeljnim državnim zakonom. dočim se najbitnija naša práva, razpolaganja naime o našem imetku, o našoj krvi, kao i drugi isto tako važni državni zadatci, bez našega znanja i privoljenja u posve strano zakonotvorno tielo prenose. — Ovakvo jednostrano svevlastno naredjivanje pako protivi se právom, državnim ugovorom izmedju prejasne vladajuće kuće i naroda trojedne kraljevine god. 1527. i 1712. sklopljenim, protivi se više putah navedenomu čl. 12. zakona od god. 1790/1.,

po kom je zakoniti vladalac vlastan samo sa narodom na saboru sakupljenim zakone tumačiti, preinačivati ili ukidati. Pozivlje se istinabog previšnja diploma na pragmatičku sankciju, nu pozivlje se i naročito na svevlast, što je očito protuslovje, pošto se našom pragmatičkom sankcijom kao dvostranim temeljnim ugovorom svaka svevlast izključuje: zato je protuzakonita, i za trojednu kraljevinu bezkriepostna svaka ustanova, koja nije na saboru trojedne kraljevine učinjena, i po zakonitom ustavnom kralju potvrdjena.

Djelokrug zakonarstva, koje smo kriepošću svoga ustava izvršivali, nije stegnut samo na njeke poslove, već se naša zakonotvorna vlast proteže na sve ustanove javnoga práva u obće, kao i na sve i najvišje državne zadatke. kao što smo to jur gore dokazali. – Napomenusmo i to, da po smislu našega javnoga práva nije trojedna ova kraljevina sa neugarskimi pokrajinami austrijske monarhije nikada stupila u realnu svezu, već da se naši odnošaji samo u tom stiču, što imamo zajedničkoga vladara i istu obitelj vladajuću. Neoborivim dokazom svemu tomu jesu državni ugovori, koje su praotci naši sa sretno vladajućom kućom, i to samo s njom, god. 1527. i 1712. slobodnom voljom kao nezavisan narod sklopili. Jedno i drugo učinili su uz očito priuzdržanje svih prije imanih pravah i samostalnoga državnoga položaja svoga, kojino je od prije postojao, a i neima traga kakovoj ma i najmanjoj državopravnoj ustanovi, po kojoj bi se bio tadanji državopravni položaj i odnošaj kraljevinah ovih prema rečenim pokrajinam pravno promienio; dočim je usuprot samostalnost i neodvisnost trojedne kraljevine i u novije doba temeljnim za Ugarsku i trojednu kraljevinu zakonom od god. 1790/1. čl. 12. jasno i svečano priznana i potvrdjena; napokon ni starodavni, još za vremena narodnih nam kraljevah obstojavši ustav kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije nije se nikada i ničim pravno prekinuo, nego se je samo potrebam onih kraljevinah i duhu vre-

mena putem i sredstvom vlastitoga nam zakonarstva neodvisno prilagodjivao.

S ovih razlogah nemožemo mi predmetah u djelokrug našega vlastitoga zakonarstva spadajućih odstupiti takovomu zakonotvornomu tielu, koje oktrojiranim putem ustrojeno, nemože nam dati onih garancijah, kojih i kakovih nam pruža naš ugovorim utvrdjeni ustav, zato u diplomi 20. Listopada 1860. nemožemo ino vidjeti, van povredu javnoga práva i ustava trojedne kraljevine.

Uz ove razloge, kojih bitni dio zasieca u područje práva, navesti nam je i druge razloge naravi političke. — Ima tomu gotovo 200 godinah, odkako se u Beču pokazuje težnja stanovite vladne politike, koja, razvivši se iz neznatnih počelah, probija neprekidno kroz sve razvojne štadije, i koja prema okolnostim sad otvoreno, sad tajno goni za svrhom svojom. Mi nemožemo one politike označiti shodnije, nego ako kažemo, da je ona izraz državne misli, kojoj je unutarnji tajni smjer, nadjenuti svim kraljevinam, zemljam i narodom austrijske monarhije, po naravi različitim, jednoliku formu, ter usredotočene njihove sile podčiniti svrham i interesom, koji nisu, a niti mogu biti interesi većine istih kraljevinah, zemaljah i narodah.

Neposredna posljedica te državne misli bila je ta, da je, smetnuvši sa vida težište istih kraljevinah i zemaljah, držala za potrebito tražiti težište monarhije izvan nje same, i to ondje, gdje je njekom političkom svezom svezana manjina zemaljah austrijskih. — Po ovoj politici, državnomu ustrojstvu i zvanju kraljevinah i zemaljah mnarhije neprimjerenoj, uvedene su istovjetne institucije za sve kraljevine i zemlje monarhije, bez obzira, da su ove vriedjale samostalni život različitih narodah, i da nemogu djelovati na sreću njihovu.

Ova politika dostigla je svoj vrhunac i pravi svoj izraz u onoj kobnoj vladnoj sistemi posljednjega 12godišnjega absolu-

tizma, koja je osudjena jednoglasnim vapajem svih narodah, koja tečajem pomenutih 12 godinah uz svomoguće napore nije monarhije k sreći, već k propasti bliže dovela. — Ove politike ne samo da nismo nikad priznali, nego smo dapače proti njoj svagda dizali tužbe i prosvjede, a držimo si za dužnost glas svoj i sada proti njoj podići, u kojoj se god formi pojavi

Nevideći u carstvenom vieću ino, nego novu ùputu ili metamorphosu samovladne centralizacije državne i š njom skopčane one iste politike, koju smo gore nacrtali: tako iz svih prenavedenih razlogah, kao i obzirom na savez, što smo ga u interesu zajedničke obrane svojega ustava sa kraljevinom ugarskom sklopiti odlučili, nemogosmo drugo zaključiti, nego da zastupnikah u carstveno vieće šiljati nemožemo, izjavljujuć podjedno, da naredbe i ustanove carstvenim viećem budi donešene, budi unapred donieti se imajuće za ovu trojednu kraljevinu ni za sada, niti za buduće zakonite obvezne moći imati nemogu.

Vaše Veličanstvo! Prem da je narod trojedne kraljevine vazda pripravan po načelih ustava svoga sva, ma koje vrsti medjunarodna pitanja, koja bi izmedju trojedne kraljevine i ostalih pokrajinah ili kraljevinah postajala ili postojati mogla, jedino sa Vašim Veličanstvom, kano svojim kraljem, i to putem svoga vlastitoga zakonitim načinom sakupljenoga sabora pretresivati i rješavati: to je ipak osvjedočen, da bi slabu uslugu učinio i sebi i prejasnomu domu Vašega Veličanstva, kada bi radi njekih prividnih potriebah carevine, koje da iziskuje gore nacrtana, njezinomu naravskomu razvitku pogubna politika, žrtvovao svoju neodvisnost i samostalnost, svetu i dragocjenu ovu baštinu svojih otacah. Zato molimo Vaše Veličanstvo, da i nešiljanje zastupnikah na carstveno vieće. i ostale zaključke, koje ujedno posebnom predstavkom podnesosmo Vašemu Veličanstvu s prepokornom molbom, da jih do svojega krunisanja privremeno potvrdi, blagoizvoli smatrati jedino za izraz neuzkolebive vjernosti prama našemu ustavu,

kojega se moramo svigdje što strože držati, ako nećemo, da nas stigne strašan ukor i suvremenikah i potomakah naših.

Vašega c. kr. apoštolskoga Veličanstva prepokorni podanici

U Zagrebu 24. rujna 1861.

Sabor trojedne krajevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

---

[1]) Regnum nostrum Sclavoniae et Partes Transylvaniae in omnibus antiquis bonis libertatibus, consuetudinibus et juribus suis conserventur.

[2]) Imprimis, quod Regia Majestas, Regnum Ungariae, cum caeteris Regnis, scilicet, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae et partibus Transylvanis, ac Provinciis sibi subjectis, Dominosque Praelatos et Barones, omnes Ecclesias, Ecclesiasticasque personas, ac Nobiles et Civitates, nec non caeteros incolas et inhabitatores eorundem Regnorum et partium Transylvanarum, conservabit in antiquis juribus, privilegiis, immunitatibus et consuetudinibus approbatis, in quibus scilicet, per Divos quondam Reges conservati, quibusque gavisi et usi fuerunt.

[3]) Majestas Regia, inter caetera sua Regna, dictum Regnum Sclavoniae, in antiquis eorum libertatibus, immunitatibus, privilegiis et consuetudinibus conservare pollicetur.

[4]) Imprimis, obtulimus Sacratissimae Regiae Majestati, Domino Nostro Gratiosissimo, subsidium duorum florenorum per anni circulum, in duobus terminis, de omnium bonis persolvendis:

§. 1. Ita, ut si Majestati Suae visum fuerit, faciat denuo Regnum dicari, et in ipsa dicatione illi inordinati liberi, qui hactenus eximi solebant (demptis Villicis ac Praeconibus, illisque, qui in domibus, allodiis, et Curiis Dominorum Nobilitaribus, ac Nobilium, residentiam faciunt) pro liberis et exemptis, minime serventur.

§. 2. Rustici etiam, non habentes bona sex florenos valentia, ne dicentur.

§. 3. Media autem pars illius subsidii, hoc est, unus florenus, ubique, statim postquam dicatio bonorum quorumcumque facta fuerit; decimo quinto die immediate sequenti, ad manus exactorum debeat administrari.

§. 4. Praeterito autem ipso decimo quinto die, mox Domini Bani, ad exigendum ipsum subsidium, more solito Spanos extramittere possint.

§. 5. Alter vero florenus. penes eandem dicationem, ad festum Pentecostes nunc venturum solvi debeat et administrari.

[5]) ... Tandem intellexerunt Status et Ordines praescripti Suae Sac. Caes. Maiestatis, medio dictorum Dominorum Commissariorum, eius Maiestatis clementem Commissionem, praefatos Status et Ordines fideles Suae Maiestatis, quantos sumptus, utpote immensos pene ad conservationem Regnorum nostrorum impendat, neque sufficiat id facere deinceps absque ipsorummet auxilio; fideles subditi Sa. Caes. et Regiae Maiestatis Status et Ordines praescripti, iuxta veteranam illorum libertatem et consuetudinem, medietatem subsidii pro anno praesenti per Status et Ordines fidelium suorum Regni Hungariae oblati, se humillime Dicatoribus Suae Maiestatis daturos offerunt etc.

[6]) Gledaj gore na strani 196.

[7]) Telonia sicca et nova aboleantur et deleantur ubique, potissimum autem in possessione Cheby in Campo et Comitatu Zagrabiensi existens. eo quod nulli pontes nullaeque viae ibidem extarent reficiendae. Similiter etiam in bonis Crapinensibus per Dominos Keglevych erecta.

Ratione mercium ex Turcia importandarum, conclusum est: ut pro exigenda Tricesima ordinaria et auctione, a talibus mercibus proveniente, Caproncae, vel in Dernie, locis Tricesimalibus, eregitur, ibidemque ab inducentibus legitima Tricesima exigatur; a rebus tamen, per captivos pro lytro inferendis, tricesima exigi non debeat.

... Viso insuper et considerato periculo huic Regno imminenti, cupientes eciam Votibus Regietatis obsequi, amore denique patrie, et pro Salute ac defensione nostra viris ac facultates nostras exponere volentes, statutum est, vt statim et de facto octingenti Equites et ducenti pedites pixidarii conducantur, conseruenturque. et ad Regni defensionem teneantur. .... Item quod presens subsidium vnius floreni, ad Conseruacionem gencium impositum, infra octauum diem presentis Congregationis ad manus domini Emerici Bradacz Thesaurii Regni administretur. ... Mo-

neta autem Germanica et Hungarica ubicumque in suo valore ac genere recipiatur et currat.

(Dva puta iste godine kralj Ferdinand potvrdio).

Item statutum est, id quoque ex clementi annuentia Majestatis Suae; ut Praediales quarumcunque Ecclesiarum (qui in Ungaria et Sclavonia, iisdem fere semper praerogativis usi sunt, quibus alii possessionati Nobiles, et quorum homagia et juramenta aequaliter semper cum aliis Nobilibus fuerunt aestimata) non dicentur.

Sclavonia insurgat in sui defensionem; more ejus Regni consueto.

Gledaj na str. 134.

Admittit clementer Sua Sacra Regia Majestas, ut Modus Insurrectionis, et Exercituationis praefatorum Regnorum pro ratione necessitatis, juxta Articulum 66. 1681. ultro, et imposterum observetur; quemadmodum et observandus statuitur.

Gledaj na str. 192.

[8]) Gledaj na str. 108.

[9]) Gledaj na str. 116.

[01]) Gledaj na str. 176.

[11]) Gledaj na str. 192.

[12]) In vicem Consilii Locumtenentialis erigatur sub Praesidio Palatini Senatus Regni, Numerus Senatorum, uti et necessarii Status Subalterni Instructio, formula juramenti, et Salaria determinentur. Individua ex omnibus quatvor Statibus a proportione Circulorum, et respective Regni Croatiae, pro Hungaria in hac statim Diaeta, pro Croatia vero in celebranda mox Regni Congregatione, liberis Statuum suffragiis eligantur, Officium eorum duret usque futuram Diaetam, tunc aut denuo confirmari, aut immutari possint. Si tamen aliquis Senatorum justam diffidentiae causam praeberet, possit etiam ante Diaetam a Committentibus suis revocari, uti, et si aliquem mori contingeret, alter eidem etiam intra Diaetam substitui.

[13]) Laetissimus progressus Culturae; Evolutio Nationalitatis nostrae; Evigilans e lethargico plurium saeculorum Sommo Litteratura Croatico Slavonica, respectus Commercii et Industriae, ipsaque Situatio Regnorum horum, accumulatio Negotiorum penes Consilium Regium Locumtenens hungaricum et facilitatio administrationis; — distantia Sedis ejusdem dirigentis Dicasterii, ac demum momentosissima per leges novellares introducta innovatio, quod Lingua hungarica intra recinctum Regni Hungariae exclusive ad Cathegoriam Linguae Curialis et diplomaticae elevata sit, SS. et OO. imperiosam imposuerunt necessitatem, Suam Majestatem Sacratissimam de genu exorandi, ut Consilium Regium Croatico Slavonicum per Dominam Reginam Mariam Theresiam die 31. Augusti anni 1767. errectum et die 30. Julii 1779. sublatum, in Regnis his salva eorundem Regnorum avita et aeviterna cum Regno Hungariae in legislativis caeterisque Correlationibus constitutionali unione, jure postliminii revehatur, inque metropoli Regnorum horum urbe quippe Zagrabiensi illocetur; qua occasione SS. et OO. altefatam Suam Majestatem Sacratissimam una humillime exorarunt, quatenus penes Cancellariam suam hungarico-aulicam departementum pro tractandis Regnorum horum cunctis negotiis, in quo meri Croatae et Slavonitae linguae nostrae nationalis gnari applicarentur, benigne erigere, prout et in sequelam homagialis Remonstrationis e postrema generali Congregatione substratae votis SS. et OO. relate ad Regnicolas e Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae oriundos penes Communia Regni Hungariae Partiumque adnexarum Dicasteria, signanter Tabulam Septemviralem et appellatorium Cambio Mercantile, applicandos clementer deferre dignaretur.

[14]) Ad Articulum 7. postremae Generalis Regni Congregationis intuitu Coordinationis Regnorum horum Congregationis, hactenus nulla desiderata altissima resolutione Regia superveniente, SS. et OO. concluserunt Suam Majestatem Sacratissimam denuo interpellandam venire, una vero determinarunt, ut sicut pro Individuis ad Regnorum Congregationem per Litteras Banales evocatis, si et in quantum in eadem comparere seu intermitterent seu vero absque indultu Praesidis e Regni Congregatione semet absentarent, poenalitas 100 fl. M. C. defixta habetur, ita Jurisdictiones quoque Ablegatos ad Regni Congregationem exmittere detrectantes poena Decretalis 800 fl. C. M. maneat, ea ratione, ut

praeviae poenalitati illa Individua, quae voluntatem suam circa exmittendos ablegatos affirmative aut penes interpositam contra condendam nefors contrariam Determinationem protestatorii Juris Cautelam scripto expressura, eatenusve legitimationem exhibitura sunt, haud subjiciantur, eo caeteroquin suapte intellecto, quod in hunc etiam Casum ob absentiam seu alicujus Jurisdictionis seu privati cujuspiam Individui nihil prorsus de vigorositate ac validitate Regnorum Congregationis decessurum sit. — In horum conformitate SS. et OO. modificationem hanc praerecensiti operati altissimae Majestatis Sacratissimae ratihabitioni cum eo substernendam determinarunt, ut hujus quoque modificationis occasione edendae circa totum opus Coordinationis Regni Congregationis altissimae Resolutionis Sua Majestas Sacratissima Benignam Reflexionem habere dignetur.

[15]) Ugarski zakoni od godine 1848.

Gledaj na str. 230,

Spes adhuc affulgere videtur, ut ipsa Pacis Consilia relate ad Dalmatiam Jure postliminio recuperandam felici successu coronetur — in hoc casu Domini Nuncii Suam Majestatem Sacratissimam ex Comitiis exorandam proponent, ut Socium hoc Regnum, a Banali Auctoritate avulsum, eidem rursus subjiciatur, hocque vinculo Sacrae Coronae reuniatur.

[16]) Status et Ordines reincorporationem Dalmatiae, ab ipsis Incunabulis Regnorum horum Partem integrantem constituentis, decursu tot jam annorum annorum anhelis votis exoptantes. Suam Majestatem Sacratissimam novitus demissis praecibus exorandam decreverunt, ut effectum Articuli 5. 1830 benigne procuratura reincorporationem Dalmatiae admaturandam clementes disponere dignetur.

[17]) Leopoldus divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus etc. Reuerendi, honorabiles, spectabiles ac magnifici, nec non egregij et nobiles, fideles nobis dilecti. Caesarei regijque muneris nostri maiestas eam sibi antiquissimam semper esse voluit curam, ut quemadmodum omnium passim nobis divina fauente clementia subjectorum regnorum et provinciarum, ita eorum praeprimis ampliationi stabilique felicitatis cursui consilium omne, omnemque industriam impendere adniteremur, quo-

rum grandiora erga nos augustissimamque domum nostram merita, sanctior fides, constantiorque deuotio per gloriose summis bellorum aeque ac pacis momentis comprobata facinora longe lateque commendantur.

Cum igitur tanta sint fidelitatum vestrarum ad notitiam totius fere orbis christiani in nos augustissimamque domum nostram merita, eaque a saeculis propria fidelitatibus vestris sit laus et commendatio, quod seruitij et deuotionis nostrae intuitu patriam, fortunas, liberos, sanguinem et vitam, alias quidem semper, ultimis tamen vel maxime belli ottomanici motibus et disturbijs, dum propagandae et armorum et sceptrorum nostrorum felicitati omnem quoque, ad immortalem nominis vestri gloriam, conatum et operam contribuistis, nec obstante, quod extremum saepe saepius excidium vel pati, vel pertimescere debuissetis, omnia tamen et singula, vosque ipsosmet cuicunque discrimini malueritis exponere, quam ab auita, vobisque ingenita virtute, fide constantique obsequio nostro et augustissimae domus nostrae degeneres abire.

Quare, ut perspectam nobis totique aulae nostrae virtutem et fidem vestrarum fidelitatum (cujus spem futura etiam tempora nobis indubitatam pollicentur) pro singulari illa et paterna, qua in fidelitates vestras ferimur propensione, vobisque in omnibus omnino occurrentijs fauendi conatu, pro condigno recognosceremus, nec pateremur, propagatis Dei gratia victricibus armorum nostrorum successibus, patriae vestrae limites constrictos ulterius permanere; verum in congruam tot pro augustissimae domus nostrae incremento exantlatorum laborum, comparatorumque exinde meritorum, recompensam, non modo districtus et confinia intra Vunnam, Colapim et Sauum fluuios sita, fidelitatum vestrarum opera viriliter et parta et conservata, sed et partes, ab antiquo ad regni et banalem jurisdictionem appertinentes, Jure postliminij regno et banali jurisdictioni reincorporaremus, earundemque unionem, fidelitatibus vestris omnimode competentem, successivis in perpetuum temporibus continuendam clementissime ordinaremus. etc.

[18]) Consilio Regio in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae per Serenissimam piae memoriae Reginam Ap. Dominam Dominam Mariam Theresiam erecto jam alioquin sublato, quemadmodum Comitatus eorundem Regnorum, omnes Politicas inviationes a Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico interea

acceperunt, ita Sua Majestate Sacratissima benigne annuente statuitur, ut has a praelibato Consilio Regio Locumtenentionali Hungarico praefatorum Regnorum Comitatus porro quoque accipiant, ut item tam in Gremio ejusdem Consilii, quem in statu subalterno, ex iisdem Regnis individua in justa Proportione applicentur. Domino praeterea eorundem Regnorum Bano, dum ad illud comparere poterit, competens dignitati ejus sessio et votum assignetur, Municipalibus eadem Regna in concreto respicientibus negotiis poro quoque in Generalibus eorundem Regnorum Congregationibus, quae cum praevio annutu Regio celebrandae venient, pertractandis.

[19]) Sexto, super deputatione alterius Bani per eos petita, vult Maiestas Regio, vt ipsi aliquot personas idoneas et tali officio dignas indicent, seque de earum habilitate informent, qua simul et nominibus earum intellectis Maiestas sua tunc eis de Bano providebit.

Gledaj na str. 186.

[20]) Antiquissimo atque hactenus in quibusvis vacantiae Banatus casibus observato usui insistentes Domini Status et Ordines, in moderna quoque Officii Banalis per Suae Execllentiae Domini Comitis Mareschalli Caroli Battyan resignationem enata vacantia solitam successoris Bani commendationem intermittendam non putarunt Domini Status et Ordines; eandem tamen in aliqualem gratitudinis contestationem praefatae suae Excellentiae scriptis eo fine Literis ita detulerunt, ut quem Sua Exeellentia judicaverit, eum nomine Dominorum Statuum et Ordinum Suae Majestati Sacratissimae demisse commendare non dedignetur.

[21]) Recognoscunt insuper Status et Ordines, Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas tempore felicis inaugurationis suae in Regem Ungariae, Statibus et Ordinibus Regni Sclavoniae quam benignum Diploma elargiri dignata est.

§ 1. Quod quidem Diploma per suam Sacram Majestatem in omnibus suis punctis clausulis et Articulis observatum iri, iidem Status et Ordines nullatenus ambigunt;

§. 2. Id quod Sua Majestas etiam sub hac Diaeta benigne declaravit.

Kraljevski odpis od 8. Studenoga 1861., kojim se odgovara na saborsku adresu, odobravaju se njekoji zakonski članci i sabor se razpušta.

Mi Franjo Josip prvi, po božjoj milosti car austrijski, kralj ugarski i českí, kralj lombardo-mletački, dalmatinski, hrvatsko-slavonski, galički, vladimirski i ilirski, arkivojvoda austrijski itd. itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vjerni naši!

Putem deputacije vaše, sastojeće iz drugoga podpredsjednika saborskoga, velikoga bilježnika županije zagrebačke, Dragutina baruna Kušlana, i zastupnika kralj. i slobodnoga grada našega Požege, ujedno drugoga podžupana županije požežke Miroslava plem. Kraljevića, bi dne devetoga mjeseca Listopada t. g. veličanstvu našemu s dubokim štovanjem predana preponizna predstavka vaša, data iz Zagreba, dne dvadeset i četvrtoga mjeseca Rujna 1861., a malo prije dodje nam osim toga u ruke običnim putem preponizna predstavka vaša, data iz Zagreba, dne dvadeset i sedmoga Rujna t. g.

U jednom i u drugom pismu ovom scieniše vjernosti vaše za potriebno, što iztumačiti državno právo premilih nam kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kakono se ono, po shvaćenju vašem, bješe razvilo tečajem historije, i tim ujedno naznačiti po právu stanovište ono, koje po mnenju vašem, moradoste zauzeti naprema državnim načelom od dana dvadesetoga mjeseca Listopada prošle god. ovamo po nas postavlje-

nim; što pak odkriti veličanstvu našemu i odnosno premilostivoj kraljevskoj sankciji našoj podnieti želje i zaključke vaše u obziru samostalnosti, cjelokupnosti i narodnoga jezika pomenutih naših kraljevinah.

Uzimajuć drage volje trud taj na se, da vam nakon duboka, svestrana i savjestna promotrenja pomenutih spisah vaših, evo ovim dademo premilostivi kralj. naš odgovor, scienimo od potrebe prije svega napomenuti i kako vam tako i svim vjernim podložnikom našim u pomenutih naših kraljevinah o tom zadati premilostivu našu kraljevsku rieč, da postavljenjem i izvedenjem načelah izrečenih u diplomi našoj od 20. Listopada pr. godine, niti smo smjerali, niti smjeramo oduzimati davno utvrdjena i sposobna još za život práva; a tako da ni u obziru načina izvršivanja tih právah, niti bijaše niti jest nakana naša uvesti većih promienah od onih, koje neobhodno zahtieva jedinstvo i jakost monarkije naše.

S obzirom na golem napredak duha javne uprave od njeko doba u Evropi, tako i s obzirom na unutarnje materijalno stanje ukupne cesarevine, kojoj nas milost božja cesarom na čelo postavi; napokon, smatrajuć prekret u ideah i moralnih potreboćah svihkolikih narodah promislom nam povjerenih, koji prekret bi proizveden stogodišnjim zajedinstvom najvažnijih državnih interesah njihovih, stegnutim, osobito u najnovije doba, još većma uslied nepoznatih prije sriedstvah komunikacije, s obzirom, velimo, na sve ove okolnosti, držasmo i moradosmo držati za jednu od najsvetijih vladarskih svojih dužnostih, da u svih kraljevinah i zemljah svojih slobodne inštitucije, gdje

na novo uvedemo, gdje pak iz nova u djelovanje postavimo; pri čem ništa nemanje, oslanjajući se na razboritost narodah svojih, s pouzdanjem mogasmo se nadati, da će oni, uzamši u obzir neoskvrnjive ugovore i ustanove obstojeće u obziru jedinstva dinastije i jedinstva ukupne cesarovine, dragovoljno priznat ona načela, koja, za sačuvanje toga jedinstva, obnadjosmo za neobhodno potrebno izreći previšnjom diplomom svojom od dvadesetôga Listopada godine prošaste.

Ako u obće u poslu tom mogosmo pouzdano očekivati, da će narodi naši, i to ne samo oni, kojim iz pomenute naše previšnje odluke dodjoše u dio nove političue koristi i blagodati, nego i oni, koji tom našom odlukom u načelu bijahu uzpostavljeni u posjed starodavnih svojih inštitucijah, uvidjet i priznat shodnost i mudrost političnu, dapače, upravo govoreć, političnu potrebitost onih naših državnih načelah: to nit mogosmo niti smjedosmo ni malo dvojiti o tom, da će ona naša od vremena i od okolnostih zahtievana načela države s odobrenjem priznati sabor onoga naroda, koji u svako doba dično sjaše čvrstoćom svoga značaja i neoskvrnjivom svojom vjernošću i privrženošću koliko prema slavnim predšastnikom našim, toliko i prema našemu veličanstvu, koji osim toga, u svojih na saboru od god. 1848. izjavljenih željah i stvorenih zaključcih, u bitnosti ona ista politična načela izrekavši, koja su sadržana u previšnjoj diplomi našoj od 20. Listopada prošaste godine, ako i posredno, bijaše potaknuo temeljnu misao pomenute diplome naše, i koji napokon vazda tako vjerno prianja za kreposti svojih djedovah i za tradicije svoje prošastnosti.

I doista, kad se dosadašnji polutanski položaj politični baš ove naše kraljevine uzme bez predsude na um, to je upravo on pomenutim temeljnim zakonom države sad napokon došao do svoga dospjetka, ter tim načinom stekao sam u sebi toli potrebito u političnom životu narodah ravnovjesje; mogaše se dakle očekivati, da već sam taj položaj, pri mirnu i objektivnu razmatranju, sabor ove naše kraljevine potrebitim načinom mora privesti opet na zaključke njegove od god. 1848., odnosno na načela naša od 20. Listopada prošaste godine.

Jer, bud koliko mi pohvalno priznavali publicistična iztraživanja historije, opet se neda tajiti, da se javno právo pomenute naše kraljevine, kakono se, nakon različitih slučajevah historije, bješe najposlje ustanovilo pred nastupom dogadjajah od god. 1848., s javnim právom iste, kakono se ovo ima izobraziti nakon podpuna razvoja pomenutih često državnih načelah naših, nemore ni malo uzporediti ni u pogledu na političnu i sudstvenu njezinu samoupravu, ni u obziru na obseg njezina zakonotvorstva i na pružene joj tim garancije budućega njezina obstanka kao zemlja i narod samim sobom omedjašen i politično obstojeć, providjen vlastitim svojim jezikom, vlastitimi svojimi teritorialnimi granicami i vlastitimi svojimi običaji i navadami.

U kratko, mi se nadasmo pouzdano, da vjerni podložnici naši u pomenutoj našoj kraljevini, koji upravo u onih načelih države imadoše naći najsigurnije jamstvo ljepše svoje i naprednije budućnosti, u previšnjoj onoj diplomi našoj neće vidjet suhoparne i bezživotne formule práva, nego da će u

njoj vidjet ono, što ona iznad svega sama sobom hoće da bude, to jest postulat politične potrebitosti, ter ujedno, za trojednu našu kraljevinu, načelno dozvoljenje željah njezinih i predlogah, izjavljenih na saboru njezinu od godine 1848.

Žao dakle bijaše otčinskomu našemu srcu videći, gdje se najtemeljitija ufanja naša u tom obziru dosele neizpuniše.

Jer sa žalošću samo bijaše nam sudjeno iz vaših veličanstvu našemu podnešenih pisamah razumjeti, da je sabor naroda, inače tako poštena, tako obzirna i tako vjerna, kao što je narod predrage nam trojedne kraljevine, toli važno i za njega samoga i za ukupnu državu pitanje državnopravnoga položaja njegova prema ukupnoj monarkiji tražio riešiti na izključivu i s toga neplodnu polju positivnoga práva, pozivana od vas bez obzira na dogodjaje od godine 1848. i bez obzira na tadašnje zaključke sabora; mješte da potraži riešenje to na polju vlastitih političnih koristih i potreboćah, kojeno je polje u stvari ovoj iznad svih ostalih odlučno.

Takovo razpravljanje obćenitih državopravnih pitanjah nemore već ni samo po sebi da urodi dobrim uspjehom, kad u državi kojoj pri tom na kocki stoje najvažniji interesi, kad o srećnu i napredna obstanku državne koje konfiguracije visi sgoda i nesgoda milijunah; kad je s uzdržanjem veličanstvenoga kojega organizma državnoga, upiljena duboko u mozak narodah, skopčana sreća i budućnost mnogih sposobnih za život, jer sposobnih za kulturu, narodnih plemenah, skopčan dapače mir i bezaprečan razvitak cieloga jednoga diela svieta; i kad napokon državni takov organizam, za uzdržanje položaja

svoga, dapače za isti obstanak svoj, nipošto nemore da se obidje bez stanovitih preduvietah i stanovitih pretvorah u právu državnom.

S toga i neupuštajuć se na ovom mjestu u prosudjivanje valjanosti ili nevaljanosti premnogih onih právnih spomenikah, već samom davnom starinom svojom vriednih štovanja, koje navedoste, sasvim tim smo uvjereni, da bi odluka vaša o pomenutih važnih pitanjih države bila posve protivna, da budete pri tom spokojno i bez strasti uzeti na um politične i narodne interese premile nam trojedne kraljevine.

Mjesto toga voliše vjernosti vaše naprama ukupnoj državi zauzeti držanje posve negativno i postavit na mjesto pravih interesah kraljevine suhoparno pitanje práva, neobaziruć se ni malo na to, da je u obće svako materijalno právo, polag zahtievah mienjajućih se s vremenom političnih i narodnih interesah državah i narodah, po samoj naravi, podvrženo mnogim progresivnim preinakam.

Priznajuć ovo stanovište sluči se upravo i to, da su baš za volju političnim i narodnim interesom premilih nam kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, stojeća do onda u krieposti javna práva zemlje od mudrih toli, koli hrabrih otacah vaših godine 1527. i 1712. bila preinačena u korist prejasne naše vladarske kuće, kao i vlastitu korist iste kraljevine.

Ovaj uznositi i dostojni pohvale primjer vitežkih vaših otacah sliedio je i sabor sakupljen godine 1848., za jedinstvo ukupne monarkije hrabrom i požrtvujućom lojalnošću zauzamši se, i za jamstvo toga jedinstva, a tako i za narodnu samo-

stalnost kraljevine mnogimi svojimi zakonskimi članci i predstavkami naročito za potrebitu priznavši neposrednu svezu s vladom carevine i udioničtvovanje u zastupstvu države u najvažnijih svojkolikoj državi skupnih poslovih.

Postupak sadašnjega sabora, od takovih politično mudrih i lojalnih premisah toli različan, može se, istina, ponješto protumačiti odatle, što su vremena još svejednako strastna i što mi, suprot najčistijim nakanam našim i na veliku žalost otčinskoga našega srca, biesnećimi posvud političnimi burami odmah u početku vlade naše bismo prisiljeni, za spasenje države, uzet u previšnje ruke naše punu vlast vladanja, odakle pak, s tečajem vremena, nepomirljivi zlotvori države uhvatiše povod, neprijazan svoju, u otvorenu polju vitežkom pomoći upravo ove premile nam kraljevine razbijenu, sijanjem nepouzdanja u tami provesti.

Ali pošto sada, ima već evo godina danah, povjerenu nam promislom cesarevinu na načelo slobode posadismo, biti će nam, scienimo, dopušteno od ozbiljnih i lojalnih muževah trojedne kraljevine naše očekivati, da će oni, s obzirom na vlastite svoje politične i narodne interese, a tako i s obzirom na prejasnu dinastiju našu i na ukupne interese monarkije, zamieniti razdražena čuvstva mirnom i objektivnom razsudom, a smetajuće svemu i sve trujuće nepouzdanje spasonosnim jedino pouzdanjem.

Kad s pouzdanjem i bez priuzeća podvrgnuta budu razsudi pravna i faktična odnošenja, stalno se nadati možemo, da nikad više nećemo čuti beztemeljne posvema tvrdnje one, da

trojedna kraljevina s ostalimi kraljevinami i zemljami našimi nije skopčana nikakovimi skupnimi interesi ni poslovi, nego jedino sredstvom previšnje osobe naše, kao skupnoga svih njih vladara.

Nebijaše li bo u istinu trojedna naša kraljevina zastupana u inostranstvu od njegda ujedno s ostalimi našimi kraljevinami i zemljami? Nelievaše li ona, sa zadovoljstvom i pohvalnim priznanjem velimo, svoju od srca krvcu na svihkolicih razbojištih ukupne cesarevine tako unutar kako i izvan granicah iste? Nebijaše li ona u svako doba zajedno s njimi zasegnuta i sgodnim i nesgodnim stanjem ukupnih financijah? I zar nije ovaj stogodišnji zajednički život u zlu i u dobru; ovo medjusobno podpomaganje zemaljah i narodah, ovo njihovo skupno požrtvovanje imetka i krvi za ukupnost; zar nije, velimo, sve ovo obàvilo okolo svih djelovah cesarevine naše vez takov, koji bi, pošto je još osim toga utvrdjen sa tisuću i tisuću nîtih najraznorodnijih interesah privatnih, već sam po sebi bio temeljem realne i nerazdriešive sveze, pak sve da i nebude — kao što bez svake sumnje jest — duh i riečni sadržaj sankcije pragmatične smjerao na to, da od svihkolicih, pod prejasnom vladarskom kućom našom sjedinjenih kraljevinah i zemaljah sagradi cesarevinu nerazdieljivu i nerazciepljivu.

A što nadalje vjernosti vaše bezuvjetno ištu, da opet povratimo u život starodavni ustav, to po svoj prilici niste okom svrnuli na to, da takova povrata na stari ustav, koji, kako vam je znano, bijaše izključivo feudalan, nipošto više nije ni moguća.

Jer, ne samo da neodgovara više duhu vremena, nego još suviše, neodgovara doista ni interesu kraljevine, da se puk, kao njegda, opet podvrgne ukinutim već teretom feudalnim, ni da se iznova izključi od izvršivanja pravah političnih i od stečene podobnosti posjedovanja i javnoga službovanja; kao što mu neodgovara ni to, da se opet povrate u život stališi feudalni, opet onako kao njegda, providjeni slobodom od poreza i vojevanja, tako isto providjeni ostalimi historičnimi prerogativami, pak da se opet, kao što bi prije, prenesu izključivo na njih svekolike funkcije političnoga života u kraljevini.

A tako isto nješto vašimi vlastitimi zaključci, nješto pak dogodjaji prijašnjega desetoljeća, preinačena bi i ona strana staroga ustava trojedne kraljevine, koja se odnosi na medjusobna razmjerja medju ovom našom kraljevinom i kraljevinom našom Ugarskom, sa temelja tako, da je i u tom obziru povrata na staro postala posve nemoguća.

Ako dakle obraćamo pozornost vašu na ove strane staroga ustava, koje su š njim nerazlučno skopčane, ćinimo to, ne kao da bismo se imalo mogli pobojati, nebi li vas, u protuslovju s duhom vremena i u protuslovju s reformami uvedenimi u kraljevini još god. 1848., bila kojom sgodom uhvatila želja za njegdašnjim stanjem ustava, ili niste li vi sbilja nakanili i samo tvrditi, da je ono njegdašnje stanje ustava i opet moguće. Svrha naša u tom poslu nije ina nego da u ovih očevidnih primjerih pokažemo vjernostim vašim, koliko čovjek i sa zahtjevi vremena i s najsvetijimi interesi kraljevine, dapače s vlastitimi svojimi drugdje čestoputah izraženimi željami

i nazori dolazi u protuslovje, kad bez obzira na posvemašnji prekret u javnom právu kraljevine, proizveden godine 1848., vazda samo akcentuira i ište natrag starodavno právo, koje današnji dan više nije moguće.

U toj očevidnoj nemogućnosti bezuvjetne povrate na staro scienimo, da ćemo steći zahvalnost premiloga nam puka u pomenutoj kraljevini, ako čestito i po dužnosti uznastojimo svakoj, buď kakvoj napasti povrate starodavnoga ustavnoga stanja, pod kojim se, po teoriji práva makar kojoj, nemore razumievati stanje ino nego ono, koje bijaše u životu neposredno pred godinom 1848., postojano odolievati, ter se i nadalje sa svom snagom držat naših temeljnih državnih zakonah od 20. Listopada 1860. i 26. Veljače tekuće godine.

Žao nam je dakle, što vam ovim moramo izjaviti, da mi ni malo nedržimo, kao da bi podpuna valjanost pomenutih naših temeljnih zakonah države za hvaljenu kraljevinu našu, sa svimi njihovimi posljedicami i učinci, bud u čem bila obustavljena tim, što vjernosti vaše u onih predmetih, koje u smislu članka II. pomenute diplome naše od 20. Listopada nakanismo u napredak razpravljat i rješivat jedino skupnim, shodno uredjenim učestvovanjem narodah naših, propustiše uzeti upliv pristojeći trojednoj našoj kraljevini.

Prelazeć sad na posebne točke predloženih nam prepokornih predstavakah, scienimo, da prije svega moramo i sad kraljevskom našom rieči osigurat vjernosti vaše, da smo mi zemljište današnje hrvatske i slavonske vojničke krajine, po primjeru slavnih naših predšastnikah, kao i po naših vlastitih,

više putah ponovljenih previšnjih asekuracijah, vazda smatrali, i da ćemo ga smatrati i u napredak za cjeloviti sastavni dio trojedne naše kraljevine.

Ali vojnička krajiška sistema, obstojeća sada na onom zemljištu, uslied koje je ono u obziru administrativnom odieljeno od kompleksa matere-kraljevine, ne samo u pogledu jakosti ukupne države, nego osobito i u pogledu političnoga značenja i narodne budućnosti iste naše premile kraljevine, još je uviek od tolike važnosti, da nam nije drugo od potrebe, nego samo opomenuti na to, i vjernosti će vaše udilj vidjeti, kako malo i okolnosti političke i vlastiti interesi matere-kraljevine savjetuju na to, da se sad onom sistemom bud kako stane bitno drmati.

Ništamanje, kakogod mi važnomu onomu zemljištu nikad nismo uzkratili otčinske svoje brižljivosti, tako i sad, nije tomu davno, povodom prepokorne predstavke zastupnikah krajiških, koju bijahu poduprle i vjernosti vaše, u krilu ratnoga našega ministarstva, u pogledu povlasticah, koje bi se imale podielit mnogozaslužnoj Krajini, bijasmo uredili viećanja, kojih će uspjesi, tako se nadamo, zadovoljit primjerene želje naših krajišnikah, u koliko je to u sadašnjih okolnostih ikoliko samo moguće.

Osim toga je tvrda nakana naša neostati stojeć kod samih tih povlasticah, nego po potreboćah vremena i po razmjerjih matere-kraljevine preobrazujućih se malo po malo u izvjestne i izrazite forme, naći i u život uvesti još i inih analogijah i dodirnih točakah u upravi i u zakonotvorstvu vojničke krajine i njezine matere-kraljevine.

Što se tiče odnošaja kraljevine naše Dalmacije prama kraljevinam našim Hrvatskoj i Slavoniji, to već u odlukah naših od petoga Prosinca 1860. i od dvadeset i šestoga Veljače tekuće godine izjavismo sklonost našu za uvaženje podnešene nam u tom obziru želje posljednjih ovih kraljevinah, naznačivši ujedno put, kojim bi se pitanje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom slobodnim porazumkom zastupnikah ovih naših kraljevinah moglo riešit na zadovoljstvo jedne strane i druge.

Nego, kako je poznato vjernostim vašim, sabor kraljevine naše Dalmacije do sada nije pristao na to, da u tu svrhu na sabor hrvatski i slavonski pošalje svoje poslanike, i premda nismo za ovaj put nakanili iztraživati pobližje težu i právo onih uplivah i razlogah, kojino se dosle protiviše žudjenomu približenju Dalmacije k Hrvatskoj i Slavoniji, zato ipak nemožemo učiniti drugo, nego budući da je daleko od nas upotrebljivati silu, opomenut iznova na put onaj, koji za razpravljanje toga predmeta bijasmo već prije naznačili. Medjutim, drage smo volje pripravni, odmah kad državnopravni položaj Hrvatske i Slavonije prema ukupnoj monarkiji bude stalno uredjen načinom takovim, koji bude odgovarao i interesom monarkije i interesom svekolike trojedne kraljevine, pozvati još jedanput sabor dalmatinski, da se sa saborom hrvatskim i slavonskim, putem odaslanih tamo poslanikah, o bližnjoj svezi svih djelovah trojedne kraljevine sporazumie i uspjeh previšnjemu riešenju našemu podvrgne.

Ali se sad već u vlastitom interesu premilih nam kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije nalazimo prinudjeni

pozornost vašu obratiti na to, da se skopčanje ovih jednokrvnih kraljevinah tim samo može izvesti, i da tim samo, kako za iste ove kraljevine, tako i za ukupnu državu može biti od blagodatnih posljedicah, ako pri poslu tom nebude uzet obzir na narodno sredstvo samo, nego ako pri tom bude uzeto u račun i izjednačena u višnjem jedinstvu i mnogovrstna ona razlika u političnih ideah, proizvedena u jednoj i u drugoj zemlji stogodištnim medjusobnim odieljenjem.

Visjet će dakle od budućega sabora hrvatskoga i slavonskoga pridruženje Dalmacije, a tim i teritorialno popunjenje pomenutih naših kraljevinah na toliko od nas zahtievati, koliko mu probiti put vlastitimi svojimi mudrimi naredbami, i obazrenjem na osobite interese i želje stanovnikah dalmatinskih.

Ona opazka vjernostih vaših, kojom tvrdite, da u obziru sazivanja sabora naredba zakona kralja Maksimilijana od 29. Studenoga godine 1567. člankom 58. sabora od godine 1790-1., nije preinačena, počiva, tako nam se čini, očevidno na bludnji; jer ne samo da se protivi poznatomu onomu pravilu: „lex posterior derogat priori“ nego se neslaže ni s jasnim sadržajem ovoga novijega zakona, po kojem ban, kao u obće u svih monarkičnih državah, nije vlastan sazvati sabora nego samo „cum praevio annutu regio,“ to jest „s predbježnom dozvolom kraljevskom.“

Obavljenu inštalaciju bana, podmaršala našega Josipa baruna Šokčevića, a tako i obavljen izbor istoga za kapetana kraljevine; nadalje imenovanja, učinjena po banu, i to: Ivana Zidarića Sudovačkoga za podbana, a podmaršala našega Jurja

grofa Jelačića Bužimskoga za podkapetana kraljevine; kao napokon i položenje po rečenih dostojanstvenicih kraljevine prisegah, uzimamo odobravajuć na znanje.

U obziru želje vaše da vam, po primjeru starijih saborah, bude dozvoljeno danom prigodom predložiti kruni sposobnih za dostojanstvo bansko osobah, nismo u stanju vjernostim vašim zadovoljiti; nego u onih slučajevih, kada sabor u doba izpražnjena dostojanstva banskoga upravo bude sakupljen, nenalazimo ništa prigovoriti proti tomu, da mu bude prosto, podobnih za čast tu muževah kruni, istim načinom kao njegda, samo priporučiti (commendare).

A nenalazimo ništa prigovorit ni proti tomu, da saboru ostane pridržano právo, u svoje doba, kad nastupi potreba, izabirati prabilježnika.

Tako i onomu zaključku vašemu, koji u obziru sadašnjega odnošaja kraljevinah naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema našoj kraljevini Ugarskoj a tako i u obziru temelja za buduće pogadjanje s istom kraljevinom vjernosti vaše satvoriše i nam podnesoše, podjeljujemo previšnje naše kraljevsko odobrenje, ter ćemo se pobrinuti za to, da prvomu budućemu saboru ugarskomu, kojega ćemo sastanak svimi u moći našoj stojećimi sredstvi pospješiti, u slici kraljevskoga našega predloga za razpravljanje bude predložen.

A čusmo s radošću i pripravnost izraženu od vas za učestvovanje u kraljevskoj krunitbi našoj; i najvrućja je želja naša, da, čim je prije moguće, na zadovoljstvo naše, kao i za dobro predragih podložnikah naših, budu uklonjene s puta one

zapreke, koje, žalibože, suprot previšnjoj nakani našoj svečani i sveti čin ovaj dosle osujetiše.

Dok još nisu uredjeni odnošaji medju kraljevinom našom Ugarskom i medju našimi kraljevinami Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom, ako nas i jest ugodno dirnula želja vaša, nije nam moguće dati privoljenje naše na moljeno od vas posebno krunjenje za kralja posljednjih ovih naših kraljevinah.

Pošto su vjernosti vaše priznale uzpostavljenu od nas stolicu bansku i opet povraćeno kraljevsko naše namjestničko vieće, imadu se ove dvie vlasti već sada smatrati kao zakonite oblasti zemaljske za obseg Hrvatske i Slavonije sve dotle, dok u napredak ustavnim putem nebude odredjeno što drugčijega.

U ostalom, hoteć dati trojednoj kraljevini našoj još jedan dalji dokaz otčinske naše brižljivosti, i hoteć ju za unapredak o autonomnom položaju njezinu posve umiriti, radost nam je vjernostim vašim ovim javiti, da ćemo se već ovaj koji čas primiti posla, da privremeni naš kraljevski dikasterij dvorski hrvatsko-slavonski definitivno pretvorimo u kraljevsku hrvatsko-slavonsku dvorsku kancelariju, ter da istim načinom, za stvari sudbene, razpravljane u Hrvatskoj i Slavoniji, postavimo osobitu vrhovnu sudbenu inštanciju.

Što se vjernosti vaše smutiše nad dolazećim u jednom od kraljevskih odpisah naših označenjem pomenutih često kraljevinah naših kao „kraljevinah nasljednih“ (regna haereditaria), toga nemožemo pripisati ničemu inomu nego njekoj bojazljivosti vašoj, koja se možda dade izpričati afekcijom vremena. Jer s jedne je strane samo po sebi očevidno, da pome-

nute kraljevine, od godine 1527., a osobito od godine 1712. ovamo, nisu ino nego u najvlastitijem smislu nasljedne kraljevine, kakono se, to jest, kao „regna haereditaria“ ujedno s kraljevinom Ugarskom posve pravo imenuju na više miestah zakonika ugarskoga (corpus juris); s druge pak strane nije o tom nikakove dvojbe, a ni u onom odpisu nebijaše tvrdjeno ništa protivnoga, da k savezu njemačkomu nespadaju svekolike nasljedne zemlje naše cesarevine, nego samo njeke, i to one koje su, kao članovi toga saveza, odredjene zakonom.

Što se napokon tiče predložena nam zaključka saborskoga o jeziku narodnomu kao jeziku izključivo poslovnom, službenom i učevnom; kolikogod je čvrsta volja naša, da jeziku narodnomu i u uredu i u crkvi i u školi bude sačuvan položaj, koji ga punim právom idje, i da mu bude osiguran razvoj čim je moguće veći: pri svem tom ipak nismo toga mnenja, da bi se sve obstojeće u zemlji oblasti, dakle i oblasti naše vojničke i financijalne, u poslovih svojih službenih; da bi se nadalje svakolika tamošnja javna družtva u svojih spisih; da bi se napokon svikolici tamošnji državljani, dakle i oni, koji faktično pripadaju inomu kojemu jeziku, u svojem prometu, imali služit izključivo jezikom kraljevine.

Moramo vam dakle sa žalošću izjaviti, da pomenutomu zaključku, u njegovoj sadašnjoj redakciji, nemožemo podieliti previšnje naše kraljevske sankcije.

Sporazumljenje o ovih, kao i o mnogih inih, do sad žalibože još neriešenih životnih pitanjih kraljevine očekujemo od bližnjega sabora pohvaljene često naše kraljevine, koji ćemo,

božjom pomoći, čim prije bude moguće, sazvat u tu svrhu, da uzme u pretres ovaj naš previšnji kraljevski odpis, da nam potvrdjene u njem već sada zaključke u običajnoj redakciji saborskih članakah predloži, i da u pogledu onih pitanjah, koja do sad nisu riešena, i koja su toga radi, na veliku žalost našu, još i nadalje ostavila kraljevinu u stanju nelagodnu, jer samo privremenu, viećanje preduzme, i nadamo se, uspješno dovrši.

Sadašnji sabor, s obzirom na neobično njegovo dugačko trajanje i s obzirom na njegove, s tim trajanjem žalibože u slabu samo razmjerju stojeće rezultate zakonotvorne, očitujemo ovim za razpušten i uslied toga ujedno pozivljemo vjernosti vaše, da, odmah kako primite ovaj naš kraljevski odpis, dosadanja práva i punovlast vašu, kao članovah i zastupnikah saborskih, smatrate za utrnuta i da se vratite k običnomu zanimanju svoga života.

Izvršenje ovih, razpuštenja sabora tičućih se naredabah, nalažemo banu, podmaršalu našemu, Josipu barunu Šokčeviću, tako u položaju njegovu zakonitoga predsjednika saborskoga, kao ujedno i kraljevskomu našemu komisaru, imenovanu i opunovlaštenu u tu svrhu na slučaj potrebe kriepošću ovoga našega pisma.

Očekujuć dakle s umirenjem od vjernostih vaših, da mu kao zakonitoj glavi vašoj nećete uzkratit dragovoljna posluha, nadamo se jamačno, da ćete sa sobom u zavičaj svoj donieti toli žudljivi duh umjerenosti, mira, razbora i pouzdanja.

U ostalom ostajemo vjernostim vašim cesarskom našom i kraljevskom milošću blagonaklonjeni. Dano u cesarskom glav-

nom i stolnom gradu našem Beču dne osmoga Studenoga godine hiljadu osam sto šestdeset i prve. Franjo Josip s. r. Ivan Mažuranić s. r. Franjo Žigrović Pretočki s. r.

Kraljevski predlozi od 2. Studenoga god. 1865. za sabor trojedne kraljevine.

Mi Franjo Josip I., po božjoj milosti car austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni naši!

Sastavljajuć sada po drugi put sabor kraljevine naše Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, rado se poslužujemo prilikom ovom, poručiti vam svimkolikim kraljevski naš pozdrav.

A ćutimo i potrebu od god. 1861. ovamo, uvjeriti vas sada i opet, da, kao što nam je iskreno na srcu napredak i razvoj moći ove po providnosti nam povjerene države od narodah, isto smo tako iskreno i toplo osvjedočeni o tom, da uzvišena ova svrha ne samo neprieči organičkoga, naravi shodnoga razvitka i jačanja pojedinih njezinih sastavinah, nego dapače da svrha ta bez ovih nije ni moguća, i da upravo ova imadu joj biti najčvršća i najsilnija podpora.

Starodavne od djedovah nasliedjene uredbe, zakoni i zakonski običaji kraljevine ove, kao što i njezin način mišljenja, jezik i narodnost — bitna su sastavina najunutarnjije joj naravi, a podjedno i temelj svekolike joj politične, umne i družtvene sgrade.

Naravski ovaj temelj prigrljujemo rado i sa svom odvažnošću kao izhodište daljemu obrazovanju.

Ono dakle, što je historično, neima nam valjati kao svrha skrajnja, nego samo kao zemljište, buduć zakonito, zato i najprikladnije, koje jedino trajno, kako za zemlju samu tako i za državu ukupnu, uroditi može plodom novim, vremenu shodnim.

Kao što smo sigurni, da ćete vi, koji ste zastupnici naroda darovita, priznati ovo načelo istom onom iskrenošću i prostodušjem, kojim mi obnadjosmo izreći ga naprama vam: isto smo tako osvjedočeni, da se vi nećete oglušiti onim uvažavanjem, koja mi glede najviših poslovah državnih, jednako tičućih se svihkolikih zemaljah monarkije naše, izjavismo u prvom dielu kraljevskoga našega reškripta od 8. Studenoga 1861.

Neobhodna je u istinu potreboća vremena, da u buduće pri zakonotvorstvu ne samo pojedinih kraljevinah i zemaljah carevine naše, nego i monarkije ukupne kao takove, zaključujuć sudjeluju zastupnici naroda.

Koji se poslovi pri tom razpravljati imadu kao poslovi zajednički, odredismo mi u carskoj našoj diplomi od 20. Listopada 1860. Forma razpravljanja ovoga bi naznačena u temeljnom zakonu, proglašenu patentom našim od 26. Velj. 1861.

Saobćujuć vam dakle u prilogu oba ova državna spisa, kao što glase od rieči do rieči, pozivamo vas ovim, da ih prihvatite.

Ovo je prvi naš kraljevski predlog, o kojem dakle — prije svih inih pitanjah — očekujemo zaključke sakupljena zemaljskoga sabora.

Riešivši posao ovaj, vaše će vjernosti kao dalje naše kraljevske predloge, u redu, kao što su ondje navedeni, preduzeti ostale one predmete, koji su u kraljevskom našem reskriptu od 8. Studenoga 1861. naznačeni kao neriešeni.

Povodom zaključka posljednjega zemaljskoga sabora o odnošajih naprama našoj kraljevini Ugarskoj, izjavljujemo živu želju, da riešenje pitanja ovoga, o kojem će i ugarski sabor viećati, putem porazumka izmedju oba zemaljska sabora podje do skora za rukom.

Sabor ugarski, koji će se sastati na dan 10. Pros. o. g., bit će kao i onaj od god. 1861., namienjen poglavito tomu, da krunjenje naše kao kralja od Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije priugotovi, pak primiv diplomu krunitbenu (inauguralnu), da božjom pomoćju krunjenje sad u istinu i ovrši. Pozivamo vjernosti vaše, da se pobrinete za dobe, da ova naša kraljevina u onom zemaljskom saboru bude zastupana.

Što se tiče Dalmacije, pozivamo se na izjave, sadržane u kraljevskom našem reskriptu od 8. Studenoga 1861, po kojih će se pitanje o sjedinjenju konačno riešiti moći stopram, pošto uredjeni budu državo-pravni odnošaji Hrvatske. — Čim ova pitanja sretno budu riešena, neće smetati ništa, da vjernosti vaše predju na pretresivanje ostalih naših kraljevskih predlogah.

Kao takov označujemo oddavna jurve viseće u kraljevskom našem reskriptu od 30. Srpnja 1861. zemaljskomu saboru predloženo, nego na žalost neokončano pitanje o vremenu shod-

nom uredjenju zemaljskoga sabora i o izradjenju nova zakona izbornoga.

Dotične osnove zakonske, prilagodjene koliko moguće potreboćam sadanjim, naša će vlada odmah, čim završeno bude viećanje o predmetih prediducih, predložiti vjernostim vašim na razpravljanje ustavno.

Na koncu zemaljskoga sabora očekivamo pouzdano, da će vjernosti vaše zaključke saborske, priredjene po običaju kao članke zakonske, podnieti nam kraljevske potvrde i izdatbe radi.

Ljubezni vjerni! Velike i važne su zadaće, o kojih vam je viećati, koje nam je zajednički riešiti.

Pouzdanjem, umjerenošću i zrelim, mirnim razsudom učinit ćete vi, sinovi vitežkoga naroda, da nam, zakonitomu vašemu kralju, moguće bude, učvrstiti temelje narodnomu vašemu obstanku, i osigurati ih za sva buduća vremena.

I sad, uzdajuć se u Boga i u vaše domoljubje, proglašujemo, da je sabor otvoren.

U ostalom ostajemo vam našom carskom i kraljevskom prijazni i milosti blagonaklonjeni. Dato u carskom našem glavnom i priestolnom gradu Beču u Austriji, na drugi dan mjeseca Studenoga, godine spasa tisuću osamsto i šestdeset i pete, vladanja našega godine sedamnaeste. Franjo Josip, s. r. Milan barun Kussevich s. r. Po previšnjoj zapoviedi nj. posvećenoga c. i kr. apost. veličanstva Ivan Daubachy s. r.

Adresa sabora trojedne kraljevine od 10. Veljače god. 1866. na kraljevske predloge.

Sazvavši sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske, i Slavonije, izpunilo je vaše veličanstvo jednu od najvrućijih i najpravednijih željah našega naroda. To, kano i milostivi kraljevski pozdrav, i kraljevskim velikodušjem očitovana nakana vašega veličanstva, učvrstiti temelja narodnomu obstanku i razvitku prevjernoga svomu kralju naroda i osigurati jih za sva budućа vremena, zadahnula je dubokom zahvalnošću na 12. Stud. 1865. sazvani sabor trojedne kraljevine, i potaknula ga, da sinovljom izkrenošću odgovori vašemu veličanstvu na previšnji kr. odpis od 2. Stud. iste godine.

Ovo je drugi sabor, komu je po vašem veličanstvu povjerena uzvišena, ali podjedno težka zadaća, da uredi državopravni odnošaj trojedne kraljevine naprama cjelokupnoj carevini austrijskoj i naprama kraljevini Ugarskoj.

Sabor trojedne kraljevine, sazvan u Zagreb 15. Travnja 1861., podastro je vašemu veličanstvu posljedak svoga viećanja o državopravnih pitanjih u prepokornoj adresi od 24. Rujna rečene godine. On se nije mogao upustiti u meritorno pretresivanje načelah o uredjenju države, izraženih u Listopadskoj diplomi i Veljačkom patentu; jer se od njega niti nije iskalo da ustavnim putem razpravlja: kako bi se ustav i državno právo trojedne kraljevine dalo u sklad dovesti s glavnom misli Listopadske diplome, smjerajuće na uvedenje takovih institucijah i takova stanja pravnoga u carevini austrijskoj, koje jed-

nako odgovara pravnoj historičkoj sviesti i obstojećoj razlikosti njezinih kraljevinah i zemaljah, kano i zahtjevom njihove nerazdielive i nerazdružive čvrste sveze. Već se je od njega zahtievalo, da u ime trojedne kraljevine, koje práva su mu povjerena za čuvanje i ustavno obrazovanje, pristupi u takov ustroj carevine, koji je bez njegova sudjelovanja i privoljenja izveden, i u kojem nije on mogao naći jemstva ne samo za državnu i narodnu osebinu trojedne kraljevine, nego niti za ustavni razvoj carevine.

Dogodjaji sbivši se u državnom životu monarkije, odkada je pomenuti sabor previšnjim kr. odpisom 8. Stud. 1861. razpušten, potvrdili su njegove misli o smjeru i neplodnosti veljačkoga patenta. Jer velik dio carevine, bud koliko u njem i toplo i domoljubno kucaju srca, uztezao se je svejednako od skupnoga zakonotvornoga poslovanja, kako ga bješe ustanovio veljački patent. U carevinskom je vieću umjetna većina, proiztekla iz zemaljskih saborah, sastavljenih po pristranih izbornih redovih, svaki dan sve to više vriedjala autonomiju pojedinih kraljevinah i zemaljah. Vlada, koja je veljačkomu patentu bila i tvorcem i izrazom, nastojaše prokrčiti mu put svakamo, pak i u one zemlje, koje nisu mogle ove uredbe u sklad dovesti sa svojim starodavnim ustavom. U ovu svrhu je ovdje mienjala, ondje kušala promieniti zakonite ili običajem uzakonjene izborne redove; županijski je sustav samovoljno ovdje obustavljala, ondje stezala; očitovanje javnoga mnienja u skupštinah i štampi udušivala; riečju: veljačka je vlada, ostavivši jedini prikladni put slobodnoga porazumljenja, silom nastojala

izvesti svoje centralističke uredbe. Ovaj je smjer vladin bio osobito po našu domovinu upravo paguban: jer se je sva snaga državne vlasti trošila na neplodan posao, a državni život naroda stisnuo se u nenaravne granice. Posljedice toga jesu: slaba uprava, sporo pravosudje, sveudilj neuredjeni podanički odnošaji, gospodarski nazadak, novčana nevolja, i napokon zapriečen razvcj duševni.

U takovih okolnostih nastade u razvitku ustavnom carevine stanka, koja je otčinsko srce vašega veličanstva na to sklonila: da je previšnjim kr. proglasom od 20. Rujna pr. g. obustavilo kriepost zakona o zastupstvu carevine, i odlučilo stupiti ponajprije na put porazumljenja sa zakonitimi zastupnici svojih narodah u iztočnih stranah carevine. U tu je uzvišenu svrhu vaše veličanstvo blagoizvoljelo otvoriti vrata sabornice zastupstvu kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Mi velikaši, dostojanstvenici kraljevine i narodni zastupnici, radujemo se od srca, što je vaše veličanstvo vladalačkom mudrosti i veledušjem uklonilo s puta zapreke, o koje se je razbilo djelovanje sabora god. 1861., dočim je ne samo u obće otvorilo put, koji sa štovanjem zakonitoga práva vodi k porazumljenju, nego je napose izriekom priznalo, da su starodavne, od djedovah nasliedjene naredbe, zakoni i zakonski običaji kraljevine ove, kano što i njezin način mišljenja, jezik i narodnost, bitna sastavina najunutarnjije joj naravi, a pod jedno i temelj svekolike joj političke, umne i družtvene sgrade. Sada dakle, pošto vaše veličanstvo naravski ovaj temelj rado i sa svom odvažnošću prigrljuje kao izhodište daljemu obrazovanju,

i pošto ono, što je historično, priznaje kano zemljište, koje, buduć zakonito. zato i najprikladnije, i jedino trajno, kako za zemlju, tako i za ukupnu državu, uroditi može plodom novim, vremenu shodnim; pošto napokon previšnju carsku diplomu od 20. Listopada 1860 i previšnji patenat od 26. Veljače 1861 priobćuje ovomu saboru u slici kraljevskoga predloga na ustavno razpravljanje: zastupstvo trojedne kraljevine, stojeć na temelju priznanom svoga ustava, može bez bojazni viećati o pomenutih državo-pravnih pitanjih.

Nu što u tih, na bolje promienjenih okolnostih smućuje našu pravnu sviest, i što nas smeta jurve u prvom saborskom djelovanju, jest ovo: da se proti jasnomu smislu novijih premilostivih izjavah vašega veličanstva pitanje o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom odgadja; a veoma znamenito pitanje krajiško, koje je više od sto godinah na dnevnom redu u naših i ugarskih saborih, nit se spominje u previšnjem kralj. odpisu od 2. Studenoga 1865.

Pitanje o cjelovitosti trojedne kraljevine od velikoga je zamašaja toli za naš narod, koli za cielu monarkiju. S toga će nam premilostivo dozvoliti vaše veličanstvo, da u ovoj prvoj saborskoj izjavi o tom pitanju očitujemo s iskrenošću i pouzdanjem svoje preporkono pravno uvjerenje i svoje od otacah predane nam želje.

Sliedeć primjer svojih slavnih predšastnikah, vaše je veličanstvo u različitih prigodah priznalo Dalmaciju za cjeloviti dio trojedne kraljevine, ter njezino sjedinjenje sa Hrvatskom i Slavonijom obreklo svojom carskom i kraljevskom riečju. Neiz-

tražujući ustavnosti dotičnih previšnjih aktah, usudjujemo se ovdje napomenuti razgovjetne izjave vašega veličanstva o Dalmaciji, navedene u §. 73. državnoga ustava od 4. Ožujka 1849., u ces. patentu od 7. Travnja 1850., u previšnjem ručnom pismu na bana Josipa Šokčevića od 5. Prosinca 1860., u ces. patentu od 26. Veljače 1861., napokon u previšnjih kr. odpisih na sabor trojedne kraljevine od 26. Veljače i Studenoga iste godine. U svih ovih izjavah vaše veličanstvo nije ni dvojilo o pravnosti sjedinjenja Dalmacije; već je očitovalo želju, da se ono uz sudjelovanje poslanikah iz Dalmacije izvede na saboru trojedne kraljevine na zadovoljstvo jedne i druge strane.

Premda je ovaj način ustavan i shodan, to mu se ipak s druge strane stavljaju takove zapreke, koje su do sada podobne bile osujetiti kraljevsku rieč vašega veličanstva. Jer ako i jest vaše veličanstvo u trećem odsjeku patenta od 26. Veljače 1861. izrično odredilo: da se zemaljska uredba, izdana za Dalmaciju, neima dotle oživotvoriti, dok se konačno reopredieli državopravni položaj ove zemlje naprama Hrvatskoj i Slavoniji: to je ipak ova uredba u Dalmaciji podpunoma izvedena, i tako je ova zemlja činom povučena u krug njemačko-slavenskih nasljednih zemaljah carevine; a izbornim je redom stvorena u dalmatinskom saboru umjetna većina, koja se ni s narodnoga, ni s državnoga gledišta nemože smatrati istinitim i pravim glasilom žiteljstva.

Kada bi sabor dalmatinski bio pravo glasilo one zemlje, nedvojimo ni najmanje, da bi se djelo sjedinjenja do konca

izvelo; u tu svrhu mi smo sa svoje strane pripravni propustiti svojoj braći preko Velebita, da oni naznače način ove sveze i narodnoga jedinstva.

Ali mi nemožemo odustati od ovoga svoga pitanja sdruženja; jer bismo griešili proti državnomu právu trojedne kraljevine, iznevjerili bismo se svojim predjem, koji su ovo sjedinjenje Dalmacije izrično tražili u saborih trojedne kraljevine god. 1802., god. 1807. člankom 5.; g. 1840. člankom 15.; god. 1845. člankom 9.; i god. 1848. člankom 5., pa bi se iznevjerili istoj braći našoj dalmatinskoj.

S toga mislimo, da bi pometnuli iskrenost, na koju nas je vaše veličanstvo vitežkim pouzdanjem povladilo, kada nebi očitovali: kako se je težko kosnulo našega srca, kada smo iz previšnjega kraljevskoga odpisa od 2. Studenoga 1865. razumjeli, da će se pitanje o sjedinjenju Dalmacije tek onda moći konačno riešiti, kada budu uredjeni državo-pravni odnošaji Hrvatske i Slavonije. A uvjereni smo, da nebi ni Dalmacija za pravedno smatrala, ako bi Hrvatska i Slavonija bez njezina ustavnoga sudjelovanja uredila državo-pravni odnošaj trojedne kraljevine, u koji bi ona imala i nepitana stupiti.

Glede krajiškoga pitanja sa zahvalnošću primamo izjavu vašega veličanstva, sadržanu u kr. odpisu od 8. Stud. 1861., kojom vaše veličanstvo, po primjeru slavnih svojih predšastnikah i po vlastitih, više putah ponovljenih asekuracijah, zemljište današnje hrvatske i slavonske vojničke krajine izriekom priznaje cjelovitim dielom trojedne kraljevine, i to se tim više nadamo, što scienimo, da će vaše veličanstvo, prema zahtjevom

državnoga práva i narodnoga razvoja trojedne kraljevine i glede te strane ove zemlje što prije u istinu oživotvoriti cjelovitost trojedne kraljevine, i to se tim više nadamo, što sciemimo, da će trojedna kraljevina biti napredna i sretna, i da će djelovati na susjednu braću po jeziku i krvi, kada se njezine razciepane česti sdruže u jedno državno tielo, i kada se sav u njoj stanujući narod prosvieti u narodnom duhu.

Isto tako sveta nam je dužnost još napomenuti, da se slob. i kralj. grad Senj naprama trojednoj kraljevini nalazi i dan današnji u onom toliko putah dokazanom, svomu právu protivnom odnošaju, iz kojega i vaše veličanstvo obeća ga izbaviti jur previšnjim odpisom od 11. Svibnja 1861.

Pitanje o cjelovitosti trojedne kraljevine neda se po našem uvjerenju na daleko odgadjati, pa već ni s obzirom na sastavljanje krunitbene diplome. Neopisivom radošću razumjesmo iz previšnjega kraljevskoga odpisa od 2. Studenoga 1865., da je ugarski sabor, koji se je dne 10. Prosinca sastao, namienjen poglavito tomu, da krunjenje vašega veličanstvo kano kralja Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije priugotovi, pak primiv diplomu krunitbenu, da božjom pomoćju krunjenje sada u istinu i ovrši. U ovu je svrhu vaše veličanstvo pozvalo nas, da se za doba pobrinemo, da trojedna kraljevina bude pri tom zastupana. Nu dočim sabor trojedne kraljevine bez okljevanja očituje, da će od svega srca, i koliko do njega stoji, pomagati ovu uzvišenu, na krunitbu odnoseću se nakanu vašega veličanstva, nada se i on s druge strane, da će vaše veličanstvo, izvedši cjelovitost zemljišnu i političku trojedne kraljevine, oži-

votvoriti pravi smisao treće točke krunitbene diplome, ter izpuniti kraljevsku rieč, zadanu previšnjim odpisom kralja Franje I. od 2. Prosinca 1830. i čl. V. sabora iste godine. U toj nas nadi utvrdjuje i ono osvjedočenje, da će i ugarski sabor, po primjeru svojih predšastnikah, zahtievati izvršenje ovoga uvjeta u inauguralnoj diplomi.

Vaše je veličanstvo, proniknuv mudrim duhom nutarnji ustroj i poslanstvo povjerene si države narodah, očitovalo svoje osvjedočenje: da napredak i razvoj moći ove države ne samo neprieči organičkoga, naravi shodnoga razvitka i jačanja pojedinih njezinih sastavinah, nego dapače, da bez ovih napredak i razvoj moći carevine nije ni mogućan, i da joj upravo ovo ima biti najčvršća i najsilnija podpora. Buduć pako da organički i naravi shodan razvitak i jačanje prevjerne svomu kralju trojedne kraljevine visi ponajprije o njezinoj zemljišnoj i državnoj cjelovitosti, punim se právom pouzdano nadamo, da će vaše veličanstvo prama navedenim načelom učinit naredbe, kako da se čim prije povrati trojednoj kraljevini zemljišna i državna cjelokupnost.

Mi se možemo tomu tim više nadati, što držimo: da uredjenje ukupne monarkije, uz koje je vaše veličanstvo i samo prionulo, ter u tom uzvišenom poslu u pomoć pozvalo domoljubje svojih narodah, nemože biti trajno ni spasonosno, ako nebude osnovano na jednakoj pravdi za sve narode i sve kraljevine i zemlje carevine.

U tom bi pogledu vaše veličanstvo zadatoj kraljevskoj rieči, a želji ovoga sabora zadovoljilo, da već sada ukloni one

zapreke, koje su do sada bile na putu sjedinjenju Dalmacije, ter shodne učini naredbe, kako da sabor dalmatinskì čim prije ovamo pošalje svoje zastupnike, da se obostranim porazumljenjem djelo sjedinjenja izvede.

U tu svrhu, ako se vaše veličanstvo odazove našoj smjernoj i pravednoj želji, te učini shodne naredbe, da se za prelazno doba kraljevina u zakonotvorstvu i upravi sjedini s materom zemljom, pripravni smo uputiti se u zakonotvorni dogovor.

Vaše veličanstvo! Trojedna se kraljevina pouzdano nada, da će mudrost vašega veličanstva upravo na korist ukupne monarkije zadovoljiti ovim zahtjevom našim, o kojih to visi, da se dokine dosadanji polutanski položaj trojedne kraljevine, i da ona, kao zemlja i narod samim sobom omedjašen i politički obstojeći, providjen vlastitim svojim jezikom i zemljišnimi granicami, postigne jamstvo za budući svoj obstanak i razvitak. Ali s druge se strane može vaše veličanstvo oslòniti na političku zrelost naroda trojedne kraljevine, koji radi svoje koristi želi, da vaše veličantvo bude gospodarom jake države, ugledne i važne u vieću svojih evropejskih družicah. S toga priznajemo i podupiramo uvjete potrebite da se sačuva i učvrsti jedinstvo monarkije, osnovano na pragmatičkoj sankciji i na historičkom razvitku državne sveze različitih kraljevinah i zemaljah, i da se obrani njezin velevlastni položaj.

Mi znamo, da su kraljevine i zemlje, podložene žezlu vašega veličanstva, sdružene medju sobom ne samo posvećenom osobom zajedničkoga vladara, nego i vezom najviših državnih

poslovah, jednako se tičućih svihkolikih zemaljah monarkije, koji su se tečajem vremena faktično razvili iz njihove nerazdielive i nerazdružive sveze.

Priznavajući mi to u načelu, prihvatismo tim i prihvaćamo glavnu misao vašega veličanstva izraženu u listopadskoj diplomi, da se naime velevlastni položaj monarkije ima zajamčiti takovimi institucijami i takovim stanjem pravnim, koje jednako odgovara historičkoj sviesti pravnoj i obstojećoj razlikosti kraljevinah i zemaljah carevine kano i zahtjevom njihove nerazdielive i nerazdružive sveze, osnovane na pragmatičkoj sankciji.

Nu vaše će nam veličanstvo dopustiti ovu prepokornu primjetbu, da u listopadskoj diplomi, osobito pako u njezinom zlo udešenom razvoju, u veljačkom patentu, nije naznačena niti jedino moguća, niti upravo prikladna forma, u kojoj bi se mogli i imali razpravljati najviši poslovi državni, tičući se jednako svih kraljevinah i zemaljah monarkije. A vaše je veličanstvo blagoizvolilo mudro izjaviti u proglasu od 20. Rujna pr. god., da se formi za volju neima žrtvovati bitnost, pa je za to ustanovljenje ove forme propustilo slobodnomu porazumljenju izmedju krune i narodah. Pošto pako na radost našu i svih narodah sve kraljevine i zemlje monarkije uživaju ustavna práva, to scienimo: da je shodno, jerbo sad moguće, da se državni svim kraljevinam i zemljam skupni poslovi razpravljaju zajednički i ustavno, a da neće biti težko naći takovu formu zajedničkoga ustavnoga razpravljanja, koja odgovara dobro shvaćenoj koristi i monarkije i njezinih kraljevinah i zemaljah.

Obziruć se ipak na to, što se kod preciziranja najviših državnih posalah, svim kraljevinam i zemljam monarkije zajedničkih i kod ustanovljivanja načina njihova zajedničkoga razpravljanja radi poglavito o tom, da se slobodnim porazumkom točno označe i ustanove granice ugarsko-hrvatskoga državnoga práva, koji se posao tiče jednakim načinom svih zemaljah krune ugarske: scieni ovaj vašemu posvećenomu veličanstvu vjerno odani sabor, da on može ovo velevažno državo-pravno pitanje najshodnije riešiti u zajedinstvu sa kraljevinom Ugarskom. Na ovaj ga postupak naravskim načinom upućuje i čl. 42. od god. 1861., koga se on u rješavanju državo-pravnih pitanjah drži, i koji je izrekao, da trojednoj kraljevini, osim njezinih posebnih temeljnih, državnih i ustavnih pravah, pristoje zajednički još i sva ona javna práva, koja pripadahu i kraljevini Ugarskoj do svrhe god. 1847., u koliko se neprotive, posredno ili neposredno, njezinoj samostalnosti i neodvislosti, te je izjavio pripravnost trojedne kraljevine, stupiti u još užju državopravnu svezu, na ovom i po Vašem veličanstvu premilostivo prigrljenom temelju, sa kraljevinom Ugarskom.

Nu koliko god si ovaj sabor usvaja živu želju vašega veličanstva, da uredjenje državo-pravnoga odnošaja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj podje do skora za rukom putem porazumka medju oba zemaljska sabora; kolikogod je ovaj sabor pripravan upustiti se u uredjivanje državopravnih odnošajah naprama ukupnoj monarkiji u zajedinstvu sa kraljevinom Ugarskom: to mu je ipak sveta dužnost očitovati, da će trojedna kraljevina samo onda pristati na ovo zajedinstvo,

ako se sabor ugàrski na 10. prosinca 1865. po vašem veličanstvu u Peštu sazvani uslied ovoga našega očitovanja izjavi, da je uredjenje državo-pravnoga odnošaja medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom, na temelju članka 42. od 1861. god., ostavljeno uzajamnomu i slobodnomu porazumljenju medju oba sabora, kao dva jednaka i ravnopravna faktora.

Mi dakle zastupnici trojedne kraljevine možemo na prvi i drugi previšnji kraljevski predlog odgovoriti za sada samo prepokornom molbom: da vaše veličanstvo blagoizvoli na ovo naše očitovanje izhoditi nam izjavu ugarskoga sabora i premilostivo ju priobćiti.

Ako sabor ugarski, odazvavši se blagomu pozivu svietle krune na „uzajamno popuštanje", i obazrevši se na zajedničku prošlost obijuh kraljevinah, prihvati našu pomirljivu ruku, ter uvaživši sadašnji u život i sviest naroda kraljevine prošli politički položaj ove kraljevine, svojom izjavom njezinim narodnim i državnim potrebam zadovolji, kako se od vitežkoga naroda ugarskoga punim právom nadamo: onda nećemo propustiti k ovoj velevažnoj zadaći slovom i djelom odmah pristupiti, ter predtečno iz svoje sredine izaslati odbor u Peštu, koji bi se s jednakim odborom ugarskoga sabora dogovorio o načinu zastupanja trojedne kraljevine u onom organu, koji bi imao zajednički riešiti državopravni odnošaj zemaljah krune ugarske naprama ukupnoj monarkiji, i koji bi se isto tako dogovorio podjedno i o medjusobnih državopravnih odnošajih obijuh kraljevinah, uspjeh pako svega toga priobćio obima saborima radi dalje odluke.

Predpostavivši, da će se na ovaj način medjusobni odnošaji trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske urediti još prije krunitbe vašega veličanstva, i da će se utanačeni ugovor uvrstiti u krunitbenu zavjernicu, te prisegom zajedničkoga nam vladaoca učvrstiti i temeljnim zakonom ovih kraljevinah postati: s radošću će ovaj sabor pri krunisanju vaš. veličanstva za kralja Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije učestvovati na ugarskom saboru načinom, koji bude ustanovljen uzajamnim porazumkom obijuh saborah; jer je podpuno osvjedočen, da će tim izpuniti jednu od najvrućijih željah vašemu veličanstvu vazda vjernoga naroda trojedne kraljevine.

Vaše je veličanstvo u svrhu, da se carevina austrijska poslie novijih dogadjajah i pokusah preobrazi harmonično u svih njezinih djelovih, udarilo jedino prikladnim putem pozvav sudjelovanje svihkolikih narodah monarkije. Mi nesumnjamo o tom, da će se tim načinom podići nova državna sgrada, u kojoj će svi narodi, sve kraljevine i zemlje naći obranu svojemu narodnomu i državnomu biću, ter se u preporodjenoj državi kupiti u slozi oko svoga zajedničkoga otca i vladara. Bog okriepi i blagoslovi vaše veličanstvo, da čim prije doživi obilan plod svojih velikodušnih nakanah!

U Zagrebu 10. Veljače 1866.

Vašega c. kr. apoštolskoga veličanstva prepokorni podanici.

Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Kraljevski odpis od 27. Veljače god. 1866. na adresu sabora trojedne kraljevine.

Mi Franjo Josip prvi, po božjoj milosti car austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni i vjerni naši!

Poručujuć vjernostim vašim premilostivo kraljevski naš pozdrav, priobćujemo vam, da smo sa zadovoljstvom razabrali iz preponizne predstavke vaše od 10. tekućeg mjeseca podnešene nam putem izaslane deputacije vaše, da su vjernosti vaše — ostavivši negativno stanovište od g. 1861. — u načelu priznale skupno razpravljanje zajedničkih posalah carevine, koje skupno razpravljenje iziskuje velevlastni položaj monarkije, i koje je kao glavna misao izrečeno u previšnjoj diplomi našoj od 20. Listopada godine 1860.

I buduć da vi, ljubljeni vjerni naši, nadalje podpunu svoju izjaviste pripravnost, sudjelovati kod riešenja državopravnih pitanjah načinom podobnim ohranit moć monarkije, pa budući da scienite, da to najshodnije učiniti možete u zajedinstvu s kraljevinom Ugarskom: to vas s obzirom na tu vašu izjavu, i da se riešenje silnih ovih pitanjah nezategne formalnimi preponami, pozivljemo što toplije, da pogledom na iduće vam u susret izjave u adresah obih kućah sabora ugarskoga nepočasiv časa izaberete odbor, koji bi imao stupiti u dogovor s odborom saborećega u Pešti sabora ugarskoga, tako o medjusobnom državopravnom odnošaju, kao i ob odnošajih naprama cjelokupnoj monarkiji, stavljajuć vam na volju, da si pri tom

uzčuvanjem svoje na právu osnovane autonomije, i priuzdržajem privolje vlastitoga sabora svoga dovoljna stečete jamstva za narodne interese svoje.

Tim će načinom prije poći za rukom utanačiti krunitbenu zavjernicu obsižuću državopravni odnošaj zemaljah krune svetoga Stjepana, i pristupiti k žudjenomu koli od vas toli od nas krunisanju.

Prelazeć na preponiznu molbu vašu u pogledu sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom prinudjeni smo rad mnogih predhodnih pitanjah, koja se još riešiti imadu, i koja su točno označena već u kraljevskom našem odpisu od 8. Stud. 1861., opetovano izrikom izjaviti, da se mi, držeći se izjave sadržane u kraljevskom našem odpisu od 2. Stud. 1865. nemožemo upustiti u dalnje razpravljanje toga pitanja prije, nego li se urede državopravni odnošaji Hrvatske i Slavonije s jedne strane naprama Ugarskoj, a s druge strane naprama cjelokupnoj monarkiji.

Kolikogod smo napokon drage volje priznali, a i opet priznajemo, da sadanje zemljište hrvatsko-slavonske vojničke krajine sačinjava cieloviti sastaviti sastavni dio istih kraljevinah, žalimo ipak, da vjernostim vašim odlučno izjaviti moramo, da nam obziri na obrambenu snagu cjelokupne monarkije naše nedopuštaju, ukinuti postojeći u vojničkoj krajini sustav faktičnim spojenjem njegovim s materom zemljom pod jednu te istu upravu provincijalnu, jer bi u očigled bezuvjetno potrebna uzdržavanja snage obrambene zavedenje civilnih autoritetah davalo samo povoda sukobom smetajućim i službi i redu.

Mi možemo ostati stojeć kod te odluke naše s tim većim umirenjem za otčinsku saviest našu, čim smo si sviestni, da smo već uveli, i da ćemo još uvesti takovih poboljšicah, kraj kojih se stanje krajine ukazuje više kao blagoslov, nego li kao tegoba za vjerne i junačke sinove njezine.

Mi gojimo čvrstu nadu, da ćete vi ljubezni vjerni naši političkim razborom i zasvjedočenom vjernosti i privrženosti prema našemu veličanstvu shvatit znamenitost i važnost vremena i predmeta, ter da ćete se odazvati otčinskomu i blagomu savjetu našemu i težiti samo za onim, što je moguće i što se praktično postići može.

S toga vas silno pozivljemo, da metnuv na stranu sve uzgredne obzire i odstraniv svekolike zapreke — da se i onako težko obterećenoj zemlji nenavale još veće žrtve — pristupite bez oklievanja k mjeram, od kojih zavisi riešenje državopravnih pitanjah jednako važnih za svekolike narode carevine naše. U ostalom ostajemo vam i nadalje našom carskom kraljevskom prijazni i milosti blagonaklonjeni. Dano u Budimu dne dvadeset i sedmoga mjeseca Veljače godine spasa hiljadu osam sto i šestdeset i šeste, vladanja našega godine osamnaeste. Franjo Josip s. r. Milan barun Kussevich v. r. Po previšnjoj zapovjedi nj. posvećenoga c. i kralj. apošt. veličanstva Dr. Eduardo Jellachich Buzinski v. r.

Adresa sabora troj. kraljevine, kao odgovor na previšnji kraljevski odpis od 27. Veljače 1866.

Vaše c. kr. apošt. veličanstvo! Kralju nam premilostivi! Previšnjim kr. odpisom od 27. Veljače o. g. pobudjen ovaj svomu kralju vjerno odani sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije podastire vašemu veličanstvu ovu sinovljom iskrenošću nadahnutu izjavu.

Iz prvoga diela rečenoga previšnjega kr. odpisa primietismo sa zahvalnošću, da je vaše veličanstvo u pogledu načina, kojim se imadu riešiti državopravna pitanja, blagoizvoljelo usvojiti stanovište naznačeno u našoj prepokornoj adresi od 10. Veljače o. g., te kod rješavanja državopravnih odnošajah ostaviti zastupstvu trojedne kraljevine na volju, da uzčuvav svoju, na právu osnovanu autonomiju, i uzdržav privolju svoga vlastitoga sabora, steče dovoljna jamstva za svoje narodne interese.

Tim više bijahu nam razcviljena srca, kada smo iz drugoga diela previšnjega kr. odpisa razumjeli: da vaše veličanstvo nije pronašlo zadovoljiti zahtjevom našega državnoga práva glede na cjelokupnost trojedne kraljevine, pače da je u krajiškom pitanju ovaj previšnji kr. odpis daleko zaostao iza istih veoma umjerenih obećanjah vašega veličanstva, sadržanih u kr. odpisu od 8. Studenoga 1861.

Mi smo se takvomu neuvaženju naših smjernih željah tim manje nadali, što je cjelovitost trojedne kraljevine ne samo osigurana svečanimi zavjerami tolikih vladalacah naših, i po vašem veličanstvu često u načelu priznana, nego i njezino iz-

vedenje nedolazi u sukob sa pravednimi zahtjevi cjelokupne monarkije; što bijasmo nadalje, a i sada jesmo uvjereni, da se bez državne cjelovitosti trojedne kraljevine nedadu ni pravovaljano urediti njezini državo-pravni odnošaji, ni ustavno preustrojiti cjelokupna carevina; što smo napokon za obranu velevlastnoga položaja carevine izjavili se pripravni i na takove žrtve, koje nadilaze i zahtjev strogoga práva.

U pitanju o sdruženju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom mi nismo ništa drugo iskali, nego da se najprije uklone umjetno po propaloj vladi tomu sdruženju postavljene zapreke; pa da se učine shodne naredbe, kako da sabor dalmatinski radi slobodnoga obostranoga porazumljenja čim prije ovamo svoje zastupnike pošalje. Nu vaše je veličanstvo razpravljanje toga pitanja odgodilo opet na ono vrieme, kada se urede državopravni odnošaji Hrvatske i Slavonije, prem smo i sada o tom osvjedočeni, da bi po právu zastupstvo cjelokupne trojedne kraljevine imalo sudjelovati kod uredjenja tih odnošajah, pa da neće ni Dalmacija smatrati za pravedno, ako bude imala i nepitana stupiti u odnošaje uredjene bez svoga sudjelovanja.

Još neugodnije dirnula je našu pravnu sviest i domoljubnu ćut izjava vašega veličanstva o krajiškom pitanju. Po zahtjevu našega državnoga práva, često priznana počev od kralja Leopolda I., bijasmo vlastni iskati, da se s mjesta dokine iznimno faktično stanje u hrv.-slavonskoj vojničkoj krajini, pa da se na nju bez odvlake protegne starodavni ustav matere zemlje. Nu mi, povedeni obziri na obranbenu snagu carevine i na odnošaje, koji su se iz krajiškoga sustava tečajem

vremena razvili, za sada odustasmo od zahtievah strogoga práva, ter samo zamolismo preponizno: da se vojnička krajina, bez uštrba njezine oružane sile za prelazno doba, u zakonarstvu i úpravi sjedini s materom zemljom po zakonskoj osnovi, koja bi se izradila dogovorom izmedju oba zakonotvorna faktora.

Vaše je veličanstvo izvolilo istinabog opet priznati, da sadanje zemljište hrv.-slavonske krajine sačinjava cjeloviti sastavni dio ovih kraljevinah. Nu ovo priznanje nezadovoljava nit iz daleka državnomu právu trojedne kraljevine: a takova cjelovitost zemljišna, koja neima izraza u jednom te istom ustavu s materom zemljom, ima samo zemljopisno znamenovanje.

Vaša je veličanstvo izvoljelo nadalje izjaviti odlučno, da obziri na obranbenu snagu cjelokupne monarkije nedopuštaju ukinuti postojeći u krajini vojnički sustav. I mi bijasmo prema ovim obzirom udesili svoj predlog; pa nas je zato neugodno i zateklo takvo očitovanje, koje velikomu dielu našega naroda nalaže i nadalje nerazmjerno veće krvne žrtve od onih, štono ih za obranu carevine nose ostali narodi, živući s njim u istoj zajednici državnoj.

Obrana kraljevinah i zemaljah sdruženih pragmatičkom sankcijom nerazriešivo i nerazdielivo, jest jednaka dužnost za sve narode pod žezlom vašega veličanstva. Ali toj jednakoj dužnosti imadu odgovarati i jednaka práva za sve narode.

Ovomu vrhovnomu načelu, na kojem se osnivaju svekolike prosviećene države, i koje je vaše veličanstvo kod ustavnoga preustrojenja monarkije veledušno prigrlilo, imadu se podčiniti svikolici obziri ma koje vrsti.

Vaše veličanstvo scieni, da bi zavedenje gradjanskih oblastih u vojničkoj Krajini davalo samo povoda sukobom smetajućim i službi i redu. Ali akoprem bi se ovim sukobom moglo lasno predusresti opredieljenjem područjah obijuh oblastih i njihova medjusobnoga odnošaja, kao što i u cieloj carevini postoje vojničke uz gradjanske oblasti: to bi se onda, ako je ova bojazan temeljita, pravdi za volju, i nekušajuć takva prelazna ustrojstva, samo ustav matere zemlje imao protegnuti na taj njezin dio sastavni. Pak ako se je vojnička Krajina u Erdelju previšnjom naredbom vašega veličanstva od 22. Siečnja 1851. mogla posvema izjednačiti s tim velikim vojvodstvom, nevidimo zapriekah i razlogah, zbog kojih se nebi dala jednaka promjena izvesti u hrvatsko-slavonskoj vojničkoj Krajini.

Naš je narod za obranu prejasne vladajuće kuće vašega veličanstva i cjelokupne monarkije do sada tolike žrtve doprinio i tolikih si zaslugah stekao, da bi se imao za nagradu riešiti donekle svake vojničke dužnosti. Nu on netraži sebi takve iznimne povlasti; ali je s druge strane vlastan zahtievati, da nebude on jedini u ustavnoj državi u stanju iznimnom, protivnom i državnomu právu i narodnomu svomu razvitku.

Sinovi vojničke Krajine imadu sveto od otacah naslieđjeno právo na ustav matere zemlje. Ovo právo nemože im se nadoknaditi nikakvimi poboljšicami, a to tim manje, što se svaki dan više uvidja, da se narod pod upravom vojničkom nemože organički razvijati, i da uprava vojnička, kamo-li da bude blagoslovom ikojega naroda, nije podobna dati mu ni uvietah za njegov duševni i materijalni napredak.

Ako dakle hrvatsko - slavonska vojnička Krajina imade právo na ustav i kano sastavni cjeloviti dio trojedne kraljevine, i kano nerazdruživa čest ustavne monarkije, u kojoj u tom pogledu nemože biti po pravdi i načelu ravnopravnosti nikakve iznimke: onda nevidimo, gdje bi se za Krajinu mogli zakoni stvarati, kako-li bi se mogla ustavno upravljati, ako se neutjelovi materi zemlji.

Vaše veličanstvo! Kad bi ovaj svomu kralju vjerno odani sabor slušao samo glas previšnjim kralj. odpisom od 27. Veljače o. g. gorko razcviljena srca, i kad bi on uz to strogo se držao svoga državnoga práva: nebi se imao upustiti u razpravljanje državopravnih pitanjah, prije nego-li se trojednoj kraljevini povrati državna cjelokupnost. Nu obzirom na to, što čvrsto držimo, da će vaše veličanstvo prije krunitbe izvesti cjelokupnost trojedne kraljevine, a tim ukloniti neizbježnu zapreku kod sastavljanja inauguralne zavjernice; obzirom na dalje na to, što će se u tom, kako se nadamo, naša želja susresti sa željom ugarskoga sabora, a napokon obzirom na to, da od svoje strane pospješimo nagodbu ustavne razmirice: odlučismo prema milostivomu pozivu vašega veličanstva izabrati odbor i izaslati u Peštu, čim kratkim putem doznamo, da je i ugarski sabor iz svoje sredine izabrao jednaki odbor, koji će s našim poslanstvom stupiti u dogovor o državopravnih odnošajih u smislu pomenutoga previšnjega kr. odpisa i prepokorne naše adrese od 10. Veljače ove godine.

S poklonstvenim štovanjem vazda vjerni i ponizni Sabor trojedne kraljevine.

Zakonski članak o ravnopravnosti evangjeličkoga vjerozakona helvetskoga i augsburžkoga izpoviedanja od 14. Ožujka g. 1866.

Čl. I. Evangjelikom helvetskoga i augsburžkoga izpoviedanja podjeljuje se podpuna sloboda vjere u trojednoj kraljevini pod tim uvjetom, da se sljedbenici istoga vjerozakona ustroje kano samostalna crkva u trojednoj kraljevini, te da se kano takova podvrgnu domaćemu poglavarstvu crkvenomu.

Čl. II. Právo vrhovnoga nadzora nad crkvom evangjeličkom u trojednoj kraljevini izvršuju jedino domaće oblasti političke.

Čl. III. Glede školarstva valjaju za evangjelike obćenite zemaljske ustanove.

Kraljevski odpis od 31. Siečnja 1867., kojim se uzkraćuje sankcija zakonskomu članku o ravnopravnosti evangjeličkoga vjerozakona helvetskoga i augsburžkoga izpoviedanja.

Mi Franjo Josip prvi, car Anstrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vjerni naši!

Na preponiznu predstavku, kojom vjernosti vaše iz saborske sjednice od 14. Ožujka prošaste godine carskomu kraljevskomu apoštolskomu veličanstvu našemu previšnje potvrde radi u svoj smjernosti podnesoše zaključak svoj, kojim se evangelikom jednoga i drugoga vjeroizpoviedanja obća podpuna sloboda vjerozakonska podjeljuje, nalazimo vjernostim vašim odgovoriti, kako sliedi:

Mi smo u otčinskoj skrbi za podanike naše svih vjeroizpoviedanjah premilostivo izdali već previšnjim patentom svojim od 1. Rujna 1859. shodne ustanove o unutrnjem ustrojstvu, o poslovih tičućih se školah i nastave i o državopravnom položaju evangeličke crkve od oba vjeroizpoviedanja u kraljevini našoj Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, zatim u Banatu tamiškom i u krajini vojničkoj, a isto smo tako preko ministerijalnih naredbah od 2. Rujna 1859. i 10. Siečnja 1860. učinili izdati razredbe, da se previšnji taj patent naš provede i ovrši.

Pošto su dakle tako ustanove previšnjega patenta našega, kao i pomenute naredbe ministerialne valjane i za kraljevine naše Hrvatsku i Slavoniju: neima povoda, udieliti previšnju potvrdu zaključku, prepokorno nam predloženu iz saborske sjednice od 14. Ožujka prošaste godine, buduć da nije potrebno, stvarati zakon, sadržavajući obćenita samo načela, ondje, gdje su već učinjene starije točne odredbe.

Ako bi u ostalom osobiti možda odnošaji iziskivali preinakah kakovih, prosto vam je, takove preinake, razsudivši ih zrelo, podnieti previšnjoj potvrdi našoj. U ostalom ostajemo vam i nadalje s carskom našom i kraljevskom milosti i prijazni blagonaklonjeni. Dano u glavnom našem i priestolnom gradu Beču dne 31. Siečnja, godišta gospodnjega 1867., vladanja našega devetnajstog. Franjo Josip s. r. Milan barun Kussevich s. r. Po previšnjoj zapoviedi nj. posvećenoga c. i k. apošt. veličanstvo: Dr. Eduardo Jellachich Buzinski s. r.

Naputak za kraljevinski odbor trojedne kraljevine, opremljeni na dogovor s Ugarskom god. 1866.

Poslanstvo od 12 licah stupit će u dogovor sa poslanstvom sabora ugarskoga, sazvanoga na 10. Prosinca 1865. u Peštu, u istu ovu svrhu izaslanim, tako o medjusobnom drža-

vopravnom odnošaju medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom, kao i ob odnošajih državopravnih kraljevinah i zemaljah krune sv. Stjepana naprama ukupnoj monarkiji, s obvezom ipak, da uspjeh svoga dogovora u jednom i drugom smjeru priobći zakonitomu saboru trojedne kraljevine za konačnu i jedino pravovaljanu odluku.

Poslanstvo se ima držati smisla i duha, iz kojega je potekao čl. 42., od 1861. godine. — Po tom ima izjaviti, da se državopravni odnošaj trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj nemože niti ustanoviti, niti mienjati zakonom, stvorenim na saboru Ugarskom, nego se može ustanoviti i promieniti putem ugovora medju oba ova sabora uz sankciju zajedničke krune.

Ustanovljujuć budući državopravni odnošaj troj. kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, da neodstupi poslanstvo od sadržaja čl. 42. od 1861. godine glede obsega državopravne autonomije, koja za isti obseg predpostavlja i uredbu vlastitoga budgeta.

Ustanovljujuć odnošaj naprema ukupnoj monarkiji i način obavljanja skupnih posalah, neka poslanstvo nepomično o tom nastoji, da u onom organu, koji će imati razpravljati zajedničke poslove, trojedna kraljevina bude osobno i neposredno zastupana. — Priugotavljajuć ovim načinom sadržaj krunitbene zavjernice, neka poslanstvo nastoji, da se izpuni treća točka krunitbene zavjernice, i za to mu budi glede cjelokupnosti trojedne kraljevine neobhodnim ravnilom smjer, izražen u adresi od 24. Rujna 1861. god. i od 10. Velj. 1866. god.

Kraljevski odpis od 21. Travnja 1866, kojim se odgadja sabor trojedne kraljevine.

Mi Franjo Josip I., po božjoj milosti car austrijski itd.
Poglaviti i velemožni barune, vjerni nam iskreno mili!

Pošto je sabor kraljevine Hrvatske i Slavonije odazivljuć se premilostivnim namjeram našim u saborskoj sjednici svojoj od 10. ožujka 1866 ne samo zaključio odaslati odbor, nego je i izabrao članove toga odbora, koji će imati stupiti u dogovor s odborom saborećega u Pešti sabora kraljevine naše Ugarske u obziru uredjenja odnošaja tih kraljevinah naprama kraljevini našoj Ugarskoj i naprama cjelokupnoj monarkiji našoj, ter pošto će ti odbori doskora započeti radnje svoje u Pešti, odlučili smo premilostivo s obzirom na okolnost onu, da će te razprave, u koliko je moći predvidjeti, duže vremena trajati, da je konačna odluka u pogledu najveće strane predmetah potaknutih po saboru zavisna od sretna riešenja velevažnih državo-pravnih pitanjah, i da se prema tomu nemogu riešiti prije ovih pitanjah, — obustaviti zakonodavnu djelatnost hrvatskoga sabora i preko vremena svojevoljne odgodbe njegove, to jest, preko prvoga Svibnja tekuće godine.

Mi nalazimo dakle hrvatsko-slavonski sabor premilostivo odgoditi od sada na neizviestno vrieme, ter nalažemo vam, ljubeznomu, vjernomu banu našemu, da ovu previšnju odluku našu putem oblastih priobćite shodnim načinom članovom sabora.

U ostalom ostajemo vam s carskom našom i kraljevskom prijazni i milosti blagonaklonjeni. Dano u carskom našem glavnom i priestolnom gradu Beču u Austriji dne dvadeset i prvoga mjeseca Travnja, godine spasa hiljadu osam sto i šestdeset i šeste, vladanja našega godine osamnaeste. Franjo Josip s. r. Milan barun Kussevich s. r. Po previšnjoj zapoviedi njegova posvećenoga i kraljevsko-apostolskoga veličanstva dr. Eduardo Jellachich Bužimski s. r.

Kraljevski odpis od 21. Listopada god. 1866., kojim se odgodjeni sabor trojedne kraljevine opet sazivlje.

Mi Franjo Josip I., po božjoj milosti car austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni naši!

Uvaživ okolnost onu, da su vjernosti vaše o uredjenju odnošaja mile nam kraljevine Hrvatske i Slavonije naprama kraljevini našoj Ugarskoj i naprama cjelokupnoj monarkiji našoj stupile u dogovor preko saborskoga odbora s jednakim odborom izaslatim od sabora ugarskoga, ter predvidiv, da će ti dogovori morati trajati duže vremena: odgodili smo sabor kraljevinah naših Hrvatske i Slavonije previšnjim odpisom našim od 21. Travnja tekuće godine na vrieme neizviestno.

Nastupivši iza toga dogodjaji ratni učiniše dosele sazov sabora nemogućim.

Sada pak, gdje je gore naznačeno velevažno pitanje državo-pravno već bilo predmetom razprave, i gdje su medjutim nastala i mirna odnošenja, posvema je umjestno, da se o posljedku te razprave sabor izviesti, ter da se ista razprava uspješno dokonča.

Tako s obzirom na to, kao i poradi toga, da se podnešene nam preponiznom predstavkom od 3. Ožujka ove godine ter dostavljene vjernostim vašim nakon učinjenih preinakah premilostivim odpisom našim od 20. Listopada o. g. osnove zakonske o uredjenju sabora i o izbornom redu uzmognu uzeti u saboru u razsudjenje i s mogućim pospjehom podastrieti kraljevskoj potvrdi našoj: sklonismo se premilostivo odgodjeni odpisom našim od 21. Travnja tekuće godine sabor premilostivno opet sazvati na dan devetnaesti mjeseca Studenoga ove godine u zemaljski glavni grad Zagreb.

U ostalom ostajemo vam s carskom našom i kraljevskom prijazni i milosti blagonaklonjeni. Dano u gradu Olomucu u

Moravskoj dana 21. mjeseca Listopada godine spasa 1866. vladanja našega godine 18. Franjo Josip s. r. Milan barun Kussevich s. r. Po previšnjoj zapoviedi njegova posvećenoga carskoga i kraljevsko-apostolskoga veličanstva dr. Eduardo Jellachich Bužimski s. r.

Adresa sabora trojedne kraljevine od 19. Prosinca 1866.

Premilostivnim kraljevskim odpisom od 21. Listopada 1866 po vašem veličanstvu pozvani, sabrali smo se mi velikaši, dostojanstvenici i narodni zastupnici podaničkom vjernosti vašemu c. kr. veličanstvu odane trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, da mirnim i zrelim razsudom nastavimo prevažno djelo, na koje nas pozva previšnji manifest od 20. Rujna 1865. i prev. kraljevski odpis vašega veličanstva od 2. Studenoga godine 1865.

Netom minuli kobni dogodjaji, koji su i naše, trojednoj kraljevini toli nuždno zakonarsko djelovanje prekinuli, silno su potresli svomkolikom državom, koja u vašem veličanstvu smjerno počituje svojega zajedničkoga vladaoca.

Medjunarodnimi odnošaji, nastalimi iza ovoga potresa, razvezane su ravno one sveze, radi kojih su više od dva vieka tudjim ciljevom podčinjeni bili interesi veće strane narodah monarkije austrijske; ali u tom će naći i vaše veličanstvo, kao što i mi nalazimo, utjehe i uzdanja, da će monarkija, sama sebi povraćena, uspješnije odoljeti štetnim posljedicam, što jih na nju navali kriva izvanjska politika.

Novi ovaj položaj monarkije zaploditi će umirenjem u kraljevinah i zemljah, kojim je sa preobstojale sveze grozila neprekidna pogibelj absorbcije od tudjega življa.

Ove brige riešene, moći će se ona tek onda pouzdati u trajnost životne snage državne, kada bude njezin napredak i

razvoj njezine moći posadjen na one podloge, koje se samom naravju, historičkimi uspomenami, jednakim načinom mišljenja, jezikom i narodnošću pokazuju.

Mudra je i bezprigovorna zamisao vašega veličanstva, da moć države valja ohraniti višim jedinstvom u rješavanju najviših državnih zadatakah.

Nu jedinstvo, uprto o raztvorene sastavine, na krhkoj je podlozi i lišeno je uvietah, organičkomu razvitku potriebnih.

Mi smo uvjereni, da će viši organizam tek onda biti snažan i moćan, da će tek onda steći dovoljne odporne snage proti navali neprevidjenih nesgodah i dovoljnih uvietah za sretan razvitak, kada mu budu sastavine izcieljene, kada budu uklonjene zapreke njihovomu organičkomu razvitku.

Nesgode, koje su stigle državu na razbojištu, nebi imale zaisto razloga, kad bi jedinstveno obavljanje najviših državnih zadatakah samo po sebi dovoljno bilo ohraniti moć monarkije, jer je ovakovo neorganičko jedinstvo već od 18 godinah u monarkiji postojalo.

Upravo nesgode, koje s vašim veličanstvom vjerna svojemu vladaocu trojedna kraljevina žali, opetovano su pokazale slabost podlogah, na kojih je dosadanje jedinstvo postavljeno.

A ipak nije vlada vašega veličanstva ništa učinila za to, a učinila je sve proti tomu, da se bitni uvjet za jako jedinstvo izpuni, i da se uklone one umjetne zapreke, koje ustavljaju jačanje i organički razvitak pojedinih sastavinah njegovih.

Tako je i naša prepokorna adresa od 10. Velj. 1866. po savjetu neodgovorne dikasterijalne vlade vašega veličanstva riešena načinom, koji se neda opravdati nego većom silom proti jasnomu právu, i uslied toga je trojedna kraljevina još dan današnji lišena svoje zemljišne i državne cjelovitosti, glavnoga ovoga uvjeta obstanku i razvitku svomu.

Vaše veličanstvo! Vjernost i odanost trojedne kraljevine

naprama dičnim predjem vašega veličanstva, a i naprama samomu vašemu veličanstvu zasvjedočena je toliko put u najpogibeljnijih časovih povjesti ukupne države žezlu vašega veličanstva podložene, da bi griešno bilo u nepovjerenju tražiti razloga onoj politici, koja sveudilj konfiscirano drži temeljno državno i narodno právo trojedne kraljevine na zemljišnu i državnu cjelokupnost. S toga je nama nedokučiv onaj razlog prev. odpisa od 27. Veljače 1866., s kojega se prekida svaka dalnja razprava glede sdruženja Dalmacije, dok se neurede državopravni odnošaji Hrvatske i Slavonije s jedne strane naprama Ugarskoj, a s druge strane naprama ukupnoj monarkiji. Za ovakov savjet nebi mogla odgovarati nijedna vlada niti vašemu veličanstvu, niti uvriedjenomu narodu, jer ga je neopravdano nepovjerenje rodilo, koje, ako svojim mnogovrstnim plodom neurodi, pribrojiti valja većoj vjernosti i odanosti trojedne kraljevine prama vašemu veličanstvu, nego je providnost savjetnikah krune.

Nu ni neprovidnošću nebi se dao opravdati onaj razlog, koji je naveden za dalnji obstanak vojničke krajine, kad je najnovijom nepogodom državnom, pak izkustvom ratnim i mnenjem slovljenih vještakah utvrdjeno, da vojnička krajina kraj svega junačtva svojih sinovah obrambenu snagu monarkije veoma slabo povećava, dočim uzdržavani vojnički sustav u krajini vjeru u njezinu protucivilizatornu zadaću sve više potvrdjuje.

I u istinu, ako se današnje bezpravno stanje vojničke krajine naziva blagoslovom, a ne tegobom za vjerne i junačke njezine sinove, onda se barbarskim mora nazvati nastojanje onih narodah i državah, koji traže jamstvo svojemu uljudnomu razvitku u sudjelovanju i razmjernom uplivu na obavljanje državnih zadatakah.

Vaše veličanstvo! U prepokornoj svojoj adresi, što smo ju na podnožje uzmnožnoga priestola vašega veličanstva pod-

nieli iz sjednice na 10. Ožujka t. g. držane, kao odgovor na prev. odpis od 27. Veljače 1866., nismo zatajili gorkih čuvstvah, koja su naše srce obuzela, kad smo razabrali razloge, s kojih je naša molba za ukinuće vojničke krajine i za sdruženje Dalmacije odbijena. Kad bi ovaj svomu kralju vjerno odani sabor slušao samo ova gorka čuvstva razcviljenoga srca, nebi se upustio u razpravljanje državopravnih pitanjah, prije nego-li se povrati trojednoj kraljevini državna cjelokupnost.

Nu čvrsta naša nada, da će vaše veličanstvo prije krunitbe činom oživotvoriti i istinom učiniti cjelokupnost trojedne kraljevine i tim ukloniti neodvratnu zapreku ugovoru krunitbene zavjernice, i želja iskrena naša, da koliko je do nas, uskorimo uredjenje nutarnjih neustanovljenih odnošajah ukupne monarkije, već nas je onda sklonila, te smo izabrali bili odbor, koji je u istinu stupio u dogovor sa ravnim odborom sabora ugarskoga glede odnošaja naprama ukupnoj monarkiji.

Nu izviešće nam odbora našega kaže, da odbor sabora ugarskoga nije bio ovlašten s našim odborom stupiti u dogovor glede državopravnoga odnošaja prama ukupnoj monarkiji, i s toga je naše nastojanje bezuspješno ostalo.

Uzevši mi ovo izviešće u pretres uvjerili smo se, da sabor ugarski nedrži za shodno stupiti sa saborom trojedne kraljevine u dogovor glede onih odnošajah prama ukupnoj monarkiji, koji su i jednoj i drugoj kraljevini zajednički. S toga je i za ovaj vašemu veličanstvu vjerni sabor prestao razlog shodnosti, kojega je on naglasio u svojoj prepokornoj adresi od 10. Veljače 1866.

Vodjeni ipak živom željom, da od nas nebude nikakve zapreke toli žudjenomu po vašem veličanstvu uredjenju države, odlučismo samostalno stupiti u dogovor sa vašim veličanstvom, našim premilostivim kraljem, glede odnošajah ove kraljevine naprama ukupnoj monarkiji.

Idući mi ovako na susret odluci vašega veličanstva, u prev. manifestu od 20. Rujna 1865. izrečenoj, i premilostivomu kraljevskomu pozivu od 2. Studenoga 1865., nismo ipak nakanili pometnuti obzira na čl. 42. od 1861., koji je po vašem veličanstvu prev. kr. odpisom od 8. Studenoga 1861. odobren; dapače očitujemo, da nam ovaj zaključak ostaje i u napredak nepromjenljivim temeljem i ravnilom u pitanju o državopravnom odnošaju trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj.

I upravo, jer na ovom i po vaš. veličanstvu u prev. odpisu od 8. Studenoga 1861., u prev. manifestu od 20. Rujna 1865. i u prev. odpisu od 2. Studenoga 1865. i napokon u prev. odpisu od 27. Veljače 1866. priznanom temelju stoji trojedna kraljevina, vlastna je, a jer to njezina vlastita korist ište, voljna je shodnim načinom, i zato po primjeru otacah naših od 1527. i 1712. god. samostalno i neposredno, s vašim veličanstvom stupiti u dogovor radi uredjenja nutarnjih neustanovljenih odnošajah.

Na ovo je ponukan ovaj vašemu veličanstvu vjerni sabor ako nije voljan podnositi, da bude državopravno pitanje za trojednu kraljevinu bez njezina glasa i na njezinu štetu riešeno, već i obzirom na odluku sabora ugarskoga, koji je odlučio bez upliva trojedne kraljevine razpraviti državopravno pitanje naprama ukupnoj monarkiji; jer trojedna kraljevina kao takova po zakonih ugarskih od 1848. god. za nju i onako neobveznih neima načina, a uslied dogodjajah od 1848. god. i po čl. 42. od 1861. neima ni dužnosti stupiti u zakonarsko zajedinstvo sa kraljevinom Ugarskom.

Nu koligod je vašemu veličanstvu vjerni sabor trojedne kraljevine spreman djelo državo-pravne nagodbe odlučno poduprieti, toliko mu se smućuje pravna sviest kod pomisli, da tim proti svojoj volji preuzima odgovornost i za one djelove troedne kraljevine, koje sila proti právu drži odkinute od matere

zemlje, lišavajuć ih upliva zakonitoga u djelo, o kojem se nezna, hoće li bez toga tvrdo biti; — gubi mu se nada u sretan uspjeh, kad pomisli, da će njegove misli, njegove želje i odluke vašemu veličanstvu dospievati sredstvom vlade neodgovorne, koja niti razumie tih mislih, niti dieli tih željah, niti znade uvažiti ovih odlukah, koja je narodu tudja, priklanjajuć uho mislim i željam tudjim u svrhe narodu protivne.

Vaše veličanstvo! Već svojom prepokornom adresom od 10. Veljače 1866. prihvatio je ovaj vašemu veličanstvu vjerni sabor glavnu misao listopadske diplome, misao naime onu, da se jedinstvo i moć monarkije ima zajamčiti takovimi inštitucijami, koje odgovaraju zahtjevom nerazdielive i nerazdružive, na pragmatičkoj sankciji osnovane sveze svih kraljevinah i zemaljah njezinih.

Mi nemožemo ovoga priznanja ni sada poreći, kao što se s druge strane neodrićemo takovoga pravnoga stanja, koje odgovara historičkoj sviesti pravnoj trojedne kraljevine i kakovo će zajamčiti njezinu osebnost, koja se od drugih kraljevinah i zemaljah razlikuje posebnimi nasliedjenimi uredbami, zakoni i zakonskimi običaji, posebnim načinom mišljenja, posebnim jezikom i narodnošću, i posebnim zemljištem.

I kao što rado priznajemo, pobliže tumačeć misli u adresi od 10. Veljače 1866. obćenito izražene, da odatle, što mi istu posvećenu osobu u vašem veličanstvu s ostalimi kraljevinami i zemljami kao zajedničkoga vladaoca počitujemo, po našem uvjerenju potiče dužnost trojedne kraljevine, s ostalimi kraljevinami i zemljami prinositi trošak za uzdržanje dvora zajedničkoga nam vladaoca, isto tako uvidjamo shodnost, da se proračun dvora vladaočeva ustanovljuje zajednički s ostalimi kraljevinami i zemljami.

I obrana zajednička iziskuje po našem uvjerenju shodno upravljanje izvanjskih posalah i zajedničku vojsku. Poslovi

dakle izvanjski i vojinstva tiču se svih kraljevinah i zemaljah monarkije, ovi potonji u koliko se tiču uprave, vojvodstva i nutarnje strukovne organizacije vojske, pa je zato shodno, da popunitba vojske i ustanove o trajanju službovanja budu osnovane na istovietnih zajednički ustanovljenih načelih.

Pak već odovuda nuždno sliedi, da se troškovi vojinstva i rata ravnim načinom tiču trojedne kraljevine kao i ostalih kraljevinah i zemaljah ukupne monarkije.

S toga su i financijalni poslovi u toliko zajednički, u koliko se trošak gori pomenutih posalah ravnim načinom tiče svih kraljevinah i zemaljah.

Nu od ovuda nesliedi, da bi se ob izplaćivanju i utjerivanju onoga diela rečenoga troška, koji bude za trojednu kraljivinu ustanovljen, zatim o predavanju njegovu u zajedničku središnju blagajnu moralo ili moglo odredjivati izvan sabora trojedne kraljevine.

Isto nam je ovako priznati, da se tiču svih kraljevinah i zemaljah ukupne monarkije razmjeri vanjske trgovine i zato držimo za shodno, da se zajednički ustanovljuju načela, na kojih se osniva carinstvo i monopolstvo; obzirom pako na obrtničtvo scienimo, da bi se imali i neizravni danci, u koliko zasižu u proizvadjanje obrtničko, na istih zajednički ustanovljenih načelih osnovati.

Iz toga sliedi dakako shodnost zajedničkoga zakonarstva i uprave za sve ove poslove u spomenutoj mjeri, kao i zakonarstvo o kovanu novcu i državnoj vjeresiji.

Nu mi nebi nikako mogli pristati u zajednički organ za obavljanje najviših ovih zadatakah državnih, koji nebi bio dogovoren medju svimi kraljevinami i zemljami po njihovih zakonitih zastupstvih, ili koji bi bez privoljenja trojedne kraljevine bio ustrojen jednostrano.

Ovo je put, što ga je vaše veličanstvo na utjehu svo-

jemu žezlu podloženih narodah vitežkom odvažnosti otvorilo. Ako bude snosljivosti, pravičnosti te providnosti u narodah, ovim će se putem doći u pristanište mira i zaslužene sreće.

Vaše veličanstvo očekuje od vjernoga si sabora trojedne kraljevine zaključak glede forme, kojom bi se imali obavljati zajednički poslovi.

Mi smo u svojoj prepokornoj adresi od 10. Veljače 1866 naveli razloge, radi kojih nemožemo pristati na formu ces. patentom od 26. Veljače 1861 predloženu. Ni u novom položaju monarkije nemožemo mi pristati uz onu formu, koja upliv zastupstva u rješavanju najviših zadatakah državnih do puke obsjene snizuje.

Mi nebi mogli umirenja naći u organu tako udešenu, da bude moguća prevaga jednoga od zakonodavnih faktorah nad drugim u rješavanju skupnih poslovah, a naša bi se historička pravna sviest protivila pristupu u zakonodavnu zajednicu bez dovoljna jamstva za državnu osebnost trojedne kraljevine i jednak upliv svih kraljevinah i zemaljah u najviše državne poslove.

Iskustvo nedavno u sgodah monarkije svjetuje nam, da radi dostojanstva krune odlučno zahtievamo, da zakonski predlog o zajedničkom organu bude spojen nerazdruženo sa predlogom ob odgovornosti zajedničkoga ministarstva; a potreba nepriečenoga razvoja nasliedjenih uredabah i sigurnost ustavnoga ravnovjesja medju zakonodavnimi faktori iziskuje takovo zastupstvo, koje bi u jednoj komori razpravljalo, odlučivalo i jedino vlastno bilo na predlog odgovorne vlade ustanovljivati proračun zajednički od godine do godine i prosudjivati godišnji račun sa resultati godišnjega poslovanja financijalnoga.

Nemogući mi povriediti pravne sviesti svojih vlastodavalacah, izjaviti nam je onom prostodušnosti, koju nam nalaže naša vjernost naprama vašemu veličanstvu, da se državljani trojedne kraljevine nisu nikada držali pravno obvezanimi pri-

znati i izbaviti podanka, koji nebijaše dozvoljen ili odlučen po njihovu zastupstvu.

Kada je vaše veličanstvo za temelj dalnjemu razvitku političke sgrade ove kraljevine premilostivo prigrlilo uredbe, što smo ih nasliedili od svojih djedovah, susrelo se sa najvrućijom željom ovoga vašemu veličanstvu vazda vjernoga sabora. I zato se nadamo, da ćemo na susret doći obsvjedočenju vašeg veličanstva, ako izreknemo, da vremenu shodan razvoj ovoga ustavnoga jamstva zahtieva, izreći u zakonskom predlogu o zajedničkom organu, da se danci neuvršćeni u godišnji proračun zajedničkom ili autonomnom zakonodavnom tielu pojedinih kraljevinah i zemaljah nemogu utjerati.

Napokon moramo vašemu veličanstvu smjerno očitovati, da se pravna sviest državljanah trojedne kraljevine smućuje nad onom uredbom iz dobe još neminule absolutističkoga skrbničtva, po kojem je središnja vlast po svojoj volji zasizala u zakoniti djelokrug po vašem veličanstvu prev. diplomom od 20. Listopada 1860 uzpostavljenih zemaljskih i županijskih oblastih.

Ovakova se zloporaba nebi nikako dala spojiti s uredjenim stanjem, o kojem se vaše veličanstvo toliko brine.

Zato bi se u zakonskom predlogu ob ustrojstvu zajedničkoga organa za najviše državne zadatke imalo naročito izjaviti:

Da ukupno zastupstvo kraljevinah i zemaljah nebude vlastno bez privoljenja svih kraljevinah i zemaljah širiti svoje nadležnosti preko ugovorenih granicah; izvršujuća pako vlast zajedničkoga organa da neima práva služiti se u pojedinih kraljevinah i zemljah vlastitimi od autonomne vlade nezavisnimi organi, nego da se je dužna služiti exekutivnimi organi dotične kraljevine ili zemlje po ustanovah medju zemljami i kraljevinami dogovorenih.

Buduć da je predloženi nam ces. patent od 26. Veljače 1861 na posve protivnih načelih osnovan, nemislimo pozlediti

vašemu veličanstvu dužnoga počitanja, ako izjavimo: da ces. patent od 26. Veljače 1861. nedržimo za shodan predlog, te da ga sa svim počitanjem odklanjamo.

Vaše veličanstvo! Prenavedena načela dovoljnim su dokazom, da je trojedna kraljevina i njezino zastupstvo nakanilo odvažno i sa svom svojom snagom uskoriti državo-pravno uredjenje i da priznaje sve bitne uvjete za obstanak i moć monarkije. Nu kao što je vjerni sabor trojedne kraljevine osvjedočen, da gola pripravnost od njegove strane i ustanovljenje glavnih načelah, samo po sebi, kolikogod bilo prikladno utrti put k djelu pomirenja, nije završaj velevažnoga zadatka, što ga je vaše veličanstvo manifestom rujanskim, otvorivši njim put slobodnoga porazumka, svim kraljevinam i zemljam povjerilo; isto tako tvrdo drži, da obćenitim priznanjem potrebe, da se uredi odgovorna vladavina za sve kraljevine i zemlje, i priznanjem, da je vojnička krajina cjeloviti dio trojedne kraljevine i da Dalmacija državo-pravno spada na nju, nisu uklonjeni oni uzroci, koji obstanku njezinu priekom pogibelju groze, á svakako njezino pravo i napredak zaustavljaju.

Neka nam dakle vaše veličanstvo dozvoli isto onako odvažno, kao što smo nastupili put nagodbe, očitovati svoju nepromjenljivu odluku: da nam nije moguće i da se nećemo upuštati u sastavljanje zakonske osnove o uredjenju državopravnih odnošajah naprama ukupnoj monarkiji na temelju načelah u ovoj adresi izraženih, dok trojednoj kraljevini nebude povraćena zemljišna i državna cjelokupnost i dok ova cjelokupnost i odgovorna vladavina za trojednu kraljevinu nepostane istinom.

Mi bi morali zatajiti svoje uvjerenje, kad nebi vašemu veličanstvu dužnom iskrenošću očitovali, da se trojedna kraljevina od sadašnje neodgovorne dikasterijalne vlade ovakovu savjetu nenada.

Vaše veličanstvo! Uredjenje nutrnjih posalah države visi o nagodbi, s jedne strane medju kraljevinami i zemljami, s druge strane medju ovimi i vladaocem svim zajedničkim.

Bez povjerenja zamjenitoga neima nagodbe. Vlada vašeg veličanstva, držeć uzapćeno právo trojedne kraljevine i krateć joj zemljišnu i državnu cjelokupnost, dok se neurede državopravni odnošaji, uhvatila se u vilinsko kolo, iz kojega neima izlazka. Ona želi tamo užeti plodove povjerenja, gdje je sveudilj nepovjerenje sijala i gdje ga nedokučivom ali pogubnom brigom goji bez prestanka.

Ako vaše veličanstvo vitežkom svojom iniciativom nerazvrgne ovoga kola, trojedna kraljevina gubi nadu, da će lojalni postupak njezinoga sabora uroditi onim plodom za ukupnu državu, koji ona mora želiti i želi radi vlastite bolje koristi.

U tom smjeru neka nam dopusti vaše veličanstvo opetovanu prepokornu molbu za povratak cjekupnosti zemljišne i državne dokinućem hrvat.-slav. vojničke krajine, sdruženjem Dalmacije po ustavnom sporazumku, kano i sjedinjenjem kvarnerskih otokah: Krka, Čresa i Lošinja, i neka nam blagostivo dozvoli molbu za ustrojstvo i izvedenje odgovornosti vlade za trojednu kraljevinu.

I dočim se po premilostivom naputku vašeg veličanstva laćamo ostalih prešnih zakonodavnih zadatakah, kojih riešenje boljak trojedne kraljevine te javno i osebničko pravno stanje silno iziskuje, polažemo na podnožje priestola vašeg veličanstva sa podaničkom smjernošću tvrdu vjeru, da naša vjernost prama vašemu veličanstvu neće nikada zaostati za iskrenošću, kojom se približujemo k svojemu premilostivnomu vladaocu, uzazivajući svemogućega Boga, da blagoslovi kralja trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije!

Dogovaranje kraljevinskih odborah ugarskoga i dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga o nagodbi god. 1866.

Izviešće kraljevinskoga odbora trojedne kraljevin sa-boru podnešeno.

Visoki sabore! Zaključkom svojim od 11. ožujka 1866. povjerio nam je visoki sabor častnu zadaću, da se s poslanstvom ugarskoga sabora dogovorimo i o medjusobnom odnošaju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske, i ob odnošaju državopravnom kraljevinah i zemaljah krune ugarske naprama ukupnoj monarkiji.

Pošto je predsjedničtvo zastupničke kuće ugarske obaviestilo predsjedničtvo našega sabora, da je i sabor ugarski u rečenu svrhu izabrao poslanstvo i da je ono spremno na dogovor: odpute se članovi kraljevinskoga odbora u Peštu, te su već 16. trav. o. g., sakupljeni u prvu svoju sjednicu, izabrali si preuzv. g. J. J. Strossmayera, biskupa djakovačkoga, predsjednikom, a gosp. Ivana Perkovca perovodjom.

S obzirom na osobite okolnosti, a naročito radi razlikosti jezika, ugovoreno je medju predsjednici kraljevinskih odborah, da se dogovori vode u konfidencijalnih sastancih, a što se tim načinom ustanovi, da se proglasi u sjednici formalnoj. Konfid. sastanakah bilo je više, a formalne sjednice dvie, o kojih se prilažu zapisnici pod 1. i 2. Na predlog našega predsjednika predsjedao je u formalnih sjednicah preuzv. g. Antun Majláth; zapisnike vodili su perovodje dotičnih odborah, svaki u svom jeziku.

U prvom našem sastanku izjavio je naš predsjednik u ime naše ugarskomu odboru, da naš čl. 42.: 1861. smatramo temeljem i izhodištem naših dogovorah, pa da ga zato pozivljemo, neka se o njem očituje, a mi da smo pripravni dati mu potrebita razjašnjenja.

Buduć da su primjetbe ugarskoga odbora, nam najprije po-

uzdanim načinom priobćene, a kašnje i formalno uručene, priložene zapisniku o drugoj zajedničkoj sjednici kraljevinskih poslanstvah: uputit će se visoki sabor iz njih samih, što ugarski kraljevinski odbor misli o državnom prâvu trojedne kraljevine. Nam je ovdje samo to reći, da je kraljevinski odbor prema tim primjetbam morao obširnije protumačiti članak 42., nadajuć se, da će tim načinom širji put prokrčiti porazumljenju s kraljevinom ugarskom. To očitovanje naše priloženo je rečenomu zapisniku.

Ovom prilikom predao je odboru g. barun Dr. Kušlan posebni nacrt odgovora na primjetbe ugarskoga odbora, koji se nalazi medju odborskimi spisi.

Ovdje se usudjujemo svratiti pozornost visokoga sabora na to, da smo kao preduvjet dogovora s ugarskim odborom naznačili samo dvie točke članka 42.: 1861.: autonomiju naime i realni zemljišni obseg.

Ugarski je odbor u svom odgovoru na ovu izjavu priznao njekim načinom samo našu autonomiju, a glede zemljišne cjelovitosti izjavio se je izriekom i jasno samo glede Rieke, koju smatra neposrednim i sastavnim dielom, ne samo krune, nego upravo i kraljevine ugarske.

Iza toga odgovora nismo bili na čistom s ugarskim odborom ni glede samih preduvjetah svakoga dogovora, al smo ipak mislili, da nam je dužnost nastaviti ugovaranje, nebi-li se sporazumjeli s ugarskim odborom glede samoga glavnoga predmeta našega poslanstva, naime glede državopravnoga odnošaja trojedne kraljevine prama Ugarskoj i državnoga odnošaja svih zemaljah krune ugarske prama ukupnoj monarkiji. U tu svrhu predali smo ugarskomu odboru očitovanje, priloženo pod brojem 4. zapisniku o drugoj zajedničkoj sjednici, iz kojega će se visoki sabor uvjeriti, da je njegovim povjerenjem izaslani kraljevinski odbor pošao do skrajne granice, na kojoj bi se porazumljenje s Ugarskom možebiti još postići dalo; nu odbor ugarskoga sabora ne samo što nije

prihvatio po nami predloženi način, kako da uredimo medjusobni državopravni odnošaj, nego nije prihvatio ni ponude naše, koja je na to smjerala, da se pitanje o zemljišnoj cjelovitosti odgodi, al za riešeno smatra u smislu našega članka 42., ako se u glavnoj stvari, o državopravnom naime odnošaju, medjutim porazumiemo.

I ovo očitovanje, i naše misli o državopravnom odnošaju trojedne kraljevine za prošlost i za budućnost predložio je ugarskomu odboru u ime naše predsjednik naš, preuzvišeni gospodin biskup djakovački, a njegov je govor priložen odborskim spisom.

Uz ovo očitovanje držao je kraljevinski odbor za svoju dužnost predati ugarskomu odboru obširnu razpravu o različitih pravnih pitanjih, potaknutih ugarskim odborom, koja se tiču stranom prošlosti, a stranom i sadašnjosti. Medju ovimi pitanji činila nam se najvažnija ona dva o posebnoj krunitbenoj zavjernici i o Rieci; ob ovom posljednjem sastavljena je na historičko-pravnih podatcih osnovana razprava i predana ugarskomu odboru, te se i ona nalazi medju našimi spisi.

Hoteći u kratko označiti uspjeh našega poslanstva, stegnut ćemo se na sliedeće:

Glede državopravnoga odnošaja u samoj prošlosti velika je razlika mnienjah medju nami i medju ugarskim odborom; jer mi za savez s Ugarskom velimo, da je godine 1848. pravno prestao, a ugarski odbor to izriekom niječe; jer mi tvrdimo, da je trojedna kraljevina imala vazda svoje posebno zakonarstvo glede nutrnjih poslovah, a ugarski nam odbor priznaje samo njekakvo statutarno právo; jer mi tvrdimo, da su se na zajedničkom ugarskom saboru stvoreni zakoni morali na našem saboru proglasiti, ako se je htjelo, da i nas vežu, a ugarski odbor i to neće, itd.

Nu te razlike, pa bile ma kolike, nisu odlučne, pošto smo se i pored njih mogli na temelju podpune ravnopravnosti s ugarskim odborom dogovarati, i pošto sada faktično ona zakonarska práva izvršujemo, koja nam se za prošlost niječu.

*

Odlučne su sliedeće točke:

Mi velimo, da se za trojednu kraljevinu mora u svakom slučaju na poseb ugovoriti krunitbena zavjernica: ugarski odbor veli, da nemože biti nego jedna i jednakoglasna krunitbena zavjernica, koja se medjutim može u posebnom primjerku izdati i za trojednu kraljevinu; mi velimo, da je Rieka sastavni dio trojedne kraljevine, i da samo po njoj može s ugarskom krunom savezana biti: ugarski odbor neće toga nikako da prizna; mi smo željli, da se to pitanje odgodi, dok nebude glavna stvar riešena: i ugarski je odbor želio, da se radi toga nît dogovora i porazumljenja neprekine, al je rekao izriekom, da niti može sam priznati, niti će saboru predložiti, neka prizna, da Rieka spada na Hrvatsku; mi velimo napokon, da se naš odnošaj prama Ugarskoj nemože urediti, dok nisu uredjeni odnošaji svih kraljevinah i zemaljah krune ugarske prama ukupnoj monarkiji, kao što je to naš predsjednik već u prvom sastanku ugarskomu odboru izjavio, da su ta dva pitanja nerazdruživa, i da bi se zato želili porazumjeti s Ugarskom, kako da š njom u zajedinstvu oko toga nastojimo: a ugarski odbor veli, da se on samo o tom može s nami dogovarati, kojim ćemo načinom postati dielnici ugarskoga sabora, što po našem mnienju nemože nikako biti, dok u obće naši odnošaji prama Ugarskoj nisu sasvim uredjeni i na čisto izvedeni, a to visi opet, kako rekosmo, o uredjenju odnošajah prama ukupnoj monarkiji.

Razlikujuć se kraljevinski odbori u ovih sućnih točkah, nisu se nikako mogli porazumjeti, nit smo mi mogli na kraj dotjerati dogovor, koji je po naputku vis. sabora bio našom zadaćom. I zato predajemo visokomu saboru sva pisma, tičuća se toga dogovora i našega poslovanja, da izvoli o tom učiniti daljnje odluke. U Zagrebu, 20. studenoga 1866. J. J. Strossmayer, biskup s. r. predsjednik. Ivan Perkovac s. r., perovodja.

I. Zapisnik o prvoj sjednici kraljevinskoga odbora trojedne kraljevine, u Pešti 16. trav. 1866.

1. Članovi odbora sastadoše se kod preuzv. g. biskupa J. J. Strossmajera, gdje presv. g. Bartol Smaić, veliki župan riečki, kao najstariji član odbora, predloži, da se odbor konštituira i zato da si izabere predsjednika i perovodju. Ovaj je predlog jednoglasno primljen.

2. Zatim bude na predlog istoga presv. g. velikoga župana preuzv. g. biskup J. J. Strossmajer uzklikom za predsjednika; a na predlog preuzv. g. biskupa J. J. Strossmayera g. Ivan Perkovac za perovodju odbora izabran, tim je ova sjednica završena, zapisnik ovaj o njoj sastavljen i odobren.

Zapisnik o drugoj sjednici kralj. odbora troj. kraljevine, držanoj u Pešti 17. travnja 1866.

1. Predsjednik javi, da je ugarski kralj. odbor za svoga predsjednika izabrao preuzv. g. grofa Antuna Majlátha, a za perovodju g. Antuna Csengery-a. Ovo je uzeto na znanje s tim dodatkom, da se predsjednik hrvatskoga odbora privatno dogovori s predsjednikom ugarskoga odbora, kako bi se najuspješnije mogli zametnuti dogovori s ugarskim kralj. odborom.

Uslied toga je po predlogu preuzv. gospodina predsjednika odlučeno, da se u privatnih dogovorih izmedju oba kraljevinska odbora razpravljaju sva pitanja, tičuća se našega odnošaja, pa da se istom onda drži formalna sjednica, kad tim načinom predlozi i odluke budu ugovorene. U privatnih dogovorih da svatko govori kako zna i hoće, a u formalnih sjednicah Magjari magjarskim, a Hrvati hrvatskim jezikom.

3. Na prijavu preuzv. g. predsjednika, da će prvi prijateljski sastanak biti 20. travnja, bude odlučeno, neka se ondje ugovori, da će prvi posao odborah biti medjusobno ovjerovljenje čla-

novah odbornih, a to će se postići, ako se vjerovnice jednoga i drugoga odbora pročitaju; zatim, da se za zajedničke sjednice obiuh odborah izabere predsjednikom p·euzv. g. grof Antun Majlát, kao baro regni; napokon da se zapisnik vodi u oba jezika, al porazumno; magjarski neka ga vodi perovodja ugarskoga odbora, a hrvatski perovodja hrvatskoga odbora; zajednički predsjednik podpisuje oba zapisnika. Zapisnik je ovaj odobren i podpisan.

III. Zapisnik o trećoj sjednici kralj. odbora troj. kraljevine, držanoj 21. travnja 1866.

1. Uslied privatnoga dogovora s odborom ugarskim bude zaključeno, da nam kralj. odbor ugarski svoje primjetbe na čl. 42. 1861. privatnim načinom priobći, a hrvatski odbor da će isto tako privatnim načinom na te primjetbe odgovoriti.

2. Na prijavu preuzv. g. predsjednika, da će danas t. j. 21. travnja sastat se oba odbora najprije na privatni dogovor, a zatim u formalnu sjednicu, bude odlučeno, držati se zaključakah učinjenih u sjednici od 17. i sliedećih danah i od današnjega dana. Zapisnik je ovaj odobren i podpisan.

IV. Zapisnik o prvoj zajedničkoj sjednici držanoj 21. travnja 1866.

I. Pošto je u ime ugarskoga kralj. poslanstva preuzv. g. grof Antun Majláth, kao po samom tom poslanstvu izabrani predsjednik ugarskoga kralj. odbora, pozdravio magjarskim jezikom kralj. poslanstvo Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, dao je pročitati zapisničke izvadke kuće zastupnikah od 17. i 24. ožujka i kuće velikašah od 21. ožujka o. g., po kojih je na poziv dalm. hrvat. slavonskoga sabora u kraljevinski odbor za uredjenje odnošaja medju trojednom kraljevinom i kraljevinom ugarskom od strane gornje kuće izabran grof Antun Majláth, grof Antun Széchen i gg. Ladislav Szögyényi i Ladislav Janković, od strane zastupničke kuće pako gg. zastupnici grof Julijo Andrassy, Antun Csen-

gery, Franjo Deák, bar. Josip Eötvös, Koloman Ghyczy, grof Mirko Mikó, Josip Šišković i Pavao Šomšić. Od ovih članovah bijahu svi nazočni osim g. grofa Antuna Széchena, koji je morao na put otići.

Pošto je zatim preuzv. g. biskup Josip Juraj Strossmayer, kao po samom poslanstvu izabrani predsjednik kralj. odbora trojedne kraljevine, u ime toga odbora hrvatskim jezikom odzdravio ugarskomu kralj. poslanstvu, dao je i on predložiti i pročitati vjerovnicu sabora trojedne kraljevine, po kojoj je za razpravljanje rečenoga odnošaja trojedne kraljevine prama kraljevini ugarskoj od strane kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izabran kraljevinski odbor od sliedeće gospode: preuzv. g. Josip Juraj Strossmayer, gg. Avelin Ćepulić, Dor. Mihovio Klaić, bar. Dragoilo Kušlan, Matija Mrazović, Ivan Perkovac, Maksimilijan Prica, Dor. Franjo Rački, Bartol Smaić, Dor. Ivan Subotić, Dor. Mirko Šuhaj i Dor. Josip Vranicani. Članovi ovoga poslanstva bijahu svi nazočni, osim Dra. Josipa Vranicana, koji je medju tim vremenom umro.

Kada su ovako članovi obijuh poslanstvah ovjerovljeni bili, bude na predlog preuzv. g. Josipa Jurja Strossmayera jednodušno preuzv. g. grof Antun Majláth zamoljen, da preuzme predsjedničtvo zajedničkih sjednicah obiuh kralj. odborah, koji uslied toga i zauzme predsjedničku stolicu.

II. Glede zapisnikah o zajedničkih sjednicah kraljevinskih odborah zaključeno je, da se ti zapisnici vode magjarskim i hrvatskim jezikom, te je od strane ugarskoga kralj. poslanstva, da vodi magjarski zapisnik, iz sredine ovoga poslanstva izabran Antun Csengery, dočim je od strane i iz sredine hrvatskoga poslanstva izabran Ivan Perkovac, da vodi hrvatski zapisnik. Zapisnici obijuh stranah predložit će se nj. preuzv. g. grofu Antunu Majláthu, koji će ih kao predsjednik podpisati.

III. Glede načina razpravah odlučeno je: da se i od sada u privatnih dogovorih vode. A. Majláth v. r. I. Perkovac v. r. perovodja.

V. Zapisnik o četvrtoj sjednici kraljevinskoga odbora trojedne kraljevine, držanoj 23. travnja 1866.

1. Pošto nam je kraljevinski odbor ugarski pismeno priobćio svoje privatne primjetbe pod ./· priložene, zaključeno je imenovati pododbor od četiri člana, koji će odboru u što kraće vrieme predložiti osnovu odgovora na te primjetbe.

2. Na predlog preuzv. g. predsjednika izabrani su u taj pododbor sliedeći članovi: gg. Maks. Prica, M. Mrazović, Franjo Rački i Ivan Perkovac. Zapisnik je ovaj odobren i podpisan.

VI. Primjetbe ugarskoga kraljevinskoga poslanstva o čl. 42. sabora troj. kraljevine od god. 1861.

U onom prijateljskom privatnom dogovoru, što smo ga ovih danah sa poslanici kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držali, upravili smo na poštovanu gospodu iskreno pitanje: da li oni svoje zahtjeve, koji će biti predmetom našega viećanja, žele već sada potanje formulirati, ili zahtievaju, da predbježno viećamo ob onom saborskom zaključku, koji je na saboru pomenutih kraljevinah god. 1861. učinjen i koji je od nj. veličanstva najvišom priestolnom besjedom razpravljanja radi nam priobćen bio.

Na ovo prijateljsko pitanje odgovoriše poštovana gospoda, da bi oni prije svega naše nazore o točkah zaključka hrvatskoga sabora od pomenute god. 1861. znati želili, i pozvali nas, da ove nazore takodjer prijateljskim putem njim saobćimo.

Dogovarajući se dakle medju sobom o tom predmetu sastavili smo svoje mnenje na sliedeći način.

Pomenuti zaključak hrvatskoga sabora izhodi iz onoga gledišta: „da je uslied dogodjajah od god. 1848. svaka druga, ma kakova budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmedju Hrvatske i Ugarske zakonicê (törvényszerüen) posve prestala, osim što zajednički kralj i jednom ter istom

krunitbom postaje kraljem ugarskim i hrvatskim, pa se ima po slobodnoj volji naroda kruniti.

Mi ovaj nazor nemožemo dieliti. Istina je, dogodjaji od god. 1848. prekinuli su faktično onu od stoljećah postojavšu svezu; ali mi ovo prekinuće neuzimamo za takovo, po kojoj bi, izbrisavši izmedj nas i njih svu prošlost, osim zajedničkoga kralja i zajedničkoga krunisanja, sve drugo postalo tabula rasa. Nas i naš odlučni naputak i osobno obsvjedočenje jednako prieče pripoznati to načelo, da je osim pomenutih svaka druga sveza izmedju nas pravno prestala. Prieči u tom i pragmatička sankcija, koju nam za sve zemlje ugarske krune kano temeljni zakon držati valja. Pripravni smo staru svezu, uz zajedničke naše koristi, svrhi shodnije preinačiti, i ako hrvatska kraljevina želi, razprostraniti; ali ni za pravno, ni za žudjeno nedržimo svestrano nov pactum tako ugovarati, da postojavše podpuno ignorujuć, pogibeljni pokušaj činimo za novo ustrojenje pragmatične sankcije.

Nerazumiemo pravo iz pomenutoga hrvatskoga saborskoga zaključka, zašto bi trebalo i kako bi moguće bilo dvie posebne krunitbene zavjernice sastaviti, kad bi se, kao što taj zaključak veli, isti kralj tom istom krunom i po svoj prilici zajedno i u jedan put za ugarskoga kralja i za kralja Dalmacije, Hrvatske i Slavonije krunisati imao? Bi-li bila, i bi-li moguća bila medju ovima dvjema zavjernicama sućna razlika, i ako bi, što bi se dogodilo onda sa zajedničkim krunisanjem, kad bi jedna krunovina za osiguranje svojih pravah već dogotovila svoju krunitbenu zavjernicu, i o tom se za krunisati imajućim se kraljem nagodila, dočim bi se druga krunovina radi svoje zavjernice jošte s tegobami borila?

Ni toga si nemožemo raztumačiti, u kojem smislu uzima pomenuti zaključak ove rieči: „i to ima se kruniti po slobodnoj volji naroda“. — Što o slobodnoj volji naroda visi, to se može i zanijekati. Po pragmatičkoj pako sankciji onomu vladaocu, kojemu se priestolno nasljedstvo otvorilo, ako je voljan zakonite uvjete izpuniti, nemože narod krunisanja uzkratiti.

Kaže pomenuti raključak i to: „da Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji, osim svojih posebnih temeljnih, državnih i ustavnih pravah, pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu kraljevini ugarskoj do konca god. 1847, — u koliko se ona gore izjavljenoj samostalnosti i neodvisnosti njezinoj posredno ili neposredno neprotive“. Veoma bi želili odlučno i poimence znati i ona posebna i ona s nami zajednička práva, koja Hrvatska sebi prisvaja i kojih priznanje predtečno od nas zahtieva; želili bi takodjer znati i to: budući právom redovito odgovaraju dužnosti, kako bi se imalo sa ovimi dužnostmi za buduće? pošto zaključak spominje iz prošlosti samo uzdržanje pravah, a svaku drugu svezu prekinutom izjavljuje.

Iskrenom pouzdanošću molimo dakle poštovano poslanstvo, da nam ova izvoli razjasniti, da čisto razumjevši pravo stanje stvari, sigurno besjediti i posavjetovati bi se mogli o izravnanju ovih predstojećih pitanjah.

Što se teritorialnoga obsega Dalmacije, Hrvatske i Slavonije tiče, u ovom smo pogledu prisiljeni ono stanje, koje je uslied ratnih dogodjajah nastalo iza god. 1848. nazvati posve suprotnim našim ustavnim zakonom, te ga pri našem ugovaranju kano i izhodište primiti nemožemo. Nismo voljni upuštati se u starija historička razglabanja, jer držimo, da takova razglabanja, mjesto uzajamnoga približavanja, još bi nas većma jedno od drugoga odbijala; nego za pravo i pravedno držimo, kad o novom vezu faktično razkinute sveze viećamo, da uzmemo ono zakonom odgovarajuće faktično stanje za temelj našega nagadjanja, koje je postojalo uzporedno u dobi prediducćoj prekinuće.

Što razumieva pomenuti zaključak pod právi hrvatske kraljevine na Medjumurje, i koja su ona virtualna i teritorialna prava, kojih se priznanje svečano prije svega od Ugarske zahtieva? — nejasno nam je, i radi toga očekujemo razjašnjenje od srdačne iskrenosti hrvatskoga poslanstva.

Ravnim načinom i iskrenom pouzdanošću molimo poštovano poslanstvo, neka izvoli naznačiti one zajedničke poslove, radi kojih, po zaključku hrvatskoga sabora, ima biti zajedničko zakonarstvo i ovomu odgovarajuća najviša uprava; jer mi ob ovom samo onda možemo progovoriti, kad nam budu poznate vaše želje i zahtjevi.

Napokon kaže zaključak sabora hrvatskoga: „poslovi administrativno-upravni, nastavni, vjerozakonski, pravosudni, kao i sudbenost u svih molbah nemogu biti predmetom užje sveze izmedju nas.“ Mi nismo protivnici prostranije autonomije Hrvatske, ali se usudjujemo za iskrenu obaviest moliti poštovano poslanstvo o tom: zahtieva-li glede ovih predmetah samosvojstvo od tolikoga domašaja, koje svaku svezu i doticaj s Ugarskom podpuno izključuje?

Ovo je, što mi članovi ugarskoga poslanstva u medjusobnom viećanju ustanovismo kao nazore, pitanja i dotično srdačne molbe, te ih poštovanomu poslanstvu hrvatskomu poglavito za razjasnjenje punim povjerenjem priobćujemo.

VII. Zapisnik o petoj sjednici kralj. odbora troj. kraljevine, držanoj 4. i sliedećih danah svibnja 1866.

1. Pošto je pročitana osnova odgovora na primjetbe kralj. odbora ugarskoga na članak 42., kako je po preč. g. Franji Račkomu izradjena a po pododboru predložena, zametne se viećanje najprije o formi toga spisa; jer se pododbor nije držao onoga reda, kojim su primjetbe ugarskoga odbora sastavljene, već je samostalno protumačio smisao i smjer članka 42. g. 1861., tako, da iz toga sami po sebi sliede odgovori na one primjetbe.

2. Proti tomu predlaže g. baron Drag. Kušlan, da se odgovor na ugarske primjetbe sastavi onim redom i načinom, kojim su one sastavljene, te predaje radi toga odboru svoju posebnu osnovu odgovora. Na ovo je medjutim odlučeno, da se pridrži forma po pododboru primljena i predložena.

3. Uslied toga predlaže g. barun Drag. Kušlan odboru, da se njegova osnova, kao posebno mu mnenje, i nacrt odgovora priloži zapisniku, što se ovim i čini, prilažuć jih ovomu zapisniku pod ./.

4. Predlog g. Av Čepulića, da se odbor neupušta u nikakva historička iztraživanja i dokazivanja, da se nevodi razprava pismena, ako bi se pako to htjelo, da bude čim kraća, nije primljen, pa je to na njegov zahtjev zabilježeno u ovom zapisniku.

5. Kad se prešlo na potanko pretresivanje osnove, predloži g. barun Drag. Kušlan, da se treća točka osnove o zajedinstvu državnoga prava ugarskoga izpusti; ovomu se predlogu pridruže gg. Subotić i Čepulić; nu taj je predlog većinom glasovah odbijen i osnova pododbora primljena.

6. U ostalom je sva osnova odgovora po odboru predložena primljena s malimi promjenami onako, kako je ovomu zapisniku pod .//. priložena. Zapisnik je ovaj odobren i podpisan.

VII. Izjava kraljevinskoga odbora troj. kraljevine na primjetbe ugarskoga kraljevinskoga odbora o članku 42. god. 1861.

Na prijateljske primjetbe, koje nam štovano kraljevinsko poslanstvo ugarsko postavi o čl. 42. sabora dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga od god. 1861., čast nam je jednakom iskrenošću i jednakim prijateljskim načinom željenoga razjašnjenja radi u kratko izjaviti kako sliedi:

Scienimo, da ćemo pospješiti djelo porazumljenja, ako prije svega u kratko označimo stanovište, s kojega trojedna kraljevina motri postojeće pitanje medju njom i kraljevinom Ugarskom, i s kojega voljna je riešiti ga.

Odkada kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija imade s kraljevinom Ugarskom jednoga te istoga vladaoca i jednu ter istu krunu, smatrala se je i sveudilj kraljevinom ugarske krune,

po kojoj stojala je i stoji u zajednici s ostalimi njezinimi kraljevinami i zemljami. Ovu zajednicu trojedna je kraljevina naglasivala u onih osobito slučajevih, u kojih je dolazila u neposredni doticaj sa zemljami, koje nisu zemlje ugarske krune. Tako, da navedemo jedan primjer iz starije poviesti, kada su godine 1620. dalm. hrv. slav. stališi i redovi putem svoga poslanstva stupili u dogovor s nutrnjo-austrijskimi stališi i redovi o medjusobnom obranbenom savezu, izriekom su se ogradili proti svakomu izvodu, koji bi se odavle činio na štetu buď krune ugarske, bud pomenute zajednice, bud državnoga práva trojedne kraljevine: salvis tamen semper authoritate, juribus et praerogativis tam modernae s. c. regiae majestatis tamquam legitimi regis Hungariae ac sacrae ejusdem regni coronae, aliisque universis libertatibus, legibus ac privilegiis horum regnorum (t. j. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije) illaesis et in suo vigore permanentibus.

Ove zajednice s krunom ugarskom nije trojedna kraljevina narušila ni onda, kada je godine 1712. na svojem saboru samostalno prenesla právo nasljedstva na ženski spol vladajućega doma habsburžkoga, kako svjedoče naputci, koje u tom pogledu dade svojim poslanikom na ugarski sabor god. 1715. i $172^2/_3$. Pak i ugarska pragmatička sankcija od god. $172^2/_3$. naglasivši §. 4. čl. 1. „nerazdruživost“ kraljevinah i zemaljah krune ugarske izrazila je samo ono državopravno stanovište, s kojega je i trojedna kraljevina vazda smatrala svoj odnošaj naprama ostalim kraljevinam i zemljam krune ugarske.

Ovomu stanovištu ostala je vjerna trojedna kraljevina i g. 1848., premda je prestala svaka zakonodavna i upravna sveza izmedju nje i Ugarske, kako svjedoči članak 11. i 20. njezinoga sabora, i god. 1861., kako to svjedoči čl. 42., i godine $186^5/_6$., kako to svjedoči saborska adresa od 10. veljače o. g. a i naputak podieljen ovomu poslanstvu.

Kada je previšnjim kralj. odpisom od 26. veljače 1865. sa-

bor trojedne kraljevine pozvan bio, da uredi državopravni odnošaj ove kraljevine naprama Ugarskoj, mislio je, da imade najprije očitovati, u čem se sastoji državopravni odnošaj trojedne kraljevine naprama Ugarskoj sada, pošto je uslied dogodjajah god. 1848. izmedju obijuh kraljevinah prestala svaka zakonodavna i upravna sveza. Ovaj sveudilj obstojeći odnošaj naznačio je sabor u §. 1. članku 42.

Tu sveudilj obstojeću zajednicu s kraljevinom Ugarskom imao je pred očima i sadanji sabor trojedne kraljevine, kada je na previšnji kr. predlog o uredjenju državopravnih odnošajah trojedne kraljevine naprama ukupnoj monarkiji njegovu veličanstvu u svojoj adresi očitovao, da se ovo državopravno pitanje najshodnije može riešiti u zajedinstvu sa kraljevinom Ugarskom.

Ovdje dakle, gdje se radi ob odnošaju trojedne kraljevine naprama monarkiji, ona je voljna taj odnošaj riešiti u zajedinstvu sa zemljami, s kojimi je u zajednici jedne ter iste krune.

Nu ova zajednica krune 's kraljevinom Ugarskom po našem mnienju nuždno nepredpolaže niti jedinstvene krunitbene zavjernice, niti jedinstvenoga zakonarstva i jedinstvene uprave. Iz zajedinstva krune sliedi glede krunitbe samo to, da se krunitba ima obaviti jednim te istim činom, t. j. da se zajednički vladalac imade zajedničkom krunom vjenčati podjedno za kralja toli Ugarske, koli Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Ovo pako predpolaže, da se krunitba dotle nemože obaviti, dok se vladalac, komu se priestolno nasljedstvo otvorilo, nenagodi s dotičnimi zastupstvi kraljevinah i zemaljah krune ugarske načinom, koji bi se uzajamnim porazumkom ustanovio. Glede krunitbenih zavjernicah pako sliedi iz te zajednice: da one, ako bi za Ugarsku i trojednu kraljevinu bile posebne, nebi smjele biti bitno različite. S toga imala bi se zastupstva obijuh kraljevinah medju sobom o zavjernicah porazumjeti i naravnati; što bi po našem mnienju obzirom na istovjetnost intercsah posvema lasno bilo. Pak ako bi u obće kakova razlikost

i moguća bila, bila bi moguća i onda, ako bi se imala jedna zavjernica izdati za sve kraljevine i zemlje krune ugarske. A scienimo, da se ova razlikost nebi mogla uspješno izjednačiti samo tim, što bi se interesi jedne kraljevine ili zemlje naprosto prezreli. Tako, da se jednim primjerom poslužimo, ako bi trojedna kraljevina uz jednu krunitbenu zavjernicu s kraljevinom Ugarskom zahtievala, da se prije krunitbe ustanova točke 3. dosadanje krunitbene zavjernice glede na njenu zemljišnu cjelovitost ne samo obeća, nego i činom izpuni, scienimo, da Ugarska niti bi mogla, niti bi htjela naprosto prieći preko ovoga zahtjeva kod ugovaranja ma i jedinstvene krunitbene zavjernice. Ako je tomu tako, onda nevidimo razloga, zbog koga bi se imala trojednoj kraljevini uzkratiti posebna zavjernica, u kojoj ona nalazi veće jamstvo za svoje narodno i državno biće; a imade u prošlosti primierah, da su joj vladaoci bez uštrba postojavšega zajedinstva s Ugarskom izdavali posebnih zavjernicah, o čem pozivamo se na Vladislava II. i Ferdinanda II. U ostalom se samo po sebi razumieva, da narod nemože krunisanja odbiti svomu vladaocu, koga po nasliednom redu ide právo na priestol, ako je voljan izpuniti zakonite uvjete. Toga nije mislio ni sabor godine 1861., kada je u članku 42. rekao, da se zajednički kralj imade kruniti „po slobodnoj volji naroda"; jer se ove rieči u izvorniku neprotežu na prediduće, nego na neposredno sliedeće izraze, t. j. na istovjetnost krune i krunitbe, a ne na osobu vladaoca, koji se kruniti ima.

Rekosmo nadalje: da zajednica krune nepredpolaže jedinstvenoga zakonarstva i jedinstvene uprave. Ovdje se pozivljemo na prošlost trojedne kraljevine, kojoj u razno doba bijaše različita sveza sa Ugarskom, počam od osobne do dosta uzke realne. Poznato je, da je trojedna kraljevina prvih vjekovah svoje zajednice s Ugarskom imala podpuno odieljeno zakonarstvo i neodvislu upravu; da je zatim učestvovala u zajedničkih saborih ugarskih, bivši u početku zastupana samo kroz svoje kraljevinske poslanike

(„oratores regni"); da su malo po malo u ove zajedničke sabore prenešeni mnogi predmeti, koji su prije toga spadali u područje našega sabora. Poznato je i to, da je dalmatinsko-hrvatsko-slavonska uprava, iza velikih promienah uvedenih u tom smjeru u Ugarskoj god. 1715. i 1723., stegnuta, pa da je ona poslje god. 1790. još više stisnuta.

Ali u svih tih različitih fazah, kojimi prodje dalmatinsko-hrvatsko-slavonsko zakonarstvo i uprava, zajednica krune s kraljevinom Ugarskom ostade nepromienjena. Da nije ni pragmatička sankcija ništa promienila u postojavšoj tada svezi zakonarskoj i upravnoj medju obima kraljevinama, razumieva se samo po sebi; jer ustanove pragmatičke sankcije odnose se samo na právo priestolnoga nasljedstva s jedne, i na jamstva zajedničkoga ustava s druge strane; i zato ona nije ništa promienila u medjusobnih odnošajih kraljevinah i zemaljah krune ugarske, učvrstivši jedino njihovu medjusobnu nerazdieljivost pogledom na posjed. S toga nebi se dirnulo u ustanove pragmatičke sankcije niti s daleka, kad bi se sada na novo saveznim ugovorom (pacta conventa) uredili državopravni odnošaji izmedju Ugarske i trojedne kraljevine.

Tim što je trojedna kraljevina od više vjekovah imala s Ugarskom jedno zakonarstvo, razvilo se je zajedničko ugarsko-hrvatsko državno právo. Ovo pristoji jednakim načinom jednoj i drugoj kraljevini. S toga je i sabor god. 1861. očitovao, da trojednoj kraljevini „pristoje još i sva ona javna práva, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do konca godine 1847." Ovo očitovanje ima se shvatiti s onoga gledišta, s kojega učini ga sam sabor; a on se je tim ograditi htjeo proti krivomu izvodu, kao da ona javna práva, na kojih se osniva zajednički ugarsko-hrvatski ustav, nepristoje na poseb i trojednoj kraljevini naprama trećemu, pošto je medju njom i Ugarskom prestala zakonarska i upravna sveza.

Trojedna kraljevina stupiv u zajednicu s kraljevinami i zemljami krune ugarske donesla je u tu zajednicu svoje neozle-

djeno i neokrnjeno državno biće. Tečajem vremena odpale su doduše od njega pojedine česti, koje su tim odpale samoj zajednici; ali jezgra tomu biću ostade ciela kroz sve promjene. Trojedna kraljevina imade svoje zemljište odieljeno od zemljišta ostalih kraljevinah i zemaljah krune ugarske; pak ova zemljišta spadaju samo putem i kroz trojednu kraljevinu zajedničkoj kruni ugarskoj. Trojedna kraljevina imala je od pamtivieka svoje posebno državno ustrojstvo, izraženo u posebnom zakonarstvu, posebnoj zemaljskoj upravi, posebnom sudstvu. Ovo državno ustrojstvo trojedne kraljevine splelo se je s vremenom s onim kraljevine Ugarske. Naš sabor, u kojega područje spadali su prije svikolici državni poslovi, stegnut je poslje godine 1790. na čisto nutrnje poslove. Vrhovna uprava zemaljska, odkako je članak 58. godine 1790. vlast ugarskoga kr. namj. vieća protegnuta i na Hrvatsku i Slavoniju, stočila se je s Ugarskom itd. Ali takodjer iz ove užje realne sveze, koja se je izmedju trojedne kraljevine i Ugarske s vremenom razvila, proviruje dosta jasno državna osebnost (individualnost) naše kraljevine, koja se u istoj tjesnijoj zajednici s Ugarskom razgovietno izrazuje. Jer u zajedničkom saboru vidimo trojednu kraljevinu zastupanu kroz posebne kraljevinske poslanike, koji način zastupanja bijaše prvobitan i jedino pravilan, a onaj, kako se je kašnje razvio, jeste nepravilan. Znamo nadalje, da su se u zajedničkih saborih poslovi hrvatski, kraljevinskim prabilježnikom priredjeni, naposeb i od ugarskih odieljeno podnašali i razpravljali, da se i poslje godine 1790., koje je porez hrvatski podnešen u sabor ugarski, u smislu članka 59., taj porez odieljen od ugarskoga imao ustanoviti itd. Znamo napokon, da su zakoni, stvoreni na saboru ugarskom, imali u Hrvatskoj i Slavoniji obvezujuću moć samo pokle su na našem saboru proglašeni. Isto se može reći o zajedničkoj vrhovnoj upravi. Jer samo izričnom voljom sabora trojedne kraljevine, kako se iz njegova naputka podieljenoga hrvatskim poslanikom na sabor ugar. god. 1790. jasno vidi, protegnuta

je vlast kr. namj. vieća ugarskoga takodjer na Hrvatsku i Slavoniju uz naročito priuzdržanje, da će se posebna vrhovna oblast u kraljevini opet uzkrisiti, čim se razšire njezine granice. Pak i u toj zajedničkoj vrhovnoj oblasti pridržan je u smislu članka 58. godine 1790. trojednoj kraljevini shodan upliv kroz bana i hrvatsko osoblje s pravom mjesta i glasa.

Odnošaj dakle trojedne kraljevine naprama kruni i naprama kraljevini Ugarskoj bijaše ustanovljen posebnimi uredbami, koje pisanimi, koje običajem uvedenimi. Skup ovih zakonitih ustanovah i uredabah sačinjavao je posebno državno právo trojedne kraljevine. Ono je osnovano na političkoj osebini trojedne kraljevine, koja se je sačuvala i u zajednici ugarskoj. A to je pred očima imao i sabor od g. 1861. u §. 1. čl. 42.

Sabor trojedne kraljevine od god. 1848. držao je, da je ugarskimi zakoni od g. 1848. povriedjen ovaj na právu osnovani odnošaj medju trojednom kraljevinom i Ugarskom, i to na štetu i cjelokupnosti i zakonite autonomije njezine. S toga posluživši se starodavnim právom svojim, nije taj sabor pomenutih zakonah prihvatio ni proglasio. Pače, buduć da je ovimi zakoni jednostrano bio promienjen obstojavši odnošaj, a s druge strane je sveza troj. kraljevine, kako se bijaše udesila do godine 1847., postala narodnomu i državnomu biću troj. kraljevine pretiesna: bio je isti sabor odlučio ugovoriti nov savez s Ugarskom. Neobzirući se dakle na ratne sgode god. 1848., obstojavša do tada medju Ugarskom i troj. kraljevinom zakonarska i upravna sveza prekinuta je s jedne strane voljom ugar. sabora u zakonih g. 1848., s druge strane zaključkom hrvatskoga sabora. S toga je i sabor od god. 1861. scienio, da može obstojavšu izmedju obijuh kraljevinah državopravnu svezu pravovaljano prestalom prozvati.

U zemljišnom obsegu trojedne kraljevine razlikovao je sabor one česti, koje su združene jednim zakonarstvom i jednom upravom, kano gradjanska Hrvatska i Slavonija, ili koje bar učestvovahu tada u zakonarstvu ma u pojedinih samo pitanjih,

kano hrvatsko-slavonska vojnička Krajina — od čestih, koje samo kriepošću državnoga práva trojedne kraljevine na nju spadaju, ali su još podpunoma od nje odieljene u zakonarstvu i upravi, kano Dalmacija i Medjumurje. Prve česti zemljišnoga obsega trojedne kraljevine čine realni, druge virtualni obseg njezin. Pod posljednjim mislio je sabor k tomu otoke Kvarnerske, dio Istre i one djelove sadanje Turske, koji su njekada spadali na trojednu kraljevinu.

Obzirom na autonomiju mislio je sabor, da trojednoj kraljevini valja za svaki slučaj pridržati zakonarstvo i úpravu podpunu u svih onih državnih poslovih, koje imade svaki narod, ako želi obstati i organički se razvijati, u svojoj moći sačuvati i držati. S toga je sabor trojednoj kraljevini pridržao „zakonarstvo i vrhovnu upravu u poslovih političnih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosudja, kano i sudbenost u svih molbah.“ Ovako ograničenu autonomiju, kano najmanji zahtjev svoga narodnoga bića, nemože trojedna kraljevina žrtvovati ni jednoj zajednici, niti ju podieliti.

Sabor god. 1865/6. prisvojio je posvema čl. 42., ter ga je toli u svojoj adresi od 10. veljače, koli u posebnom naputku, podieljenom ovomu kraljevinskomu poslanstvu, naznačio za izhodište i temelj ugovaranja s Ugarskom. A tako smo mi dakle dužni smatrati taj članak naprama jednakomu poslanstvu ugarskoga sabora.

S toga bi po našem mnenju valjalo najprije, da se oba kraljevinska odbora prije svega porazumiju o navedenih dvijuh točkah, naime o zemlj. obsegu i ob autonomiji troj. kraljevine u smislu čl. 42.

Obje ove točke nemogu po našem sudu dati povoda dugoj razpravi, kamo li neporazumljenju. Jer što se zemljišnoga obsega tiče, realni zemljišni obseg, imenito obseg sadanje gradjanske Hrvatske i Slavonije, nemože biti prieporan izmedju trojedne kraljevine i Ugarske, pošto on čini cjeloviti dio trojedne kraljevine ne samo po povjesti i právu, nego se takodjer sudara faktično sa stanjem realnoga obsega Hrvatske i Slavonije, kakov bijaše prije

*

što su njeke česti stojale u razlikom odnošaju naprama Ugarskoj u ovom ili onom smjeru državnoga života. Tako n. pr. Rieka s Primorjem nije prestala biti zato cjelovitim dielom Hrvatske, što je u úpravi mjesto dokinutomu kr. namjest. vieću dalmatinsko-hrvatsko-slavonskomu s ostalom Hrvatskom i Slavonijom podvrgnuta bila zajedničkomu kr. namjestničkomu vieću ugarskomu. Sada dakle, kada se ugovara nov savez s Ugarskom, ima se ovaj odnošaj urediti jednako za sav zemljišni obseg i za sve sastavne česti cjelovite trojedne kraljevine. — Od virtualnoga zemljištnoga obsega Dalmacija nemože biti prieporna izmedju obijuh kraljevinah; jer je ona bila upravo kolievkom hrvatske države, a velik dio njezin činio je sastavni dio upravo Hrvatske. Glede Medjumurja mi priznajemo, da je ono od više stoljećah sastavni dio kraljevine Ugarske, a poimence zaladske županije, ter ga je i čl. 42. s obzirom na prijašnji posjed Hrvatske uvrstio samo u virtualni obseg trojedne kraljevine.

U teritorialnom dakle obziru interesi i práva trojedne kraljevine i Ugarske ne samo da se neizključuju medjusobno, nego su dapače istovietni, već iz razloga, što zemljišni obseg trojedne kraljevine spada k cjelovitosti zajedničke krune ugarske. Ovako su i minuli sabori ugar. shvaćali cjelovitost troj. kralj. s toga su se sveudilj brinuli i o tom nastojali, da se opet utjelove i pridruže troj. kraljevini one sastavne česti njezinoga zemljišta, koje bješe otrgnute. I mi se od sadanjega sabora ugar. nadamo, da će u tom sliediti stope svojih predšastnikah i pomoći našemu zastupstvu, da se trojednoj kraljevini Dalmacija pridruži, a vojnička krajina utjelovi.

Glede autonomije vlastni smo izjaviti, da u navedenih poslovih, u kojih si je trojedna kraljevina pridržala zakonarstvo i vrhovnu upravu, nemože biti saveza ni doticaja izmedju nje i kraljevine Ugarske; jer smo uvjereni, da bez ovolike autonomije s odgovarajućim proračunom trojedna kraljevina nemože sačuvati svoje narodne osebine. S druge smo strane osvjedočeni, da će i štovani odbor ugarski uvidjeti sám, da onakova sveza, u kojoj bi-

dogodjajah god. 1848.; jer se zemljištna cjelovitost tim nealterira, jaše trojedna kraljevina neposredno prije godine 1848., ne samo neodgovara njezinim narodnim potrebam, nego da bi ona, kada bi se obnovila, dala povoda i prigode novim još opasnijim sukobom izmedju obijuh kraljevinah na štetu jedne i druge strane. Nu ako i nemože biti sveze i doticaja u tih poslovih izmedju trojedne kraljevine, imade još državnih poslovah, u kojih je troj. kraljevina pripravna prema potreboći i koristi zajedničkoj s kraljevinom Ugarskom stupiti u užju državopravnu svezu, koja bi osnovana bila na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj úpravi, stegnutoj na sve državne poslove, koji će se saveznim ugovorom potanje opredieliti.

Ali oni državni poslovi, u kojih može biti saveza izmedju Ugarske i trojedne kraljevine, nemogu se ustanoviti dotle, dok se neurede državopravni odnošaji kraljevine i zemaljah krune ugarske naprama ukupnoj monarkiji. A buduć da trojedna kraljevina iz navedenih razlogah ustanovljenje ovih odnošajah smatra za posao jednako tičući se svih kraljevinah i zemaljah krune ugarske, to je sabor ovomu odboru naložio, da se imade sa štov. odborom ugarskim staviti u dogovor ob uredjenju državopravnih odnošajah rečenih kraljevinah i zemaljah prama ukupnoj monarkiji.

Oba državopravna pitanja, t. j. ono, koje se tiče odnošaja izmedju trojedne kraljevine i Ugarske, i ono, koje se tiče odnošaja kraljevinah i zemaljah krune ugarske naprama monarkiji, stoje u tako uzkom savezu, da se jedno bez drugoga podpuno riešiti nemože. Jer prije nego-li se rieše odnošaji kraljevinah i zemaljah krune ugarske naprama monarkiji, nemože se naći ni ustanoviti predmet užje sveze izmedju troj. kraljevine i Ugarske.

Iz ovoga upravo razloga scienimo, da je nuždno i svrsi shodno, da oba kraljevinska poslanstva, pokle se sporazumiju o navedenih dvijuh točkah čl. 42., predju na dogovaranje o drugom državopravnom pitanju, izza koga će se tražit i ustanoviti toli

predmet koli oblik državopravne sveze izmedju Ugarske i trojedne kraljevine.

Iz do sada rečenoga sliedi, da se na pitanje: koji su oni zajednički poslovi, u kojih bi imala trojedna kraljevina zajedničko zakonarstvo i upravu s Ugarskom? može za sada odgovoriti samo niječno, t. j. da nisu poslovi politički, sudstveni, bogoštov i i nastavni s dotičnim budgetom, a postavno samo u toliko: da svi ostali poslovi mogli bi biti predmetom užje državopravne sveze izmedju obijuh kraljevinah.

IX. Zapisnik o šestoj sjednici kraljevinskoga odbora trojedne kraljevine, držanoj 26. svibnja 1866.

1. Budući da kralj. odbor ugarski nije sve do sada priobćio našemu odboru svoga protuodgovora; budući nadalje da odbor ugarskoga sabora već dulje vremena radi o zajedničkih poslovih i ob odnošajih prema ukupnoj monarkiji, a sabor je trojedne kraljevine odlučio u zajednici s Ugarskom to pitanje riešiti; budući napokon da to zajedničko riešenje visi o tom, hoćemo-li se složiti s ugarskim kralj. odborom o temelju našega dogovaranja: odlučeno je, da preuzv. g. predsjednik umoli predsjednika ugarskoga kralj. odbora, neka nam se priobći rečeni protuodgovor, i neka se radi toga već na 28. svibnja ureče zajednička prijateljska sjednica, da se jednom uzmogne na čisto izvesti temelj našega razpravljanja i dogovaranja. Zapisnik je ovaj odobren i podpisan.

X. Odgovor kraljevinskoga poslanstva ugarskoga na prvu izjavu kraljevinskoga poslanstva troj. kraljevine.

U prvom našem prijateljskom sastanku štovano je poslanstvo kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od nas zahtievalo, da ponajprije uzmemo u pretres spomenutih trijuh kraljevinah čl. 42. g. 1861. Pošto je nj. veličanstvo spomenuti članak prigodom najviše svoje priestolne besjede takodjer ugarskomu sa-

boru za zrelo razmatranje i pretresanje predalo: to smo mi o njegovom se sadržaju posavjetovali, naše primjetbe postavili i vrhu više bitnih točakah od štovanog poslanstva kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije razjašnjenja umolili.

Primiv nedavno na naše primjetbe i upitke prijateljski odgovor, uzeli smo ga u pretres i glede sadržaja evo mu istim prijateljskim putem odprto i pouzdano priobćujemo naše nazore.

Pošto želimo, da se po mogućtvu pospješi prijateljsko izravnanje, to nećemo u potanko oprovrgavati ona tvrdjenja poslanstva, koja je na podkrjepu svojih zahtievah iz prošlosti navelo. Jer pošto Hrvatska želi, da se i faktično i pravno obstojavši iz prošlosti odnošaji u bitnosti preustroje, dapače niti se obzire na one zakone, kojimi su se uzajamnim porazumljenjem ovi odnošaji razvili i ustanovili: to težko vjerujemo, da bi iz prošlosti dovedeni podatci, kad bi i imali u povjestnici temelja, što bi glede velike česti ovih podatakah u dvojbu staviti mogli, sadašnjim zahtjevom za sjegurni temelj služiti mogli.

Doba kralja Kolomana i sliedeće zatim vrieme odviše je tamom zastrto, nego da bi se podpunom sjegurnošću dalo dokazati, koji odnošaji u ono doba glede zakonodavstva i úprave izmedju Ugarske i Hrvatske obstojahu. — Da-li je za ondašnji savez bio sama unija personalna, koji je izmedju ova dva kraljestva obstojao, i kako se je ovaj odnošaj pretvorio u pravu realnu uniju, to razpravljati nećemo; to je na svaki način istinito, da se kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija sa Ugarskom nikada nisu stopile u jedno tielo, istinito je i to, da se je ovaj odnošaj s vremenom pod uplivom ustavnim ovih kraljevinah razvio.

Na ono tvrdjenje štovanog poslanstva, da su svikolici državni poslovi spadali u područje sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, te se g. 1790. stegnuli li na unutrnje poslove, mogli bismo iz dobe Matije Korvina naprvo donieti 12. čl. 1485., po kojem je čitava Dalmacija pod sudovanjem palatina stojala;

mogli bismo se pozvati na 2. tituo III. diela Vrbecievog tripartita, u kojem se veli, „da Dalmatinci, Hrvati i Slavonci u svojih parbenih poslovih sliede običaje, koji se u mnogom razlikuju od ugarskoga zakona i da imadu právo za se, s privoljenjem vladara, stvarati statuta, ali nije jim slobodno stvarati statuta, koja bi se protivila zakonom ugarske kraljevine.“

Iz ovih redakah mogli bismo temeljito izvoditi, da su kraljvine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija imale do duše právo statutarno od velikoga obsega, ali istinsko právo zakonarsko da ni onda nisu imali. Mi bi mogli još naprvo donieti iza dobe Matije i Vladislava iz svakoga stoljeća mnogobrojne ovakove zakone, u kojih je sabor ugarski odredjivao u poslovih kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, dapače i o onakovih poslovih, koji su strogo uzevši spadali medju njihove unutrašnje poslove; spomenuti bi mogli napose 103. čl. g. 1659. i 127: 1715., kojimi se odredjuje sjedinjenje ležećega u Hrvatskoj gornjeg i dolnjeg grada Križevca i za izvedenje ovog sjedinjenja povjerenici se izašilju opredielivši kaštigu proti onim, koji bi se usudili priečiti ovo sjedinjenje.

Ali obširnije razlaganje toga svega nebi promicalo prijateljsko izravnanje obstojećih pitanjah, pošto i isto štovano poslanstvo samo u svojem odgovoru priznaje, da su kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija od vjekovah imale s Ugarskom zajedničko zakonarstvo.

Okanivši se dakle ovoga, činit ćemo u napredak naše primjetbe samo na onakova tvrdjenja štovanoga poposlanstva, koja, ako su i crpljena iz prošlosti, mogla bi ipak bitni upliv imati na ustanovljenje budućnosti.

U odgovoru štovanoga poslanstva imade ono tvrdjenje, da su zakoni stvoreni na ugarskom saboru samo onda imali obvezne moći u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, ako su se prije na saboru istih kraljevinah proglasili.

Obće poznato pravilo pravno je, da neproglašeni zakon i neveže. Zakoni ugarske kraljevine morali su se dakle proglasit isto onako, kao i svaki drugi zakon. — Ovo sc proglašenje redovito u dva maha dogadjalo, prvi put na saboru, iza sankcije kraljeve, drugi put pako u svih oblastih zemlje kroz dotične korporacije ovih oblastih.

Hrvatska je kao kraljevina pošiljala svoje poslanike na ugarski sabor, koji poslanici, vrativši se kući, podnieli su svojim komitentom, t. j. hrv.-slav.-dalmatinskom obćem spravištu, izviešće o sankcioniranih zakonih kao i o svojem vladanju na saboru, i zakoni stvoreni na zajedničkom ugarskom saboru proglasili su se upravo ondje i u isto doba. Ali županije požežka, virovitička i sriemska pošiljale su obaška za se po dva poslanika, kojim su i naputke davale isto tako, kao i ostale ugarske županije. Ovi su poslanici izvješćivali glavnu skupštinu svoje županije, i na istoj skupštini bi se zakoni proglašeni i to prije, nego što se obdržavalo hrv.-slav.-dalmatinsko obće spravište.

Ako je dakle štovano poslanstvo ono, što je o proglašenju zakonah reklo, ovako razumievalo, da je obvezna kriepost zakonah ugarskih tekar onda nastupila, kad su se isti zakoni u njihovom zajedničkom obćem spravištu proglasili: mi proti ovoj tvrdnji ništa neimamo da prigovorimo, bar glede zagrebačke, varaždinske i križevačke županije, jer je naravski sadržaj zakonah samo iza proglašenja mogo doći puku do znanja.

Ali ako je štovano poslanstvo pomenutomu proglašenju onaj smisao dalo, da je od slobodne volje obćeg spravišta spomenutih kraljevinah zavisilo, da-li hoće stvorene na saboru ugarskom zakone proglasiti ili pako uzkraćenjem proglašenja činiti ih bezkriepostnimi: onda smo dužni gorespomenutoj tvrdnji odlučno i svečano protusloviti.

Neima zakona niti je ikada obstojao, koji bi spomenutim kraljevinam podielio bio ovakav positivni veto, dà, po pojmovih

javnoga práva nije ni obstojati mogao, jer su na saboru ugarskom bili nazočni i poslanici kraljevinah Dalm. Hrv. i Slavonije, s njihovim su uplivom stvarali se zakoni, a vladar, koji je iste sankcionirao, bio je ugarski i hrvatski kralj. Da-li je moguće pojmiti onakav državopravni položaj, po kojem bi na taj način stvorene zaključke skupnoga zakonarstva ma koji dio istoga zakonarstva mogao jednostavnim svojim vetom uništiti? — Da-li je moguće pomisliti, da kad je Ugarska direktnim uplivom hrv. slav. dalm. poslanikah stvorene zakone dužna bila proglasiti i obdržavati, u isto bi vrieme s druge strane od samovolje ovih kraljevinah zavisilo, da-li će proglasiti i obdržavati one zakone, koji su proiztekli iz sjedinjene volje zajedničkog sabora i vladara?

Po našem osvjedočenju dakle pripadajuće dalmatinsko-hrvatsko-slavonskom provincialnom saboru právo proglašivanja zakonah stvorenih na ugarskom saboru stojalo je u uzkom savezu sa dužnošću proglašenja i nije u sebi sadržavalo právo uzkraćenja, jer bi inače iluzorno postalo ono, što štovano poslanstvo u svom odgovoru i samo naročito pripoznaje, da je Hrvatska kroz stoljeća imala s Ugarskom zajedničko zakonarstvo.

Neka nam bude dopušteno ovdje ono napomenuti, što je hrvatski poklisar upravo na saboru od g. 1848. kod velikaškoga stola u 44. sjednici glede proglašenja zakonah rekao. — Predložilo se bilo baš u ovoj sjednici, da zakoni odmah, čim postignu po nj. veličanstvu sankciju, zadobe obveznu moć. Poslanik kraljevine Hrvatske kod velikaškoga stola na to je primietio bio, da misli, da se to primiti nebi moglo; jer onaj dan, kad se zakoni sankcioniraju, nisu takovi poznati po Ugarskoj i svezanih stranah; s pravdom pako da se spojiti nedade, da se komu sudi po zakonih, koji mu nisu poznati. Osim toga valja da se zakoni po oblastih, u svezanih stranah pako još i prije svega u istih kraljevinah obćem spravištu proglase, zato je od potrebe, da se od dana zaključenja sabora računat se imajući najtomanje

dvomjesečni rok opredieli, od kojega počamši bi zakoni obvezujuću moć zadobili.

Ovo je poslanik hrvatski upravo prigodom stvorenja onih zakonah 1848. g. reko, koje njegovi komitenti kašnje ni proglasili niti primili nisu. Nije isti tvrdio, da Hrvatskoj pripada právo zakone i neproglasiti, već je samo za proglašenje tražio dvomjesečni rok, da se po zakonu opredieli, iza koga će zakoni u kriepost stupiti imati.

Nismo to zato naprvo donieli, da se prepiremo o prošlosti, već ponajglavnije zato, jer ako kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija glede zakonah stvorenih na saboru ugarskom traže za buduće samo právo proglašenja bez dužnosti proglašenja i na taj način, da bi im prosto bilo onakov zakon, koji im se dopadao nebi, zabaciti i propustiv njegovo proglašenje za neprimljen izjaviti: onda ni našemu porazumljenju za budućnost neće biti stalnoga temelja.

Štovanog poslanstva druga točka, koje mûkom mimoići nesmiemo, jest ono tvrdjenje, da se odnošaj obstojavši jednostrano preinačio po zakonih g. 1848. i negledeći na ratne dogodjaje g. 1848., i to donlie obstojavša zakonarska i upravna sveza da se prekinula s jedne strane po volji ugarskoga sabora, i po zakonih 1848. godine, s druge pako strane uslied zaključka hrvatskoga sabora, po čemu se ima smatrati za pravno prekinutu.

Čini se, da je namjera štovanoga poslanstva ovom tvrdnjom dokazati, da su se oni odnošaji, koji s jedne strane izmedju Ugarske kraljevine a s druge strane medju kraljevinom Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom tečajem stoljećah uzajamnim se porazumljenjem razviše, u zakon se uvrstiše i pravovaljano obstojaše, g. 1848. s privoljenjem obijuh stranah prekinuli, dapače želi, da se krivnja započetog ovog prekinuća obori upravo na ugarski sabor.

Sveza obstojavša bijaše upravo s toga pravovaljana, što je

postala upravo po onih zakonih, koji su stvoreni ustavnim uplivom kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Zakoni 1848. stvoreni su na isti način. — Kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija bile su upravo tako na ovom saboru zastupane kao i na prijašnjih ugarskih saborih, a njihovi su poslanici upravo tako udioničtvovali kod stvaranja zakonah, kao i drugda.

Na ugarskom saboru od god. 1848. stališki je stol 4. ožujka prvi put u pretres uzeo osnovu adrese, koja je kašnje bila temeljem sankcioniranih zakonah. Ova je adresa u sebi sadržavala i već naročito izpoviedala osnovna načela onih zakonah, kojimi je poslie mislila Hrvatska da su toliko povriedjena njezina posebna ustavna práva, te je radi toga prinudjena bila prekinuti postojeće zakonite odnošaje. Nu kad se je razpravljala osnova adrese, nisu joj se hrvatski poslanici niti jednom riečju protivili, nisu izjavili, da se u njoj sadržana načela protive nazorom i naputkom kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, niti su rekli, da se njimi vriedjaju ustavna práva ovih kraljevinah. I kada je predsjednik izrekao zaključak, da se obćenitom voljom i bez svake primjetbe primljena osnova adrese pošalje velikaškomu stolu, hrvatsko-slavonski poslanici privolili su na to činom. Niti kod velikaškoga stola nije se poslanik hrvatski izjavio proti adresi. Kada su se kašnje potanje razpravljali oni zakoni, koji su potaknuli kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, da obstojavše odnošaje prekine, poslanici su hrvatski i kod ovoga razpravljanja sudjelovali, ne samo mučkom privoljom, već i očitovanjem svojih mnenjah. Nećemo da o tom predmetu obširno govorimo, samo ćemo navesti njeke primjere.

Glede magjarskoga jezika imade u zakonih od g. 1848. samo dvie odredbe. Jedna se odnosi na jezik saborskoga razpravljanja, i glede toga hrvatski su poslanici, pozvavši se na naročiti naputak svojih komitentah, izjavili, da će oni i nečekajući, dok mine člankom 2: godine 1844. opredieljeni odgodni rok, u na-

predak na ugarskom saboru vazda magjarski govoriti. U tom pogledu dakle stvorila se naredba čl. V. 1848., što se Hrvatske tiče — s izravnim privoljenjem hrvatskih poslanikah.

Druga pako naredba u čl. 16. drugom odsjeku pod sl. c) govori o jeziku, koji se ima rabiti u županijskih skupštinah i odborih kao razpravni jezik; ali ondje je naročito rečeno, da svezane strane uslied svojih statutah materinskim se jezikom služiti mogu. Niti u ovom obziru nisu povriedjena práva hrvatske kraljevine.

Kod pretresivanja zakona o zastupstvu naroda govorili su o tom kod stališke kuće i bivši hrvatski poslanici i primirili se tim, što će izborne kotare, primjereno odredjenomu u ovom zakonu broju saborskih poslanikah i na temelju ovoga zakona, medju županije zagrebačku, varaždinsku i križevačku, ondješnje kr. gradove, i medju kotare turopoljski, vinodolski i bakarski porazdieliti pokrajinski sabor; kao što se ni tomu protivili nisu, da županija virovitička imade posebna 4, sriemska 3, požežka 2, grad Osiek jednoga, hrvatska krajina posebnih 8, sriemska krajina posebna 3 glasa, i da svi ovi glede svojih izbornih kotarah sami razpolažu. — Glede Rieke pako nisu niti jedne rieči prozborili proti tomu, što je Rieka u zakonu napose napomenuta s jednim poslanikom, niti su tražili u ime hrvatsko-slavonskoga pokrajinskoga sabora, da u ovom pogledu ikakov upliv ima u izborne poslove riečke.

Kod velikaškogá stola izjavio je hrvatski poslanik prigodom pretresivanja ovoga zakona, da se slaže s redakcijom zakona o saborskom zastupanju naroda.

I kod razprave zakona o magjarskom odgovornom ministarstvu govorio je kod dolnje kuće hrvatski poslanik i to ne proti načelom i sadržaju zakonskoga predloga, već braneći redakcionalni izpravak, na koji je većina pristala.

Glede zemljišne cjelokupnosti hrvatske kraljevine nisu za-

koni od g. 1848. ništa naposeb odredili, po čem bi se prijašnji zakoniti položaj promienio ili povriedio bio.

Hrvatsko-slavonski poslanici sudjelovali su dakle kod stvaranja zakonah g. 1848. ne samo prisućem svojim, već i svojim često putah jasno izraženim mnenjem, a često putah mučkim privoljenjem i višekrat opetovanim prigovaranjem kao i naročito izjavljenim zagovaranjem svojim.

Hrvatska i slavonska kraljevina imala je na saboru ugarskom za tumače svoje volje izabrane si poslanike, i pošto su najbitnije česti stvorenih na ovom saboru zakonah podupirali i hrvatsko-slavonski poslanici, primili ih, dapače i pripomogli svojim prigovaranjem da su stvoreni: ugarski sabor nije ni slutiti mogao, da će kraljevine Hrvatska i Slavonija povodom ovih zakonah još i starinsku zakonitu svezu za prekinutu smatrati. Zatekla nas je dakle ona netemeljita objeda, da je Ugarska htjela prekinuti one zakonite odnošaje, koji su izmedju nje i spomenutih kraljevinah prije g. 1848. pravno i faktično obstojali; a netemeljito je i ono tvrdjenje, da su ovi odnošaji g. 1848. ne samo faktično, već i sudjelovanjem obiuh stranakah pravovaljano bili prekinuti.

Štovani odbor očituje opetovano i u svom odgovoru, da onakova sveza, kakova je izmedju hrvatske, dalmatinske i slavonske kraljevine i Ugarske obstojala u vremenu, koje je godine 1848. neposredno preteklo, neodgovara njihovim narodnim potrebam, i kad bi se takova sveza ponovila, da bi samo prilike dala novijim još pogibeljnijim sukobom. Iz ove izjave jasno proizlazi, da je spomenute kraljevine na prekinuće sveze ne toliko sadržaj zakonah od g. 1848. probudio, koliko onaj nazor, koji se u sadašnjem odgovoru štovanoga poslanstva napominje, da su one svezu, koja se je izmedju nas i njih do god. 1847. razvila, za narodni i državni obstanak svoj za pretiesnu držale.

Po našem mnenju ovaj uzrok sa pravnoga gledišta nemože

doduše opravdati faktično prekinuće odnošajah, koji tečajem stoljećah obćim privoljenjem postadoše; ali s političkoga gledišta čini nam se ovaj uzrok dosta važnim, da se dojakošnja sveza obćenitim privoljenjem znatno raširi, dapače i bitno promieni. Pustivši dakle na stranu svako dalnje razmatranje uzrokah, s kojih su postali dogodjaji od god. 1848., držimo, da će bolje biti u interesu željenoga prijateljskoga izravnanja, ako našu brigu unapried radje budućnosti prepustimo, nego-li prošlosti.

Imajući pred očima budućnost scienimo, da nije od potrebe, da nove medjusobne ustanove naše, ako se oživotvore, nazovemo novim saveznim ugovorom. Nemojmo se onako gledati, kao da smo sada prviput radi u medjusobni savez stupiti: ta naša ustavna práva razviše se u prošlosti, koja práva i isti štovani odbor krsti zajedničkim ugar.-hrvatskim državnim pravom, te ga tako i nadalje uzdržati želi. G. 1723. zajedno smo sa vladajućom kućom ugovorili sankciju pragmat., u kojoj je nasljedstvu priestola privezan uvjet, da se slobošćine kraljevinah ugarske krune kao i njihova ustavna práva nepovriedjena uzdrže, a ovoga se jamstva jamačno nisu rade odreći kraljevine Hrvatska, Dalmacija i Slavonija. Pridržimo dakle iz prošlosti sve ono, što zahtieva interes jedne i druge strane, preustrojmo, što je potrebno da se preustroji. — Temelj naše mnogostoljetne sveze sačinjava jedinstvo ugarske krune, a ovo hoće i Hrvatska da pridrži, na ovom temelju možemo razširiti dosadašnju svezu, možemo bitno preustrojiti i ovih dvijuh kraljevinah uzajamne odnošaje, a netreba da samu starinsku svezu u svom temelju uzdrmamo.

Pošto smo ova u svojoj obćenitosti prije napomenuli, prelazimo na onaj dio odgovora štovanoga poslanstva, u kojem je isto glede pojedinih točakah postići se imajućega izravnanja svoje mnienje izpovjedilo.

Medju ovimi je prvo krunitbena zavjernica. Štovani odbor to želi, da se čin krunjenja sa strane obijuh kraljevinah na je-

danput i jednom te istom krunom obavi, ali da se posebna krunitbena zavjernica Ugarskoj, a posebna kraljevinam Hrvatskoj, Dalmatinskoj i Slavonskoj izdade i da se krunjenje donle neobavi, dokle se vladar u pogledu zavjernice neizravna sa zastupstvi dotičnih kraljevinah i pokrajinah ugarske krune.

Nemožemo razabrati iz riečih štovanoga odbora, da-li u istinu to želi, da se krunit imajući kralj sa zastupstvom svake pojedine krunovine napose porazumjeti imade i ako je ovo porazumljenje sa svakim od njih za rukom pošlo, onda da se izdade svakomu posebna krunitbena zavjernica, te zatim da se obavi čin zajedničke krunitbe; ili pako to želi, da se zastupstva pojedinih krunovinah ne u jednom tielu zajednički, već svako na pose dogovara i odlučuje o sadržaju krunitbene zavjernice i ova tjelesa kao za se obaška postojeća da se medjusobnim porazumljenjem trude ustanovit krunitbenu zevjernicu i vrhu ove takovim načinom ustanovljene zavjernice da se slože s krunit se imajućim vladarom?

Jedan ili drugi smisao leži na svaki način u riečih štovanoga odbora, jer one nespominju zajedničko zastupstvo, već zastupstva dotična kraljevinah i pokrajinah ugarske krune, dakle više zastupstvah.

Nu uzeli mi stvar ili u jednom ili u drugom smislu, mi nedržimo, da bi odgovarala svrsi, jer cieli ovaj postupak bio bi tako dugotrajan, trom i zamršen, da bi se uzanj riedko izpunila ona blagodatna naredba zakona, po kojoj bi se iza svake promjene u vladarstvu za šest mjesecih neobhodno imala izdati krunitbena zavjernica i kralj kruniti.

Ako bi trebalo na taj način za svaku kraljevinu posebne krunitbene zavjernice ugovarati, onda nedokučujemo u istinu, od kakove bi to državopravne važnosti bilo, što bi se čin krunitbe obavio jednom te istom krunom i u jedno te isto doba. Mi nedržimo krunisanje samo za svečanu ceremoniju, već u smislu našega

uštava za neobhodni temeljni uvjet, pod kojim kralj dolazi k podpunomu izvršivanju svoje vlasti.

A kad i u tom u svoj prostranosti nebi bilo zajednice izmedju zemaljah ugarske krune: po čem i na kojem bi onda temelju spadala Dalmacija, Hrvatska i Slavonija k ugarskoj kruni? Ovu kariku prekinuti ili oslabiti neće htjeti ni sama Hrvatska.

Za umirenje naše brige nisu dovoljni ni oni primjeri, na koje se štovani odbor iz dobe Vladislava II. i Ferdinanda II. pozivlje. Vladislav II. potvrdio je g. 1492. posebne zaključke ss. i rr. Hrvatske i Slavonije, sastojeće se u jedanaest članakah, i ova potvrda spojena je s potvrdom stvorenih iste godine na ugarskom saboru zakonskih članakah. Ali ova izprava kraljeva nije krunitbena zavjernica, jer je izdana gotovo dvie godine kašnje, nego što se krunio Vladislav II. Pravu krunitbenu zavjernicu ili bolje rekuć izborni kraljevski list, koji sadržaje uvjete, pod kojimi je kraljem izabran, izdao je Vladislav g. 1490. i u njem je potvrdio nesamo prava i sloboštine Ugarske kraljevine već i svezanih stranah, kako to dokazuje istoga lista drugi odsjek. Izdati po Ferdinandu II. kraljevski list izdao se do duše prije krunitbe po vladaru, koji još za onda nije bio zasio priestol, ali prava krunitbena zavjernica je ona, koju je 15. svibnja 1618. godine za sjegurnost Ugarske i skopčanih stranah isto tako prije krunitbe izdao, od koje zavjernice više se točakah naročito 7. naročito protežu na prava i poslove kraljevinah Hrvatske, Dalmatinske i Slavonske.

Od stoljećah ovamo vazda su se jednom te istom krunitbenom zavjernicom osiguravala prava Ugarske i skopčanih stranah, u svakoj se zavjernici uz Ugarsku napose napominju i skopčane strane. I ovakove zajedničke krunitbene zavjernice nisu pružale zato manje obrane nego što bi posebne pružale bile. U tomu i kroza to bilo je jedinstvo ugarske krune naročito izraženo, koje i u buduće sačuvati želimo.

Neuvidjamo uzroka, zašto da se nebi i u napredak na ona-

kovom zajedničkom saboru mogla krunitbena zavjernica ustanoviti, na kojem bi i kraljevine Hrvatska, Dalmacija i Slavonija zastupane bile; zašto se nebi u njoj njihova posebna práva, ako žele, i potanje navesti mogla, i zašto se nebi u izravnanju postojećih pitanjah to postići moglo, da spomenute kraljevine na taj način postignu podpuno osjeguranje glede svojih pravah? Mi to iskreno želimo, ali načina, kojim bi se ustavno jedinstvo ugarske krune na kocku stavilo, poprimiti nemožemo.

Okrom toga, što je odnosno na posebnu krunitbenu zavjernicu naveo štovani odbor, imade u svom odgovoru naglašena dva glavna predmeta kao temelj i izhodište k izravnanju.

Jedan je predmet obseg zemljišni ovih kraljevinah.

A drugi je njihova državopravna autonomija.

Odnosno na zemljišni obseg imenuje štovani odbor realnim zemljjišnim obsegom sve one djelove, koji danas stoje pod jednim te istim zakonarstvom i jednom te istom ùpravom kraljevinah Hrvatske, Dalmacije i Slavonske, te tečajem odgovora ovamo broji i Rieku. — Obsegom virtualnim imenuje one česti, koje jedino po državnom právu ovih kraljevinah njim pripadaju, premda su u pogledu zakonarstva i úprave od njih posve odružene; a ovamo izmedju ostalih broji i Medjimurje. Ovaj se obseg medjutim traži, bio on realni ili virtualni, ili se bar to ište, da Ugarska ovo právo Hrvatske prije svega naročito pripoznade.

Mi ovu želju kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izpuniti nemožemo. Vlastito nas osvjedočenje i naročiti naputak ugarskoga sabora jednako prieče u tom, da pravnim priznamo ma u kojoj česti faktično okrnuće onoga zemljišnoga položaja Ugarske, koji je prije godine 1848. postojao.

Kad su se kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija god. 1848. zakonom faktično oprle: silom su oružja odmah zauzele Rieku i takovu hrvatskim zemljištem proglasile, te su na taj način silovito prekinule zakoniti odnošaj, u kojem je Rieka k Ugarskoj stajala.

Vi rekoste tada, da ste proti zakonom g. 1848. ustali n oružje, nu Rieka nije po zakonih g. 1848. s Ugarskom skopčana. Ovimi zakoni nije ništa od Hrvatske odkinuto ; zauzeće dakle Rieke silom oružja nebijaše reokupacija, već upravo osvajajuće zauzeće, koje se neda opravdati ni osvadami zakonah od g. 1848.

U ovaj par radi se o tom, da se mirovno izravnaju kraljevine, koje stoje pod jednim te istim vladarom i spadaju pod jednu te istu krunu, te ih je volja i nadalje spadati pod nju. Medju ovakovimi zemljami nije samo pravije i pravednije, već radı željenoga uspjeha i shodnije, da se s obzirom na zemljište uzme za temelj k izravnanju onaj stališ, koji se prije razmirice u mirno vrieme pod ustavnom obranom zakonah i kraljevske vlasti ustanovio i neprekidno prije razmirice postojao. a da nebude onaj, koji nije postao redovitim ustavnim putem, već oružanim zauzećem jednoga diela prigodom nutarnjih razmiricah. Mi nismo nakanili ovom prilikom glede Rieke upuštati se u povjestnička iztraživanja i nećemo navadjati dogodjajah već davno minulih vjekovah. Niti ćemo rezpravljati o tom, da Rieka u doba, koje je preteklo zadnjučetvrt prošloga vieka, faktično niti je spadala k zemljištu hrvatskomu, već da je još u XVI. vieku bilo samostalno zemljište i da je Rieka g. 1728 samostalno podpisala sankciju pragmatičku. Okanivši se svega toga, dosta će biti uztvrditi, da Rieka neposredno k Ugarskoj spada, a to utemeljiti na čl. 4. 1807. Ovaj zakonski članak to veli, da se grad Rieka i njegova luka, koji je nj. veličanstvo Marija Terezija posebnim kraljevskim pismom kraljevini utjelovila, kao k istoj kraljevini spadajući očituje, právo pako Hrvatske i oblast bana nespominje, niti jednom riečju.

Kraljevski list, što ga ovaj članak spominje i uzakonjuje izdao se 33. travnja 1779., te veli naročito: „neka se Rieka i njezin kotar u svem tako smatra i rukovodi, kao k svetoj ugarskoj kruni prikopčano posebno tielo, tê da se s bakarskim ko-

tarom, kao od postanka k Hrvatskoj spadajućim, na nijedan način nepomieša". Razlikuje dakle Rieku od Bakra spadajućega k Hrvatskoj: pa da je bila namjera vladara i Rieku neposredno s Hrvatskom spojiti, ovo bi razlikovanje bilo nesamo suvišno već i neumjestno.

Usljed nesretnih ratnih dogodjajah spala je Rieka poslie stvorena zakona od g. 1807. u ruke tudje vlasti: ali kašnje budući opet osvojena spojila se god. 1822. faktično s Ugarskom i sve do g. 1848. rukovodila i upravljala kao posebno neposredno k Ugarskoj spadajuće upravno tielo.

Štovano poslanstvo veli, da Rieka po tom nije prestala biti sastavnim dielom Hrvatske, što je iza ukinutoga dalmatinsko-hrvatsko- slavonskoga namjestničtva ujedno s ostalom Hrvatskom i Slavonijom spala pod upravu zajedničkoga kr. ugarskoga namjestničkog vieća.

Ali mi činimo pozornim štovani odbor, da su kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija glede više javnih posalah vazda stojale pod oblašću bana i to ne samo po zakonu već i činom. Nad Riekom pako prije g. 1848. nije ban oblasti izvršivao.

Glede obćega poreza naglasuje i sam štovani odbor, da se porez Hrvatske na ugarskom saboru posebno i različno od ugarskoga poreza razpravljao, a to navodi za dokaz samostalnosti hrvatske kraljevine. Nu porez Rieke bijaše vazda razpravljan s ugarskim porezom.

Kod zemaljskoga popisivanja poreza, koje bijaše čl. 7. 1825/7. odredjeno, izdala je Hrvatska sama sve naredbe, a dovršeni je popis ban predao palatinu zemlje; glede Rieke pako izdao je palatin sve naredbe u tom poslu, i upravitelj je riečki po poslaniku grada Pešte dovršeni popis predao palatinu; uslied toga popisa povisio se na Rieki broj portah, dočim je onaj Hrvatske ostao isti kao i prije.

Nu nije nam s volje, da ovdje nabrajamo sve one povlastice, običaje i praksu hrvatske kraljevine, koje se razlikovahu od

Ugarske i na koje kao na dokaz samostalnosti svoje veliku važnost polažu; samo u obće primjećujemo, da Rieka nije bila svega toga dielnikom, jer nije k Hrvatskoj, nego neposredno k Ugarskoj spadala. U ostalom napominjemo i to, da Rieka nije silovito i proti svojoj volji, već po vlastitoj svojoj želji Ugarskoj utjelovljena, pa u cielo ono vrieme, što je ovamo spadala, nikada se nije proti ovoj svezi pritužila; dà, stanovničtvo Rieke očitovalo je poslie svoga otrgnuća g. 1848. želju, da se starinski odnošaj povrati.

Uslied svega toga i uslied naročitog naputka, koji smo od ugarskoga sabora primili, očitujemo na novo, da želimo, što se tiče Rieke, kao neposrednoga ugarskoga zemljišta, povratiti i uzdržati za buduće postojavši prije g. 1848. stališ, te da njezino od Ugarske za dobe nutarnjih razmiricah oružanom silom izvedeno odtrgnuće za pravno priznati nemožemo.

Ovaj naš nazor nije kadra niti ona primjetba štovanog poslantva promieniti, koju u svom odgovoru navodi, veleći, da će naime Rieka, kao neposredni dio Hrvatske, takodjer k Ugarskoj kruni spadati. Jer bitna je razlika medju neposrednim zemljištem i onim, što je s kojom zemljom samo po drugoj zemlji, dakle posredno spojeno. U sadašnjem položaju pako, gdje Hrvatska želi svoje dojakošnje odnošaje naprama Ugarskoj sasvim preinačiti, te savez na što moguće najnižu mjeru reducirati, nebi se po tom, što bi Rieka samo posredno spadala k Ugarskoj kruni, niti zakonu niti pravnim zahtjevom Ugarske, a niti želji i interesu iste Rieke zadovoljilo.

Glede ostalih čestih realnog zemljištnoga obsega kraljevinah Hrvatske i Slavonije nećemo za sada brez njihove privolje stavljati primjetbe, da se tim neporode nove težkoće, koje bi mogle obustaviti završetak željenoga izravnanja. Glede onoga zemljišnoga obsega, što ga štovano poslanstvo zove virtualnim, najvećma nas je zateklo, što se i Medjumurje smatra za takvo virtualno zemljište.

Štovani odbor priznaje i sám u svom odgovoru, da je Medjumurje od vjekovah nedvojbeni sastavni dio županije zaladske, dakle i Ugarske kraljevine. Starijimi povjestničkimi podatci dalo bi se i to dokazati, da je već za dobe sv. Ladislava i Kolomana, i to još prije nego što se je Hrvatska s Ugarskom spojila, na ovom kraju Drava bila granicom ugarskom, pa da je po tom Medjumurje spadalo k Ugarskoj. To isto bi se dalo listinami dokazati gledeć na XIII., XIV., XV. i sliedeće vjekove. Naprama tako starinskom temeljitom i neprestanom posjedu Ugarske, šta hoće Hrvatska da postigne spominjanjem svoga virtualnoga zahtjeva? Neka štovani odbor na um uzme, da pod jednim vladarom stojimo, k jednoj kruni spadamo i da ovu svezu i Hrvatska i Slavonija uzdržati žude, te da i one same postojeća pitanja na tom temelju izravnati žele. U ovakovom položaju htjeti da se jednoj česti pričuvaju još i virtualna práva na koji dio nedvojbenoga posjeda druge strane, značilo bi toliko, koliko sjeme mogućih razmiricah posijati unapried za ono vrieme, koje će sliediti iza naravnjanja. Na Medjumurje dakle nemožemo Hrvatskoj i Slavoniji da priznamo baš ni virtualnoga práva.

Što se tiče kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije državopravne autonomije: to veli štovano poslanstvo u svom odgovoru, da će si kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija za buduće zadržati zakonarstvo i vrhovnu úpravu u poslovih političnih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosudja, kao i sudbenost u svih molbah sa potrebnim k ovoj podpunoj autonomiji budžetom. Štovano poslanstvo izjavlja, da je to onaj minimum, koji je svakomu narodu od potrebe, ako hoće da obstoji i organički se razvija: zato kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija ova práva nemogu žrtvovati nijednoj zajednici, takova dieliti nemogu s nikim, i da glede tih pravah izmedju Ugarske i spomenutih kraljevinah niti govora nemože biti o savezu ili uzajamnom doticaju.

Mi doista žalimo, da su spomenute kraljevine glede ovih

važnih predmetah tako odlučno presjekle nit svakomu izravnajućemu dogovaranju, te na konac konca i svaki doticaj izključile.

Obazremo li se na velike težkoće i zamršaje, koji će toli za cjelost, koli za pojedince iz takove ukočene autonomije bez sumnje sliediti: jedva vjerujemo, da bi ona u praktičnom životu promicala prave interese budi pomenutih kraljevinah, budi njihovih gradjanah.

Istina je, da vrieme i izkustvo izjednačuje mnoge težkoće: no s druge strane pokazuje više putah izkustvo i takove mahne i opačine tobože sjajnih teorijah, na koje se unapried nije ni mislilo. Bojimo se, da će to biti i s onom ukočenom autonomijom, koju štovano poslanstvo tako strogo traži.

Medjutim, ako kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija ovu tako ukočenu autonomiju smatraju glede sebe uvjetom životnim, bez kojega neće ni pokušati izravnanja; ako je to posljednja rieč spomenutih kraljevinah i odluka toli nepromjenljiva, da se podnipošto neće da preinači: mislimo mi članovi ugarskoga poslanstva, da nismo povlašteni, da odbivši odlučno taj zahtjev uništimo i mogućnost željenoga izravnanja.

Ugarska hoće da puke kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije kao braću smatra; predobiti ih želi, a ne potlačiti. Ugarska nije zadovoljna time, da sveza, koja bude med njom i onimi kraljevinami obstojala, samo zakonom bude izrečena, već želi, da zakonu obćim porazumljenjem stvorenomu uzajamna čuvstva zajedničkih interesah, istine, pravednosti i ljubavi podiele jakost i život. To je bio duh adresah sabora god. 1861.; proniknuta ovim duhom Ugarska učiniti će, tako sudimo, da se pospješi izravnanje i u napredak sve, što samo učiniti može, a da svoju vlastitu samostalnost i životne interese na kocku nemetne.

Ako dakle kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija odnošaj, u kojem su glede autonomije svoje stojali k Ugarskoj, tako tiesnim smatraju, da im se čini, da bi njegovim dalnjim obstan-

kom i svoj vlastiti život u pogibelj stavili: to sudimo, da Ugarska neće biti protivna, da se sveza, koja se je tečajem vjekovah zajedničkim porazumljenjem razvila, obćim opet porazumljenjem sasvim preustroji, pa makar da ovo preustrojstvo tako daleko zaseglo, kako to, čini se, žele rečene kraljevine glede autonomije u priobćenom nam čl. 42.

Nu pošto su to samo naši nazori, držimo, da nam je dužnost predložiti ih ugarskomu saboru i samo iza nadane potvrde njegove moći ćemo sva ova smatrati državnom ustanovom.

Točke, koje se odnose na zemljišni obseg i autonomiju, drži štovano poslanstvo za onakove, glede kojih bi se oba poslanstva prije svega sjediniti i izravnati morala, glede ostalih točakah pako mogla bi se tekar onda rieč povesti, kad bi se obzirom na ove dvie točke već sjedinili.

Mi smo već gore glede ovih dviuh točakah naše nazore odkrili, što se zemljišnog obsega tiče, ter uvidjamo sa sažaljenjem, da se u ovaj par napose glede Rieke i Medjumurja izmedju ova dva poslanstva porazumljenje postići neda. — Svako poslanstvo u tom se pogledu drži svojih nazorah; jedno i drugo je vezano naročitimi naputci.

Ali zato nedržimo za cieli shodno, da se nît porazumljenja prekine. — Neka oba poslanstva ovaj važni predmet predlože svojim komintentom i smatrajmo njegovo konačno riešenje za odgodjeno na vrieme, priuzdržav svaka stranka svomu saboru sva práva, odnoseća se na pitanje zemljištno. Uz ovu odgodu moglo bi se pokušati izravnanje ostalih pitanjah, koje ako za rukom podje, bit će laglje po našem mnienju i riešenje zemljišnog pitanja. Dočim ako se radi zemljištnog pitanja prekine nît izravnanja: moglo bi se lahko poroditi nepovjerenje, dalo bi to povod krivomu tumačenju i nesporazumljenju, a moglo bi i ćudi opet razstaviti.

Veli štovano poslanstvo u svom odgovoru i to: premda sa-

tonomija podpuna kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije nebi mogla biti predmetom saveza i doticaja: da imade još i drugih državnih posalah, glede kojih su spomenute kraljevine pripravne sa kraljevinom Ugarskom prema obćenitoj potrebi i zajedničkoj koristi stupiti još i u užu državopravnu svezu, koja bi se osnivala na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj úpravi, stegnutoj na one državne poslove, koji će se saveznim ugovorom potanje opredieliti. Ali da će se predmet ove uže sveze samo onda moći ustanoviti, kad državopravni odnošaji kraljevinah i pokrajinah ugarske krune prema ukupnoj monarkiji uredjeni budu.

Neimamo uzroka, da proti ovomu nazoru što primietimo. Kad dakle jednom budu naznačeni oni državni poslovi, glede kojih su kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija pripravne prema svojoj izjavi s Ugarskom stupiti u užu svezu; mi s naše strane nećemo propustiti stupiti glede njih u dogovor i doticaj.

Na svršetku izjavlja štovano poslanstvo u posljednjem odsjeku svoga odgovora, da kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija uredjenje onih odnošajah, koji se s jedne strane izmedju kraljevinah ugarske krune, a s druge medju ostalim kraljevinami nj. veličanstva ustanoviti imadu, drži za posao, koji se jednako tiče svih kraljevinah i pokrajinah Ugarske krune, uslied česa da je isto poslanstvo po naputku svojih komitentah pripravno stupiti glede toga u dogovor s ugarskim poslanstvom.

To je i naše mnienje, da kod ustanovljenja spomenutih odnošajah sa strane zemaljah ugarske krune nije moći izključiti upliv ustavni nijedne krunovine. Da i najviši priestolni govor, dočim je kao jednu od glavnih zadaćah naznačio uredjenje ovih posalah, ujedno nas je i o tom ubaviestio, da je nj. veličanstvo dostojalo milostivo pozvati hrvatsko-slavonski sabor, neka se o tome prije svega pobrine, kako će na sadašnjem državnom saboru dostojno zastupan biti.

Kakove će biti one ustanove, koje se imadu sa strane zemaljah ugarske krune u tom pogledu podnieti, koji da se predmeti smatraju za zajedničke sa ostalimi zemljami nj. veličanstva, u koliko da bude jedan ili drugi posao zajednički i kako da se rukovode ove vrsti poslovi: vrhu svega toga može odrediti samo državni sabor, kojeg zastupnička kuća izaslala je iz svoje sredine drugo poslanstvo, koje će izradiri glede ovih svoj predlog. U pogledu na ta pitanja dakle niesmo ovlašteni upuštati se u dogovor sa štovanim hrvatskim poslanstvom. Ali možemo se dogovarati o **načinu**, na koji će kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija kod ustanovljenja i riešenja spomenutih pitanjah sa strane zemaljah ugarske krune na ovom državnom saboru, na koji su takodjer po nj. veličanstvu pozvate, čim prije udioničtvovati.

Na to dakle pozivamo stovano hrvatsko poslanstvo: neka izvoli prijateljskim putem nam glede toga svoje nazore priobćiti, da se o njih zajedno porazgovorimo, i ako je moguće obćim porazumljenjem složimo.

I to je, što smo za potrebno pronašli, da na odgovor štovanog poslanstva prijateljskim putem očitujemo, ufajući se, da će naše primjetbe štovano poslanstvo uvažiti, i u koliko uztreba, takove svojim komitentom predložiti.

XI. Zapisnik o sedmoj sjednici kraljevinskoga odbora trojedne kraljevine, držanoj u Pešti 29. svibnja 1866.

1. Pošto je našemu odboru u prijateljskoj sjednici od 28. svibnja najprije ustmeno, a zatim pismeno priobćen protuodgovor ugarskoga kralj. odbora, sakupe se članovi hrvatskoga odbora sliedećega dana u posebnu sjednicu, gdje g. Avelin Ćepulić predloži pismeno svoje mnenje u konačnom očitovanju, što bi ga ugarskomu odboru dati trebalo; to očitovanje prilaže se pod ./. na zahtievanje g. predložitelja ovomu zapisniku.

2. Nu budući da se protuodgovor ugarskoga odbora može razdieliti u dva diela: u historičko-pravno razlaganje i tumačenje zakonah, tičućih se prošastoga odnošaja trojedne kraljevine prama Ugarskoj i u meritornu izjavu o članku 42. i o načinu, po kojem bi se naš zajednički odnošaj prama ukupnoj monarkiji urediti imao, odlučeno je: da se izabere pododbor, koji će sastaviti odgovor na protuodgovor ugarskoga odbora, na koliko se taj tiče različitih državopravnih pitanjah, što su se porodila s tumačenja članka 42. od g. 1861.

U pododbor izabrana su ova gg. M. Mrazović, barun Drag. Kušlan, Avelin Čepulić i Franjo Rački.

O meritornom očitovanju, kojim bi se imalo odgovoriti na izjavu ugarskoga odbora o članku 42. i o načinu glede razpravljanja zajedničkih poslovah, viećat će se, kad taj pododbor bude sa svojim poslom gotov. — Zapisnik je ovaj odobren i podpisan.

XII. Zapisnik o osmoj sjednici kraljevin. odbora, držanoj u Pešti 6. i sliedećih danah lipnja 1866.

§. 1. Preč. g. Franjo Rački predloži obširan spis o riečkom pitanju kao odgovor na dokazivanje ugarskoga odbora, da Rieka spada neposredno na kraljevinu Ugarsku. Taj se spis prima jednoglasno i bez primjetbe; ima se predati privatnim načinom ugarskomu poslanstvu s ostalim odgovorom, što će ga predložiti pododbor.

§. 2. O spisu predloženom po pododboru glede tumačenja zakonah o prošastom odnošaju trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj viećalo se je više danah, te je primljen, kako je po pododboru predložen, pa će se predati samo privatnim načinom ugarskomu poslanstvu.

§. 3. Preuzv. g. predsjednik predlaže osnovu očitovanja na izjavu ugarskoga kralj. odbora o čl. 42. i o načinu razpravljanja zajedničkih poslovah; ta je osnova primljena, kako je priložena

ovomu zapisniku, te se ima najprije u prijateljskoj, a zatim i u formalnoj zajedničkoj sjednici predati ugarskomu odboru.

§. 4. Budući da je za 12. lipnja urečena zajednička pouzdana sjednica odlučeno je, da preuzvišeni g. predsjednik razloži mnenje našega odbora o protu-odgovoru ugarskoga poslanstva i da im naše preda očitovanje. Zapisnik je ovaj odobren i podpisan.

XIII. Razprava kralj. odbora dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga o državnom právu trojedne kraljevine.

Kad je iza prvoga prijateljskoga sastanka štovano kraljevinsko poslanstvo ugarsko, nam poslanikom trojedne kraljevine, radi razjašnjenja članka 42. od 1861. njekoja pitanja postavilo, uzevši mi ta pitanja u pretres, mogli smo razabrati, da štovani odbor ugarski nije u svemu na čistu niti glede razlogah, s kojih je isti članak postao, niti glede smjera njegova. S toga smo držali za shodno, u pismenom svojem odgovoru na kratko označiti ono stanovište, s kojega je zastupstvo trojedne kraljevine, stvarajuć čl. 42. 1861., pošlo, i pogledom na prošlost i pogledom na moguću i željenu budućnost zajedničtva medju trojednom kraljevinom Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom i medj kraljevinom Ugarskom.

Na ovaj smo postupak bili napućeni i svojom zadaćom i živom željom, da ju sretno i uspješno riešimo, napokon nepokolebivim osvjedočenjem, da se samo na jasnu temelju i načinom iskrenim može utanačiti trajno i koristno sdruženje medju dva ugovornika.

Nu postupajući mi ovako u svojem odgovoru, nismo ni s daleka nakanili bili opravdavati nazore i odluke sadržane u članku 42. od godine 1861., jer smo držali, da su, kao temelj i izhodište za nazočno ugovaranje, opravdani pravnom sviešću tomu pozvanih faktorah, i da se ono, nakon više desetgodišnje borbe u sviest naroda trojedne kraljevine prošlo shvaćanje zajedničtva medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom nedade promieniti

pozivom na nekritične dosta putah historične izvore. Pogledom pako na to, da se sada neradi o povratku prošle sveze sa nemogućimi formami, kako se bijahu razvile uz druge, od današnjih posve različite odnošaje družtvenoga i državnoga života, nego o tom, da se na temelju zdrave i još uviek životne jezgre njezine naprama novim potrebam i koristim, s obzirom na novo pristupivše faktore političkoga života u jednoj i drugoj kraljevini nadju shodne forme za daljnju svezu medju njimi: imali smo i mi podpuno uvjerenje štovanoga odbora ugarskoga, da bi bezkoristno i neplodno bilo razglabati podatke iz prošlosti već i zato, što bi to više vremena iziskivalo, nego nam silujuće potrebe konačnoga uredjenja države dopuštaju, nedajuć ni temeljite nade, da bi takav posao bez prigovora na čistac izveo ona načela, na kojih je u razno doba stajala sveza medju obje kraljevine.

Ovo nas je uvjerenje vodilo, kad smo u svojem odgovoru propustili navesti podatke za dokaz tomu, da je trojedna kraljevina u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću naprama tadašnjemu razvitku družtvenoga i državnoga života stvarala zakone, koji su obuzimali sve nutrnje potrebe njezine.

Mi ćemo se iz istoga razloga kaniti i sada toga naprama sadašnjoj zadaći i njezinomu razvitku neplodnoga posla, samo ćemo uzgredno napomenuti, da se naše tvrdjenje neobara člankom 12. od god. 1484., jer se neslaže sa povjestnom istinom, po kojoj je Dalmacija u onodobnom smislu već godine 1420. spala bila pod vlast mletačku. Palatin dakle ugarski godine 1484. nije tamo mogao sudstva izvršivati. — U ostalom se to potvrdjuje i člankom 11. od 1608. §. 3., iz kojega se bezdvojbeno razabire, da se je prastara vlast banova prostirala od Drave do jadranskoga mora.

Ovo isto potvrdjuju i članak 28. od g. 1609. §. 1., i zatim članci 51. od godine 1647 i 47. od godine 1741., da ostalih i nespominjemo.

Ni titno 2. diela III. Verbecievoga tripartita nije moguć

promieniti našega uvjerenja, jer rado priznajemo, da trojednoj kraljevini kao kraljevini krune ugarske, nije bilo slobodno stvarati statutah contra generalia statuta et decreta Regni, t. j. proti temeljnomu državnomu pravu i obćenitim zakonom, kao takovim, koji su bili predmetom zajedničkoga zakonarstva. Nu iz toga, što se plod posebnoga zakonarstva trojedne kraljevine nazivlje statutom, nemože se izvesti, da trojednoj kraljevini nepristojaše právo posebnoga zakonarstva, kao što bi nepravo bilo, kad bi se odtuda, jer se u istom izvoru plod obćenitoga zakonarstva krune ugarske nazivlje „generalia statuta i decreta", to izvodilo, da je kraljevinam i zemljam krune ugarske pristojalo pravo statutarno i dekretalno, nipošto pako pravo zakonotvorstva. — Što su pozvani na to faktori u trojednoj kraljevini zakonitim običajnim načinom zaključili i kralj potvrdio, bilo je obvezno za sve žiteljstvo na cielom zemljištu trojedne kraljevine, kao što su s druge strane zaključci pozvanih tomu faktorah kraljevinah i zemaljah krune ugarske, ako jih je kralj ustavnim načinom potvrdio, vezali sve žiteljstvo na sveukupnom zemljištu kraljevinah i zemaljah krune ugarske. Što pako suverena vlast u državi kojoj odredi s obćenitom obvezanošću, ima po našem uvjerenju sve biljege pravoga pojma o zakonu, nazivalo se to — naprama razvitku pravo- i državoslovja, zatim naprama vještini uporabe tudjega jezika u kojoj državi — statutom, dekretom ili artikulom.

Mi nećemo ni toga iztraživati, kako se je sbivalo, te je zajednički sabor ugarski i ovakove naredbe činio i kruna jih potvrdjivala, kojimi se je zasiecalo u strogo nutrašnje poslove trojedne kraljevine, kao što se to vidi iz čl. 103. od g. 1659. i 127. od g. 1715., nego, ni neiztražujuć za sada, imadu li upravo ovi ovdje pozvani članci potrebita momenta za pojam zakona, nebi mogli dopustiti, da se odtuda izvodi, kao da trojednoj kraljevini nije pristojalo právo autonomije za nutrašnje poslove, jer bismo se naprama tomu mogli pozvati na naredbe, koje je sabor trojedne kraljevine

u isto doba sa privoljenjem krune činio i koje su dosta putah svojimi obćenito vežućimi posljedicami presizale njezino užje zemljište. Mi ćemo se ovdje pozvati samo na čl. 2. od g. 1643., kojim je sabor trojedne kraljevine zabranio bezuvjetni izvoz njekojih predmetah trgovinskih u bližnje pokrajine; na članak 3. od god. 1644., kojim se zabranjuje dovoditi ili izvoditi vojničtvo u zemlju ili izvan nje bez znanja banova; na članak 8. od 1649., kojim se odredjuje, da se krivovjercem imadu oduzeti imanja, ako bi ih u zemlji nabavili; zatim na čl. 15. od god. 1660., kojim isti sabor carinu i carinske linije uredjuje za uvoz iz turskih pokrajinah i koji glasi evo ovako: „Ratione mercium ex Turcia importandarum, conclusum est: ut pro exigenda tricesima ordinaria et auctione, a talibus mercibus proveniente, Caproncae, vel in Dernie, locis tricesimalibus, erigatur, ibidemque ab inducentibus legitima tricesima exigatur; a rebus tamen, per captivos pro lytro inferendis, tricesima exigi non debeat.“ Mi nećemo duljiti izbrajanjem ovakovih članakah, koji su svi zadobili potvrdu kraljevsku i koji dokazuju očevidno, da je trojednoj kraljevini pristojalo i da je ona izvršivala pravo zakonarsko za sve svoje nutrašnje poslove, dapače da ga je dosta putah i na takove protezala, koji su svojimi posljedicami presizali njezino zemljište i posrednim se načinom ticali žiteljstva ugarske kraljevine i susjednih zemaljah.

Bezdvojbeno je to, da ima nebrojenih podatakah iz prošlosti, koji dokazuju tvrdu istinu, da ni područje zakonarstva obćenitoga kraljevinah i zemaljah krune ugarske, ni posebno područje zakonarstva pojedinih kraljevinah, a niti medjusobni odnošaj ovih zakonarstvah nije bio uredjen priznanimi i stalnimi medjami, i da je ova neuredjenost dala povoda, te je jedna kraljevina sviestno ili nesviestno zasizala u područje druge kraljevine.

Da je pri tom zajedničko zakonarstvo na štetu posebnoga prevagu imalo, ležalo je ne samo u naravi nedostatno uredjenoga odnošaja saveznoga u obće, nego i u neopredieljenom položaju

zastupstva trojedne kraljevine u zakonarstvu zajedničkom; navlastito pako u istovietnosti bitnih interesah onih stališah pučanstva u jednoj i drugoj kraljevini, koji su po obstojalom sustavu jedini zvani bili, da utiču i u zajedničko i u posebno zakonarstvo.

Nu ni uz ove okolnosti i uvjeté, pretežno povoljne za podpunu absorpciu posebnoga bitka trojedne kraljevine na korist jedinstva države krune ugarske, nije trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija tečajem tolikih stoljećah izgubila svoje državne individualnosti; nije se stopila u jedno tielo sa kraljevinom Ugarskom; nije nikada postala neživotnim, administrativnim nosilom jedino suverenoga jedinstva.

Lahko se uvidja, da ovo nije plod pretežne sile, koja sigurno nije bila na strani trojedne kraljevine; nego da je plod razlikosti, koja medju interesi jedne i druge zemlje nije nikada posve prestala, kano i onih ustavnih jamstvah, koja su morala moćna biti, te su otela individualnost trojedne kraljevine toli pretežnim uvjetom absorpcije.

I ovdje nam se je povratiti na prošlost, jer joj je zadaća opravdati sadašnjost i jer joj se neda uzkratiti upliv na ustanovljenje budućnosti.

Kolikogod putih su u pitanje došla temeljna državna prava države krune ugarske, pak je to posebni interes trojedne kraljevine zahtievao, svagda je trojedna kraljevina naprama kraljevini ugarskoj svoj paritet občuvala, pa i proti volji kraljevine Ugarske samosvojno sobom odlučivala. — Nama se je ovdje pozvati na g. 1527. i na g. 1712., kad se radilo o izboru i nasliedju vladajuće kuće, zatim na g. 1608. i 1645., dotično 1647., kad se radilo požunskim i linačkim ugovorom o izravnanju vjerozakonske razmirice. Ovi ugovori, akoprem su po stališih i redovih kraljevine Ugarske prihvaćeni, i po krunjenih kraljevih potvrdjeni, te po zajedničkom zakonarstvu uzakonjeni bili, nisu nikada zadobili krieposti zakona u trojednoj kraljevini radi protimbe njezinih stališah

i redovah. Dapače je sabor trojedne kraljevine u svojem zasjedanju godine 1609. i 1649., s privoljenjem krunjenoga kralja, protivne zakone stvorio i nekatolikom u obsegu Hrvatske i Slavonije pravo posjeda uzkratio. — Neće biti neumjestno, ako se nadalje pozovemo na poviest zajedničkoga sabora od g. 1790., na kojem se namjeravalo ponovljeni čl. 1. od g. 1608. i 8. od g. 1647. protegnuti i na trojednu kraljevinu; jer je ovom prilikom ban trojedne kraljevine svojim protestom od 2. rujna 1790. god. ovu nakanu glede trojedne kraljevine uspješno odbio, te je članak 26. godine 1790. zakonsku kriepost dobio samo za obseg ugarske kraljevine. Mi se nepozivamo na ove zaključke sabora trojedne kraljevine, ni na ovaj uspješni protest radi njihova posebnoga sadržaja, nego radi državopravnoga načela, koje se njimi utvrdjuje, i da podupremo ono svoje tvrdjenje u odgovoru, na koje je štovani odbor ugarskoga sabora osobitu pozornost obratio, tvrdjenje naime, da su na zajedničkom ugarskom saboru stvoreni zakoni za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju tek onda kriepostni postali, ako su se na saboru trojedne kraljevine proglasili; a ovo tvrdjenje uzeli smo mi u onom smislu, da je sabor trojed. kraljevine mogao proglašenje i kriepost takovomu zakonu uzkratiti.

Mi podpuno uvidjamo, da uz ovakovu obćenitost ovoga načela nebi bilo stalnoga temelja za buduće zajedničtvo izmedju troj. kraljevine i kraljevine Ugarske. Ali se i mi nadamo priznanju od mudrosti štovanoga odbora, da je u prošlosti ovo načelo bilo nuždna posljedica saveznoga položaja, u kojem je stajala trojedna kraljevina u savezu kraljevinah i zemaljah krune ugarske; da je bila jedina garancija, moguća uzčuvati njezinu državnu individualnost u tom savezu.

U sadašnjem odnošaju, u koji su stupile trojedna kraljevina i kraljevina Ugarska, nečini nam se potriebno iztraživati, ima li zakona, koji bi trojednoj kraljevini izriekom osiguravao ovakov pozitivni „veto“, ali neće biti tako neshodno iztraživati, da li je po

načelih javnoga práva kraljevinah i zemaljah krune ugarske, u koliko ovamo spada i medjusobno savezno pravo, kako se je tečajem vremena razvilo, da li je po ovih načelih moglo obstajati za trojednu kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju ono právo, o kojem se ovdje radi?

Mi nemislimo izreći nove istine, kad velimo, da se po državnom právu ugarske kraljevine običaj pribraja medju izvore prava, javnoga isto tako kao i privatnoga, i kad na tom temelju uztvrdimo nadalje, da povješću sankcionirano pravno obsvjedočenje isto takovom kriepošću uredjuje pravni red u državi, kao kad ga je državna vlast utvrdila i sankcionirala. Pravna sviest i ugarske i trojedne kraljevine, povješću sankcionirana, podielila je trojednoj kraljevini u načelu právo, neproglasiti i neprimiti zakonah na ugarskom saboru stvorenih. Dogodjaji g. 1608. i 1645-7. dovoljnim su dokazom za ovo tvrdjenje, a zakoni ugarskoga sabora, i to 23. god. 1687., 125. god. 1715., 86. god. 1723. i 46. god. 1741. dokazuju, da je zajedničko zakonarstvo kraljevine Ugarske ovo právo trojedne kraljevine priznavalo i štitilo.

Naročitim je nadalje zakonom zajedničkoga zakonarstva utvrdjeno u 120. čl. g. 1715., da se o valjanosti municipalnih pravah kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na ugarskom saboru neima ni pitati, da se dakle o tom na saboru ugar. neima razpravljati. Mi se neupuštamo ovdje u izbrajanje i razglabanje onih pravah, koja se po ovom zakonu i u njegovo vrieme razumievahu pod pravi municipalnimi; ali nemislimo posrnuti, ako izreknemo, da je ovim zakonom individualnost trojedne kraljevine u načelu priznana, te je temeljnim, nepobitnim saveznim právom postala.

Kad bi pako samo ovo právo u načelu, ili kad bi pojedina momenta državne individualnosti trojedne kraljevine, ugarsko zajedničko zakonarstvo u pitanje postavilo, svojom ga odlukom promienilo ili uništilo: nameće se pitanje, kad nebi troj. kraljevini

pristojalo právo uspješnoga protuslovja, nebi li njezina individualnost bila izvržena bez ikoje garancije volji mienjajuće se većine ugarskoga sabora?

Ovo bi se pitanje dalo svesti na drugo obćenitije pitanje, naime: kad je temeljno savezno právo u sukobu sa zakonom običnim, kojemu od njih pristoji prednost i prevaga: da li temeljnomu saveznomu državnomu právu ili pako običnomu zakonu? — Mi se nemislimo prevariti, ako se uzdamo, da će i štovani odbor ugarskoga sabora s nami izreći, da u ovakovu sukobu temeljnomu saveznomu državnomu právu ide prednost, jer po obćenitih načelih pravo- i državoslovnih u svakoj uredjenoj ustavnoj državi ima zakon samo onda valjanost, kada je ustavnim načinom stvoren, nedirajuć u temelje državnoga bitka. —

Ne samo Hrvatska, nego š njom i Slavonija bile su kao kraljevina zastupane na zajedničkom saboru ugarskom po tri samo poslanika. — Ovi su poslanici bili strogo i nepopustno vezani na kraljevinski naputak, podieljen jim o poslovih, tičućih se naposeb ove kraljevine kao takove. I stališi i redovi županijah sriemske, virovitičke i požežke, a isto tako sl. i kr. gradovi i slobodni kotari, ležeći u ovih županijah i u županijah zagrebačkoj, varaždinskoj i križevačkoj, pak i isti velikaši rodom i dostojanstvom bili su, istina, naposeb zastupani na saboru ugarskom; ali ovi zastupnici nisu zastupali trojedne kraljevine kao takove, nego su zastupali dotične korporacije; nisu dobivali naputka od sabora trojedne kraljevine, nego od svojih korporativnih komitentah; nisu bili odgovorni saboru, nego svojim mandantom; oni su se morali podvrći većini saborskoj, niti su joj se mogli oprieti, makar to i proti njihovom naputku bilo. — Nu drugi je posve bio položaj kraljevinskih nuncijah. — Oni su dobivali naputak od sabora trojedne kraljevine, u kojem su bile zastupane i županije sriemska, virovitička i požežka, sl. i kralj. gradovi i slob. kotari u ovih i u žnpanijah zagrebačkoj, varaždinskoj i križevačkoj ležeći, zatim

velikaši po rodu i dostojanstvu; oni su bili odgovorni ovako sastavljenomu saboru; a u naputku kraljevinskom pod rubrikom: „Puncta constitutionalia" bila je za njih stalna točka: „ea vero, quae regna haec privative, praesertim vero municipalitates concernunt, ad tenorem instructionis proponent, ac omni studio sustinebunt, imo si nefors talia contra pluralitatem pervincere nequirent, protestationem seu verbalem, seu scriptam interponent". Da su se i nunciji, i da se je ban trojedne kraljevine ovim pravom služio, to smo već spomenuli.

Kada dakle odbor trojedne kraljevine iz ovih prednjakah izvodi korrolar: da na ugarskom zajedničkom saboru stvoreni zakoni, u koliko su se ticali trojedne kraljevine, kao posebnoga državnoga tiela u vlastitosti kraljevine, nisu bili obvezni za nju, ako nisu bili stvoreni u smislu naputka kraljevinskim nuncijem danoga, i da je u tom slučaju sabor trojedne kraljevine vlastan bio, uzkratiti jim proglašenje i zakonsku kriepost u svojem području — mislimo, da smo označili pravni obseg sabora trojedne kraljevine načinom, koji odgovara povjestnomu razvitku i položaju trojedne kraljevine u saveznom sustavu kraljevinah i zemaljah krune ugarske.

Dalnja je posljedica toga ova: da stvaranje zakonah za trojednu kraljevinu kao takovu na zajedničkom saboru nije moglo bivati glasovanjem i nadglasivanjem, nego dogovaranjem, porazumljenjem i ugovorom, za koji nije dovoljno bilo prisuće nuncijah trojedne kraljevine, nego se iskalo razgovietno očitovanje u smislu naputka.

Naprotiv, govoreć u svom odgovoru ob odnošaju trojedne kraljevine kao takove naprama kraljevini Ugarskoj, nije bilo ovomu odboru u pameti uztvrditi, da je saboru trojedne kraljevine pristojalo, ili da je on izvršivao právo, svim na zajedničkom saboru stvorenim zakonom uzkraćivati proglašenje i kriepost, dakle i onim, kojimi se uredjuju medjusobni pravni odnošaji izmedju po-

jedinih državljanah, ili njihov odnošaj državljansko - pravni naprama državnoj vlasti.

Uz ovaj smisao našega tvrdjenja, lasno će poštovani odbor ugarski š njim u sklad dovesti onu okolnost, što su zastupnici županijah sriemske, virovitičke i požežke na ugarskom saboru stvorene zakone, može biti i prije nego je to na saboru trojedne kraljevine učinjeno, proglašivali na skupštinah županijskih, bez da je to i najmanje moglo ili smjelo škoditi právu sabora trojedne kraljevine, o kojem smo govorili; jer bi inače visilo od pojedine županije, da odlučuje o právu čitave kraljevine, i da dvojim načinom, posrednim i neposrednim, bez posebne punovlasti utiče u sudbinu zemlje.

Isto ovako se nadamo, da će naprama ovomu smislu našega tvrdjenja štovani odbor umiriti svoju brigu glede mogućnosti onakova državopravnoga položaja, po kojem bi zaključke skupnoga zakonarstva pojedini dio istoga svojim „vetom“ mogao uništiti, dočim je u istinu samo ovako moguć bio i obstojao savez medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom. Bez ovakova položaja i u njem ležeće garancije moguća bi bila absorpcija (stopljenje) pojedinih djelovah po strogom jedinstvu, nu savez nikako.

Ovaj položaj trojedne kraljevine i njezinoga sabora naprama saboru ugarskomu nemora dovesti u sukob ni jedne ni druge kraljevine sa kraljevskimi preimućtvi i dužnostmi, jer je zajednički kralj zakonom obvezan čuvati i zajednička i posebna práva svake kraljevine, pa potvrdjujuć zaključke zajedničkoga sabora, nije mogao svoje privolje dati, nego u smislu temeljnoga državnoga saveznoga práva. Proti ovomu podieljeno potvrdjenje na štetu jednoga saveznika, bez njegova privoljenja, bilo bi isto tako bezkriepostno, kao što i sam zaključak drugoga zakonotvornoga faktora.

Proti predpostavi neomedjašene vlasti nadglasivanja nuncijah trojedne kraljevine u zajedničkom saboru i odtuda izvirućim po-

sljedicam ma i u samoj prošlosti, morali bi se mi najsvečanije očitovati ne samo po vlastitom svojem obsvjedočenju, nego i po naročitom duhu naputka u članku 42. god. 1861. sadržanoga, koji prisvaja trojednoj kraljevini i sva ona javna práva, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do konca g. 1847., ali u koliko se ova samostalnosti i neodvislosti njezinoj neprotive.

Dapače smo napućeni izjaviti štovanomu odboru, da trojedna kraljevina neće privoliti, da se njezin državopravni odnošaj naprama kraljevini Ugarskoj za buduće, budi ustanovi, budi promieni zakonom stvorenim na saboru ugarskom, nego putem ugovora medju oba ova sabora uz sankciju zajedničkoga kralja.

Poštovani će odbor ugarski razabrati na prvi mah, da je naprama ovim načelom sabor trojedne kraljevine od godine 1848. i od g. 1861. scienio, da je zakoni sabora ugarskoga od god. 1848. obstojavša sveza medju obima kraljevinama prekinuta voljom sabora ugarskoga, i da je dosljedno tomu ovo prekinuće zaključkom svojim izjavio i prihvatio. — Ovim se nije nakanilo uztvrditi od naše strane, da je volja ugarskoga sabora od god. 1848. bila izravno i neposredno naperena na razkinuće sveze izmedju ove dvie kraljevine, nego se htjelo reći, da su zakoni od godine 1848. bili plod slobodne volje i odluke istoga sabora, pa da je ta volja i odluka, pogledom na odnošaj trojedne kraljevine, jednostrano prekoračila pravni obseg (sphaeru), jer se nije slagala sa očitovanjem nuncijah trojedne kraljevine na naputku osnovanim. —

Mi nemožemo, niti nismo voljni uzkratiti dostojnoga štovanja onomu tvrdjenju štovanoga odbora ugarskoga, da je preobstojala sveza medju obje kraljevine bila pravovaljana, jer se osniva na zakonih, koji bijahu stvoreni ustavnim uplivom kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; ali se nadamo, da niti štovani ugarski odbor od svoje strane neće uzkratiti primjerenoga obzira našemu tvrdjenju, da zakoni od g. 1848. nisu stvoreni na onakov ustavnim običajem uveden način, kojim su bivali prijašnji zakoni

ob odnošaju jedne kraljevine naprama drugoj. — Jer ako i jest nedvojbena istina, da su poslanici kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i na ovom ju saboru zastupali kao i na prijašnjih; ali se nedade tajiti ni to, da isti poslanici nisu sudjelovali kod stvaranja spomenutih zakonah na način, na koji su sudjelovali poslanici trojedne kraljevine na drugih saborih, kad se je radilo o novoj kojoj ustanovi glede odnošaja medju obadvima kraljevinama.

Mi ćemo ovo razjasniti, pozivajuć se na sabor od godine 1790., na kojem se je vrlo bitno promienio prijašnji odnošaj medju jednom i drugom kraljevinom — žalibože! radi poznatoga tiska prediduće dobe — na štetu autonomije trojedne kraljevine.

Namjestničko vieće za trojednu kraljevinu združeno je sa namjestničkim viećem ugarskim uz naročiti naputak, što ga je sabor trojedne kraljevine dao svojim poslanikom u sjednici od 12. svibnja 1790. (čl. 58.) Isto ovako je uz naročiti naputak sabora trojedne kraljevine i uz njekoje opreze preneseno dozvoljavanje vojničtva i poreza na sabor ugarski (čl. 59).

Napokon, utjelovljenje primorja k Hrvatskoj, a ovim posredstvom kruni ugarskoj, uzakonjeno je na ovom saboru uz izrično zahtievanje poslanikah trojedne kraljevine (čl. 61).

Akoprem se mi nemožemo bezuvjetno sprijateljiti s izrekom: qui tacet, consentit, niti je možemo priznati valjanom u okolnostih, gdje tek izrične izjave rode stanovitimi pravnimi posljedicami: to ćemo ipak za ovaj čas rado primiriti svoju dvojbu, te vjerujemo, da poslanici trojedne kraljevine na saboru ugarskom od 1847.-8. godine nisu protuslovili načelom adrese, štono bijaše 4. ožujka 1848. god. predložena, te istoga dana i po dolnjoj i gornjoj kući prihvaćena; dopustit ćemo i to, da su u ovoj adresi napomenute one uredbe (institucije), koje su potonjimi zakoni konkretnu formu i život dobile, ali se nebi mogli skloniti na ovako bezuvjetno priznanje onoga tvrdjenja, da je rečena adresa sadržavala temeljna načela onih zakonah, kojimi se ne samo Hrvatska,

nego i Slavonija držala povriedjenom u svojem bitku državnom i narodnom. Spomenuta adresa naglašuje sliedeća načela i uredbe: obćenito nošenje teretah; razterećenje urbarskih dužnostih; olakšanje kod nastanjivanja i uzdržavanja vojničtva; administrativno i politično uredjenje municipijah; jednaka sposobnost za javnu službu; ravnopravnost politička; narodno zastupstvo; slobodna štampa; preobraženje obranbe na temelju narodnoga značaja; uredjeni budget; odgovorni ministerijum; uvedenje ustavnih inštitucijah i u nasljednih pokrajinah.

Pošto ova potonja uredba nesačinjava predmeta zakonarstva ugarskoga, prelazeć ju, opažamo, da se druge uredbe i ostala navedena načela nikako nedotiču odnošaja medju obadvima kraljevinama kao takovima.

Administrativno i politično uredjenje municipijah i odgovorni ministerij — jedno i drugo moglo je u svom izvedenju zasjeći u medjusobni odnošaj ovih kraljevinah; no u onoj obćenitosti, u kojoj se navodi u spomenutoj adresi, nije moralo izazvati protivnoga očitovanja poslanikah trojedne kraljevine.

Nu nisu ovo ona načela i uredbe, kojimi se držala i drži Hrvatska i Slavonija povriedjenom u svojem bitku državnom i narodnom. — Sva je ova načela, sve ove izkustvom i novijim duhom vremena preporučene inštitucije prihvatio i sabor trojedne kraljevine od g. 1848.

Ukočena ona centralizacija, koja je trojednu kraljevinu lišila svake državne vlasti u vlastitom obsegu i od nje učinila u jedinstvenom organizmu bezživotno, administrativno nosilo u središte pribrane vrhovne državne vlasti; dekomponiranje trojedne kraljevine u administrativne kotare bez obzira na njezin državni bitak u teritorialnom i autonomno-pravnom pogledu; značaj izključivo jedne gospodujuće narodnosti, koji probija sve žile organizma zakoni od god. 1848. stvorenoga: ovo su ona načela, ovo uredbe, kojimi se Hrvatska i Slavonija držala i drži povriedjenom

u svojem državnom bitku i koja ni nespomenuta u adresi od 4. ožujka 1848. god., ipak su izražena i provedena zakoni od godine 1848.

Ako dakle poslanici trojedne kraljevine nisu protuslovili načelom adrese od 4. ožujka 1848., nemože se odtuda izvoditi: da su oni svojim makar i pasivnim samo sudjelovanjem, koje i onako nikakove vriednosti nebi imalo, pritjecali k stvaranju ovih zakonah.

Kada se je pako pretresivala zakonska osnova o magjarskom jeziku, a to bijaše mnogo prije, nego što su naspjele one potresne okolnosti u Europi, koje su izazvale adresu od 4. ožujka god. 1848., naime već u okružnoj sjednici na 21. prosinca god. 1847., i u saborskoj sjednici od 7. siečnja god. 1848. i kasnije: protestovao je poslanik trojedne kraljevine, ne samo proti tomu, što se je sabor ugarski upuštao u odredjivanje poslovnoga jezika u obsegu Hrvatske i Slavonije, nego se je ogradio i proti onoj u dotičnoj zakonskoj osnovi izraženoj, za narodnu i političnu sviest trojedne kraljevine ponizujućoj i uvriednoj namjeri, da se grb samo ugarske kraljevine, samo magjarske boje i napisi upotriebe u javnosti službenoj; isto se ovako ogradio proti namjeri, Slavoniju i primorje sa Riekom oddružiti ili odkinuti od Hrvatske.

Zastupnici pojedinih municipijah iz Hrvatske i Slavonije, akoprem nisu zastupali trojedne kraljevine kao takove, ipak su kao zastupnici pojedinih djelovah njezinih i u koliko se zakonska osnova neposredno protezala na korporacije njimi zastupane, protivili se njezinim načelom i nalježnosti ugarskoga sabora; tako su se protivili karlovački, bakarski, riečki i virovitičke, sriemske i požežke županije zastupnici uvedenju magjarskoga jezika u ove županije; bakarski je zastupnik protuslovio tomu, što se je Rieka i Bakar nazivala neposrednim ugarskim primorjem; a požežki je protuslovio odciepljenju Slavonije.

Nemože se dakle temeljito tvrditi, da su poslanici Hrvatske

i Slavonije kao takove, ili da su zastupnici pojedinih municipijah dobrovoljno pristali na one ustanove zakonah od 1848. g., koje se odnose na dekomponiranje trojedne kraljevine na korist jedinstvenoga suvereniteta sa izključivo magjarskim značajem.

Što poslanici trojedne kraljevine nisu i onom kasnijom prilikom protuslovili, kada su se dotične naredbe pojedince redigirale, lasno je dokučiti, kad se neda tajiti, da je već u prosincu g. 1847. tolika bila ogorčenost proti njim i tolika nestrpljivost za njihove razloge, da se je jedan od poslanikah našao prisiljenim u okružnoj sjednici glavni protest dostaviti i reći: „Ja osjećam, da je ovdje minulo vrieme osvjedočavanja i da će se morati sl. ss. i rr. boriti s odvažnom voljom pridružene kraljevine.“

Mi osjećamo u podpunoj mjeri neugodnost svojega položaja, kada nam se je vraćati svojimi refleksijami u doba, koje je rodilo podpunim razdorom medju dvima kraljevinama, koje su kroz vjekove u bratskoj svezi složno i uspješno nastojale oko obrane zajedničkoga práva, i uzajamnom podporom promicale svoj bolji bitak. S toga se i nadamo od štovanoga poslanstva ugarskoga, da će nas ono riešiti, da ovdje nadalje izvodimo na temelju izvješća kraljevinskih poslanikah sve razloge, koji su pokrenuli voljom trojedne kraljevine, te je njezino zastupstvo, zadobivši osvjedočenje, da mu je pravni obseg nenalježno prekoračen i da su tim trojednoj kraljevini podsječene životne žile, u interesu i nagonom vlastitoga uzdržavanja krenulo smjerom u zaključcih od 1848. izraženim.

Mi prihvaćamo mnenje i u odgovoru štovanoga odbora dosta jasno izraženo, da su u prošlosti bivali svi zakoni medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom uzajamnim sporazumljenjem. Ovo i jest naprama državopravnomu položaju trojedne kraljevine jedino mogući način za uredjenje odnošajah medju ovima dvima kraljevinama. Nu zakonarstvo zajedničko od 1848. god. nije, žalibože, ovim putem išlo, jer zastrašivanje i nad-

glasivanje ma koje stranke izključuje glavne momente porazumljenja. Mi ovih momenatah nemožemo naći već u samoj onoj okolnosti, što trojedne kraljevine nisu protuslovili onim, za trojednu kraljevinu štetnim zakonskim osnovam. Poslanici trojedne kraljevine imali su ju zastupati na zajedničkom saboru po dobivenom naputku. Bez naputka ili proti njemu nisu mogli poslanici njezini obvezati trojedne kraljevine kao takove niti izričnim očitovanjem kamo li mučanjem.

Nakon ovoga nije potriebno, da sliedimo pojedince, što je štovani odbor naveo na obranu krieposti pojedinih zakonskih članakah od god. 1848. za trojednu kraljevinu.

Stupivši u zajednicu sa kraljevinom Ugarskom nije trojedna kraljevina od svoje samostalnosti nakanila odstupiti ovoj zajednici više, nego što je to iskala svrha zajednička, naime uzajamna obrana, osiguranje zemljišta i zajedničkih právah, te svestrani napredak do boljega bitka. Što je ona tečajem vremena naprama novonastalim potrebam ove svrhe od svoje državne vlasti prinosila u zajedničtvo, prinosila je slobodnom odlukom i porazumljenjem.

Onako je bivalo svagda, kada se je radilo o novih sredstvih i uredbah na zajedničke svrhe, ovako se sbilo i g. 1790., kada je naprama onodobnoj potrebi trojedna kraljevina sudila, da joj valja prenieti znamenit dio svoje vlasti u zajedničtvo, i državne svoje uredbe sdružiti sa uredbami kraljevine Ugasrke. — Nu pravna narav zajedničtva donosi sobom, ako mu se i s vremenom mienjaju potrebe, da se nemože promieniti glavno načelo, po kojem nije nijedan dionik vezan proti svojoj volji prinositi u zajednicu više, nego što njezina očitovana svrha naprama okolnostim vremena zahtieva.

Buduć je zajedničtvo pravna uredba za uzajamno osiguranje právah i boljega bitka svakoga pojedinoga dielnika, bilo bi proti ovoj svrhi, kad bi se posebnoj koristi jednoga dielnika žrt-

vovao bitak drugoga U ovakovu slučaju prestalo bi djelovanje práva, prestala bi zajednica, te bi nastupilo djelovanje sile sa svimi svojimi posljedicami.

Štovani odbor neće pripisivati uplivu razigranih čuvstvah naših, nego hladnokrvnomu uvaženju činah od naše strane, ako uztvrdimo, da je zakonarstvo ugarsko od god. 1848. premalo uvažilo svrhu zajedničtva izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske i da ju je zapostavilo posebnoj koristi kraljevine Ugarske. — Samo nepristrano i hladnokrvno uvaženje ma i neugodne prošlosti, moguće je razriešiti zamršaje, koje nam je ona ostavila, i u čistu, trajnu i sretnu nas budućnost izvesti. Mi nećemo nepoznatoga učina navesti, ako spomenemo, da je već mjeseca siečnja 1848. u istom zakonotvornom tielu očitovana bila želja i namjera svesti odnošaj trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj u onakov položaj, u kojem se neće govoriti moći o posebnom právu trojedne kraljevine.

Da je ova nakana zakonim od god. 1848. u istinu izvedena, dokazuje čl. V. g. 1848., kojim se hrvatskim županijam daje, istina, isti način zastupanja na zajedničkom saboru, sa právom jednakoga glasa, kao što pristoji zastupnikom izabranim u pojedinih županijah kraljevine Ugarske; ali se zastupanju trojedne kraljevine kao takove svaki trag zameće. — Ovom zakonskom naredbom izbrisana je individualnost trojedne kraljevine u zajedničkom zakonotvornom tielu, i ona je lišena bitnoga jamstva, što ga je imala u doondašnjem položaju svojih municipijah imajućih právo prosvjeda.

Čl. III. od 1848. prenoseć podpunu državnu vlast na palatina i središnje ministarstvo i protegnuvši ju preko Drave bez ikojega ograničenja i obzira na područje i obseg banske vlasti, nije se pobrinuo za shodno jamstvo, koje bi prikladno i dosta moćno bilo, da zaštiti i obrani uvjete posebnoga bitka za trojednu kraljevinu u novoj ovoj vladavini. Ovom je dakle zakonskom na-

redbom trojedna kraljevina lišena svoje autonomije u krugu vladinom.

Osim toga, člankom III. i V. raztrgana je svaka sveza u zakonotvornom i vladinom organu medju Hrvatskom i Slavonijom isto tako medju Hrvatskom i Primorjem; u zakonotvornomu tielu od god. 1848. nebijaše Slavonije, nego samo županije sriemska, virovitička i požežka. — Ovo se raztvaranje nije stegnulo na samu civilnu Hrvatsku i Slavoniju, nego i na vojnički dio njezin. Ovako je raztvorena svaka sveza medju Hrvatskom i Slavonijom i medj hrvatskim primorjem u krugu zakonskom i vladinom.

Naredbom §. 3. V. 1848. stegnuto je pravo izberivosti bez obzira na narod živući u trojednoj kraljevini na one samo, koji su vješti magjarskom jeziku.

Žiteljstvo trojedne kraljevine, naprama posebnim etnografičnim odnošajem trojedne kraljevine, stegnuto je u izvršivanju najuzvišenijega političkoga práva na način, koji izključuje ravnopravnost.

Mi nećemo označivati položaja, u koji je trojedna kraljevina postavljena ovimi odredbami od god. 1848., nu budi nam dozvoljeno spomenuti, kako ga je §. 53. čl. V. 1843. označio, kad je sabor Hrvatske i Slavonije, stegnuvši njegovo područje na same hrvatske tri županije, nazvao provincijalnom skupštinom. Ovim je i sama Hrvatska lišena svoje vlastitosti kao kraljevina.

Zakonarstvo ugarsko od god. 1848. oslonjeno na velebrojnu većinu, prekoračilo je dakle svrhu zajedničtva, kad je radi izključive svoje koristi lišilo svoju saveznicu trojednu kraljevinu svih znakovah i uvietah posebnoga državnoga obstanka, i kada je upotrebilo zakonotvorno zajedničtvo, da uništi to zajedničtvo i utjelovljenjem zemljišta savezne trojedne kraljevine kraljevini Ugarskoj, i uništenjem njezinih posebnih pravah, pak da to uništenje uzakoni. Ali ovo je upravo točka, gdje je nestalo svakoga pravnoga momenta u odlukah sabora ugarskoga, i ovo je točka, na koju

nije bez temelja navezao sabor trojedne kraljevine svoje očitovanje: da je po zakonih od 1848. pravno prestala svaka zakonodavna i administrativna sveza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske, te se je uprla na svoje vlastito právo.

Nu mi nismo toliko silu ovih pravnih načelah, koliko smo savjet savezne politike sliedili, kada smo iskreno očitovali, da bi onakova svezá, kakova je neposredno prije g. 1848. medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom obstajala, dala priliku novim i još pogibeljnijim sukobom, nego su bili od god. 1848.

Tečajem vremena mienjaju se ne samo potrebe zajedničtva, nego i potrebe pojedinih dionikah. Mudrost svjetuje, da se one u sklad donesu, i zato nam nije slobodno dvojiti, i mi tomu nalazimo jamstva u očitovanju štovanoga poslanstva ugarskoga, da će zakonodavno tielo Ugarske vjerovati potrebam, koje je izkustvo opravdalo.

Prelazeć i mi obćenita ova razmatranja, sliediti ćemo primjetbe, koje je štovano poslanstvo izjavilo glede pojedinih točakah, koje smo mi u prvom svojem odgovoru naznačili kao predmete porazumljenja.

Što se tiče posebnih krunitbenih zavjernicah, nije štovano poslanstvo moglo razabrati iz našega odgovora, ima li se kruniti se imajući kralj sa zastupstvom svake pojedine krunovine napose porazumjeti i tek nakon ovoga porazumljenja svakomu napose krunitbena zavjernica izdati i samo krunitbeni čin zajednički obaviti, ili pako da se zastupstvo svake kraljevine naposeb dogovara i odlučuje o sadržaju krunitbene diplome, nu da se ova posebna, svako za sebe obstojeća zastupstva, trude medjusobnim porazumljenjem ustanoviti krunitbenu zavjernicu i ob ovoj zavjernici da se slože sa kruniti se imajućim kraljem.

Prihvaćajuć i mi temeljito mnenje štovanoga poslanstva, da kru-

nčanje nije pusta svečana ceremonija, i želeći, da bude jamstvom za neoskvrnjivost obćega i posebnoga državnoga práva kraljevinah, koje su se sabrale oko svoga simbola državne vlasti u smislu ustavnih zakonah izvršivane: izrazili smó u svom odgovoru jedino želju, da se ovom prilikom uslovi način, kako da se postigne porazumljenje glede sadržaja krunitbene diplome, s jedne strane medju zastupstvi ovih dvih kraljevinah, s druge strane medju njimi i kruniti se imajućim kraljem.

Kad bi jedan samo od ova dva načina, koja štovano poslanstvo u našem odgovoru nalazi, moguć bio: onda bi mi prednost dali drugomu od njih; u sadašnjem osobito odnošaju izmedju obe ove kraljevine. Ni naše pozornosti nije minula briga, da bi ovaj postupak mogao biti dosta putah zaprekom, te se nebi izpunila koji put ona naredba zakona, po kojoj se nakon svake promjene u vladačkoj osobi, za šest mjesecih ima kralj kruniti. Nu nas tješi uvjerenje, da je zakonotvorno gibanje uz forme ustavne u obće mnogo sporije, nego li u državi absolutnoj, gdje se zakoni za pisaćim stolom preko noći radjaju; ali smo ipak uvjereni, da trojedna kraljevina za ovu brzinu nebi nikada žrtvovala temeljitoga i svestranoga obzira i uvaženja svojih pravednih interesah, kojemu se nada za svoje potrebe jedino od ustavnih formah, koje u zakonotvornom poslovanju dopuštaju ili barem imaju dopustiti svakomu životnomu interesu primjeren upliv.

U sadanjem pako odnošaju nije ovaj obzir odlučan, jer si mi nemožemo predstaviti svršenoga dogovora o krunitbenoj zavjernici, dok nisu riešena državopravna pitanja. Krunitba se dakle neće zavlačiti radi tromosti i dugotrajnosti postupka, nego radi važnosti, obsežnosti i zamršenosti predmeta, koji se evo ima riešiti. Za buduće pako, kad bi se krunitbena zavjernica i mogla ugovarati u jednom i to zajedničkom zastupstvu, što dakako visi o budućem odnošaju medju ovima dvima kraljevinama i o formi, kojom će se ovaj odnošaj očitovati, to se ipak nebi moglo uvi-

diti, kako bi se tim posao pospješio, osim kad bi se o posebnih pravih pojedinih dionikah ove zajednice većinom glasovah drugoga dionika odlučivalo. No u tom slučaju nebi trojedna kraljevina nalazila dovoljnoga jamstva niti u krunjenju, niti u jedinstvu krune ugarske; dapače, poučena prošlošću, težko bi se otela brigi, neće li takova većina metnuti u krunitbenu zavjernicu takovih uvietah, koji bi državopravnu autonomiju i cjelokupnost trojedne kraljevine uništili. — Ima li pako jedinstvena krunitbena diploma biti sigurnica ujedno i za posebna práva kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; i ima li glede uvietah i sućnoga sadržaja krunitbene zavjernice biti solidarnost medju obadvima kraljevinama tako, da se dogovor nesmatra svršenim, dok se neizpune zakoniti i pravedni uvjeti po jednoj i drugoj kraljevini postavljeni, u čem trojedna kraljevina nalazi težu zajedničtva i jamstvo za pravu sigurnost: onda se nebi pospješio posao dogovaranja ni tim samim, što bi zastupstvo obadvijuh kraljevinah na skupnom saboru viećalo, kao što se s druge strane nebi zajedničtvu medju obima kraljevinama nikakav uštrb tim nanio, kad bi se ova solidarnost pazila na posebnih saborih i dogovorim ujamčila.

Mi u ostalom držimo, štogod se smislilo i predložilo o načinu, kako da se zastupstva obijuh kraljevinah u buduće sporazumievaju glede sadržaja krunitbene diplome, sve će ostati gola theoria sve dotle, dok nebude poznata forma zajedničtva medju ovima dvima kraljevinama.

Zato se nama čini, da glede predstojeće krunitbene diplome ima dogovor biti putem i načinom za državopravno uravnanje već izabranim, a za buduće, da nemože biti nego onaj, koji će se ustanoviti za obavljanje posalah jednoj i drugoj kraljevini zajedničkih.

Mi bi uslied ovoga imali prekinuti dalnji govor ob ovom pitanju, kad nam počitanje pred našom prošlošću nebi nalagalo, da joj posvetimo svoju pozornost i brigu naprama primjetbam,

što ih je štovano poslanstvo postavilo glede posebnih zavjernicah Vladislava II. i Ferdinanda II., nijekajuć im vlastitost krunitbenih zavjernicah.

Nu primjetbe poštovanoga odbora diraju posredno u državni bitak trojedne kraljevine u prošlosti, i zato scienimo, da je obrana ove svetinje našega naroda nam, njegovim pouzdanikom, neoprostna dužnost.

Vladislav II. bijaše predložio g. 1490. naposeb ss. i rr. hrvatskim onu istu krunitbenu diplomu, koja bijaše predložena i ss. i rr. ugarskim. Ss. i rr. Ugarske prihvatiše ju; nu ss. i rr. Hrvatske nisu je prihvatili s više razlogah, naročito ni zato, što se medju ostalimi u prvoj točki veli: Quod regnum Hungariae cum ceteris regnis et provinciis sibi subjectis etc, odkuda bi se moglo izvoditi, da je Hrvatska i Slavonija „regnum subjectum. Ss. i rr. Hrvatske, nemogući prije krunitbe izposlovati, da se izpravi ova, po njihovu pravnu sviest i narodni ponos uvriedljiva točka, uzkratili su dielničtvo kod krunitbe, i kao što povjest potvrdjuje, nagnuli su bili svoju privrženost takmacu Vladislava, Ivanu Korvinu. Videći ovo Vladislav i bojeć se, da mu se ova kraljevina a š njom i onaj dio Ugarske neodmetne, koji je više naginjao Ivanu Korvinu nego Vladislavu, molio je ss. i rr. Hrvatske pismom od 16. travnja 1491., neka se od njega neodvraćaju: „et quamvis, ut intelligimus, a nostra obedientia et vetusta illa vestra fide nonnulli vos avertere, avocareque conentur, tamen rogamus vos et requirimus magnopere, ut talibus seductoribus etc. faciles aures non prebeatis etc.“

Nu Vladislav obećavajuć ovim pismom ss. i rr. uspješne podpore proti neprijateljem, koje donle nije davao Hrvatskoj, nije uklonio zapriekah svih, koje su priečile njihov odpor, naročito ni one, koja leži u samom sastavku diplome. — Ovo pismo dakle nije bilo ni kadro prikloniti mu nagnuće stališah i redovah hrvatskih, zahtievajućih medju ostalim, da se ukloni tegoba u krunitbenoj zavjernici ležeća ili izdanjem posebne krunitbene zavjernice ili popravkom već izdane zavjernice. Ovaj potonji je način odabrao Vladislav, te je na saboru od 1492. taj izpravak ugovoren i diploma ovako izpravljena, bijaše uzakonjena ujedno sa riešenjem tegobah u: „Articuli nobilium Regni Sclavoniae.“ U izpravljenoj krunitbenoj diplomi glasi čl. 1. ovako: „Regnum Hungariae, cum caeteris regnis, scilicet Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, partibus Transylvaniae, a c p r o v i n c i s s i b i s u b j e c t i s.“ — Ova dakle zavjernica, uzakonjena na zajedničkom

saboru god. 1492., nije krunitbena zavjernica za Ugarsku kraljevinu, koja ju je dobila god. 1480. nego je uslied navedenih okolnostih naposeb za Hrvatsku i Slavoniju izdata i pogledom na povod njezinomu postanku, právom se može nazvati posebnom ovih kraljevinah. Može joj se prigovoriti, istina, da nije krunitbena zavjernica, jer je poslje krunitbe izdana. Pogledom ipak na to, da hrvatski ss. i rr. nisu sudjelovali kod krunitbe god. 1490. iz razlogah temeljitih i naknadno priznanih i po kruni i po saveznoj kraljevini Ugarskoj, nemože se s druge strane ni onoj zavjernici od 1490. god. prisvojiti vlastitost krunitbene diplome, valjane za sve kraljevine i zemlje krune ugarske. I mi nemislimo, da je u interesu cjelovitosti krune ugarske poviestni ovaj razvitak pogledom na njegov pravni momenat drugčije shvatiti nego tako: da je krunitbena diploma od god. 1490. postala valjanom, pošto su ss. i rr. Hrvatske njezinu valjanost naknadno priznali, a privoljenjem ss. i rr. kraljevine Ugarske i krune, da je diploma od g. 1492. postala krunitbenom diplomom za Hrvatsku i Slavoniju.

Isto ovako, i mal ne iz istih razlogah bivalo je za Ferdinanda II. — Ferdinand II. predložio je ss. i rr. Hrvatske i Slavonije i opet naposeb onu istu krunitbenu diplomu, koju bijaše predložio i ss. i rr. Ugarske. Premda su ss. i rr. Ugarske pristali uz njezin sadržaj, nisu ss. i rr. Hrvatske i Slavonije našli dovoljno označenu državnu osobnost svoje domovine, naročito ni u točki 7.; i zato su zahtievali posebnu zavjernicu za sebe, koju im je Ferdinand izdao g. 1618. na 17 lipnja i koju je zajedničko zakonarstvo čl. 49. od 1622. naročito kao takovu priznalo.

Na zajedničkom ugarskom saboru god 1712. tražili su ss. i rr. Hrvatske posebnu krunitbenu zavjernicu, i ova njihova želja nije u istinu izpunjena ostala radi protivštine ss. i rr. Ugarske.

Ovaj pogled na prošlost uvjerio nas je, da je jedinstvo krune Ugarske i onda neoskvrnjeno ostalo, kada je trojedna kraljevina od zajedničkih kraljevah dobivala posebne krunitbene zavjernice; uvjerio nas je, da se onodobno zastupstvo Ugarske ovoj želji naših predjah nije protivilo. Pogled pako na kašnju našu zajedničku prošlost uvjerava nas, da jedinstvo krunitbene zavjernice nije bilo kadro prepriečiti podpunoga razvrgnuća zajedničtva medju kraljevinom Ugarskom i trojednom kraljevinom. I ako nam povjestnica ima biti naučiteljicom, nemislimo, da bi nas mogla ostaviti bez savjeta, kada se bude radilo o tom, da se u pogledu na posebnu krunitbenu zavjernicu želja trojedne kraljevine u sklad dovede sa jedinstvom krune. S toga mi s podpunom utjehom

odlažemo ovo pitanje na onaj čas, kada se iznadje oblik za buduće zajedničtvo medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinom Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom.

Što se tiče cjelokuposti i autonomije trojedne kraljevine, dužni smo štovanomu poslanstvu izjaviti stanovište, na kojem je stojala i stoji trojedna kraljevina, ištuć u čl. 42. od 1861. prinanje jednoga i drugoga od kraljevine Ugarske. Ovo stanovište ostaviti, niti smo mi vlastni, niti po vlastitom uvjerenju voljni. S toga nam je iskrenost dvostruka dužnost, i pogledom na povjerenje u nas položeno i pogledom na vlastito obsvjedočenje.

Kraljevina Hrvatska, u onodobnom smislu i obsegu, stupajuć u savez sa kraljevinom Ugarskom za kraljevanja Kolomanova, imala je samostalno sve faktore koji sačinjavaju pojam države; u subjektivnom smislu imala je svoje suverenstvo i podaničtvo ili narod; u objektivnom smislu imala je svoje zemljište. Državna njezina osobnost izražavala se je stanovitom formom. Stupiv u ovaj savez, povjerila je Hrvatska zastupničtvo i predstavničtvo svojega suverenstva onomu istomu nosiocu, koji je zastupao i predstavljao suverenstvo kraljevine Ugarske. Ovo je svoje pravo ponavljala za cielo izborno vrieme. — Onakovo isto udioničtvo kod izvršivanja právah suverenstva, kakovo si je državnim ustavom pridržala kraljevina Ugarska, pridržala i izvršivala ga je Hrvatska glede svojega posebnoga zemljišta i naroda. Radi uspješnije obrane i sigurnijega uzdržavanja ovoga udioničtva, stupala je tečajem vremena Hrvatska u sve uže zajedničtvo sa kraljevinom Ugarskom pogledom na one državne poslove, glede kojih je tečaj vremena privezao jednakim načinom interes jedne i druge kraljevine.

Nu tim se Hrvatska niti u najvećih stiskah vremena nije odrekla, glede poslovah, koji su se nje same neposredno ticali, samostalnoga dioničtva kod izvršivanja prava suverenstva; svagda je zadržala živu pravnu sviest, da glede onakovih poslovah ima dieliti suverenstvo neposredno sa svojim vladaocem na način ustavom opredieljen. Ovu je pravnu sviest u svako doba i na različite načine očitovala, tako god. 1527. činom, zatim god. 1712. činom i riečmi: „non quidem Regno (Hungariae), verum eorundem (Hungarorum) Regi nos subjecimus.“ Dapače je ova pravna sviest i u najnovije doba izražena u zakonih zajedničkoga zakonarstva u čl. 59. od 1790.

Ako i jest dakle kraljevina Hrvatska stupila u zajedničtvo s Ugarskom kraljevinom, da š njom putem zakonarskim dieli su-

verenstvo pogledom na one najviše interese, koje je tečaj vremena prepleo izmedju ove dvie države; nije mogla nikada na to privoliti, a nije niti dokaza za to, da je ikada privolila, da Ugarska kraljevina razpolaže sa uvjeti njezinoga državnoga bitka, medju koje spada i njezino posebno zemljište.

Ištuć dakle čl. ankom 42. od 1861. priznanje svoga zemljišta od strane kraljevine Ugarske, nije nakanila trojedna kraljevina iskati od nje žrtvah, niti pogledom na zemljište, niti pogledom na svojstvo svoje kao država u subjektivnom smislu.

Nu želeći trojedna kraljevina navezati dogodjajim od godine 1848. prekinutu svezu, nebi mogla ni ugovarati o tom s ugarskom kraljevinom, ako ju ova nepriznaje za državopravni subjekt, koji je vlastan i sposoban ugovarati. Glavni pako uvjet i podloga svake države je stanovito zemljište.

Mi nećemo govoriti ovom prilikom o virtualnom pravu trojedne kraljevine na zemljište u našem prvom odgovoru spomenuto, jer se nadamo, da će ugarsko zakonotvorstvo biti pravedno naprama svim narodnostim, dakle i naprama našoj jednokrvnoj braći u Medjumurju; a glede ostalih djelovah držimo, da je budućnosti pridržana razprava.

Nu glede realnoga zemljišta, naročito glede Rieke, mislimo, da smo dužni u interesu mogućega porazumljenja zahtievanje trojedne kraljevine pobliže obrazložiti. (Gledaj na kraju Povjestnički nacrt o Rieci.)

Predlažuć ove podatke za nepristrano uvaženje štovanomu poslanstvu ugarskomu, nemožemo da nespomenemo još i sliedećih pravnih momenatah, od kojih se nadamo, da će zaslužiti pozornost pravoznanacah ugarskih.

Kad je odredjeno i na ovom temelju izvedeno bilo utjelovljenje Rieke, zatim Bakra, Bakarca i Kraljevice neposredno kraljevini Hrvatskoj, morala je Hrvatska u smislu prev. odpisa od 5. rujna 1777. u zamjenu odstupiti znameniti dio svojega zemljišta vojničkoj Krajini. Ako se dakle ovo pitanje uzme sa gledišta strogoga i stavnoga ugarskoga zakona: nije ni kraljica Marija Terezija, kad bi se to i dalo izvoditi iz njezine povelje od 1779., vlastna bila oduzeti jednom već kraljevini Hrvatskoj podieljeno zemljište, a to tim manje, jer ga je ova odkupila drugim svojim zemljištem.

Drugi je pravi moment, koji svaki obzir zaslužuje, da je po prediducém kraljevina Hrvatska zadobila glede stečenja Rieke ne samo pravni naslov kr. odpisom od 5. rujna 1777. i odstupom

svojega zemljišta u zamjenu, nego da joj je običnim zakonitim načinom Rieka predana bila. Proti tvrdo stečenim právom pako bezkriepostna su i kraljevska darovanja.

Naprotiv toga, kraljevina Ugarska neima nikakova pravnoga naslova na zemljište grada i kotara riečkoga, do tumacenja povelje od god. 1779. i čl. IV. od god. 1807., koje tumačenje bi tek onda moglo smisla imati, kada i Hrvatska nebi bila kraljevina (Regnum), i kad nebi bila dio Ugarske u širjem smislu, i kad ista povelja sa riečmi „novissime reapplicitis“ nebi naročito tumačila smisao riečih „Hungaria“ na temelju odpisa od g. 1777. — Osim toga, grad Rieka nije nikada neposredno predan kraljevini Ugarskoj, ona dakle neima ni načina stečenja.

Bez pravnoga naslova pako i bez načina stečenja nedobivaju ni privatni ni države budi stvari budi práva. Mi u istinu nebi mogli dokučiti, kako bi se ovi neodpustni uvjeti za pravno stečenje mogli nadoknaditi tim, što je na zajedničkom saboru nejasan zakon stvoren, ili što su za stanovito zemljište, radi njegova osobitoga položaja, proti obćenitomu sustavu po zajedničkom zakonarstvu iznimice posebne oblasti uredjene i poseban molbeni put odredjen, ili što je pojedini administrativni čin izveden po osobi iz savezne kraljevine u izvanrednom svojstvu; ili napokon tim, što je koja oblast, prekoračiv svoje područje, zasegla protuzakonitim i protupravnim načinom u područje druge oblasti.

Mi smo već spomenuli, da zajedničtvo držimo za pravnu uredbu na obranu zajedničkih i posebnih právah dionikah; kad bi se pak organi zajedničtva mogli upotrebiti, da pojedine dionike lišavaju njihovih právah na posebnu korist jačega dionika: izgubilo bi zajedničtvo svojstvo pravno, te bi postalo pogibeljnom uredbom i sredstvom za osvajanje.

Na temelju ovih podatakah, te ovimi razlozi vodjena držala i drži trojedna kraljevina, da je Rieka god. 1848. isto tako kao i god. 1777., a god. 1777. isto tako kao i god. 1866. sačinjavala i da sačinjava njezin cjeloviti dio, i zato se nemože naći osvajanje u onom činu državne vlasti trojedne kraljevine, kojim je ona protiveće joj se javne organe primjerenimi sredstvi na poslušnost prisililа.

Kazav svoje misli o zakonih ugarskih od god. 1848. pogledom na cjelovitost trojedne kraljevine, nećemo ovdje na novo iztraživati, je li onimi zakoni štogod od Hrvatske odkinuto, budući da se ovdje neradi o samoj Hrvatskoj, nego o trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, koja se je silom oružja,

po našem mnenju, pravno oprla istim zakonom. Ugarski odbor, stojeć i sada na onom stanovištu glede cjelovitosti trojedne kraljevine, na kojem stajahu zakoni od god. 1848., izvodi i odtuda neposrednu pripadnost grada Rieke kraljevini Ugarskoj, koje se tvrdjenje prijašnjimi zakoni opravdati neda.

Na onu primjetbu ugarskoga odbora, da je stanovničtvo Rieke poslje godine 1848. očitovalo želju, da se starinski odnošaj povrati, razlikujuć mi medju stanovničtvom riečkim, nismo izvodili, kojimi načini i putevi i u kojem smjeru su ovakova očitovanja prodrla u javnost, niti smo ocjenjivati htjeli nutarnje vriednosti njihove; toliko smo ipak mogli očitovati, da se cilj agitacije na Rieci nesudara sa ciljem, koji štovanmu odboru pred očima lebdi, i da su motiva posve različita.

Mi neshvaćamo jasno, što razumieva štovani odbor, veleć: da glede ostalih čestih realnoga zemljišta kraljevinah Hrvatske i Slavonije za sada neće stavljati primjetabah, da se tim neporode nove težkoće, koje bi mogle obustaviti završetak željenoga izravnanja. Ako štovani odbor pod timi čestmi razumieva Slavoniju, onda se mi nebi usudili saboru trojedne kraljevine ovaj priuzdržaj štovanoga odbora ugarskoga za dalnjim zasizanjem u zemljište trojedne kraljevine ni predložiti bez temeljite brige, da će isti sabor već u tom nazrieti točku, o kojoj se ima obustaviti svako izravnanje, dok god se neutvrdi načelo obćenito, ne samo za trojednu kraljevinu, nego i za Ugarsku naposeb, da se ove historičke pravne osebnosti imadu na novo preustrojiti po želji pučanstva, koje se ima obćim glasovanjem očitovati, i dok nebude utanačeno u izravnanju državopravne razmirice izmedju kraljevinah i zemaljah krune ugarske sa nj. veličanstvom i ostalimi prekolitavskimi zemljami, da se ovo načelo obćenitoga glasovanja ima uzeti temeljem za buduće grupiranje kraljevinah i zemaljah ukupne monarkije. Kad bi se ovako samomu narodu neposredno izručilo, da odlučuje budućom svojom sudbinom, nebi mi, kao njegovi zastupnici, niti glede Rieke, niti glede Slavonije imalo ni pravá, ni vlasti prigovarati.

Do toga pako nije sabor ugarski, ni odbor kraljevinski pozvan, da od očitovanja pojedinih municipijah i njihova sadašnjega zastupstva čini odvisnom cjelovitost trojedne kraljevine.

Trojedna kraljevina, zauzevši god. 1848. svoje samostalno i neodvisno stanovište naprama preobstojalom savezu sa kraljevinom ugarskom, nevisi glede uvietah svoje državopravne individualnosti o nijednoj zemlji ni kraljevini. Medju pozvanim pred-

stavnikom državne vlasti trojedne kraljevine i medju narodom izvedeno je već na čisto pitanje glede ovih sastavinah troj. kraljevine, glede kojih odbor ugarski svoje priznanje stranom uzteže, stranom si odluku pridržaje, i mi zastupamo one česti isto tako, kao i ostale sastavine trojedne kraljevine.

Stojeć na stanovištu već naznačenom, želi sabor trojedne kraljevine priznanje cjelokupnosti iste kraljevine od sabora kraljevine ugarske samo u onom smjeru, da se tim utvrdi njegova sposobnost, da kao državopravni subjekt ugovara budući odnošaj. Kad bi ovo priznanje sabor ugarski uzkratio, prestala bi dakako mogućnost ugovaranja. Mi bi ovakav slučaj držali za veliku nepogodu obadvih kraljevinah.

Što se tiče državopravne autonomije, uvažavajuć mi brigu štovanoga odbora, da bi ona mogla u praktičnom životu izpasti proti pravoj koristi trojedne kraljevine i njezinih državljanah, moramo opaziti, da je trojedna kraljevina sve težkoće i pogibelji zrelo promotrila označujuć mjeru autonomije u čl. 42. god. 1861. Obzir ipak na osobite odnošaje narodne i gospodarske, na pravne običaje i nazore, zatim na kulturni stepen, u čem se svem ona razlikuje od susjednih zemaljah i narodah, i obzir na osobite potrebe naprama svemu tomu prevagnuo je sve brige glede pogibeljih, te je trojedna kraljevina odvažno nakanila boriti se u ovom obsegu proti svim zaprekam za svoj i svojih državljanah umni i materijalni boljak. S toga žalimo, što se ni glede ove točke nije našao povlastenim štovani odbor u ime sabora ugars. odlučnu rieč izreći; jer držimo, da se tim posao nagodbe oteže i da se u sabore prenosi razprava, koja bi se shodnije i uspješnije u prijateljskom dogovoru obavila.

Prelazeći preko toga, i prihvaćajuć predlog štovanoga odbora, da se bez uštrba za ičije pravo pokuša riešenje ostalih pitanjah, nećemo se upuštati u razlaganje nemogućnosti, da se upuštamo u dogovor glede toga, kako da udioničtvuje trojedna kraljevina na sadašnjem ugarskom saboru, nego ćemo u smjeru, da se dogovaranje uzmogne nastaviti, svoj predlog u kratko sabrati. (Vidi posljednje očitovanje kraljevinskoga odbora tiskano pod broj. VIII.)

XIV. Očitovanje kraljevinskoga odbora trojedne kraljevine o članku 42. od godine 1861.

Članak 42. od godine 1861. jest za nas, kako više putah rekosmo, temeljem, kojega se u svih okolnostih držati moramo. Taj članak može se svesti na tri glavne točke, a te jesu: 1. zem-

ljišna cjelovitost, 2. autonomija i 3. odnošaj trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj i zajednički naš odnošaj prama ukupnoj monarkiji.

I naputak naš i osvjedočenje naše nalažu nam, da prve dvie točke toga članka držimo za preduvjet svakoga dalnjega postupka. Istom glede treće točke, koja je upravo svrha našega poslovanja, možemo se slobodnije kretati.

Glede naše domaće autonomije očitovao je štovani odbor, da ju priznaje, i zato nam je o tom samo još to reći, da će briga našega sabora biti, kako da se naši autonomni poslovi dogovorom izmedju krune i naroda i zakonodavno i upravno tako urede, da njihovo opravljanje bude na pravu i trajuću korist naše domovine. Pri tom moramo ipak opaziti još i to, što se njekim načinom samo po sebi razumieva, da sabor troj. kraljevine nebi mogao nikako svršenimi smatrati priprave, koje treba učiniti za krunitbu, dok i taj dogovor nebude svršen.

Prva točka članka 42. dieli se na dva diela: na prvi spada Dalmacija i vojnička Krajina, na drugi Rieka sa kotarom. Glede prvoga diela ove točke nemože biti nikakvih težkoćah; dapače pošto smo uvjereni, da je Ugarska pripravna podupirati nas u tom, da se našoj pravednoj želji glede Krajine i Dalmacije zadovolji, neće biti s višega, ako ovdje opazimo, da se mi od Ugarske takovoj podpori nadamo, koja će biti podobna pomoći nam, da se našim željam zbilja i u onoj mjeri zadovolji, koju je naš sabor ustanovio. Sgodnu priliku pružit će za to, kao što nam se čini, ugovaranje krunitbene zavjernice.

Što se Rieke tiče, to veli štovani odbor, budući vezan naputkom saborskim, da nemože ovaj posao nego ad referendum uzeti. Premda će sav naš posao i sve naše dogovaranje steci konačnu valjanost i obveznu moć istom privoljenjem i odobrenjem obijuh naših saborah: to zato ipak veliku razliku nalazimo u tom, da-li se saboru štogod predloži ugovoreno ili dogovoreno, ili pako bez dogovora i ugovora, bez posebnoga mnenja i točnoga predloga.

Mi se po svom naputku moramo čvrsto toga držati, da se glede Rieke ugarskomu saboru učini isto tako točno ugovoreni predlog, kao što će se učiniti glede naše autonomije i glede Dalmacije i vojničke Krajine.

Nu i to se može postići. Štovani odbor izvolio je očitovati, da će teritorialno pitanje, glede kojega ono ima odlučan naputak i koje je samo po sebi puno težkoćah, mnogo lagljim i blažim postati, kad se Ugarska osvjedoči, da će trojedna kraljevina u

napredak s njom zbilja u tješnjem državopravnom odnošaju biti. — Držeć se ovoga očitovanja predlažemo, da se u razpravljanju pitanjah, kojimi se bavimo, prevrne red, pa da se prije, nego što se druga pitanja budu mogla smatrati za konačno riešena, razpravlja i rieši treće i najodlučnije pitanje, da Ugarska uzmogne saznati, u kojem će odnošaju trojedna kraljevina u buduće prama njoj stajati. Nu i to bi mi mogli učiniti samo pod taj uvjet, da se riečko pitanje ima kao eo ipso riešeno u smislu čl. 42. ugarskomu saboru predložiti, ako nam za rukom podje o trećem pitanju porazumjet se na zadovoljstvo obijuh stranah.

Nu tomu načinu protivi se za sada naputak ugarskoga sabora, jer je štovani odbor očitovao, da je napućen s nami dogovarati se samo o načinu, kako bi trojedna kraljevina zastupana bila u ugarskom saboru, koji da na ime svih kraljevinah i zemaljah ugarske krune ima riešiti pitanje o zajedničkih poslovih.

Nam je pako po našem naputku i u smislu prev. kraljevskoga odpisa na sabor trojedne kraljevine od 27. veljače o. g. glavna zadaća upravo ta: da se sa svih stranah dogovorimo i porazumiemo i u pitanju našega zajedničkoga odnošaja prama ukupnoj monarkiji i ob odnošaju trojedne kraljevine prama Ugarskoj. Mi ostajemo u tom poslu i sada kod svoga prvašnjega mnenja, da su oba ova pitanja u tiesnom savezu i da se mogu valjano riešiti samo jedno uz drugo; jer neima dvojbe, da će se uredjenjem našega zajedničkoga odnošaja prama ukupnoj monarkiji, ima-li državopravna nagodba u obće za rukom poći, svakako promieniti ugarski zakoni od godine 1848., na koliko se tiču zakonarstva i uprave glede najviših državnih poslovah, ili da će se glede tih poslovah učiniti njeke nove zakonske ustanove. Prije te promjene ili prije tih novih zakonskih ustanovah neda se pako na nikoji način urediti naš odnošaj prama kruni ugarskoj, budući da visi o zakonih, koji se promieniti ili popuniti imadu. Zato u interesu našega porazumljenja neostaje drugo, nego da štovani odbor ugarski izvoli nastojati o tom, da mu bude moguće s nami ugovarati

ob uredjenju i jednoga i drugoga odnošaja. Kako da se to izvede s obzirom na dosada ustanovljeni poslovni red ugarskoga sabora, moramo da propustimo razsudi štovanoga odbora.

Nu da i mi s naše strane taj korak lagljim učinimo, očitujemo u suglasju s očitovanji našega sabora, da priznajemo u načelu zajedinstvo u svih pitanjih, koja se tiču zajedničkoga odnošaja kraljevinah i zemaljah krune ugarske k ukupnoj monarkiji i da smo pripravni dogovoriti se o takovih formah toga zajedinstva, da će ona konkretnom i živom istinom postati; nadalje očitujemo, da ćemo u onoj korporaciji, koja će zajed. poslove razpravljati i rješavati, kao što to narav stvari sobom donosi, samo takovo zastupstvo zahtievati, koje odgovara ključu i razmjerju onomu, što ga Ugarska za sebe traži.

Napokon očitujemo, da prama rečenomu zajedinstvu ima uredjeno biti zakonarstvo i úprava u svih onih poslovih, koji su izvan područja naše autonomije, te budu ugovorom i u smislu čl. 42. zajedničkimi očitovani.

Ova načelna priznavanja mogu medjutim, kako se samo po sebi i po naravi stvari razumieva, stići točniju i potanju formulaciju istom onda, kad bude postignuto potanko porazumljenje glede državopravnih pitanjah, a za sada su dovoljna, da dokažemo, da uzporedno razpravljanje i rješavanje dvovrstnoga našega odnošaja, prama ukupnoj naime monarkiji i prama Ugarskoj, tražimo samo u pravom interesu našega porazumljenja.

Radi opreznosti moglo bi se u zapisniku to zabilježiti, da sve uvjetnim načinom ugovorene obveznosti prestaju, ako se u glavnom pitanju neporazumiemo. Nu upravo zato bilo bi svrsi shodno i prama našoj želji, da nam se povodom učinjenih priznanjah pruži prilika, da u najvećem i najodlučnijem pitanju, i kod samih pripravah, koja su neizmjerno važna, uzmognemo sudjelovati. Samoj stvari nebi to na nikoj način prejudiciralo ili škodilo, nego bi joj još podiglo moralnu i političku vriednost. Za Ugarsku je pako, negledeć formah, koje naravno mogu biti vrlo

različite, od osobite važnosti, da sa svimi kraljevinami i zemljami ugarske krune bude kao jedna cjelost zastupana ondje, gdje se bude radilo o promjeni ili prilagodjenju njezinoga ustava prama potrebam ukupne monarkije. Postigne-li se ovim načinom porazumljenje o sućnoj stvari, naći će se potrebite forme same po sebi. Bude-li pako štovani odbor ugarski mislio, da se ovaj naš predlog budi s kojega razloga primiti nemože: onda dakako neostaje drugo, nego da saslušamo medjusobna svoja mnenja, pak da ih u budućoj formalnoj sjednici radi ovjerovljenja u zapisnik metnemo, da ih uzmognemo predložiti obim našim saborima.

XV. Posljednja izjava ugarskoga kraljevinskoga odbora.

U pouzdanom dogovoru, što smo ga 12. lipnja o. g. imali sa štovanim odborom kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, izvolio nam je ovaj odbor priobćiti jedan dio svoga odgovora na naše prijašnje očitovanje, dodavši, da se u tom odgovoru sadržaje ponajviše sve ono, što je prije svega potrebito za uspješno nastavljenje dogovorah, te nas je pozvao, da mu glede toga očitujemo svoje nazore.

Njekoliko danah za tim predao nam je štovani odbor privatnim putem hrvatskim jezikom pisani obširni odgovor na rečeno naše očitovanje. Nu ovaj obširni kašnje predani spis, što se istom prevesti mora, nemože se za sada protezati na naš odgovor. Mimoišavši dakle razprave, koje se ponajviše na prošlost odnose, te polemične su naravi, stegnut ćemo svoje očitovanje na onaj dio odgovora štovanoga odbora, koji nam je priobćen 12. lip. o. g.

Stegnuti ćemo ujedno sve, što nam je glede pitanja o porazumljenju štovani hrvatski odbor priobćio, budi ustmeno u pouzdanih dogovorih, budi pismeno u svojih očitovanjih.

Glede krunitbene zavjernice rekosmo, buduć da je vladalac jedan te isti, i buduć da se krunitba jednom te istom krunom, jednim krunitbenim činom i u isto vrieme obaviti mora, da nemože ni krunitbena zavjernica biti nego jedna, koje nemogu usta-

noviti na poseb birana zastupstva pojedinih kraljevinah, svaka za svoju stranu, na pose, nego za sve skupa zajednički sabor. Ovom krunitbenom zavjernicom zajamčit će se ustavna práva svih zemaljah ugarske krune; ovakovim načinom ustanovljena i prihvaćena krunitbena zavjernica može se izdati za kraljevine Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju u posebnom primjerku; nu zavjernice koje bi se na poseb ustanovljivale i koje bi bile različitoga sadržaja, po našem mnenju, niti su potriebne, niti se mogu složiti s pragmatičkom sankcijom. Opetujemo dakle i sada prijašnje svoje očitovanje, kojega ćemo se i u napredak držati.

Glede zahtjeva kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije koji se odnosi na zemljište, opetujemo da nemožemo priznati, da bi k Hrvatskoj spadala budi Rieka s kotarom, budi Medjumurje. Iz dosadašnjih dogovorah, koji su se medju nami ob ovom predmetu vodili, pa iz očitovanjah, koja smo si priobćili — osvjedočismo se, da medju nami ovim putem nemože biti porazumljenja glede ovih točkah zemljištnoga pitanja. Upravo zato predlagali smo, pa predlažemo i sada, da radi toga neprekinemo konačnim načinom nagadjanja i glede ostalih točkah; obustavimo radje za vrieme zemljištno pitanje, prijavimo to svaki svojim mandantom, uzdržimo svaka strana za sebe sva práva i sve zahtjeve tičuće se zemljišta, te prodjimo na ostale točke nagodbe, pokušajmo porazumjet se o njih, pa ako se porazumiemo, možebiti da će se i zemljišno pitanje laglje riešiti moći.

Štovani odbor veli ravno u sadašnjem svom očitovanju, da se ovaj predmet prijavi dotičnim saborom, nu želi da se prijavi kao medju obima odborima razpravljeni i porazumno ustanovljeni predmet, i to ustanovljen u smislu čl. 42. 1861., iliti prama zahtjevu rečenih kraljevinah.

Nu pošto medju nami ništa takova ustanovljeno nije, niti je moglo ustanovljeno biti, jer mi právo kraljevinah Dalmacije, Hrvatsko i Slavonije na Rieku i Medjumurje nemožemo ni po svom uvjerenju priznati: zato ga nemožemo niti svojim mandantom

onako predložiti, kako to štovani odbor želi, nego ćemo predložiti svomu saboru uz mnenje svoje, da Ugarska na Rieku i Medjumurje ima nedvojbeno právo.

Što se tiče podpune autonomije, koju štovani odbor traži za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, velimo i sada, kao što rekosmo u prijašnjem svom očitovanju, da smo pripravni sa svoje strane priznati ju, ako je taj zahtjev posljednja rieč Hrvatske, bez kojega nebi htjela s nami u doticaj doći. Predložit ćemo dakle taj predmet svojemu sboru, i to uz svoje mnenje, da držimo, neka se i sa strane sabora prizna ovaj zahtjev, ako Hrvatska strogo uzanj prianja.

Glede onoga vele ažnoga pitanja, kako da sudjeluju kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija kod ustanovljivanja i uredjivanja zajedničkih poslovah, iliti onih odnošajah, koji se zajednički tiču s jedne strane zemaljah ugarske krune, a s druge strane ostalih zemaljah nj. veličanstva: naše se mnenje, kao što u prijašnjem očitovanju izjavismo, sastoji u sliedećem:

Za ugarsku krunu može samo zajednički sabor zemaljah ugarske krune ustanoviti, koji su to zajednički poslovi, na koliko su zajednički, i kako da se njimi upravlja. I zato je nj. veličanstvo, sazvavši milostivo sadašnji ugarski sabor, pozvalo i sabor kraljevinah Hrvatske i Slavonije, da se pobrine za to, kako će biti na sadašnjem ugarskom saboru valjano zastupan.

Našemu tim načinom sazvanomu saboru naznačilo je nj. veličanstvo u prev. priestolnoj besjedi prvom zadaćom, da pripravi predlog o razpravljanju i upravljanju poslovah zajedničkih s ostalimi zemljami monarkije. Uslied toga izabrala je zastupnička kućá iz svoje sredine odbor, da izradi ovakov predlog; taj je odbor počeo svoje poslovanje, al ga još završio nije.

Što se dakle tiče neposrednoga sudjelovanja i faktičnoga upliva kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na ovu zadaću: pošto je štovano poslanstvo izpovjedilo, da Hrvatska u načelu priznaje solidarnost svih zemaljah krune ugarske glede pitanjah,

koja se tiču njihovih odnošajah prama ukupnoj monarkiji: mi glede toga neznamo za drugi ustavni i praktični način, nego taj, da rečene kraljevine budu kako valja zastupane na ovom saboru zemaljah ugarske krune, na što su i onako pozvane po nj. veličanstvu.

Pozvali smo dakle, pa pozivljemo i sada štovano poslanstvo, da se izvoli očitovati glede toga, kako hoće da budu rečene kraljevine na ovom saboru zastupane?

Osim ovoga ustavnoga načina, čini nam se, neima načina, koji bi k svrsi vodio. Onaj odbor, kojemu je, kao što gore rekosmo, povjerena zadaća, da izradi predlog o zajedničkih poslovih, nije odbor sabora nego samo zastupničke kuće, a njegovi članovi mogu biti samo članovi te kuće. Pa kad bi kraljevine Dalm. Hrvat. i Slavonija već zastupane bile na tom saboru, na što su po nj. veličanstvu pozvane, nebi se mogli bili ni njihovi zastupnici izključiti iz rečenoga odbora. U ostalom može konačno o predlogu toga odbora odlučiti sám sabor, koji nemože toga práva na nikoga drugoga prenieti.

Ako medjutim štovano poslanstvo misli, da nije pozvano il povlašteno, da se izjavi o načinu, po kojem bi Hrvatska ovdje zastupana bila: neka izvoli to pitanje predložiti svomu saboru.

O razpravi, koja će se u napredak od vremena do vremena glede zajedničkih poslovah voditi, moći ćemo govoriti samo onda, ako se prije podpuno porazumljenje postigne o tom, kakovi da budu ti zajednički poslovi i kako da se njimi upravlja.

Za sada se može samo to jedno načelo izreći: pošto kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija k ugarskoj kruni spadaju, da budu razmjerno zastupane u onom tielu, koje će glede rečenoga posla zemlje ugarske krune zastupati naprama ostalim zemljam nj. veličanstva, da njihovi zastupnici upravo tako, kao i ostali članovi toga tiela, imadu osobni glas. Ovo su naši nazori glede glavnih pitanjah, koja smo stranom već u dosadašnjih svojih očitovanjih obširnije izrekli. Štovano hrvatsko poslanstvo iz-

javilo je na novo, da mu je čl. 42. g. 1861. temeljem, kojega se u svih okolnostih držati mora. Uslied toga očitovanja jasno nam je, zašto štovano poslanstvo tečajem razprave nije moglo ništa popustiti od ukupnosti svojih zahtievah; dokučujemo, da potanjim naputkom strogo vezano nemože porazumljenje bud ma kakovim približavanjem unarediti.

Ako dakle štovano poslanstvo i nemože u ničem odstraniti sadržaj rečenoga čl. 42. g. 1861., može mu pojedine točke promieniti sam sabor i budi nam dopušteno nadati se, da će ovaj u prilog željenoga porazumljenja učiniti takove promjene, koje će nas bliže k cilju privesti, a da radi toga nebude dobro shvaćena korist jedne ili druge strane na kocku metnuta.

Molimo dakle srdačnom pouzdanošću štovano poslanstvo, ako nije u njegovoj moći, da se pusti u dalnje dogovore, i ako je prisiljeno u svem držati se strogo čl. 42., kojega više točakah mi priznati nemožemo — da predloži saboru Dalm. Hrv. i Slavonije sve, što je do sada učinjeno, a to isto učinit ćemo i mi. Neka medjutim rečene kraljevine nesmatraju prekinutom nît dogovora i porazumljenja, i neka budu uvjerene, da glede uspjeha nagodbe nije oslabilo niti naše pouzdanje, niti naše želje, niti naše nade.

XVI. Zapisnik o drugoj zajedničkoj sjednici držanoj 16. Lipnja 1866.

Kad su se oba poslanstva na poziv ugarskoga kraljevinskoga poslanstva sastala u prvu prijateljsku privatnu sjednicu, izjavilo je poslanstvo dalm.-hrv.-slavonsko, da temeljem i izhodištem dogovora ima biti ugarskomu saboru u priestolnoj besjedi priobćeni čl. 42. od g. 1861., i da bi zato prije svega željelo čuti primjetbe ugarskoga kraljevinskoga odbora. Uslied toga je ugarski kraljev. odbor svoje pod ./ priložene primjetbe o rečenom članku 42. od god. 1861. priobćio odboru dalm.-hrv.-slavonskomu.

Dalm.-hrv.-slavonski odbor odgovorio je na rečene prijateljske primjetbe očitovanjem pod 2. priloženim, predavši to oči-

tovanje u prijateljskom sukromnom dogovoru ugarskomu kralj. odboru.

Na ovo očitovanje odgovorio je ugarski kraljev. odbor najprije ustmeno u privatnom dogovoru, a zatim je svoje opazke predao dalm.-hrv.-slavonskomu odboru u prijateljskoj izjavi pod 3. priloženoj.

Dalm.-hrv.-slavonski odbor posavjetovav se u posebnom privatnom dogovoru ob očitovanju ugarskoga odbora priloženom pod 3., pozvao je članove ugarskoga kralj. odbora u zajednički dogovor na 12. lipnja o. g. U ovom sukromnom dogovoru razloživ rečenih kraljevinah poslanici ustmeno svoje protuočitovanje, predali su ujedno ovdje pod 4. priloženi spis ugarskomu odboru, dodavši to, da se najbitnije točke njihova očitovanja, koje su obzirom na porazumljenje osobito važne, i o kojih bi oni najprije željeli čuti odgovor ugarskoga odbora, nalaze u ovom spisu, koji je ujedno završetkom obširnijega očitovanja, što ga je kašnje predao dalm.-hrv.-slavonski odbori.

Pošto je dalm.-hrv.-slavonski odbor glede ovih točakah od ugarskoga odbora molio što brži odgovor, ugarski je kralj. odbor, mimoišav medjutim obširnije po odboru rečenih kraljevinah hrvatskim jezikom predano očitovanje, koje se radi kratkoće vremena nije moglo ni prevesti, učinio je svoje opazke i po samoj želji dalm.-hrv.-slavonskoga odbora samo glede rečenih točakah, te je ove svoje opazke u spisu pod 5. priloženom predao dalm.-hrv.-slavonskomu odboru.

Osvjedočiv se oba kraljevinska odbora iz gore navedenih očitovanjah i predanih si spisah, budući vezani jednako svojimi naputci i osvjedočenjem, da bez novijih odlukah i naputakah svojih saborah nemogu u ovom poslu za sada dalje poći: složile su se obje strane u tom, da se dosadašnji tečaj i uspjeh nagadjanja, postignut dosadašnjím dogovaranjem, ujedno sa rečenimi spisi ima sa strane svakoga odbora predložiti svomu posebnomu saboru. Antun Majláth v. r. Ivan Perkovac v. r. perovodja.

XVII. Posebni povjestnički nacrt o gradu Rieci.

Mi smo u svojem odgovoru na pitanja štovanoga poslanstva ugarskoga protumačili smisao čl. 42. o zemljištnom obsegu trojedne kraljevine, pak primietili, da sadanji faktični zemljištni obseg trojedne kraljevine nije različit od postojavšega prije dogodjajah god. 1848., samo što su svekolike česti toga obsega sada jednako sjedinjene u jednom zakonarstvu i jednoj úpravi.

Nu poštovano poslanstvo ugarsko pronašlo je na ovo naše očitovanje izjaviti, da ono sa svoje strane nemože izpuniti želje sabora našega, po kojoj bi valjalo Ugarskoj prije svega priznati zemljištni obseg trojedne kraljevine. U toj svojoj izjavi napose napominje Rieku, navodeć, da je Hrvatska taj grad god. 1848. silom oružja osvojila, hrvatskim ga zemljištem proglasila, i na taj način silovito prekinula onaj odnošaj zakoniti, u kojem je Rieka k Ugarskoj stajala.

Štovano poslanstvo za dokaz, da Rieka neposredno k Ugarskoj spada, navodi čl. 4. ugarskoga sabora 1807. i kralj. list kraljice Marije Terezije od 23. Travnja 1779. U zakonskom se članku „grad Rieka i luka, po kraljici Mariji T. posebnom poveljom jur kraljevini utjelovljena, očituje, da istoj kraljevini pripada." U povelji pako veli se, „da se trgovački grad Rieka sv. Vida sa svojim kotarom nadalje ima smatrati kano odieljeno sv. kruni kraljevine Ugarske pridruženo tielo, i da se neima nikakovim načinom pomiešati s inim bakarskim, kano s kotarom spadajućim od postanka k hrvatskoj kraljevini."

Na ove dakle ustanove poglavito upire štovano poslanstvo svoju tvrdnju, da Rieka nije bila preko Hrvatske već neposredno utjelovljena kraljevini Ugarskoj.

Samoj stvari za volju dopustit će nam štovano poslanstvo njeke primjetbe. Ni mi se nećemo upustiti u stariju povjest grada Rieke, iz koje bi se dalo dakazati, da je grad Rieka njekada bila

svojinom hrvatske kneževske obitelji Frankopanske, te je ujedno s Vinodolskom županijom neposredno k Hrvatskoj spadala. Nu bit će nam dopušteno izpraviti onu pogrešku, koja se je podkrala u odgovor štovanoga poslanstva, kano da je Rieka „samostalno god. 1728. podpisala pragmatičku sankciju." Car Karlo je pragmatičku sankciju, ustanovljenu dne 19. Travnja 1713., Rieci, kano što i Trstu, dne 8. Lipnja 1720. oglasio („intimavit"). Rieka je zatim „dne 9. Listopada i. g. svoj prihvat s najponiznijom zahvalnosti podniela vis. dikasterijom nutrnje Austrije," a 11. Rujna 1725. unesla je u javne spise, napokon 29. Studenoga i. g. taj čin prisegom svetčano potvrdila. Ovdje dakle nemože biti govora o kakovu dvostranu ugovoru, kako je pragmatička sankcija utanačena u inih kraljevinah i zemljah; pak se odavle nemože izvoditi za Rieku državna samostalnost i neodvisnost.

Saveza radi nadalje samo još to napominjemo, da je Rieka izza god. 1746. podčinjena bila neposredno trgovačkoj glavnoj intendenciji za svekoliko austrijsko primorje u Trstu, a posredno c. dvorskomu trgovačkomu vieću u Beču; pak da su s Riekom istu sudbinu dielili hrvatski primorski gradovi Senj i Bag, zatim Bakar s Bakarcem i Kraljevicom.

Nakon trideset godinah izidje Rieka iz ovoga saveza s Trstom. Kada je naime kraljica Marija Terezija pomenuto dvorsko trgovačko vieće u Beču sjedinila s česko-austrijskom dvorskom kancelarijom, pak dokinuvši tršćansku intendenciju trgovačke poslove povjerila novo-ustrojenomu guberniju za austrijsko primorje u Trstu: odredila je dvorskim odpisom od 14. Veljače 1776., da se Rieka imade utjeloviti Hrvatskoj, a Senj i Bag pridružiti vojničkoj oblasti, i da u buduće imade s Riekom i njezinim kotarom upravljati kr. ugarska dvorska kancelarija (mjesto dvorskoga trgovačkoga vieća) putem kr. namjestničkoga vieća za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju.

Ova naredba, kojom se Rieka nakon više viekovah utjelov-

ljuje Hrvatskoj, od tolike je važnosti za naše pitanje, da nam se neće zamjeriti, ako ovom prilikom u kratko navedemo njeke odredbe izdate za njezino oživotvorenje.

Odmah odpisom od 2. Ožujka 1776. priobćila je tršćanska intendenca pomenutu kr. naredbu od 14. Veljače c. kr. kapitanskoj oblasti na Rieci, ter ovoj podjedno naložila, da sve pripravi, kako bi se Rieka predala povjerenikom u tu svrhu izaslanim. U tom se odpisu veli naročito: »dass nach der bereits erfolgten Vereinigung des zeitherigen Komerzienrathes mit der bohemisch-oesterreichischen Hofkanzlei der Seeplatz Fiume mit seinem territorio zum Königreich Kroatien einverleibet, mithin künftig mittels des kroatischen Consilii regii von der ungarischen Hofkanzlei allein darüber die Aufsicht und Leitung geführet werden solle.« Ovaj je odpis zatim dne 7. Ožujka r. g. c. kr. kapetan na Rieci priobćio riečkomu vieću i ostalim ondje nalazećim se oblastim, pak je ove iste rieči naveo u talijanskom prevodu. Nadalje se ove rieči o utjelovljenju Rieke Hrvatskoj čitaju u predstavci kapetana riečkoga od 3. Lipnja 1776. na c. vladu nutarnjo-austrijsku u Gradac, od koje bijaše prije Rieka odvisna u političkih poslovih. Ova ista vlada odgovorila je na tu predstavku odpisom od 14. i. m., u kojem je obširno razložila promjenu izvedenu previšnjom rješitbom od 14. Veljače. U točki 8. ovoga odpisa čita se, da sad imade prestati priziv druge molbe u Trstu iz krajevah primorja neaustrijskoga, »da ihre Majestät Fiume, Buccari, Buccariza, Porto Ré und die Karoliner Strassen dem Königreich Hungarn, dessen es ein eigenes Appertinens machte, zu inkorporiren; Zeng und Carlobago aber dem Militär gänzlich zu übergeben hätten.« Iz ovoga se navoda, sravnana s pomenutimi riečmi odpisa od 2. Ožujka, ujedno vidi, da se oba pojma Ugarska i Hrvatska u tadanjih službenih spisih neizključuju, već popunjuju; nadalje taj navod razjasnit će nam rieči pomenute diplome od 23. Travnja 1779.: „separatum regni Hungariae coronae adnexum

corpus“, koje se tumači riečmi: „dem Königreich Hungarn, dessen es ein eigenes Appertinens machte, zu inkorporiren.“ Ali pridržavši si za malo niže ovo tumačenje, nastavljamo navoditi ostale naredbe.

Od ovih naredabah najznamenitiji su previšnji kr. odpisi od 9. Kolovoza 1776., zatim 29. Kolovoza, 5. Rujna i 10. Studenoga 1777., napokon 10. Travnja 1778.; a znamenitiji su tim više, što su ovi previšnji odpisi, od kojih je posljednji izdan u obliku kraljevske povelje, izišli svikolici iz kr. dvorske kancelarije ugarske, dakle putem oblasti, o kojoj se nemože sumnjati, da je umjela braniti osebnu korist kraljevine Ugarske, a navlastito naprama slabijoj te kod krune samo kroz nju zastupanoj trojędnoj kraljevini.

Prvim dakle od ovih kr. odpisah obznanila je kraljica putem kr. ugarskoga i hrvatskoga namjestničkoga vieća svim ugarskim i hrvatskim oblastim, da je dokinuvši dvorsko trgovačko vieće poslove trgovačke povjerila dotičnim političkim oblastim pokrajinskim i dvorskim, a za promaknuće trgovine ugarske i sdruženih stranah odredila: „ut urbs et portus Fluminensis nec non bona Buccarensia, in quantum illa Carolostadio Flumen versus proficiscendo ad dextram viae Carolinae sita sunt (Buccari. Buccariza et Portoré, tanquam ad laevam dictae viae Carolinae sitis, pro statu militari relictis), ipsa praeterea civitas Carolostadiensis in liberam regiamque civitatem evehenda, immediate regno Croatiae reincorporentur; ex taliter porro neoreincorporandis partibus novus comitatus erigatur, idemque in omnibus ad normam aliorum comitatuum (iisquae mox declarandae directioni guberniali in puncto commerciali immediate reservarentur, exceptis) consilio regio Croatico subordinetur, ejusque jurisdictioni subsit.“ Nadalje da je za procvietanje trgovine u kotaru i luci riečkoj podielila ovoj iste povlasti, koje uživa luka tršćanska; i da je ondje za trgovačke poslove osnovala gubernij, a za guber-

natora imenovala savjetnika ugarske komore Josipa Majlatha de Szekhely s jednakim područjem i jednakom vlašću, koju imade gubernator tršćanski grof Zinzendorf. Napokon da je odredila, neka povjerenici česko-austrijske dvorske kancelarije predadu grad i luku riečku sa svimi pripadci povjerenikom hrvatsko - ugarskih oblastih, a imenito kr. hrvatskoga namjestničkoga vieća u osobi gr. Niczkoga i Nikole Škrleca pred riečkim gubernatorom Josipom Majlathom. — Ovaj previšnji odpis priobćilo je kr. hrvatsko-slavonsko namjestničko vieće okružnicom od 2. Listapada i. g., te je navedene rieči u izvadku ponovilo. — Iz ovoga kr. odpisa vidi se bjelodano, da kraljica Marija Terezija grad Rieku s kotarom utjelovila neposredno kraljevini Hrvatskoj, ter podčinila ga kr. namjestničkomu vieću dalmatinsko-hrvatsko-slavonskomu osim u trgovačkih poslovah, za koje je na Rieci osnovala posebnu prema postojećoj u Trstu trgovačku oblast, gubernij; za tim da je iz Rieke, njezinoga kotara, bakarskih dobarah ležećih na desnoj strani ceste karolinske, kr. grada Karlovca sastavila novu severinsku županiju, a ovu kao svaku inu hrvatsku županiju podčinila kr. namjestničkomu vieću hrvatskomu, pak imenovala za prvoga velikoga župana severinske županije rečenoga Josipa Majlatha, koji je tim bio i gubernator riečki i veliki župan severinski.

Rieka bje dakle sa svojim kotarom ne samo nerazdruživi dio Hrvatske, nego još k tomu sastavni dio nove županije severinske, kojoj bijahu medjutim već dojduće godine pridruženi Bakar, Bakarac i Kraljevica, zatim naselbine uz karolinsku cestu. Previšnjim odpisom od 5. Rujna 1777. obaviestila je rečena kraljica statiše i redove trojedne kraljevine, da je ona odlučila neposredno utjelovljenje grada Rieke k Hrvatskoj, nadalje odredila podići županiju severinsku, podvrgavši ju dalmatinsko-hrvatsko-slavonskomu namjestničkomu vieću, ustanovila za trgovačke poslove gubernij riečki, pak je iste stališe i redove pozvala, da od svoje strane izašalju dva povjerenika, koji će se pridružiti kr. povjerenikom

odredjenim za uredjivanje županije severinske. U tom indi odpisu naročito se veli: »pro ipso autem comitatus constitutivo habeantur et sint: urbs et portus Fluminensis cum Podbreg et Lopaća, cum aliis item tribus portubus Buccari, Buccaricza et Portorè...« Ovo isto navodi se u povelji od 10. Travnja 1778., kojom je kraljica svetčano ustanovila severinsku županiju, označila njezine sastavine i medje, opredielila područje, osoblje, služben pečat itd. Napominjujuć dakle ovdje utjelovljenje u primorskih stranah, koje bijahu povjerene raznim oblastim, pokle su bile dokinute primorske županije kraljevine Hrvatske, izvodi taj svoj čin neumrla kraljica iz zavjere svoje, da će malo po malo opet pridružiti sv. kruni kraljevine one kotare i predjele, koji su na nju njekada spadali.

Medjutim je bio već 21. Listopada 1776. povjerenik tršćanske intendence B. Ricci izručio grad i kotar Rieku u ruke gubernatora i velikoga župana severinskoga Josipa Majlátha. Kada je hrvatsko - ugarsko povjerenstvo primilo grad Rieku, postavilo je ovo gradskomu vieću njeka pitanja o sloboštinah, uredjenju i ustrojstvu grada itd., pak ga je pozvalo, da očituje želje, kako bi se gradu najbolje pomoći moglo. Gradsko je vieće u obširnoj predstavci podastrtoj iz skupštine od 17. Srpnja 1777. »slavnomu hrvatsko-ugarskomu povjerenstvu« medju ostalimi zamolilo: da bi grad Rieka sa svojim kotarom, kao što nije od vjekovah bio podčinjen ili pridružen ni jednoj pokrajini »na jednaki način i u buduće smatrao se pridružen i utjelovljen sv. kruni kraljevine Ugarske;« — da se novom poveljom potvrde zakoni i statuta gradska, osim onih, koja bi se imala prema okolnostim vremena promieniti, da gradskim dohodkom razpolaže magistrat i gradsko vieće pod predsjedničtvom civilnoga kapetana uz dužnost polaganja računa — da se potvrdi plemenština riečkih patricijah i ostalih plemićah — da se uvede gradjansko i karno vieće kano redovito sudište prve molbe, sastojeće osim kr. fiskuša iz sedam

prisjednikah, koji bi se imali izabirati iz sredine gradskoga magistrata itd. Gradsko je dakle vieće nastojalo o tom, da Rieci u novoj takodjer zajednici priskrbi jednako onomu mjestu, koje uživaše u zajednici s nasljednimi austrijskimi pokrajinami. U ovoj pako zajednici grad Rieka, koji je s kotarom tada brojio 5132 stanovnika (1776.), nije bio pridružen ni jednoj obćini ni jednomu kotaru, već je sačinjavao sam za sebe posebnu obćinu, providjenu nutarnjom samoupravom, a poduprtu vlastitim statutom i mnogimi povlastmi. U tom samo smislu Rieka nije bila „a seculis nulli provinciae subdita aut adnexa"; ona je svoje poslove gradske upravljala kroz magistrat, te vieće manje i veće, sastojeće se iz 50 patricijah. Ali sjednicam gradskim predsjedao je namjestnik carski, gradjanski kapetan; odanle dotični zaključci podnašali su se prije guberniju nutrnje Austrije u Gradcu, poslije tršćanskoj intendenci itd. Rieka je dakle sa svojim kotarom, sačinjavajući posebno tielo, podčinjena ipak bila vrhovnim oblastim austrijskim. A takav si je položaj željela pridržati nadalje: nutrnju naime samoupravu; mjesto civilnoga kapetana imao zauzeti gubernator u svojstvu kapetana; mjesto gradačkoga gubernija i tršćanske intendencije u trgovačkih poslovih novouredjeni gubernij, u ostalih kr. hrvatsko namjestničko vieće, napokon mjesto dvorskoga trgovačkoga vieća kr. ugarska dvorska kancelarija.

Želje grada Rieke podupirao je gubernator Josip Majláth. U svojoj vele zanimivoj predstavci od 13. Kolovoza 1777. predlaže on kraljici Mariji Tereziji o uredjenju novo utjelovljenoga grada i kotara medju ostalima i sliedeće: neka bi gubernij sastojao se iz gubernatora, njegova namjestnika, tri prisjednika i dva tajnika — zdravstvena i trgovačka izviešća imadu se odanle podnašati kr. ugarskoj dvorskoj kancelariji — gubernator imade biti predsjednikom gradskoga vieća, odavle pako imadu se sjednički zapisnici, predstavke itd. podnašati kr. namjestničkomu vieću hrvatskomu; ovo pako će obratno svoje odpise na grad slati preko

gubernatora kano gradskoga kapetana — u službenih poslovih neka se mjenbeno - trgovačke parnice od mjenbeno - trgovačkoga suda prve molbe prizivlju na sud gubernijski druge molbe, a odavlje da se nadalje neprizivlje, jer ovi poslovi da nesmiju se odgadjati; za parnice pako gradjanske misli gubernator, da bi se ove od gradskoga suda prizvale na gradsko vieće (urbis consilium), komu bi predsjedao gubernator, a prisjednici bili 10 viećnikah; a od gradskoga vieća u parnicah preko 1000 for. na banski stol, odavle pako na kraljevski i sedmorični stol itd. Ovo ustrojstvo bilo bi dakako različito od onoga ostalih gradovah ugarskih i hrvatskih. To je dobro znao Josip Majláth, pak čineć takov predlog primietio je: „reflectendum occurrit, quod parte ex una urbs Fluminensis nexum regnorum haereditariorum hungaricorum ingressa sit, parte autem ex alia eandem in formam liberae et regiae civitatis transmutare nec statui ejus interno ac publico cohaereat, nec etiam systemati commerciali proficuum futurem esse; leges e converso hungaricae altissimo regio Majestatis arbitrio relinquant in casibus, pro quibus judices ac fora determinata non sunt, judicia constituere.“

Predstavka novoga gubernatora naišla je kod kraljice podpuno uvaženje, pak je ona sve njegove predloge prihvatila. Previšnji odpis od 29. Kolovoza 1777., kojim se uredjuje priziv od sudovah riečkih na banski stol trojedne kraljevine, sadržaje iste rieči Majláthova predloga. Iz ovoga odpisa priobćit ćemo samo ovaj izvadak: „postquam urbs Fluminensis per sui regno Croatiae immediatam incorporationem nexum nostrorum regnorum haereditariorum hungaricorum ingressa est . . .“ Dakle Rieka je svojim samo neposrednim utjelovljenjem Hrvatskoj stupila u savez kraljevinah ugarskih, pak je kano čest Hrvatske podredjena bila u sudstvu banskomu stolu.

Tako je dakle Rieka s kotarom god. 1776. utjelovljena bila neposredno Hrvatskoj, postala sastavinom nove hrvatske županije

severinske, podčinjena bila oblasti kr. namjestničkoga vieća i banskoga stola trojedne kraljevine; a uza to dobila je za trgovačke poslove posebnu oblast, gubernij, obćeći neposredno s kr. dvorskom kancelarijom ugarskom; u svojih nutrnjih poslovih pridržala je prvašnju samoupravu i neodvisnost od ma koga kotara i obćine, pače obzirom na „njezino stanje političko i nutrnje kano i na sustav trgovački" stekla je kao i Bakar, poseban položaj, različit od onoga, koga ustav ugarsko-hrvatski daje slobodnim i kr. gradovom.

Bit će zanimivo doznati, kako su se stališi i redovi trojedne kraljevine vladali naprama ovim previšnjim naredbam. Već gore navedosmo, da je kraljica odpisom od 5. Rujna 1777. stališem i redovom priobćila svoje odluke u pogledu utjelovljenja grada Rieke Hrvatskoj, osnovanja gubernija riečkoga, uredjenja županije severinske itd., pak da jih je izazvala na zakonito sudjelovanje kod izvedenja svojih plemenitih nakanah. Stališi i redovi trojedne kraljevine sakupljeni u Zagrebu primili su velikom radošću i zahvalnošću rečenu kr. poruku; ter su svoja čuvstva nad utjelovljenjem Rieke i ostaloga Primorja k Hrvatskoj u posebnoj predstavci od 27. Listopada 1777. ovimi riečmi izrazili: „legalem hanc et vere maternam Majestatis vestrae s. s. providentiam („ut scilicet urbs et portus Fluminensis . . . immediate huic regno Croatiae incorporentur") velut ceteroquin ad effectum regni legum cum effectu benigne et materne praesusceptam de genu humillime veneramur, et Majestati vestrae s. s. dominae nostrae clementissimae immortales, et in animis nostris nunquam intermorituras humillimas agimus gratias devotis animis homagialibus nostris id exoptantes, ut altissime intenta susceptaque commercii promotio ex parte quoque nostra pro omni virium possibilitate homagialiter secundanda effectus quam optatissimos producat." Ali dočim su stališi i redovi hrvatski radostno primili viest o utjelovljenju Rieke i Primorja hrvatskoga, nisu bez primjetbe pro-

pustili poruke o utemeljenju gubernije na Rieci. Ovu oblast, uredjenu poput one u Trstu, smatrali su oni za tudju i ugarsko-hrvatskomu ustavu nepoznatu instituciju; pak su predstavili njegovu veličanstvu: „ut neoincorporatae partes . . . non guberniali Fluminensi aut alteri cuicunque directioni, sed ordinariae in sensu et intellectu legum regni administrationi subiaceant, subordinenturque.“ Isto tako ogradili su se proti svakomu izvodu na štetu práva i vlasti kraljevine iz novoga naziva Primorja hrvatskoga pod imenom riečkoga okružja („districtus Fluminensis“). Sve ovo čineći naši otci, kano da su slutili, kako će gubernij riečki, odvisan neposredno od ugarske dvorske kancelarije, povoda i prilike dati, da se Rieka s vremenom čim užje prisloni na Ugarsku.

Rieka je poslije 21. Listopada 1776. stupila s hrvatskimi oblastmi u onaj odnošaj, koji je naznačen u navedenih previšnjih naredbah, i koji je sliedio iz njezina položaja u kraljevini Hrvatskoj. U prvoj skupštini severinske županije držane dne 10. i sliedećih danah mjeseca Studenoga 1777. uveden je novo imenovani veliki župan Josip Majláth. On kano ujedno kr. povjerenik za uredjenje županijskoga ustrojstva izrazio je u krasnom govoru svoju radost, što je županija severinska nikla, „iz pepela modruške i vinodolske županije; pak što je njoj osim Bakra pridružen bližnji grad stare Liburnije, Rieka s cielim svojim kotarom i s blagodati slobodne luke.“ Pomenuti savjetnik Nikola Škerlec i prvi županijski bilježnik Josip Vojković radovali su se takodjer u svojih govorih naprama velikomu županu, što je Rieka sastavni dio županije severinske. Veliki je župan zatim u govoru razložio, da je 1. Studenoga i. g. primio Bakar, Bakarac i Kraljevicu iz rukuh vojničke oblasti, i odanle da je sastavljen trgovački kotar, pak da će se taj kotar kano i riečki upravljati poput kapitaneata providjena vlastitim pravomoćjem, sudstvom i gospodarstvom, ali da su oba kapitaneata (riečki i bakarski) ipak utjelovljeni severinskoj županiji. Već u ovoj prvoj skupštini pridieljen je gradskim obći-

nam bakarskoj i riečkoj jedan dio karolinske ceste za popravak. God. 1778., dne 16. i sliedećih danah mjeseca Ožujka držana je skupština županijska na Rieci, „in libera — kako se u zapisniku čita — urbe maritima Fluminensi, capitaneatui nominis ejusdem et inclito comitatui Severinensi ingremiata.“ Rieku nalazimo nadalje u neprestanom obćenju sa županijom severinskom i s hrvatskim namjestničkim viećem, kako onodobni službeni spisi svjedoče. Isto tako je Josip Majláth u svojstvu gradskoga kapetana obćio s istim hrvatskim namj. viećem, pak njemu podastirao predstavke i činio predloge o promicanju blagostanja na Rieci. Bit će dovoljno, ako ovdje napomenemo samo dvie njegove predstavke od 28. Siečnja i 11. Srpnja 1778.

Takav je bio dakle odnošaj grada i kotara Rieke naprama Hrvatskoj u smislu previšnjih riešenjah god. 1776. i 1778.; pak ovaj odnošaj nije bio niti jednostrano priznat, dočim bijaše uredjen sudjelovanjem hrvatskih i ugarskih oblastih, niti je ostao samo na papiru, dočim je Rieka činom stupila u zajednicu hrvatsku. Mi smo gore u kratko naveli nutrnju samoupravu grada i kotara Rieke; nu ova bijaše uredjena samo mimogrede u previšnjih odpisih glasećih o utjelovljenju Rieke Hrvatskoj, o županiji severinskoj, o guberniji riečkoj, o prizivu u gradjanskih parnicah iz gradskoga vieća na banski stol itd. Ali do sada nije bio taj položaj Rieke označen posebnom listinom, koja bi bila njoj izdata za njezino vlastito umirenje. Takovu listinu, kakova je za severinsku županiju izdana bila 10. Travnja 1778., kao što već gore napomenusmo, molilo gradsko vieće u Srpnju 1777., navodeć ujedno, što bi se njom imalo gradu zajamčiti. Ovu listinu izdala je kraljica Marija Terezija dne 23. Travnja 1779.; ali ne samo za grad Rieku, nego izdala je jednaku listinu i za Bakar, koji je dne 13. Svibnja 1778 uzvišen bio na čast slobodne luke. Obe listine su od rieči do rieči jednake, samo se razlikuju u jednoj točki. Pak ovo je upravo ona točka, na koju se slavno poslanstvo ugarsko

pozivlje kano na dokaz, da Rieka bijaše utjelovljena neposredno Ugarskoj.

Mi smo u prediducih naveli više kr. odpisah i naredabah, izišlih iz kr. dvorske kancelarije ugarske, priobćenih ugarskomu i hrvatskomu namjestničkomu vieću, nenapominjajuć ovdje oblastih austrijskih, iz kojih područja izstupi Rieka, priobćenih na dalje saboru i ostalim municipijam trojedne kraljevine — pak iz njih se razgovietno vidi, da je Rieka bila neposredno Hrvatskoj utjelovljena.

Mi smo nadalje vidjeli, da je Rieka u trojednoj kraljevini faktično i aktivno zauzela ono mjesto, koje joj pripadaše po tih previšnjih odpisih. Bi li dakle posebna povelja, izdata napose Rieci, podobna bila pobiti vriednost tolikih previšnjih riešenjah i onda, kada se njezin sadržaj nebi mogao dovesti u sklad sa sadržajem tolikih i tako svečanih listinah, odpisah i naredabah — pak Rieku jednom točkom prenieti u posvema drugi položaj od onoga, u kojem bijaše već dvie godine i pol? Ili zar nebi u takovu slučaju dogodilo se upravo protivno, t. j. zar nebi takova listina imala uzmaknuti pred obstojećim pravnim i faktičnim stanjem?

Ali toga u našem slučaju netreba; jer povelja od 23. Travnja 1779. nije Rieci stvorila nova položaja različita od onoga, u kojem ona stajaše do toga dana, osim što se u njoj napominje dospjetak jedne oblasti hrvatske, kojoj bijaše donle, kako vidismo, podčinjena i naša Rieka, pak je prama tomu valjalo dotičnu odredbu udesiti. Vrhovna naime zemaljska oblast hrvatska, t. j. kr. namjestničko vieće bijaše dokinuto previšnjim riešenjem, a njegovo djelovanje imalo je prestati koncem Srpnja 1779. Ovu oblast zamienilo je za cielu trojednu kraljevinu kr. ugarsko nam. vieće. U drugoj indi točki diplome bakarske, a trećoj riečke dozvoljava se, da gradsko vieće na Rieci i u Bakru upravlja gradskimi dohodci kroz svoga komornika, ali da se dotični načini

imadu previšnjemu mjestu podnašati putem kr. ugarskoga nam. vieća, putem ovim zato, jer je hrvatsko dokinuto: „dissoluto novissime — rieči su povelje — ex benigne nobis visis rationum momentis eo quod in regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ad pertractationem quorumvis praedicta regna respicientium negotiorum publico-politicorum, contributionalium et oeconomico-militarium ante aliquot annos erectum ac constitutum fuerat, consilio, ope regii locumtenentalii hungarici nobis submittentur (sc. formatae rationes).“ Iz ovih se dakle riečih bjelodano vidi, da je Rieka u smislu ove povelje imala gradske račune previšnjemu mjestu podastirati putem kr. ugarskoga namjest. vieća zato, što hrvatsko bje tada dokinuto; pak da bi u toj točki mjesto „ope r. locumt. consilii hungarici“ stalo bilo „ope regii locumt. consilii croatici“, kada bi ova povelja izdata bila koji mjesec prije. Zar bi tad itko pomislio, da je poveljom od 23. Travnja 1779. promienjen državopravni položaj Rieke u Hrvatskoj? Doista ne, ali upravo ova točka povelje svjedoči, da tom poveljom Rieka nije izstupila iz zemljištnoga obsega Hrvatske, pak da nije neposredno utjelovljena Ugarskoj, kao što nije ni Hrvatska i Slavonija utjelovljena Ugarskoj tim, što dokinućem svoga vlastitoga postade odvisnom od ugarskoga namj. vieća. Ili ovako valja položaj Rieke shvaćati, ili tvrditi, da je god. 1779. Hrvatska i Slavonija utjelovljena bila Ugarskoj.

Već da okolnost, što se Rieka u točki trećoj diplome podvrgava ugarskomu namj. vieću samo zato, jer je hrvatsko dokinuto, imala bi se svakomu navesti namisao, da se točka prva neima onako tumačiti, kako se s protivne strane tumači. Rekosmo gore, da je istoga dana izdata i za Bakar jednaka povelja, koja se s Riečkom slaže od rieči do rieči, samo se obe razlikuju u jednoj točki. Prva naime točka bakarske povelje glasi u bitnosti ovako: „ut exhibita per urbem Fluminensem s. Viti statuta . . . ad internam etiam hujus urbis Buccarensis et commercialis sui di-

strictus administrationem extendantur.« Ovdje se dakle odredjuje. da se Bakar s kotarom ima upravljati po istih statutih, po kojih se je upravljala Rieka, samo što će se, kako se opet kaže, ova statuta pregledati i po okolnostih promieniti. Nutrnja indi uprava grada Bakra s kotarom imala bi biti ona ista, koja i grada Rieke s kotarom. Isto se tako odredjuje u 2. točki, da imade Bakar svoje račune podastirati putem kr. nam. vieća ugarskoga, a zato, jer je hrvatsko dokinuto. Uz ovakovu jednakost nutrnjega uredjenja dvijuh pograničnih gradovah, i jednaku odvislost obijuh od jedne vrkovne oblasti, valjalo je u diplomi označiti njihovu medjusobnu samostalnost i neodvislost.

To se je učinilo u prvoj točki riečke povelje; dočim se tudjer iznimkom odredjuje, da se grad Rieka i njezin kotar neima pomiešati s kotarom bakarskim, a to tim manje, jer je kotar bakarski od prvoga početka spadao k hrvatskoj kraljevini, dočim si je grad Rieka s kotarom, kada bijaše oddieljen, stekao bio njeku nutrnju samoupravu i samostalan položaj. Ovu samoupravu i taj položaj, kako vidismo, zajamčila je Rieci i kraljica Marija Terezija, kada, utjelovivši ju Hrvatskoj, ostavi joj nutrnje ustrojstvo netaknuto, samo što nadzor i vrhovna uprava nad njom predje iz austrijskih rukuh u ruke ugarskih i hrvatskih oblastih.

Ona je pače pošla i dalje, jer obzirom na trgovački položaj Rieke, uredila je njezinu samoupravu, osobito u pogledu na mjenbeno-trkovačko sudstvo, na mnogo širjem temelju, nego li bi joj pripadala bila po ugarsko-hrvatskom ustavu prema ostalim ugarskim i hrvatskim gradovom. Takav iznimni položaj molilo je gradsko vieće riečko u svojoj predstavci od god. 1777, takav savjetovao je gubernator Majláth u predstavci od 13. Kolovoza 1777. takav uživala je Rieka i prije diplome od 23. Travnja 1779., i takav joj je zajamčila ova povelja u prvoj točki riečmi: »ut urbs hoc commercialis Fluminensis S. Viti cum districtu suo tanquam separatum S. regni Hungariae coronae adnexum corpus

porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur; neque cum alio Buccarano, velut ad regnum Croatiae ab incunabulis ipsis pertinente districtu ulla ratione commisceatur.“ Da se ovimi riečmi nije promienio položaj grada Rieke naprama Hrvatskoj. kako ga naznačiše navedene previšnje naredbe od god. 1776., 1777. i 1778., o tom bi se imao uputiti svaki slovničar, kamo li tumačitelj zakonah iz riečih „porro quoque“, koje naznačuju, da je Rieka s kotarom bila i prije 23. Travnja 1779, dakle i onda, kada je podpala pod hrvatsko namjest. vieće „separatum s. regni Hungariae coronae adnexum corpus;“ s toga da ovim riečim nemože se bez nasilja podmetnuti znamenovanje, kao da je Rieka Ugarskoj utjelovljena bila; već da je ona bila poseban, odieljen, osebnim trgovačkomu položaju prilagodjenim ustrojstvom providjen municipij, pridružen kruni ugarskoj, a odieljen od bakarskoga, s kojim je imao samo jednaki nutrnji ustroj, ali vlastito biće. Što se ondje o bakarskom kotaru veli, da je od vajkada spadao na Hrvatsku, tim se izrazuje ne samo povjestna istina, nego podjedno upravo protivno od onoga, što bi se odanle izvesti htjelo. Jer kada bi Rieka s kotarom utjelovljena bila neposredno Ugarskoj, a Bakar s kotarom neposredno Hrvatskoj; kada bi dakle oba ova kotara, prem pod jednom krunom, pripadala bila dvim različitim kraljevinam, onda bi suvišno. nekmo li bez smisla bilo, u riečkoj diplomi ograditi se proti tomu, da se kotar riečki neima pomiešati s bakarskim, kao što bi n. pr. bez smisla bilo odrediti, da se koji kotar baranjske županije neima u svojoj nutrnjoj upravi pomiešati, s kojim susjednim kotarom bližnje županije virovitičke.

U takovu tumačenju nesmetaju nam rieči: „Sacrae regni Hungariae adnexum corpus.“ Ovimi bo riečmi neizkljucuje se neposredno utjelovljenje Rieke kraljevini Hrvatskoj, već se naznačuje njezino utjelovljenje sv. kruni ugarskoj. A toga nije do sada nitko tajio. Samo takovo utjelovljenje shvaćali su hrvatski stališi i redovi god. 1777., kano što se vidi iz njihove već napomenute

predstavke od 27. Listopada. U njoj čitaju se iste rieči, koje i u diplomi izišloj godinu i pol kašnje. Tako pošto se u njoj navedi mjesto o utjelovljenju Rieke Hrvatskoj, nastavlja se: „legalem hanc . . . providentiam, velut caeteroquin ad effectum regni legum circa eorum, quae ad s. regni Hungariae coronam, iurave regni pertinent, reincorporanda legibus regni constituta sunt . . . praesusceptam de genu humillime veneramur . . .“ Zatim izrazujuć se proti riečkomu guberniju govore: „quod partes et districtus ad s. regni Hungariae coronam, adeoque iura regni spectantes, et quocunque tempore incorporandae non ad normam aliarum provinciarum, sed propriis ipsius regni Hungariae diaetaliter conclusis legibus subsint et gubernandae veniant; consequenter, dum ad effectum conditarum eatenus legum regno et eius iurisdictioni reapplicantur, nulla in iis gubernatoris Fluminensis, velut caeteroquin ab universali regni legum systemate, separata, et Tergestini gubernatoris activitati conformata, iurisdictio seu etiam dependentia sustineri possit.“ Napokon Rieka i ostalo primorje Hrvatskoj utjelovljeno zovu se: „reincorporatae partes, velut ad s. regni coronam et regni iura pertinentes.“

Ako sve ovo promotrimo, uvidjet ćemo: da u cieloj povelji od 23. Travnja 1779 neima ništa, što bi ikoga opunovlastilo na tumačenje, kano da je tom poveljom Rieka s kotarom utjelovljena bila Ugarskoj, ili da se je tom poveljom Rieke državnopravni odnošaj u zemljištnom obsegu naprama Hrvatskoj ma u čem promienio. — U poslovih, koji po ustavu spadaju u područje kr. namjest. vieća, prestala je dokinućem hrvatskoga namj. vieća postojavša sveza izmedju Hrvatske i Rieke, pak je tim upravna sveza izmedju Rieke i Ugarske postala užja, ko što je postala užja izmedju Hrvatske i Ugarske. Ova je sveza izmedju Rieke i Ugarske bila tim užja, čim je gubernij neposredno u svojih poslovih obćio s vrhovnimi oblastmi ugarskimi, a gubernator bio je ujedno gradjanskim kapetanom grada i kotara Rieke, pak imao

veliki upliv u same poslove riečke. Ali i poslije povelje od 23. Travnja 1779. ostala je Rieka u neposrednom savezu s Hrvatskom, u koliko ostade dodirnih točakah u samoupravi obijuh. Rieka je i nadalje ostala sastavni dio severinske županije; u njoj držale su se županijske skupštine dne 3. i sliedećih danah Prosinca 1779., dne 6. i sliedećih Travnja 1780, dne 3. i sliedećih Siečnja 1785. itd. U dotičnom zapisniku čita se: »in libera urbe maritima Fluminensi inclyto comitatui Severinensi ingremiata.« U tih skupštinah uživala je i Rieka svoje právo kroz svoje poslanike; pa kada je preprečena bila sbog vremena udioničtvovati u skupštini držanoj u Karlovcu, držala si je za dužnost gradjansku, da svoj izostatak pred skupštinom pismeno izpriča. U odpisu ugarskoga kralj. namjestničkoga vieća od 21. Kolovoza 1780., proglašenom u glavnoj skupštini županije severinske, porezna svota bakarskoga i riečkoga kotara uračunana je u svotu županije (»inclusis huc etiam districtibus commercialibus Fluminensi et Buccarensi«). Isto tako u sudbenom obziru ostao je savez izmedj Rieke i Hrvatske poslje 23. Travnja 1779. onako, kako bijaše odredjen u kr. odpisu od 29. Kolovoza 1779. One iste godine 1779. vodila se je kod riečkoga suda parnica izmedju tršćanskoga i riečkoga družtva s jedne i riečkoga slastičara Ota Dede s druge strane, pak je u toj parnici od gradskoga suda na gradsko kapitansko vieće, od ovoga pako na banski stol priziv učinjen. Takovih primierah poslije god. 1779. imade više.

Već ovo svjedoči, da točkom I. rečene povelje nebijaše grad Rieka s kotarom Ugarskoj utjelovljen; jer kada bi onoj diplomi taj smisao bio, onda bi bila medju Riekom i Hrvatskom poslije 23. Travnja 1779. prestala svaka sveza i svaki odnošaj; čemu ipak nije tako, nego protivno.

Kada je Josip II. odlukom od 20. Ožujka 1786. severinsku županiju dokinuo, odpala je opet jedna karika obstojavše sveze izmedju Rieke i Hrvatske. Uslied te odluke dio županije severin-

ske, sastojeći se iz kotara vinodolskoga, hreljinskoga i riečkoga, bje podčinjen neposrednoj upravi riečkoga gubernija i gubernatora, pak to bijaše obseg riečkoga gubernija, ili tako zvanoga primorja ugarskoga. Ali na ovu samovoljnu odluku cara Josipa neće se nijedan sin ustavne Ugarske pozvat'.

Pošto smo na taj način u kratko izveli, kako je Rieka s kotarom god. 1776. utjelovljena bila neposredno Hrvatskoj, i kako taj položaj njezin u zemljištnom obsegu nije promienjen poveljom od 23. Travnja 1779., ter pošto smo na taj način razvili i učvrstili jedini pravi smisao riečih, koje se za protivni dokaz navode: nebi nam preostalo ino, nego da prelazimo na čl. 4., godine 1807., na koga se štovano poslanstvo sabora ugarskoga poziv lje. Nu prije toga budi nam dozvoljeno u kratko nacrtati one faze, koje je riečko pitanje prošlo poslije godine 1790/1., počam dakle od sabora, koji je imao izliečiti rane zadate ugarsko-hrvatskomu ustavu u dobi josefinskoj.

Na saboru ugarskom od godine 1790/1. predložili su stališi i redovi trojedne kraljevine medju ostalimi i to: da se posebnimi članci uzakoni utjelovljenje primorskih stranah i grada Rieke kraljevini Hrvatskoj. U dotičnom predlogu kaže se, da je kraljica Marija Terezija grad Rieku s kotarom pridružila „Hrvatskoj i po njoj sv. kruni kraljevine Ugarske“. (Croatiae et per eam s. regni Hungariae coronae adjicere); onda se nastavlja: „Status et Ordines pro insigni hac clementia regia perenne devotae gratitudinis Suae monumentum hoc articulo constituere, una a Sua Majestate Sacratissima benigne assecurari cupiunt, quod urbs haec et portus Fluminensis, tanquam indissolubili nexu jam cum Croatia et sacra regni corona nexa, ab eadem nunquam avelletur; sed tanquam pars ad eundem spectans semper pro porta exitus commercii hungarici consideretur, et in statu suo privilegiali constanter conservetur.“ U ovom dakle predlogu, hrvatski stališi, nezabunjeni ništa poveljom od 23. Travnja 1779.,

smatrali su Rieku kano već utjelovljenu kraljevini Hrvatskoj; ocienili su vrlo dobro njezino znamenovanje u zajednici ugarskoj, da naime Rieka bude vrata trgovini ugarskoj u široki sviet; napokon podupirali su želje riečke, da se taj grad trgovine radi uzdrži „u poveljenom stanju“, t. j. neka ostane slobodno i odieljeno tielo u zajednici ugarskoj.

Poznato je, da se ove želje hrvatskih Stališah i redovah u saboru godine 1790/1. nisu izpunile; jer dočim je utjelovljenje „primorskih stranah“ po predlogu hrvatskih poslanikah članka 61. uzakonjeno; na predlog o utjelovljenju grada Rieke odgovorilo je nj. veličanstvo, da je prije konačnoga riešenja njegova pronašlo zapitati mnienje nasljednih pokrajinah njemačkih i istoga sv. rimskoga carstva. Jer kranjski Stališi mislili su, da imadu právo na Rieku, pošto da je ona prije vojvodini Kranjskoj pripadala. Tim potaknut nastajao je to dokazati tajni arkivar Kassijan Roschman u posebnoj razpravi dogotovljenoj već 18. Studenoga 1891. Ova razprava bijaše dvorskim odpisom od 9. Veljače 1792. priposlana kr. ugarskomu namjestničkomu vieću, da o njoj popita mnienje i povjestnika Gjure Praja i grada Rieke.

U saboru ugarskom godine 1790/1. pojavila se je težnja, da se u zakonskom članku navede utjelovljenje Rieke samo kruni ugarskoj, Hrvatske izrično nenapomenuvši. Znamenito je, što je odbor, koji je imao članak sastaviti, primio u svoj predlog iste gore navedene rieči hrvatske osnove, pak je rieči: „tanquam indissolubili nexu jam cum Croatia et s. regni corona nexa“ izpustivši rieč „Croatia“ zamienio sa „tanquam indissolubili nexu jam cum s. regni corona nexa.“ Ova redakcija neizključuje smisla ležećega u prvoj, ali ga niti neizrazuje tako izrično i razgovietno. Predlog odborov bio je promienjen još izrazitije na korist rečene težnje, pak su u novu osnovu umetnute njeke rieči, koje su kašnje primljene u čl. 4. godine 1807.

Hrvatski poslanici na saboru ugarskom izviestili su Stališe

i redove hrvatske, koji su se bili sakupili u Zagrebu dne 7. i sljedećih mjeseca Lipnja 1791. o uspjehu svoga nastojanja o tom, da se uzakoni utjelovljenje Rieke kraljevini Hrvatskoj. Uslied čega zaključili su isti stališi obratiti se posebnom predstavkom na nj. veličanstvo u istu svrhu; a svoje razloge, od kojih njeki osnivajući se na geografičkom položaju Rieke imali bi se i danas uvažiti, zaključuju ovom molbom: „quapropter Majestatem Vestram ss. humillime exoramus, quatenus praemissis in benignissimam considerationem assumptis urbem et portum Fluminensem immediate regno Croatiae, per hanc vero mediate s. regni Hungariae coronae incorporari facere . . . dignetur.“

U našem primorju ostalo je medjutim sve onako, kako bijaše samovlastno uredio Josip II.; premda ostalo primorje, ako je riečko pitanje uslied navedenih dogodjajah i zapelo, bilo bi imalo u smislu istoga čl. 61. godine 1790/1, stupiti s Hrvatskom u doticaj užji i odieliti se od gubernija riečkoga u svih poslovih, koji nisu bili pridržani za područje gubernija.

Nu hrvatski stališi i redovi nisu prestali i nadalje brinuti se o tom, da se uzakoni utjelovljenje Rieke kraljevini Hrvatskoj, i da se dokine ono stanje, u koje primorje dodje odredbom Josipa II. Oni su svojim poslanikom na sabor ugarski urečen godine 1802. naputkom naložili: da zaištu uzakonjenje Rieke Hrvatskoj i zastupanje grada Rieke i Bakra u saboru ugarskom. Ali nastojanje poslanikah nije urodilo žudjenim uspjehom, pošto je njegovo veličanstvo najprije pitanje riečko mûkom mimoišlo, onda na predstavku od 13. Listopada odgovorilo, da se grad i luka Rieka „iz važnih razlogah“ (gravibus de causis) za tada uzakoniti nemože; ali da će nastojati, kako bi se te zapreke uklonile i kako bi se zadovoljilo stališem i redovom. Isti nalog dobili su hrvatski poslanici na ugarski sabor god. 1807. U tom je saboru napokon člankom 4. uzakonjeno utjelovljenje Rieke; ali uzakonjeno po odborovu predlogu sabora godine 1790/1., tako obće-

nitom izrekom, koja doduše neizključuje, nu niti nenameće izrično smisla, kao da je Rieka samo posredno t. j. putem Hrvatske kruni ugarskoj pridružena. Neizključuje toga smisla već zato, što se u tom članku veli, da je Rieka po Mariji Tereziji „posebnom poveljom već kraljevini utjelovljena“ („peculiari diplomati jam regno incorporata“), a rieč „kraljevina,“ „regnum“ upotrebljava se mnogo putah za krunu i državu ugarsku. Mi ovdje upućujemo na ono, što u tom pogledu gore navedosmo iz predstavke hrvatskoga sabora od 27. Listopada 1777. u kojoj se o Rieci i Primorju govori, da su utjelovljeni sada Hrvatskoj, sada sv. kruni kraljevine Ugarske, sada kraljevini. Gore navedene rieči članka 4. neizključuju toga smisla i zato, što se u njih pozivlje na „posebnu povelju“ Marije Terezije, pak ako se ovdje i razumieva povelja od 23. Travnja 1779, nesliedi, da njom bješe Rieka utjelovljena neposredno kraljevini Ugarskoj, kako to obširno razložismo.

Ni tadanji poslanici hrvatski, ni stališi i redovi hrvatski nisu ovoga članka tako razumievali, kano da ou izključuje Rieku iz zemljištnoga obsega trojedne kraljevine. Prvi u svojem izviešću čitanom na hrvatskom saboru, koji se je sastao u Zagrebu dne 29. Veljače 1808., napomenuli su, da je nj. veličanstvo predlogu SS. i RR., kako bi se povelja Marije Terezije glede Rieke uzakonila, zadovoljilo i dopustilo, da se riečkomu gubernatoru kod velikaškoga, a poslanikom gradovah Rieke i Bakra kod poslaničkoga stola odredi mjesto i glas dade. Sabor pako trojedne kraljevine, oslonivši se na čl. 4. godine 1807., doznačio je takodjer čl. 8. mjesto i glas u saboru trojedne kraljevine riečkomu gubernatoru, zatim riečkim i bakarskim zastupnikom gradskim. Taj članak je tako po svojem obliku znamenit, da ga nemožemo ovdje mimoići. On glasi ovako: „Ex incidenti, quod medio art. 4. novissimae diaetae civitatis Fluminensis cum portu per augustissimam imperatricem et reginam Mariam Ther. peculiari diplomate iam regno incorporata ad idem regnum pertinere declaretur; cum

per provocatum in articulo benignum diploma et rescriptum ab eadem immortali imperatrice et regina ad regnorum horum SS. et OO. sub 5. Novembris 1777. dimissum praelibata civitas immediate regno Croatiae incorporata et pro existenti Severinensi comitatui ingremiata sit: „civitatem et portum Fluminensem pro integrante huius regni parte considerant“ inclyti SS. et OO. hacque consideratione ducti domino gubernatori sedem in regni congregationibus post supremos comites, eiusdem vero civitatis ablegatis inter liberas regiasque civitates sedem et votum tribuerunt, dno. comite bano interpellato, ut invitatorias pro futuris regni congregationibus tam ad dom. gubernatorem, quam et praedictam civitatem dimittere dignetur; Suae Majestati SS. quod per civitatis et portus Fluminensis inarticulationem beneficii per immortalis memoriae augustissimam aviam Suam regno exhibiti complimentum benigne procurare dignata sit, humillimas gratias agendas SS. et OO. decreverunt.“

Dakle hrvatski stališi i redovi nisu u članku 4. god. 1807. nazreli povriede svoga práva na Rieku; oni su dapače zahvalili se nj. veličanstvu, što uzakonjenjem Rieke okruni blagodat podieljenu kraljevini po kraljici Mariji Ter., pak su na istom temelju gubernatoru riečkomu i gradskim poslanikom dali u saboru trojedne kraljevine mjesto i právo glasa.

Niti drugi ustavni faktor nije nazirao protuslovja izmedju čl. 4. sabora ugarskoga god. 1807. i čl. 8. hrvatskoga sabora godine 1608., dočim je kralj Franjo previšnjim odpisom od 19. Kolovoza 1808. čl. 8. potvrdio i dozvolio, da se gubernatoru i poslanikom riečkim dade mjesto i glas u saboru trojedne kraljevine. Na toj kraljevskoj blagodati zahvalili su se hrvatski stališi i redovi u dojdućem saboru, držanom početkom god. 1809. u Zagrebu, kako se vidi iz čl. 4. toga sabora.

Tako je člankom 4. ugar. sabora 1807. Rieka priznata za dio krune ugarske, pak joj je u zajedničkom zakonodavstvu kraljevi-

nah i zemaljah krune ugarske podieljeno mjesto; a čl. 8. hrvat. sabora 1808. Rieka je priznata za cjeloviti dio kraljevine Hrvatske, pak joj je podieljeno mjesto u posebnom zakonodavstvu trojedne kraljevine. Ali Rieka nije mogla uživati odmah svoga práva niti na ugarskom niti na hrvatskom saboru; jer je već sliedeće g. 1809. toli ona, koli ostali dio Hrvatske do Save ugovorom utanačenim medju kraljem Franjom i carem Napoleonom postala čésti francezkoga carstva. Ovo okrnuće hrvatskoga zemljišta boljelo je dakako hrvatske stališe i redove; s toga su oni svojim poslanikom izaslanim godine 1811. na sabor ugarski naložili, da polože tegobu (gravamen) proti odstupljenju onih predjelah »bez upliva naroda (citra nationis influxum)«, zatim proti izjavi nj. veličanstva, kao da je ono jedino vlastno prosuditi razloge, sbog kojih se ima utanačiti mir uz takove uvjete (»quod dijudicatio motivorum ad solam pertineat majestatem«).

Tek godine 1822. došao je pomenuti dio Hrvatske opet u zajednicu krune ugarske. Previšnjim odpisom od 5. Srpnja 1822. prijavilo je njegovo veličanstvo hrvatskomu banu, da se imadu godine 1809. odciepljene strane 1. Studenoga predati oblastim ugarsko-hrvatskim. Jedan dan prije t. j. 31. Listopada otvorio je Josip Majlath, tada predsjednik komore ugarske, kano kr. povjerenik skupštinu u Karlovcu. On je nazočnomu obćinstvu razložio, da je on imenovan ne samo za povjerenika, koji imade utjeloviti kraljevini »prekosavske predjele, ugarsko primorje i luku riečku,« nego podjedno i za upravljatelja veliko-županijske časti u severinskom okružju sve dotle, dok se na previšnjem mjestu konačno neodluči, ima li se severinsko okružje (districtus) iz političkih i trgovačkih razlogah opet, kao što bijaše njekada, preobraziti u severinsku županiju. Dotle se imalo dakle iz stranah na novo pridruženih urediti posebno okružje severinsko. Previšnji kr. odpis od 25. Rujna 1822., upravljen na Majlatha putem kralj. dvorske kancelarije, naznačio je odciepljene čésti, koje su se imale kralje-

vini utjeloviti, ove bijaha: prekosavski predjel, kako je prije godine 1809. spadao na zagrebačku županiju, zatim zemljišta sl. i kr. grada Karlovca i trgovačkih gradovah Rieke i Bakra, napokon kotar riečke gubernije. Onda je imenovano častničtvo okružja, t. j. podžupan, bilježnik. Odmah u sliedećoj skupštini držanoj 5. i sliedećih Studenoga utjelovljeno Hrvatskoj severinsko okružje razdieljeno bje, kano njekada županija, na dva processa: na pokupski i primorski; pak je sudac posljednjega Žiga Fodroci poslat na Rieku, da od ureda kapitanskoga riečkoga kotara (circuli) primi službene spise protežuće se na primorski proces. Isto tako bijaše pomenutim previšnjim odpisom odredjeno, da parnice pod prvašnjom vladom nalazeće se u prizivu, imadu se podastrieti banskomu stolu.

S ovoga utjelovljenja odciepljenih stranah bilo je veliko veselje u zemlji. Na poziv banov severinsko okružje izabralo je tri, isto tako i grad Rieka tri (Adamić, Scarpa i Massart) poslanika, koji pridruživši se ostalim poslanikom hrvatskih municipijah i predvodjeni po banu hrvatskom, zahvalili su se kralju bivšemu tada u Veroni u ime svega naroda, što mu je tim bar čestimice domovina izcieljena. U izviešću, što ga je ban dao saboru sakupljenom godine 1825. u Kolovozu, i u kojem se navode govori njegovi na kralja, kraljicu, svagdje se napominje utjelovljenje prekosavskih i primorskih predjelah kraljevini Hrvatskoj i kruni ugarskoj.

Odpisom od 8. Kolovoza 1823. obznanila je kr. ugarska dvorska kancelarija severinskomu podžupanu, da je nj. veličanstvo odlučilo, neka se odustane od uredjenja posebne severinske županije, pak da okružje severinsko s onim dielom, koji je prije god. 1809. pripadao županiji zagrebačkoj, ima se pridružiti opet ovoj županiji. To se i sbude u velikoj skupštini županije zagreb. od 15. Rujna rečene godine. Tako se opet razprši ona jezgra u Hrvatskoj preko Kupe, oko koje poče se sastavljati sav predjel do mora.

Mimoišav onu točku naputka, koju su dali godine 1825. hrvatski stališi i redovi svojim poslanikom, da kod nj. veličanstva molbu ulože, kako bi se riečkomu gubernatoru zajamčio i obezbiedio u trgovačkih poslovih onakav djelokrug, kakav je imao tršćanski gubernator, i gdje se oni izrično pozivlju na odpis od 5. Rujna 1777. (a ovim se je obznanilo neposredno utjelovljenje Rieke Hrvatskoj) — sve ovo mimoišav, napomenut ćemo mimogrede, da je člankom 13. sabora ugarskoga 1827. uzakonjeno utjelovljenje prekosavskih i primorskih stranah ili ugarskoga primorja „svetoj kruni kraljevine", dakle opet obćenitim izrazom. Ove na novo pridružene česti uzpostavljene su — kako se u članku veli — u ono stanje, u kojem bijahu prije god. 1809. ili drugimi riečmi: u koje jih postavi Josip II. S toga ni sada nije u život stupio čl. 61. god. 1790/1.

U ostalom Rieka je u smislu čl. 8. god. 1808. zastupana bila god. 1825. na saboru trojedne kraljevine putem svojih poslanikah, koji su sudjelovali kod sastavljanja navedenoga naputka s točkom o djelokrugu riečkoga gubernija. Gubernator riečki Franjo Ürményi pozvat banskim listom u smislu istoga članka na sabor trojedne kraljevine urečen 4. Kolovoza 1836., nije odbio ovoga poziva, već izpričavši se pismom od 6. Srpnja na bana Vlašića, da je prepriečen glavom doći, posla mjesto sebe komorskoga odvjetnika Gjuru Fesisa kano svoga „pravoga, zakonitoga i nedvojbenoga zastupnika."

Odavle se vidi, da niti poslije g. 1822. i 1827. Rieka sa svojim kotarom nije bila trojednoj kraljevini tako tudja, kako bi se htjelo. A hrvatski stališi i redovi nisu Rieke nikada zatajili, već su ju uviek smatrali svojom po zakonu i pravdi, ma koliko bila úpravom odieljena od Hrvatske. Oni su dapače uviek bdili, da se i glede Rieke zakon vrši. Već od god. 1825. radilo se je u Hrvatskoj o preustrojenju uprave zemaljske; taj posao bijaše povjeren posebnomu kraljevinskomu odboru, a dotična radnja uzeta je

u pretres u saboru god. 1832. U njoj je poseban odiel posvećen pitanju o severinskoj županiji, gradu Rieci i Dalmaciji. Tudjer se obširno dokazuje, da je Rieka po Mariji Tereziji utjelovljena bila neposredno Hrvatskoj, pak da ona nemože drugamo ni spadati. A da se Rieka i Primorje uzpostavi u zakoniti odnošaj naprama Hrvatskoj, imao bi se po predlogu odbora riečki gubernij u smislu ustanovah god. 1777. ograničiti na same trgovačke, pomorske i zdravstvene poslove, a u ostalih poslovih da se u Primorju uvede onakova uprava, kakova je po ustavu u županijah i gradovih hrvatskih; napokon neka se ukloni zapreka ležeća u nejasnoći čl. 4. god. 1807., pak neka se razgovietnim zakonom, kako su hrvatski poslanici već god. 1790. zahtievali, izrazi, da je Rieka cjeloviti dio hrvatske kraljevine. Još nam je napomenuti jedno: Sabor od god. 1847., nevidivši u svojoj sredini riečkih poslanikah, zamolio je čl. 22. njegovo veličanstvo, da gradu Rieci naloži, neka pošalje svoje zastupnike, pošto je Rieka kr. odpisi od 5. Rujna 1777. i 19. Kolovoza 1808. Hrvatskoj neposredno utjelovljena, pak joj je čl. 8. god. 1808. odredjeno u saboru mjesto.

Tako se je riečko pitanje razvijalo od god. 1776. do god. 1847/8. Rieka, utjelovljena neposredno Hrvatskoj god. 1776. do dokinuća njezine vrhovne oblasti zemaljske, bila je ovoj podčinjena; od god. 1779. do 1786. bila je ona sastavnim dielom severinske županije, u sudstvu pako odvisna od banskoga stola; zak. čl. 61. sab. 1790/1. uklonjene su, prem nisu nikada činom odstranjene, nezakonitosti počinjene vladavinom Josipa II. prigodom dokinute severinske županije; čl. 4. ug. sab. 1807. i čl. 8. hrv. sab. 1808. podieljeno je Rieci mjesto u zakonodavstvu ugarskom i hrvatskom; poslije novoga utjelovljenja njezinoga god. 1822. Rieka je zastupana bila u zastupstvu trojedne kraljevine kroz svoje poslanike. Ova sveza, kano i sudstvena putem banskoga stola do novije, a putem jedne hrvatsko-slavonske uprave školske do najnovije doba, izražavala je državopravni odnošaj izmedju Rieke

i Hrvatske. Ova sveza bijaše dakako veoma slaba; čemu se nitko neće čuditi, tko prosudi, da je samouprava Hrvatske i Slavonije poslije g. 1790. veoma tiesna i omedjašena bila, a da su s druge strane u područje riečkoga gubernija preneseni i oni poslovi, kojim bi se bile našle dodirne točke i s onako ograničenom samoupravom kraljevine Hrvatske. Gubernij riečki svakako je razmaknuo svezu, koja po zakonu obstojaše izmedju Rieke i Hrvatske, a njemu se imade mnogo pripisati od onih nastojanjah, da se ova sveza posvema prekine.

Ali narod naš, odkada se je preporodio poslije god. 1830. na novi život, odkada je gledao, kako će u jedno sakupiti raztrgane česti svoga državnoga tiela, nastojao je o tom, kako da Rieka predje iz onoga nenaravnoga položaja, u koji dodje poslije god. 1786. i 1822. Imenito odkada trojedna kraljevina steče zakonodavstvo i upravu u poslovih političkih, sudstvenih, nastavnih i bogoštovnih, nije se mogla poroditi sumnja, da Rieka s kotarom imade s njom učestvovati u istom zakonodavstvu i podpasti pod istu vrhovnu upravu trojedne kraljevine. Isto tako neda se razložno misliti, da bi Rieka, kano cjeloviti dio Hrvatske, stupiti mogla s kraljevinom Ugarskom u ini odnošaj državopravni, osim u onakav, kakav ga je pripravna utanačiti cjelokupna trojedna kraljevina. Svaki ini odnošaj vriedjao bi cjelokupnost trojedne kraljevine, a nebi se dao u sklad dovesti niti s geografičkimi položaji, niti s ethnografičkimi obziri grada i kotara riečkoga. Jer tko znade, da se riečki kotar proteže samo do polovice tik grada tekuće Riečine (Fiumare); da je okolo Rieke, pače u istoj Rieci u nižjih vrstah, pučanstvo izključivo hrvatsko; da Rieka nemože živjeti bez hrvatskoga zaledja: taj neće zavidjeti takovim prijateljem Rieke, pak bili oni ondje rodjeni, koji misle, da Rieka može procvasti nebudući u neposrednom savezu s Hrvatskom. A toliko pravdoljubja vlastan je narod hrvatski od svakoga očekivati, da će mu vjerovati, da je njemu više od ikoga stalo pribaviti sva moguća sredstva gradu Rieci, kako da se njegovo blagostanje promakne; jer tudjer radi za svoju vlastitu korist. U zajednici pako ugarskoj biti će Rieka i onako „porta exitus commercii hungarici.“

C

Kraljevski odpis od 4. Siečnja 1867, kojim se odgadja sabor trojedne kraljevine.

Mi Franjo Josip I., po božjoj milosti car austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni naši!

Uslied poziva našega izjavile su vjernosti vaše svoje mnenje o skupnih poslovih i o njihovu razpravljanju u svojoj prepokornoj adresi od 19. Prosinca 1866.

Dočim ćemo mi adresu i u njoj izražene želje i zahtjeve podvrći zrelu uvaženju i promotrenju, moramo si ipak našu konačnu odluku priuzdržati do onoga vremena, dokle nam nebude podnešen uspjeh razprave sa Ugarskom i dokle nečujemo isto toliko važnu izreku naših ostalih kraljevinah i zemaljah.

Iz ovoga razloga nalazimo mi sabor kraljevinah Hrvatske i Slavonije na neizviestno vrieme odgoditi i ostajemo vam s našom kraljevskom milošću naklonjeni. Dano u Beču itd. na 4. Siečnja 1867. Franjo Josip I. s. r. Milan barun Kussevich s. r. dr. Ed. Jelachich Bužimski s. r.

Kraljevski odpis od 11. Travnja god. 1867., kojim se odgodjeni sabor trojedne kraljevine opet sazivlje.

Mi Franjo Josip prvi, po božjoj milosti car austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni i vjerni naši!

U previšnjem odpisu našem, upravljenom na vjernosti vaše dne 4. Siečnja t. g., kojim odgodismo sabor na vrieme neizviestno, izjavili smo premilostivo, da si priuzdržajemo odluku na prepokornu adresu vjernostih vaših od 19. Prosinca 1866. do onoga vremena, dok nam bude podnešen posljedak razpravah s vjernim nam saborom kraljevine Ugarske.

Budući pak da su razprave s vjernom nam i vazda milom kraljevinom Ugarskom dospjele do žudjena od nas cilja, odlučismo premilostivo, odgovorit vam na preponiznu adresu vašu, i priobćit vam premilostivu volju našu kraljevskim odpisom, koji ćemo upraviti na vjernosti vaše.

U svrhu dakle, da vjernosti vaše uzmognu razumjeti kraljevsku volju našu i preduzeti u saboru kraljevski naš odpis, kojim premilostivo odgovaramo na prepokornu adresu vašu, te viećati o njem i podnieti nam posljedak svojih razpravah: sklonismo se premilostivo, sazvati odgodjeni sabor na dan 1. dojdućeg mjeseca Svibnja o. g. u zemaljski glavni grad Zagreb.

U ostalom ostajemo vam carskom našom i kraljevskom milosti i prijazni blagonaklonjeni. Dano u carskom glavnom i priestolnom gradu našem Beču dne jedanaestoga Travnja godine spasa hiljadu osam sto šestdeset i sedme, vladanja našega godine devetnajste. Franjo Josip s. r. Milan barun Kussevich s. r. Po previšnjoj zapoviedi njegova carskoga i kraljevskoga apošt. veličanstva: Dr. Ed. Jellachich Bužinski s. r.

Kraljevski odpis od 23. Travnja 1867., kojim se saboru trojedne kraljevine dostavlja zaključak ugarskoga sabora o dogovoru s trojednom kraljevinom.

Mi Franjo Josip I., po božjoj milosti car austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni naši!

Vodjeni otčinskom namjerom, izpuniti u koliko je moguće pravedne želje vjernih narodah naših, smatrasmo takodjer svagda za zadaću svoju, istorička práva premilih nam kraljevinah Hrvatske i Slavonije uzdržati neokrnjena, te osigurat im onu mjeru samostalnosti, koja odgovara potreboćam narodnoga razvoja njihova, a na pravu osnovanoj autonomiji njihovoj pružiti svaku zaštitu, za koju scienismo, da se dade složiti s interesi cjelokupne cesarevine naše.

Pravilom nam služaše pri tom najvažniji temeljni zakon monarkije: pragmatička sankcija, koja nezajamčuje samo nerazdionost svih kraljevinah i zemaljah sdruženih pod žezlom našim, već naglasuje što krepčije napose cjelovitost ugarske krune i zajedinost svih zemaljah njezinih.

Nu nemožemo da neizjavimo, da se želje, odkrite u prepokornoj adresi vašoj od 19. Prosinca 1866., nedadu dovesti u sklad s duhom pragmatičke sankcije, dapače, da te iste želje stoje u protuslovju sa člankom 42. od godine 1861., koj usljed molbe vaše priobćismo saboru ugarskomu.

Suglasno s načelnimi ustanovami toli pragmatičke sankcije koli državnoga práva ugarskoga bješe u tom članku kruna

i krunitba, kojoj je bitni moment izdatba krunitbene zavjernice, priznana kao zajednička s Ugarskom.

Ravnim je načinom sabor hrvatsko-slavonski u preponiznih adresah svojih od 24. Rujna 1861. i od 10. Veljače 1866. izjavio pripravnost svoju obazreti se na istoričku svezu s kraljevinom Ugarskom, te držati se te sveze i u napredak.

Te opetovane svečane izjave daju nam právo, očekivati pouzdano, da nećemo naići na nikakove potežkoće od strane predragih nam kraljevinah Hrvatske i Slavonije kod rješavanja državo-pravnih pitanjah nalazećih se u razpravi, oko koje nastojimo u interesu svihkolikih narodah monarkije, te da se vjernosti vaše neće oprieti u zahtjeve, koji bi podobni bili, učiniti to riešenje nemogućim.

I buduć da je gorljiva naša težnja i odlučna volja naša, ukloniti odmah sve zapreke, koje dosada bijahu na putu zavedenju zakonita stanja i našemu svestrano žudjenomu krunisanju, pozivljemo vas, uzdajuć se u vašu svedjer nam zasvjedočenu vjernu privrženost, ovime otčinski: da se pobrinete, da Hrvatska i Slavonija kod predstojeće krunitbe bude zastupana na ugarskom saboru, da i od svoje strane zakonitim načinom pristupite zaključku uglavljenu s rečenim saborom o državo-pravnom položaju zemaljah ugarske moje krune u pogledu zajedničkih posalah i razpravljanja njihova, te da tim otvorite put temeljitu izravnanju svihkolikih još postojećih razmiricah obiestranim sporazumkom.

Mi možemo to pravom očekivati od vas kao novi dokaz zasvjedočene odanosti vaše tim više, čim je sakupljeni sabor

ugarski, krepošću privita zaključka, koji vam ovim priobćujemo na točno razsudjenje — uvažujuć dostojno postojeće odnošaje i iduć vam bratinski u susret — pružio vjernostim vašim sva ona jamstva, koja istoričko právo dopušta zahtievati za vašu autonomiju i vaš narodni razvoj.

Pošto će u ostalom sabor ugarski na skorom započeti sastavljanje inauguralne diplome, moramo vas premilostivo pozvati, da vlastita svoja dotična viećanja pospješite tako, da poslanici vaši, koje ćete odaslati, prispiju najdulje do 15. Svibnja u Peštu, da uzmognu učestvovati kod odnosnih radnjah.

U ostalom ostajemo vam cesarskom našom i kraljevskom milosti i prijazni blagonaklonjeni. Dato u cesarskom našem glavnom i priestolnom gradu Beču dne dvadeset i trećega mjeseca Travnja, godišta gospodnjega tisuću osamsto šestdeset i sedmoga, vladanja našega godišta devetnaestoga. Franjo Josip, v. r. Milan barun Kussevich v. r. Po previšnjoj zapoviedi nj. posvećenoga c. i kr. apost. veličanstva Dr. Eduardo Jellachich Bužimski v. r.

Zaključak ugarskoga sabora o izviešću kraljevinskoga odbora u pogledu hrvatskih posalah, god. 1867.

Ugarski sabor uvažio je tako izviešće kraljevinskoga odbora svoga o razpravah vodjenih s izaslanstvom sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kao i sadržaj tomu izviešću priloženih izjavah i navedene razloge obijuh stranakah. Uvaživ sve to ozbiljno, nalazi ugarski državni sabor za nuždno očitovati, što sliedi:

Pošto je temeljno državopravno načelo, da kraljevine Hrvatska, Dalmacija i Slavonija ugarskoj kruni pripadaju, priznano i od sabora spomenutih zemaljah, smatra ugarski sabor to kao zajedničku nagodu.

U sliedstvu tih zajedničkih pripoznatih temeljnih načelah nuždno je:

1. Da se kralj ugarski, koji je u jedno kraljem Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, kruni jednom te istom krunom, u jedno te isto vrieme, i jednim te istim krunitbenim činom u jedan put i zajedno za kralja svihkolikih kraljevinah; da krunitbena zavjernica (inauguralna diploma) bude jedna te ista, te da se u njoj ne samo zajednički ustav svih zemaljah krune ugarske, već i zakonita práva tako kraljevine Ugarske, kao i kraljevinah Hrvatske, Dalmacije i Slavonije podpunoma osiguraju i zajamče.

Ovu krunitbenu diplomu neimadu razlučena zastupstva pojedinih zemaljah osebnim viećanjem i osebnim dogovorom, nego zajednički sabor u pogledu svih zemaljah sastaviti.

Prihvaćena i podpisana po njegovu veličanstvu diploma ima se izdati i za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju u osebnom izvornom primjerku; nadalje treba,

2. da se spomenute zemlje u svih onih slučajevih, u kojih se zemlje ugarske krune imadu zastupati naprama drugim zajednički, nalaze u tom zajedinstvu. Kada se dakle zajednički poslovi izmedju zemaljah ugarske krune s jedne, ter izmedju njegova veličanstva ostalih kraljevinah i zemaljah s druge strane budu imali razpravljati po zajedničkih delegacijah,

valja da te zemlje budu zastupane u delegaciji zemaljah ugarske krune, te mogu one svoje zastupnike, koji će u delegacijah isto tako kao i odaslanici ugarskoga sabora imati osobno právo glasovanja, u razmjernu broju, koji se ima ustanoviti, birati ili zajednički s ugarskim saborom ili posebice sa svoje strane.

Da dakle glavno načelo, koje se od obijuh stranah imade smatrati kao prigrljeno, naime zajedinstvo zemaljah ugarske krune — uzmogne faktično čim prije stupiti u život, poziva sabor ugarski — ponukan čuvstvom bratinske sloge, ovime sabor kraljevinah Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, neka povodom predstojeće na skorom krunitbe sa svoje strane odašalje na ugarski sabor u razmjernu broju i po svom razboru izabrane poslanike, koji će biti vlastni zastupati spomenute zemlje i kod krunitbe i kod sastavljanja krunitbene zavjernice, koja se imade uglaviti zajednički sa saborom ugarskim, a tako i kod konačnoga izradka onih zakonah, koji su potriebni u pogledu načina, kako da se razpravljaju postojeći zajednički poslovi izmedju zemaljah krune ugarske i njegova veličanstva ostalih kraljevinah i zemaljah.

Da ukloni sve bojazni, koje bi možda mogle nastati, izjavljuje ugarski sabor ovim, da sve, ako hrvatski sabor i poprimi poziv ugarskoga sabora, ovaj odtuda nikakovih konsekvencijah proti Hrvatskoj izvoditi neće, i očituje ujedno unapried, da ugarski sabor, premda onu veoma prostranu autonomiju, koju zahtieva hrvatska deputacija za zemlje po njoj zastupane, nenalazi nit po spomenute zemlje, nit po zajedničku krunu tako spasonosnu, kako je to tvrdila ona deputacija, ipak

iz obzira potriebne bratinske sloge volju imade, pristati na istu u obsegu praktično što moguće širjem.

Napokon drži se ugarski sabor u pogledu potežkoćah, koje se navode o teritoriju, nazorah, što ih je njegova deputacija u tom obziru razvila u pogledu právah zemlje.

Ako sabor Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sadanji bratinski poziv primi, i time ono temeljno državo-pravno načelo, koje zajednički priznajemo, zajedinstvo zemaljah ugarske krune, faktično stupi u život: onda se može pouzdano nadati, da će se sve potankosti još neporavnanih odnošajah medju Ugarskom i Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom urediti zajedničkim sporazumkom i umirenjem. Ugarski sabor sa svoje strane bit će sada kao i dalje tečajem dogovorah pripravan, Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji svagda dati sva ona jemstva, koja pogledom na svoje istorične i narodne zahtjeve po právu i pravici zahtievati mogu.

Za točnost prevoda: Kr. dvorska kancelarija kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u Beču dne 23. Travnja god. 1867. Dr. Ed. Jellachich Buzinski v. r.

Zakonski članak o nepovredljivosti i neodgovornosti saborskih članovah, god. 1867.

U duhu našega ustava i ustavnih naših zakonah utemeljena je neodgovornost i nepovredljivost članovah saborskih, dakle da: *a)* nijedan član sabora nije nikomu osim saboru samomu odgovoran za mnenja izjavljena pri razpravi kojega

predmeta ili pri glasovanju o kojem predmetu, u saboru, ter da se toga radi nemože na nikoji način progoniti ili kazniti; *b)* da svaki član saborski stoji, dok traje sabor, pod osobitom zaštitom naših zakonah, glasećih o „salvus conductus“, dakle da se svaka uvreda nanešena kojemu članu sabora ima kazniti po ovih zakonih; a tako isto da se nijedan član sabora nesmie, izim ako se zateče na samom djelu, za vrieme sabora bez osobite dozvolje sabora radi kakova kažnjiva djela zatvoriti ili progoniti, i da proti nijednomu članu saborskomu nije, dok traje sabor, — dopušten zatvor osobito radi duga kakova.

Kraljevski odpis od 16. Svibnja 1867, kojim se odobrava zakonski članak o nepovredljivosti i neodgovornosti saborskih članovah.

Mi Franjo Josip prvi, car Austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vjerni naši!

Vaše vjernosti jesu sa priponiznom svojom iz saborske sjednice 4. Studenoga godine 1861. držane nama podnešenom predstavkom svoj zaključak o nepovredivosti i neodgovornosti saborskih poklisarah glaseći nama na previšnje odobrenje prepokorno predložile.

Mi hoteći vama novi dokaz našeg previšnjeg pouzdanja dati, jesmo se premilostivo blagonaklonjeni našli saborskog članka o nopovredivosti i neodgovornosti glasećega, ovdje u prigibu priležećega, kojega vjernosti vaše sa vašom preponiz-

nom predstavkom iz sjednice 4. Studenoga godine 1861. nama prepokorno predložile jesu, u svojoj cielosti odobriti i sankcionirati.

U ostalom ostajemo vam s carskom našom i kraljevskom prijazni i milosti blagonaklonjeni. Dano u našem glavnom gradu Budimu u Ugarskoj dana 16. mjeseca Svibnja godine spasa 1867. vladanja našega godine 19. Franjo Josip s. r. Milan barun Kussevich s. r. Po previšnjoj zapoviedi njegova posvećenoga carskoga i kraljevsko-apoštolskoga veličanstva dr. Eduardo Jellachich Bužimski s. r.

Adresa sabora trojedne kraljevine na kraljevske odpise od 11. i 23. Travnja god. 1867.

Vaše c. kr. ap. velič., kralju i gospodaru nam premilostivi!

Premilostivim kralj. odpisom od 11. Travnja g. 1867. br. 88. pozvani, da se zakonitim načinom saberemo, i nastavljajuć zakonarsko poslovanje prev. kr. odpisom od 4. Siečnja 1867. prekinuto, saslušamo kraljevsku volju vašega veličanstva, te preduzmemo premilostivi kralj. odpis, kojim vaše veličanstvo odgovara na prepokornu našu adresu od 19. Prosinca 1866., sastali smo se na 1. Svibnja 1867. u glavnom gradu Zagrebu, mi velikaši, dostojanstvenici kraljevine i narodni zastupnici u saboru trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Čuvši otčinske namjere vašega veličanstva, izražene u premilostivnom kralj. odpisu od 23. Travnja 1867. broj 109., vjerni predanju naših otacah, odlučismo zasvjedočenom privrženosti na susret poći otčinskim željam vašega veličanstva, koli-

kogod nam to dopušta dužnost uzdržanja samoga sebe kao naroda i državne osebine.

Za ovu svoju odluku nalazimo ponuke u samom premilostivnom odpisu, koji je predmetom našega pretresivanja, i u kojem nam vaše veličanstvo očituje svoje otčinske namjere: historička práva trojedne kraljevine neokrnjena uzdržati i onu joj mjeru samostalnosti osigurati, koja odgovara potreboćam narodnoga razvoja.

Mi crpimo odavle tvrdu nadu i stalno uvjerenje, da će vaše veličanstvo autonomiji trojedne kraljevine, na právu osnovanoj, a naročito i na zaključku saboru trojedne kraljevine čl. 42. od 1861., koji je previšnjim odobrenjem vašega veličanstva od 8. Studenoga 1861. zakonsku moć zadobio, pružiti svaku zaštitu, koja se dade složiti s interesi cjelokupne monarkije.

Ova nam nada, ovo stalno uvjerenje naše raste, videć da i vaše veličanstvo nalazi tvrdo jamstvo za interese cjelokupnosti monarkije u pragmatičkoj sankciji.

I mi smo ovaj zakon držali svagda za najvažniji temelj, koji jednakom snagom zajamčuje ne samo nerazdionost svih kraljevinah i zemaljah sdruženih pod žazlom vaš. veličanstva, napose i cjelovitost ugarske krune i zajedinost svih zemaljah njezinih, nego smo ga držali i držimo ga i sada za temelj, koji istom snagom ima zajamčivati cjelovitost i nerazdionost svakoj kraljevini i zemlji pod žazlom vaš. veličanstva živećoj, te svakoj ovoj kraljevini i zemlji zajamčiti onu mjeru samostalnosti, koja odgovara potrebam njezinoga narodnoga razvoja.

U ovom nas uvjerenju utvrdjuje dosadanji uspjeh razprave s kraljevinom Ugarskom. Državo-pravni položaj kraljevine ugarske, kako ga je vlada vašega veličanstva uglavila sa saborom ugarskim, pokazuje nam one poslove, koji se imadu svakako smatrati za zajedničke svim kraljevinam i zemljam pod žazlom vaš. veličanstva u državno jedinstvo monarkije sakupljenim, da jedinstvo ostane neokrnjeno; a uglavljeni način njihova razpravljanja pokazuje ona jamstva nerazdionoga zajedinstva, koja su po mnenju vlade vašega veličanstva moguća uz potrebnu samostalnost pojedinih kraljevinah i zemaljah.

Iz pragmatičke sankcije nedade se izvesti uže zajedinstvo medju pojedinimi kraljevinami i zemljami krune ugarske, nego što je ono, koje ima biti po istom temeljnom zakonu medju zemljami krune ugarske s jedne strane, i medju ostalimi kraljevinami i zemljami žazlu vašega veličanstva podloženimi s druge strane.

Na ovom je pravnom stanovištu stajao sabor trojedne kraljevine, kada je na poziv i uz odobrenje vaš. veličanstva god. 1861. samostalno odlučivao o državo-pravnom položaju trojedne kraljevine, ne samo naprama kraljevini Ugarskoj, nego i naprama ukupnoj monarkiji; na istom ovom temelju stajali smo i mi god. 1865. i 1866., kada smo prema pozivu vaš. veličanstva od 2. Studenoga 1865. i od 27. Veljače 1866. u prepokornih svojih adresah od 10. Veljače i 19. Prosinca 1866. samostalno naznačili put izravnanju postojećih razmiricah s jedne strane naprama kraljevini Ugarskoj, a s druge naprama ukupnoj monarkiji.

S toga nemožemo zatajiti, da nas je nemilo zateklo, kada smo iz premilostivnoga kraljevskoga odpisa od 23. Travnja 1867. razumjeli. kako vlada vaš. veličanstva nalazi, da su želje, odkrite u našoj adresi od 19. Prosinca 1866., u neskladu sa pragmatičkom sankcijom, dapače da su u protuslovju sa čl. 42. od godine 1861. Članak 42. od 1861., pridržavajuć budućemu ugovoru sve dodirne točke užjega saveznoga zajedinstva, što su ga dogodjaji od 1848. god. prekinuli, nepriznaje iz prošlosti ine sveze sa kraljevinom Ugarskom do zajedničtva krune i krunitbe zajedničkoga nam vladaoca, uz jamstvo posebne krunitbene diplome za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju. Ova diploma nebi bila posebna, kad bi njezin sadržaj, u koliko se odnosi na posebna práva trojedne kraljevine, posrednim ili neposrednim načinom opredjeljivalo ma koje zakonodavno tielo izvan sabora trojedne kraljevine.

Ovo trojednoj kraljevini priuzdržano jamstvo posebnoga ugovaranja krunitbene diplome, u koliko se njom ima osigurati posebno državno právo trojedne kraljevine, neprotivi se ni cjelovitosti krune ugarske, ni obstojećemu zajedinstvu; dapače, trojedna kraljevina izvodi ove právo za se kao kraljevina krune ugarske iz samoga obstojećega zajedničtva krune.

Pragmatička sankcija, govoreć o kraljevinah i zemljah jedinstvene krune ugarske, priznaje njihovu državo-pravnu osebnost. I zaključak ugarskoga sabora, premilostivnim kr. odpisom od 23. Travnja 1867. nama za točno razsudjenje priobćen. izrazito veli: da se krunitbenom diplomom ima zajamčiti ne samo zajednički ustav zemaljah krune ugarske, već i zakonita

práva tako kraljevine Ugarske, kao i kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Trojedna kraljevina nebi našla umirenja za sigurnost svojih posebnih právah, kad bi ona kao manjina ugarskoga sabora tek neodlučno uticala u sastavljanje krunitbene diplome, u koliko se njezin sadržaj ima protezati na osiguranje njezinih posebnih právah.

Zastupajuć mi práva i pravnu sviest trojedne kraljevine, nije nam moguće iz ovih razlogah ostaviti pravnoga stanovišta, što ga je sabor trojedne kraljevine počamši od 1848. godine neprekidno zauzimao, kad je god bio pozvan, da se očituje o državo-pravnih pitanjih još neriešenih.

Vaše se veličanstvo právom uzdaje u zasvjedočenu privrženost trojedne kraljevine, da ona neće biti zaprekom krunisanju, živoj želji vaš. veličanstva. Ovaj je sabor već u svojih prepokornih adresah od 24. Rujna 1861. god. i od 10. Veljače 1866. očitovao iskrenu svoju radost s ove sretne odluke vaš. veličanstva, koja ima okruniti zakonito stanje, što no ga je i trojedna kraljevina vruće poželila.

Vrućom željom potaknut, očituje se pokorno podpisani sabor pripravnim i sada izabrati odbor, koji će zastupati trojednu kraljevinu kod čina krunitbenoga, čim budu uklonjene zapreke, zakonitomu stanju na putu stojeće.

Nu pošto, bez naše krivnje, nije do sada za rukom pošlo urediti državo-pravui odnošaj medju troj. kraljevinom i kraljevinom Ugarskom, nemožemo bez goleme pogibelji za práva trojedne kraljevine pristati na to, da naš odbor stupi u sabor ugarski.

S toga smo izaslanomu odboru podielili neprestupni naputak: da se stavi u dogovor s onim odborom sabora kraljevine Ugarske, kojemu je povjerena izradba krunitbene diplome i da sudjeluje kod ove izradbe po naputku, odnosećem se na osiguranje državnoga práva trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Buduć da se niti najnoviji zaključak ugarskoga sabora, po vaš. veličanstvu za točno razsudjenje premilostivno priobćeni, neobzire pravedno na čl. 42. od godine 1861., koji je i po vaš. veličanstvu odobren, dapače zaključak ovaj, kada prisvaja grad Rieku s kotarom neposredno kraljevini Ugarskoj, vriedja očevidno državno právo trojedne kraljevine na territorium njezin; pa budući nadalje isti zaključak, prigovarajuć autonomiji trojedne kraljevine, koja je medju njezinim saborom i zakonitim vladaocem utvrdjena kao minimum samostalnosti njezine, zasiže preko naljеžnosti sabora ugarskoga u posebno državno pravo trojedne kraljevine: to smo naputili svoje odaslanike, da zahtievaju od sabora ugarskoga bezuslovno i bezprigovorno njegovo priznanje onoga realnoga teritorija i one autonomije, koja je čl. 42. od 1861. god. i previšnjim kraljevskim odpisom od 8. Stud. 1861. kao posebno državno právo trojedne kraljevine utvrdjena.

Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija podložila se je ugarskomu kralju, ali se nikad nije podložila ugarskoj kraljevini. Zaključkom pako svojim postavio se je sabor kraljevine ugarske na stanovište gospodara i skrbnika naprama trojednoj kraljevini. Mi, kao zastupnici naroda, koji je u najod-

lučnijih dobah svojega državnoga života sudbinu svoju sam odlučivao, moramo svom krepkoćom svojega pravnoga uvjerenja zanijekati saboru ugarskomu, i právo, a pogledom na naše različite odnošaje, i sposobnost presudjivati o potrebah njegovih.

Ako sabor ugarski za dokaz svoje pomirljivosti prizna ovako právo trojedne kraljevine i svojim ga zaključkom zajamči: napućeni su naši odaslanici, da sa spomenutim jednakim odborom sudjeluju kod izradjivanja krunitbene diplome, te nepopustno o tom nastoje, da se za zakonito osiguranje državnoga práva trojedne kraljevine ovo jamstvo uvrsti u tu diplomu.

I kolikagod je naša opetovano očitovana želja, da se čim prije poravnaju sve potankosti državo-pravnoga odnošaja medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom, i akoprem nemožemo zatajiti svojega tvrdoga uvjerenja, da se prije toga poravnanja nemože zavesti zakonito stanje u zajedničtvu kraljevinah i zemaljah krune ugarske; neželeći ipak žudjenoj krunitbi sa svoje strane nikakovih tegobah stavljati, scienimo, ako se to poravnanje ima budućemu vremenu ostaviti, da nam je povjerenjem naroda dužnost nametnuta, već sada biti na oprezu proti svakoj pogibelji za naše právo, i proti mogućemu neporazumljenju uz dalnje nagadjanje medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom. Zato držimo za potriebno, da se u krunitbenu diplomu uvrsti zaporka: da se zakoni ugarskoga sabora od god. 1848. i poslje dovršene krunitbe nemogu protegnuti na trojednu kraljevinu.

Krunitbom se zajamčuju na način svečani ne samo práva vladalačka, nego i práva naroda, i práva kraljevinah i zema-

ljah istom krunom spojenih. Zakoni, što ih je stvorio sabor ugarski god. 1848., imadu ustanovah tako protivnih svemu narodnomu i državnomu biću trojedne kraljevine, da bi mi u krunitbenom činu, izvedenom bez ovoga priuzdržaja, nazreli zavedenje stanja u trojednoj kraljevini, kojega narod nami zastupan nikad nije priznavao zakonitim, nazreli bismo zametak novomu neporazumljenju, novomu trvenju i novoj borbi medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom. Ovo je protivno otčinskim namjeram po vaš. veličanstvu u premilostivnom kr. odpisu od 23. Travnja t. g. izraženim, jer je protivno temeljitu izravnanju postojećih razmiricah; jer je protivno medjusobnomu porazumljenju medju jednom i drugom kraljevinom. S toga se nadamo, da vaše veličanstvo, a ni sabor ugarski neće naći u tom nikakove tegobe, nikakove zapreke žudjenoj krunitbi, što smo svoje zastupnike naputili, neka ovaj priuzdržaj uvrste u krunitbenu diplomu.

Ovaj isti obzir na znamenovanje krunitbenoga čina, kad ga sravnimo sa sadržajem nazočnoga premilostivoga kralj. odpisa, podoban je smutiti do dna našu pravnu sviest; jer akoprem je vaše veličanstvo u prev. kraljevskom odpisu od 8. Studenoga 1861. priznalo, da je današnja hrvatsko-slavonska krajina cjeloviti i sastavni diel trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; akoprem je svoju otčinsku tvrdu nakanu očitovalo, naći i u život dovesti još i inih analogijah i dodirnih točakah u upravi i u zakonarstvu vojničke krajine i njezine matere kraljevine; to smo na preduboku bol svoje duše opazili, da se današnje, državnomu právu trojedne kraljevine i narod-

nomu razvoju protivno stanje vojničke krajine previšnjim kraljevskim odpisom od 23. Travnju 1867. nepostavlja medju ona pitanja, koja se imadu prije krunitbe izravnati i tim put otvoriti temeljitu izravnanju svihkolikih još postojećih razmiricah.

Isto ovako blagoizvolilo je vaše veličanstvo u previšnjem kralj. odpisu od 8. Studenoga 1861. izjaviti svoju sklonost, da se stvori put porazumljenju medju Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom radi konačnoga riešenja njihova odnošaja u smislu zajedničkoga im državnoga práva.

Otčinskoj sklonosti vašega veličanstva protivno, nastojala je vlada vašeg veličanstva uza sve promjene tečajem minulih šest godinah postojano, da se zakrči put željenomu porazumljenju medju posestrimami zemljami, te je uz ovo vrieme rješitba ovoga pitanja u nazadak udarila proti jasnomu právu trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. U ovom pako odlučnom času, kada je vaše veličanstvo nakanilo sve postojeće razmirice temeljito izravnati i zakonito stanje okruniti, niti se nespominje u previš. kr. odpisu od 23. Travnja t. g. združenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom.

Ovoga nastojanja vlade vašega veličanstva, protivnoga i otčinskim namjeram vašega veličanstva, i državnomu pravu trojedne kraljevine, i narodnomu razvoju naroda životna, krepka i cjelokupnoj monarkiji toli potriebna i koristna, nemože ovaj vašemu veličanstvu vazda vjerni sabor ni šutnjom posredno podupirati u ovaj čas, kada se ima ustanoviti pravno izhodište, o kojem će u napredak sućno i za dugo vrieme visjeti razvoj pravnoga stanja pojedinih kraljevinah i zemaljah žazlu vašeg

veličanstva podloženih. Zato smo naputili svoje poslanike, neka u krunitbenu diplomu uvrste zakonito jamstvo: da se hrvatsko-slavonska krajina kao izključivo vojnička uredba smatra ukinutom i da se u zakonarstvu, političkoj, nastavnoj i vjerozakonskoj upravi, zatim u sudstvu sjedinjuje s materom zemljom.

Glede Dalmacije pako napućeni su naši poslanici staviti u krunitbenu diplomu: da je Dalmacija po državnom právu cjelovit diel trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, te se prema ovomu právu pridružuje Hrvatskoj i Slavoniji.

Istim bi načinom imali naši poslanici izboditi zakonsko jamstvo, da će odgovorna vlada vašeg veličanstva prvomu zasjedanju sabora trojedne kraljevine predložiti zakonsku osnovu za izvedenje navedenih zakonskih ustanovah glede vojničke krajine i Dalmacije, koje će se svečano morati zajamčiti.

Nu mi smo već u svojoj prepokornoj adresi od 19. Prosinca 1866. napomenuli, da se mi od sadašnje neodgovorne vladavine nenadamo predlogom, smjerajućim na popravak državnoga práva trojedne kraljevine, ni odredbam, kojim je cilj narodni razvoj. Ovo se je naše uvjerenje od poslje još većma utvrdilo.

Dogodjaji, što se od 6. Travnja t. g. zbivaju u gradu Rieci s kotarom i u ostalom primorju hrvatskom, uvjeravaju nas dapače i o tom, da muževi, kojim je vaše veličanstvo povjerilo kormilo vlade za trojednu kraljevinu, pod štitom neodgovornosti zastupaju kod priestola vašeg veličanstva interese trojednoj kraljevini dalm.-hrv.-slav. protivne, ter služeć se ugledom državne vlasti i sredstvi ukupne države, čine izvanredne

naredbe takove, koje smjeraju na to, da se osvoji zemljište trojedne kraljevine proti očitomu právu i proti izrazitoj volji vašega veličanstva za kraljevinu Ugarsku.

Dužnost vlastitoga uzdržanja i glasno očitovana volja naroda — po nas zastupanoga — neodoljivo nas sile, izjaviti vašemu veličanstvu, da nam nije moguće sa saborom ugarskim stupiti u nikakov dogovor, niti u ovu svrhu birati odbor, dok nebude u gradu Rieci s kotarom, isto tako i u gradu Bakru s kotarom, ter u županiji riečkoj uzpostavljeno zakonito stanje, kako je do 1. Travnja 1867. obstojalo. Mi se dakle po tom nemožemo upuštati u nikakov dogovor sa saborom ugarskim sve dotle, dok se neuklone izvanredne naredbe za gradove Rieku i Bakar i njihove kotare, ter dok se ovi nepodčine redovitim vlastim trojedne kraljevine.

Kada budu uklonjene sve faktične zapreke zakonitomu stanju, odmah ćemo pristupiti k izboru odbora za dogovaranje s ravnim odborom ugarskoga sabora, ter ćemo naputiti svoje poslanike, neka izhode uvrstbu zakonskoga jamstva u diplomu krunitbenu: da se u napredak u trojednoj kraljevini dalm.-hrv.-slav. nebude vladalo neodgovorno.

Vaše veličanstvo! Ako je napram ovomu sabor ugarski pripravan od svoje strane izaslati odbor, koji bi s našimi poslanici kao kraljevinski odbor u dogovor stupio, te budu uklonjene zapreke, koje mute pouzdanje naše napram vladi vašeg veličanstva, a vlada vašeg veličanstva bude gotova stupit s istim našim odborom u dogovor glede sadržaja krunitbene diplome,

uputit će se naš odbor, da se tomu pozivu odazove, te uspjeh svoga poslovanja ovomu saboru za konačno odobrenje podnese.

Pozivu vašeg veličanstva, da zakonitim načinom pristupimo zaključku uglavljenu sa saborom ugarskim o državo-pravnom položaju zemaljah krune ugarske u pogledu zajedničkih posalah i njihova razpravljanja, i da tim otvorimo put temeljitu izravnanju svihkolikih još postojećih razmiricah, odazvati ćemo se onom pripravnosti, koju vaše veličanstvo od zasvjedočene naše privrženosti temeljito očekivati može, čim nam bude taj zaključak zakonitim načinom priobćen i čim ga ovako uzmognemo temeljito razsuditi.

Svečane izjave vašeg veličanstva u previšnjem kr. odpisu od 8. Studenoga 1861., u ces. manifestu od 20. Rujna 1865. u premilostivom kr. odpisu od 2. Studenoga 1866., te sav državni život trojedne kraljevine počamši od 1848. god. ovamo, daju nam podpuno právo moliti smjerno vaše veličanstvo, da nam taj zaključak kao kraljevski svoj predlog premilostivo priobćiti blagoizvoli.

Kad nam premilostivi ovaj predlog vašeg veličanstva stigne, prva će nam briga biti, da ga sa svom brižljivošću razsudimo i svojimi odlukami svoju podaničku privrženost vašemu veličanstvu na novo zasvjedočimo.

S toga molimo vaše veličanstvo, da ovu našu pripravnost milostivo primiti i sabor ugarski o tom obaviestiti blagoizvoli.

Vašega veličanstva vazda vjerni sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Izjava sabora trojedne kraljevine od 11. Svibnja 1867., kojom se proglašuje ravnopravnost srbskoga naroda s hrvatskim.

Sabor trojedne kraljevine izjavljuje svečano, da trojedna kraljevina priznaje narod srbski, koji u njoj stanuje, kao narod s hrvatskim narodom istovietan i ravnopravan.

Prosvjed sabora trojedne kraljevine od 31. Prosinca g. 1866. proti svakomu neustavnomu izbornomu redu za sabor.

Povodom započete diskusije o izviešću odborskom glede uredjenja sabora i izbornoga reda, kao i povodom predloženih po uzv. kr. dvorskoj kancelariji u tom pogledu bitnih i to onakovih preinakah, na koje nijedan slobodan narod pristati nebi mogao, u oči predstojeće našemu narodu i njegovoj državnoj, političkoj i narodnoj slobodi goleme opasnosti, sabor ovaj zaključi: da zakonito u ovom saboru sakupljeni narod trojedne kraljevine proti svakomu jednostranomu po kruni izvest se imajućemu uredjenju sabora trojedne kraljevine i uvedenju izbornoga reda za nju svečano prosvjeduje, očitujuć, da donle, dok se ujedinjenom voljom naroda i svietle krune zakonitim načinom sabor trojedne kraljevine neuredi i za nju izborni red neuvede, narod trojedne kraljevine i njegova kralja veže i vezati ima jedino zakoniti izborni red od godine 1848., koga su ne samo narod, već i nj. veličanstvo kraljevi Ferdinand V. i sada sretno vladajući Franjo Josip I. primili, i na kojeg temelju su saborisali sabori od godinah 1848., 1861. i 1865-6.,

te svoje znamenite po narod naš odluke i zakone stvarali; napokon, da će narod naš samo onaj trojedne kraljevine sabor za zakonit priznati, koji će se na predidućem temelju sazvati.

Kraljevski odpis od 25. Svibnja god. 1867., kojim se sabor trojedne kraljevine razpušta.

Mi Franjo Josip I., po božjoj milosti car austrijski itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vjerni naši!

U previšnjem kraljevskom odpisu našem od 23. Travnja tekuće godine pozvasmo vas, uzdajući se u vjernu privrženost vašu, da se pobrinete, da Hrvatska i Slavonija kod predstojeće krunitbe bude zastupana na ugarskom saboru, pa da i od svoje strane zakonitim načinom pristupite zaključku, uglavljenu s rečenim saborom o državo-pravnom položaju zemaljah ugarske krune u pogledu zajedničkih posalah, te da time otvorite put izravnanju postojećih još razmiricah. Mi učinismo to u nakani, da najkraćim putem omogućimo povrat zakonita stanja i bratinski sporazumak svih kolikih narodah krune ugarske, priobćiv vam ujedno zaključak sabora ugarskoga, kojim vas je isti bratinski pozvao, da izključivo u gore naznačenu svrhu odašaljete punovlastnike na ugarski sabor, ter vam je podjedno obrekao, da će vam dati željenu od vas autonomiju u obsegu što moguće širjem, ter da će u krunitbenu zavjernicu uvrstit ne samo zajedničko državno právo krune ugarske, nego i zakonita práva kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Isti sabor dao vam je takodjer na volju, da članove, koji će se birati u zajedničku delegaciju krune moje ugarske, izaberete ili zajednički sa saborom ugarskim, ili pako po svom saboru; priznao vam je nadalje právo, da poslanike svoje odašaljete ne prema odredbam zakonah od 1848. godine, nego prema načinu, koji ćete ustanoviti sami, očitujuć ujedno, da nije voljan iz prihvata tih predlogah izvodit ma kakovih posljedicah za konačnu odluku u pogledu neriešenih još pitanjah. Prema tomu scienismo, da podpunim pouzdanjem možemo očekivati posljedak dotičnih viećanjah vaših, te da najbitnije zapreke svestrano zadovoljujućemu izravnanju možemo smatrati odstranjenimi.

Nu adresa, koju je zaključila većina hrvatskoga sabora, uzprotivila se je u svih točkah otčinskim namjeram našim. Iskrena bi želja otčinskoga srca našega bila doduše viditi zastupan i sabor kraljevine Hrvatske i Slavonije prigodom krunjenja našega; ali pošto je većina hrvatskoga sabora načinom peremtornim stavila zahtievah, koji, budući su stranom posvema, a stranom radi kratkoće vremena neizpunjivi, smjerahu učiniti upravo nemogućim svaku ustavnu nagodbu; te pošto je kralj. volja naša, neodgadjati dalje žudjena svestrano krunjenja: prisiljeni smo ovim razpustiti hrvatsko-slavonski sabor, nebuduć nam moguće očekivati povoljan uspjeh od daljega djelovanja njegova pod uplivom sadanje većine.

Nećemo se pako odreći nade, da će vjerno stanovničtvo milih nam kraljevinah Hrvatske i Slavonije, dostojno uvažujuć i pravo shvaćajuć otčinske namjere naše, promicati prema

silam svojim djelo izravnanja u vlastitom dobro promišljenom interesu svom, i da će lojalnim sudjelovanjem svojim omogućiti zavedenje zakonita stanja.

Priuzdržujuć si dakle sazvati opet naskoro zastupstvo Hrvatske i Slavonije, ter očitujuć kraljevskim odpisom našim od 11. Travnja 1867. u slob. i kr. grad naš Zagreb sazvani sabor ovime za razpušten, ostajemo vam u ostalom s carskom i kraljevskom našom milosti i prijazni blagonaklonjeni. Dano u carskom našem glavnom i priestolnom gradu Beču u Austriji dne dvadeset i petoga mjeseca Svibnja, godine spasa hiljadu osam sto i šestdeset i sedme, vladanja našega godine devetnaeste. Franjo Josip s. r. Milan barun Kussevich s. r. Po previšnjoj zapoviedi njegova posvećenoga i kraljevsko-apostolskoga veličanstva dr. Eduardo Jellachich Bužimski s. r.

Osnova zakonskoga članka o uredjenju sabora primljena od sabora trojedne kraljevine god. 1866.

§. 1. Njegovo veličanstvo kralj sazivlje sabor trojedne kraljevine svake godine u glavni zemaljski grad Zagreb.

§. 2. Zakonska perioda sabora ustanovljuje se na 3 godine.

§. 3. Zasjedanje sabora zaključuje nj. veličanstvo kralj, komu pripada i právo, sabor odgoditi najdulje na tri mjeseca, a i razpustiti ga prije izmaka saborske periode; ali onda valja da se razpišu odmah novi izbori, i da se drugi sabor sastane najkasnije tri mjeseca iza razpusta prijašnjega.

§. 4. Mandat zastupnikah traje koliko i zakonarska pe-

rioda. Izprazni-li se mjesto zastupničko prije toga vremena, i kad sabor nesaboruje, ima se učiniti nov izbor prije nego što se sabor opet sakupi; sbude-li se to pod zasjedanjem, ima se izbor obaviti najkašnje za tri nedjelje danah.

§. 5. Sabor se sastoji iz članovah sa virilnim glasom i zastupnikah i to: *a)* iz nadbiskupa zagrebačkoga, metropolite karlovačkoga i svih diecezanskih biskupah obijuh crkvih. *b)* Iz velikašah u smislu §. 11. ovoga zakona. *c)* Iz 66 zastupnikah iz provincijala. *d)* Iz 23 zastupnika krajiška. *e)* Broj zastupnikah iz Dalmacije ustanovit će se porazumno sa izaslanici dalmatinskimi, kad se bude viećalo o sdruženju Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom. O izbornom právu i o samih izborih odredjuje, što treba, izborni red.

§. 6. Sabor otvara i zatvara njeg. veličanstvo kralj, ili njegov namjestnik, ban trojedne kraljevine; predsjeda mu pako po saboru izabrani predsjednik ili podpredsjednik (§§. 20. i 21. poslovnika saborskoga).

§. 7. Funkcija predsjednika i podpredsjednikah traje dok i zakonarska perioda.

§. 8. Bilježnike, rednika kuće i pomoćno osoblje bira si sabor u smislu poslovnika za svako zasjedanje.

§. 9. Zastupnici nedobivaju nikakve nagrade; nestanujući u Zagrebu dobivaju osim putnoga troška 3 for. a. vr. na dan.

§. 10. Zastupnik naroda može biti svaki po zakonu sin trojedne kraljevine: *a)* ako je navršio 24. god. i ako nije pod skrbstvom; *b)* ako je pismen čovjek. to jest, ako zna bar čitati i pisati; *c)* ako nije obsudjen ili u posebnoj iztrazi radi

prostoga zločina ili prekršaja počinjena s koristoljubja; *d)* ako nad njegovim imutkom nije otvoren stečajni postupak.

§. 11. Kao velikaš ima právo osobnoga glasa na saboru svaki kao indigena u zakonik uneśeni ili u zemlji rodjeni knez, grof i barun, koji je sám ili kojega su predji dosada ovo právo uživali, ako mu osim svojstvah §. 9. propisanih ima 30 godinah, zatim ako posjeduje u Hrvatskoj i Slavoniji imanje na svoje ime u gruntovnici upisano, s kojim je jurisdikcija skopčana bila, i to nerazdieljeno, kakvo je bilo početkom g. 1848., i napokon a k o s t a l n o u d o m o v i n i p r e b i v a. Posjeduje-li njih više takovo imanje, spada pravo osobnoga glasa u saboru na najstarijega. Tko u napredak zakonitim načinom postane velikašem, ima právo glasa na saboru samo onda, ako mu to právo bude podieljeno zakonom posebnim.

§. 12. Zastupnici neprimaju nikakovih naputakah, a glasuju samo osobno.

§. 13. Na djelokrug sabora spada zakonarstvo svih državnih poslovah, na koliko svoje zakonarske vlasti nepodieli s drugim kojim zakonarskim tielom.

§. 14. Právo iniciative pripada i kruni i saboru.

§. 15. Poslovanje sabora uredjeno je posebnim poslovnikom.

§. 16. Vlada je vlastna a i dužna pošiljati u sabor zastupnike svoje, kojim je dopušteno u svako doba govoriti; ali glasovati samo onda, ako su članovi sabora.

§. 17. Svakomu je članu sabora prosto ustmeno ili pismeno, ako ga podupre 5 drugih članovah, upitati zastupnika

vlade o naredbah vladinih i njezinih namjerah zakonarskih, a ovaj je dužan u primjerenu roku za istoga zasjedanja odgovoriti, ili uz obrazloženje odgovor uzkratiti.

Osnova zakonskoga članka o izbornom redu primljena od sabora trojedne kraljevine, god. 1866.

Broj zastupnik'ah. §. 1. U sabor troj. kraljevine biraju županije hrvatsko-slavonske 42 zastupnika i to: 1) županija riečka 3, 2) županija zagrebačka 11, 3) županija varaždinska 7, 4) županija križevačka 4, 5) županija požežka 4, 6) županija virovitička 7, 7) županija sriemska 6. Gradovi pako 24 zastupnika i to: Zagreb 3, Rieka s kotarom 2, Bakar s kotarom 2, Senj 1, Karlovac 1, Varaždin 2, Križevci 1, Koprivnica 1, Požega 1, Osiek 2, Virovitica 1, Djakovo 1, Vukovar stari i novi 1, Ruma 1, Krapina 1, Sisak 1, Pakrac i Daruvar 1, slob. obćina Turopolje 1.

O izbornih kotarih. §. 2. Županije i oni gradovi, kojim je odredjeno više zastupnikah, imadu se razdieliti u onoliko izbornih kotarah, koliko biraju zastupnikah.

§. 3. Kako se sabor sazove, imadu se u županijah sazvati glavne skupštine, a ove moraju županiju razdieliti u izborne kotare. Za biralište u županijah odredjuju se sliedeća mjesta, i to: za županiju sriemsku: Vukovar, Tovarnik, Ilok, Erdevik, Ruma, Irig; za županiju virovitičku: Virovitica, Suhopolje, Miholjac dolnji, Valpovo, Osiek, Djakovo i Našice; za županiju požežku: Daruvar, Sesvete, Brestovac i Kutina; za županiju

križevačku: Ludina, Raven veliki, Novimarov i Bukovec mali; za županiju varaždinsku: Zlatar, Sv. Križ, Pregrada, Klanjec, Toplice varažd., Vinica i Ivanec; u županiji zagrebačkoj: Zagreb, Ribnik, Banija, Jastrebarsko, Samobor, Stubica dolnja, Gorica, Sisak, Sv. Ivan, Bistrica, Dugoselo; za županiju riečku: Brod, Ravnagora, zatim Hrelin i Cirkvenica izmjenice, za obćinu turopoljsku Gorica, za trgovišta Pakrac i Daruvar biralište je imenice Pakrac i Daruvar. Gradove imade u izborne kotare razdieliti i birališta odrediti gradsko zastupstvo.

Središnji odbori: §. 4. Za priprave k izborom i za upravljanje njihovo valja da u svakoj županiji glavna skupština imenuje središnje odbore. U gradovih, trgovištih i sl. obćini turopoljskoj imenuje dotično zastupstvo taj odbor. Za središnje odbore iz trgovišta Pakrac Daruvar izabrati će obćinsko vieće svakoga trgovišta po dva prisjednika, a predsjednika i perovodju obć. vieće onoga trgovišta, u kom se izbor zastupnika drži.

§. 5. Svaki središnji odbor ima sastavljen biti iz predsjednika, četiri prisjednika i perovodje bez glasa. Predsjednika toga odbora imenuje u županijah obćinstvo u glavnoj skupštini, u gradovih, trgovištih i obćinah pako dotično zastupstvo, ili drugi podžupan, ili njegov namjestnik, a u gradovih načelnik ili njegov zakoniti namjestnik.

§. 6. O izboru tih odborah ima se s mjesta izviestiti zemaljska oblast.

Izborne deputacije. §. 7. Središnji odbori imadu za svaki izborni kotar izmedju stanovnikah njegovih, o kojih

neima dvojbe, da će biti birači, imenovati izbornu deputaciju od 4 člana, i perovodju bez glasa, a predsjednika izborne deputacije imenuje ono isto tielo, koje i cieli osrednji odbor. U gradovih jednoga izbornoga kotara obavljati će posao ovih deputacijah sam središnji odbor.

§. 8. Ove izborne deputacije imadu obaviti popis biračah i biranje izbornikah, sastaviti listine izborničke i rukovoditi biranje zastupnikah.

§. 9. Razdielba županijah i gradovah u izborne kotare, naznaka biralištah, zatim izbor središnjih odborah i izbornih deputacijah ima se poimence i odmah, kako su pojedini ti poslovi obavljeni, bez zatezanja prijaviti namj. vieću, ter oglasiti u novinah i još drugimi običajnimi načini u izbornih kotarih.

Právo izbora. §. 10. Právo izbora imade bez razlike vjeroizpoviedanja u obće svaki sin trojedne kraljevine, ako je samostalan i neporočan u smislu §. 10. zakona o uredjenju sabora, i kod kojega se stiču uvjeti označeni u sliedećih §§. 12. i 13.

§. 11. Právo izbora vrši se posredno ili neposredno.

§. 12. Neposredno právo izbora imade u županijah: 1) Tko budi sam, budi sa svojom obitelju, ili kao gospodar kućne zadruge posjeduje nepokretnine, a plaća od njih 50 fr. a. vr. izravnoga poreza bez prireza; u županiji riečkoj i u prekokupskih kotarih županije zagrebačke dosta je, da dotičnik plaća 20 for. a. v. 2) Svećenici i duhovni pastiri svih vjeroizpoviedanjah, učitelji, činovnici kraljevski, častnici županijski i obćinski, odvjetnici, doktori pravah, medicine, mudro-

slovja, magistri kirurgije, ljekari, diplomirani mjernici i patentirani pomorski kapetani. 3. Obrtnici, trgovci i brodovlastnici, koji plaćaju izravnoga poreza bez prireza 50 for.

§. 13. Posredno právo izbora izvršuju: 1 Koji budi sami, budi sa svojom obitelju, budi kao gospodari kućne zadruge posjeduju ma kakvu nepokretninu, ter od nje najmanje 5 for., a u županiji riečkoj 2 for. poreza plaćaju. 2. Obrtnici, trgovci i gospodarski činovnici; koji najmanje 5 for. poreza plaćaju.

§. 14. Svakih petdeset biračah u §. 13. navedenih bira jednoga izbornika: izbornici biraju s ostalimi birači zastupnika.

§. 15. Nitko nije vlastan, budi izbornika, budi zastupnika birati na više miestah.

§. 16. Tko u saboru ima osobni glas, neima nigdje birati ni izbornika ni zastupnika.

§. 17. U gradovih vrši se izborno právo samo neposrędno; takovo právo pripada: 1. Mjestnim gradjanom. 2. Posjednikom nepokretninah, ako od njih plaćaju 15 for. izravnoga poreza bez prireza. 3. Svećenikom, duhovnim pastirom bez razlike vjeroizpoviedanja, profesorom i učiteljem, članovom jugoslavenske akademije, kraljevskim, županijskim, gradskim i obćinskim činovnikom, odvjetnikom, doktorom pravah, mudroslovja i medicine, magistrom kirurgije, ljekarom, diplomiranim mjernikom i pomorskim kapetanom. 4. Obrtnikom, trgovcem i brodovlastnikom, ako plaćaju 15 for. izravnoga poreza bez prireza.

I z b o r n e l i s t i n e. §. 18. Središnji odbori odredjuju dan, kojega se u svakom izbornom kotaru imade početi popis

svihkolikih biračah; oni su dužni najviše osam, a najmanje tri dana unapried oglasiti to znanja radi u izbornom kotaru svimi običajnimi načini.

§. 19. Kad je taj popis svršen, imade se započeti biranje izbornikah i neprekidno nastaviti dotle, dok nebude obavljeno.

§. 20. Svaki se izbornik napose bira, pri biranju njihovu odlučuje absolutna većina glasovah. Ako nitko neima absolutne većine, bira se medju onom dvojicom, koji su zadobili najviše glasovah.

§. 21. Ako tko misli, da je nepravedno izpušten iz popisa tih biračah, vlastan je, na dan, kad se biraju izbornici, prinesav svoja svjedočanstva, pred izbornom deputacijom tražiti svoje izborno právo. Izborna deputacija izriče odluku o tom još prije izbora, i to bez odročbe. Ako je odluka reklamantu povoljna, može onaj čas vršiti svoje izborno právo.

§. 22. Ovako sastavljene listine biračah i izbornikah imadu se javno izložiti na osam danah u biralištu, ter o tom, da je to učinjeno, obaviestiti pučanstvo izbornoga kotara s tim dodatkom, da je svakomu prosto za taj rok od osam danah izložene listine izborničke pregledati i prigovoriti jim.

§. 23. Prigovor može upravljen biti proti tomu: *a)* da prigovornik nije upisan po zakonu u izborničku listinu; *b)* da je tko treći upisan nezakonito; *c)* da biranje izbornikah nije obavljeno redovito.

§. 24. Prigovor ima se ustmeno ili pismeno podignuti kod predsjednika deputacije, prinesav potrebita dokazala. Izborna deputacija ima, ako nadje, da je prigovor temeljit, izbor-

ničku listinu odmah izpraviti; oli inače prigovor bez otezanja riešiti, ter odluku prigovorniku ustmeno ili pismeno oglasiti.

§. 25. Ako je prigovor upravljen proti kojoj listini izborničkoj u županiji, pa ako prigovornik nije zadovoljan s prvom odlukom, prosto mu je proti njoj najdulje uz tri dana uložiti utok. Ob ovom utoku odlučuje konačno skupština županijska, ili ako nje onaj čas nebi bilo, središnji odbor. Ako je pako prigovor upravljen proti kojoj listini gradskoj, odlučuje ob utoku na isti naćin gradsko zastupstvo. Uloženi utoci imadu se riešiti bez ikakve odvlake, i neobustavljaju izvršivanje izbora.

§. 26. Ako se odluči, da je utok temeljit, ima se odmah izpraviti listina izbornička.

§. 27. Kad mine rok za prigovore i kad su riešeni svi uloženi utoci, imadu se listine izborničke konačno završiti, ter da je, i kako je to učinjeno, na istih listinah zabilježiti uz podpis članovah izborne deputacije. To isto mora se učiniti bez obzira, da-li su uloženi utoci riešeni ili nisu, čim iza roka za prigovore mine još 14 danah.

§. 28. Županijski sudci, gradska poglavarstva, župnici i svi uredi držani su, da budu u pomoć izbornoj deputaciji krstnimi knjigami, poreznimi listinami, knjigom gradjanah, gruntovničkimi izpisi i u obće svimi sredstvi, što ih k popisu treba.

§. 29. Prigodom novoga izbora zastupnika imadu se izborničke listine po izbornoj deputaciji samo pregledati i izpraviti.

Izbor zastupnika. §. 30. Središnji odbori odrediti će dan za biranje zastupnikah, al tako, da se izbor taj uz-

mogne obaviti najmanje 14 danah prije, nego što se otvori sabor. Dan izbora ima se najmanje 14 danah unapred oglašiti u novinah i inimi običajnimi načini.

§. 31. Biranje zastupnikah ima biti javno.

§. 32. K biranju nesmie nitko doći s ikakvim oružjem.

§. 33. Mir i red u izbornih skupštinah vlastan je i dužan uzdržavati samo predsjednik izborne deputacije.

§. 34. Oblasti gradjanske i zapovjednici oružane sile držani su zadovoljiti bez prigovora njegovu pozivu, na koliko smjera na uzdržanje mira i reda.

§. 35. Kandidatom za zastupnika smatra se, koga takovim označi u gradovih i obćinah deset, a u županijah pet izbornikah, i to pred izbornom deputacijom.

§. 36. Kandidati mogu govoriti u izbornih skupštinah samo onda, ako ih na to pozove bar pet izbornikah.

§. 37. Tko se kandidira za zastupnika, nemože biti članom izborne deputacije u onom izbornom kotaru, u kojem kandidira.

§. 38. Pri biranju zastupnikah glasuje se osobno i to ustmeno. Svaki izbornik, koji kakvog kandidata predlaže, vlastan je izmedju nazočnih izbornikah dvojicu predložiti, koji će kontrolirati točno bilježenje glasovanja.

§. 39. Odlučuje se pako absolutnom većinom prisutnih biračah. Ako nitko nije dobio takove većine, bira se na novo izmedju one dvojice, koji su najviše odvietah dobili.

§. 40. Predsjednik izborne deputacije ima se brinuti za to, da se pri svakom odvjetovanju zabilježi točno broj odvjetu-

jućih, a i broj odvietah, danih svakomu pojedinomu kandidatu. Bilježnik ima ovo točno bilježiti, a članovi izborne deputacije imadu ga kontrolirati.

§. 41. O svakom izboru ima se sačiniti zapisnik izborni u dva primjerka, koje će podpisati svakolika izborna deputacija. Jedan primjerak izbornoga zapisnika ima se odmah po obavljenu izboru izručiti ili poslati izabranu zastupniku, da mu bude vjerodajnicom na saboru, a drugi primjerak ima se poslati središnjemu odboru.

§. 42. Zapisnik izborni ima osim mjesta i dana, gdje i kada je izbor obavljen, sadržavati broj izbornikah, koji su bili prisutni, zatim ime izabrana zastupnika i napokon broj odvietah, kojim je izbor bio obavljen.

§. 43. Središnji odbori imadu imena zastupnikah, izabranih u njihovu području, priklopiv zapisnike izborničke, dostaviti odmah banu. Ostala pisma, koja se odnose na izbore, kad budu izbori svršeni, imadu se spraviti u arkivu dotične županijske ili gradske oblasti.

Dodatak o biranju zastupnikah u vojničkoj krajini.

Ustanove ovoga zakona valjaju i za hrvatsko-slavonsku vojničku krajinu; nu dok ona nebude izjednačena s materom zemljom, odredjuje sa za nju napose ovo:

§. 1. Na sabor trojedne kraljevine bira svaka regimenta dva zastupnika, a grad Zemun sam za sebe jednoga.

§. 2. U tu svrhu imadu se regimente po njihovih oblastih razdieliti u izborne kotare.

§. 3. Slobodne krajiške občine biraju s onom regimentom, u kojoj leže.

§. 4. Biralište ima svakako biti: za regimentu ličku: Gospić i Lovinac sv. Mihovil, za regimentu otočku: Otočac i Korenica, za regimentu ogulinsku: Ogulin i Brinje, za regimentu slunjsku: Karlovac i Slunj, za regimentu I. banovačku: Glina i Lasinja, za regimentu II. banovačku: Petrinja i Kostajnica: za regimentu križevačku: Belovar i Ivanić (tvrdja), za regimentu gjurgjevačku: Belovar i Gjurgjevac, za regimentu gradišku: Gradiška nova i Oriovac, za regimentu brodsku: Brod i Vinkovci, za regimentu petrovaradinsku: Mitrovica i Stara Pazova.

§. 5. Mjesto središnjih odborah imenuje politička oblast regimente izborne deputacije, al po naredbi §. 7. izbornoga reda.

§. 6. U regimentah izvršuje se právo izbora i obavlja se biranje kao i u županijah, a u Zemunu kao u slob. i kralj. gradovih, uz polovicu censusa §. 12—17. ustanovljenoga.

§. 7. Služeći vojnici do stražmeštra, vojnički častnici i vojnički činovnici neimaju ni aktivnoga ni pasivnoga izbornoga práva.

B i l j e ž k a. Ove zakonske osnove našega sabora ob uredjenju sabora i izabiranju narodnih zastupnikah za sabor, bile su podnešene njegovu veličanstvu, al nisu dobile previšnje sankcije; nego je mjesto njih proglašen sliedeći

Privremeni zakon od 20. Listopada 1867. o izbornom redu za sabor trojedne kraljevine.

Broj zastupnikah. §. 1. U sabor trojedne kraljevine biraju županije hrvatsko-slavonske 43 zastupnika, i to: 1.) županija riečka 3, 2.) županija zagrebačka 10, 3.) županija varaždinska 8, 4.) županija križevačka 4, 5.) županija požežka 4, 6.) županija virovitička 8, 7.) županija sriemska 6. Ukupno 43.

Gradovi pako, poveljeni kotari i znamenitija trgovišta 23 zastupnika, i to: Zagreb 3, Rieka s kotarom 2, Bakar s kotarom 2, Senj 1, Karlovac 1, Varaždin 2, Križevac 1, Koprivnica 1, Požega 1, Osiek 2, Vukovar stari i novi 1, Virovitica 1, Djakovo 1, Ruma 1, Krapina 1, Sisak 1, Slob. obćina Turopolje 1. — Ukupno 23.

Izborni kotari i središnji odbori. §. 2. Županije i oni gradovi, kojim je odredjeno više zastupnikah, imadu se razdieliti u onoliko izbornih kotarah, koliko biraju zastupnikah.

§. 3. Kako se sabor sazove, imadu u smislu naputka, previšnjim riešenjem od 21. Veljače 1861. odobrena, u županijah veliki župani, a u sl. kr. gradovih na čelu uprave stojeći načelnici ili gradski sudci središnji odbor imenovati, koji će županiju, i gdje uztreba, dotični grad u izborne kotare razdieliti, izborna mjesta opredieliti (§. 5.), nuždne priprave za izbore učiniti i same izbore načinom pristojnim i nepristranim rukovoditi imati.

§. 4. Svaki središnji odbor ima sastavljen biti iz pred-

sjednika, četiri prisjednika, i perovodje, koji nema glasa, ter imade, u smislu navedena u §. 3. naputka, u županijah veliki župan ili upravitelj veležupanske časti, ili ako bi isti bili priečeni, onaj podžupan, koga oni za to narede, u gradovih pako dotični načelnik ili gradski sudac predsjednikom toga središnjega odbora biti.

Središnji odbori podredjeni su banu ili kralj. namjestniku banske časti, i dopisuju š njim neposredno.

§. 5. U županijah imadu sliedeća mjesta svakako birališta biti, i to: u županiji riečkoj: Brod, Ravnagora, zatim Hreljin i Crkvenica izmjenice; u županiji zagrebačkoj: Zagreb, Banija, Jaska, Samobor, Stubica dolnja, Gorica, Sisak, Sveti Ivan, Bistrica, Dugoselo; u županiji varaždinskoj: Zlatar, Sv. Križ, Pregrada, Klanjec, Varaždinske Toplice, Vinica, Ivanec: u županiji križevačkoj: Ludina, Raven veliki, Novimarof i Mali Bukovac: u županiji požežkoj: Daruvar, Sesvete, Brestovac, Kutina; u županiji virovitičkoj: Virovitica, Suhopolje, Miholjac dolnji, Valpovo, Osiek, Djakovo, Našice; u županiji sriemskoj: Vukovar, Tovarnik, Ilok, Erdevik, Ruma i Irig.

Izborne deputacije. §. 6. Središnji odbori imadu za svaki izborni kotar izmedju stanovnikah njegovih, o kojih neima dvojbe, da će biti birači, imenovati izbornu deputaciju sastojeću iz predsjednika, dva člana i perovodje, koji neima glasa. U gradovih jednoga izbornoga kotara obavljati će posao ovih deputacijah sam središnji odbor.

§. 7. Ove izborne deputacije imadu obaviti popis bira-

čah i biranje izbornikah, sastaviti listine izborničke i rukovoditi biranje zastupnikah.

§. 8. Razdielba županijah i gradovah na izborne kotare, naznaka biralištah, zatim izbor središnjih odborah i izbornih deputacijah ima se poimenice i odmah, kako su pojedini ti poslovi obavljeni, bez zatezanja prijaviti namjestničkomu viecu, ter oglasiti u novinah i još drugimi običajnimi načimi u izbornih kotarih.

Pravo izbora. §. 9. Pravo izbora imade bez razlike vjeroizpoviedanja u obće svaki sin sjedinjenih kraljevinah, ako je samostalan i neporočan u smislu §. 10. zakona o uredjenju sabora, i kod kojega se stiču uvjeti označeni u sliedećih §§. 11. i 12.

§. 10. Pravo izbora vrši se posredno i neposredno.

§. 11. Neposredno pravo izbora imade u županijah: 1. Tko budi sam, budi sa svojom obitelju, ili kao gospodar kućne zadruge posjeduje nepokretnine, a plaća od njih 30 for. a. vr. izravnoga poreza bez prireza; u županiji riečkoj dosta je, da dotični plaća 15 for. a. vr. 2. Svećenici i duhovni pastiri svih vjeroizpoviedanjah, učitelji, činovnici kraljevski, častnici županijski i obćinski, odvjetnici, doktori pravah, medicine, mudroslovja, magistri kirurgije, ljekari, diplomirani mjernici i patentirani pomorski kapetani. 3. Obrtnici, trgovci i brodovlastnici, koji plaćaju zemljarine ili dohodarine u iznosu od 30 forintih a. vr. bez prireza.

§. 12. Posredno pravo izbora izvršuje: 1. Koji budi sam, budi sa svojom obitelju, budi kao gospodari kućne zadruge

posjeduju ma kakvu nepokretninu, ter od nje najmanje 5 for. poreza bez prireza plaćaju. 2. Obrtnici, trgovci i gospodarski činovnici, koji takodjer najmanje 5 for. izravnoga poreza plaćaju.

§. 13. Svakih petdeset (50) biračah u §. 12. navedenih bira jednoga izbornika, izbornici biraju s ostalimi birači zajedno zastupnika.

§. 14. U gradovih vrši se izborno právo samo neposredno; takovo pravo pripada; 1. Mjestnim gradjanom. 2. Posjednikom nepokretninah, ako od njih plaćaju 15 for. izravnoga poreza bez prireza. 3. Svećenikom, duhovnim pastirom bez razlike vjeroizpoviedanja, profesorom i učiteljem, članovom jugoslavenske akademije, kraljevskim, županijskim, gradskim i obćinskim činovnikom, odvjetnikom, doktorom pravah, mudroslovja i medicine, magistrom kirurgije, ljekarom, diplomiranim mjernikom i pomorskim kapetanom. 4. Obrtnikom, trgovcem i brodovlastnikom, ako plaćaju 15 for. izravnoga poreza bez prireza.

Izborne listine. §. 15. Središnji odbori odredjuju dan, kojega se u svakom izbornom kotaru imade početi popis svihkolikih biračah; oni su dužni najviše osam, najmanje tri dana unapried oglasiti to znanja radi u izbornom kotaru svimi običajnimi načini.

§. 16. Kad je taj popis svršen, imade se odmah započeti biranje izbornikah i neprekidno nastaviti dotle, dok nebude obavljeno.

§. 17. Svaki se izbornik napose bira, pri biranju njihovu odlučuje absolutna većina glasovah. Ako nitko neima ab-

*

solutne većine, bira se medju onom dvojicom, koji su zadobili najviše glasovah.

§. 18. Ako tko misli, da je protuzakonito izpušten iz popisa tih biračah, vlastan je na dan, kad se biraju izbornici, prinesav potrebita svjedočanstva, pred izbornom deputacijom potražiti svoje izborno právo. Izborna deputacija izriče odluku o tom još prije izbora i to bez odročbe. Ako je odluka reklamantu povoljna, može onaj čas vršiti svoje izborno právo.

§. 19. Ovako sastavljene listine biračah i izbornikah imadu se javno izložiti na osam danah u biralištu, ter o tom, da je to učinjeno, obaviestiti pučanstvo izbornoga kotara, s tim dodatkom, da je svakomu prosto za taj rok od osam danah izložene izborničke listine pregledati i prigovarati im.

§. 20. Prigovor može upravljen biti proti tomu: *a)* da prigovornik nije upisan po zakonu u izborničku listinu; *b)* da je tko treći upisan nezakonito; *c)* da biranje izbornikah nije obavljeno redovito.

§. 21. Prigovor ima se ustmeno ili pismeno dignuti kod predsjednika deputacije prinesav potrebite dokaze. Izborna deputacija ima, ako nadje, da je prigovor temeljit, izborničku listinu odmah izpraviti, oli inače prigovor bez otezanja riešiti, te odluku prigovorniku ustmeno ili pismeno oglasiti.

§. Ako je prigovor upravljen proti kojoj listini izbornoj u županiji ili u kojem gradu, pa ako prigovornik nije zadovoljan s prvom odlukom, prosto mu je proti njoj najdulje za tri dana uložiti utok. Ob ovom utoku odlučuje konačno ze-

maljska oblast. Uloženi utoci imadu se riešiti bez ikakve odvlake i neobustavljaju obavljenje izbora.

§. 23. Ako se odluči, da je utok temeljit, ima se odmah izpraviti listina izborna.

§. 24. Kad mine rok za prigovore, i kad su riešeni svi uloženi utoci, imadu se listine izborne konačno završiti, ter da je i kad je to učinjeno, na istih listinah zabilježiti uz podpis članovah izborne deputacije. To isto mora se učiniti, bez obzira da li su uloženi utoci riešeni ili nisu, čim iza roka ustanovljenoga za prigovore mine 14 danah.

§. 25. Županijski sudci i gradska poglavarstva, župnici i svi uredi držani su, da budu u pomoć izbornoj deputaciji predlaganjem krstnih knjigah, poreznih listinah, knjigah gradjanah, gruntovničkih izpisah i u obće svih sriedstvah, što ih k popisu treba.

§. 26. Prigodom novoga izbora zastupnika imadu se izborne listine po izbornoj deputaciji samo pregledati i izpraviti.

Izbor zastupnikah. §. 27. Središnji odbori odredjuju dan za biranje zastupnikah, ali tako, da se izbor taj uzmogne obaviti najmanje 14 danah prije nego što se otvori sabor. Dan izbora ima se najmanje 14 danah unapred oglasiti u novinah i inimi običajnimi načini.

§. 28. Biranje zastupnikah mora biti javno.

§. 29. K biranju nesmije nitko doći s nikakvim oružjem.

§. 30. Pri izboru ima predsjednik izborne deputacije skrbiti za redoviti postupak u smislu zakona, ter je njegovo právo i njegova dužnost, uzdržati mir i red u izbornih skupštinah.

§. 31. Oblasti gradjanske i zapovjednici oružane sile držani su zadovoljiti bez prigovora njegovu pozivu, na koliko smjera na uzdržanje mira i reda.

§. 32. Kandidatom za zastupnika saborskoga smatra se, koga takovim označi u gradovih deset, a u županijah pet izbornikah, i to pred izbornom deputacijom.

§. 33. Kandidati mogu govoriti u izbornih skupštinah samo onda, ako ih na to pozove bar pet izbornikah.

§. 34. Tko kandidira za zastupnika, nemože biti članom izborne deputacije u onom izbornom kotaru, u kojem kandidira.

§. 35. Pri biranju zastupnikah glasuje se osobno i to ustmeno. Svaki izbornik, koji kakvog kandidata predlaže, vlastan je izmedju nazočnih izbornikah dvojicu predložiti, koji će kontrolirati točno bilježenje glasovanja.

§. 36. Odlučuje pako absolutna većina glasovah. Ako nitko nije dobio takove većine, bira se na novo izmedju one dvojice, koji su najviše glasovah dobili.

§. 37. Predsjednik izborne deputacije ima se brinuti za to, da se pri svakom glasovanju zabilježi točno broj glasujućih, a i broj glasovah, danih svakomu pojedinomu kandidatu. Bilježnik ima to točno bilježiti, a članovi izborne deputacije imadu ga kontrolirati.

§. 38. O svakom izboru ima se sačiniti izborni zapisnik u dva primjerka, koje će podpisati svakolika izborna deputacija. Jedan primjerak izbornoga zapisnika ima se odmah po obavljenu izboru izručiti ili poslati izabranu zastupniku, da mu

bude vjerodajnicom na saboru, a drugi primjerak ima se poslati središnjemu odboru.

§. 39. Zapisnik izborni ima osim mjesta i dana, gdje i kada je izbor obavljen, sadržavati broj izbornikah, koji su bili prisutni, zatim ime izabrana zastupnika i napokon broj odvietah, kojim je izbor bio obavljen.

§. 40. Središnji odbori imadu imena zastupnikah, izabranih u njihovu području, priklopiv zapisnike izborničke, prijaviti odmah banu ili kraljevskomu namjestniku banske časti. Ostala pisma, koja se odnose na izbore, kad budu izbori svršeni, imadu se spraviti u arkivu dotične županijske, gradske ili obćinske oblasti.

Dodatak. §. 41. O načinu, po kojem bi se imali birati zastupnici iz vojničke krajine, izdat će se shodna naredba onda, kada nj. veličanstvo pozvanje njihovo na sabor trojedne kraljevine u smislu §. 5. zakona o uredjenju sabora naročito odredilo bude.

Privremeni zakon o uredjenju sabora trojedne kraljevine, od 20. Listopada 1867.

§. 1. Njegovo veličanstvo kralj sazivlje sabor trojedne kraljevine svake godine u glavni zemaljski grad Zagreb.

§. 2. Zakonska perioda sabora ustanovljuje se na 3 godine.

§. 3. Zasjedanje sabora zaključuje nj. veličanstvo kralj, komu pripada i právo, sabor odgoditi najdulje na tri mjeseca, a i razpustiti ga prije izmaka zakonarske periode; ali onda valja

da se razpišu odmah novi izbori, i da se drugi sabor sastane najkasnije tri mjeseca iza razpusta prijašnjega.

§. 4. Mandat zastupnikah traje koliko i zakonarska perioda. Izprazni-li se mjesto zastupničko prije izmaka toga vremena, i kad sabor nesaboruje, ima se učiniti nov izbor prije nego se sabor opet sakupi; sbude-li se to pod zasjedanjem, ima se izbor obaviti najkašnje za tri nedjelje danah.

§. 5. Sabor se sastoji iz članovah sa virilnim glasom i iz zastupnikah i to: *a)* iz nadbiskupa zagrebačkoga, metropolite dolnjo-karlovačkoga, svih diecezanskih biskupah obijuh crkvih, priora vranskoga i ujedno velikoga predstavnika prvostolnoga kaptola zagrebačkoga, službujućih pravih vel. županah; upravljateljah županijah i župana turopoljskoga; *b)* Iz velikašah u smislu §. 11. ovoga zakona. *c)* Iz 66 zastupnikah iz provincijala. *d)* Iz 23 krajiška zastupnika, ako su isti naročitom zapoviedju nj. veličanstva u sabor pozvani. — Zastupstvo kraljevine Dalmacije na hrvatsko-slavonskom saboru moći će se tek onda odrediti, kada medjusobni odnošaj tih kraljevinah bude putem posebnoga sporazumka na zakoniti način uz odobrenje nj. veličanstva pripravljen i riešen.

§. 6: Sabor otvara i zatvara njeg. veličanstvo kralj, ili njegov namjestnik ban, ili vazdanji kraljevski namjestnik banske časi; predsjeda mu pak saborom izabrani predsjednik ili jedan od dvijuh podpredsjednikah saborskih (§§. 20. i 21. poslovnika saborskoga). Učinjeni po saboru izbor predsjednika i podpredsjednikah imade se medjutim njeg. veličanstvu do previšnjega znanja staviti.

§. 7. Funkcija predsjednika i podpredsjednikah traje dok i zakonarska perioda.

§. 8. Bilježnike, rednika kuće i pomoćno osoblje bira si sabor u smislu poslovnika za svako zasjedanje.

§. 9. Zastupnici nedobivaju nikakve nagrade; nestanujući u Zagrebu dobivaju osim naknade putnoga troška 3 for. a. vr. na dan.

§. 10. Zastupnikom naroda može biti izabran svatko, koji se po zakonu može smatrati za sina sjedinjenih kraljevinah, imajućega pravo izabiranja: *a)* ako je navršio 24. god. i ako nije pod skrbstvom; *b)* ako je pismen čovjek. to jest, ako zna bar čitati i pisati; *c)* ako nije obsudjen ili u posebnoj iztrazi radi zločina ili prekršaja počinjena s koristoljubja; *d)* ako nad njegovim imutkom nije otvoren stečajni postupak.

§. 11. Kao velikaš ima právo osobnoga glasa na saboru svaki knez, grof ili barun, koji je sám ili kojega su predji dosada ovo právo uživali, ili koje je kao indigena u hrvatsko-ugarski zakonik unešen, ako izim svojstvah propisanih §. 10. posjeduje u Hrvatskoj i Slavoniji u gruntovnici na njegovo ime upisano imanje takovo, s kojim je jurisdikcija do godine 1848. skopčana bila.

§. 12. Za stvaranje saborskoga zaključka potrebno je, da bude prisutno preko polovice svih članovah sabora, a za valjan zaključak absolutna većina glasovah prisutnih članovah.

§. 13. Zastupnici neprimaju nikakovih naputakah, a glasuju samo osobno.

§. 14. Na djelokrug sabora trojedne kraljevine spadaju

svi kraljevinah Hrvatske i Slavonije neposredno i izključivo se tičući poslovi, kojih obseg medjutim moći će se tek onda točno i odlučno naznačiti i ustanoviti, kada viseća izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske nagodbena razprava na zakoniti način riešena bude.

§. 15. Právo iniciative pripada i kruni i saboru.

§. 16. Poslovanje sabora uredjeno je posebnim poslovnikom, u koliko onaj nije u protuslovju sa odredbami, sadržanimi u nazočnom zakonu.

§. 17. Vlada je vlastna ter može u sabor pošiljati zastupnike svoje, kojim je dopušteno u svako doba govoriti; ali glasovati samo onda, ako su članovi sabora.

§. 18. Svakomu je članu sabora prosto, ako ga podupre drugih 5 članovah, ustmeno ili pismeno upitati zastupnika vlade o naredbah vladinih i njezinih namjerah zakonarskih, a ovaj je dužan u primjerenu roku za istoga zasjedanja odgovoriti, ili uz obrazloženje odgovor uzkratiti.

Zaklade hrvatsko-slavonske.

Kao što ima kod nas jošte ljudih, koji misle, da naša domovina neima nikakvih pravah, nego je osudjena do vieka biti tudje podnožje: isto tako ima dosta našinacah, koji vjeruju, da je trojedna kraljevina puka sirota, koja nemože na svojih noguh stajati, nego mora o tudjoj milosti živiti. Nadam se, da sam onu prvu predsudu dovoljno ovom knjigom pobio, treba da i ovu drugu razbijem. Toga radi priobćujem ovdje pregled na-

šega zemaljskoga imutka, neračunajuć ovamo krajiški Proventenfond i druge krajiške zaklade, koje iznose takodjer više miliunah forintih.

Ovim našim imutkom upravljalo je odprije ugarsko kraljevsko namjestničko vieće, nu tako, da nismo gotovo nikakve koristi od njega imali; jer glavnice su bile uložene u Ugarskoj, a kamate se nisu takodjer trošile na naše potrebe (kojih je toliko bilo!), nego su ostajale većinom takodjer u Ugarskoj.

Pokle smo godine 1848. prekinuli svaki vez s Ugarskom, potraži vlada naša i naš imutak od Ugarske. S velikom mukom dobismo barem jedan diel naših zakladah (fondovah); nu veća strana stoji jošte pod upravom ugarskoga ministarstva, tako, da nisam potanko ni doznati mogao, koliko je toga svega jošt ondje; nego ono, što je ovdje navedeno, posve je vjerovno. Po tom iznosi naš zemaljski imutak do blizu dvanaest miliunah forintih! Doista liepa svota; lasno bismo mogli njenom pomoći utemeljiti sveučilište, politehniku, vjeresionu i druge po zemlju našu neizmjerno potrebite zavode, da mučim, kolika bi to bila sreća za naše gospodare, obrtnike i trgovce, kad bi mogli uz prilične kamate uzajmiti novacah, koliko im treba za podizanje gospodarstva ili drugoga posla. Baš bi si lice osvjetlao, tko bi te zaklade onamo doveo, kamo spadaju — kući našoj. — Liepe doista zadaće i saboru našemu i vladi, da se za to postara: tim bi se najočitije zasvjedočila iskrena revnost za materijalno dobrostanje našega naroda. Nu akoprem se sada mnogo govori o velikoj ljubavi gospode magjarske prama nam, ja se opet slabomu nadam uspjehu, odkada je po-

znato, da je njeki vriedni i odlični našinac upravo zato od službe uklonjen, što je svom dušom o tom nastojao, da nam Ugarska naš imutak povrati. Al da vidimo potanko u čem se sastoji ta naša imovina.

I. Zaklade hrvatsko-slavonske, stojeće pod upravom kr. dalm.-hrv.-slav. namjestničkoga vieća, po službenom izkazu od 14. Studenoga 1867.

tekući br.	Zaklada	Okamaćeni imutak		u gotovom novcu	
		for.	nč.	for.	nč.
1.	zemaljska (konkurencialna) . .	2245	—	12510	56
2.	trgovinska (komercialna) . . .	541133	21	954	8
3.	regnikolarna	254696	18	1739	62
4.	narodnih učionah	148125	—	6259	65
5.	sirotinjska	304416	77	1935	67
6.	dobrovoljačka	1050	—	7	12
7.	zemaljske kulture	12060	—	450	87
8.	jugoslavenske akademije . . .	255343	—	8267	69
9.	jugoslavenskog sveučilišta . .	109355	—	3133	85
10.	preložkog priekopa	7750	—	225	5
11.	stradajućih	22050	—	1376	48
12.	Huttlerova	240547	12	2335	2
13.	Kohlhoferova	77061	—	1145	29
14.	Monspergerova	14960	—	156	13
15.	Raffajeva	8316	73	243	63
16.	zagrebačka županijska bolnica .	97291	91	2615	6
17.	varaždinska „ .	46971	10	1051	1
18.	križevačka „ .	79725	26	2110	77

tekući br.	Zaklada	Okamaćeni imutak		u gotovom novcu	
		for.	nč.	for.	nč.
19.	kazalištna	54103	90	1126	39
20.	hospitalarna	54080	81	1557	79
21.	jamnička	11792	25	289	69
22.	muzealna	11410	—	500	52
23.	regnikolarne kuće	16915	—	681	22
24.	županijskih nepokretninah . .	27360	—	1677	38
25.	bratovštinah	5730	—	314	6
26.	naukovna (god. 1864.) . . .	153080	—	—	—
27.	Vackoga konvikta (god. 1864.)	30000	—	—	—
28.	stipendijalna (god. 1864.) . .	28700	—	—	—
20.	vjerozakonska (god. 1864.) . .	204497	—	—	—

Po ovom izkazu iznosio je okamaćeni imutak naših zemaljskih fondovah, stojećih pod upravom našega kralj. namj. vieća, preko 2,726.867 for. 34 nč., a gotovine bilo je dne 14. Studenoga 1867. od prvih 25 zakladah ukupno 54.644 forinta 90 novčićah.

II. Zaklade još pod upravom ugarskom stojeće: ove se diele na komassirane, t. j. one, koje su s ugarskimi pomiešane, i nekomassirane, t. j. oddieljene.

A. Medju nekomassirane spadaju one vrsti zaklade, koje su strogo potrebštinam zemaljskim namienjene. Od ovih zakladah primljen je velik diel god. 1849. i sada je pod upravom našega kr. namj. vieća. Nu osim primitih gori navedenih svotah stoji još pod upravom ugarskom velik diel tih zakladah, po imenu:

1) od Huttlerove sirotinske zaklade .	110,804	for.	96 ½	nč.
2) od Kohlhofferove „ „ . .	9030	„	—	„
3) od Monspergerove „ „ . .	1365	„	—	„
4) od hrvatske „ „ . .	78,761	„	49	„
5) od „ zaklade narod. učionah .	9450	„	—	„
6) od komercionalne zaklade . . .	75,648	„	59	„
7) od regnikolarne „ . . .	62,911	„	75	„
8) od fonda županij. zagreb. bolnice	1074	„	92	„
9) od „ varaždinske „ .	5459	„	93	„
10) od „ križevačke „ .	5355	„	—	„
11) od primorske štipendialne zaklade	25,800	„	—	„
Ukupno . .	380,762	for.	55 ½	nč.

B. Komassirane zaklade su jošte sve pod upravom ugarskom:

a) Od skupne naukovne zaklade imala bi Hrvatska i Slavonija dobiti u gotovu po prilici preko 1.000,000 for.

b) Od vjerozakonske komassirane zaklade imala bi primiti 7.000,000 for.

c) Iz skupne zaklade za potrebštine vjerozakonske u krajini 600,000 for.

d) Iz različitih drugih skupnih zakladah 200.000 for.

Obći pregled našega zemaljskoga imutka.

a) Zemaljske zaklade, koje su već pod upravom kr. dalm.-hrv.-slav. namj. vieća	2.726,867	for.
b) zemaljske zaklade, kojih dio još je u Ugarskoj	380,762	„
c) zaklada vjerozakonska, kada se od ugarske odieli, po prilici	7.000,000	„
d) zaklada naukovna, kada se odieli od ugarske	1.000,000	„
e) glavnica za vjerozakonske potrebe u Krajini .	600,000	„
f) različite zaklade	200,000	„
Sve zaklade hrv.-slavonske . .	11.907,629	for.

Ručno pismo nj. veličanstva Franje Josipa I. od 21. Velj. 1861. *

Ljubezni barone Šokčeviću!

Izborni red, na temelju mojega ručnoga pisma od 20. Listopada 1860. predložen po banskoj konferenciji pod vašim predsjedničtvom, i meni podnešen putem mojega hrvatsko-slavonskoga dvorskoga dikasterija, u kojem se pozivlje na izborni red, koji se je kod sastavljanja hrvat.-slavonskoga sabora od god. 1848. obdržavao: našao sam u smislu moga saborskoga oproštaja od 7. Travnja 1850., s kojim se stavlja u izgled izdanje izbornoga reda za budući hrvatsko-slavonski sabor — odobriti za predstojeći hrvatsko-slavonski sabor i s obzirom na županiju riečku, uvaživ ipak odieljeno upravljanje i zastupanje područja vojničke Krajine, koje bi pridržano u navedenoj mojoj odluci.

Nalazim tom prilikom, pozivajući se na svoju navedenu odluku, na novo izjaviti, da se po ovom izključenju pučanstva vojničke Krajine od učestvovanja na zemaljskom saboru Hrvatske i Slavonije, koje izključenje jedino nuždno je radi značaja upravljanja područja vojničke Krajine sasvim se razlikujućega od civilne uprave, i radi one okolnosti, da zaključci zemaljskoga sabora na ovo područje protezati se nemogu, a da se neukine značaj vojničkoga njegova sustava, a pučanstvo vojničke Krajine nemože imati pri odlučivanju nikakova sudjelujućega

---

* Ovo po našu preporodjenu ustavnost vele znamenito ručno pismo propustih uvrstiti na pravome mjestu, zato ga ovdje doknadno priobćujem.

upliva na političnо djelovanje, kojega posljedci za nju nedodju do valjanosti — ništa nema promienit na onoj ustanovi moje gore navedene odluke, uslied koje područje hrvatsko-slavonske vojničke Krajine ima ostati u savezu sa zemljom svoga plemena Hrvatskom i Slavonijom, i da ima zajedno sačinjavati jedno zemaljsko područje.

Odnosno na Dalmaciju nalazim, doknadno mojemu pismu od 5. Prosinca 1860., ubaviestiti vas, da nalažem zajedno mojemu državnomu popečitelju skrb uzeti, da budući sastat se imajući sabor Dalmacije prije svega baviti se ima zadaćom, da odašalje poklisare, koji će s priuzdržanjem mojega odobrenja imati razpravljati pitanje o sjedinjenju Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom na predstojećem saboru ovih posljednjih kraljevinah.

U Beču 21. Veljače 1861.

Franjo Josip s. r.

Kazalo.

I. diel od godine 1102—1848.

Strana

II. Diel od god. 1848.—1868.

Strana